УКРАЇНСЬКА ПАПСЬКА КОЛЕҐІЯ СВЯТОГО ЙОСАФАТА

НАРИС ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

о. СОФРОН МУДРИЙ, ЧСВВ
Ректор

РИМ — 1990

diasporiana.org.ua

УКРАЇНСЬКА ПАПСЬКА КОЛЕҐІЯ СВЯТОГО ЙОСАФАТА

НАРИС ІСТОРІЇ ЦЕРКВИ В УКРАЇНІ

о. СОФРОН МУДРИЙ, ЧСВВ
Ректор

(Для приватного вжитку — Друге видання)

РИМ — 1990

ВВЕДЕНЕЯ

Спонукою до написання цих лекцій з Історії Церкви в Україні були студенти богослов'я Української Папської Колегії св. Йосафата в Римі, які від ряду років бажали мати синтетичний погляд на життя і розвиток християнства на слов'янському Сході, зокрема ж на землях Русі-України.

Подані тут лекції, аж ніяк не мають претензії написання повної, джерельної й систематичної Історії Церкви в Русі-Україні. Це лиш перша спроба нарису Історії Церкви на наших землях, в якому був би представлений розвиток благовісті Христової у східнослов'янському світі від перших сторіч аж до наших днів - з католицького кута бачення.

В основу цих лекцій лягло дев'ять томів історичних нарисів сучасного визначного історика Української Церкви - о. Атанасія Григора Великого, ЧСВВ, під заголовком "З Літопису Християнської України", Рим, Видавництво ОО. Василіян, 1968-1977. Це видання не є підручник історії, а тільки ряд хронологічних, джерельних, найважливіших подій з української церковної історії в даних періодах часу.

Мої лекції, зготовлені на основі праць о. Великого, намагаюся подати в формі синтетичного пов'язання, щоб появити суцільний історичний образ, щоб його, в більш схематичній формі, подати слухачам і студентам Колегії св. Йосафата в Римі.

Поки зачну властиві лекції, подам найперше короткий огляд історіографії - її розвитку відносно Історії Церкви в Русі-Україні.

Історія Русь-України взагальному - це одна хвиляста лінія піднесень і упадків. По тій же хвилястій лінії розгорталося життя Церкви Христової на цих землях. То ж не диво, що лячно стає тому, хто береться писати історію Церкви в Україні на протязі цих віків. Все ж таки її писали різні історики та з різного кута бачення. Наше завдання - подати коротку синтезу.

Історія християнства, зокрема ж історія Церкви в Україні, оскільки окремий предмет, як твердить історик М. Чубатий, не має ще досі об'єктивної і критичної студії, дарма що релігійно-церковне життя нашого народу стало вже понад тисячу років життєвою філософією того народу.

Найстаршою писаною історією України та її християнства була "Повість Временних Літ" з XI-го сторіччя, що, згідно з твердженнями дослідників Шахматова і Лихачева, мала назву "Сказання як хрестилася Руська Земля". Рукопис цієї історії під умілим пером візантійських цензорів був змінений такою мірою, що в "Повісті" не збереглися навіть імена перших київських ієрархів, тобто провідників цього християнства.

Московські історики потатарської доби, спираючись на київське походження Рюриковичів і своєї московської династії, присвоїли собі не тільки політичне, але також християнсько-церковне спадкоємство по Київській Русі-Україні, незважаючи на те, що історична тяглість належить не півночі - Москві, а народові на землях України в межах Литовсько-Польської Держави.

Татарське лихоліття і занепад Галицько-Волинської Держави не дозволили, щоб появлялися літературні твори про минуле київського християнства.

Систематичне, наукове досліджування життя Церкви Христової на слов'янському Сході розпочинається на переломі ХУІ-го і ХУІІ-го сторіч. Архиєпископ Іпатій Потій видавав друком різні документи, що відносилися до історії Православної Церкви на Русі й у Польщі. В тому ж приблизно часі Лев Кревза-Ревуцький опублікував свою працю "Оборона Церковної Єдності" /1617 р./. Історична частина цієї праці становить собою одну з перших спроб монографії життя Церкви на слов'янському Сході. Кревза-Ревуцький у своїй праці насвітлює питання початків і джерел християнства на Русі-Україні. Аргументи і висновки Кревзи показались однак помилковими. Та це дало поштовх до дальших наукових дослідів для опрацювання Історії Церкви в цьому просторі. В 1627-му році появилась "Палінодія" Захарії Копистенського, як відповідь на працю Кревзи-Ревуцького. В історичній частині Копистенський виступає з переконливими історичними аргументами, пропозиціями й висновками, які до сьогодні мають свою вартість. Митрополит Сильвестер Косів у 1635-му році - спираючись на науково-історичні основи - написав "Патетікон", тобто життєпис святих Печерських Отців. У 1674-му році архимандрит Іннокентій Ґізель видав "Синопсіс", яка була першою спробою підручника історії Русі-України, де широко описував життя Церкви. І нарешті, в ХУІІІ-му сторіччі появилися перші спроби підручників історії Церкви на слов'янському Сході. Таку історію узявся писати архиєпископ Теофан Прокопович, але в надмірі праці не докінчив її.

Першим істориком Церкви в Русі-Україні став Ігнатій Кульчинський, монах-василіянин родом з Волині, прокуратор Чину св. Василія Великого в Римі. В році 1733-му він видав свій твір, в латинській мові, під заголовком "Спецімен Екклезіє Рутеніче кум Седе Апостоліка семпер уніте" з доповненням у 1734-му році. Цей твір охоплює життя Церкви в Русі-Україні перед і після Берестейського Поєднання. Та праця має дві частини, гагіографічну і властиву, історичну. В другій частині Кульчинський розглядає життя Церкви за діяльністю поодиноких митрополитів. У тих часах ця праця була цінним історичним причинком. На ній основувалися різні католицькі історики Церкви аж до наших часів, головно Станислав Томашівський у своєму синтетичному нарисі історії Української Церкви, виданому в 1932-му році.

Кульчинський не застосовував досконалої історично-синтетичної методи, але зібрав в одне цінні історичні факти і матеріяли. Однак не був він цілком вільний від однобічності, тому часто свої пропозиції й гіпотези подавав як факти.

Значний крок вперед у синтетичному опрацюванні життя Церкви на слов'янському Сході дала праця московського митрополита Платона Левшина "Краткая Церковная Російська Історія" у двох томах, Москва, 1805 рік. Його праця визначається винятковим багатством фактів, влучних завважень і серйозною критикою. Твір митрополита Платона є своєрідним відгуком і реакцією на гостру критичну оцінку діяльності і ролі духовенства в житті Росії у працях деяких російських істориків ХУІІІ-го і ХІХ-го століть. Платон Левшин, узагальному, дає позитивну оцінку відносно ролі духовенства в житті Русі й Московщини, підкреслюючи ясні аспекти його діяльності. Не промовчує він, а з рі

шучістю осуджує різні недоліки і темні моменти в житті й діяльності духовенства. Це одночасно й перша праця, в якій проведено органічний поділ життя Церкви в Київській Русі на певні доби й періоди.

Ще більше значення для систематичного опрацювання розвитку й життя Церкви на слов'янському Сході мала обширна, стисло наукова праця київського митрополита Євгена Болховітова п.н. "Історія Російської Ієрархії", Москва 1807-1815, у шістьох томах. Написано її за співпрацею єпископа Амвросія Орнатського. Друга вартісна історична праця цього ж автора - "Опис Київсько-Софійського Собору с історією Київської Ієрархії", Київ 1825. В першій своїй праці митрополит Євген дає історичні відомості про єпархії, єпископів, митрополитів, патріярхів; про синоди, собори, святих; про духовні школи; загальні історичні відомості про монастирі, їх основників і жителів. Друга праця цього ж автора - це історичний нарис початків християнства на Русі-Україні, головно життєписи київських митрополитів, подаючи історичні дані важливіших подій сучасників. Публікує він у додатку цінні історичні документи. Митрополит Євгеній зачав писати стислий підручник історії Церкви "Історія славеноруської Церкви от начала ония до наших днєй", але довів її лиш до XI-го сторіччя. Праці митрополита Євгена відзначаються незвичайним багатством джерельного матеріялу, ідеальною безсторонністю і великою критичністю, але брак у них ширшої синтетичної оцінки.

Андрій Муравєв видав "Історію російської Церкви", Петербург 1838 р. Кілька разів її перевидано російською мовою і перекладено на англійську, німецьку та грецьку мови. У своїй книжці Муравєв доводить історію руської Церкви лиш до встановлення російського священного Синоду і скасування Патріярхату в 1721-му році. Головний зміст його праці становлять життєписи визначніших історичних діячів. Муравєв не визначається потрібною об'єктивністю. Його праця взагальному - це крок назад у порівнянні з його попередниками. На початку XIX-го сторіччя появляються три підручники історії Церкви на слов'янському Сході католицьких авторів, а саме: о. Фр. Ґусти, Страгла й о. Гарасевича Михайла, і то в західних мовах. Отець Ґуста написав свою працю з початком XIX-го сторіччя. Польським перекладом появилась вона в Кракові 1857/58 - "Ґісторія Косьцьола Рускєґо", переклав о. Ян Ловровскі. Підручник історії о. Ґусти відзначається об'єктивністю і дає ясний перегляд життя Церкви на слов'янському Сході свого часу.

В тому ж часі о. Михайло Гарасевич береться дати нарис історії Церкви в Русі-Україні латинською мовою під заголовком "Анналес Екклезіє Рутене". Працю його відтак зредаговано і дещо доповнено о. Малиновським і видано у Львові 1862-го року. Вона охоплює історію Церкви на Русі-Україні до Берестейського Порозуміння і дещо після нього. Його праця є радше компіляцією старих документів, ніж історією. Головну вартість тієї праці становить собою друга її частина, в якій насвітлюється життя Української Католицької Церкви. "Аннали" ці не дають органічного поділу життя Церкви на періоди, але викладають історію Церкви відповідно до політичних подій та змін.

Під оглядом методичним багато вартіснішою є праця німецького автора Страгля "Ґешіхте дер русішен Кірхе", Галлє 1830. Вона опирається на історичні літописні джерела і на писаннях таких авторів як: митрополита Євгенія Болховітова, Татищева, Щербатова, Кармазина. Його

праця визначається подивугідною об'єктивністю, особливим укладом матерії, докладним насвітленням джерел. Недоліком його є надмірне довір'я до їх автентичності і правдивості.

Перший науковий твір до Історії Церкви на Україні дав щойно Юліян Пелеш, професор Львівського Університету, відтак же й Перемиський єпископ. Його складається з двох томів і написаний він німецькою мовою під заголовком "Ґешіхте дер Унійон дер рутенішен Кірхе міт Ром", Відень 1881-1882. Твір цей охопив Історію Церкви цілої Русі-України тільки до кінця ХУІ-го сторіччя, а по Берестейському Порозумінні - лиш Історію Української Католицької Церкви. Особливо вартісною є друга частина цієї праці, присвяченої життю Української Католицької Церкви. Ця друга частина є до сьогодні найліпшим і незаступним синтетично опрацьованим твором. Перша частина цього твору значно слабша. Автор взорується на історії митрополита Макарія, виправляючи його де в чому. Національне підложжя Пелешової "Історії Церкви" є трохи баламутне, типове, як каже історик Чубатий, святоюрським львівським москвофілам тих часів. Нині цей підручник історії Церкви є цілком уже перестарілий.

Майже три сторіччя історії Української Католицької Церкви подав єпископ Едвард Ліковський у двох своїх творах: "Унія Бжезска", Познань 1896, і "Дзєє Косьцьола Уніцкєго на Літвє і Русі", Варшава 1906, 2 томи.

Історія християнства і життя Церкви в Україні мала своє опрацювання частково також у творах і підручниках російських авторів, однак вони для нас майже безкорисні, бо не визнають ані відрубності українського християнства, ані окремої індивідуальності українського народу як такого.

Для студій київської доби може послужити праця Євгена Ґолубінського "Історія Русской Церкви" у двох томах, Москва 1901. В обширній своїй праці Ґолубінський охопив історію Церкви Київської Русі від половини IX-го сторіччя до смерті московського митрополита Макарія в 1563-му році. Ґолубінський був знаменитим критиком й аналітиком джерел і непересічним синтетиком. Високо розцінюється його перший том праці до 1237/40-их років. Він насвітлює церковний устрій на Русі, освіту, релігійну культуру, описує набоженства, святині, монастирі, єресі, суспільні стосунки і співжиття та відношення до інших релігій. В Ґолубінського помічається однак пересадний критицизм, яким він відкидав ті твердження і джерела, які пізніша наука признала за правдиві та дійсні. Пересадний був у нього також його скрайній нормалізм і безпідставне недовір'я чи й нехтування джерел західних авторів.

Все ж таки більшість тверджень і поглядів Ґолубінського й досі залишаються незбитими, тож його праця є основною при всіх історичних дослідах історії Церкви Київської Русі в середньовіччі й на початках нової доби.

Литовсько-польську добу історії Українсько-Руської Церкви охопив твір И. Чистовича - "Очерки Истории Западно-Русской Церкви", Петербург 1882/84.

Особливе місце серед синтетичних опрацювань модерної Історії Церкви в Україні займає "Вступ до Історії Церкви в Україні" Степана Томашівського /Зап. ЧСВВ, IУ/1-2, Жовква 1931/. Це насправді лише початок широкозаплянованої історії Церкви в Україні талановитого українського історика, яку перервала його передчасна смерть. Праця Тома-

шівського розглядає тільки часи до половини XII-го сторіччя, тобто до боротьби Боголюбського за унезалежнення північно-руської Церкви від Київської Митрополії в 1169-1172 роках. Праця Томашівського відзначується оригінальністю і є дуже цікавою. Перша її частина насвітлює розвиток християнства Східної Европи від II-го до УІІІ-го сторіч. Вона стансвить собою вдалий синтетичний перегляд християнізації і церковної організації на східнослов'янських землях у старинній добі. Натомість друга частина праці Томашівського має характер радше публіцистично-політичний, аніж історичний. Цю частину праці Томашівського не можна назвати чисто науковою і до її тверджень треба ставитися з великою обережністю /див. Ледіт І., Оріент. Христ. 1933, XXXII, ст. 214-15/.

В останніх роках Іван Власовський написав "Нарис Історії Української Православної Церкви". Досі вийшло 5 томів: перший - у 1955-му році. Твір цей писаний у дуже невільничім одностороннім православнім напрямку та бере до уваги лиш Українську Правславну Церкву в Україні.

У новіших часах появився нарис історії Української Церкви проф. Григора Лужницького під заголовком "Українська Церква між Сходом і Заходом", Філядельфія 1954. Праця Лужницького це поширені університетські виклади, без претензій на назву Історії. Однак, його праця охоплює цілість Історії Церкви в Україні, так католицької як і православної, хоч писаний публіцистичним стилем. Історичні події унаочнюються багатьма ілюстраціями, покажчиками імен, відбитками мап і дуже численними джерельними відмітками.

Запляновано обширна праця проф. М. Чубатого "Історія Християнства на Руси-Україні", Рим-Ню Йорк, вид. Українського Католицького Університету, в трьох томах. Друком появився обширний перший том, 1965-го року, який охоплює часи перед хрищенням св. Володимира Великого аж до сумерку Київського Християнства в 1353-му році. Перша частина другого тому появилася в 1976-му році й охоплює, в дуже скороченій формі, життя Церкви на Русі в роках від 1353-го до 1686-го між латинсько-польськими і московськими впливами.

Для докладнішого перегляду джерел і бібліографії історії Церкви в Русі-Україні відсилаю до вичерпної праці о. Ісидора І. Патрила, ЧСВВ, "Джерела і Бібліографія Історії Української Церкви", Рим 1975, вид. ОО. Василіян.

.....

ІСТОРІЯ ЦЕРКВИ В РУСІ-УКРАЇНІ

Розподіл на доби і періоди

I. Доба старинна: I - УІІІ століття.

Період 1: I - III ст. - Християнство в Боспорській Державі і Причорномор'ю.

Період 2: III - IУ ст. - Ґотський період і його митрополія.

Період 3: У - УІІІ ст. - Гуни між IУ-У ст.
- Посилення візантійської місії у УІ-УІІІ ст.

II. Середня Доба: УІІІ - ХУ століття.

Період 1: УІІІ - Х ст. - Від офіційного створення Тьмутороканського єпископства до офіційного введення християнства в Київську Русь.

Період 2: XI - XIУ ст. - Від створення Київської Митрополії до її першого розподілу в 1303-му році - на Київську і Галицьку.

Період 3: XIУ - ХУ ст. - Від першого розподілу Київської Митрополії до другого - на Київську і Московську в 1458-му році.

III. Новітня Доба: ХУІ - ХХ століття.

Період 1: 1458 до 1596 рр. - Від усамостійнення Київської Митрополії під Литвою і Польщею і Московської під Росією - до Берестейської Унії.

Період 2: ХУІ - ХУІІІ ст. - Від Берестейського Порозуміння до Замойського Синоду і скасування Московського Патріярхату /1596-1721/.

Період 3: ХУІІІ - XIX ст. - Від Замойського Синоду до поновлення Галицької Митрополії під Австрією 1807-го року.

Період 4: XIX - ХХ ст. - Від поновлення Галицької Митрополії в 1807-му році до її ліквідації на Львівському Псевдосиноді 1946-го року.

.....

З М І С Т

Введення I
Розподіл на доби і періоди VI

ІСТОРІЯ ХРИСТИЯНСТВА В РУСІ-УКРАЇНИ

Вступні відомості -
1. Що таке історія і яке її завдання? 1
2. Шляхи християнства на Русь-Україну 2
а/ Християнська географія України 3
б/ Християнська етнографія України 3
в/ Християнська політика України 4
г/ Християнська ексномія України 5
3. Легендарні шляхи християнства на Україну 5
а/ Святоандріївська легенда візантійського й українського походження 6
б/ Святопавлівська легенда т.зв. Моравська 7
в/ Візантійська легенда - т. зв. Богородична 7
4. Розподіл історії Церкви слов'янського Сходу і Київської Держави на доби й періоди 8

I. СТАРИННА ДОБА: I-УІІІ СТ.

Розвиток християнства і Церкви на слов'янському Сході... 10
Період 1-ий: від I до III століття 11
Період 2-ий: від III до IУ століття 11
Період 3-ій: від IУ до УІІІ століття 12

II. СЕРЕДНЬОВІЧНА ДОБА: УІІІ-ХУІ СТ. 14

Період 1-ий: УІІІ-Х ст.
Від створення Тьмуторсканського єпископства до остаточної перемоги християнства в Київській Державі та організація Церкви в Х-му столітті. 15
Християнська спадщина княгині Ольги 17
Хрищення Володимира Великого: мотиви, обставини часу і місця 19

Хрищення народу й ієрархічна організація Церкви в Україні:

а/ Час і місце акту хрищення київського народу 22
б/ Християтелі українського народу і походження церковної Ієрархії на Україні 23

Поширення і поглиблення християнства на Україні за Володимира Великого:

а/ Територіяльне поширення християнства 26
б/ Про духовне поглиблення християнства на Україні 27
в/ Поглибленням християнського життя в Україні - живі зв'язки з християнським Заходом 27
г/ Релігійний культ Володимира Великого 29

Період 2-ий: X-XIУ ст.

Від створення Київської Митрополії до її першого розподілу.

1. Релігійно-церковні чини Ярослава Мудрого 30
2. Церковна ситуація в Києві в 1054 році і проблема католицизму Української Церкви 31
3. Київська Митрополія і її Митрополити до першого Київського Собору 34
4. Перший Київський Собор у 1147 р. та його значення для Української Церкви 40
5. Доля Київської Митрополії після першого Собору і шлях до її розподілу 44

Період 3-ій: XIУ-XУ ст.

Від першого розподілу Київської Митрополії на Галицько-Литовську, до другого, на Київсько-Московську/1303-1458/

Галицька Митрополія:
а/ Початки й оснування 51
б/ Українська Церква в часи ліквідації Української Княжої Держави 54
в/ Українсько-Литовська Митрополія 55
г/ Доба митрополита Кипріяна 57
д/ Опозиція Української Ієрархії проти Візантії - Синод у Новгородку 1415-го року й універсал князя Витовта 59
е/ Значення і наслідки Синоду в Новгородку 60
є/ Київський митрополит Григорій Цамвлак і його діяльність /1415-1419/ 62
ж/ Митрополит Гарасим /1432-1435/ і Іона /1448-1461/ 63
з/ Ісидор - митрополит київський та його діяльність у Польщі - Литві й на Московщині 64
и/ Політичний і церковний поділ Київської Митрополії у 1458-му році на Київську і Московську та його історичне значення 70
і/ Встановлення латинської Ієрархії на Русі-Україні:

1. Польська церковна політика в Україні 72
2. Створення латинської Ієрархії на Україні 74

III. НОВІТНЯ ДОБА: друга половина ХУ-го до ХХ-го ст.

Від другого розподілу Київської Митрополії у 1458-му році до наших днів.

Період 1-ий: 1458 до 1596

Від розподілу Київської Митрополії на Київську і Московську до Берестейського Порозуміння.

I. Київська Митрополія та її митрополити після розподілу 1458-го року аж до Берестейського З'єднання:

1. Митрополит Григорій II Болгаринович /1458-1472/ 77
2. Київський митрополит Мисаїл /1475-1480/ 79
3. Митрополит Симеон /1481-1488/ 79
4. Митрополит Іона I Гнезна /1488-1496/ 80
5. Київський митрополит Макарій /1495-1497/ 80
6. Митрополит Йосиф I-ий Болгаринович /1498-1501/ 80
7. Митрополит Іона II-ий /1502-1507/ 82
8. Митрополит Йосиф II-ий - Солтан /1507-1521/ 82

а/ Віленський Синод 1509-го року і його обставини 83
б/ Умови життя Церкви в Україні й Білорусі після Віленського Синоду 1509-го року 85

9. Митрополит Йосиф III-ій /1522-1534/ 86
10. Митрополит Макарій II-ий /1534-1556/ 87

а/ Становище Церкви в Галицькій Землі та відновлення Галицького Єпископства з осідком у Львові - 1539 р. 87
б/ Політична, церковна і релігійна ситуація в половині ХУI-го століття 89
в/ Церковні Братства в ХУI-му столітті 92
г/ Протестантизм та Українська Церква 94

11. Митрополит Сильвестер Белькевич /1557-1567/ 95
12. Митрополит Іона III-ій /1568-1577/ і митрополит Ілля Куча /1577-1579/ 95
13. Митрополит Онисифор Дівочка /1579-1588/ 96

а/ Польсько-Литовська Люблинська Унія 1569-го року та її значенні у житті Української Церкви 96
б/ Культурно-освітнє відродження в Україні в ХУI-му ст. 97
в/ Новий календар папи Григорія XIII-го в 1582-му році й Українська Церква 99

15. Київський митрополит Михайло Рагоза /1589-1599/ 101

а/ Патріярх константинопольський Єремія II в Україні 1588-го року 102
б/ Московський Патріярхат 1589-го року й Українська Церква 103
в/ Загальний стан Східної Церкви в ХУI-му сторіччі 105

Період 2-ий: 1595 - 1807

Від Берестейського Порозуміння до створення Галицької Митрополії з осідком у Львові.

1. Берестейське Порозуміння: його проєкти і творці 107

2. Умови Берестейського З'єднання з Римом 111

Текст Умов Берестейського Поєднання 112

3. Погляди сучасників на справу Берестейського Порозуміння 1595-го року 118

4. Ратифікація акту з'єднання в Римі, 23-го грудня 1595-го року 121

5. Берестейський Синод і його діяння в 1596-му році 122

а/ Скликання Синоду 122

б/ Учасники Синоду 122

в/ Уконституювання Синоду 123

г/ Характер соборних діянь 123

д/ Рішення Синодів у Бересті 124

е/ Клятва Никифора проти Української Церкви 124

6. Церковне і цивільне проголошення Берестейського Порозуміння 124

7. Стан Українсько-Білоруської Церкви на переломі ХУІ-го і ХУІІ-го сторіч.

а/ Київська Митрополія і митрополити на переломі 16/17 ст. 125

б/ Єпархії і єпископи Української Церкви на переломі 16/17 ст. 128

- Миряни Українсько-Білоруської Церкви на переломі 16/17 сторіч 130

8. Київський митрополит Іпатій Потій /1600-1613/ 132

9. Церковна боротьба між католицтвом і православ'ям з початком ХУІІ-го сторіччя 133

10. Йосиф Велямин Рутський - митрополит Києво-Галицький і всієї Русі /1614-1637/ - Атлант З'єднання 134

а/ Перші церковні діла великого митрополита - Йосифа Велямина Рутського 136

б/ Реорганізація і об'єднання Чину Василіян 136

в/ Відновлення Православної Ієрархії на Україні в 1620-му році 138

г/ Боротьба за православну Ієрархію в Україні й Білорусі в роках 1620-1623 140

1. Фактичне і правне положення нової Ієрархії 140

2. Загальне церковне положення нової православної Ієрархії 141

.....

13. Антін Сєлява - київський католицький митрополит та його доба /1640-1655/ 157
14. Українська Католицька Церква - і Козацтво та Хмельниччина 158
15. Яків Суша і його діяльність у часи козаччини /1652-1687/ 166
16. Гавриїв Колєнда - київський митрополит /1655-1674/ 168
17. Кипріян Жоховський, київський митрополит і його діяльність у рр. 1674-1693 170
18. Апостольський Престол і Козацька Україна при кінці XVII-го сторіччя 172
19. З'єднання західно-українських єпархій з Апостольським Престолом: Мукачівська /1646/, Перемиська /1691/, Львівська /1700/, Луцька /1702/. 175
20. Українсько-Білоруська Церква на початку XVIII-го сторіччя та її митрополити: Лев I-ий Зеленський /1694-1708/ , Юрій II-ий Винницький /1708-1713/ і Лев II-ий Кішка /1714-1728/ 177

Період 3-ій: XVIII-XIX ст.
Від Замойського Синоду до поновлення Галицької Митрополії.

1. Замойський Синод і його значення для Української Католицької Церкви 183
2. Митрополит Атанасій Шептицький і його доба /1729-1746/ 190
3. Флоріян Гребницький - митрополит київський і його доба /1748-1762/ 191
4. Пилип Володкович - митрополит київський /1762-1778/ 193
5. Українська Католицька Церква в порозборовій Польщі /1772-1807/ 199
6. Білоруська Католицька Церква і її доля у XVIII ст. 202
7. Перше офіційне скасування Берестейської Унії в Російській Імперії 1795 р. 203
8. Відновлення Київської Митрополії в Російській Імперії 1806 р. 206

9. Реальні та політичні причини падіння Берестейської Унії Українсько-Білоруської Католицької Церкви в Російській Імперії 209
1. Реальні внутрішні причини
2. Зовнішньо-політичні причини

Період 4-ий: XIX-XX століття.
Від поновлення Галицької Митрополії 1807-го року з осідком у Львові до її ліквідації в 1946-му році.

1. Історичний шлях і причини поновлення Галицької Митрополії 214
2. Українська Церква в мадярській займанщині на Підкарпатті 218
3. Ліквідація Української Католицької Церкви в Російській Імперії у XIX ст. 221
4. Відгомін апостазії Білорусько-Української Церкви під московською займанщиною 1839 року 227
5. Доля Холмської Єпархії під Росією в 1875 р. 230
6. Життя і розвиток Української Католицької Церкви в Галицької Митрополії та її митрополити в XIX ст. 233
- Антін Ангелович /1807-1814/ 233
- Михайло Левицький /1816-1858/ 235
- Григорій Яхимович /1860-1863/ 238
- Спиридон Литвинович /1863-1869/ 242
- Йосип Сембратович /1870-1882/ 244
- Українська Церква на Закарпатті у XIX ст. 249
- Василиянський Чин на Українських Землях у XIX ст. 251
- Сильвестер Сембратович /1885-1898/ 253
- Юліян Сас-Куїловський /1899-1900/ 255
7. Українська Католицька Церква на переломі XIX-XX ст. 257
8. Життя і розвиток Української Католицької Церкви у першій половині XX століття.
1/ Андрій Шептицький - митрополит Галицький /1901-1944/ 259
2/ Діяльність митрополита Андрія Шептицького в роках 1901-1920 261

а- віднова чернецтва і духовного життя 261
б- добір нових єпископів для вірних в Галичині й на еміграції 262
в- перша світова війна 1914 р. - ув'язнення митрополита Шептицького і доля Української Католицької Церкви /1914-1916/ 266
3/ Життя Церкви й Українська Католицька ієрархія в Галичині і на поселеннях між першою і другою світовими війнами 1921-1945 274
а- Українська Католицька ієрархія у повоєнні часи 274
б- обнова церковних інституцій і духовного життя після першої світової війни 277
4/ Українська Католицька Церква на передодні й в огні другої світової війни 280
а- у Німецькій займанщині 281
б- перша радянська окупація Галичини і Волині у 1939-1941 282
в- доля Української Католицької Церкви у Радянській Україні 1944-1946 284

Стан Української Католицької Церкви в Україні у повоєнних роках. 292

ІСТОРІЯ ХРИСТИЯНСТВА В РУСІ-УКРАЇНІ

ВСТУПНІ ВІДОМОСТІ

1. Що таке історія і яке її завдання?

Історія - з грецького слова - це розповідь, оповідання. У стислому ж значенні - це наука, що вивчає в хронологічній послідовності хід розвитку людського суспільства та його закономірності.

Історія - це життя, яке фактично збулось і не можна його зробити, немовби воно не сталось. Проти фактів не можуть вдіяти нічого аргументи. Ці факти мусить пізнавати і прийняти кожна розумно думаюча людина, і таким чином завчатиме історію. Людина, як одиниця і як громада, має своє минуле, сучасне і майбутнє. На сучасне наш дух споглядає з минулого, а майбутнє бачить уже в сучаснім. Наше майбутнє, що так скажу, завтра, через сучасне - сьогодні, переливається в минуле, тобто - вчора, що саме стає історією. Тому, нам треба уважно глянути в минуле, щоб зрозуміти сучасне, щоб здобувати краще майбутнє.

Як кожна людина має своє минуле, свою історію, так має таку ж історію нарід-нація, тобто має він оту суцільність подій і явищ матеріяльного і духовного характеру, розкинену в просторі й часі, спільну всій громаді, з якої скарбу черпає кожна одиниця, як член громади.

Народи, здорові духом і тілом, дивляться у своє минуле, в свою історію, плекають культ героїв-предків, відзначують святкові дні ювілеїв, річниці подій, осіб; вивчають минулу славу, але вчаться вони на невдачах і неуспіхах. Навпаки, народи кволодухі, слабкі, стогнуть під ударами сучасности, їх огортає панічний страх перед майбутнім, вони уникають шукання науки, поради в минулому, в історії, забуваючи про те, що саме ота минувшина, славна вона чи трагічна, вклала в їхнє тіло і духа елементи сучасного безсилля чи трагедії.

Церква Христова, як духовна і тілесна громада людей, має також свою історію. Церква Христова, як видима організація християнського і релігійного життя людства, під проводом своїх душпастирів, живе і діє за певними засадами і нормами, керується окремим релігійним світоглядом; також і Церква підпадає законам історії, має своє минуле, змагається за своє майбутнє.

Церква Христова плекає науку своєї історії, бо в ній знаходить багато користі. Вона не боїться своєї історії і не стидається її ані перед своїми учнями, ані перед ворогами.

До цієї історії належить і наше релігійне і церковне сучасне, яке творитиме окрему добу в цій історії, і яке ми всі на свій лад переживаємо і знаємо. Але щоб зрозуміти краще те,

що діється, щоб дошукатися причин того, що діється сьогодні, необхідно поглянути в минуле, в інші періоди тієї історії.Бо саме в минулому знайдемо світло, яке роз'яснить багато чого з того, що діється в сучасному, воно розкриє, поможе відзискати й утвердити надію на наше майбутнє.

Тому намагатимемось, хоча коротко й синтетично, приглянутися шляхам Христового Євангелія в часі й просторі та важливішим моментам життя і розвитку Церкви Христової на слов'янському Сході, головно ж на землях сучасної Русі-України.

Для кращого зрозуміння історії Церкви, старатисьмемо поділити її на ті доби, котрі творять головні осі, на яких обертало ся й обертається життя Церкви Христової взагалі, нашого ж народу зокрема.

2. Шляхи християнства на Русь-Україну

Незаперечним фактом є, що як далеко сягає історія людства на землі, стрічається вона завжди з релігійністю людини в різних-прерізних її проявах, у мисленні, відчуванні, поведінці. Не було, нема, ані не буде вповні арелігійної людини, бо з природою розумної людини, з волі Творця, тісно пов'язана її релігійність. Арелігійна людина - це витвір філософії і теоретичного міркування.

Кожний клаптик нашої планети має свою релігійну історію. Має її також і наша країна і наш нарід, тобто свій вияв людського мислення, відчування, поведінки релігійного характеру. Нашу увагу зосередимо не так на простеженні природної релігійності, як радше релігійності, якій на ім'я - християнство, котре, по своїй суті, не є результатом і виявом релігійних природних змагань людини.

Навпаки, християнство - це релігійність надприродна, уділена людині окремим актом Творця і Бога. Християнство - це факт з-поза людської природи. Християнська релігійність є об'явлена Богом для задоволення тієї основної природної релігійності людини, тобто тієї туги за Богом, за правдою, за щастям. Началом і змістом християнства є втілене Слово Боже, Христос. Христос, як Бог і людина, є історичним фактом. Христос дав людині науку і життя, яке називаємо християнством. Історичности особи Христа і його вчення не відважуються заперечувати сьогодні навіть найбільш завзяті школи атеїстів - комуністи.

Христос-Бог став людиною, прийняв людське тіло і природу, з'єднав її в собі й дав початок новій релігійній дійсності, об'явленій, надприродній, і ця дійсність зветься "християнство". З цього зерна зросло велике історичне дерево, яке охопило цілу нашу планету. Це історичне дерево християнства зачалось з одного пункту нашої планети, тобто з Палестини, з Єрусалиму,звідки, в певному моменті часу, вийшло нове релігійне послання до всіх людей і народів світу. Христос, вибравши собі учнів, яким передав свою божеську науку, післав їх у цілий світ, кажучи:"Ідіть і навчайте всі народи ... навчаючи їх берегти все, що я запові-

дав вам. І це я з вами по всі дні аж до кінця віку" /Мт. 28, 19-20/. Отож християнство є місією, є "посланням" у невпинному поході до людства, до народів, до кожної людини. Воно приходить словом, а не як результат людських міркувань. Тож треба було багато часу, щоб це послання дійшло до всіх людей.

Поширення християнства у світі має свою дуже складну історію, на яку складалися різні людські елементи, якими Боже послання йшло до людини. Число посланих апостолів, засоби лучби, географічні віддалі, політичні устрої, суспільні звичаї, економічні інтереси, це шляхи людські, якими по нашій планеті крокує об'явлений Богочоловік-Христос.

Шляхи Христа і його благовісті по нашій планеті не прості, не легкі й не прямолінійні. Хоч християнство походить з небес, то на землі Русь-України прийшло людськими шляхами, і то щойно під кінець першого християнського тисячоліття. Тому має воно свої початки і поступовий зріст.

Історія християнізації української землі й народу не мають однакової спільної довжини, тому що сучасна українська територія має значно довшу історію від історії українського народу, який прийшов на неї в певну історичну добу, на зміну іншим племенам і народам, яких перекотила через степи України історія людського поселення.

Заки приступимо до властивого розгляду історії Церкви Христової на Україні, корисним буде згадати:

а/ Про християнську географію України.
б/ Про християнську етнографію України.
в/ Про християнську політику України.
г/ Про християнську економію України.

а/ Християнська географія України

З географії знаємо, що положення земель України сприяло проникненню християнства з його найближчих центрів, як ось Єрусалиму, Антіохії в Сирії, з Масої Азії, з Константинополя. Близькість і легкість мореплавних шляхів поставило ці центри і простори у прямий з ними контакт. Тому на землях Русі-України можна знайти сліди християнства вже з перших століть історії християнського світу. Середземне море, Чорне море й Озівське море, Дніпро та Дон приближували християнство на українські землі, легким водним шляхом. Мала Азія, опанована християнством, була близьким сухопутнім шляхом на Україну. Відкрита і легкопрохідна рівнина степів України полегшувала християнську місію в Україні. Отже водні шляхи й уклад земель України були сприятливими обставинами поширення Христової благовісті вже у перших сторіччях християнства на землях України.

Не менший вплив для поширення християнства мала християнська етнографія України.

б/ Християнська етнографія України

Умірковании клімат, відкрита рівнина, поділ, хліборобська праця на широких чорноземах, витворювали риси характеру племен відкритого, гостинного, податного на все нове, щире, лагідне, товариське. Силою цих обставин народи, які заселювали землі України, були людьми схильними до діялогу, соціяльними, гостинними, відвертими. Це все могло лиш полегшувати працю перших

апостолів християнства. Крім того, постійна мандрівка народів зі сходу на захід причорноморським шляхом могла хіба що сприяти розповсюдженню християнського вчення на широкі простори.

Та не малу роль у поширенні християнства відограли політичні обставини України.

в/ Християнська політика України

Всі землі Русь-України в першому сторіччі християнської ери були переходовим простором між різними тогочасними політичними центрами. Навіть що більше, вони часто були тим простором, на якому схрещувалися впливи й інтереси тодішніх державно-політичних формацій, як Візантія на Півдні, чи Ґерманська Імперія на Заході, які вже були просякнуті християнським вченням і мали розвинене церковне життя, що дуже впливало на поширення християнства на Україні.

Українські землі під кінець Х-го століття перебували під впливом чотирьох обставин політичного характеру, що випливали з географічного положення тих земель:

1. Колонізаційний напір Візантійської імперії на північ через Чорне море та Балкани, щоб здобути собі господарський простір і торговельний ринок.

2. Рух етнічний і політичний зі Сходу на Захід ґерманських народів, а опісля фінсько-монгольських племен з Азії, поміж Каспієм і Уралом, що несло з собою глибоке етнічне перемішання і злиття різних племен також на землях України.

3. Воєнно-торговельні поїздки скандинавських норманів-варягів з Півночі на Південь, шляхом Дніпра з Балтійського до Середземного моря.

4. Підбоєвий імперіялістичний рух європейських народів, головно ж ґерманів зі Заходу на Схід. Цей рух виразно ревалізував з Візантією за панування та впливи над слов'янами південної і східної Європи. Культурно-релігійний вплив був тільки, як засіб.

Зустріч цих, навіть чисто політичних інтересів, у цьому невизначеному політично просторі, приносила з собою проникнення християнського вчення на різні частини земель України, що й позначає українське християнство аж до наших днів. Із схрещення цих чотирьох рухів на українських землях упродовж Х-го сторіччя постала українська княжа Держава й українська християнська Церква з осідком у Києві. До цього спричинилися в першу чергу й безпосередньо культурно-релігійні впливи візантійського Півдня і Заходу Європи. У Х-му сторіччі точилися явні чи приховані змагання латинського й грецького християнства за право християнізування т.зв. варварських слов'янських народів на Балканах, на Причорномор'ї і Прикарпатті.

До безпосереднього зудару прийшло на території Болгарії, Чехії і Моравії в половині IX-го сторіччя, а згодом у Сербії і Хорватії, в Польщі та в Україні. Звідси береться й ота мозаїка слов'янських християнських Церков: Польща, Чехія, Хорватія прийняли латинську форму християнства; Болгарія, Сербія, Україна - візантійську.

Та мусимо завважити, що Україна своїм географічним положенням була тією ідеальною країною, де ці дві культури, ці дві форми християнства себе раз у раз не витісняли, як це було з Болгарією, Чехією, Моравією, Хорватією, але ці дві культури, грецька і латинська, та ці дві форми християнства схрестилися і дали синтезу.

Українська Церква за такої вирівноваженої політичної ситуації мала нагоду вибрати і прийняти зразки візантійської культури та

церковності, хоча ніколи не заперечувала значення і вартості західно європейським християнським релігійним цінноцам. Українська Церква завжди змагала до синтези Сходу і Заходу. Але щойно створення Русь-Української Християнської Держави в Х-му сторіччі поставило певні норми тим впливам та вміло використало їх для сформування української християнської держави, яка, в свою чергу, закріпила це українське християнство і надала йому тривких організованих форм, за якими це християнство живе до сьогоднішнього часу.

г/ Християнська економія України

Немає сумніву, що економічно-торговельний елемент вплинув також на поширення християнства на Русь-Україні. Купці грецьких колоній з-над берегів Чорного моря мандрували з Півдня на Північ до варягів; ґерманські на Схід і навпаки, - були не тільки посередниками обміну продуктами, але й носіями нових ідей, притому ж і релігійних, християнських. Вони часто засновували перші християнські громади, і таким чином немало вплинули на постання християнства на Україні.

3. Легендарні шляхи християнства на Україну

У попередньому розділі ми розглядали ті географічні, етнографічні, політичні й економічні шляхи та елементи, які сприяли проникання християнства і творенню Христової Церкви в Україні.

Географічне положення українських земель на перехресті між Сходом і Заходом, між Північчю і Півднем сприяло поширенню християнства на українських землях.

Етнічні й політичні обставини українських земель в IX-X століттях були такі, що наближали Христову науку й Христову Церкву невідхильно до українського народу. В половині X-го століття ці обставини стали актуальними так, що християнізація українських земель стала політично необхідною. Тому українські володарі зайняли до неї офіційне становище.

З історії знаємо, що княгиня Ольга, мабуть коло 955-го р., сама особисто стала християнкою, і ввела християнство на київський княжий престол, не зобов'язуючи однак до такого офіційного державного акту ні народу, ні своїх безпосередніх наступників.

Однак ця справа стала невідкладною перед її внуком Володимиром Великим, який на початку свого князювання відновляв поганську релігію, але внезабарі мусів змінити основно свою релігійну й державну політику й вирішити самостійно і позитивно проблему християнства на Україні.

Цим фактом українська держава й зорганізована в державу українська суспільність свідомо бере ініціятиву християнізації української землі в свої руки, щоб на землях Русі-України створити зорганізоване християнство, тобто Христову Церкву.

З актом офіційного хрищення народу Русі-України кінчається в історії українського християнства період вагань і легенд та неофіційного чи приватного існування християнства на цій землі.

Крім найбільш раціональних і історичних аргументів, елементів та шляхів початків християнства на Україні, існують ще й легендарні шляхи.

Тож, заки приступимо до важливого і властивого історичного розгляду зродження і розвитку християнства та реалізування його в організованій формі Церкви Христової на Україні, згадаємо хоч схематично про три легендарні явища відносно цієї справи.

Існують три легендарні пояснення про початки християнства в Україні:

а/ Святоандріївська легенда - візантійського й українського походження.
б/ Святопавлівська легенда - т.зв. Моравська.
в/ Візантійська легенда - т.зв. Богородична.

а/ Святоандріївська легенда візантійського й українського походження

Кожний народ бажав пов'язати початки свого християнського існування і життя з самими початками Церкви і діяльності апостолів. Так і Константинопіль, мала оселя над Босфором, коли з початком IУ-го століття перенесено до нього осідок східноримської імперії, зрозумів, що вибила його історична година стати другим Римом. Єпископ нового Риму ставить негайно свої домагання відносно прав і привілеїв Єпископа першого Риму, тобто Папи, престолонаслідника верховного апостола Петра, якому всі апостоли підкорялися та який був наріжним каменем єдності.

Однак свідомість першенства Римського Архиєрея була така сильна поміж християнами тодішнього часу, що єпископ Константинополя не міг збити їх аргументами чисто політичного характеру, тобто першенства імператорського міста. Тоді візантійські богослови і знавці права підносять знаний євангельський факт, що св. апостол Петро мав рідного брата Андрія, а й те, що той брат був покликаний Христом в апостоли раніше св. Петра і тому мав назву "первозванного". Хтось пов'язав цю думку і св. Андрія з Візантією, так як був фактично пов'язаний св. Петро з Римом. Св. Андрій почав вважатися апостолом візантійської території, яку він привів до Христової віри. Так постала легенда про місію св. Андрія у Візантії, т.зв. "святоандріївську легенду".І коли українським князям не вдалось з початку зорганізувати українську Церкву незалежно від Візантії, цій же Візантії таки вдалось закріпити в Україні свої впливи й церковну надвладу за допомогою українських і московських Мономаховичів, то цю легенду прищеплено також українській церковній свідомості.

В Україні розпочинається інтенсивний церковний культ св. апостола Андрія, підтримуваний київськими грецькими митрополитами та князями Мономаховичами. Під цим іменем будується багато церков, монастирів, надаються хресні імена князям тощо.

Ця святоандріївська легенда була прийнята на Україні, але відразу ж таки її перероблено так, щоб вона віддзеркалювала й оправдувала українські церковні змагання.

Приймаючи засадничо зв'язок св. Андрія з територіями Візантійської імперії, українські літописці її помітно продовжили й очистили від стисло візантійських елементів, вбудовуючи її самостійно в цілість історії християнства в Україні.

Про Візантію в новій версії андріївської легенди нічого не згадується, що більше, головну візантійську ідею про її конкуренційне ставлення до Риму, а чи й супроти "Першенства", зовсім вилишено. В українській версії легенди розказується, що св. Андрій під час свого переїзду з Малої Азії до Риму, через Чорне море, Крим, Дніпро і

Балтійське море, побуває на київських горах, благословляє їх, сповіщаючи славу християнського Києва. Літопилець підкреслює, що саме благословення св. апостола Андрія було причиною, що на українській землі засіяла євангельська благовість, а не задля заслуг Візантії.

Така версія ставила українські землі та її християнство в нові відношення до Візантії і була повним запереченням її надвлади на Сході, а зокрема політичної і церковної надвлади в XI-ім столітті в Києві. Тому це не лиш легенда, але й програма, цікава своїм значенням і тенденцією, висловлені літописцем Нестором у "Повісті временних літ".

б/ Святопавлівська легенда

т.зв. Моравська

Святопавлівська християнська легенда подає новий шлях т.зв. болгарсько-моравський, яким мало б прийти християнство на Україну.

Автор "Повісті временних літ", даючи панораму розвитку людства і Христової віри у світі, під роком 898 розповідає про християнську місію св. солунських братів - Кирила і Методія між західними слов'янами в Моравії, в державі князів Ростислава, Святослава і Коцела. Розказує, як то Коцел поставив Методія єпископом у Паннонії, на престолі св. Андроніка апостола, учня св. Павла апостола. Тому вчителем слов'ян є Андронік апостол. Бо на Моравію ходив також св. апостол Павло і там навчав. Там також жив Ілірик, що до нього заходив св. Павло, а тут передше були слов'яни. Тому й для слов'ян св. апостол Павло є учителем, а від того племени і ми - Русь, тому й для нас - Русі, св. Павло є учителем.

Так, крім Андріївської легенди, українські християни намагались знайти ще інші зв'язки з Апостолами і походження свого християнства, поминаючи посередництво Візантії, а зв'язуючи апостольський період прямо з слов'янськими землями.

Український літописець хоче, очевидно, відокремити життя українського християнства від Візантії та її протиримської політики XI і XII століть. Доказом цього є одна і друга легенда, що український народ давньої епохи мав свої думки в церковних справах та висловлював сміливі теорії про історію християнської Церкви на Україні.

Святопавлівська легенда показує дві важливі справи:

1. Свідомість тісного зв'язку між українським і кирило-методіївським християнством та позитивну поставу до Римської Церкви.

2. Прихильність Риму до слов'янського християнства, визнаючи слов'янську мову за рівноправну літургічну мову з грецькою, латинською, єврейською.

в/ Візантійська легенда - т.зв. Богородична

Візантійська чи Богородична легенда подає третій шлях християнства на Україну. Вона постала в візантійських церковних колах,у якій ідеться про "хрищення Русі" за царгородського патріярха Фотія в роках 860-их.

За цією легендою початки християнства на Русі мали б мати візантійські начала, за безпосередньою дією Божої Матері, коли-то Русь у 860-му році напала на Царгород, то Богородиця своїм покровом охоронила місто. Саме тоді Русь була не тільки відкинена і розбита, але прийняла хрищення та одержала єпископа.

Це мало б бути т. зв. перше хрищення Русі, яке збулось на перед

містях Царгороду та за участю Візантійської Церкви й духовенства. Ця легенда є досить тенденційною і несприймальною для істориків української Церкви. Легенди завжди залишаться легендами, нам же треба глядіти за раціонально-реальними історичними джерелами й аргументами.

Заки приступимо до важливого і властивого історичного аспекту зродження і розвитку Церкви Христової на Україні, згадаємо схематично про розподіл історії Церкви слов'янського Сходу й Київської Держави на доби й періоди.

4. Розподіл історії Церкви слов'янського Сходу й Київської Держави на доби й періоди

Церква Христова має свою двотисячолітню історію. Щоб легше її завчити, запам'ятати, переважно сама педагогіка каже зосереджувати увагу на головних речах і подіях. Тому науковці історіографи, викладаючи історію, в загальному, розподіляють її на дані періоди часу - називаючи їх епохами, добами, а чи і періодами.

Приглядаючись різним періодам Історії Церкви взагалі, а східно слов'янській зокрема, завважуємо велику розбіжність поміж істориками, коли йдеться про встановлення даних епох і періодів. Розбіжність ця є цілком зрозумілою, бо поділ історії на епохи, періоди, охоплює її найбільш синтетично, де дані автори зосереджують часто свої суб'єктивні погляди чи переконання.

Роблячи ж поділ Історії Церкви в загальному, і на слов'янському Сході зокрема, треба зберегти найперше принцип раціональності й об'єктивності; - як відолремлюють дві території, закопують великий межовий стовп.

Також на шляху історії Церкви Христової збувалися події, які були наче межові стовпи, і вказували, що зачинається нова земля, нова епоха, новий період життя. Тому, роблячи поділ історії Церкви на дані епохи, доби чи періоди, треба брати під увагу найперше події, які зарисовували великі зміни даного устрою життя Церкви і тим самим творили нову епоху, період. По-друге, даний історичний період треба пов'язувати з загальною і партикулярною історією Церкви. По-третє, дані історичні доби і періоди мусять мати співмірний поділ щодо часу.

Дотримуючись оцих головних засад, історію Церкви в загальному, а на слов'янському Сході - та Української Церкви зокрема, можна б поділити на три основні епохи чи доби, тобто: Старинна - від І-го до УІІІ-го століття; Середньовічна - від УІІІ-го до ХУ-го століття; Новітня - від ХУІ-го до ХХ-го століття.

Такий поділ подає нам переломові зміни в житті Церкви Христової взагалі, а на слов'янському Сході зорема.

Межовим стовпом життя Церкви першої епохи ставимо УІІІ-ме століття. Чому? Бо у УІІІ-му сторіччі кінчається епоха вияснення засадничих догм християнської віри, спільних дій східного і західного християнства, кінчається епоха Отців Церкви і спільних Вселенських Соборів. У 787-му році відбувається останній Вселенський Собор, спільний для східних і західних християн та признаний усіма Церквами. В 755-му році створюється цивільна Папська Держава на Заході. В першій половині УІІІ-го століття відбувається християнізація Німеччини, а в другій половині того ж сторіччя християнство офіційно поширюється поміж південними слов'янами, - заходить до Болгар, Македонців, Словінців, Чехів, на Моравію, Польщу.

У Візантії в тому часі ведеться затяжна релігійно-церковна боротьба т. зв. іконоборства, наслідком чого розпочинається масова еміграція греків на південні землі Русі-України. Грецькі почитателі ікон часто втікали перед своїми гонителями на північне побережжя Чорного моря. З другого ж боку, володіючі у Візантії іконоборці розпочали були широку церковно-організаційну акцію на північнім побережжі Чорного моря і створили Ґотсько-Дорійську митрополію та кілька підлеглих їй єпархій, одна з них т. зв. Тьмутороканська.

До того в житті південно-східної Європи пройшли також значні політичні зміни, які багато вплинули на стан християнства на землях України.

В тому часі приходить також до повного розквіту т. зв. Царство Хозарів, яке зайняло частинно християнські міста на північному побережжі Чорного моря. Завдяки пануванню хозар ці міста були забезпечені для грецьких утікачів, почитателів ікон, перед іконоборцями.

З другого боку, панування хозар відчиняло шлях до східної Європи для ісламізму і юдаїзму. Сам хан хозарський, а з ним його аристократія, прийняли були юдаїзм, який був пануючою релігією хозар. У тому часі також ісламізм здобуває собі немало прихильників серед підбитих хозарами народів.

Страх перед дальшим поширюванням юдаїзму й ісламізму та запопадливість дальшого поборювання почитателів ікон у північно-чорноморських містах змушували візантійський уряд звернути більшу увагу і сили на південні землі України і Хозарію, розвиваючи тут широко свою церковну організацію. Вкінці панування хозарів унемошливлювало довший час наступ азійських орд на південні землі України, які перед тим частими нападами руйнували всяке суспільне, культурне і християнське життя на південних причорноморських землях України. Хозарська держава в ті часи відіграла ролю охоронного щита для Русі-України, завдяки чому на цих землях у УІІІ-ІХ століттях могла розвинутися держава, культура, християнство.

Беручи це все до уваги, доходимо висновку, що УІІІ-ме сторіччя можна вважати за переломовий вік у діях Церкви на землях Русі-України, приймаючи й те, що в половині УІІІ-го століття була основана Ґотсько-Дорійська митрополія і Тьмутороканське єпископство, і цей саме момент ділить старинну й середньовічну історію Церкви на тих землях.

Не менші переломові зміни в загальній історії Церкви зайшли в ХУ-ХУІ столітті. На Заході ХУ-те сторіччя позначилося т. зв. ренесансом і гуманізмом, зі спробою реформи Гуса та війнами гуситів, реформаційними соборами /1409-1439/, проголошення з'єднання східної і західної Церкви у Флоренції /1439/ і т.д. Тому-то майже всі історики з ХУ-им сторіччям кінчають середньовіччя і розпочинають нову історичну добу.

У ХУ-му сторіччі відбулись важливі події на Сході Європи. З цим сторіччям кінчається існування Східно-Римської Імперії - Візантії, Царгород-Константинопіль перейшов під володіння турків. Москва ж, після довголітньої лояльності, звільнилася з-під татарського володіння, взяла під своє володіння всі князівства північної Росії, підбиваючи собі пограничні землі Білорусі, південної України та різних племен фінських, турецьких і т. д.

Землі, які перед тим увійшли були під володіння Литовсько-Польської Держави, стали тепер ще тісніше з ними споєні. У 1435-му році скінчився т. зв. "Темпус юріс рутенікаліс" на Галицькій Україні, галицьку шляхту зрівняно в її правах з польсько-литовською шляхтою, таким чином Галицька Русь стає наче органічною частиною цієї держави. В 1452-му році Волинь тратить своє осібне князівство і стає провінцією Великого Литовського Князя, а в 1472-му році така сама зміна наступає у Києві та правобережній Київщині.

У зв'язку з тими всіма географічно-політичними змінами настали також переломові зміни в організаційно-адміністративнім устрою Церкви Христової на східних землях Європи, головно на землях колишньої великої Київської Держави і Митрополії.

На переломі ХУ-го сторіччя приходить до остаточного зірвання Московської Церкви та її визволення з-під надвлади константинопільського патріярха. У 1448 році московський Собор проголосив усамостійнення і незалежність московської митрополії від константинопільського патріярха.

У 1458-му році приходить до остаточного відокремлення Київської митрополії від Московської. Київська митрополія "де юре" залишається під надвладою Константинополя, але фактично була вона самоуправною аж до 1588-го року. Разом з цим прийшло до усамостійнення релігійного життя на слов'янському Сході від виключно візантійських впливів.

Від другої половини ХУ-го століття виникають реформаторські й єретичні рухи на слов'янському Сході, над якими Церква здобула успішну перемогу. В цей час на Україні в церковну організацію і в науку теології мали великий вплив католицькі елементи, головно з реформою Церкви Христової, яку подав Тридентський Собор.

У ХУ ст. розпочалися широкозакроєні спроби з'єднання Східних і Західної Церкви під одним Верховним Апостолом Петром і його наслідником, Папою Римським.

Тому зовсім справедливо ХУ століття можна вважати за межовий камінь між середньовіччям і початком нової доби в історії Церкви Христової взагалі, а зокрема на Україні.

I. СТАРИННА ДОБА: I-УІІІ СТ.

РОЗВИТОК ХРИСТИЯНСТВА І ЦЕРКВИ НА СЛОВ'ЯНСЬКОМУ СХОДІ

Протягом цієї доби християнство поширювалося в південній частині Європи, переважно не посеред слов'ян. У тому часі закріпилося воно здебільша на північному березі Чорного моря. Мало воно й деколи свої успіхи на північних землях від Чорного моря, тобто попри водні шляхи Дніпра й Дону, але це було переважно християнізування індивідуальне і тимчасове. Ширша християнізація земель слов'янського Сходу натрапляє іноді на переслідування збоку панівного поганства або зазнає розбиття в наслідок частих воєн, а чи й мандрівки народів, яка тягнулася від початку християнської ери аж до УІІІ-го століття. Незважаючи на це, кинене в тому проміжку часу зерно християнства зовсім не заникло. Навіть після найбільш бурхливих воєн і мандрівок на землях південної України, залишились живими рештки християн та сліди християнської традиції, що й влегшувало відродження християнського життя.

Старинну добу розвитку християнства на слов'янському Сході можна б поділити на три головні періоди, а саме: 1-ий - від І-го до ІІІ-го століття; 2-ий - від ІІІ-го до ІУ-го століття; 3-ій - від ІУ до УІІІ-го століття.

Період 1-ий: від I до III століття

В цьому періоді християнство у східній Європі поширювалося лише на північному березі Чорного моря. Започаткування християнської місії на північнім побережжі Чорного моря - легенди приписують апостолові Андрієві, який мав би проповідувати Христову благовість у Босфорській Державі та в Херсонесі, й мав би згинути мученицькою смертю в місті Патрасі. Інша ж легенда оповідає, що першим апостолом благовісті Христової на Криму був св. папа Климент, засланий сюди з Риму до Херсонесу коло 88-го року.

Щодо вірогідності цих легенд, то історики часто підносять поважні сумніви. Однак їхню імовірність потверджує дуже давнє походження і традиція. Тому деякі історики шукають у цих і їм подібних легендах якогось зерна правди.

Однак, незалежно від цих легенд, можна прийняти за дуже правдоподібне твердження, що вже в I-му і II-му столітті існувала християнська місія - осередки на північному побережжі Чорного моря у грецько-римських колоніях у Турасі /тепер Акерман при гирлі Дністра/, Ольбії /коло нинішнього Миколаєва/, і Херсонесі, а головно в оселях Босфовського Царства. Ці колонії, як теж і Босфорське Царство, мали живі купецько-культурні зв'язки з Грецією і Малою Азією. У них жило багато євреїв і юдейських прозелітів, які поширювали монотеїстичний культ.

Для поширення християнства на південних землях України немало спричинився факт створення римської провінції Дакії на північному побережжі Чорного моря в часи імператора Траяна/101-106/.

З осередків Причорномор'я християнство поширювалося також і на північні землі посеред різних тодішніх племен, Скитів, Сарматів, Церев'ян та інших, які жили в південних частинах сучасної України, про що згадує вже Тертулліян/"Лібер адверсус Юдеос", ПЛ.II.611/.

Дальшому поширенню християнства на наших землях напевно пошкодив наїзд Ґотів, які появилися на півдні України коло 200-го року; 214-го року вдерлися вони до Дакії, а 236-го року зайняли Ольбію і суміжні землі.

Період 2-ий: від III до IУ століття

Цей період можна б назвати Ґотським в історії поширення християнства і життя Церкви на південній Україні. Розпочинається він походом Ґотів у Кападокію, 267 р. Звідтіль привели вони з собою багато полонених бранців-християн. Саме оті полонені розпочали між Ґотами широку християнську місію. В тому часі християнство дуже поширилося і на побережжі Чорного моря, і на землях південної України, головно попри береги рік Дністра, Дніпра і Дону, зокрема ж при гирлах тих рік, які були під володінням Ґотів і споріднених їм Ґерулів.

Коло 270-го року християнство стає державноправною релігією у Босфорському Царстві за Торторсеса /277-308/.

Коло 325-го року воно перемагає поганство в Херсонесі, який стає важливим осередком поширення християнства у цілій східній Європі та на Україні.

В тому ж часі значно поширилось християнство між Остроґотами, які тоді поселювалися при гирлі Дністра, зокрема ж після того погрому, що його зазнали вони від Константина Великого, коло 323-го р.

З історичних джерел знаємо, що в 325-му р. існувала вже навіть митрополія Ґотів /Сократес, Гісторія Екклезіясттіка, Ліб.1,кап.18; Ліб.11, кап.41/.

З кінцем IУ-го століття зачинається християнізація Візиґотів, що тоді поселились були при гирлі рік Дністра і на північ від долішнього Дунаю. Християнську місію між ними вели правовірні християни, а також і Аріяни, здебільша Ульфіл, висвячений на єпископа для Ґотів коло 340-350 р. Під його впливом приймає християнську віру один з ґотських володарів - Фритиґерн / Краффт В., Ді Кірхенґешіхте дер Ґерманіше Фолкер, I, 1864; Біликов Д., Начало християнства у Ґотів, Казань, 1887/. Двічі християни зазнали тоді гонінь: за володаря Атанариха в 348 чи 349 р., а радше 369-372 рр. чи 376 р., і вони припинили дальше поширювання християнства між Ґотами /Сократес, Гіст. Еккл., цит.тв., I,4, кап. 33; I,11, кап. 41/.

Але найважчий удар зав'язкові християнства на південних землях України завдала навала Гунів, які з початком IУ-го століття розпочали т. зв. мандрівку народів. З приходом Гунів кінчається другий, т. зв. ґотський, період історії Церкви Христової і християнства на східнослов'янських землях Європи.

Період 3-ій: від IУ до УIII століття

Цей період - це час постійних пересувань різних племен на землях південної України з пануванням Гунів та інших кочових племен. Був це водночас час знищення християнства у причорноморських частинах України. Все ж таки воно зовсім не зникло в південних країнах східної Європи. Ввесь той час існували самочинні архипастирства, радше під номінальною як дійсною надвладою Константинополя, у Херсонесі й Босфорі, а в другій половині цього періоду також і в інших містах на північному березі Чорного моря.

У цьому періоді треба розрізнити дві частини. У першій - проходять часи бурхливих нападів і мандрівок різних народів через південно-східні слов'янські землі, та упадок впливів Візантії на тих же землях /від 375/76 р. до часів Юстина I і Юстиніяна/. Друга частина, між У і УIII століттям - це часи припинення воєн і мандрівки народів на південно-східних слов'янських землях. Тоді посилюються візантійські впливи на північному побережжі Чорного моря, утворюються нові єпископства і пожвавлюється місіонерська діяльність серед кочовничих народів південно-східної Європи.

Навала азійських Гунів завдала дуже тяжкого удару впливам Візантії, водночас же і впливам християнства у південно-східній Європі, як і на північнім побережжі Чорного моря. Але в минулі часи християнство тут досить помітно закріпилося такою мірою, що навіть жахливе панування Гунів не змогло його цілковито знищити.

При кінці IУ-го століття, завдяки старанням св. Івана Золотоустого /398-400/, відновлено християнство на південно-східних землях

України посеред Остроготів, що тоді пересунулися з-над гирла Дністра на захід і протягом якогось часу зосереджувалися на північному сході Дунаю. Посеред них створено єпископство. В тих околицях навернулось також на християнство якесь плем'я місцевих поган.Згадують про це св. Іван Золотоустий /Лист 206, 207/ і історик Теодорет /Історія Церкви, I, 5, 3-31/.

Дуже помітний зворот до християнства на південно-східних землях України бачимо за часів Юстина I /518-527/. Саме тоді Візантія зачинає знову звертати бачну увагу на свої колоніяльні посілості на північному побережжі Чорного моря. Відбудовує і скріпляє свої твердині в Корсуні й на Босфорі, значно посилюючи свою місіонерську діяльність на цих землях /Грушевський М., Історія України-Руси, Київ 1913, том I, ст. 96/. І вона внезабарі принесла свої овочі.

Коло 521-го року гунський князь Ґорда, який кочував зі своїм плем'ям недалеко Босфору, приймає християнську віру, та рівночасно стає Босфорським князем під зверхністю Візантії. Ґорда пробував ціле своє плем'я навернути до християнської віри, але це йому не вдалось. Його вбили погани свого племені /Теофан, Хронографія, Ляйпціг 1887, ст. 175/.

Коло 547-го року утворено єпископство для Ґотів-Тетракситів, на північній Кубані, недалеко від Таманського півострова /Прокопій, Де Белло Ґотіко, 1, IУ, к.4/.

У першій половині IУ-го сторіччя існувало теж єпископство у Фанаґорії, яке опісля називалося Матархою або Тьмуторокань - на Кубані. В другій половині УI-го ст. започатковано християнську місію серед якогось турецького племені, часто ототожнюваного з Хозарами, яке в ті часи заселювало також південні землі України й, коло 575 р., тимчасово заволоділо Босфором /Теофан, Хронографія, ц. тв., ст. 366-377/.

В роках від 610-640 поширювано християнство між Гунами, так що під кінець того сторіччя одне плем'я Гунів - Савірійці офіційно прийняло християнство /Каґан Катаваччі, История Агварь, 1861, стор. 190-213/.

Не маємо про це безпосередніх відомостей, але з великою імовірністю можна припускати, що у УII-му і першій половині УIII-го століття християнство проникло також у слов'янське чи зіслов'янщене плем'я Антів, яке в тому часі на сході Европи творило наче велику військову державу. До Антів входили східно-слов'янські й не слов'янські племена, і це вони були безпосередніми попередниками великої Київської Держави на південних землях України.

Анти робили неодноразові наскоки на північне побережжя Чорного моря і візантійські землі, то знову встановляли з ними дружні взаємини. В ті часи на північному побережжі Чорного моря існувала також уже добре розвинена організація Христової Церкви. З історичних джерел знаємо, що на грані УII-го й УIII-го сторіччя були там три автокефальні архиепископства: у Корсуні, в Босфорі й Нікопсисі /гл. Парті, Гієроліс Синекдемус ет Нотіціє ґрече епіскопатуум, 1866, ст. 153/.

Під кінець УIII ст. константинопільський патріярх робив заходи, щоб у південній частині східної Европи створити широку церковну організацію. На цих змаганнях і спробах власне кінчається третій і останній період історії Церкви на українських землях старинної епохи.

II. СЕРЕДНЬОВІЧНА ДОБА: УІІІ-ХУІ СТ.

Середньовічна доба в історії Східних Церков - це доба культурно-духовного і правничого володіння Візантії. В історії Церкви Христової на сході Европи між Слов'янами - це був час християнського і церковно-адміністративного оформлення, в якому велись тяжкі й довголітні змагання за сферу впливів Сходу й Заходу, тобто Візантії і Риму. Візантія, у УІІІ ст., зайняла на християнському Сході вийнятково самовладне становище.

Внаслідок володіння у Візантії т. зв. іконоборців, відносини між Константинополем і Римом були перервані. Щоправда після перемоги над іконоборцями у Візантії, ця єдність між Церквами Константинопільською і Римською була привернена, але внезабарі прийшло до поновного зірвання церковних взаємин, що їх спричинило нелегальне висвячення Фотія і винесення його на патріярший престол по ув'язненні і засланні патріярха Ігнатія.

Відтак оте зірвання церковних взаємин знайшло свої ідеологічні і догматичні обгрунтування у справах примату Папи і першенства в Церкві, про походження Святого Духа і т.д., та звинувачування в єресях задля банальних обрядових різниць.

Потім ще кілька разів встановлювалася єдність поміж обома Церквами, але раз у раз була вона короткотривала, аж урешті рік 1054-ий став датою остаточного церковного поділу й роз'єднання на два світи, дві ментальності культурно-духові: східну і західну, візантійську і римську, т.зв. православну і католицьку.

Про ближчі причини і наслідки цієї такої банальної, одночасно ж такої ваговитої події в історії Церкви Христової, яка збулася у Константинополі за патріярха Керулярія і папського леґата кард. Гумберта, в 1054 р., коротко розкажемо на своєму місці, коли розглядатимемо її вплив на життя української Церкви.

В ті часи Араби - мусульмани завойовують Єгипет і Сирію. Внаслідок цього занепадає значення старинних патріярхатів і перших центрів східного християнства в Антіохії та Олександрії. Силою факту Константинопіль залишається єдиним правним, духовним і культурним осередком посеред Східних Церков і тим має на них свій великий церковно-політичний вплив.

Таке виїмкове положення і становище Константинополя виразно зазначувалося в історії християнства і Церкви на слов'янському Сході, зокрема ж на сьогоднішніх землях України.

У середньовічній добі християнство і Церква здобули собі на слов'янському Сході розлогі території, швидко поширюючись у Київській Державі, яка в ті часи сягала від Балтійського до Чорного моря, від Сяну на заході по Дон на сході.

Під кінець цієї епохи Церква на сході Европи охоплює не лиш слов'янські, але й неслов'янські народи, як ось Зирян, частину Татар, Карелів та інших.

Під оглядом церковно-юридичної надвлади східно-слов'янські Церкви, а між ними українська, за винятком початкових довголітніх змагань князів між Х і ХІІ століттям, щоб усамостійнитися, ця Церква, по волі чи по неволі, находилася під церковною надвладою константинопільського патріярха, - що розглянемо докладніше й на своєму місці.

Церковна надвлада константинопільських патріярхів над українською Церквою конкретизувалася у праві назначування найвищого Ієрарха - Митрополита для Київської Митрополії, одинокої в ті часи на цілому слов'янському Сході. А митрополит діставав від патріярха та імператора всі інші директиви, як ось вести Київську Церкву за церковно-політичними вимогами Візантії.

Середньовічну добу можна розподілити на три головні церковно-історичні періоди:

1-ий: від створення Тьмутороканського єпископства в половині УІІІ-го століття до остаточної перемоги християнства в цілій південній частині Київської Держави та організації Церкви в Х-му столітті.

2-ий період: від створення Київської митрополії до її розподілу на Галицьку і Київсько-Володимирську /1054-1303/.

3-ій період: від першого поділу Митрополії до другого, й остаточного поділу на Митрополію Київську і Московську /1303-1458/.

Період 1-ий: УІІІ-Х ст.

Від створення Тьмутороканського єпископства до остаточної перемоги християнства в Київській Державі та організація Церкви в Х ст.

Перший період середньовічної доби в історії Церкви Христової на Русі-Україні охоплює часи поступового поширення християнства на південній Україні. Це часи завзятої боротьби з поганством і кількакратного намагання створити єпископство у центрі Київської Держави.

Після створення Тьмутороканського єпископства на Кубані, як одного з єпархій Дорійської чи Готської митрополії, християнство почало швидко поширюватися на землях України.

В останні роки УІІІ-го ст. чи з початком ІХ-го, як згадується у життєписі св. Степана з Сурожу, прийняв був хрищення один з князів Русі - Бравалин і ціла його дружина після походу на Суґду, греко-аланську колонію на Криму.

Про відносно широке розпросторення християнства на Русі свідчать: 1. Життєпис св. Якова з Амастриди, в якому розказується, що після виправи Русі на Амастриду /поміж 809-842 р./ на Русі змінилося відношення до християнства і Русичі зачали почитати християнські святині і т.д.; 2. Оповідання Хордадвега, в якому пише, що купці Русі є християнами; 3. З життєпису св. Константина - Кирила довідуємося, що в році 861 були вже переклади Євангелій і Псалтиря на староруську мову. Значить, хтось ними цікавився, їх читав, їх писав.

Дальшим вашливим моментом для розвитку християнства на землях України - це хрищення деяких князів і бояр Русі з нагоди походу на Царгород 860-го року. Внезабарі, за патріярха Фотія, на Русі мало бути створене єпископство, а чи навіть архиєпископство /Листи Фотія, вид. Валетта, 178; Гомілії Фотія, Віденський Лексикон, 208; Василь Македонець, Корп. Гіст. Віз., ХХУІІ, кап. 97/. Патріярх Фотій, опи-

суючи, що Русь, яка мала б напасти на Царгород 860-го р. і, згодом, прийняти християнство, каже, що це народ, який мешкає далеко від Греків та відгороджений від Візантії сплавними ріками та бурхливими водними вирами.

Цей опис найбільше відповідає Київській Русі, відмежованій від Візантії Чорним морем та бурхливими вирами Дніпрових порогів. Київська традиція приписує виправу на Царгород з 860-го року київським князям Аскольдові й Дирові. З літописного оповідання виходить, що Аскольд і Дир загинули в боротьбі з норманськo-новгородським князем Олегом. Тим часом літопис і народна традиція представляє Олега як представника поганства на Київській Русі, а то й як чародія, надаючи йому ім'я "Віщий".

Олег, здобувши Київ, зруйнував там перші зародки християнського життя з можливим їх єпископством, відновляючи в Києві поганський культ. Без сумніву, що і після цього християнство в Києві цілковито не зникло, а з часом, за володіння Ігоря, в першій половині X ст., християни здобули навіть деякі провідні місця у Київській Державі.

Майже одночасно з першою спробою християнізації Києва за Аскольда і Дира, Східна Церква здобуває великі осяги християнізації у Великоморавській Державі, де розгорнули свою мирову апостольську діяльність св. брати Кирило і Методій. За твердженням деяких істориків, Великоморавське архиєпископство розтягнуло свої місійні впливи на західноукраїнські землі й Польщу.

Учні св. Кирила і Методія мали навернути на християнську віру польського князя над Вислою. Від того часу східне християнство бере свій початок на просторах Польщі.

В X ст. в Польщі далеко сильніше і більше поширилося християнство радше латинського як східного обряду. Однак, історичні джерела свідчать, що в X і першій половині XI ст. в Польщі знаходилися і християни і монастирі східного обряду. Правдоподібно, що існували вони також і в пізнішому часі, головно на пограниччях Польсько-Київської Держав.

Переломовим моментом в історії Церкви і християнізації слов'янських народів, зокрема ж Київської Держави була друга половина X ст. Саме тоді й Західна і Східна Церкви широко розгорнули свою місійну діяльність серед слов'ян у південній і східній Европі. Київська Держава і її володарі довго вагалися між впливами і формами східного і західного християнства.

Коло 954 р. приймає християнську віру київська княгиня Ольга, реґентка держави по смерті князя Ігоря. Княгиня Ольга робить перші заходи для церковної організації у Київській Державі за допомогою Візантії. Але внезабарі після першої спроби, внаслідок, можливо, політично-церковних непорозумінь з Візантією, ця розумна княгиня Ольга висилає аж два посольства до римського цісаря у Німеччині, Оттона I /959 і 962/ з проханням, щоб він прислав у Київську Русь єпископа латинського обряду. У 961 році прибув на Русь єпископ Адальберт з метою організування Церкви і християнізації Русі-України за західним обрядом і зразком. Але якраз у ті часи настали в Києві великі зміни. Управу Київської Держави прийняв у свої руки найстарший син княгині Ольги - Святослав. Він, як стратег, під політичним диктатом обставин, заявився за поганство у своїй державі.

Після того, як з рук довголітньої реґентки Київської Держави, княгині Ольги, Святослав прийняв владу в свої руки, що мало характер досить насильного перевороту. Тоді було вбито деяких бояр княгині

Ольги. Правдоподібно і тоді мусів утікати з Києва на Захід єпископ Адальберт. Під час володіння Святослава знову скріпсяється панування поганства в Київській Державі.

За володіння Ярополка, сина і наступника Святослава, здається відновлено спробу встановлення західного єпископства і церковної Ієрархії у Києві. Однак Ярополк, подібно як колись Аскольд і Дир, загинув у боротьбі зі своїм молодшим братом Володимиром, який княжив у Новгороді.

Заки приступимо до дальшого розгляду історії Церкви і Християнства в Київській Державі, коротко познайомимось з християнською спадщиною княгині Ольги.

Християнська спадщина княгині Ольги

Це історично певний і безспірний факт, що княгиня Ольга, регентка Київської Держави, в роках 945-962 ввела на київський княжий престол і родину, з особистої ініціятиви, християнство, прийнявши хрищення під час своєї офіційної державної візити в Константинополі, в роках 955 чи 957.

Таким чином українське християнство входить в історію з половини X-го сторіччя і є наслідком не якихось воєнних походів, політичних калькуляцій чи сі мейних посвоячень, але овочем лагідної перемоги правди в душі чеснотливої, справедливої, мудрої жінки, матері й княгині, яка шукала передусім правди і любови, яку зуміла передати всій українській землі.

Факт хрищення княгині Ольги не викликав ніякого спротиву чи заколоту в тодішньому українському суспільстві. Що більше, по хрищенні княгиня Ольга виконувала успішно свою провідну ролю в державних і громадських справах аж до смерті 968 р. Це вказує, що українська княжа верства вже в 960-их роках була зріла до християнства, а проволока офіційного хрищення народу на дальших 30 років пояснюється тільки політичною нестійкістю в державі, тобто передчасна смерть князя Святослава, який згинув на війні 973 р., малолітність його синів, міжусобиці між Святославичами у змаганні за верховну владу в державі.

Сама княгиня Ольга, яка правила державою майже 17 років, не вплинула державними засобами на офіційну християнізацію Київської Держави, керуючись второпністю і мудрістю, подиктованою державними раціями. Відносно свого сина Святослава - княгиня Ольга його навчала і переконувала, даючи добрий приклад християнського життя, але не накидала йому своєї волі, шанувала в ньому вільну людину і майбутнього князя. Княгиня Ольга була також вихователькою внуків - синів Святослава: Ярополка, Олега і Володимира, які згодом перейшли внутрішнє особисте визрівання для християнства, яке мало завершення в акті офіційного Володимирового хрищення України 988 року.

Під час регентства княгині Ольги є відомі ще два історичні посольства, що їх вислала була княгиня до Оттона, цісаря Римської Імперії, в р. 959 і 962, роблячи спробу, щоб почати офіційну церковну місію в Україні з латинського Заходу і таким чином підготовити християнство на Україні в організованій формі. Про ці заходи знаємо не з українських літописних джерел, бо їх своєчасно усунено візантійськими духовниками з рацій ідеологічних. Однак ці факти нам відомі з західноєвропейських джерел.

Чому княгиня Ольга звернула свою увагу на Захід, убік другої тодішньої великої імперії і культурного та релігійного центру? Мабуть тому, що після своєї офіційної візити в Константинополі, в році 955 чи 957, Ольга, нічого не добившись для України ані в ділянці політичній, ані церковно-культурній, шукає і політичного і церковного союзу на Заході. Про це довідуємося з літопису-хроніки Реґінона, де під 959 р. записано: "Прийшли до короля Оттона посли від Олени, королеви Руґів, яка за константинопільського цісаря Романа охристилася в Константинополі, й просили висвятити для того народу єпископа та священиків"/ Контінуатор Реґіноніс, Монумента Ґерманіє Гісторіка, СС.І., 624 сл./. Про ті самі справи записано у хроніках під 960, 961 і 962 роками.

Такі та їм подібні записки знаходимо по інших літописах Німеччини, як Саксонського, Гільдесгаймського, Корвейського. Всі ці літописи натякають, що ініціятива вийшла від княгині Ольги, чи руського народу, що висвячений і висланий був на Русь-Україну єпископ Адальберт з ченців монастиря св. Максима в Трірі, хоч його місія остаточно була неуспішною, бо місія прибула з опізненням, коли київським престолом управляв уже князь Святослав, що з політичних рацій заявився за поганство. Все ж таки акція княгині Ольги дала українському народові християнський прецеденс володаря на київському княжому престолі та проклала перспективні шляхи для церковно-політичної дії українського народу на майбутнє, тобто й у Візантію і в Рим.

Два посольства княгині Ольги - це два виразні історичні факти, які виявляли конкретні потреби й давали вигляди на майбутнє. Вони стали прологом до конкретних шукань і розв'язок проблеми організаційної форми християнства на Україні за князя Володимира.

Відносно питання християнства синів Святослава, тобто Олега, Ярополка, Володимира, існує багато слідів, які дозволяють твердити, що і Олег. і Ярополк були за свого життя християнами, а згодом Володимир приймає врочисте хрищення. Тож усі три Святославичі були християнами і християнство, як таке. вже нестримно опановувало Київську Державу й народ, хоч інтереси чисто політичного характеру призвели до певних гострих реакцій поганської сторони бояр, що й послужило Володимирові, тоді ще поганинові, до здобуття самовладства у Київській Русі.

Поведінка і життя Олега, який управляв т.зв. дерев'янською землею, тобто західними українськими землями, які межували з тодішньою християнською Польщею, як і поведінка Ярополка, що протягом 10 років володів у Києві, не виявляють якихсь поганських елементів ані за життя, ані після смерті. Що більше, обидва князі були згодом, у 1044 р., перенесені до Десятинної церкви і там торжественно похоронені, що було немислиме з поганськими небіжчиками. І це саме "хрищення костей" є важливим доказом їх християнства.

Відомі є з історії ще два факти з життя Ярополка, які вказують на його християнство, а саме: посольство Ярополка до німецького цісаря Оттона І в 974 р. і посольство папи Бенедикта УІІ до Ярополка в 977 р. Цей обмін посольствами і київського князя Ярополка і папи Бенедикта УІІ вказують на те, що князь задумував відновити перервані Святославом пляни своєї бабки княгині Ольги, зреалізування організованої Церкви і християнства у Київській Русі.

Передчасна смерть молодого князя Ярополка знівечила ці пляни і дала нагоду до гострої поганської реакції, на чолі якої, з політичних рацій, став Володимир - молодший брат, що управляв у той час у Новгороді.

Якже Володимир прийняв управління держави київської Русь-України, незабаром сам став на шлях Ольги, Олега й Ярополка, приймаючи офіційно хрищення, а християнську релігію проголошує державною, - що міг зробити лише завдяки християнській спадщині своєї бабуні, княгині Ольги.

Хрищення Володимира Великого: мотиви, обставини часу і місця

Відносно обставин рішення, часу і місця хрищення Володимира, Великого князя Русі-України, є певні історичні дані, але й існують деякі легендарні літописні оповідання, які тенденційно написані візантійською або провізантійською рукою, намагалися звеличити Візантію та її ролю у хрищенні князя Володимира й усього народу. У зміст та критичну оцінку легендарних оповідань про хрищення Володимира Великого подрібно в це не входитимемо. Зараз нас цікавить історична причина і розвиток такої важливої епохальної події, як рішення, першого і найвищого тодішнього володаря великої Русь-Української держави, Володимира Великого, залишити тогочасну поганську релігію предків, а прийняти християнство з усіма його наслідками для себе і народу.

Що спонукало Володимира, князя київського, який став єдиним переємником Святославової державної спадщини і був на вершку своїх особистих і державних осягів всередині й назовні своєї імперії, яка сягала від Балтійського до Чорного моря, включно до Криму, від Сяну і Висли до Підкарпаття і Поволжя, - прийняти християнство? Володимир мав до розпорядження численні людські й матеріяльні засоби, які можна було з успішністю вжити для здійснювання великих плянів. Зовсім певно, що ані Візантія, ані Німецько-Римська імперія не були безпосередньою загрозою імперії Володимира, тож не вирішали вони його політичної дії, тим-то не могли визначувати його внутрішньо-державної політики також відносно релігії і культу для володаря і народу. Але рівночасно внутрішні обставини держави не були такі, які утруднювали б введення християнства. Зате Володимир, як непересічний володар і стратег, ясно бачив у той час великі користі з християнізації своєї імперії, і це могло підкріпити дію світоглядово-релігійних вирішальних чинників у Володимира.

Володимир Великий, приймаючи хрищення і ставлячи хрест на свою державну корону, поводився цілком суверенно, відповідно до свого особистого морально-релігійного переконання і зовнішньо-політичних потреб народу. Цілком певно можна твердити, що зворот Володимира до хрищення і християнства не прийшов з-за якихсь чисто зовнішніх причин, чи під диктатом переможця на полі бою, а чи як умова якоїсь міждержавної угоди чи державних династичних рацій. Очевидно, були певні внутрішні й зовнішні політичні державні рації, проте рушійної і вирішальної причини хрищення Володимира Великого треба таки шукати в самій постаті, особистості й характері Володимира. Він був повною людиною та стратег великого історичного формату. Був він високо кваліфікований володар, що вмів узгляднювати всі аспекти справ і подій чи то особистих, а чи й державних. Власне тоді, як Володимир

приймав християнство, був він уповні політично незалежним назовні й мав успішність державної дії всередині імперії. Тож причини акту особистого хрищення князя треба таки шукати в його душі, в його релігійному світогляді й діянні ласки Божої. В основі Володимирового рішення лежало глибоке світоглядне релігійне переконання про правдивість і спасенність християнської віри, з якою він ознайомився, ще бувши юнаком, від своєї бабуні княгині Ольги.

На факт чисто релігійних і особистих вирішальних мотивів хрищення Володимира вказує виразно Володимирове мислення і моральна поведінка після хрищення, тобто повна згідність життя з засадами і законами християнського вчення. Без сумніву, самі лиш політичні мотиви і розрахунки не могли б виправдати і пояснити такої особистої зміни у Володимира, такої самоперемоги і дисципліни в особистому житті та в державній дії, головно при поширенні й розвиванні християнства в цілому народі. У правдивість, правильність і спасенність християнства Володимир мусів бути особисто цілком переконаний. Тому-то літописні оповідання-легенди про просвечування Володимиром різних чужих вір: болгарської, німецької, грецької та єврейської, з Володимиром не мали нічого спільного.

Об'єктивні факти показують на повну автономію християнізаційного процесу України, тож мусимо мати на увазі, що літописи, які часто різними авторами були вимазувані, справлювані, доповнювані або змінювані, починають свої описи якраз від чогось протилежного. Вони записують християнізаційний процес України на рахунок чужинецької християнізаційної місії, головно з Візантії.

Ми вже сказали, що без уваги на суспільне проникання християнства в Україну, остаточний і вирішальний поштовх та започаткування офіційного християнства треба завдячувати київському князеві Володимирові Великому, який управляв державою від 972 до 1015 р.

Тим часом літописці з виразною тенденційністю історіософічної схеми виходять з інших, може й протилежних міркувань. Вони зараховують охрищення Володимира і народу до чужинецької місії, тому говорять про т.зв. посольства від чужих вір в Україну.

Але новіша історіографія вважає всі ці місії легендарними вставками, зробленими руками тих, в чию користь вони виходили - практично Візантії та її прославі.

Російський історик Церкви Е. Ґолубінський. вже при кінці минулого сторіччя розібрав критично ці оповідання і виказав, що вони виникли на переломі XI і XII ст., коли розбіжності між Сходом і Заходом оберталися довкола незначних обрядових тонкостей та квашеного чи некваш еного хліба в Літургії. М. Чубатий твердить, що легенди про Володимирове хрищення - це вигадані оповідання для образної прикраси акту рішення в душі Володимира.

Легенди, хоча б і не знать які звабливі, залишаться легендами і нічого неспроможні вони змінити в дійсності, зокрема переінакшити фактів. А безспірним фактом є і залишається те, що володар Русь-України і його народ охристилися під кінець X ст. А охристились вони не за почином якоїсь зовнішньої, чужої місіонерської акції, але силою внутрішніх переконань, і володаря і народу. Посольства від чужих вір являються легендою. Але не меншою легендою є літописне оповідання про т.зв. "іспитування чужих вір" Володимиром і його боярами, внаслідок чого Володимир іде під Корсунь на Криму й христиться. Головна мета легенди про іспитування чужих вір - це підкреслити ролю Візантії в християнізації Русі-України.

Нам залишається такий висновок, що історичний факт хрищення Володимира й українського народу не можна пояснити літописними тен-

денційними легендами, але такі пояснення дають історичні обставини української землі, політична ситуація тодішньої української держави, а передусім духова зрілість народу і його проводу, який у X ст. спромігся розцінити внутрішні релігійні вартості християнства та його доконечність і необхідність для свого особистого і громадського життя.

Про час і місце хрищення Володимира можна сказати ось що: існує розбіжність думок істориків щодо точної дати хрищення Володимира, але майже всі новіші історики, спираючись на цю чи іншу аргументацію, взяту з історії Візантії й України тих часів, приймають рік 987. Хрищення ширших кіл чи всього народу відбулося щойно після корсунського походу, тобто по 990 році.

Відносно місця Володимирового хрищення, то його не можна шукати ні на Криму, ні під Корсунем, як це роблять літописні легенди, чі деінде, але тільки в Україні. Зараховуючи Корсунь до легенди, українські літописці й історики подають дві можливості, тобто:Київ і Василів під Києвом. Цю думку обстоюють історики Е. Ґолубінський, М. Грушевський, Н. Баумґартен, С. Присьолков, П. Ковалевський, С. Томашівський та інші, а головно ті, що приймають болгарське походження українського християнства.

М Грушевський пише, що Володимир христився в Києві перед своїм походом на Корсунь. Навпаки, історик Церкви Е. Ґолубінський твердить, що він христився у Василеві біля Києва, і саме від цієї славної події ця місцевість дістала назву Василів від хресного імені Володимира-Василія, яку тяжко було б пояснити з її поганської минувшини.

У висновку треба сказати, що Володимир Великий христився в 987 році за побудою власного переконання. За його рішенням пішла також верхівка народу. Він христився, як і годилось такому могутньому володареві київської Русі-України, на власній землі, в Києві чи біля Києва, як це підказувала власна розсудність володаря, а народна пам'ять закріпила цей факт, даючи цій місцевості почесну для української землі назву - Василів.

За цим промовляють історично-логічні факти, а не тенденційно спрепаровані легенди.

Під кінець 987 р. Візантія знайшлася в скрутному внутрішньому і зовнішньому політичному положенні. Боролась вона на два фронти: з арабсько-болгарськими нападами і проти повстання Бардаса Фоки, який піднявся проти пануючих імператорів Василя і Константина. Імператори звертаються про військову допомогу до могутнього тоді володаря Русі-України, Володимира, який подиктував їм також свої вимоги незначних територіяльних концесій та руки імператорської сестри Ганни.

Візантія, загрожена у своєму існуванні, приймає такі вимоги Володимира. За шість тисяч війська, на базі конкретних воєнних успіхів і замирення держави, молоді імператори зобов'язуються видати за Володимира свою сестру Ганну.

В 987 р. Володимир, підготовляючись до воєнного походу і до недалекого світлого посвоячення з Західним і Східним Римським Цісарством, бо сестра Ганни -Теофана, була тоді за Римським цісарем Оттоном II, Володимир вирішив здійснити свій намір і стати рівним партнером і свояком імператорів. Охристившись, зробив він це напевно за своїм внутрішнім переконанням, з великодержавних плянів і за прикладом своєї бабуні Ольги та померлих своїх братів. Тому, як твердять історики, під кінець 987 р. Володимир приймає хрищення під

новим іменем Василій, натякаючи на однозвучність з цісарським титулом "Василевс". Володимир, знаючи Візантію, вже заздалегідь приготовлявся до можливих закидів збоку імператорів про різниці в вірі, приймаючи ще перед своїм походом хрищення, може бути, щоб уникнути розголосу, не в самому Києві, і під Києвом.

В наступних роках, 988-989, Володимирові війська розгромили війська Бардаса під Хризопулем і Абідосом, де й згинув Бардас. Володимир зараз після перемоги зажадав здійснення умов договору Візантії, головно щодо руки Ганни Порфірородної. Візантійські імператори почали наново роздумувати над "ганебністю" посвоячення з князем Русів, і зволікали. Тому Володимир вдається до репресій своїх майбутніх свояків, а саме: облягає та здобуває Корсунь, вузловий пункт візантійської торгівлі з східною Европою.

Перемога під Корсунем зламала візантійську гордість і вагання. Відбулося вінчання з Ганною, сестрою імператорів, і Володимир повертається в тріюмфі до Києва, як переможець і з Візантією, і проти Візантії та, як свояк імператорів. І це міг бути один з отих пропагандивних атутів у руках охрещеного володаря, щоб приступити до рішучого звороту в своїй внутрішній державній політиці - станути на християнські основи. Після таких успіхів Володимира, поганська опозиція мусіла мовчати і не відважувалася ставити відвертого опору, а по 990-их роках приходить до масового хрищення народу.

Факт приходу до Києва візантійської княжни - християнки і факт хрищення Володимира напевно перерішував вагання і застереження збоку поганського середовища. Тому і народ просив хрищення, тож треба було цю справу організувати в державних масштабах і за державні витрати. Таким чином діло Володимира не обмежилося до його особи, а було справою його цілої держави і народу.

Хрищення народу й ієрархічна організація Церкви в Україні

а/ Час і місце акту хрищення київського народу

Хрищення Володимира, вже з самого початку, не обмежувалося до його особи, а було справою його держави і народу. Під 987 роком літописець оповідає про різні засідання бояр державної ради, яка розглядала справу християнізації Київської Держави, яка винесла була рішення - христитися, залишаючи за Володимиром право визначити час і обставини хрищення. Від хрищення Володимира прийнятий крок до християнізації держави і народу. Але в хрищенні українського народу необхідно мати на увазі цілий ряд справ, проблем чи подій, які вимагали відповідного підходу й часу.

Щодо часу офіційного хрищення, навіть самих лише киян, не можна ставити раніше літа 990 року, тобто після корсунського походу, що відбувся 989 р. Така справа, як хрищення народу, вимагала підготовки, усвідомлення принаймні якоїсь частини народу відносно правд християнської віри. Цього домагалось напевно і духовенство, яке Володимир привів зі собою, а чи й те, що вже тоді діяло в Києві. Духовенство

мусіло спершу повчити народ про деякі основні правди, відносно вимог християнського катехуменату, який практикувався в первісній Церкві й з якого не було звільнень, головно в греків. Тому новіша історія приймає 990 рік, як час якоїсь публичної християнської маніфестації з окремою підготовою. Цей рік хрищення українського народу приймають такі історики як: Голубінський, Бавмгартен, Томашівський, Ковалевський, Карташев, Амман, Чубатий, Коструба та інші.

Нищення ідолів напевно не відбулося перед хрищенням, бо це було б провокацією у відношенні до поган, але відбулося воно паралельно та в міру християнського освідомлення народу. Офіційний акт хрищення київського народу випередив, записаний у літописі, універсал-звернення Володимира до всіх суспільних і соціяльних верств народу, від свобідної і маєтної верстви аж до невільницької кляси. Тому треба припускати, що, як у всіх інших справах, так і в тому ділі, багато христилися без достатнього внутрішнього переконання, інколи ж із чисто людських спонукань.

Чому Володимир заряджує таке офіційне, наче показове хрищення свого народу? Володимир цілком певно наміряв і хотів, щоб акт офіційного хрищення його народу і держави глибоко записався у свідомості й пам'яті народу певним торжеством, великим, незвичайним актом, який мав би вплив на цілу державу і став пам'яткою в історії українського християнства. Акт хрищення киян був урочистим прецеденсом, від якого можна було зачинати нову історичну добу історії Русі-України. Цим актом охоплено відтак усі інші міста і поселення розлогої держави Володимира.

Місцем торжественного громадного хрищення киян, народні переказі говорять, що мав бути київський Хрищатик. Загально ж історія уважає за місце хрищення киян гирло річки Почайна, яке було розлоге, загально доступне, недалеке. Такий акт випереджало звичайно загальне водосвяття на Дніпрі, як воно водилось на Йордані, та було в ужитку Візантійської Церкви, за якої зразком відбувалося такий обряд.

б/ Христителі українського народу і походження Церковної Ієрархії на Україні

Початковий літопис Нестора, описуючи хрищення, згадує, що на річку Дніпро до акту торжественного і маніфестаційного хрищення народу вийшов Володимир "з священиками княгині й корсунськими". І тут логічно виникає питання: Хто міг бути отими "першими офіційними духовниками" в Києві? Зріла відповідь на це питання вкаже нам, звідкіля Володимир прийняв християнство для своєї держави, та яке походження має Церковна Ієрархія на Україні.

Немислимим є християнство без церковної організації, бо християнство, по своїй суті, являється разом з духовенством і виявляється у формах церковних, тобто ієрархічних. Немає сумніву, що христителями русь-українського народу були священики, але ті священики й те духовенство, яке знало староруську мову. Вже перед Володимиром, за Ігоря й Ольги, в Києві були християни й виконувалися навіть церковні обряди публічного характеру. Тож були там і священики. Тому не важко нам зрозуміти, що з хвилиною офіційного прийняття християнства вони перші мусіли поширити коло свого християнського діяння і місії.

Християнізація України вимагала підготовки, катехизації народу, обучення в правдах християнської віри. Вимагала певних обрядів і наладнання церковного життя та подавання св. Тайн. Хто міг до цього надаватися? Важко повірити, щоб у тому були помічними греки, яких літопис називає "священики цариці". Тож услід за цим, місійний, культурний колоніялізм греків треба виключити, головно, якщо взяти до уваги швидке поширення християнства в цілій Україні. На перешкоді місійної дії грецького духовенства стояла найтяжча річ - староруська мова, якою володіли широлі маси народу.

Тож, окрім місцевих київських священиків, до катехизації і хрищення киян могли послужити духовники інших слов'янських народів, які вже давніше прийняли християнство, тобто з Паннонії-Моравії і Болгарії. Болгарські священики могли з легкістю говорити киянам про Христа зрозумілою для них мовою і дати зрозумілі їм тексти св. Письма й літургічних книг. Болгарія, огрожена тоді Візантією в своїм національнім існуванні, шукала зв'язків та союзників проти Візантії у слов'янському світі. Тож могла легко знайти спільну мову з Києвом та прийняти на себе ролю християнізації українських земель, зрозуміло, на запрошення їх володаря. Тож не диво, що духовна і церковна література початкової Київської Церкви носить на собі дуже виразні болгарські сліди. Слушно, отже, можна припускати, що першими і властивими учителями, катехитами і христителями українських катехуменів були свої, частково ж болгарсько-слов'янські священики, радше за почесною участю візантійсько-грецьких священиків.

Яке є походження Ієрархії і духовенства на Україні? Відносно цього питання існує сьогодні в історичній науці чотири теорії, які торкаються походження українського християнства взагалі. Теорії щодо походження Ієрархії в Україні відносяться передовсім до її первоієрарха, єпископа столичного города, митрополита, який був звичайно святителем інших єпископів і керманичем усієї Церкви даної країни.

Перша - т.зв. римська теорія - каже, що Володимир, за намовою свого скандинавського приятеля, князя Оляфа, який у роках хрищення гостював у Києві, - охристився в латинському обряді, і з Риму мав узяти для України Ієрархію. Цю теорію обстоюють такі історики, як: Н. Баумґартен, М. Жюжі, Данцас та інші, покликуючись на такі історичні факти: посольство Папи Римського до Володимира, яке мало прибути до Корсуня та принести мощі св. Климента Папи; посольство від Володимира до Папи, ролю норвезького князя Оляфа, прецеденси княгині Ольги з її посольством до Оттона I, якої приклад мав велике, а може й вирішальне значення в наверненні Володимира і боярства. Історична місія св. Адальбериа та діяльність іншого латинського духовенства висувають досить звабливу римську теорію організації української Церкви за Володимира.

Однак - ця теорія не витримує історичної критики, бо в Україні, навіть за часів Володимира, немає поважних слідів якоїсь західної Ієрархії, ані боротьби для її звізантійщення, як це бувало на Моравії, Хорватії; та звідкіля взялася в Києві й на Україні вже від самих початків старослов'янська літургійна мова в староболгарській формі.

Друга - це візантійська теорія. Вона каже, що Володимир охристився в Корсуні на Криму та з Візантії прийняв єпископів і духовенство. Це традиційна теорія, в основі якої є т.зв. "корсунська легенда" наших літописів. Цю теорію в церковній історіографії обстоюють такі історики, як: Е. Ґолубінський, митрополит Макарій Булґаков, М. Карамзін, М. Грушевський та багато інших, які йдуть старими, тради-

ційними стежками та не поглиблюють цього питання у світлі новіших здобутків історичної науки. В новіших часах більшої об'єктивності і свободи, візантійська теорія про походження першої української Ієрархії, щораз більше втрачає своїх прихильників. Вона не витримує історичної критики, бо "корсунська легенда", що стала її основою, показалася легендою та пізнішою тенденційною філовізантійською вставкою.

Третя - це болгарська теорія, що говорить про походження духовенства та Ієрархії в Україні з християнської Болгарії. Перший висунув цю теорію історик М. Приселков на основі двох джерел та критичного рогляду "корсунської легенди". Докладніше простежування римської теорії ще більше скріпило позиції болгарської теорії.

Останньо широко розробив цю теорію історик Степан Томашівський, а за ним пішли: Амман, Федоров, Шмурло, Холмський та багато інших. Болгарську теорію вважають за одиноко певну такі новіші історики, як: Бохрушин, Пресняков, Лужницький, Чубатий, Коструба, Назарко, А. Великий та інші.

Болгарська теорія основується на позитивному спостереженні й факті, що, крім згаданих двох великих світових Церков - Візантійської і Римської, існувала в тих часах третя самостійна Церква з питомою собі обрядовістю, яка втримувала зв'язки з одною і другою Церквою, створивши самостійну слов'янську Болгарсько-Македонську Церкву з осередком в Охриді. З Болгарії не грозила Києву ніяка небезпека, навпаки, промовляла спорідненість мови, опозиція до Візантії та дружні зв'язки з Заходом. Можливо, Володимир оглядався і за майбутніми союзниками проти Печенігів зі сходу, Візантії - з півдня і Польщі - з заходу. Може відограли тут ролю й особисті мотиви, бо одна з жінок Володимира - поганина була болгарка - християнка і її синів, пізніших страстотерпців Бориса і Гліба, - Володимир любив найбільше.

Отже зворот Володимира до Болгарії міг бути подиктований чи то міжнародною ситуацією, чи навіть обставинами його сімейного життя. Тому й бажав він мати Українську Церкву так само незалежною, як і Болгарська, що користала зі здобутлів культурно-релігійних і Візантійської і Римської Церков. З Болгарії міг він узяти відповідних місіонерів і першу Ієрархію для Української Церкви.

Є ще цілий ряд інших фактів, які потверджують болгарську теорію, а саме:

а/ Візантійські джерела не згадують ні про патріярха, ні про єпископів, які мали христити Україну з доручення й місії Візантії, що виглядає майже неможливим і неймовірним, щоб про це замовчали візантійські джерела і літописання, якщо так воно фактично було.

б/ До 1037 року в Україні є архиєпископ, а не митрополит, що вказувало б на її ієрархічну незалежність.

в/ Уживання староболгарської мови, і то з самих початків церковного життя, як урядової у Церкві.

г/ Початковий вплив болгарської церковної літератури на українську.

д/ Не вияснена відсутність у Києві грецьких митрополитів перед 1037 роком, коли Церква існувала вже майже півстоліття, а що дуже строго зберігало тодішнє церковне право.

е/ Приявність якогось болгарського митрополита в Києві при перенесенні мощів святих князів Бориса і Гліба в 1020 році.

є/ Імена надані при хрищенні улюблених синів Володимира від болгарки: Роман і Давид, чи Борис і Гліб, які були часто вживані в болгарській династії.

ж/ Однозгідність у цій справі серед новіших істориків Церкви, на основі повнішої перевірки джерел так, що можна без сумніву твердити, що перша Ієрархія була дана Київській Русі не Візантією, але болгарським Охридським патріярхатом, твердить історик Ковалевський та інші.

Тому, сьогодні є загальноприйнята думка про болгарські початки української Ієрархії та організації Української Церкви, які не перебували на ворожих позиціях до Заходу і до Риму, як це було у Візантії. Воно проявляється також протягом усього княжого періоду історії Української Церкви, і така постава зовсім певно не виросла на візантійському грунті й не мала там своїх зразків та ідеологічної підбудови. Цього грунту мусимо шукати у примирливій і незалежній політиці Болгарської Церкви і Держави, на якій взорувались також розвиток і історія Української Церкви.

Четверта - тьмутороканська теорія, яку нещодавно висунув проф. М. Чубатий. Проф. Чубатий виходить з історіософічних міркувань, що в Україні вже перед Володимиром була Ієрархія на її окраїнах, тобто на Кубані в городі Тьмуторокані. Ця теорія вимагає ще багато розшуків і праці, а головно переконливих історичних документів, чого, на жаль, проф. Чубатий не подав.

У заключенні зовсім певно можемо твердити, що Володимир Великий не впровадив митрополітарної системи й організації Української Церкви, задоволяючися покищо київським архиєпископством, якого престол був обсаджений уже поверх сто років перед хрищенням Володимира, останньо архиєпископом Іваном /Коструба Т., Н.І.Хр., ст.150/.

Поширення і поглиблення християнства на Україні за Володимира Великого

а/ Територіяльне поширення християнства у Володимировій державі відбувалося чи то з доручення державної влади, чи за старанням єпископів, ще за життя Володимира. Історики загально погоджуються в тому, що на півдні українських земель християнізація проходила ширшим шляхом і без помітного спротиву, головно тому, що це населення мало частіший зв'язок з сусідними християнськими землями, і легше могло познайомитися з християнськими ідеями чи бути просякнутими християнами. В Україні, крім того, не спостерігаємо якоїсь окремої кляси поганських жреців, які захищали б свій стан і працю. Тільки на півночі в околицях Новгороду християнство натрапило на певний спротив, який державна адміністрація мусіла енергійно ламати.

Київська Держава Володимира складалася з цілого ряду етнічних груп, тісно зв'язаних з собою племен. Головним зв'язком цих племен була особа київського князя та його державна сила - військо. Літописи пов'язують християнізацію поодиноких земель Русі-України з синами

Володимира. Для скріплення авторитету Києва Володимир посилав своїх молодих синів у товаристві досвідчених намісників і дружини, а вони тільки очолювали і персоніфікували політику великого князя та укріпляли його християнську владу над цілим простором. Згідно з наміщенням синів Володимира на княжих столицях, можна припускати наступну чергу християнізації його земель: Вишеслав у Новгороді, а згодом на його місці Ярослав; Ізяслав у Полоцьку; Святополк у Турові на Волині; Ярослав у Ростові, якому на зміну прийшов Борис; Гліб у Муромі; Святослав у Дерев'янській землі - Галичина; Всеволод у Володимирі Волинськім; Мстислав у Тмуторокані; Станислав у Смоленську; Судислав у Пскові. Можна припускати також, що прибуття цих княжичів до своїх удільних городів було пов'язане з офіційним встановленням християнства, хоч фактичне поширення віри й обучення народу забрало багато часу. Зовсім певно, що християнство швидше ширилося по містах, відтак же й по селах. Ще швидше ширилось воно по містах, що лежали при головних артеріях торговельних шляхів. Воно ширилось з легкістю на півдні, де вже мало довголітню традицію, як на півночі, зокрема між вищими верствами народу. До простолюддя приходило християнство з певним спізненням. Мірилом конкретного поширення християнства у Володимировій державі могли бути єпископські осідки та їхня кількість.

Щодо кількості єпископських осідків за Володимира, думки істориків розбігаються. Проф. М. Чубатий припускає 5 єпископських осідків: Київ, Чернігів, Новгород, Білгород біля Києва, та Володимир Волинський. Степан Томашівський - 7, додаючи до попередніх Полоцьк і Перемишль, що є дуже правдоподібне, з рацій державної адміністрації і торговельних шляхів. Голубінський і Баумгартен твердять, що їх було 9: окрім вищезгаданих були ще єпископства в Турові й у Тмуторокані. Не виключене однак, що вони були по всіх княжих городах поодиноких участків, злучених у Київській Державі. Цього вимагав престиж цих городів, віддаль і повнота релігійно-церковного життя, племінної автономії чи мови і порозуміння. Вже за свого життя Володимир не залишив у своїй імперії якогось поганського племені і його держава стала офіційно наскрізь християнською.

б/ Про духовне поглиблення християнства на Україні подбав Володимир за допомогою плекання християнського культу та підготовлення духовного доросту у відповідних духовних школах. Щодо культу, то він побудував численні Божі храми і фундації. Для прикладу - Магдебурзький літописець Дітмар записав, що під час відвідин німців, у 1018-ім році, у Києві нараховано майже 400 церков, та це були, мабуть, невеликі храми.

Для виховання духовного доросту Володимир засновував духовні школи, де боярські діти збиралися на науку. Зі шкільництвом була тісно пов'язана духовна література, богослужбові книги, які приходили чи то з Візантії, а чи з Болгарії. В часи Володимира зачинається також переклад літератури на староруську мову. За Володимира написано "Церковний Устав", який нагадує церковний правопорядок і подає засади для цього. Про той Володимирів Устав наросла ціла література, але щодо його постання і змісту думки істориків дуже розбіжні.Все ж таки в своїй основі він є Володимирів.

в/ Поглибленням і закріпленням християнського життя в Україні були живі зв'язки Володимира з християнським Заходом і з Римським Апостольським Престолом. З історії Церкви знаємо, що вже від У ст. взаємини між Римом і Візантією не були найкращі, головно з-за полі-

тичної ревалізації. В IX ст., за патріярха Фотія, прийшло навіть до поважного розриву, який поглибив духовне роздвоєння між Сходом і Заходом.

Для нас практичне питання є оце: Як ставилися до цього роздвоєння нові християнські народи Европи, головно ж Володимир. Як довідуємося з історичних джерел, Володимир зайняв супроти Візантії цілком самостійну поставу, сперту на свою державну силу, якою тоді втішався. Він, приймаючи східне, візантійське християнство, ніяк не думав стати васальним князем візантійської імперії, ані не бажав собі, щоб Українська Церква стала причіпкою і місійним тереном константинопільського патріярхату, як цього вимагала візантійська політична і церковна доктрина.

Цим можна пояснити природний зворот Володимира до болгарського, слов'янського християнства, як посередника у християнізації і хрищенні українського народу. Дальшим прямим доказом на самостійну поставу Володимира до тогочасних церковних центрів були його зв'язки з християнським Римом і Заходом. Українське церковне життя, від самих же початків, було синтезою східного і західного християнства. Бажаючи зберегти свою незалежність від Візантії, молода Руська Церква часто зверталася на Захід. Такі висновки підтверджують наші новіші історики. З історичних джерел знаємо, що за Володимира був обмін посольствами - чотири з Риму і два до Риму.

Про безпосередні зв'язки Володимира з Заходом і Римом маємо історичне джерело Ніконівського літопису, який записано на півночі. Там, під роком 988, згадується про посольство з Риму до Володимира у здобутий ним Корсунь на Криму, яке мало принести мощі св. Климента і Тита. Немає причини невірити тій записці, яка вказує на заінтересування збоку Риму хрищенням України і її князя. Під роком 991 знову говориться в тому ж літописі про нове посольство з Риму до Володимира, від папи Івана XIУ. Російський історик Татишев додає, що з подібним настроєм вислав Володимир відразу ж таки і своїх послів до Риму.

Історики слушно дошукуються причин таких посольств і намагаються устійнити їхню тематику. Дехто здогадується, що в 991 році йшлось про заснування церковної Ієрархії в Києві. Під роком 994 говориться про поворот Володимирових послів з Риму. У 1000-му році папські посли з Риму коронують угорського короля Стефана. Тоді й наш літопис знову про послів папи Сильвестра II до Києва, в товаристві чеських і угорських послів /ПСРЛ, IX, 68; ВА. I, 151/, на яке Володимир відповів посольством до Папи в 1001 році. Деякі історики добачають особливі зв'язки в такому торжественному посольстві папи Сильвестра II до Володимира, і саме з нагоди коронації угорського короля, які принесли для Володимира корону від Папи і нею його коронували.

Факт підготовлювання коронації Стефана угорського підсував здогад про другого тодішнього конвертита, Володимира київського. А втім, одне посольство могло поладнати обидві справи, тобто угорську і київську. Тому більш імовірним є припущення щодо коронації Володимира Папою, як візантійським цісарем, твердить проф. Чубатий.

"Акта Санкторум" /Акта Санкторум, 2 липня; Перлінґ/ подають важливий документ з 1007 року про ставлення Володимира до Риму і Заходу взагалі. Це лист Брунона-Боніфатія з Кверфурту до німецького цісаря Генриха II про місійну працю між печенігами, в якій помагав йому сам Володимир і його сини.

Володимир користувався також з деяких церковно-правних практик Заходу. Підо впливом Заходу вводить він т.зв. церковну "десятину", що стає базою розбудови церков і життя духовенства. Впливи західного пра

ва знаходимо в Уставі Володимира, яким він управильнює церковні справи Української Церкви. Але значно міцнішими ставали ті церковні зв'язки з Заходом задля посвоячення з Володимировим родом. Родичка Ганни, жінки Володимира, Теофано, була жінкою Оттона II /973-983/; від 983 року управляла вона державою в імені малолітнього Оттона III. Король Норвегії Оляф був щирим другом Володимира, живши передше в Києві. Дочка Володимира Предслава вийшла заміж за чеського короля Болеслава Рудого. Син Володимира Святополк був одружений з дочкою Болеслава Хороброго польського; Ярослав з дочкою Оляфа норвезького, Іриною. Дочка Володимира Премислава вийшла за угорського короля Володислава Лисого, а друга дочка - за німецького марґрафа Нормарського /ЕУ, 416/.

У висновку можна ствердити, що зв'язки Володимира з Заходом основувалися також на глибокій релігійній однодумності з латинським світом, хоч Візантія починала вже щораз частіше штовхати східно-европейські й балканські народи в протилежний бік та вбивала клин незгоди в християнську спільноту народів.

г/ Релігійний культ Володимира Великого. Сьогоднішній повний титул Христителя України - св. Володимир Великий - відзначує і його державну велич, і його християнську святість. Літописи стверджують, що хрищення цілком змінило дику вдачу Володимира і його добичницький варязький темперамент. Він стає щедрим, лагідним і побожним, одне слово: ідеалом князя-християнина. Митрополит Іларіон, у 40-вих роках XI століття, тобто приблизно 30-ти років після смерті Володимира, дає врочисто написане свідчення "про закон і благодать і правду в Ісусі Христі і похвала кагану нашому Володимирові", де звеличує його чесноти й апостольську ревність.

Життєписець Володимира Великого, Яків-монах каже, що святості Володимира не треба доказувати чудами, бо "пізнати її з його діл, а не з чудес".

Тому вже в тому поколінні, яке наступило після смерті Володимира, його нащадки змагаються за те, щоб признати йому всенародне і церковне почитання, як святому. Візантії нелегко було признати Володимирові названня святого, та ще й рівноапостольного і пошанувати його релігійним культом, бо він мав супроти неї свої прогріхи. Візантія не могла простити Володимирові його національної і самостійної релігійно-церковної політики. Тому пізніші візантійські митрополити, єпископи та ченці, які згодом, за наступників Володимира, здобули провід і церковну надвладу в нашій Церкві, то вони старалися відсунути справу шанування Володимира, як святого, в тінь, мотивуючи свою опозицію до прослави Володимира його попереднім життям і завеликими зв'язками з "єретичним" Заходом.

Аж у половині XIII століття, коли татарське лихоліття змело з українських земель рештки візантійських впливів, тоді прийшла до слова місцева традиція, яка заговорила про діла і святість рівноапостольного Володимира. В тяжкі часи татарського лихоліття, коло 1240 року, на звеличення Володимирові укладено окрему похвальну службу. А в 1254 році Іпатіївський літопис дає йому вже названня "святий". Десять років згодом /1263 р./ про "святого Володимира" говорить Лаврентіївський літопис, підкреслюючи його чесноти.

Це були часи іншої політичної і церковної ситуації в Україні, тобто: звільнення від церковної зверхності Візантії, з одного боку, і церковної Унії князя Данила з Римом та його коронування, з другого боку. Це дозволило свобідно заговорити і народній традиції, і церковній владі, щоб проголосити Володимира "святим" і "рівноапостольним" христителем і володарем України.

Період 2-ий: X-XIУ ст.

Від створення Київської Митрополії до її першого розподілу

1. Релігійно-церковні чини Ярослава Мудрого, нащадка Володимира Великого

Політичне діло Володимира, тобто задум розподілу своєї великої імперії поміж дев'ятьох синів, впало, можна б сказати, вже в самий день його несподіваної смерті 1015 року. Бо його Київська Держава перемінилася, над його ще не похованим тілом, на поле кривавої братовбивчої міжусобиці. В неї, на жаль, вступали і чужі заінтересовані політичні сили, як ось: Візантія і Польща, щоб розбити суцільність цієї великої держави. Святополк, підступом вбивши своїх братів Бориса, правного спадкоємця київського престолу, згодом же і Гліба та Святослава, засів у столичному городі батька. Тоді народний гнів озброїв каральну руку Володимирового сина - Ярослава, який князював тоді в Новгороді, і повів його проти Святополка. Він згинув, утікаючи перед Ярославом десь у Карпатських горах. Таким чином Володимирову спадщину прийняв у свої руки син Ярослав. Він своїми чинами здобув собі народне визнання - Мудрий; а Святополка - прозвано Окаянним.

Так зліквідовано державну кризу, а слідом за цим й українське християнство вийшло на вищий ступінь свого внутрішнього й організованого розвитку. Отже не впало християнське діло Володимира після його смерті: ані в його роді, ані серед його народу.

Ярослав Мудрий володів Київською Державою майже 40 років, тобто від 1019 до 1054. Час його володіння був сповнений політичними ускладненнями та захистно-наступальними воєнними походами. Практично, щойно 1036 р., Ярослав бере під свою владу цілу Київську Державу - спадщину батька Володимира. Візантія, не маючи змоги впливати на державу Ярослава, намагається політично робити це через Церкву, посилаючи до Києва в 1037 р. свого митрополита - грека, Теопемпта, щоб він там гальмував політичний розгін Ярослава і захищав інтереси Візантії.

Зупиняючись на релігійно-церковних чинах Ярослава Мудрого, можна б їх поділити на три найважливіші категорії:

а/ Ярослав - це будівничий Божих храмів, які надали численним українським містам і селам зовнішнього християнського вигляду. Найвизначнішими церковними пам'ятниками у Києві була церква "десятинна", св. Софія, і церква Благовіщення на Золотих Воротах. Подібна св. Софія, з почину Ярослава виросла на півночі в Новгороді Великому. За прикладом Ярослава пішла вся його земля. За фундаціями Ярослава будуються в Києві Святоюрський монастир та Святоіринський; за життя Ярослава споруджено Києво-Печерський монастир, який згодом здобуває собі перше і провідне місце та збереже його протягом цілої історії християнської України.

б/ Ярослав - це апостол науково-просвітянської діяльності Русь-Української Церкви і народу. Сам Ярослав був непересічним письменником, і його визначним твором являється збірник державного, громад-

ського, суддівського і церковного права - Руська Правда. Це найстарша і найзнаменніша пам'ятка українського звичаєвого права, укладеного за тодішніми засадами християнської релігійності. Особливим є той факт, що норми і практика церковного права за Ярослава, як і за Володимира, не спиралися на зразки чи засади візантійського, але західно римського права. Це можна пояснити і тим фактом, що життєві й династичні зв'язки роду Ярослава йшли на Захід, а не до Візантії.

Ярослав засновує духовні школи при фундованих ним монастирях, де приготовляються будучі вчителі народу. Заряджує робити переклади чужомовної літератури на староруську мову.

в/ Ярослав основує українську Митрополію в Києві. Третім визначним ділом Ярослава було завершення церковної організації українського християнства - встановленням Митрополії в Києві. Справа Київської Митрополії в історіографії є дискусійна і має різні свої здогади і відтінки, але жодних документів. Літописи подають лиш голу вістку, під 1039 р., що до Києва прибув перший митрополит грек - Теопемпт. Пощо він туди прибув, як довго там був, нічого не говориться, ані його смерть у літописах не віднотована. Зате політично-мілітарна криза в половині 40-вих років каже здогадуватися, що перший митрополит - грек був відсунений з Києва або й відкликаний Візантією, щоб виконати певні репресії на Київ. Літописи ж віднотовують торжественно подію, яка мала місце 1051 року, а саме, що: "Поставив Ярослав Іларіона русина митрополитом у святій Софії, зібравши єпископів".

Отже відносно створення Київської Митрополії і її офіційного митрополита ініціятива не була в чужих, візантійських, але в Ярославових руках. Ярослав зробив вирішальний крок у так важливій церковній події для Української Церкви, що йшла в розріз з цілим візантійським правом, а ще більше з практикою, де лиш патріярх і імператор могли творити митрополії та настановляти митрополитів. А тут Ярослав бере ініціятиву в свої руки, скликає собор єпископів до начального храму св. Софії для вибору кандидата на Київського Митрополита і всієї Русі, яким став Іларіон. Цим актом Ярослав поставив виразне розмежування між християнською вірою і церковним правосуддям, а візантійською державною і церковною політикою.

2. Церковна ситуація в Києві в 1054 році і проблема католицизму Української Церкви

В історії Церкви Христової маємо кілька межових дат, які визначають її епохи. До таких дат належить, наприклад, рік Медіолянського указу 313 р., яким було дано публічну свободу Церкві в Римській Імперії та прийнято християнство як державну релігію.

В новіших часах таким роком є 1517-ий рік, тобто публічний виступ Мартина Лютра в Німеччині, від якого починається ввесь протестантський рух на півночі Европи.

В середній добі історії Церкви такою датою є рік 1054-ий. Він бо розірвав Христову Церкву на дві частини: Східну і Західну, тобто Візантійську і Римську. Цей рік не такий важливий самими подіями, що в ньому збулися, як радше тими наслідками, які випливали з цих подій. Цей розрив мав свою довголітню психологічно-політичну підготовку і не був цілком обмежений тільки до цього одного року. Це дата радше символічна і її не змогли анулювати пізніші спроби поєднання, ані тимчасові якісь місцеві триваліші успіхи. Цей психологічно-політичний

розподіл християн, зсимволізований під цією датою, триває до наших днів.

Головні події, що їх символізує 1054 р., збулися в Константинополі у Візантії. Про них ми напевно знаємо з загальної церковної історії. В ті часи імператором Візантії був Константин IX Мономах, любитель науки, мистецтва, але й спокійного, вигідного життя. Його особиста вдача та політичні обставини на сході й півночі імперії попихали його до мирного ладнання всяких спорів. Тому сам імператор був прихильний християнському Римові, духовному наближенню і мирному співжитті з ним.

З імператором не погоджувався однак тодішній константинопільський патріярх Михайло І Керулярій - мало інтелігентний, але честолюбний представник тодішнього візантійського духовенства, який згодом був засланий імператором Іссааком Комненом за посягання на державну владу. Він помер на вигнанні 1059 року. Свій нахил до влади і впливу на маси з площини політичної Керулярій переніс на Церкву, використовуючи давні суперечки церковного і культурного антагонізму між Візантією і Римом.

Місцем перших зударів стала південна Італія та Сицилія, тодішня візантійська політична колонія, бажаючи зробити його чисто візантійським церковним простором. Звідси приходить до різних протилатинських заряджень патріярха, осуджених на тому ж просторі самим візантійським імператором та його намісником. Керулярій, щоб скріпити свою акцію ідеологічно та охопити нею широкі маси народу, організує проповідницьку і літературну кампанію проти "єретичного" Риму. Появляються численні листи, в яких робиться наступ на окремішності латинського обряду і культури. Розагітована товпа в Константинополі кидається руйнувати та безчестити латинські храми і монастирі. З цієї нагоди Керулярій заборонює виконувати будь-які відправи латинського обряду в столиці. Така була ситуація у першій половині 1054 р.

Такі події мусіли викликати реакцію в Римі, а до остаточного зудару прийшло таки в Константинополі у липні 1054 року з папською делегацією, очоленою палким і неуступливим кардиналом Гумбертом.Коли Керулярій заборонив папським послам служити Літургію в Константинополі, папське посольство, виготовивши документ церковної клятви й осуду проти надужить Керулярія, склало його на престолі св. Софії у при явності народу і залишило Константинопіль.

Тим часом Керулярій спалює документ церковної клятви, киненої на нього і, в свою чергу, виклинає західну латинську Церкву, відсуджуючи її обрядові різниці як єресі. З цим розпочалась сумна історія розподілу Церков на Західну і Східну, Візантійську і Римську. Ці події були такого роду, що привели до формального розриву в Христовій Церкві на базі церковного проводу.

Константинопільські події з липня 1054 року дають основу таким явищам як "католицизм" і "православ'я". В першому тисячолітті історії християнства на землі йшлось про поширення і закріплення євангельської правди про Христа, про його вчення та його правдиве значення. У другому тосячолітті, від самого початку по сьогодні, йдеться радше про правдиве євангельське вчення про Христову Інституцію - Церкву.

В першому тисячолітті, цілою чергою Вселенських Соборів і спільним рішенням всього християнства і його Ієрархії, прийшло до устійнення головних догм євангельського вчення про особу Христа як Воплоченого Бога, ставши на твердих основах Христової правовірної науки. Друге тисячоліття поставило інший ряд питань, тобто: яка є Христова

Церква, який її характер, де її ядро, які її члени, які її складники, який і де її провід?

У відповідях на ці питання християнство розділилося по лінії Схід - Захід. За межовий рік треба вважати офіційно - 1054-ий рік і т.зв. "схизму", роз'єднання Керулярія, патріярха константинопільського, з Римом і його первоієрархом, наступником верховного апостола Петра. Щойно в наші часи, під кінець Собору Ватиканського II-го, 7-го грудня 1965-го року, патріярх Атенагор I константинопільський і папа Павло УІ римський, на знак взаємного благовоління, анулювали акти 1054-го року та постановили кинути їх у непам'ять християнського люду, як такі, що не відповідали християнській любові.

В історичній події 1054-го року і її дальшій історії заінтересована безпосередньо й українська Церква та українське християнство взагалі. В тому ж 1054-ім р. в квітні помер Ярослав Мудрий, проживши 76 літ, який протягом 35-ти років виконував верховну владу в Києві. Ярослав не дожив вирішальних подій загально-церковного характеру, які збулися у Візантії 1054-го року.

Цією справою довелось займатися його трьом синам. Найстарший Ізяслав, що володів у Києві і його рід схилялися до західних зразків; Всеволод і його рід, що володів на півночі в Переяславі, захищатимуть по матері, Мономахівній - грекині, візантійські позиції; а Святослав і його рід, який володів у Чернігові, орієнтуватимуться на свої можливості на півночі. Ці три напрямки визначатимуть довго історію роду Ярослава Мудрого, впливаючи також і на церковні події.

На питання, яке було становище Церкви на Київській Русі відносно акту Керулярія 1054-го року, байдуже, вижидаюче, позитивне, негативне? Католицьке, православне, чи нез'ясоване? Можемо сміло відповісти, що було воно цілком невтральне, якщо й не сприяння позиціям Заходу і Риму. На це вказують ось які історичні факти. Ще надто живий був антагонізм у народі, який спричинив був нещасний противізантійський похід старшого сина Ярослава проти Константинополя 1043 р., і були ще живі свідки жорстокої помсти греків, тобто 6.000 осліплених візантійцями дружинників київського князя. Такі й їм подібні факти напевно не сприяли симпатіям для Візантії, яка віддавна старалася колонізувати причорноморські землі.

Крім того, в 1051-ім році на київському митрополичому престолі був поставлений, з волі українських єпископів і Ярослава, Іларіон, русин. Тому три роки згодом, 1054 р., митрополит українець, поставлений проти волі Керулярія, аж ніяк не співчував з його труднощами у Візантії, ані Керулярій не звертався до нього про моральну підтримку своєї протиримської політики.

Врешті й те, що ціла княжа сім'я Ярослава була широко посвояченa з латинським Заходом. Жінка Ізяслава - це княгиня Ґертруда, дочка польського князя Мешка II. З історії знаємо, що Ізяслав за ввесь час свого володіння виявляв виразну проримську, західну орієнтацію, яка довела до того, що в 1075 р. він прийняв і корону з Риму через свого сина Ярополка-Петра /Див. А.Г. Великий, ЧСВВ, Злітопису християнської України, Рим 1968, кн. I, Лекції 40-44, стор. 214-238/.

Тому в Києві 1054-го року візантійські події не мали ніякого значення і не сколихнули українського церковного невтралітету. Щойно, майже сто років згодом, вдається Візантії прихилити українську Церкву дещо в свій бік, по довгім володінню Мономаховичів, при виразній, постійній реакції українських людей. Тільки політична ситуація Юрія Довгорукого та Андрія Боголюбського заломить помітно цю невтральну лінію української Церкви. Однак ні тоді, ні згодом українська Церква ніколи не пішла на дешеву антиримську пропаганду чи полеміку.

Тут лиш коротко згадаємо, що з актом 1054-го року й поставленою в ньому проблемою церковної єдності і проводу пов'язуються тісно на українських землях ось які факти й події: Київський Собор 1147-го року і поставлення революційним способом митрополита Клима Смолятича; Ліонський Собор у 1245 р. і участь на ньому українського первоієрарха Петра з послідовним коронуванням римською королівською короною Данила Романовича Галицького; Флорентський Собор у 1434 р. і ціла його історія, з розділом Київської Митрополії; Берестейське церковне порозуміння в 1596-ім році й історія т.зв. Унії, тобто українського католицизму, до якого приступили компактно 9 українських єпархій; кількаразові насильні "воз'єднання" Української Церкви з Москвою за царських часів, зокрема в XVIII і XIX ст., і навіть сьогоднішні події на українських західних землях, як наслідок насильного ліквідування українського католицтва в 1946 р. Тут ми подали самі лиш натяки на деякі дати, не входячи в сутність справи, яка впливала на цілу українську історію, психіку, культуру, взагалі на ціле життя народу. Про це говоритимемо подрібніше на своєму місці /Див. А.Г. Великий, ЧСВВ, твір цит., Лекції 37-44, стор. 199-238/.

3. Київська Митрополія і її Митрополити до першого Київського Собору

Розвиток і життя Церкви в окремий спосіб є, як знаємо, зосередженими в її ієрархічному проводі. Тому, розглядаючи схематично розвиток Церкви Христової на Україні, насамперед треба познайомитися нам з дальшим шляхом розвитку і життя релігійно-ієрархічного в Київській Митрополії у поволодимирові часи, тобто за князя Ярослава і його синів.

Беремо під розгляд період 50-их років між 1054 і 1104, бо це саме період володіння Ярославичів: Ізяслава в Києві, Святослава в Чернігові, Всеволода в Переяславі. Цей період є перехідною добою боротьби за начальну владу між синами Ярослава. В житті Української Церкви - це період також перехідний, період змагань і хитань: встоятись на засадах самобутності чи попасти під зверхність і цілковиту залежність Візантії. "Руська земля" Київської Держави в XI ст. вміщалася офіційно і правно в своєрідним трикутнику: Київщина, Чернігівщина, Переяславщина, з їх осідками: Київ, Чернігів, Переяслав. Все інше поза цим трикутником, включно до Великого Новгороду, було колоніяльним простором. У тогочасному політичному житті розвиток пройшов від зорієнтованих на Захід Ізяславичів до візантинофільських Мономаховичів, які від 1113 р. на стало засідають у Києві. Між роками 1054-1104 прийшов крутий перехідний шлях життя, яким пройшла Українська Церква від Іларіона - русина до Никифора - грека.

З історичних джерел наших літописів знаємо, що першим митрополитом київським був Іларіон - русич, поставлений з волі київського князя Ярослава Мудрого 1051 р., не питаючи на це ніякого благословення Візантії. Цікаво, що разом з цим роком пропадають усякі літописні сліди про Іларіона, чи будь-яких інших київських митрополитів, аж до 1067 р., тобто на протязі 16 років. Щодо поставлення Іларіона митрополитом київським, можна припускати, що не всі сини Ярослава були тієї самої думки, що батько, відносно тієї драстичної справи з Візантією. Зокрема Всеволод, який мав за жінку грецьку цісарівну Монома-

хівну, та чимало грецьких духовників у її двірському причеті. Вони постійно критикували й осуджували незаконність Іларіона на митрополичому престолі в Києві, бо його не назначив ані патріярх, ані константинопільський імператор. Ізяслав, безперечно, в Києві держав лінію свого батька Ярослава, тобто усамостійнення Української Церкви від Візантії.

В 1068 р., коли Ярославичі воювали з половецькими ордами, в Києві зчинився переворот, який виніс на княжий престол одного з інтернованих у Києві менших князів, Всеслава Полоцького. В тому перевороті великої ваги були передовсім справи характеру релігійно-церковного. Страх перед латинянами, вбивання поляків цивільним населенням, візантійські інтриги за відзискання втрачених позицій та поширення типічно візантійських закидів про єресі та опоганення латинського Заходу були, мабуть, тим підґрунтям, на якому збулися події 1068 року. Саме в тому році настала перша проба сил між Римом і Візантією на Україні. До цього були втягнуті й Всеслав Полоцький, і кияни,і деякі ченці Печерської Лаври, і молодші Ярославичі: Святослав Чернігівський і Всеволод Переяславський, які двічі проганяли Ізяслава за його прозахідну церковну політику, яка оберталася довкола проблеми "за чи проти Візантії" та її церковної політики.

В цьому думки духовенства, зосібна ж київського, були поділені. Більшість його разом з Теодосієм Печерським та князем Ізяславом, осуджували антицерковні дії Візантії та, з почуттям християнської правди, противилися антиримським акціям візантійського Сходу. Натомість Антоній Печерський був до тієї міри прихильником візантійського православ'я й Афону, де він приготовлявся до свого чернечого подвигу,що підтримував своїм духовним авторитетом навіть бунт Всеслава та киян 1067 року, а згодом дав моральну підтримку Святославові й Всеволодові, коли вони прогнали Ізяслава з Києва. Ізяслав, перший раз після бунту Всеслава, шукав допомоги в західних сусідів Поляків і дійшов до влади мирним договором і вимогами братів, що в Києві настановляють нового митрополита грека, Юрія, присланого з Візантії 1069 року. По першому митрополитові, Іларіонові, українцеві - це була перемога Візантії, яку вона дала незабаром відчути всій Українській Церкві. Вона поверталась до Києва не на службу Українській Церкві, але для оборони своїх колоніяльних інтересів.

Митрополит Юрій - грек, прибуває до Києва 1069 року. Тут повів він інтенсивну агітацію проти римських наставлень Ізяслава, паралізуючи різні його почини. Свою антиукраїнську церковну політику виявив митрополит Юрій, коли відмовився взяти участь при перенесенні мощів святих страстотерпців Бориса і Гліба, яких народ уже від 50-ти років почитав святими, але був примушений Ізяславом узяти участь. Ця поведінка митрополита знайшла всенародне осудження і він мусів, по волі чи по неволі, поїхати у Візантію 1072 року, звідкіль уже більше не повернувся, так що до 1086 року немає згадки про митрополита в Києві.

Під роком 1073 літопис подає нам про вигнання Ізяслава з київського престолу своїми молодшими братами візантинофілами. Та поки Ізяслав скитався по західноєвропейських країнах і в окремім посольстві своєї жінки і сина Ярополка-Петра робив відклик до папи Григорія VII у справі відзискання київського престолу й інтервенції перед польським королем Болеславом II у справі загарбаного ним Ізяславового майна під час його азилю в Польщі, Святослав Чернігівський у Києві не почував себе певним. Мабуть тому київський митрополичий престол залишився незаміщений. Достатньо згадати, що на похороні Святослава в 1076 році і на похоронах Ізяслава в 1078 році не був присутній ніякий мит-

рополит київський. Бо, імовірно, його в Україні не було. А якщо був, то сидів у місті більш надійного і прихильнішого для Візантії князя. Таким князем міг бути тільки Всеволод Ярославич у Переяславі, якого жінка була донькою грецького імператора Константина Мономаха.

З історії знаємо, що у Переяславі, від 1054 року, за часів київського митрополита Іларіона, правив Всеволод, син Ярослава, який мав за жінку дочку Мономаха та орієнтувався на Візантію. Саме тоді, як за Ярославичів не було одної думки про київську митрополію, могли в Переяславі перебувати тимчасово грецькі митрополити при своїй князівні, в той час, як їх не приймала київська центральна влада Ізяслава чи згодом Святослава. Тож вони виконували свої функції з доручення Царгороду. Це могло бути в роках 1054-1068 і 1073-1085, саме тоді, коли київські літописці не віднотовують у Києві наявності і діяльності якогось митрополита.

В 1079 році засів на київському престолі останній син Ярослава - Всеволод. Він управляв цілою київською державою 15-ти років, вирішуючи політичні змагання трьох родів Ярославичів, тобто: Ізяславичів, Святославичів і Мономаховичів.

Власне з-за того візантійського посвоячення ввійшла в українське політичне, згодом же й у церковне життя певна провізантійська тенденція, яка згодом розвинулася у виразну політичну і церковну поставу Київської Держави.

За час володіння Києвом Ізяслава і Святослава - в роках 1054-1086 - відомим є імена двох митрополитів, Іларіон-русич і Юрій-грек, який вдержався в Києві до 5 років і 1073 року усувається до Візантії. Опісля, на протязі 34 років, не згадуються митрополити в Києві.

За часів володіння в Києві Всеволода, головно, як він закріпив був уже тут свою владу, тобто по 1086 році, є згадка в літописах про 3-ох митрополитів, тобто: Іван II і Іван III, греки, та Єфрем.

Згодом за Святополка II Ізяславича є згадка про митрополита київського Миколу та Никифора /в 1104 році/.

Київські Митрополити: Іван II і Іван III, греки. - Не знаємо, коли і яким шляхом прибув до Києва митрополит Іван II Продром. Мабуть, приїхав він туди з Переяслава, коли Всеволод на стало, засів був на київському престолі. Перший раз його віднотовано в історії на похоронах убитого Ярополка Ізяславича в 1086 році. Хто такий митрополит Іван II? Він походив з знатного візантійського роду Продромів. Була це людина освічена і культурна. Збереглись його послання "до всесвятішого і преосвященного брата і сослужителя Климента, папи Римського", і воно є чи не найпристойнішим і найповажнішим твором тодішньої полемічної візантійської літератури, яку повели греки проти "латинства" на Україні.

Митрополит Іван II помер у Києві 1089 року. Про його похорони нічого не записано в історії. Мабуть, ні князі, ні духовенство, ні народ, похваляючи його мудрість, не мали причин за ним плакати. Він дивився на Київ зі становища візантійського та інтересів Візантії, звідкіля одержував директиви та їх здійснював у Києві, без уваги на інтереси Української Церкви і Держави. Про це свідчать ось які факти: "Церковні Правила" його авторства та його спротив культові св. Теодосія. "Церковні Правила" були писані у формі відповідей на запитання "чорноризця Якова". В цих "Правилах", крім багато чого іншого, відведено чимало місця стосункам з латинниками, де відчувається візантійську ненависть до них. Там, між іншим, дослівно кажеться таке: "Давати дочки найблагороднішого князя заміж до народів, які причащаються опрісноками, річ недостойна і дуже погана; коли ж боговгодний і дуже

православний князь подружить отак своїх дітей, підпадає церковній карі". Крім того, якраз у тому часі сам Всеволод знову одружився з латинничкою; його ж дочка Евпраксія була заміжна за німецьким цісарем Генріхом IУ, а його син Володимир мав жінку з Англії. Після смерті такого нетактовного митрополита можна було легше відітхнути.

Чернецтво Києва, митрополит Іван II, зразив собі своєю опозицією до культу св. Теодосія, печерського ігумена. Він зволікав із посвяченням новозбудованої церкви, де мали примістити мощі Теодосія. Та хоч з наказу князя митрополит посвятив церкву, то мощі св. Теодосія перенесено щойно за митрополита Єфрема 1091-го року.

Київський митрополит Іван III, грек. - Був він контрастом до Івана II, і в тому, мабуть, плян Всеволода: приймаючи людину з обмеженою освітою, культурою, йому не підходила людина вчена, самостійна, рішуча, з чіткою особистістю, як був Іван II-ий. Через рік свого митрополитування він помер.

Київські митрополити Єфрем і Микола. - Ці два митрополити мають спільну неясність походження і приходу до Києва. З історичних даних не знаємо, якого вони були роду та коли точно стали митрополитами. Немає також ніякої записки про їхню смерть і митрополичі церковні справи.

Постать митрополита Єфрема пов'язана з Переяславом і т.зв. переяславською митрополією. Про нього літописці пишуть багато і дають йому чимало похвал за його митрополичу діяльність, яка цілком ішла в розріз з політикою візантійських митрополитів. Він розгорнув велику культурну і соціяльну працю на благо українського народу, чого звичайно не робили візантійські митрополити на Україні. З цього, кажуть історики, треба зробити висновок, що митрополит Єфрем був місцевого походження і став митрополитом задля своєї великої заслуги для Церкви і народу. Мошливо, що перед тим він був переяславським єпископом, висвяченим приблизно у 1088 році. За його митрополитування прийшло до бажаної канонізації і перенесення мощів св. Теодосія Печерського, дня 14-го серпня 1091-го року, і встановлення празника перенесення його мощів. За нього приходить посольство з Риму від папи Урбана II, під проводом якогось гречина митрополита Теодора, який привіз з собою багато мощів Святих, правдоподібно, святомиколаївського мира з Барі, що й стало нагодою для встановлення празника св. Миколи літнього в Українській Церкві, всупереч негативній поставі Візантії до тієї події. Так залишився Єфрем у пам'яті українського народу, як великий соціяльний діяч. На сліди його діяльності натрапляємо в літописах і на Суздальщині, де його заходами збудовано суздальський печерський монастир з церквою св. Димитрія.

Київський митрополит Микола. - Він був останнім київським митрополитом XI століття, про якого літопис говорить під роками 1097 і 1101, де він виступає в ролі миротворця поміж розсвареними князями, Святополком Чернігівським і Володимиром Мономахом Переяславським. У 1097 р., за посередництвом митрополита Миколи, відбувається перший княжий конґрес, на якому змінено дотеперішній старшинський принцип спадкування верховної влади у Києві, приймаючи новий родовий, династичний принцип, признаючи його за родом Ізяславичів, Святополком. Так кінчається ідея соборної держави Володимира й Ярослава.

На підставі княжих договорів над Любичем-озером 1097 р. та в Ветичеві 1100 р. владу в Києві повинен був прийняти хтось з Ізяславичів. Але, на домагання народу і духовенства, на княжому престолі

засідає Володимир Мономах від 1113 року. В міжчасі - в роках 1093-1113 - у Києві володів Святополк II. За володіння Святополка слідна помітна зміна в дотеперішній церковній політиці Ізяславичів. Зворотним пунктом було подружнє посвоячення з Візантією та прихід нового митрополита Никифора до Києва 1104 року. Відтоді починається тяготіння київських князів до Візантії. Таким чином усі три найбільші княжі осередки - Київ, Чернігів і Переяслав - посвоячені з доньками візантійських князів чи імператорів, переходять тим самим під сильний церковний вплив головно нового київського митрополита Никифора.

Київський митрополит Никифор I /1104-1121/. - Він прибув до Києва 6-го грудня 1104-го року. Не дуже радо прийняли його печеряни. Вони йшли по національній лінії проти втручань візантійців, які змагалися за те, щоб відірвати Українську Церкву від західного християнства. З літописних відміток виходить, що митрополит Никифор дав унезабарі відчути своє наставлення до справ Української Церкви. Він мав свої візантійські погляди в церковних справах, які основувалися на розриві Візантії з Римом у 1054 році. Цього ж розриву не признавала Українська Церква як така, зокрема ж Печерська Лавра, від Теодосія Печерського починаючи. Ім'я Теодосія Печерського було неначе вододілом двох течій. Очевидно, Никифор, як і його попередники-греки, станули по одному боці, а українські князі Ізяславичі і печерські ченці - по другому. Тому й ведеться ота постійна боротьба за почитання св. Теодосія, якого Никифор не хоче внести у списки святих, і робить це лиш з виразного наказу князя Святополка II; тому Святополк, вірний традиції Ізяславичів, перед кожним важливішим ділом - як подає літопис - молився над гробом того ж Теодосія. Тому в Києві приймають без труднощів княгиню Евпраксію, доньку Ізяслава, вдову по римському імператорові Генрихові IУ-му; тому також якийсь чернець Антоній, про якого записано, що він прийшов з Риму, майже від 1106 року й упродовж 40 літ вирішуватиме з загальним вдоволенням усі важливіші справи Новгороду.

Ці події і факти показують, що між українським християнством і Заходом ще й тоді не було якихсь суттєвих перешкод, але, навпаки, єдність у релігійному мисленні. Фамілійні зв'язки княжих родів, зокрема ж Ізяславичів, показують на оту повну спільність мислення і вірування, що, очевидно, не могло подобатися митрополитові грекові, яким був Никифор. Він прийшов до Києва, начебто в приданому за Варварою Комненою, коли Святополк вирішив одружитися вдруге, з політичних рацій, саме на візантійській княжній. Никифор у постійному напруженні дожидав смерті Святополка, що прийшла незабаром, у 1113 році. Знехтувавши похоронами князя Святополка, митрополит Никифор спішить у Переяслав переконувати Володимира Мономаха, великого візантофіла, щоб він зайняв київський престол, не зважаючи на княжий договір з 1100-го року відносно родового спадкування київського престолу.

Никифор, коло 1113 року, за Володимира Мономаха, крім назначування нових єпископів-греків Данила і Микити на Юріїв і Білгород, повів у Києві також гостру полемічну протилатинську акцію, видаючи три писання проти латинян. Перше з них дає відповідь на питання: "Як були відкинені латиняни від святої, соборної, православної, апостольської Церкви?". Два наступні писання звертаються до суперників політики Мономаха - Ізяславичів, а змістом їх є якась журба митрополита про те, що ось то "земля ляцька у вас у сусідстві, а ті, що в ній живуть, служать службу на неквашенім хлібі та прийняли латинську науку".

Никифор, українському віруючому людові, досить мирно посвояченого з заідним світом і їхньою вірою, розвиває ті самі втерті закиди,

що їх робив колись патріярх Керулярій латинському світові. Він у кожній обрядовій, звичаєвій різниці Української Церкви, а чи й латинської бачить "єресі", тому наказує з такими "єретиками" навіть не сідати до столу, а тільки в крайній необхідності, дати їм їсти з їхнього власного посуду. Такі писання обрядово розфанатизованого грека Никифора між народом і князями, яких майже половина була посвоячена з латинськими княжнами, а княжі дочки виходили заміж на Захід, - цілком зрозуміло, не могли мати позитивного відгуку.

Найкращу відсіч таким писанням і такому фанатизмові митрополита -грека дала Українська Церква і Держава 1115-го року, дня 2-го травня. Тоді в Києві збулося торжественне перенесення мощів святих Бориса і Гліба. В цій урочистості взяли участь визначніші князі, вся ієрархія та чернецтво. Об таку поставу й всенародну маніфестацію Української Церкви, мати своїх святих і жити в любові зі Сходом і Заходом, розбилися малі людські пляни митрополита Никифора, який помер у Києві 1121-го року й літописець записав про нього саму лише дату: місяць і рік його смерті.

Київський митрополит Микита /1122-1127/. Після смерті Никифора, 1122-го року, київським митрополитом став білгородський єпископ, Микита, грек. Протягом п'ятьох років очолював він Українську Церкву. Про його митрополитування маємо мало історичних джерел і літописних даних, хіба лиш те, що за його влади в Українській Церкві були незаміщені 4 єпископські осідки, і він не спішився висвячувати нових владик, а єпархія Полоцька не була заміщена ще з 1116-го року. Ця обставина давала добру нагоду Микиті для того, щоб змінити персональний склад українського єпископату. В березні 1127-го року літопис занотовує тихий відхід митрополита Микити у вічність, після його досить бурхливого митрополитування.

Протягом дальших чотирьох років київський престол залишився вільним і незаміщеним, незважаючи на те, що в Києві перебував єпископ Мстислав з прихильного Візантії роду Мономаховичів. Мабуть,серед українського духовенства виникали якісь поважніші перешкоди для того, щоб прийшов новий миртополит з Візантії. Це спричинили два попередні митрополити: Никифор і Микита своєю поведінкою. Вони залюбки роздавали єпископські престоли захожим грекам, або не замінювали їх, коли підхожих кандидатів для Візантії не було, лишаючи столиці вакантними.

Київський митрополит Михайло /1130-1145/. - На київський престол 1130-го року приходить новий грецький митрополит, приводячи з собою до Києва цілий гурт візантійських людей, щоб ними замістити опорожнені єпархії Київської Держави, та спаралізувати ними незалежницький рух в Українській Церкві.

Мстислав I, князь київський, виявляє дивне смирення і нерішучість супроти візантійських вимог, тимчасом як новий митрополит Михайло виявляє надзвичайну агресивність, спертий на підтримку Візантії. Така сама ситуація ввесь час триває і за наступника Мстислава - Ярополка II /1132-1139/. Щойно після того, як уступили Мономаховичі з Києва і назначено Святославичів Чернігівських, войовничий митрополит Михайло знаходить подібного собі партнера, тож вкінці мусить уступити з Києва.

Уступлення митрополита-грека Михайла стало сиґналом для українського духовенства до другої серйозної спроби усамостійнення Української Церкви в княжій добі. Речником цього змагання стає майбутній київський митрополит Клим Смолятич, обраний синодом українських владик у 1147-ім році.

Митрополит Михайло, грек, перебув на київському митрополичому престолі 15 років /1130-1145/. З невіднотованих у літописах причин

мусів він урешті залишити Київ і повернутися у Візантію. За цей час на київському княжому престолі наступало по собі 4 великі князі: Мстислав, Ярополк II, Вячеслав Володимирович, та Всеволод II Ольгович.

За митрополичого володіння Михайла київська династія змінилася так, що верховну владу Києва від Мономаховичів 1139-го року прийняли Чернігівські Святославичі, щоб у 1146-ім році знову передати її Мономаховичам, тобто Ізяславові II, синові Мстислава. Така часта зміна державного проводу в Києві була на руку візантійському київському митрополитові, а може й він причинився до таких змін. Боротьба велася між північною та південною віткою Мономаховичів. Митрополит Михайло заявився за південних Мономаховичів у Києві. Він кидає на Новгород церковну клятву, усуває новгородського єпископа Івана, який майже 20 років управляв єпархією, і назначує невідомого, мабуть, грека Ніфонта єпископом Новгороду. Митрополит передбачав, що на півночі твориться нова, конкуренційна до Києва сила, з сепаратистичними тенденціями та з імперіялістичною державною і церковною політикою. Він відчував, що там наростає Москва, котра відтак, у ХУ-му столітті, посягне рукою навіть по візантійську церковну і державну спадщину, стане до неї опозицією, і розпічне змагання за гегемонію в Східній Церкві, що в наших часах досягає вершин.

Як конкретний успіх митрополита Михайла треба відзначити заміщення трьох єпископських престолів грецькими або візантійськими кандидатами. В Новгороді поставив він Ніфонта, у Володимирі Волинськім - Теодора, а в Смоленську - Мануїла. Згодом вони обстоювали інтереси Візантії навіть після уступлення Михайла 1145-го року, який, обклавши Київ інтердиктом, виїхав до Візантії. Успіх митрополита Михайла був також у тому, що він настановив на архимандрита в Києво-печерській Лаврі свого кандидата - Теодосія II, грека. який повів з тієї духовної твердині та авторитетом Лаври свою візантійську політику й наступ на сепаратистичні тенденції Української Церкви тих часів. Цей Теодосій II часто підшивається під імення св. Теодосія Печерського, виступаючи з полемічними писаннями проти Заходу та Латинської Церкви.

Неуспіхом митрополита Михайла було те, що Київ перейшов від Мономаховичів до Святославичів, захитавши візантійськими церковними позиціями в Києві. Воно стало явним зокрема в 1147-му році на Київському Соборі, коли митрополитом обрано Клима Смолятича, русина.Тоді прийшло до зудару між митрополитом Михайлом і київським князем Всеволодом Святославичем, бо, здається, тут ішлося про поодинокі княжі уділи й єпископські престоли. З цього починається немилий поєдинок, який кінчається програною Михайла 1145-го року.

Єпископ Ніфонт у Новгороді переходить на бік північних Мономаховичів. Якже він, на чолі новгородського посольства, приходить до Києва, Всеволод їх усіх арештує і довший час тримає у в'язниці.

4. Перший Київський Собор у 1147 р. та його значення для Української Церкви

В суспільній і церковній політиці Київської Держави роки 1145-1147 були часом великих змін. Це роки перелому цілої княжої доби.Після 1147-го року історія княжої доби, осягнувши свою вершину, пішла по схилі до занепаду. В половині липня 1147-го року в Києві збулася

подія церковного порядку. Вона згодом набула й історичного значення, започаткувавши новий період Української Церкви. Конфлікт, що виник був між київським князем і митрополитом Михайлом у 1145-ім році, закінчився тим, що той ієрарх мусів повернутися з Києва до Візантії, кинувши найперше на Київ клятву з забороною будь-яких правних церковних актів.

Князь Ізяслав II Мстиславич з Мономаховичів, внук Володимира Мономаха, поводився незалежно, і навіть виявляв вороже ставлення до Візантії. Він розпляновував унезалежнення Української Церкви від Візантії теж і в церковних справах. Для цього були загальні, а не тільки особисті причини того чи іншого князя. Ішлося про засадничі справи, які раз у раз підносило українське духовенство й єпископи. Тому що до Києва присилаються візантійські митрополити, виникають великі втрати і шкоди для Української Церкви і для Київської Держави. Російський історик Татищев наводить ще ось яку рацію: через патріяршу владу над київськими митрополитами "грецькі царі намагалися володіти над князями і їм наказувати, а це противилося їх честі й користі". Фактом є, що київський князь Ізяслав II, негайно після того, як прийняв у Києві владу, незалежно від візантійського патріярха, скликає в 1147-му році перший Київський Собор української ієрархії, на якому відбулось обрання і поставлення київським митрополитом Клима Смолятича, русина. Іпатіївський літопис подає, що на 7 єпископів, які взяли участь у Соборі, було 5 українців. Зміст і тематика Київського Собору 1147-го року є така:

1/ Обґрунтувати і доказати засаду, що Українська Церква має право наставляти собі свого митрополита, без спеціяльного позволення Візантії. Саме над цим велася довга дискусія під час того Собору. Тоді було узгоджено деякі суперечності ось якими аргументами: "немає такого права в церковному законі", а крім того існує виразна письмова заборона від неприсутнього митрополита Михайла, грека. Незважаючи на це, більшість присутніх єпископів заявилася за право Української Церкви, щоб ієрархія і князь самостійно назначували київських митрополитів. І тоді вони обрали митрополитом Клима Смолятича.

2/ Другою метою дискусій Київського Собору була справа передання новообраному митрополитові церковних повновластей. Тут також більшість єпископів ствердила таку можливість, без ніякої небезпеки розриву із вселенською Церквою та візантійською патріярхією, тому висвятили вони Клима Смолятича на київського митрополита без благословення Константинополя.

Факт Київського Собору 1147-го року й те, що на ньому обрано свого митрополита Клима, крім гракгичних наслідків для Української Церкви, розбудив також велике заінтересування в істориків тих часів. Вони в загальному дають цій події дуже високу розцінку, але розходяться думками щодо пояснювання цього історичного факту. Між поглядами істориків можна знайти п'ять різних ставлень до події першого Київського Собору 1147-го року. Для нас буде дуже корисним з цими поглядами ознайомитися, щоб виробити правильний погляд на цю справу. Відносно значення Київського Собору є ось які пояснення: політичне, реалістичне, націоналістичне, автокефальне та уніоністичне /Див.А.Г. Великий,ЧСВВ, твір цит., кн. II, Лекція 58, стор. 48-52/.

I. Політичне пояснення. - Дають його деякі російські історики, між іншими: Татищев у своїй "Історії Росії", виданій у Москві в 1773 році; Филарет Гумілевский у своїй "Історії Руської Церкви", виданій у Москві 1888-го року. Вони твердять, що такі явища, як Київський Собор у 1147 році, повторилися кілька разів у XI-XII століттях, бо "тоді руські князі вели з греками часті війни, а митрополити, будучи на Русі у великій пошані, і підчиняючись патріярхам, могли виявити більшу вірність грекам, ніж своїм руським володарям". Такі обставини

створювалися в часи Ізяслава II Мстиславича. Такому однак спрощеному поясненню російських істориків протиставляються історичні літописні факти, а то й більшість істориків, які вглядають у цю подію значно глибше.

II. Реалістичне пояснення. - Історик російської Церкви Євген Ґолубінський у своїй "Історії Руської Церкви", виданій у Москві 1900 року, особливо і широко розписувався над цією подією, розцінюючи її як вияв особистого невдоволення князя Ізяслава з поведінки візантійської патріярхії, мовляв, у нього й думки не було зривати раз на завжди з Візантією, бо це означало б церковну схизму. Ізяслав не бажав вкорочувати прав константинопільського патріярха щодо назначування митрополитів для Києва. Зробив це тільки тому, що обурився на поведінку константинопільського патріярха, який отягався дати митрополита для Києва, після того як уступив звідтіль митрополит Михайло. Таке зволікання, каже Ґолубінський, було тільки звичайною карою з-за того, що з Києва усунено митрополита Михайла. Отож Ізяслав бажав повчити патріярха Миколу IУ-го Мусалона, хоч на щось більше не міг зважитися. Та проти цього твердження знову свідчать відмітки літописів, а й пізнішої "Степенної Книги", яка добачала в цій події зрілу застанову всього українського єпископату і Божу благодать.

III. Націоналістичне пояснення. - Деякі історики, як Гумілевський, Соколов та автор статті в "Большой Енциклопедії" з 1903-го року добачають у цій події змагання Української Церкви за усамостійнення її ієрархічної управи. "Большая Енциклопедія" підкреслює момент походження Клима Смолятича, а також те, що "сильна грецька партія духовенства повстала проти Клима", нового митрополита. Найясніше таке пояснення дає російський історик Соколов у своєму творі про київських митрополитів, виданім у Києві 1913-го року. Він каже виразно, що Ізяслав не бажав мати митрополита грека, бо не міг від нього сподіватися чогось доброго. Ізяслав потребував митрополита місцевого, руського походження, щоб вирівноважувати вплив потужної візантійської партії серед єпископату України, і то південноукраїнського походження. Тому він покерував справами так, щоб "більшість єпископів на Соборі були українці /южно-руси/, і повнотою від нього залежні чи цілком йому - Ізяславові - віддані". І тому Клима Смолятича обрано й посвячено в сам день іменин Ізяслава - Пантелеймона, і собором південноруських єпископів. Тому-то поставлення Клима викликало в Руській Церкві розбиття, і митрополита Клима признавали тільки на Русі-Україні, а на півночі Русі його не признавали. Соколов у цій події виразно вбачає національний момент і антаґонізм: Північ - Південь, а поділ єпископів на греків і руських відограє тут тільки другорядну ролю. Тим Соколов зближається до властивої проблеми, яка в ті часи розгортається не на політично-національному полі, але на церковному, на що вказують два дальші пояснення.

IУ. Автокефальне пояснення. - Цей погляд твердить, що факт Київського Собору з 1147-го року виявив змагання за унезалежнення Руської Церкви від Візантії і встановлення власної церковної влади. Цю думку обстоюють такі історики, як Доброклонський, автор статті в "Новом Енциклопедическом Словарі", а з українських: Юліян Пелеш, Степан Томашівський. Доброклонський каже, що"справа Ізяслава - стала справою цілої Русі". Інші ж вважають це просто за еманципацію Києва в відношенні до Візантії, за унезалежнення Української Церкви й остаточне зірвання з Візантією. Київський Собор з 1147-го року означає

незалежність від Візантії, без ніякого натяку на якість порозуміння з Римом чи з Заходом, про що говорять інші автори.

У. Унійне пояснення. - Це пояснення спирається на літописний факт, що поставлення митрополита Клима Смолятича відбулося покладенням мощів св. Климента папи римського, яких частина здавна зберігалася у київськім соборі. В тому саме могло б бути символічне підкреслення єдності з головою вселенської Церкви - Римським Архиєреєм. Уже російський дослідник літописів Татищев у ХУІІІ столітті непрямо признає таке пояснення, хоч намагається з ним полемізувати, кажучи, мовляв, покладення цих мощей на голову Клима Смолятича - це "знак підчинення і послуху, що його завжди Церква Руська виявляла святому апостольському престолові в Римі". Татищев хоче доказати, що такий акт був неправний з боку єпископів та що так воно не було, і цього всього не означало. Але що "ґратіс акцепітур - ґратіс неґатур". Це тільки побожне бажання Татищева, висказане 600 років після довершеного факту, якого заперечити не можна, але треба вияснити в межах логіки і розуму, а не суб'єктивних побажань.

Відносно факту Київського Собору з 1147-го року і поставлення митрополита Клима - русина волею українського єпископату, мусять відпасти всі тлумачення подиктовані почуваннями та бажаннями. Тільки такий погляд, що має основу в найстарших джерелах, тобто літописах, повинен знайти нове заінтересування та стати предметом досліджувань.

За думкою новіших істориків нашої Церкви, /а головно о. А. Великого/, виходить, що найбільше даних має пояснення уніоністичне. Воно основане таки на найстарших джерелах, де знаходиться і оте - "єпископи, за Божою благодаттю, порадившись між собою, в присутності князя Ізяслава Мстиславича, настановили Клима на руську митрополію, головою Климента папи римського". Ніяке інше пояснення не могло дати на це питання відповіді, і навпаки, цей останній погляд дає відповідь на всі інші, що їх заступають поважні історики. Загал істориків намагається пояснити цей рік 1147-ий тільки подіями того ж року, занехавши дальші роки і час, коли покладений задум у цю подію почав здійснюватись у конкретному житті. Коли залишимо на боці різні особисті, політичні чи національні аспекти й обмежимося до церковних, то слід сказати, що Собор 1147-го року узнав усамостійнення від Візантії і від залежності від неї, з рівночасним контактом і наближенням до більшого і важливішого центру - до Риму. Згідно з тогочасним мисленням, іншого виходу для Української Церкви не було. Немислиме також творення якоїсь чисто національної, ні від кого незалежної і ні з ніким навіть молитовно не зв'язаної Української Церкви.

Це ясно показують найближчі роки митрополитування Клима Смолятича. Після відважного кроку князя Ізяслава II і Київського Синоду починається бурхливе десятиліття боротьби між північними і південними Мономаховичами за київський княжий престол та взагалі за напрямні української державної і церковної політики. В роках 1147-1156 ведеться велика коаліційна війна європейських розмірів, яка в своїх основах мала також церковні причини. Головною причиною війни була справа применшення візантійської політичної потуги. Візантія координувала для своєї оборони політичний і церковний сектори. Не інакше робив і Захід.

У противізантійській коаліції Київ, під кутом церковним, займає виїмкове становище. Визволившися з безпосереднього впливу Візантії, він тримається осторонь тієї коаліції. Тому на українських землях

у найближчому десятиріччі після поставлення Клима Смолятича митрополитом київським продовжується змагання за те, чи київська митрополія залежатиме від Візантії та чи прийматиме звідтіль своїх митрополитів, а чи їх поставлятимуть у Києві з місцевих кандидатів. Першу спробу було зроблено в 1147-ім році. Українські цивільні й духовні кола поставили на київський престол свого кандидата русина - Клима Смолятича. Цьому рішенню спротивилася візантинофільська меншість під проводом новгородського єпископа Ніфонта - грека, але, завдяки прихильності київського князя Ізяслава II Мстиславича, митрополит Клим прийняв і виконував свою владу.

Зразу ж таки в тому часі вибухає велика коаліційна європеська війна, в яку була вплуталася й Українська Київська Держава. Деякі політичні інтереси українських удільних князів зійшлися з загальними цілями тієї війни і вони поставилися проти київського князя Ізяслава II. Разом з ними підняла голову також і візантійська церковна опозиція. Таким чином повстає Новгород проти Києва і його митрополита Клима. Вже 1147-го року новгородський єпископ Ніфонт перестав поминати й узнавати митрополита Клима, а признавав тільки константинопольського патріярха, звідки приймав усі інструкції. Візантійський патріярх назначує Ніфонта новгородським архиєпископом і тим немов виймає його з київської митрополії.

Ніфонт єднається з Юрієм Довгоруким, князем північних Мономаховичів, який зі Суздаля змагався за опанування київського великокняжого престолу. Згодом Ніфонт перенісся з Новгороду до Суздаля, де головним завданням Ніфонта було усунення митрополита Клима з Києва. Це і надавало виправдання для політичних плянів Юрія Довгорукого, тобто боротьби за Київ і слушну церковну справу. В 1148 році архиєпископ Ніфонт приїжджає в посольстві від Юрія Довгорукого зі Суздаля до Ізяслава II в Київ. Князь Юрій разом з Ніфонтом пред'явив умови церковного замирення, тобто погодження з Візантією та потвердження на митрополії патріяршою владою, - а Юрій домагався, щоб відступити йому Переяслав. Коли ж Ізяслав у Києві ув'язнив Ніфонта з делегацією Довгорукого, Юрій зараз таки в 1149 році зайняв Переяслав, пішов походом на Київ і визволив Ніфонта. Ізяслав з митрополитом Климом відступає до Володимира Волинського, а згодом знову опановує Київ. Не маючи ще 60 літ, Ізяслав II несподівано вмирає 14-го листопада 1154-го року. Смерть Ізяслава II була тяжким ударом не лиш для Української Княжої Держави, але, тим більше, для Української Церкви.

Зі смертю Ізяслава II і повторним приходом до Києва Юрія Довгорукого та інших претендентів, справа усамостійнення київської митрополії від Візантії залишається незавершеною. Похоронивши князя митрополичим обрядом, Клим Смолятич по якомусь часі відсувається від управи митрополією, повертаючись, мабуть, у монастир, залишаючи новим володарям вільну руку вести свою провізантійську політику по лінії Ніфонта Новгородського, що у 1154-ім році досяг свого тріюмфу. Тут саме кінчається період католицького християнства у Київській Княжій Державі.

5. Доля Київської Митрополії після першого Собору і шлях до її розподілу

Зі смертю Ізяслава II в 1154-ім році та уступленням Клима Смолятича, митрополита київського, закінчується в Україні окремий період її політичної і церковної історії. Він у подібній формі вже більше

ніколи не повториться. Ті часи можна б назвати періодом повного католицького християнства у Київській Державі, яким вона жила від Володимирового хрищення по 1154-ий рік. З цим роком починається повільний відхід від Заходу й осередку християнської Церкви і зворот України до Візантії, згодом же і до Москви. Ще часто українські духовники і вірні бунтуватимуться проти такого звуження ідеї Церкви Христової і раз у раз, на протязі століть, поставатимуть більше чи менше вдалі спроби відновлення християнської церковної єдності.

Головною і провідною ідеєю цілого того століття від оснування київської митрополії 1051-го року до 1154-го року було спільне змагання провідників українського народу і його Церкви - визволити Українську Церкву з принизливої, а згодом шкідливої залежності від Візантії, втримуючи українське християнство у повному євангельському вченні, не заанґажовуючись у дрібні політично-церковні непорозуміння Візантії і Риму.

У першому столітті свого самостійного існування Українська Церква поставила рішучий і успішний спротив намаганням Візантії перетягнути її на свій бік у знанім світовім спорі між Римом і Візантією, щоб не опинитися в безвихідності церковного розколу. В тому столітті, до 1154-го року, Візантії не вдалось ніяк мати за собою і своїм роздором найбільшу на Сході слов'янську київську митрополію по своєму боці.

Ізяслав II і Клим Смолятич, митрополит київський, зробили останню спробу в добі Київської Княжої Держави, щоб від візантійських впливів відірвати цілу Українську Церкву в справах віри і церковної адміністрації, зберігаючи ненарушеним східний обряд.

Цілий ряд митрополитів-греків поставив цю Церкву в безпосередню загрозу. Бо крім деяких хитань українських Мономаховичів, радше політичного як церковного характеру, крім митрополитів греків чи грекофілів, візантійська церковна доктрина в тому сторіччі не захопила була ще нікого. Тільки митрополитові Нікифорові та Михайлові вдалось замістити єпископські осідки на Україні грецькими кандидатами, що й спричинило безпосередню реакцію в 1145-47 роках на т.зв. Київськім Соборі.

Тож не треба нам шукати за якимись окремими доказами об'єднання Української Церкви з Заходом чи з Римом з початків її існування. Прірва між Сходом і Заходом тоді ще не була аж така глибока, щоб не можна було без окремих актів канонічного порядку її пройти.

У 1155-ім році з Юрієм Довгоруким у Києві перший раз засідають суздальські князі північних Мономаховичів. Юрій, уважаючи вибір митрополита Клима Смолятича в 1147 році, без відома і благословення Візантії, за неканонічний і неважний, просить з Візантії нового митрополита для Києва.

У 1156-ім році прибув з Візантії до Києва новий митрополит Константин, який перебув на митрополичому престолі не цілих три роки, умираючи на вигнанні в Чернігові в 1159-ім році. Урядування Константина почалось актом урядового скинення митрополита Клима Смолятича з митрополичого престолу, хоч він уже тоді не виконував своєї влади. Всіх єпископів, що його висвячували, новий митрополит Константин передав "неблагословінню", і їх позбавили єпископських катедр. Що більше, грек Константин відкинув усі дотеперішні діяння і служіння Клима Смолятича, уневажнив усі його свячення, а тих, кого він висявтив, позбавили церковного сану.

Ось головні потягнення нового київського митрополита. По здійсненні цієї "карної експедиції" новий митрополит, каже літопис, "відслужив літургію та поблагословив князя Юрія Довгорукого", очевидно

в нагороду за те, що спричинився до перемоги Візантії над Київською Митрополією. Найбільший нетакт нового митрополита Константина був у тому, що він у своїй фанатичній ревності відважився виклясти з Церкви навіть померлого вже князя Ізяслава II, покровителя Української Церкви на шляху до самостійності і правопорядку. Цей крок припечатав його долю. Бо коли Юрій Довгорукий, після двох років панування в Києві, помер з пияцтва, Київ опанував син Ізяслава - князь Мстислав Ізяславич. Тоді митрополит Константин утікає з Києва до Чернігова, бо Мстислав був проти нього з-за кривди, яку він заподіяв його померлому батькові, й там він умирає 1159-го року.

Мстислав Ізяславич спочатку бажав знову поставити на митрополичому престолі Клима Смолятича, але коли його спільники заявилися таки проти Клима, то він був за те, щоб залишити і Клима і Константина на їхню долю, приймаючи з Візантії нового митрополита Теодора, який управляв митрополією в 1159-1163 роках досить спокійно та без більших проблем.

У 1163 році митрополит Теодор помер. Тоді князь Ростислав, брат Ізяслава, який володів у Києві до 1167-го року, зажадав від Візантії привернення до Києва митрополита Клима Смолятича, хоч і на підставі нового компромісу між Києвом і Візантією. Клим повернувся до Києва з благословенням Візантії, але в міжчасі у Константинополі висвячують нового митрополита-грека, ще заки надійшло офіційне повідомлення з Києва про смерть попереднього митрополита, Константина, та вимога князя про нового архипастиря.

Новим київським митрополитом стає грек Іван IУ /1164-1166/. Князь Ростислав дав у той час Константинополеві ультимат: якщо на майбутнє там поважаться назначити митрополита до Києва без його відома, то він зірве взагалі стосунки з Візантією.

Після смерті Івана IУ-го, який перебув у Києві лиш два роки, київський митрополичий престол приймає таки український кандидат, Константин II, який править митрополією між рр. 1167-1175.

У висновку треба нагадати, що після смерті Ізяслава II Мстиславича /1154 р./ в Київській Державі запанувала довголітня боротьба за владу. На протязі 10 років у Києві змінилося до 6 володарів, що, очевидно, не сприяло мирові й правопорядкові в державі. Такий самий заколот виник і в церковній ділянці, де, між роками 1157-1167, бачимо аж 5 київських митрополитів: Клима Смолятича, Константина I, Теодора, Івана IУ і Константина II.

Такі зміни часто викликані не церковними, а політичними причинами, не підсилювали, але послаблювали всякий церковний лад і дисципліну в Українській Церкві. Часто спричинювали церковні та релігійні спори.

Тоді зростає сильна тенденція великоновгородських єпископів відокремитися від київської митрополії у власне архиєпископство, користаючи з розриву Києва з Візантією за митрополита Клима Смолятича /1147-1157/.

У своїй опозиції до Києва і до митрополита Клима, новгородський єпископ Ніфонт дістає навіть названня архиєпископа, радше титулярного як реального характеру. Аж митрополит Іван IУ-ий, грек, 1166-го року дає реальний титул архиєпископові Іллі - для північного Новгороду.

Це був тільки початок падіння київської митрополії, який звершиться п'ятсот літ згодом, 1686-го року, підчиненням київської митрополії московському патріярхові, з вкороченням усіх її прав і привілеїв, які вона обстоювала протягом шістсот років перед натиском Візантії.

Другим церковним спором того часу було намагання Андрія Боголюбського заснувати у Володимирі над Клязьмою осібну митрополію.Але, мабуть, з чистих своїх інтересів, Візантія обстоювала тими часами владу Києва в східній Европі, то ж не дозволила на творення нового північного митрополичого центру. Щойно в ХІУ-му столітті московські князі, зрісши в більшу мілітарно-державну силу і значення, почали нове змагання за осібну, автокефальну митрополію на Півночі, тим разом уже не у Володимирі-Суздальському і не деінде, а в Москві.

Тоді виникнули також спори чисто релігійного характеру, тобто справа постів, як вияву богопочитання. Ішлося про пости у святочні дні Господські й Богородичні, які випадуть у пісні дні. Відносно цієї справи зродилися дві тенденції за і проти посту у святочні дні. Перемогла сувора візантійська лінія - за такий піст. Між роками 1157 -1167 в історії Київської Держави позначається виразний натиск північних Мономаховичів, з роду Юрія Довгорукого, на південь, тобто на Київ. У роках 1155-1156 Юрій Довгорукий на короткий час опановує Київ, але після його смерті 1157-го року Київ опановують українські Мономаховичі. У 1167-ім році Юрієвичі, тобто Андрій Боголюбський, організують великий коаліційний похід, аби повалити Київську Державу. До протикиївської коаліції приступив увесь рід Довгорукого, Муромські, Смоленські, Чернігівські, Переяславські князі й Ростиславичі, Половецькі князі, включно до Чехів, Поляків і Литовців. Об'єднані оті мілітарні сили союзників Суздальських Мономаховичів у березні 1169-го року облягають Київ. Він, після трьох тижнів кривавих боїв, стає жертвою великого знищення і руїни своїх сусідів.

Падіння Києва - Матері городів руських - визначило його дальшу державну і церковну історію. Північні - Суздальські, згодом Московські Мономаховичі - поклали край силі й славі Київської Держави. Андрій Боголюбський, зруйнувавши Київ, не лишився жити тут, а передав його управлінню свого молодшого брата Гліба Юрієвича, залишаючи за собою дійсну владу над ним. Південних Мономаховичів - Мстислава Ізяславича - відтиснув він на західні кордони, на Волинь до Володимира Волинського, а 1170-го року проганяє сина Ізяслава з Новгороду.

Андрій Боголюбський, зломивши авторитет і владу Києва, які вже йому ніколи не повернуться, керує політикою держави із Суздальщини. Притому він робить заходи, щоб заломати також церковний авторитет Києва, випрацьовуючи плян окремої митрополії в Ростові-Суздалі-Володимирі над Клязьмою. Але Візантія не здавала ще своїх церковних позицій з київської митрополії та її влади над північними єпископськими осередками і не вдоволила прохання Боголюбського. Його плян здійснився щойно 300 років згодом, коли почуття власної сили і значення Московщини не вирівноважило страху перед наслідками.

Історія Києва - як політичного, культурного та церковного осередку за 70 років - між першим його поруйнуванням у 1169-ім році і другим остаточним монгольсько-татарським у 1240-ім році - це вже тільки історія падіння колишнього осередку Княжої Київської Держави. Роздвоєна потуга колишньої Київської Держави силою факту об'єднується довкола нових політичних центрів сили, тобто північного, довкола Суздаля-Володимира над Клязьмою-Москви, та західного, в т.зв. Галицько-Волинській Державі.

Із зруйнуванням Києва, 1169-го року, цим столичним містом перестає практично інтересуватися і Північ, і Захід, тобто тогочасні великі князі - Андрій Боголюбський і Ярослав Осьмомисл /1153-1187/. Київ стає лиш предметом розгри сил між тими двома центрами. Розвиток півночі під проводом Андрія Боголюбського пішов виразно в напрямі

Балтики та Новгороду Великого, який урешті дістався у володіння його роду.

Розвиток українського заходу під проводом Ярослава Осьмомисла пішов на південний схід у напрямі Чорного моря, змагаючись за об'єднання Галицько-волинських Земель в одне політичне тіло. Столиця держави Осьмомисла, Галич, стає великим торговельним і культурним осередком. За Ярослава Осьмомисла у Галичі основано єпископський осідок, а єпископів для нього святив київський митрополит. По смерті Ярослава Осьмомисла 1187-го року /часи "Слова про похід Ігоря на половців"/ в Галичині настає більше ніж десятилітній період міжусобиць та боротьби за Ярославову спадщину: між його синами, Угорщиною, Польщею та іншими меншими князями. Щойно в 1199-ім році Роман Мстиславич, внук Ізяслава II, об'єднує в своїх руках Галицьку і Волинську Область в одну державу, яка простягалася від Карпат до Дністра /Див. А. Г. Великий,ЧСВВ, твір цит., кн. II, Лекція 66, стор. 88-92/. Князь Роман гине у боротьбі з польським князем Лешком під Завихостом у 1205 році, залишаючи двох малолітніх синів, Данила і Василька. Вони, після тяжкої боротьби в 1230-их роках, привертають батьківській спадщині її давню славу. На цьому географічно-політичному тлі розгортається дальше життя Української Церкви.

З історії знаємо, що від 1200 до 1240 року Київ аж 18 разів зміняв своїх князів, що спричинювало його ослаблення. З азійського сходу раз у раз насувалися кочові орди татар, які 1223-го року над річкою Калкою розбили українські воєнні сили трьох Мстиславичів: Київського, Чернігівського і Галицького. Якже в 1236-ім році татари виступили на підбій Европи, то Київська Держава не була для них жодною перешкодою. У 1240-ім році Київ остаточно паде під навалою татар. Пройшли вони тоді з легкістю Карпати і Віслу, зупинившись під Лігніцою на Шлеську. Спинила їх несподівана смерть Джінґісхана, і Батій, провідник татар, припинив наступ на Захід, а повернувся над Волгу, де зорганізував центр своєї великої імперії /Хто були татари й як володіли, див. А. Г. Великий, ЧСВВ, твір цит., кн. II, Лекція 77, стор. 143-147/.

Мудре володіння Данила і Василя Романовичів зберегло Галицько-Волинську Державу на довгі десятиріччя від татарського лихоліття та від тієї руїнницької політики, яку татари вели за допомогою місцевих князів. Це саме робили сини короля Данила ще дальших п'ятдесят років. Нас, у першу чергу, цікавить доля Церкви та її проводу під час татарського лихоліття.

Слід зазначити, що в другій половині XII і XIII століття християнство й організація Церкви на Україні розвинулися досить широко, головно на південному заході і південному сході Київської Держави. Тоді на південному заході України постають ось які єпархії: Галицька у Галичі, Перемиська, Угрівська, Луцька. На півночі: Разянська, Володимиро-суздальська й інші. Натомість роля Києва, після злощасного знищення й ограблення столиці та розбиття її коаліцією князів Андрія Боголюбського, 1169-го'року, з роду північних Мономаховичів, а опісля навалою татарського лихоліття /1223 і 1240 рр./, зовсім зменшується і занепадає.

Після Константина II, русина, чергується по собі на Київській Митрополії ще ряд митрополитів, а саме: Михайло II /1176-1182/; Никифор II /1182-1200/; Матвій /1200-1220/; Кирило I /1224-1233/; Йосиф I /1237-1240/; Петро Акерович /1242-1246/; Кирило II /1250-1281/.

Хоч митрополит Кирило II був назначений на київську митрополію королем Данилом Романовичем, з початком 1260-го року, часто виїжджає на довший чи коротший побут на північ, у московські князівства й єпархії, занедбуючи частинно єпархії на українських південних і західних землях. Його подорожі були зв'язані з загальною тогочасною ситуацією.

Україна тяготіла постійно до Заходу і до Вселенської Церкви, а її тогочасні князі робили заходи, щоб отрястися з татарського протекторату та вповні усамостійнитися. Московщина та східно-українські землі намагалися погодитися з існуючою ситуацією і поставили своє майбутнє на татарську карту, граючи в усьому лояльного сателіта. Крім того Україна у великій татарській державі була прикордонною полосою між Дніпром і Віслою, де татари міцніше закріпилися, тримали залоги, робили походи. Тому й для митрополита Кирила такі умови неспокійного життя у зруйнованому Києві мало свої недогоди. Він шукав затишніших місць, тож радо перебував у Володимирі над Клязьмою, хоча Київ залишався завжди його урядовою резиденцією. Мабуть коло 1280-го року осідком київського митрополита став фактично Володимир над Клязьмою.

Наступник Кирила II на київському митрополичому престолі, митрополит Максим /1283-1305/, дотримується тих самих напрямних ліній. Це доводить, що для нього існували не якісь особисті, але об'єктивні причини. Митрополит колишньої великої Київської Держави перейшов тепер у більш центральні землі, не вдоволяючись тією периферією, в якій опинилася Галицько-Волинська Держава. На це мав вирішальний вплив той факт, що в 1299-ім році татари вдруге знищили Київ. Тоді, саме митрополит Максим - грек, приблизно в 1300-ім році, рішився перенести свій осідок настало до Володимира над Клязьмою на півночі. Цей факт мав свої далекосяглі наслідки і визначив історію Київської Митрополії, та взагалі історію Церкви на слов'янському Сході, на дальші століття, які тягнуться аж до наших часів.

З початком XIУ-го століття починають виразно зарисовуватися церковні інтереси України і Московщини, які були відмінні, деколи навіть собі протилежні. Це врешті-решт призвело до розподілу території давньої Київської Митрополії та цілого східно-європейського простору на два відрубні центри: Київський і Московський, які пішли окремими шляхами. Вони часто перехрещувалися, головно підо впливом чужих, і нецерковних чинників, здебільша на некористь Києва та його митрополії. Це зріничкування, колись спільних інтересів Церкви княжої доби, тривало майже 150 років і досягло своєї вершини остаточно в 1450-ім році.

Перші наслідки управління митрополита Максима, а й те, що він вибрав радше північ, а не південь, не дали на себе довго ждати і були невідхильні. Вже з початком XIУ-го століття в Галицько-Волинській Державі зроджується думка, щоб утворити віддільну митрополію, відокремлену від Київської, яка в дійсності почала ставати Московською. Це саме була перша поважна розколина в давній митрополії, об'єднаній довкола Києва. Які були головні причини, що проклали нові шляхи для церковного життя княжої київської митрополії? Ось вони:

1. Занепад Київської Держави та перенесення з Києва політичних і культурних центрів на захід /Галичина-Волинь/ і на північ /Московщина/.

2. Матеріяльне знищення і зубожіння Києва, оскільки столиці, спричинене Андрієм Боголюбським у 1169-ім році і татарами 1240-го року з послідовною втратою престижу, а навіть можливості відповідної адміністрації далеко положених земель, де єдиними шляхами були ріки і степи.

3. Політична консолідація Галицько-волинських Земель, з одного боку, та політичний зріст і централізація Московських Земель, з послідовним витворюванням двох культурних, а то й світоглядових просторів - з другого.

4. Фактичний перехід Київської митрополії на північ, із збере-

женням названня "київський", та з послідовним занедбуванням фактичних церковних потреб Церкви на Українських Землях.

Ця остання причина була саме тією безпосередньою і зовнішньою нагодою галицько-волинських князів для того, щоб укладати пляни відносно нової митрополії в Галичині. Українські князі Галичини і Волині не радо дивились на поведінку митрополитів Кирила і Максима, а в перенесенні митрополії з Києва до Володимира над Клязмою, крім оскорблення своїх інтересів, вони відчували образу для себе і для своєї Держави.

Тому, коло 1301-го року, князь Лев Данилович назначив галицького єпископа Ніфонта кандидатом на митрополита своєї Держави. Була це наче пряма відповідь на рішення митрополита Максима, який наміряв осісти у Володимирі над Клязмою. Ніфонт, однак, за свого життя не зміг добитися канонічного визнання на Галицького митрополита від константинопільського патріярха, якому вигідніше було мати діло з одним митрополитом усієї Русі, аніж з двома чи трьома.

Згодом, король Юрій Львович /1301-1315/ зробить нові старання у константинопільського патріярха, щоб у своїй державі мати власного митрополита, незалежного від т.зв. київського митрополита, який постійно перебував у Москві. Тому коло 1305-го року король Юрій висилає до Константинополя ченця Петра, з-над ріки Рати, біля Сокаля, до патріярха Атанасія, щоб він поставив його на митрополита для Галичини й Волині. Однак і цим разом Візантія спротивилася такому нововведенню, тому греки продумали новий проєкт, який мав розв'язати всі оті немилі їм проблеми.

Саме в тому часі, в 1305-ім році, вмирає у Москві київський митрополит Максим, тож візантійський патріярх Атанасій висвячує кандидата на галицького митрополита, Петра Ратенського /1308-1326/, не з названням митрополита галицького, але київського й усієї Русі. З таким вищим і традиційним названням приїжджає митрополит Петро в Україну. Перед ним у ті часи виникає важке питання: де слід йому осісти на сталий побут? За своїм призначенням він повинен був зостатися на півдні, щоб звідтіль, як досі, управляти розлогою київською митрополією, яка тоді охоплювала українські й московські землі - від Чорного моря до Балтики, й від Вісли до Волги. За своїм митрополичим титулом він повинен був зостатися у Києві. Спочатку він фактично перебуває в Києві, радше ніж у Галичі та на півдні, в Україні, але згодом перемагають міркування практичного характеру. Щоб легше було управляти Церквою, переходить він до Москви, нового політичного центру, звідкіля управляє митрополією. Галицькі князі, щоправда, признають Петрову владу, як своєї людини і свого кандидата, що наміряє привернути давні часи слави київської митрополії.

Митрополит Петро помер таки в Москві 1326-го року, де його й поховано, а його особисто дуже скоро признали святим Руської Церкви. Візантія, після смерті Петра, негайно висилає на опорожнене місце свою людину - митрополита Теогноста, який уже без більших вагань осідається на постійно в Москві з названням київського митрополита й усієї Русі. В тому часі зросло змагання Візантії за втримання єдності київської митрополії без огляду на формування нових політичних осередків, держав і народів. Тому в XIУ-ім віці ми бачимо довгі періоди хитань, успіхів і неуспіхів, з одного і з другого боку. Виявом цього складного процесу є виникнення і касування, а то й відновлювання Митрополій Галицької і Литовської. Названня митрополита київського й усієї Русі Візантія завжди неуступливо держала, хоч на місці факти стверджували зовсім відмінну ситуацію і цього названня не ви-

правдували. Якже ситуація ставала драматична та некорисна для Візантії, вона береться прикласти це названня тому чи іншому кандидатові в митрополити, який був для неї більш підхожий. Ця епоха тривала повних 150 років аж до падіння Візантійської імперії в 1453-ім році під натиском турків.

Вся ота акція Візантії вдержати Київську Митрополію неподільною на цілому слов'янському сході, без огляду на нові політичні обставини, не вийшла остаточно їй на користь. З цього скористала Москва,яка спершу заманила до себе київського митрополита, згодом же намагалась поширити його владу на Литву й на польську державу, щоб урешті прийняти від Візантії і патріярхат, і царат, і провід східного православ'я, принаймні фактично, а не церковно правним порядком /див. А. Г. Великий,ЧСВВ, твір цит., кн. II, стор. 208 і кн. III, стор. 21/.

Період 3-ій: XIУ-XУ ст.

Від першого розподілу Київської Митрополії на Галицько-Литовську, до другого, на Київсько-Московську /1303-1458/

Галицька Митрополія

а/ Початки й оснування

Історичні свідчення кажуть, що Галицька Митрополія постала десь коло 1301-го року, за князювання Льва Даниловича, з потреб його держави та за ініціятивою галицьких князів. Про її існування в тому часі знаємо з історичних свідчень грецьких джерел, які визначають їй 81-ше місце в списку митрополій, підпорядкованих константинопольським патріярхам. Там маємо також виразну відмітку про патріярха Атанасія, як її засновника, який управляв візантійським патріяршим престолом між роками 1303 до 1311.

Ми вже згадували про першого галицького митрополита, Ніфонта єпископа, якого назначив Лев Данилович, негайно після тих фактів митрополита київського Максима, що переніс свій осідок на північ до Володимира над Клязмою. Однак митрополит галицький Ніфонт, назначений князем Львом Даниловичем, не міг добитися визнання того факту збоку константинопольського патріярха. Візантії вигідніше було мати діло з одним митрополичим престолом на просторих землях східної Европи, ніж з двома чи трьома. Незважаючи ж на те, що розвиток і формування нових державних центрів і народів /на півночі московського, на півдні і заході українського/ вимагали також церковно-адміністраційного розмежування, Константинополь робить усе можливе, аби до такого розподілу Київської Митрополії не допустити.

Після смерті єпископа Ніфонта, непризнаного Константинополем Галицького Митрополита, наступник князя Льва Даниловича, король Юрій Львович /1301-1315/, робить нові старання, щоб одержати для своєї держави митрополита, незалежного від митрополита київського, який практично перебував у Володимирі Суздальському на Московщині та небагато інтересувався церковним життям Галицько-Волинської держави та її духовенства. Тому князь Юрій Львович коло 1305-го року висилає до Константинополя ченця Петра, з-над ріки Рути, біля Сокаля, до патріярха Атанасія, щоб він поставив його на митрополита для Галичини та Волині. Однак, і цим разом, у Візантії спротивилися такому нововведенню; тим часом греки придумали новий проєкт, який мав розв'язати наростаючі проблеми тих двох молодих народів у межах великої колись Київської Держави.

Власне тоді вмирає київський митрополит Максим, тож візантійський патріярх Атанасій висвячує на митрополита галицького кандидата Петра 1308-го року, і цим намагається задоволити Юрія Львовича. Трудність була в тому, що нововисвяченому митрополитові Петрові Ратенському надає Патріярх старий титул Митрополита Київського й усієї Русі, а не Митрополита Галицького. З таким традиційним і вищим титулом приїжджає митрополит Петро в Україну. Перед ним виникає актуальне і важливе питання: - де йому осісти? За своїм призначенням, він повинен був залишитися на південній чи західній Україні й звідтіль, як і його попередники, управляти розлогою Київською Митрополією, яка охоплювала українські й московські землі - від Чорного моря по Балтик, від Вісли до Волги. За своїм титулом, він повинен був зостатися у Києві, хоч місто було зруйноване, ограблене й убоге.

Якийсь час митрополит Петро фактично перебуває в Києві та, взагальному на півдні, в Україні, але згодом перемагають інші міркування, більш практичного і політичного характеру. Митрополит Петро подається слідом за своїми попередниками, греками, та виїжджає на північ, щоб свій осідок установити остаточно таки в Москві - новому центрі політичної сили, що формувалась у Московщині. Очевидно, митрополит Петро вибрав цілість, замість вдоволятися частиною. По-людському можна б його вчинок виправдати, бо тоді ще не було фактично виразної розколини між Північчю і Півднем на церковно-ієрархічному полі. Може й він, як митрополит - русин, наміряв привернути давні часи слави і сили Київської Митрополії. Цю його велику помилку виявила щойно відтак історія.

Митрополит Петро Ратенський помер таки в Москві 1326-го року, де його і поховано, а його особисто дуже швидко признано святим Руської Церкви. Дальші його наступники вже без більших вагань залишалися жити в Москві. Таким чином справу церковного усамостійнення України було відсунено фактично знову на кілька десяток років.

Можливо, що для галицьких князів часи були непригожі для нових спроб усамостійнення своєї Церкви, а, може особистий успіх їхнього кандидата Петра вдоволив їх на певний час. Можливо, що й тим шляхом, через свого митрополита, вони мріяли про якісь пляни опанування давнього простору Київської Княжої Держави, а чи мати в ньому принаймні моральну перевагу, з осередком у Галичі. Історія вже незабаром показала, що такі пляни, якщо існували, то були дуже невмісні, небезпечні й помилкові.

Зі смертю митрополита Петра, в 1328-ім році, справа двох митрополій знову стала дуже пекучою і актуальною. Тодішній переємник Данилової спадщини, князь Юрій Болеслав II, назначує для Галичини влас-

ного митрополита, в особі галицького єпископа Гавриїла /1326-1331/, хоч із патріярщого висвячення, переємником Петра на Київську Митрополію стає митрополит Теогност /1328-1353/. Теогност, незважаючи на галицького митрополита Гавриїла, почав візитувати єпархії Галицько-Волинської Держави. Галицькі митрополити, не маючи потвердження константинопольського патріярха, а лиш назначення князя, не могли виправдати своєї влади перед Церквою, тож вони, мабуть, не вважали себе повноправними митрополитами. Не диво тому, що митрополит Теогност святив єпископів на їх території. Перебував він на Волині між роками 1329-1331, де, в асисті єпископів полоцького, галицького, перемишльського, холмського і володимирського, поставив єпископа для Новгороду.

Хоч назначення галицького митрополита протягалося, то справа Галицько-волинської Митрополії не сходила з уваги галицько-волинських князів, дарма що її зреалізування ці князі так і не діждалися. Ця справа була такої ваги, що за неї взялися їх наступники, князі литовського роду, які стали переємниками влади на Волині. Галичину спочатку зайняли польські князі, і для них справа Галицької Митрополії була зовсім байдужою, носившись із задумами латинщення і польщення зайнятої території, встановляючи тут латинську ієрархію.Щойно під кінець свого життя, Казимир Великий, зайнявши Галичину, взявся відновляти Галицьку Митрополію, аби таким чином припинити втручання московської ієрархії.

Завдяки династичним посвояченням литовського князя Любарта Гедиміновича з волинськими Романовичами, Литва в XIУ-му столітті починає посуватися нестримно на українські землі, опановує Київ та відсуває з тих земель татар на південь і на схід. Для України починається т.зв. литовський період її історії, за якого виник процес політично-культурних взаємовпливів. Литовські князі, крім української культури, стають також переємниками інтересів і політики українських земель, навіть і в церковних справах.

За стараниям Любарта, в 1331-му році, на одному з патріярших Синодів у Константинополі розглядається питання Галицької Митрополії і назначення фактичного митрополита для неї, після смерті непризнаного патріярхом митрополита галицького Гавриїла.

Митрополит Теогност особисто прибув з Русі в Константинополь, аби обстоювати свої права на цілість давньої Київської Митрополії, включно до єпархій Галичини і Волині, які пред'являли тепер права до окремої митрополії. Справа заміщення Галицької Митрополії знов була відсуненою на пізніше.

Врешті ж у 1338-му році патріярх Іван XIУ-ий Апренос назначив єпископа Теодора, українця, митрополитом галицьким. Теодор був одним з визначних бояр, то ж полагоджував справи з рішучістю і добився успіху, хоч Галицько-Волинська держава, задля політичної кризи, яку в той час вона переходила, не могла дати йому відповідної підтримки.

Після смерті Юрія II Болеслава, в 1340-му році, Галицько-Волинську державу ділять між себе два володарі: литовський князь Любарт Гедимінович успадковує і займає Волинь, згодом же і Київ; польський князь Казимир окупує Галичину. Галицький митрополит Теодор, усуваючись з Галича від неприхильних собі поляків, переходить на Волинь до більш прихильного литовського князя Любарта. Одночасно ж і митрополит Теогност залишає Київ та переноситься на північ, під протекторат московського князя Симеона, де очікує нагоди, щоб усунути галицького митрополита, і митрополію взагалі, що вважав за обмеження своєї влади. Теодор галицький, залишений тільки на допомогу незнач-

ного литовсько-волинського князя Любарта, не міг встоятися на довшу мету в трикутнику протиставних собі сил: Москви, Польщі, Візантії. Зростання Москви в силу, внутрішньо-політичні події у Візантії, незаінтересованість Польщі у справах галицького митрополита, призвело до того, що в 1347-му році Іван Кантакузен, константинопольський імператор, шукаючи міжнародного престижу та підтримки не на дуже стійкому престолі, вволює бажання Теогноста і Симеона московського, і так званою імперіяльною "золотою буллею" зносить Галицьку Митрополію. Він наказує потвердити свій декрет патріяршому Синодові, який очолював новий патріярх Ісидор. Цим актом урядово скасовано Галицьку Митрополію 1347-го року. Викреслено її зі списків митрополій, а митрополита Теодора покликано на суд до Константинополя. Єпархії Галицької Митрополії, тобто Володимирську, Холмську, Перемишльську, Луцьку, Турівську і Галицьку знову підпорядковано київському митрополитові Теогностові, який перебував у Москві. Галицьку Митрополію, на домагання Москви, тобто князя Симеона і Теогноста, як "новість", скасовано.

Отже з політичних причин так Східної Європи як і Візантії у 1347-му році прийшло до скасування Галицької Митрополії. Перемога Теогноста у Східній Европі великою мірою прислужилася інтересам московських князів, з великою втратою для української Церкви і народу. Ця справа була такою дразливою, що викликала реакцію в Литві, згодом же й у Польщі, оскільки тодішніх займанців українських земель. Це вони посилили спроби відновлення окремої митрополії для українських земель чи то під титулом Митрополії Литовської, чи також Галицької, в другій половині того століття.

З перемогою Теогноста над Галицькою Митрополією Московщина та її Церква вступили на свій окремий шлях розвитку, який сто років згодом призвів до повного відокремлення - спочатку на осібну Московську, а через два сторіччя - осібного Московського Патріярхату.

Таке рішення Візантії не могло задовольнити українських князів, хоча б литовського походження, а тим більше української Церкви і народу, який мав також свої природні права на церковно-ієрархічне самоуправління. Тож справа Галицької Митрополії двадцять років згодом знову виходить наверх, але її король Казимир поставив у дуже драстичній формі.

Для Москви існування Галицької Митрополії було несприймальне, тож треба було її скасувати. Візантія ж, з політичних причин, заявилась за ту вимогу, і залишила на призволяще інтереси українського народу, який тоді хилився до свого політичного упадку, знайшовшись між двома силами - Московщиною і Польщею. Це стало долею української Церкви і народу в наступних 600 роках її історії, яку записуємо до нинішніх днів.

б/ Українська Церква в часи ліквідації Української Княжої Держави

Після трагічної смерті останнього галицько-волинського князя Юрія II Болеслава, 7-го квітня 1340-го року, негайно почалась ліквідація останнього заборола Української Княжої Держави на всіх її просторах. До цієї згубної акції приступило три, насправді ж чотири си

ли сусідніх держав і народів, тобто: Польща, Литва, Московщина і Візантія, кожна своїм окремим титулом і приводом.

Польський король Казимир 1340-го року "правом війни", як згодом писалося, зайняв Галичину, не бажаючи дати жодних зобов'язань міжнародного правного характеру. Його акція помсти за смерть свояка, та в обороні загроженого християнства чи католицизму, стала внезабарі звичайною політичною окупацією чужої землі.

Литовський князь Ольгерд /1339-1377/ скористав з нагоди, щоб поширити свої впливи і владу на Волинь і Київщину та в напрямі Чорного моря, правом династичних посвоячень Ґедиміновичів з Рюриковичами, і воєнним правом у боротьбі з татарами.

Московський князь Симеон /1341-1354/ відкликався до спадкових прав Рюриковичів на українські землі, які опинилися під окупаційною владою татар, поляків і литовців.

Візантійська імперія, що в тому часі переживала велику внутрішню кризу боротьби між Палеологами і Кантакузенами, взяла участь у ліквідації Української Княжої Держави і її Церкви давнім історичним шляхом впливу на долю й історію української Церкви, намагаючися зберегти церковну надвладу над усіма трьома окупованими територіями, схиляючись то в цей, то в той бік.

Серед таких обставин доля української Церкви, як об'єднуючого духовного чинника Української Княжої Держави, була засуджена на ласку і неласку окупантів та візантійської церковної, часто імперіяльної, політики.

Польща Казимира Великого відразу знехтувала справою окремої Галицької Митрополії, ані не мала наміру підтримувати слушні її змагання за автономію. У 1347-му році, без ніякого спротиву збоку польської окупаційної влади, Галицьку Митрополію було скасовано. Щойно після 25-ох років Казимир зрозумів свою помилку, і старався зарадити лихові відновленням Галицької Митрополії, збільшуючи цим уже існуючий великий церковний хаос на українських землях, де на однім і тім же престолі засідало аж трьох кандидатів на митрополитів.

В 1350-тих роках, практично, долю чи недолю української Церкви, вирішували дві сили: Литва і Москва з дипломатичним арбітражем Візантії, яка ввесь час вагалася, на котрий бік перехилитися: до Москви чи до Литви? Практично Візантія схилялася в бік потужнішого політичного партнера, намагаючись добути з цього для себе якнайбільше користей.

в/ Українсько-Литовська Митрополія

В 1352-му році тяжко занедужав київський, резидуючий у Москві, митрополит Теогност, і назначив на свого майбутнього наступника володимирського єпископа Олексія. З недуги митрополита Теогноста скористав також литовський князь Ольґерд. Щоб здійснити автономію української Церкви у литовських володіннях, він висилає у Константинополь свого кандидата на митрополита - Теодорета. Князь московський і литовський бажали мати при собі митрополита Київського й усієї Русі. Патріярх Калікст викрутився від рішення, мовляв, митрополит Теогност ще живий. Тому Теодорет прийняв митрополичі свячення в Болгарії, висуваючи претензії до Київської Митрополії, маючи в цьому під

тримку Ольґерда. А коли, в березні 1353-го року, помер Теогност, московський князь Симеон заявився за кандидатуру володимирського єпископа Олексія. В тому часі у Візантії настала внутрішня політична криза. Патріярха Калікста скинено з престолу, бо він заявився за Палеологів проти Кантакузена. На його місце прийшов ставленик Кантакузена - Філотей, у листопаді 1353-го року. Коли ж, у червні 1354-го року, прибув до Константинополя Олексій, то його потверджено та висвячено на Київського Митрополита і всієї Русі, з осідком у Москві. Натомість Теодоретові, ставленикові Ольґерда й болгар, було відмовлено всякої митрополичої влади, навіть у володіннях Ольґерда.

Півроку згодом Кантакузени впали у Візантії, а до влади прийшли знову Палеологи, а з ними повернувся і попередній патріярх Калікст на місце скомпромітованого з Кантакузенами патріярха Філотея. Це призвело до звороту в візантійській політиці в бік Литви і Болгарії, а прихильна Москві політика Кантакузена була припинена. Справу Київської Митрополії поставлено знову на порядок дня.

Ольґерд, щоб дійти до згоди з Візантією, залишає на боці висвяченого колись у Болгарії митрополита Теодорета і висуває нового кандидата - Романа. Роман прийняв митрополичі свячення в Константинополі від патріярха Калікста, в грудні 1354-го року, й повернувся на Русь, як наступник Теогноста з претензіями до повної влади над цілою митрополією Києва й усієї Русі.

Так у 1354-му році появилися на Русь-Українських землях два митрополити "Київських і всієї Русі": Олексій - у червні з благословення патріярха Філотея, і Роман - у грудні з благословення патріярха Калікста.

У 1355-56 роках обидва митрополити поспішили до Константинополя, щоб вияснити спірні претензії і ситуацію, за відповідною підтримкою прихильних собі князів.

Візантія пішла на дипломатичні кроки за принципом: діли на частини і пануй над цілістю. Візантійський Синод, зберігаючи засадничо єдність Київської Митрополії та всієї Русі, розділив засяг влади обох митрополитів, відповідно чи приблизно до політичних кордонів між Литвою і Московщиною, надаючи титул Романові - митрополит Литовський, а Олексієві - митрополит Київський і всієї Русі. Така розв'язка, очевидно, не вдоволяла ні Ольґерда, ні Симеона - московського.

Митрополит Роман відкинув рішення Візантії, яке обмежувало його владу територіяльно, і далі управляв територією, яка поширювалася щоразу внаслідок литовських здобутків на південному сході України. Також Олексій - московський уважав себе за митрополита всієї території, не визнаючи накладених візантійським Синодом ані церковних, ані політично-географічних обмежень.

Така ситуація тривала аж до смерті Романа в 1362-му році. Після цього Візантія визнала за Олексієм повні й необмежені права до цілості колишньої Київської Митрополії, прихиляючись до московських інтересів. Того ж року вмирає патріярх Калікст, прихильний інтересам Литви і т.зв. Литовської Митрополії, а на його місце повертається давніше усунений з управління патріярх Філотей, прихильник промосковсько-церковної політики стосовно українських земель. І все ж розвиток подій у східній Европі примусив його згодом змінити свою промосковську поставу й знову ділити територію Київської Митрополії та всієї Русі, відповідно до політичних кордонів нових займанців земель Київської Русі, тобто Польщі, Литви, Московщини.

Князь Ольґерд, що володів на землях Київсько-Волинської Княжої Держави по смерті литовського митрополита Романа 1362-го року - про

тягом довгих років змагається з Константинополем, щоб дістати правного наступника на митрополичий престол.

В 1370-му році польський король Казимир, який від 1340-го року займає західноукраїнські землі, також поінтересувався станом української Церкви взагалі та звернувся окремим листом до константинопольського патріярха Філотея, з проханням, щоб той відновив Галицьку Митрополію на західноукраїнських землях, скасовану в 1347-му році, погрожуючи патріярхові, що в інакшому разі він переведе всіх українців свого королівства на латинський обряд і під зверхність Риму.

Патріярх Філотей, після 25-річного скасування, канонічно відновляє Галицьку Митрополію, настановляючи єпископа Галича, Антона, митрополитом, підчиняючи йому єпархії: Галицьку, Перемишльську, Володимир-Волинську і Холмську. Час управління галицького митрополита Антона історія визначує на роки 1370-1391. Згодом черга галицьких митрополитів переривається і про них уже не згадується довгі століття. Титул галицьких митрополитів поєднано з Київською Митрополією, а самим Галичем управляли митрополичі намісники. Галицьку Митрополію відновлено остаточно щойно під Австро-Угорщиною 1807-го року, як окрему церковну провінцію, що розглянемо на своєму місці.

Щоб запобігти повному розбиттю Київської Митрополії і церковного життя в східній Европі, патріярх Філотей у 1375-му році рішається дати нового литовського митрополита в особі сербина Кипріяна, який прибув до Литви з Константинополя вже в 1372-му році як чернець-візитатор. Кипріян, сербин, стає другим з черги литовським митрополитом /1375-1389/ з правом наступства по митрополиті Олексію на всю Київську Митрополію і всієї Русі. Таким чином Константинополь знову об'єднує в руках одного митрополита всю Русь - у давніх кордонах, незалежно від нових політичних кордонів і ситуацій.

Митрополит Кипріян у власній особі на протязі 30-ти років увіходить в історію української Церкви як головний борець за єдність Київської Митрополії в давніх кордонах Київської Русі. Після двадцятиліття своїх успіхів і неуспіхів, у роках 1392-1407, Кипріян стає єдиним митрополитом східної Европи, без огляду на політичні кордони і формування нових націй. Тому для нас цікавим буде познайомитись коротко з митрополитуванням Кипріяна. Це велика особистість з кінця ХІУ-го і початку ХУ-го сторіччя.

г/ Доба митрополита Кипріяна

З історичних джерел знаємо, що, на домагання князя Ольґерда, константинопольський патріярх Філотей у 1375-му році висвятив Кипріяна - сербина для Литовської Митрополії, даючи йому одночасно право наступства по митрополиті Олексію на всю Русь, тобто титул давньої Київської Митрополії.

Митрополит Олексій, литовський боярин, руського роду, після сорока років чернечого життя, 24 роки митрополитування з волі князя московського Симона Івановича, вмирає на 85-му році життя, дня 12-го лютого 1377-го року.

Саме тоді Київська Митрополія стає опорожненою на ділі, і правно перейшла на литовського митрополита Кипріяна, хоч дійсність була далекою від правного стану митрополії.

Московський князь Дмитрій Іванович Донський не бажав собі, з політичних причин, литовського митрополита Кипріяна, а підготовляв свого власного, і то вже за життя Олексія. Таким суперником Кипріяна був Михайло, прзваний Митяй, який майже після дворічного адміністрування митрополії, з кінцем 1379-го року, з доручення князя Дмитрія, їде в Константинополь по митрополичі свячення на Русь. Але в дорозі до Царгороду, вже майже в пристані, Митяй нагло помер і був похований у Галацу. Його посольство вибрало з-поміж себе нового кандидата, архимандрита переяславського Пімена, якому патріярх Ніль дав митрополичі свячення.

В Константинополі патріярх і його Синод були свідомі того, що Київська Митрополія правно належить Кипріянові, але щоб вдоволити московського князя Дмитрія, хоча з підробленою делегацією номінацією й іменем Пімена, патріярх Ніль поставив Пімена митрополитом на Русь, а за Кипріяном залишено тільки те, що він досі посідав, тобто Литовську Митрополію. Згодом князь Дмитрій, при поворотній дорозі з Константинополя в Москву, Пімена арештує, позбавляє митрополичої гідності, посилаючи його на вигнання у Тверщину.

Опісля, в 1384-му році, появляється ще й третій суперник Кипріяна на митрополичий київський престол, а саме архиєпископ Денис Суздальський, який, як княжий кандидат на митрополію, приймає в Константинополі від патріярха Ніля митрополичі свячення. Але в поворотній дорозі київський князь Володимир Ольґердович ув'язнив його. Денис помер у в'язниці 1384-го року.

У 1388-му році, з волі князя Дмитрія Донського і благословення константинопольського патріярха Ніля, Пімен управляє знову Московською Церквою і митрополією всієї Русі. Два роки згодом, у дорозі до Константинополя, вмирає митрополит Пімен, і незабаром, того ж таки року, вмирає його захисник, князь Дмитро Донський.

Так-то з 1390-им роком, після 14-ох років наполегливих змагань, Кипріян знову залишається єдиним митрополитом Київським і всієї Русі, в давніх кордонах Київської Митрополії, об'єднавши своєю особою Галицьку, Литовську і Київську митрополії.

Це був тріюмф його витривалості і терпеливості, наполегливих змагань, але й наслідок великих політичних перемін у Московщині, Литві, Польщі й в Україні.

В 1386-му році Ягайло Ольґердович приймає владу в Польщі, на основі персональної унії між Польщею і Литвою. В 1392-му році на Литві володіє Витовт Кейстутович, який далі поширює політичні впливи Литви на українські землі. В Московщині, після смерті Дмитрія Івановича Донського, на довгі десятиліття приходить до влади Василій І-ий Дмитрійович. У Візантії з 1391-им роком, на протяг 35 літ, приходить до влади Мануїл II Палеолог, а з ним нові патріярхи, з новими поглядами на церковні справи в східній Европі, зокрема ж Антін IУ і Матвій І.

Всі ці зміни спричинилися й до особистого успіху митрополита Кипріяна на церковному полі, хоч українське політичне життя щораз то більше розпливалося в польській, литовській і московській дійсності, входячи, по волі чи по неволі, в політичне і культурне життя нових державних сил і народів. Це часи Литовсько-Руської Державності на передодні Городельської Унії, яка згодом перехилить рівновагу сил на бік Польщі.

В тому часі приходить також до основної реорганізації церковних справ Київської Митрополії, згідно з новими обставинами. Митрополит

Кипріян був ревний пастир і вмілий дипломат. Собі та своїй Церкві здобув він прихильність цивільної влади різних держав: Литви, Московщини, Польщі. Вмів він також зберегти за собою прихильне ставлення візантійських патріярхів аж до своєї смерті.

Митрополит Кипріян управляв Київською митрополією по всій її території, за виїмком Галицької землі: висвячував єпископів, ладнав усі церковні й духовні справи. Дбаючи про встановлення і зберігання церковного правопорядку по єпархіях своєї розлогої митрополії, митрополит Кипріян виконує свою митрополичу суддівську владу стосовно єпископів у Твері, Рязані, Новгороді, Луцьку та інших містах.Кипріян трудився також місійним ділом серед поган і мав щастя христити в Москві трьох татарських мурзів - начальників - володарів.

Літописи записують також кількаразову його візитацію західнопівденних єпархій своєї митрополії, зокрема ж у 1396-му і 1405-му роках. У вересні 1406-го року митрополит Кипріян помер і поховали його торжественно і всенародно в Москві у Богородичній церкві. За свого трудолюбивого життя він довершив повне, але й останнє об'єднання Київської митрополії княжих часів, яка опинилася під трьома окупантами. Помер, як праведний ієрарх.

д/ Опозиція Української Ієрархії проти Візантії - Синод у Новгородку 1415-го року й універсал князя Витовта

Після смерті митрополита Кипріяна константинопольський патріярх Матей I прислав негайно на Русь митрополита-грека Фотія /1408-1431/, не питаючи думки ні в Москві, ні на Литві. Цей акт мав на меті уникнути нових спорів, та перепинити дальший розклад і розбиття єдності Київської митрополії.

Нового митрополита радо прийняли на Московщині, де він на стало осів. Зате литовський князь Витовт мав до нового митрополита свої застереження, а згодом він виступив рішуче проти нього.

Незабаром після смерті Кипріяна, Витовт вислав до Константинополя свого кандидата на митрополита, полоцького архиєпископа Теодоса. Але патріярх ним знехтував. Витовт мусів погодитися з фактом і прийняти новоназначеного митрополита Київського і всієї Русі, грека Фотія, вимагаючи від нього, щоб він частіше навідувався на українсько-білоруські землі та деякий час протягом року там перебував. Фотій спочатку погодився на ці вимоги, але згодом почав їх занедбувати, викликаючи цим незадоволення Витовта та Ієрархії, збираючи часто різні податки та вивозячи з Литовсько-Руської Держави церковні цінності в Москву.

Така поведінка Фотія стала нестерпною, тому в 1414-му році прийшло до гострого виступу проти Фотія і збоку Витовта, і збоку Ієрархії. Внаслідок цього було скликано Синод єпископів у Новгородку, де загально осуджено поведінку Фотія та вислано до Константинополя прохання назначити на Литву нового митрополита. Кандидатом вибрали свояка померлого митрополита Кипріяна - Григорія, званого Цамвлаком, якого вислано у Константинополь по свячення. Однак і Фотій, і московський князь Василій I, і константинопольський імператор Мануїл II-ий, посвоячений з Москвою, зробили заходи, щоб патріярх відкинув домагання Витовта й української Ієрархії.

Витовт скликав новий Синод Литовсько-Руського єпископату, який, виклавши ясно і рішуче справу, окремими листами звернувсь до патріярха, обвинувачуючи його в симонії, в підкоренні імператорові, вказуючи на негідну поведінку Фотія і тяжкий стан Церкви, і на повне право, силою священних апостольських канонів, поставити собі митрополита самостійно і незалежно від інтересів імператора чи константинопольського патріярха.

Коли ж до означеного реченця відповіді від константинопольського патріярха не було, тоді на новому Синоді в Новгородку на Литві, в листопаді 1415-го року, українсько-білоруська Ієрархія розірвала зв'язки з своїм митрополитом Фотієм, що перебував у Москві, й обрала собі нового митрополита київського - Григорія Цамвлака.

Всі єпископи Русі, а було їх вісім: Полоцький архиєпископ Теодос, Чернігівський - Ісаакій, Луцький - Денис, Володимирський - Герасим, Перемишльський - Геласій, Смоленський - Севастіян, Холмський - Харитон, Турівський - Евтим, і князь Витовт видали в цій справі окремі грамоти, де вичерпно пояснювали і виправдували свій рішучий крок перед народом і константинопольським патріярхом /див. А.Г. Великий, ЧСВВ, твір цит., кн. III, стор. 44-52/.

Послання українських єпископів з 1415-го року, зготовлене на Синоді в Новгородку й універсал князя Витовта дають багато деталей і про сам цей розрив єдності Київської митрополії і про обставини Церкви в Литовсько-Українській Державі взагалі.

Вищезгадані документи кидають ярке світло на церковну політику Візантії на українських землях і на поведінку насланих до Києва митрополитів греків, які часто ограблювали скарби і добра цієї митрополії.

Рік 1415-ий творить в історії Української Церкви певний перелім на шляху до роздвоєння старої Київської митрополії на дві частини: Київсько-Українську і Московську.

е/ Значення і наслідки Синоду в Новгородку

Щоб вияснити як слід дальшу історію Київської митрополії після вибору окремого київського митрополита Цамвлака у противагу до митрополита грека Фотія, який осів у Москві, треба зробити деякі висновки загального характеру:

1. Церковні події Литовсько-Української Держави у світлі поданих документів з 1415-го року мали чисто церковно-дисциплінарний, а ніяк політичний характер. Увесь спір відбувається між Візантією та українськими Церквами, а не між Москвою чи митрополитом Фотієм, який там осів. У князя Витовта переважають рації чисто церковного порядку, а не політичне змагання з Москвою за посідання українсько-білоруських земель.

2. Князь Витовт і єпископи Руської Церкви у своїх посланнях виключають рації внутрішньо-політичні, тобто златинщення українського населення, бо йшлося про опінію всього християнського Сходу.

3. Витовтові і єпископам ішлося головно про те, щоб ізберегти благо і престиж Київської митрополії. Тому спершу і князь, і єпископи приймають присланого з Візантії митрополита Фотія в надії, що він

дбатиме про Київську Церкву, як про це він запевняв. Якже Візантія знехтувала відкликами, посольствами, проханнями і довгим вижиданням князя Витовта і єпископів упродовж восьми років, аж тоді прийшло до радикального кроку і розриву стосунків, користуючися основним своїм правом, мати свого первоієрарха і не бути колоніяльною Церквою Візантії.

4. Українська духовна і церковна влада була переконана в тому, що все лихо в нашій Церкві лежить у системі заміщання Київської митрополії чужинцями, які часто не знали навіть народної мови.

5. Поведінку Української Церкви з часів князя Ізяслава в XII-му сторіччі, коли він назначив свого митрополита в Києві, українська Ієрархія вважала за канонічну. Наводячи приклади Болгарії і Сербії, які перед ста роками без візантійського імператора і патріярха наста новили собі своїх первоієрархів і патріярхів.

6. Єпископи на Синоді в Новгородку у своєму посланні засуджують поведінку візантійських імператорів, їхнє встрявання в церковні справи, як ось назначування митрополитів, творення чи касування єпархій тощо, та зв'язування рук патріярхам. Українські єпископи явно виступають, захищаючи церковний характер патріяршої влади, виявляючи пошану патріярхові, як батькові.

Наслідки подій 1415-го року:

1. Синод єпископів у Новгородку не зірвав церковних стосунків з Візантією, тож у Константинополі мусіли погодитися з фактом вибору Григорія Цамвлака на митрополита Галицько-Литовської Митрополії, які не були формально скасовані й мали право на свого митрополита. Тому Григорій перебув на своєму престолі аж до смерті в 1419-му році.

2. Канонічної реакції якоїсь клятви ані проти єпископів, ані проти Григорія збоку Візантії не було, що в той час і у таких випадках було у її звичаю і практиці.

3. Деякі джерела кажуть і про те, що на Соборі в Констанції, митрополит Григорій, який туди поїхав, виступав у проводі численного грецького посольства, брав участь у соборових дискусіях, вітав від себе і залежної від себе Київської Церкви новообраного папу Мартина У-го. Піддавав Соборові плян поєднання Церков Сходу і Заходу.

4. Реакція митрополита Фотія, що перебував у Москві, була злостива, тимчасом як Візантія виявляла стриманість і спокій. Фотій розписав листи до єпископів та всього духовенства єпархіяльного і чернечого, до князів і їх урядовців та до всіх христолюбивих людей. У них він нападає на своїх супротивників-єпископів, не перебираючи у висловах, називаючи їх, приміром, "скверними, смрадними, окаянними, несвященними, нерозумними, безбожними, мрякобісами, вовками, а не пастирями, богоненависниками, рабами свого черева, а не єпископами, предтечами антихриста". Як на церковну фразеологію - це велика пересада навіть на тодішні тверді часи.

5. Митрополит Фотій, сидячи безпечно в Москві, виклинав Григорія Цамвлака і єпископів-виборців та забороняв будь-який контакт з ними, пишучи: "Ми вважаємо цього Цамвлака, за Божими і церковними законами, за позбавленого всякого сану, за виключеного й осудженого, а з ним усіх також єпископів, які взяли участь у тому негідному соборі.

А хто б Цамвлака вважав за священика та з ким він будь-як стикався б, чи він єпископ, чи священик, або і мирянин, нехай буде з ним спільно виклятий..." /Пелеш, I/.

6. Коли порівняти те, що вирішили єпископи в Новгородку з тим, що писав князь Витовт, апелюючи до інших єпископів давньої Київської Митрополії, які були під владою Фотія, кажучи, що хто не бажав би слухатися нововибраного митрополита Григорія, то нехай робить, як йому подобається, а коли зважимо поставу і поведінку Фотія, тоді побачимо, що Синод єпископів у Новгородку і вибір нового митрополита для південно-західної України спричинила поведінка Фотія-грека, який у Києві бачив радше місце наживи, а не своє духовне стадо, а в єпископах митрополії - не братів, але наймитів та слуг своєї ображеної амбіції, чи візантійських претензій до отих північних "варвар", якими ще й тоді називано у Візантії наших предків.

є/ Київський митрополит Григорій Цамвлак і його діяльність /1415-1419/

Григорій Цамвлак управляє Київською Митрополією під час великого церковного руху на Заході, який мав на меті поладнати справу так званої "західної схизми", справу реформи церковного життя і "гуситську єресь", яка вийшла з Чехії та ширилася в центральній Европі.

Латинська Церква після "авініонської неволі" римських архиєреїв - Папів /1305-1380/ була поділена духовно на три частини так званої "обедієнції" - юрисдикції, з яких кожна мала свого Папу. Одна "обедієнція" зі своїм володарем, після смерті папи Олександра У-го, вибрала собі в 1410-му році папу Івана XXIII-го. "Авініонську обедієнцію" очолював папа Бенедикт XIII-ий, а римську папа Григорій XII-ий. Собор єпископів католицької Церкви в Констанці, в нинішній Швайцарії, розпочався 1414-го року. Він мав на меті навести лад в Ієрархії католицької Церкви, тому зразу ж позбавляє влади псевдопапів Івана XXIII /1415 р./ і Бенедикта XIII-го /1416 р./, а згодом і Григорія XII-го /1417 р./, які для добра Церкви відмовляються від своїх претензій, і Собор прийняв їхню резиґнацію.

В 1417-му році, 11-го листопада, Собор у Констанці обрав Папою римлянина - Одона Колонну, який прийняв імення Мартина У-го. На нього погодилися всі три групи і спільно приступили до обговорення справ церковного проводу. В березні 1418-го року видано деякі соборні постанови про реформу проводу Церкви та про Римську Курію, а в квітні той же Собор закрито.

Після вибору папи Мартина У-го, як поладнано т. зв. "західну схизму", яка тривала понад сто років, прибув на Собор у Констанці Київський митрополит Григорій Цамвлак з виразними дорученнями короля Ягайла і князя литовського Витовта, щоб трактувати на Соборі справу з'єднання Східної і Західної Церков.

Для Польської і Литовської Держав, які злучилися в одне королівство, в так званій Городельській Унії в 1413-му році, церковне з'єднання Руської і Латинської Церков - це була життєва справа переважної частини їхнього населення. Вже в 1415-му році відповідальні особи, з доручення Ягайла і Витовта, почали діяти в тому напрямі всу

переч Візантії та незважаючи на спротив митрополита грека Фотія, який резидував у Москві. На землях Ягайла і Витовта безпосередньо стикалися з собою ці два релігійні світи й обряди - руський і латинський. Між ними приходило часто до зударів і непорозумінь, тому треба було негайно діяти, вибираючи митрополитом київським Григорія та доручаючи йому місію і проєкт такого церковного поєднання, висилаючи на Собор у Констанці /А.Г. Великий,ЧСВВ, твір цит., кн. III, стор.60 -62/.

Силою об'єктивних обставин місія Григорія, 28-го лютого 1418-го року, на Соборі в Констанці для об'єднання Східної і Західної Церков у Литовсько-Польській Державі, не мала своїх безпосередніх наслідків, бо Собор, після чотирьох років наполегливої праці, у квітні 1418-го року, припинив свою діяльність. Та кинене київським митрополитом Григорієм зерно не завмерло. Його зріст приготовляв згодом Собор у Базилеї 1431-го року. Перші овочі дало воно в акті поєднання Східної і Західної Церков на Соборі у Флоренції 1439-го року.

Після смерті Григорія Цамвлака в 1419-му році - Київською Митрополією знов управляв митрополит Фотій у роках 1420-1431. Фотій не признавав Синоду в Новгородку з його усамостійненням Українсько-Білоруської Церкви. Він зобов'язався перед князем Витовтом частіше відвідувати білорусько-українські єпархії та більше дбати про їхні церковні справи, хоч у майбутньому не додержував своїх обітниць.

Митрополит Фотій помер у 1431-му році, і справа поділу однієї Київської Митрополії на дві знову стала актуальною.

ж/ Митрополит Гарасим /1432-1435/ і Іона /1448-1461/

Після смерті митрополита Фотія, московський князь Василій II /1432-1462/, не питаючись ні Візантії, ні литовського князя Витовта, назначив митрополитом рязанського єпископа Іону.

Проте Витовт, використовуючи нагоду зміни на митрополичому престолі, вислав до Константинополя свого кандидата, смоленського єпископа - Гарасима. Його патріярх Йосиф II висвячує на митрополита Київського й усієї Русі, тим більше, що Москва, цим разом, знехтувала владу і право патріярха, назначивши Іону.

Московський князь Василій II не визнав Гарасима, тож він мусів перебувати в самих лише границях Литовсько-Польської Держави, і тут виконувати свою митрополичу владу. А Іона управляв Церквою в засягу Московщини. Таким чином виник фактичний поділ на дві митрополії, хоч церковно і канонічно була вона лиш одна з законним митрополитом Гарасимом.

Митрополит Гарасим активно продовжував діло свого попередника, митрополита Григорія Цамвлака, відносно спроби з'єднання Церков, головно в кордонах Литви і Польщі, за папи Євгена IУ-го/1434-го року/.

Однак Гарасимове митрополитування внезабарі закінчилося трагедією. В тому часі йшла завзята боротьба за верховну владу на Литві. Литовський князь Свитригайло, внаслідок невдалих походів, вдається до жорстоких репресій своїх дійсних чи уявних противників, між яких попав і митрополит Гарасим. Ув'язнив він його у Смоленську, згодом же наказав перевезти у Вітебськ. Там, на міській площі, велів його публічно спалити, в липні 1435-го року, знеможлививши, вже вдруге, передчасною смертю митрополита шлях української Церкви до Флоренції, на який тоді вступив був раніш увесь грецький світ.

Іона, московський претендент на київський митрополичий престол, до діла поєднання Церков, яке наспівало перед Флорентійським Собором,

не надавався, тому Візантія вважала за потрібне піднайти підхожу людину, цим разом, на власну руку.

У Візантії був тоді патріярхом Йосиф II, прихильник єдності Церкви. Своїм авторитетом допровадив він до Флорентійського Собору, хоч сам не бачив його плодів, бо під час Собору помер у Флоренції, де й до сьогодні спочиває на сторожі великої ідеї.

Саме Йосиф II, патріярх константинопольський, назначив нового київського митрополита, однодумця своєї ідеї поєднання Церков - Ісидора.

з/ Ісидор - митрополит київський та його діяльність у Польщі - Литві й на Московщині

Після трагічної смерті київського митрополита Гарасима, спаленого публічно на костирі у Вітебську на Білорусі 1435-го року, з наказу ошалілого з люті литовського князя Свитригайла. Через рік його наступником став митрополит Ісидор, присланий з Візантії, в перспективі майбутніх переговорів між Східною і Західною Церквами, в справі замирення і поєднання.

Хто такий був митрополит Ісидор? Київський митрополит Ісидор став постаттю церковно-світової історії задля найважливішого його життєвого діла, тобто Флорентійського Порозуміння Церкви.

Ісидор, званий Солунський, народився під кінець XIУ-го століття на пелопоннеському півострові, в околиці т.зв. Мореї.

Свої студії звершував у Константинополі між роками 1403-1409. В 1409-му році приймає він чернечий постриг у Монебському монастирі св. Михайла. В Константинополі стає Ісидор архимандритом монастиря св. Димитрія в 1430-их роках. Ці обов'язки виконує він аж до свого назначення на Київську Митрополію, в 1436-му році.

Ісидор був письменником і науковцем. Згодом став він церковним і державним дипломатом вищого стилю. Уже з молодості був він любителем гуманістичних наук, добрим письменником, пристрасним бібліографом. Згодом стає Ісидор видатним проповідником, добрим пастирем свого стада і церковним діячем.

На світовій арені його постать перший раз появляється в 1434-му році, щоб стати учасником переговорів на Соборі в Базилеї, в Швайцарії, як член окремого посольства. Там розпочато переговори в справі поєднання Східної і Західної Церков.

Архимандрит Ісидор, вив'язавшись добре з місії й отримавши схвалення від Базилейського Собору, у вересні 1434-го року, згодом же й потвердження умов договору від папи Євгена IУ-го, навесні 1435 року повернувся до Константинополя.

Саме в тому часі 1435-го року до столиці надходить вістка про трагічну смерть київського митрополита Гарасима у Вітебську. Згодом прибуває в Константинополь теж і ставленик Москви - Іона, який уже від 1432-го року був московським претендентом на Київську Митрополію. Але ще перед його приїздом імператор Іван УIII-ий Палеолог і патріярх Йосиф II-ий назначили і висвятили на Київську Митрополію свого кандидата. Ним був Ісидор Монембаський. Вони приобіцяли Іоні, що його кандидатуру залишиться на пізніше.

Може вже тоді патріярх і імператор міркували, що побут Ісидора

в Києві буде тимчасовий, аби запевнити участь тієї митрополії в майбутньому Вселенському Соборі у Феррарі та Флоренції, до якого в Константинополі готувалися.

На думку деяких істориків /див. А.Г. Великий,ЧСВВ, твір цит., кн. III, стор. 71/, у назначенні Ісидора на київського митрополита, який протягом 20-ти років визначував долю української Церкви і цілого Сходу Европи - без відома Литви і проти бажань Москви - слід добачити ось які задуми візантійської церковної й імперіяльної політики:

1. Покарати Литву за злочин убивства митрополита Гарасима.

2. Дати відчути Москві її самозванчі посягання на права візантійського патріярха, самовільним назначенням Іони в 1431-му році. Такий небезпечний самозванець не міг стати наступником Гарасима, тому Візантія можливість Йонової кандидатури відсунула на пізніше.

3. Бажання патріярха й імператора було запевнити собі на майбутньому унійному Соборі участь та підтримку, з позитивним значенням, такої великої частини Східної Церкви, як Київська Митрополія з її розлогими єпархіями. І це вирішило справу в користь грецького кандидата.

Такі чи інші рації вирішували кандидатуру Ісидора на Київську Митрополію, а історія потвердила, що цей вибір був добре обмірковано і в основному вдалий.

Митрополит Ісидор, під кінець 1436-го року, прибув до Москви. Великий князь московський Василій II рад-не-рад прийняв Ісидора, може й запевнений у тому, що митрополитування його не є тривале, а тимчасове задля справи Вселенського Собору, якого він був ініціятором.

У 1437-му році митрополит Ісидор вибрався на Собор до Феррари, який розпочався 8-го січня 1438-го року, залишаючи вільну руку й дійсний провід митрополитові Іоні московському.

На Соборі у Феррарі Ісидор тісно співпрацював з візантійським імператором і патріярхом. У тому часі у Феррарі лютувала чума і Собор перенесено до Флоренції в лютому 1439-го року.

Під час цього Собору Схід виразно поділився на два табори: прихильників і неприхильників поєднання з Римською Церквою. За єдність і порозуміння були: імператор Іван УІІІ-ий Палеолог, патріярх Йосиф ІІ-ий, Висаріон Нікейський, Ісидор Київський та цілий ряд інших митрополитів і єпископів. Опозицію очолив єфеський митрополит Марко та ще кілька учасників, які не підписали декрету поєднання, схваленого і проголошеного 5-го липня 1439-го року.

Дня 6-го липня 1439-го року, з проголошенням поєднаня Сходу і Заходу в церковній ділянці, практично закінчився Флорентійський Собор у справі церковної єдності, тож учасники його роз'їхалися додому. Також Ісидор обмірковував свою місію на Сході Европи, як київський митрополит і папський легат, з мандату Вселенського Собору. Перед ним стояли розлогі простори, на яких перехрещувалися різні, протилежні собі інтереси політичного і церковного характеру, й усякі антагонізми: між Польщею і Литвою, між Литвою і Московщиною, між Польсько-Литовською Державою і Заходом, тобто опозиційне відношення Польщі й Литви до Флорентійського Собору й папи Євгена ІУ-го, та прихильність до Базилейського Собору й антипапи Фелікса У-го, та ще й оце найважливіше: тяжке співжиття двох, східного й латинського, обрядів на одній і тій же території.

Ісидор підходив до цих проблем дипломатично і з душпастирською методою.

Діяльність митрополита Ісидора після Флорентійського Собору в роках 1440-1441 слід розглядати за політичним і географічним аспектами, але з потрійного кута бачення: Польщі, Литви й Московщини, і то у відношенні до його митрополії, яка тоді існувала в цих трьох державних дійсностях. У кожній з цих держав доводилося йому змагатися з окремими труднощами, приймаючи інший підхід, щоб виконати свою місію.

У Польщі малолітній Володислав Варненчик і реґентура на чолі з єпископом краківським Збіґнєвом Олесніцьким, які займали негативне становище до Флорентійського Собору й папи Євгена IУ-го, зустрінули папського легата з упередженням і холодно. Однак Ісидор мав змогу торжественно відправляти Літургії і проголошувати акт Флорентійського Порозуміння Церкви Західної зі Східною в Кракові на Вавелі, в Перемишлі, у Львові й у Холмі, в підлеглих собі єпархіях, які находилися під польським володінням. У Західній Україні місія Ісидора не стрінулася з окремими труднощами й була прийнята прихильно. Зате поважні труднощі ждали Ісидора на Литві, куди він подався вже в серпні 1440-го року.

Литва, так як і Польща, відносилася також байдуже до Флорентійського Порозуміння, схиляючись у бік Базилейського Собору й антипапи. Крім того переважна частина Київської Митрополії тих часів увіходила у склад тих територій, які були в володінні різних литовських князів.

Головною справою відвідин Ісидора на Литві була канонічна візитація свого митрополичого престолу в Києві, який тоді перебував під управою прихильника Східних Церков, князя Олелька Олельковича. Місія Ісидора в столиці України - Києві втішалась успішністю. Крім проголошення постанов Флорентійського Собору, Ісидор відзискав ще церковні митрополичі маєтки в Київщині. Литовським територіям присвятив Ісидор осінній і зимовий час у роках 1440-1441, аби проголосити постанови Флорентійського Собору: в Луцьку, у Володимирі-Волинському. Однак віленський єпископ Матвій не дозволив Ісидорові проголосити Флорентійську Унію Церков у Вільні. Зате прийняли прихильно митрополита Ісидора в Смоленську й у Полоцьку - ті дві важливі єпархії, які охоплювали всю Білорусь.

На кінець залишилась Московщина - найтяжча місія Ісидора. Тут ждали на нього неприхильний князь Василій II-ий та Ієрархія під проводом Іони.

На початку 1440-го року Ісидор заповів торжественну богослужбу в московському соборі - в присутності князя Василія, численного духовенства й народу. Під кінець Літургії наказав він прочитати буллю Флорентійського Поєднання Церкви, згадавши раніше на Літургії папу Євгена IУ-го. Князь Василій II-ий, при загальній мовчанці цілого храму вибухнув гнівом, перервав читання Св. Письма, назвав Ісидора ложним пастирем, душегубом і єретиком, який вносить у Руську Церкву нечувані досі новості. Богослужба скінчилася публічним скандалом, а через кілька днів Ісидор був конфінований на Кремлі, в Чудівському монастирі. Справу його виступу на Соборі було передано на суд московського єпископату, який осудив Ісидора, як єретика і запроданця Риму. Так ото політична й церковна Москва ступила на шлях, який довів її до т.зв. "Третього Риму", заперечивши і перший, і другий, тобто Рим і Константинополь.

Перепинюючи прочитання флорентійської булли про єдність Церкви Христової та ув'язнивши кардинала Ісидора в Кремлі, навесні 1441-го року, князь Василій II мав на меті не допустити у своїй державі до проголошення поєднання між Сходом і Заходом. Він ціле своє життя змагався за побудову потужної держави й абсолютного самовладства. Князь

Василій гаразд усвідомляв те, що він неспроможний зламати спротиву Ісидора, тож не було в нього виглядів на те, щоб успішно звинуватити митрополита перед світом в єресі чи зліквідувати його. Він, мабуть, дав Ісидорові нагоду втекти з московської монастирської в'язниці восени 1441-го року.

Не маючи змоги виконувати та поглиблювати на Литві й у Польщі своєї місії, Ісидор, здолавши багато всіляких перешкод, у травні 1443-го року виїжджає до Риму, щоб там дати звіт папі Євгенові IУ-му про події і долю своєї Київської Митрополії.

Найбільшим здобутком місії митрополита Ісидора на українських землях у 1440-1441 роках було виєднання у польсько-угорського короля Володислава, в березні 1443-го року, диплом - закон про зрівняння українського духовенства в правах і привілеях з латинським, відповідно до постанов Флорентійського Собору. Цей диплом унормував церковні стосунки в Україні на дальших 150 років історії, аж до Берестейської Унії.

Цей вашливий документ - плід місії Ісидора - визнавав публічно, встановляючи наступні історичні, державні і церковно-правні акти і факти у відношенні до Церкви Христової на Україні:

1. Приймав Флорентійське церковне Порозуміння й узнав його здійснення в Українсько-Білоруській Церкві; на основі звіту Ісидора правного митрополита Києва та всієї Русі.

2. Диплом цей стосувався всіх українських і білоруських земель під польською і литовською займанщинами, не виключаючи угорської на Закарпатті.

3. Диплом у своїх правних постановах спирався на Флорентійське Порозуміння і його католицький характер.

4. Він зрівнював Українсько-Білоруську Церкву в правах з Церквою латинською, в усіх ділянках церковного життя, даючи їй публічно державно-правне визнання і силу

5. Диплом цей привертав Українсько-Білоруській Церкві всі маєтки й посілості, належні їй будь-яким титулом.

6. Він установляв державний, громадський і церковний мир в Україні й на Білорусі.

7. Врешті ж він становив собою, на протязі 350 років, державно-правну основу існування українсько-білоруського католицизму, для збереження самобутності й ідентичності українського народу під займанщиною національно чужих володарів.

Тож, на думку поважних істориків /гл. А.Г. Великий,ЧСВВ, твір цит., кн. III, стор. 97/, можна сміло твердити, що, крім Церковного Уставу Володимира Великого й Ярослава Мудрого, диплом Володислава Ягайловича /1434-1444/ польсько-угорського короля, виданого в Буді, на Угорщині, 22-го березня 1443 року, являється третім основним документом історії Української Церкви.

Дня 11-го липня 1443-го року, митрополит Ісидор стрічається врочисто з папою Євгеном IУ-им на загальній консисторії в Сієні, біля Флоренції. Там відбулося офіційне привітання з наданням йому кардинальського капелюха, пропонованого йому ще в 1439-му році.

Не довго перебував Ісидор з Папою, бо вже 28-го серпня звернув він свої кроки в напрямі Греції та Русі. Були це часи, в які мала рі

шатись доля Візантійської Імперії. Ісидор думав спершу трудитися для єдності Церкви у Візантії, аби згодом повернути на Русь і там завершити незакінчене діло, хоч дальші політичні події перекреслили ці наміри і пляни.

Московський князь Василій, уже в 1443-му році, хотів добитися усунення Ісидора з київського митрополичого престолу в користь свого кандидата Іони, хоч Візантія була за Ісидора і під політичним і під церковним оглядом. Урешті ж князь Василій II-ий, у грудні 1448-го року, скликав до Москви Синод, який проголосив автокефалію, вибираючи митрополитом Іону на канонічно заміщений престол Києва та всієї Русі. Так остаточно було зірвано правний зв'язок з Ісидором. А він, замість до Східної Европи, мусів знову повертатися на Захід, до Риму, аби розпочинати новий римський період свого життя і діяльності.

Перед своїм відходом на Захід, у навечір'я падіння Константинополя і Візантійської тисячолітньої Імперії /1453-го року/, дня 12-го грудня 1452-го року, в присутності імператора Константина XI-го Палеолога і трьох сотень константинопольського духовенства, кардинал-митрополит Ісидор у храмі св. Софії відчитав декрети Флорентійського Собору. На жаль, це було тільки слово, котре не могло переконати константинопольської юрби, яка "воліла радше султана турецького, ніж римського папу".

Насправді Іван УІІІ-ий Палеолог і його наступник Константин XI відкладали здійснення Флорентійського Порозуміння з року на рік, упродовж майже 14-ти років, паралізуючи цим готовість і добру волю Заходу дати допомогу загроженій турками Візантійській Імперії. Якраз оте відкладання було наслідком отягання Заходу, щоб дати конкретну й успішну допомогу Візантії. Історія не визнає спізненого каяття, ані не рахується з втраченими нагодами.

Упадок Константинополя, 29-го травня 1453-го року, став гробом великої церковної ідеї об'єднання всіх християн - на довгі сторіччя. Вже 1-го червня 1453-го року Магумет II рішає вбити ідею флорентійського церковного поєднання християн. Він вирішив їх знищити, назначуючи своєю султанською окупантською владою нового патріярха Григорія Геннадія Схолярія, який заявився рішуче проти Флоренції та її ідеї. А вона, з падінням Константинополя, перенеслась на Балкани та Східну Европу.

Фактично в червні 1453-го року, всі чотири східні патріярхати - Антіохійський, Олександрійський, Єрусалимський і Константинопольський - опинилися під владою переможного ісляму Турецької Держави, яка приймає на себе ролю головного опонента церковного порозуміння між християнами, аби таким чином унеможливити зростання і силу християнського світу, як головної перешкоди на шляху турецького наступу на Захід. У ХУ-му сторіччі Туреччина повнотою опанувала головні християнські центри, не так насильним нищенням християнства, як радше заграванням на внутрішніх непорозуміннях християнського світу.

Балкани не довго встоювались перед напором турків. Тож справа боротьби за врятування церковної єдності Флорентійського Порозуміння на Сході Европи опинилося в оцьому трикутнику: Москва - Польща - Україна. Боротьба ота має свою довгу історію, яка згодом приймає нові форми, так звані Унійні, головно перед, у часі, та після Тридентського Собору.

Москва, за Василія II-го Васильовича, відкинувши флорентійські постанови єднання Східної і Західної Церков за митрополита Ісидора, починає швидко ступати по шляху автокефалії, віддаляючись і від Константинополя, і від Києва.

В Москві поширюється погляд про "зраду" Ісидора та про посретичення Візантії. Місцева ієрархія, під проводом Іони, починає обходитися без митрополита і без патріярха, а в усьому слухається свого князя Василія.

Від 1448-го року, коли то на Московському Синоді єпископа Іону обрано митрополитом, довершено остаточний розрив з Візантією і київським митрополитом Ісидором, у всю повноту здійснивши автокефалію і церковне усамостійнення Московщини.

Від того року життя і розвиток Московської Церкви пішов своїм шляхом аж до створення Московського Патріярхату 1589-го року.

Але Московщина і митрополит Іона не вдоволялися цим приватним актом Московської Церкви і держави, але почали змаг за укріплення і поширення своєї митрополії і влади митрополита Іони на цілу територію давньої Київської Митрополії, яка була під владою Литви і Польщі, включно до київського осідку митрополита.

На основі окремого домовлення 1451-го року між обома державами, тобто Москвою Василія II-го і Польсько-Литовською Державою Казимира Ягайловича, прийшло до повної згоди щодо церковних справ.

Король Казимир визнав за Іоною митрополичі права в Українсько-Білоруській Церкві своєї держави, знехтувавши правами Ісидора та вимогами Флорентійського Порозуміння, дарма що його попередник, Володислав, своїм окремим "Дипломом" визнав церковно-обрядову рівноправність і незалежність у своїй державі в 1443-му році.

Так Іона, самозванчий московський митрополит, почав виконувати свою владу і в Україні, а його перебування в Москві не викликувало жодних застережень. Майже 150 років це входило в практику київських митрополитів. Таким чином Польща залишила на долю і недолю Флорентійську Унію. В неї ніколи не було для неї правдивої і щирої прихильності, ані підтримки.

Крім того, падіння Константинополя відвернуло увагу Заходу і Риму від тих подій, які збувалися в Московщині і Польсько-Литовській Державах під управлінням християнських володарів.

Якже Ісидор, котрого права були грубо порушені, повернувся з Константинополя до Риму, то справи вже так задавнилися, що факт уважалося за доконаний.

Постать Ісидора знову появляється на вселенськім горизонті, коли то, за папи Каліксга III-го, а головно за Пія II-го, починається організувати новий визвольний хрестоносний похід проти Туреччини та пожвавлення католицької ідеї в Східній Европі - проти Москви.

Творцями цього наступу стали три визначні постаті Сходу: константинопольський патріярх Григор Маммас, Висаріон - митрополит нікейський та Ісидор - митрополит київський і всієї Русі. Всі вони проживали в Римі, як "ізгої", тож Рим став центром протидії для рятування Флорентійського Церковного Порозуміння, загроженого в основі і Москвою Василія II-го, і Туреччиною Магумета II-го, які діяли паралельно і віддільно на остаточне її зруйнування. Іона в Москві, а Геннадій у Константинополі були послушними церковними інструментами для досягнення цієї нецерковної мети: розбиття єдності християн і незалежної церковної дії від цивільної влади.

Так ото, з пожвавленням політичної і церковної діяльності у 1457-му році приходить до поділу Київської Митрополії на дві частини. Та це ми розглянемо в наступному розділі.

и/ Політичний і церковний поділ Київської Митрополії у 1458-му році на Київську і Московську та його історичне значення

Після двадцяти років заколоту і хаосу в Київській Митрополії між 1437-1457, в часі відсутності митрополита Ісидора, коли-то збувалися такі важливі події, як оці: Флорентійський Собор, і його Порозуміння, падіння Візантії і Константинополя, політичне і церковне усамостійнення Московщини, потреба впорядкування українських церковних справ була пекучою й необхідною справою. Цю потребу розумів і відчував перш усього сам митрополит Ісидор. Він, у 1457-му році, зрікається Київської Митрополії та пропонує її розподіл компетентній церковній владі, тобто константинопольському католицькому патріярхові Григорієві Маммасові й папі римському Каліксторі III-му.

Головною причиною розподілу була потреба і зрозуміння дійсності, особистої Ісидора, політичної і церковної.

Українсько-білоруська ієрархія потребували свого близького і діючого первоієрарха.

Особиста ситуація Ісидора вимагала розв'язки. Його особа була неприймальною на Сході Европи задля його діяльності в справі поєднання Церков. Крім того він був уже старший віком, понад 70 років, а в Римі тримали його обов'язки.

Політична ситуація була така, що і Москва і Польща змагалися за те, щоб закріпити свої політичні здобутки і позиції, зберігаючи мир, ціною деяких взаємних поступок.

У церковній ситуації виникала загроза, що московський митрополит Іона закріпить свою владу над цілістю Київської Митрополії, незважаючи на Флорентійське Порозуміння, на його шкоду. Була й така можливість, що обидва протифлорентійські угрупування - візантійське і московське - порозуміються між собою та прийдуть до спільної згоди, щоб остаточно повалити флорентійські католицькі починання.

І саме це спонукало до дії відповідні кола Апостольського Римського Престолу.

Дотепер усі спроби розподілу, об'єднання чи усамостійнення Київської Митрополії від Візантії поставали переважно на політичному тлі, з національних, династичних та позацерковних рацій.

Тепер, у 1450-их роках, стала дійсною справжня церковна причина для розподілу Київської Митрополії, тобто Флорентійське Порозуміння Церков, за яке зявилась Україна і Білорусь, а проти якого рішуче виступила Московщина, відкинувши його з самих же початків та всупереч Римові й всупереч Візантії.

Всі попередні розподіли Київської Митрополії стали недійсними самі собою, бо були тільки явищами мінливої політичної ситуації та політичних комбінацій, тимчасом як поділ 1458-го року таки закріпився, бо зумовили його важливі церковні причини.

З того часу в історії Церкви Заходу і Сходу почали існувати дві окремі митрополії: Московська і Київська. Буллю папи Калікста III-го і Пія II-го про розподіл Київської Митрополії прийняла Москва, хоч не формально, проте реально.

Церковна межа, визначена Флорентійським Порозумінням, стала ідеальною лінією поділу Київської Митрополії. Проходила вона реаль-

ними тодішніми політично-державними кордонами між Московською Державою Рюриковичів і Польсько-Литовсько-Руською Державою Ягайлонів. Етнічно-національна границя між Білорусою й Україною в той час не відігравала ще якоїсь ролі. Цю границю визначено умовною назвою "Долішня Русь" і "Горішня Русь", взоруючись на давнішій назві візантійського походження: "Велика Русь" і "Мала Русь".

Під назву "Долішньої Русі" ввійшли всі єпархії України і Білорусі, а решта охоплено назвою "Горішня Русь", дивлячись з Риму чи з Візантії, звідкіля походили ідеологи і творці цього нового й остаточного церковного розподілу митрополії Київської Русі.

Забезпекою і гарантією перед порушенням цього поділу був реальний політичний кордон і його відповідна державна потуга Московщини чи Польщі-Литви, яка вирішила історію цього простору на наступних 350 років, аж до розбору Польщі та падіння Польсько-Литовської Держави в другій половині ХУІІІ-го сторіччя.

За здійснення цього поділу Київської Митрополії взялися живі, конкретні люди: з одного боку - митрополит московський Іона зі своїми московськими наступниками, а з другого митрополит Григорій ІІ-ий Болгарин, товариш і супутник Ісидора на протязі 20-ти років його подорожей і скитань. В Іони було знання ситуації, але й державна мілітарна підтримка московського великого князя Василія ІІ-го. У Григорія ІІ-го було також відповідне знання ситуації, проте бракувало йому конкретної мілітарної підтримки збоку польсько-литовського володаря Казимира Ягайловича. Цю підтримку мусів дати йому щойно папа Пій ІІ-ий своїми листами від 3-го вересня і 18-го грудня 1458-го р.

Вихідні позиції обох митрополитів також були не однакові: Іона московський виконував практичне управління в майбутній частині митрополита Григорія, з дозволу литовсько-польського короля Казимира вже від 1451-го року. Митрополит Григорій мусів розпочинати все спочатку, тобто здобувати управління, з'єднувати прихильність у незнаного собі володаря.

А тому що положення Київської Митрополії на початку понтифікату папи Пія ІІ-го /1458/ було складне і ще не визначене, то щоб навести лад серед існуючого правного і фактичного церковного безладдя і замішання, папа Каліксг ІІІ-ій і Пій ІІ-ий рішаються, щоб своєю найвищою пастирською владою довершити поділ цієї митрополії.

Правний київський митрополит Ісидор, від 1443-го року, перебував поза границями своєї церковної області, спершу як митрополит "ізгой", а згодом, по 1451-ім році, як митрополит перешкоджений у виконуванні своєї влади.

Від 1448-го року московську частину митрополії зайняв митрополит Іона, з вибору і назначення князя Василія ІІ-го, без відома і благословення Візантії, яка урядово попирала особу Ісидора, з уваги на своє визнання Флорентійського Порозуміння.

З політичних рацій, у 1451-му році, польсько-литовський король Казимир Ягайлович визнав владу митрополита Іони над білорусько-українськими єпархіями, порушивши цим права Ісидора та льояльність до Флорентійського Порозуміння, за яке заявився був його попередник Володислав /1443-го року/.

Так ото номінально і фактично, хоча неправно, Ісидор зостався без митрополичої території, і прийняв номінацію на підміського Сабінського єпископа, зберігаючи за собою чисто номінальне керівництво Київської Митрополії, яка, майже на протязі 20 років, залишалася без свого правного архипастиря.

Тому Ісидор, після довгої призадуми, резиґнує з своїх прав адміністратора митрополії в українсько-білоруській частині Церкви, у так званій "Долішній Русі" та пропонує назначення окремого митрополита для Києва, залишаючи за собою титул на єпархії в Московському Князівстві, зайняті митрополитом Іоною, та недоступні для католицького митрополита. Цей проєкт був прийнятий папою Каліксом III-ім і константинопольським католицьким патріярхом Григором Маммасом, 19-го липня 1458-го року, але з причини смерті папи Каліксу, його виконано щойно за наступного папи Пія II-го, дня 1-го вересня 1458-го року /Документ булли див. А.Г. Великий, ЧСВВ, твір цит., кн. III, стор. 109-112/.

Митрополія Київська в той час охоплювала десять єпархій, а саме: Київську, Бранську, Смоленську, Полоцьку, Турівську, Луцьку, Володимирську, Перемишльську, Холмську і Галицьку.

Поділ Київської Митрополії 1458-го року, з 500-літньої історичної перспективи, можна вважати окремим Божим провидінням для Українського Народу й Української Церкви, і Православної і Католицької, для збереження їхньої тотожності, окремішності і самобутності.

Тому відокремлена тоді від Києва Московщина, яка згодом зросла в церковну і політичну потугу, завжди і за кожного правління намагалася акулювати цей поділ на свою користь, змагаючись за об'єднання, але не під прапорами Києва і його митрополій, а під владою Москви, і її патріярхату, що продовжується аж до наших днів.

Оцінюючи історичну подію з 1458-го року, можемо безспірно твердити, що існують реальні історичні дані на те, щоб дати їй позитивну розцінку збоку католицького і православного, але до цієї оцінки необхідно прикладати українську міру, а не чужу українському духові та історії.

і/ Встановлення латинської ієрархії на Русі-Україні.

1. Польська церковна політика в Україні.

Заки розглянемо історичний факт установлення латинської єпархії на землях Київської Русі, призадумаємося коротко над питанням латинської і польської політики в Україні.

Перш за все слід завважити, що латинська церковна політика в Україні не покривається з польською церковною політикою.

Латинська церковна політика в Україні своїми початками сягає часів великої княгині Ольги, тобто часів з-перед офіційного хрищення українського народу й держави.

Вже княгиня Ольга, шукаючи задовільної розв'язки українського релігійного питання, брала до уваги можливості зв'язків з Заходом латинського обряду. Ольга висилає окреме посольство до цісаря Оттона та, в 960-их роках, приймає навіть окремого єпископа для українських Земель, Адальберта. Активні зв'язки і посольства з Римом має внук княгині Ольги, Володимир Великий, незважаючи на те, що Україна дала перевагу східній, візантійській формі християнства. За те контакти з латинниками так і залишилися на українських землях задля княжих посвоячень з західно-європейськими володарями латинського обряду - Польщі, Угорщини, Німеччини, Франції, Англії і.т.д. - які потребували окремої церковної послуги свого духовенства латинського обряду.

Другим джерелом контрактів була конкретна потреба релігійної обслуги для тих людей, які більше чи менше постійно проживали на українській землі, як ось: вояки, купці, подорожні тощо. Цю послугу звичайно виконували ченці різних латинських Чинів. Вони не в'язалися будь-яким місцем, тож могли вибиратися в далекі країни на душпастирську місію для своїх земляків.

Хоч деякі осідки латинського духовенства проіснували довгі десятиріччя, а то й цілі століття, то немає слідів творення окремої сталої латинської ієрархії на цих землях. Четвертий Лятеранський Собор у 1215-му році розв'язував справи вищого ієрархічного управління і співжиття між латинським і східним обрядами у формі підпорядкування латинських духовників місцевій церковній владі східного обряду.

Але, на жаль, розрив між східним і західним християнством, по лінії Рим-Константинополь, відбився негативно на церковному співжитті в українських землях.

Хоч між українським і вселенським християнством ніколи не прийшло до формальних непорозумінь, розривів чи схизми, проте брак відповідної інформації і зв'язків спричинював те, що певне відчуження дедалі більше наростало. Тим-то деколи на Заході дивилися на українські землі і його християнство, як на роз'єднаних з Апостольським Престолом у Римі, головно тоді, коли українські князі не втримували дружніх зносин з латинськими сусідами. Часто ті сусіди, закриваючи політичний характер непорозумінь, оскаржували українського партнера у церковній схизмі, намагаючись, таким чином, здобути для себе і своїх інтересів Римський Престол, а з ним і опінію латинського Заходу.

До цього немало спричинялася здебільша відмінність обрядів і звичаїв української Церкви, бо тоді на Заході ще не гаразд відрізнялося єдність віри від одновидності обряду, переплутуючи одне з одним. А вживання відмінної мови в Літургії, чого в латинській Церкві не було, давало добру нагоду в українських церковних текстах дошукуватися всяких єресей.

У половині XIII-го століття, коли на місії у світ вийшли нові чини - францисканців і домініканців - почалась інша акція і стосунки між українським і латинським християнством. Ревниві місіонери західного християнського правовір'я поставили собі також місійні завдання стосовно українських християн, намагаючись їх навертати на "правдиву віру". Її вони розуміли не тільки у формі зв'язку з Римським Престолом, але й уживанні латинського обряду в богослужбі. Все ж таки, на творення якихсь колоніяльних установ сталого характеру не дозволяла могутня державна і церковна влада княжої, а згодом Галицько-Волинської Держави, а пізніше навіть влада татарської і литовської окупації.

Щойно після упадку Галицько-Волинської Держави Романовичів, у половині XIУ-го сторіччя, прийшло до змін стосунків, які згодом дедалі більш погіршувалися і призводили до поважних ускладнень.

Головною причиною цього була польська окупація Галичини, а згодом і частини Волині. Сталось воно щойно після смерті польського короля Казимира, який правом війни прийняв під свою владу Галицьку Землю.

Справи ці погіршила ще й успішна латинська церковна місія на Литві, в XIУ-му столітті, витискаючи звідтіль східну форму християнства; а також і натиск Угорщини.

Все це в XIУ-му столітті створило окрему ситуацію, коли заснована латинську церковну ієрархію і єпископські осідки на українських

землях: спершу на польському й угорському прикордонні, а згодом ще дальше в глибину Українських Земель. Під кінець того ж сторіччя ця акція досягла Києва, головно завдяки діяльності латинської династії Ягайлонів, яка прийняла західні форми християнства латинського обряду, як державні.

Історичний факт окупації українських земель іншонаціональною й іншообрядовою політичною силою зроджував щораз то нові і далекосяглі проблеми.

Окупація Галицько-Волинської Держави Казимиром не мала на меті самих лише тимчасових успіхів. Німецька імперія дедалі більш відтискала Польщу з західних корінних земель, тож вона була змушена шукати нового простору для зросту своїх сил на Сході, передусім у напрямі Українських і Литовських Земель.

З 1340-им роком розпочався отой польський "наступ на схід",який призвів до витворення цілої окремої польської національної, а згодом і церковної політики. Саме тоді витворився історичний комплекс так званих "східних кресів" Польської Держави, який покутував, і покутує, в житті польського народу, на жаль, коштом Українських Земель.

У зв'язку з таким цілеспрямуванням окупацій українських західних земель, на них почав напливати етнічний елемент польського народу, а в тому й латинської церковної культури. За цим воєнним, торговельним і промисловим наступом пішло і духовенство. Спочатку діяли вони з чистої потреби обслугувати народ, який переходив жити на нові землі, зокрема в більші міста, які були центром уваги всякого громадянства тодішньої Европи. Отак постали в більших містах латинські /польські/ церкви-осідки, монастирі тощо, побіч існуючого релігійно-церковного побуту українського місцевого населення.

Історичні джерела подають нам відомості про виникнення таких колоніяльних громадських і церковних осідків і угрупувань передовсім у прикордонних містах, тобто Перемишлі, Володимирі, Холмі, Галичі, згодом же й у Луцьку, і навіть у Києві.

Все це можна б уважати історичною невідхильністю підбитої країни. Але незабаром з цієї невідхильності зродилося змагання надати йому певного свідомого напрямку і форм. Це сталося в 1375-му році, коли досить незвичним способом, створено латинську ієрархію на українських землях у Перемишлі, Галичі, Володимирі й у Холмі.

2. Створення латинської Ієрархії на Україні

З браку документальних джерел, історикам трудно сьогодні встановити точні дати заснування перших єпархій латинського обряду на Українських Землях.

Загально говориться про існування латинської парафіяльної церкви в Перемишлі вже в 1212-му році, яку щойно в 1375-му році піднесено до гідності соборного храму для осідку єпископа. Про існування холмського єпископства латинського обряду є мова вже в 1359-му році. Про галицьку латинську єпархію, яка походить від т.зв. Серетської єпархії - від ріки Серет на Волощині - згадується дуже вчасно. Володимирське латинське єпископство записане під роком 1364-им, яке згодом, в 1375-му році, перенесено до Луцька. Дехто з істориків твердить, що в 1375-му році існувало вже єпископство в Кам'янці-Подільському.

Цей довгий процес історичних змагань, які призвели до встанов-

лення латинської католицької Ієрархії на Українських Землях, завершився щойно в 1375-му році, встановленням окремої установчої грамоти папою Григорієм XI-им, в якій коротко переповідається історію, встановивши засади нових єпархій на Українських Землях, а саме:в Перемишлі, Володимирі, Холмі й у Галичі.

У 1372-му році папа Григорій XI-ий, на бажання короля Польщі й Угорщини - Людвика Анжу і Володислава Опольського, губернатора Руського Королівства, зайнявся поважно справою встановлення латинської католицької Ієрархії на українських окупованих землях.

На підставі Вишеградської Угоди між Польщею й Угорщиною, у 1339-му році, Галицька Земля мала право залишитися за Угорщиною, але управляв нею Казимир польський, а після його бездітної смерті Польща і Галичина мали перейти під владу угорської королівської династії Анжу.

В 1370-му році Казимир помер. Королем Польщі й Угорщини став Людовик Анжу, який адміністративно відділив від Польщі "Руське Королівство", щоб згодом /у 1378-му році/ приєднати його до Угорщини, надаючи йому свого губернатора - князя Володислава Опольського.

Щоб тому Руському Королівству надати повної незалежності від церковної організації Польської Церкви, виникло питання офіційного оснування латинських католицьких єпархів, згідно з тогочасною засадою "куюс реджіо, еіюс реліджіо" - чия влада, того й віровизнання.

Щоб задовільнити прохання згаданих володарів, папа Григорій XI-ий, в липні 1372-го року, просить інформацій Польського Єпископату про це чи згадані Церкви - Галицька, Володимирська, Перемишльська, і Холмська, є парафіяльними, як дехто твердив, а чи може єпископськими, катедральними? Папа бажав автентичних відомостей, за підписом і печаткою архиєпископа Ґнезнеського, і єпископів Краківського і Полоцького й інших.

Рівночасно папа Григорій XI-ий дає Краківському єпископові наказ, щоб на руських землях поусував існуючих нез'єднаних з Римом єпископів. Не знаємо нині точно, про яких саме йшлося єпископів - східного чи латинського обряду, бо тодішній латинський католицький константинопольський патріярх Вільгельм уважав, що право заміщати ті Церкви належить до нього. Тож він доручував висвячувати для неї латинських-католицьких єпископів, але цьому спротивився Апостольський Престол.

Все ж таки, більше правдоподібним є те, що йшлося про відсунення з їхніх катедр українських східних єпископів, які перебували в державі католицького володаря.

За тодішніми європейськими поглядами, як і в самій Візантії, віровизнання володаря чи його династії було достатнім приводом для того, щоб уважати і його державу однакового з ним віровизнання.

На володареві лежав моральний обов'язок дбати про єдність Церкви й усунути з відповідальних становищ інаковіруючих. Це саме був один з церковних наслідків окупаційної ситуації Українських Земель.

У 1375-му році папа Григорій XI-ий, після того як простудійовано ці справи, своєю окремою буллею вирішив долю латинської Ієрархії на Українських Землях у Галичі, Перемишлі, Володимирі й у Холмі. Одночасно ж він поставив під розгляд справу єпархій у Луцьку, Турові та Києві.

На основі інформацій Польського Єпископату папа Григорій XI-ий прийшов до відповідних висновків, і видав наступні застереження:

1. Сім Церков піднесено до гідності єпископських осідків:Галич,

Перемишль, Володимир, Холм, Луцьк, Турів, Київ.

Відносно Галича, Перемишля, Володимира й Холма визнано, що вони були і є єпископськими катедрами, а місця, в яких вони існують є містами; відносно Луцька, Турова й Києва - справу відкладено до дальшого дослідження.

2. Для певності, згаданим чотирьом церквам - Галича, Перемишля, Володимира й Холма - привернено гідність єпископських осідків і надано їм усі права єпископських єпархій.

3. З тієї ж самої причини, в єпископа Любуського, який резидував тоді в Опатові на прикордоні Польщі, віднято всі права чи претензії, які йому могли належати чи то звичаєвим, а чи позитивним правом.

4. Галицьку - латинську церкву піднесено до гідності митрополії, а Перемишльську, Володимирську і Холмську церкви, митрополичим правом підчинено Галицькій церкві.

5. Всі ці церкви проголошено незаміщеними й Апостольському Престолові застережено право назначення для них єпископів, принаймні цим разом.

6. Польському Єпископатові доручено, щоб він, добувши відповідних інформацій, піддав кандидатів на єпископський сан у цих церквах.

Ось, так офіційно постала на Українських Землях, у 1375-му році, латинсько-польська церковна Ієрархія, на вимоги угорсько-польського короля Людовика Анжу та його державного регента Польщі й України, Володислава Опольського, за інформаціями і за співпрацею польсько-латинського духовенства.

Щоб зрозуміти дальшу історію християнства на Українських Землях, варта познайомитися з тим важливим документом, в якому папа Григорій XI-ий коротко переповідає історію і засади, згідно з якими встановлено нові латинські єпархії на Українських Землях: у Перемишлі, Володимирі, Холмі й у Галичі /див. А.Г. Великий,ЧСВВ, твір цит., кн. II, стор. 253-256/.

НОВІТНЯ ДОБА
друга половина ХУ-го до ХХ-го ст.

Від другого розподілу Київської Митрополії у 1458-му році до наших днів.

Період 1-ий - 1458 до 1596

Від розподілу Київської Митрополії на Київську і Московську до Берестейського Порозуміння.

I. Київська Митрополія та її митрополити після розподілу 1458-го року аж до Берестейського З'єднання.

1. Митрополит Григорій II Болгаринович /1458-1472/

Розподіл Київської Митрополії на Київську, для Українсько-Білоруської Церкви, та Московську Адміністратуру покривається часово і змістово з назначенням нового київського митрополита Григорія II-го, Болгариновича, на місце митрополита-кардинала Ісидора.

Булла розподілу Київської Митрополії папи Пія II-го, з 3-го вересня 1458-го року, була адресована до "улюбленого сина нашого Григорія, вибраного митрополита Києва, Литви і всієї Русі". З неї довідуємося також, що Григорій був архимандритом константинопольського монастиря св. Димитрія Чину св. Василія Великого. З інших джерел знаємо, що він був учнем митрополита Ісидора і, мабуть, прибув разом з ним на Русь, коли митрополит Ісидор був назначений київським митрополитом у 1436-му році. З ним він поділяв згодом долю і недолю та був його невідступним супутником у його подорожуванні по Заході в Греції та Русі. Врешті ж, з доручення митрополита Ісидора в 1458-му році, його назначено київським митрополитом, коли Ісидорові шлях туди загородила Москва та її князі.

З листа папи Пія II-го до польського короля Казимира Ягайловича виходить, що Григорій, 20-го липня 1458-го року, був формально поставлений та висвячений константинопольським східним католицьким патріярхом Григором Маммасом, який проживав у Римі тоді, після упадку Константинополя, а з турецької ласки було наставлено нового патріярха, ворожого католицькому світові та Флорентійському Порозумінню.

Заміщення Київської Митрополії в особі Григорія II-го відбулось компромісово між Римом і Візантією, тобто між римським католицизмом та візантійським обрядом. Флорентійський Собор ні в чому не порушував давніх стосунків унутрі Церков, залежних від її надвлади. Тому Григорія II-го в 1458-му році назначив папа Пій II-ий, за згодою константинопольського патріярха Григора Маммаса, який за звичаєм, за правом і за обрядом був у Римі святителем Григорія в митрополити.

Так було конкретно вирішено проблему католицизму й обряду та проблему прийняття єдності Києвом та її неприйняття Константинополем, який попав під владу турків.

Після відповідних приготувань, митрополит Григорій аж улітку 1459-го року прибув на територію своєї митрополії та був прихильно прийнятий польським королем Казимиром Ягайловичем. На українсько-білоруських землях, проповідуючи Флорентійське Порозуміння, Григорій знайшов прихильність і послух.

Перше п'ятиріччя свого владицтва /1459-1464/ митрополит Григорій II-ий Болгаринович використав на закріплення своєї церковної позиції, так стосовно польсько-литовської влади, як і щодо сусідньої Москви та її митрополита Іони, який домагався прав відносно Українсько-Білоруської Церкви на основі концесій, учинених королем Казимиром ще в 1451-му році, тоді коли митрополит Ісидор проживав у Римі. Ці концесії походили з політичних причин і догід та з невиразної постави польсько-литовської суспільності і влади до Флорентійського Порозуміння Церков.

За папи Пія II-го в 1458-му році ці справи були поладнані, здійснивши відповідно до фактичних обставин, розподіл Київської Митрополії на дві частини: Київську-католицьку й Московську-православну, а польсько-литовські володарі, як католицькі, не мали ніяких правних і формальних причин не слухатися доручень католицького Риму у справі Київської Митрополії.

Новий київський митрополит Григорій, мавши підтримку державної влади і народу, був не тільки церковною адміністративною остоєю Українсько-Білоруської Церкви на т.зв. "Долішній Русі", але став притягальною силою для деяких частин т.зв. "Горішньої Русі", головно Тверщини, Смоленщини й Великоновгородщини. Григорій, під час свого митрополитування, мав нагоду і надію відновити, принаймні частково, давню велич митрополичого Києва, поширюючи свою владу на Новгород Великий. Однак під диктатом політичної сили Москви на ці території, пляни Григорія щодо поширення своєї влади незабаром розвіялися. Василій II-ий, а згодом Іван III-ій Васильович, знищили незалежність Новгороду Великого й Тверщини, підбиваючи ці князівства під свою владу не лиш політичну, але й церковну.

Після смерті Іони, 1461-го року, московські князі зразу і без згоди Константинополя, подбали про нового митрополита московського - Теодосія, з вибору єпископів. Але він незабаром мусів уступити з престолу під натиском опозиції, яка виникнула з причини його ригоризму стосовно духовенства. На його місце, й уже за нового князя, два роки згодом /у 1467-му році/, назначено митрополита "Московського і всієї Русі" Филипа /1467-1473/, завзятого противника всякого наближення між Церквами Сходу і Заходу.

Київський митрополит Григорій за ввесь час свого владицтва зберіг вірність Флорентійському Порозумінню аж до своєї смерті, в груд-

ні 1472-го року. Його зв'язки з Візантією, на що наполягали київські князі Олельковичі, щоб обезпечити себе від московської залежності, треба пояснити політичними причинами, а не хитанням між Римом і Константинополем.

Після смерті Григорія II-го Болгариновича, в грудні 1472-го року, на протязі наступних тридцяти років, історія Київської Митрополії, а за нею й усієї Української Церкви, стає невиразною і невизначеною.

2. Київський митрополит Мисаїл /1475-1480/

Коли митрополит Григорій II-ий помер, українські єпископи і представники мирянства /тодішня боярська верхівка/, і сам же польсько-литовський король Казимир, віднеслися до Риму про визнання чи апробату нового митрополита для Києва. Кандидатом запропоновано смоленського єпископа Мисаїла Друцького або Пруського. Імовірно відповідь з Риму була позитивна, бо Мисаїл став митрополитом, однак з благословення константинопольського патріярха Симона I-го /1466 і 1471-1474/. Він був прихильником Флорентійського Порозуміння, тож йому, за компетенцією, було доручено папою Сикстом IУ-им справу назначення Мисаїла митрополитом для Києва. Симон I-ий це виконав. Мабуть, з цієї причини, того ж таки року турецький султан його скинув з патріярха.

Новий патріярх Рафаїл I-ий уневажнює рішення Симона I-го і висилає на Русь нового митрополита Спиридона, родом з твердського князівства.

Ця обставина поставила митрополита Мисаїла на Русі в невиразне становище. Тим часом Мисаїл почав відразу діяти, щоб вияснити своє положення та свою правовірність. У 1476-му році митрополит Мисаїл і українсько-білоруське боярство пишуть обширного листа /14-го березня 1476-го року/ до папи Сикста IУ-го, в якому широко й виразно вияснюють своє ставлення до римського первоієрарха в Церкві Христовій, тобто визнають і заявляють свій католицизм, висловлюють вірність та долучують різні скарги на поведінку латинників у Польсько-Литовській Державі, головно на Сході Европи.

Зміст листа Мисаїла до папи Сикста IУ-го й той факт, що з Константинополя вислано нового протимитрополита Спиридона, говорять недвозначною мовою, а саме, що Мисаїл продовжував діло і лінію Ісидора й Григорія II-го, передаючи його своїм наступникам, які прийшли після його смерті 1477-го року.

Того ж таки року вмирає в Константинополі патріярх Рафаїл I-ий, а Казимир проганяє з своїх володінь протимитрополита Спиридона, який утікає під протекторат Московщини. В Україні починається нове змагання за свого католицького митрополита й за своє східно-католицьке обличчя.

3. Митрополит Симеон /1481-1488/

Після смерті Мисаїла /+ 1477/ появились знову на Русі два митрополити, імовірно різних церковних поглядів, а саме: Галактіон - анти

флорентійських поглядів, якого просила українсько-білоруська протилатинська шляхта, і Симеон полоцький єпископ, назначений 1480-го року польсько-литовським королем Казимиром Ягайловичем. Симеон був прихильником церковного порозуміння. За ним стояв король, який згодом виєднає потвердження на Київського митрополита у константинопольського патріярха Симеона І-го, котрого двічі відсунено з престолу за те, що був католиком чи католикофілом.

За попереднім же митрополитом Галактіоном цілком пропадає слід. Митрополит Симеон зовсім певно був католиком і заявлявся за Флорентійське З'єднання. Своє назначення приймав він, як і його попередники Григорій II-ий і Мисаїл, від патріярха Симеона І-го, який був католикофілом і, може, навіть явним католиком, чого в ті часи, за султана Магомета II-го, не дозволялося публічно визнавати.

Митрополит Симеон помер у 1488-му році.

4. Митрополит Іона І Гнезна /1488-1496/

Митрополита Іону І Гнезну, на прохання українсько-білоруських бояр, назначив у 1488-му році, Ніфонт II-ий, який був прихильно наставлений до Риму і Флорентійського Порозуміння Церкви.

Іона І-ий протягом свого восьмилітнього митрополитування був католицького наставлення, і дбав про поглиблення віри в народі й духовенстві.

5. Київський митрополит Макарій /1495-1497/

Після смерті митрополита Іони І-го в 1495-му році, назначено для Києва нового митрополита Макарія - мужа довір'я московської княжни Олени, дружини литовського князя Олександра І-го.

З його появою в Київській Митрополії позначаються на Литві релігійні впливи, ба навіть втручання у внутрішні справи під замітом, нібито московська княжна зазнає від іноземців утисків у релігійних справах.

Митрополит Макарій, прихильник промосковської політики, два роки згодом загинув під час нападу татар в околицях Києва.

6. Митрополит Йосиф І-ий Болгаринович /1498-1501/

Йосиф Болгаринович, смоленський єпископ, дістає благословення константинопольського патріярха та королівську грамоту на київського митрополита від литовського князя Олександра І-го, 30-го травня 1498 року. Митрополією управляв лише три роки. Він був прихильній державній і церковній політиці католицького князя Олександра і патріярха Ніфонта II-го.

У Константинополі, з волі турецьких султанів, постійно що кілька років міняли патріярхів, які, по волі чи по неволі, ставали державно-політичним знаряддям магометан. Тож у 1500-му році патріярх Яким І-ий, котрий прийшов на місце Ніфонта ІІ-го, вислав київському митрополитові Йосифові Болгариновичеві своє патріярше благословення на митрополію, щоб зв'язати його міцніше з Константинополем, одночасно ж і з Москвою, до чого патріярх Яким і прямував.

Але митрополит Йосиф І-ий, у відповідь на це потвердження, звертається листовно до Риму, 20-го серпня 1500-го року, прохаючи в Апостольського Престолу свого потвердження на базі Флорентійського Порозуміння. Він переслав до Риму ще й свою ісповідь віри, щоб цим розвіяти будь-які сумніви й осудження, начебто він перекинувся на бік православного Константинополя.

Лист митрополита Йосифа до папи Олександра УІ-го обширний і звертає на себе увагу ясністю викладу правд віри. Це - незаперечне свідчення його церковного наставлення. Він повнотою роз'яснює справжнє католицьке становище митрополита в тій заплутаній і складній ситуації, яка створилась була тоді між Московщиною, Литвою, Україною і Константинополем.

Після втрати своєї незалежності в користь потужніших сусідів, українському народові доводилось вести своє церковне життя, з одного боку, в польсько-литовському державному комплекті, з другого ж - у дійсності зростаючої мілітарної потуги Московщини.

В політичні розгри між державами такого типу вплелись інтереси українського народу, і то не тільки національні, але й релігійні.

Тому цінний є лист митрополита Йосифа І-го, з 20-го серпня 1500 року. Однак його прохання зосталися без прямої відповіді та поладнання збоку Апостольського Престолу.

На це, з певністю, мав немалий вплив цілий ряд обставин, і то не церковних, а політичних, в які вся ота справа була заплутана. В тому ж 1500-му році велась литовсько-московська війна між князем Олександром І Ягайловичем і московським князем Іваном Васильовичем ІІІ-ім з великою невдачею литовських військ.

У тому році готують протитурецьку війну угорський король Володислав, венецькі Дожі і папа Олександр УІ-ий.

У Польщі вмирає король Ян Альбрехт у бездітності, тож його наступником стає литовський князь Олександр І Ягайлович, який одружується з Оленою Іванівною московкою. З цього береться загроза для Польщі, що матиме на своєму троні православну княгиню, на яку Польща не могла погодитися. До цього долучилася ще й протиукраїнська політика польських дипломатичних кіл і антисхідна політика латинського духовенства, навіть у науковому світі, розцінюючи будь-яку обрядову різницю як єресь.

В усе це вплелася справа митрополита Йосифа І-го Болгариновича, який намагався погодити всі церковні розбіжності на базі Флорентійського церковного Порозуміння. Дехто ще мріяв конкретного погодження з Московщиною, що насправді не вдалось.

Звернення митрополита Йосифа І-го Болгариновича, в 1500-му році, до Риму в справі свого визнання на київській митрополії, про що ми вище згадали, застрягло серед формально-правних труднощів, тому проволікалося. Прислонили його інші важливіші справи. Згодом же, по 1502-му році, це питання стало неактуальним з приводу смерті митрополита Йосифа. Фактично і морально митрополит Йосиф був у праві, отже, не потребував ніякого зовнішнього доводу. Він був з'єднаний з католицькою Вселенською Церквою, за вимогами Флорентійського Собору, виз

наний Сходом і Заходом. З 1502-им роком пропадає всякий історичний слід за митрополитом Йосифом І-им Болгариновичем.

7. Митрополит Іона ІІ-ий /1502-1507/

Іона ІІ-ий, наступник Йосифа І-го, був назначений київським митрополитом у дуже невідрадних і складних обставинах, саме тоді, коли велися переговори між Москвою і Вільном про православний характер княгині і майбутньої королеви Польщі, Олени Іванівної.

Іона був священик з Московщини, аскет, але без великої освіти. У своїй, радше літургічно-обрядовій праведності, він завжди ішов на уступки, тож міг вдоволити обидві сторони в часах толерантності, яка зродилася в роки пертрактацій між католицьким королем і православною королевою.

Митрополит Іона ІІ-ий не виступав у якихсь важливіших церковних справах, бо короткий час митрополитування не давав йому для цього нагоди. Він помер зараз же після смерті Олександра І-го й Івана ІІІ-го московського, в 1507-му році.

Після його смерті Київською Митрополією управляє митрополит Йосиф ІІ-ий - Солтан.

8. Митрополит Йосиф ІІ-ий - Солтан /1507-1521/

Митрополит Йосиф ІІ-ий Солтан був спочатку смоленським єпископом. Він - литовський шляхтич, який дістав потвердження на митрополію від константинопольського патріярха Пахомія, 1507-го року, і мав схвалення нового короля Жигмонта І-го. Про виразну апробату Риму він не поважився просити, нагадуючи, може бути, зміст листа Йосифа І-го з 1500-го року. Все ж таки митрополит Солтан виявляє виразну прихильність до Флорентійського Порозуміння Церкви, тож його діяльність у ті часи не прозраджувала будь-якої ворожості. Були це часи великих плянувань і проти турків і проти москалів, головно за понтифікату папи Льва Х-го.

Походячи з шляхетського роду, митрополит Йосиф ІІ-ий старався про те, аби здобути для митрополитів давні права і привілеї. Він виступив відважно проти встрявання шляхти в церковні справи. За свого митрополитування, на протязі 14-ти років /1507-1521/, добився він певних успіхів, бо король Жигмонт І-ий у своїм лібералізмі /1511-го року/ признав за митрополитом традиційні митрополичі права, а саме: судити, управляти і полагоджувати всі духовні справи. За нього заборонено латинникам втручатися в справи Східної Церкви.

Митрополит Йосиф ІІ-ий пильно слідкував за суспільно-політичним життям і за справами Церкви. Ще більше уваги прикладав він до внутрішніх потреб своєї митрополії. Звертав увагу на ті неполадки, які до неї поволі почали закрадатися, головно за польсько-литовських князів і королів. Це були передусім справи церковного порядку, так зва-

не право "подавання духовних хлібів", а саме: владицтв, архимандрій, парафій тощо.

Це було польсько-литовське патрональне право, яке тоді почало ширитися на окупованих українсько-білоруських землях, замість давніх місцевих прав.

Найважливішим ділом, яке звершено за митрополитування Йосифа II-го Солтана, було скликання т.зв. Віленського Синоду /1509-го р./ і реформа Церкви, яку він здійснив. На цьому Синоді митрополит відважно обстоював свої права і захищав правопорядок у Церкві.

Віленський Синод - це була пряма реакція щирого християнина й ієрарха, якому на серці лежало добро Церкви і релігії. На ньому винесено відповідні постанови і 15 правил, які мали на меті припинти зловжиття, щоб оновити життя Церкви Христової на Україні й Білорусі.

Цей Синод, який з початком ХУІ-го сторіччя відбувався у Вільні, в столиці Литовської Держави й осідку тогочасної Київської Митрополії, мав вирішальне значення для Української Церкви на ціле століття аж до Берестейських Синодів у 1590-95-их роках.

Тому корисним буде нам трохи довше зупинитися на обставинах, серед яких він збувався, і краще приглянутися його рішенням і правилам.

а/ Віленський Синод 1509-го року і його обставини

Головною болячкою Українсько-Білоруської Церкви, на протязі ХУІ-го сторіччя, був т.зв. світський патронат. Він набув собі привілей назначувати провід Церкви, з відповідними зобов'язаннями й оплатами, а саме: митрополитів, єпископів, архимандритів, ігуменів та й місцевих душпастирів. Від короля і князя починаючи, а на місцевому дворянинові-шляхтичеві кінчаючи, кожний ставив свої вимоги до Церкви, добивався різних привілеїв і прав у назначуванні церковнослужителів, і то різними титулами.

За тодішньою системою, кожна церква чи монастир мали певну кількість земельних участків для свого утримання та утримання священослужителів. І якраз це завжди давало нагоду, щоб оті "церковні хліби" приймати та їх роздавати.

У польсько-литовській дійсності це право повнотою взяло верх і в латинській, і в східній Церквах. Від Олександра І-го до Жигмонта ІІІ-го це була панівна форма впливу громади на Церкву. В ХУІ-му ст. цілком усунено давню свободу Церкви вибирати всенародно, а чи згодом ієрархічно, своїх служителів і пастирів.

Віленський Синод, з 1509-го року, представляє собою наче подзвінням за давнішими вольностями Церкви в цій ділянці.

Синод цей скликав київський митрополит Йосиф II-ий на початку свого владицтва, дня 25-го грудня 1508-го року, і він тривав до 18-го січня 1509-го року. Його офіційна назва є "Віленський Синод 1509-го року". Був він чисельний і наскрізь духовний. Брало в ньому участь, крім митрополита, 7 єпископів тодішньої Українсько-Білоруської Церкви, 6 архимандритів, 6 ігуменів, 7 пресвітерів і чимало покликаних священиків. Про мирян цей Синод не згадує, можливо тому, що їх і не було з уваги на окремий душпастирський характер цього церковного збору. В такому складі Віленський Синод видав 151 постанов-правил, які

вимагали вищого унормування і торкалися короля, боярства, митрополита і єпископів та ченців. Собор осудив будь-яке втручання цивільних осіб у чисто церковні справи.

Перше правило говорило про церковні поставлення в сан митрополитів, єпископів, архимандритів та взагалі всього духовенства. Суворо, під церковною карою, заборонялося складення з сану, приймання до церковного сану шляхом підкупства, тобто симонією; засуджувалося патронат і цивільне подавання "духовних хлібів", бажаючи цим повернутися до давньої практики соборного вибору душпастирів Церкви.

Синод забороняє святити кандидатів до священства з чужих єпархій, без позволення власного єпарха. Це була слушна оборона єпархіяльного права та інтересів самої ж країни.

Синод ставить вимогу подавання достойних і відповідних кандидатів на священиків, для чого вимагалося свідчення духовного отця даного кандидата. Хто провинявся в цьому - єпископ він чи священик - того треба було усунути від служіння Літургії /Влас. I/. Обов'язком митрополита чи єпископа було виявити негідного кандидата і не допустити його до свячень.

Дальше правило говорить про "непослушників". Єпископам забороняється приймати духовників з іншої єпархії без відпускного листа від свого єпископа; такий лист набував правної сили з днем написання протягом одного місяця; його мав переховувати в себе єпископ; він давав нову грамоту, якщо душпастир відходив знову від єпископа.

Віленський Собор, у шостому правилі, рішуче й абсолютно забороняв священикам і дияконам вдівцям священослужіння у всіх єпархіях Київської Митрополії, на основі давніх візантійських ригористичних приписів, хіба що приймуть постриг у чернецтво. Під цим оглядом бували великі зловжиття.

В дальших правилах Синод нормує зловжиття т.зв. "патронального права", а саме: священика, назначеного на "духовний хліб" князем чи патроном, не можна було до смерті усувати з його посади без згоди і без відома єпископа; видалювати може тільки єпископ із своїм крилосом і на основі вироку єпископського суду, а не патрона; коли світський патрон усуне священика, то єпископ не може дати іншого, доки не буде направлено вчиненої йому кривди чи шкоди; ці справи розглядатиме єпископський суд і він установлятиме слідство; якщо світський патрон до трьох місяців не представить для Церкви відповідного священика, то єпископ назначить його з власного почину, без доручення патрона; вибрані й подані патроном священики не можуть відправляти самовільно, без відома архиєрея; якщо почнуть це робити на власну руку, їх позбавиться їхнього права.

Якщо якийсь князь чи боярин захопить церковні маєтки, безправно і без суду, єпископ повинен вимагати повернення того маєтку; якщо він не послухається, то попадає в церковну клятву; якщо і цього не пошанує, то має бути відлучений від Церкви Собором єпископів.

Синод заборонив ченцям переходити з монастиря до монастиря, без грамоти і волі настоятеля. Мирянам Синод заборонює мати в себе збірники церковних правил, тобто "Кормчу Книгу" - кодекс канонічного права, бо вони часто зневажають закон, архипастирів і самовільно собі встановляють закон, покликаючись на згаданий кодекс.

Єпископам наказується являтися на Синодах, хіба що були б важливі перепони.

Синод зобов'язував усіх єпископів та їхніх наступників, щоб вони зберігали ці постанови, а за переступлення накладає кару складення з сану.

З уваги на тогочасну ситуацію в державі, наприкінці постанов Синоду, було поставлено таке правило: "Якщо б володар чи бояри країни, а чи якась інша світська влада вимагали від єпископа, щоб він порушив якусь з оцих постанов, то ніхто нехай не поважиться дати на це своєї згоди, але кожний повинен повідомити митрополита та спільно благати володаря країни, щоб він на це не настоював"/Пелеш, I/.

Можна сміло твердити, що найважливішим ділом митрополитування Йосифа II Солтана був Віленський Синод і його плідні й успішні рішення. За це митрополит Йосиф II-ий здобув собі пошану в своїх і в чужих. До свого названня "Київський" долучив ще й "Галицький" митрополит, назначуючи для Галича свого Намісника, промощуючи цим шлях до відновлення Галицької Єпархії, згодом же й Митрополії.

б/ Умови життя Церкви в Україні й Білорусі після Віленського Синоду 1509-го року

В дійсності багато постанов Віленського Синоду - це був голос вопіющого в пустині, бо тогочасний князівський і боярський стан, змагаючись за свої права, поволі здобував собі теж і це правопривілей: роздавання "духовних хлібів" часто з великою шкодою для Церкви.

Тому-то майже ціле ХУI-те сторіччя Київською Митрополією правили ставленики польсько-литовських королів, які нагороджували цією найвищою гідністю за заслуги - іноді зовсім нецерковні і навіть чисто мілітарні - своїх шляхтичів, які бажали цієї гідності, зокрема ж "духовних митрополичих хлібів". Перш усього шляхта і вояцтво були ласі на такий ласкавий панський хліб, дарма що не мали для цього найменших даних, ані підготови. Королі щедрились та наділяли маєтками Київської Митрополії свою зубожілу шляхту.

З такими митрополитами у проводі також і єпископи чи архимандрити вступали на владичі престоли такими самими шляхами. Духовні посади роздавали королі та князі за заслуги або за заступництвом можновладців, маєтних та впливових магнатів держави.

Як приклад, наведемо найзамітніші та в історії загальновідомі випадки. Пінський єпископ Макарій Євлашкович, у 1519-му році, отримав єпископську столицю за заслуги свого сина супроти князя литовського Жигмонта. Володимирську катедру випросив собі в короля Баторого польський шляхтич Станислав Жолкевський, хоч і не східного обряду; він, у 1580-му році, відступив своє право іншому кандидатові, очевидно, за винагородою. Це факти, які збувалися на межі дат початку й кінця того злощасного ХУI-го сторіччя.

Часто ті, які приймали такий єпископський "духовний хліб" і його споживали, аж ніяк не наміряли святитися, або такі свячення раз у раз відкладали. Наприклад, підстароста Берестецький, одержавши Пінське Єпископство, десять років користувався його маєтками /1569-1579/ й урешті помер цивільною людиною, так і не висвятившись. Невисвяченим "єпископом" залишився також його сучасник, луцький владика Марко Коравницький /1561-1567/.

Взагалі невисвячених, а чи принаймні довший час невисвячуваних єпископів на Білорусі й Україні було багато в першій половині ХУI-го сторіччя, а в другій воно стало немов якоюсь нормою і неписаним правом.

Протекцією, порученням, а то й підкупством на владицтва поступають зубожілі чи збанкротовані шляхтичі, королівські писарі, скарбники, посли, які на старші роки шукали для себе дарованого хліба. Іноді доводилось їм чекати ще за життя попередника, а деколи на смерть єпископа ждали два чи три кандидати. Внаслідок таких, іноді передчасних, назначувань претенденти загарбували частину владичих маєтків, а у своїм "очікуванні" на заміщення втручалися до церковного управління правлячого ще єпископа. Історію єпископату Українсько-Білоруської Церкви ХУІ-го сторіччя затемлює ще явище боротьби за єпархії і катедри між різними претендентами. Ця боротьба в той час не перебирала в засобах і не цуралась навіть зброї, тобто т.зв. наїздів, що між тодішньою шляхтою було звичним.

На парафіяльне духовенство, ради лакімства лукавого, такі владики часто накладали великі тягарі й оплати; а щоб досягти свого - замикали церкви. Наприклад, у 1583-му році, в самім лише Луцьку було дев'ять таких замкнених церков, за Івана Борзобогатого-Красенського, який від 1565-го року мав "аспектативу", а щойно в 1567-му році, за погрозою митрополита, висвятився.

Ні духовенство, ні народ не могли мати довір'я до такого владики. А що за ним стояла панська, королівська ласка й потурання, то він якось вдержувався в Луцьку.

Королівськими кандидатами на єпископів нашої Східної Церкви в Польщі й у Литві були звичайно люди світські, одружені, що, навіть після такої патрональної номінації, не завжди залишали своїх жінок у монастирі, коли приймали єпископську гідність, чого вимагалося за східним церковним правом.

Знаємо, що в тому сторіччі, наприклад, холмський, пінський і перемиський єпископи мешкали в єпископських палацах з жінками і дітьми, та їли духовних хлібів, даючи народові згіршення своєю поведінкою і, ще більше, поведінкою своєї рідні.

Ось таку язву допустив Господь на Українсько-Білоруську Церкву ХУІ-го століття.

Це все були вияви ліберальної політики литовсько-польських князів і королів, головно Жигмонта І-го /1506-1548/, який роздавав права і привілеї, кому лиш попало, та Жигмонта Августа ІІ-го/1548-1572/. До цього лібералізму долучуються і матеріяльні догоди чи інтереси.

Церква в істотному не годилася з таким станом речей, і засуджувала його вже в самих початках свого існування, а в нас доказами на це є виразна постава проти таких зловжить Віленського Синоду ще в 1509-му році. Зловжиття залишилося зловжиттям, і завжди був можливий поворот до правопорядку.

Для Українсько-Білоруської Церкви боротьба з боярсько-шляхетськими сваволями в Польсько-Литовській Державі тривала одне століття, аж до часів Берестейського Порозуміння з Римом, коли то Ієрархія взялась підважувати лихо в його ж основах, і розпочато лікування церковних ран у самому ж корені.

Митрополит Йосиф ІІ Солтан, як найбільший борець церковного правопорядку на початку ХУІ-го століття, помер 1521-го року.

9. Митрополит Йосиф ІІІ-ій /1522-1534/

Після смерті Йосифа ІІ-го Солтана, київським митрополитом став полоцький єпископ Йосиф ІІІ-ій, який протягом 12 років управляє сво-

єю архиєпархією. Про нього історики згадують дуже мало, зазначуючи, що він був людиною простою, відданою константинопольському патріярхові; що не хотів знати церковного поєднання. І цьому митрополитові, як і попередникам доводилося жити в тяжких часах для Українсько-Білоруської Церкви. Були це роки постійної боротьби за маєтки і права, за прикладом боярства і шляхти та їхнього патронального права над Церквою. Йосиф III-ій помер у 1534-му році. Його наслідником став митрополит Макарій II-ий.

10. Митрополит Макарій II-ий /1534-1556/

Макарій походив з тих територій, які підпадали під московську владу. Прибувши на Литву, він, ще як священик, проживав в оточенні двору княгині Олени Іванівни. Відтак Макарій добився Лещинської Архимандрії; пізніше він випросив собі Луцьку Єпархію, а згодом очолив Київську Митрополію. В грамоті його номінації на митрополита, король згадує про настоювання Макарія на те, щоб дістати митрополію, і подає всі ті рекомендації, що їх він здобув собі в короля Жигмонта.Між рекомендуючими була й королева Бона. Також "усі князі й пани грецького закону - читаємо в документі - просили, щоб ми дали йому митрополію й обдарували духовним хлібом, бо ж і митрополит Йосиф III-ій, ще за свого життя, відступив йому цю митрополію після своєї смерті".

Митрополит Макарій перебув на митрополії понад 22 роки /1534-1556/, але на протязі того часу не багато він міг зробити для своєї Церкви в державі ліберального Жигмонта I-го та шляхетської вольниці.

Найважливішим актом його митрополитування було відзискання для Української Церкви Галицького, чи радше, Львівського Єпископства в особі єпископа Макарія Тучапського, з певними обмеженнями в свою користь.

За митрополитування Макарія II-го, в 1543-му році, приходить до потвердження привілею Володислава з 1443-го року в користь східного католицтва і церковної єдності.

У зв'язку з відновленням Галицької Єпархії, відбув Макарій II обласний синод, в якому взяло участь 4 єпископи та декілька князів. Предметом нарад цього синоду були справи львівського нововисвяченого єпископа Макарія та його відносини з Київською Митрополією; тобто бути "під благословенням і повчанням митрополита київського" та "щоб віддавати йому половину єпархіяльних прибутків". Це було в стилю тогочасного патронального права.

а/ Становище Церкви в Галицькій Землі та відновлення Галицького Єпископства з осідком у Львові - 1539-го року

Галицька Митрополія занепала, як знаємо, з кінцем XIУ-го сторіччя, тобто з остаточним заникненням Галицько-Волинської Держави. Волинь, внаслідок династичних пов'язань, пішла під владу Литви, а Галичина, правом війни, перейшла підвладу Польщі. В такому розподілі

перейшла вона у склад держави Ягайлонів та їх династичного особистого об'єднання, яке 1569-го року, в Люблинській Унії, перетворилось у реальне об'єднання двох організмів: Польщі й Литви. Так звана Кревська Унія, з 1386-го року, ще теоретично бачила три складники цього державного тіла: Польщу, Литву і Русь. Городецька ж Унія, в 1413-му році, вже незамітно передала в руки Ягайлонів владу в цілому цьому державному комплекті, тож не була міжнаціональним, а радше внутрішньо-національним актом. Давня Русь Галицько-Волинської Держави - насправді всі ж Українські Землі - опинилися в Польсько-Литовській Адміністрації, яка змагала до усуцільнення.

Ці політичні обставини дали Ягайлонам вільну руку, щоб здійснити послідовну денаціоналізаційну політику, яка звершилася в 1569-му році помітною перевагою Польщі.

Вплив цієї денаціоналізаційної центральної політики слідний також у церковних справах. В інтересах цієї політики не було зовсім побажаним, щоб у кордонах нової держави мати дві митрополії, які поставали в інших політичних обставинах і кордонах, аби лише рятувати церковний східноєвропейський простір у його політичній зрізничкованості між Польщею, Литвою і Московщиною. Коли Московщина відокремилась і зросла в конкуренційну потугу, вигасла й сама причина, щоб мати дві митрополії в Польщі і Литві. Тому ні Ягайло, ні його наступники не виявили поважних змагань за те, щоб утримати Галицьку Митрополію. Її території прийняли в адміністрування київські митрополити, які насправді резидували у Вільні, або в Новгородку на Литві, здалеку від Галицьких Земель, про які вони, під церковним оглядом, не дуже дбали. Галицькими Землями завідували вони за посередництвом своїх намісників без єпископських свячень, які були практично збирачами митрополичих податків.

Певну спробу віднови Ієрархії в Галичі робив, у 1457/8-му році, Апостольський Престол, назначивши галицьким єпископом Макарія, сербина: він, прибувши туди, застав усе розграбоване, і сам він не залишив сліду в історії.

Митрополичі намісники резидували спершу в митрополичім осідку Крилос, біля Галича, де вони управляли єпархіяльними маєтками майже до кінця ХУ-го століття. Згодом цей їхній осідок перенесено до Львова, де й помер митрополичий намісник Йосафат 1493-го року.

В тому часі виникла була справа назначування цього намісника, на основі патронального права, яке тоді почало закріплюватися на тому просторі в відношенні до української Ієрархії.

Митрополичих намісників Галичини в ХУ-му столітті назначував і усував, мабуть, Київський Митрополит, який мав також названня "Галицький" причеплений до властивого титулу. Але, як королі присвоїли собі право розподіляти духовні хліби, тобто вищі церковні становища, то й галицьке духовенство підпало під королівське право номінації.

Назначення Намісника в Галичі стало тим засобом місії польського Львівського Архиєпископа, який уважав своїм обов'язком поширювати між українцями з'єднання на цій території. Київські митрополити, в очах латинського клиру, були неповноправні; на їхню думку, вони не мали такої місії. Це відкривало їм шлях до митрополичих маєтків. З того часу і митрополичі посілості Галицької Землі мусіли перебувати під бачним наглядом. Однак ці намісники не могли виконувати будь-яких єпископських функцій, не маючи єпископських свячень, до яких їх не бажали допустити ні київські митрополити, ані навіть польські архиєпископи, щоб, бува, не треба було ділитися прибутками.

Під натиском галицької шляхти східного обряду й народу, і, мабуть, внаслідок впливу королеви Бони, Жигмонт І-ий, у 1539-му році 23-го жовтня, видав свій королівський номінаційний декрет /див. А.Г. Великий,ЧСВВ, твір цит., кн. II, стор. 185/ про повернення Галицького єпископства з власним ієрархом, яким мав стати дотеперішній його намісник - Макарій Тучапський.

Київський митрополит Макарій II-ий спочатку спротивився цьому привілеєві Жигмонта І-го, і не хотів святити Тучапського на львівського чи галицького єпископа. Але на непоступливе настоювання вірних і шляхти, він висвятив Макарія, поставивши йому тверді умови,щоб не втрачати ані своїх митрополичих прав, ані також маєтків.

З того часу Тучапський називався і вважався галицьким, львівським і кам'яницьким єпископом на Поділлі, отже, практично - єдиним владикою всієї Західної України - Галичини.

Київський митрополит Макарій II-ий далі вважав Тучапського своїм двірським, вікарним єпископом, тому обмежив його владу і прибутки до половини. Він виразно заборонив йому змагатися за відновлення давньої митрополії. Але, це був лише клаптик пергамену. На ділі вже з самих початків галицькі єпископи почали чи то скриту, а чи й відверту акцію в цій справі. Зараз же заснували вони у Львові, за почином єпископа Макарія, катедральний крилос священиків з окремими привілеями і завданнями, які потвердив київський митрополит Макарій II-ий у 1549-му році, згодом же й митрополит Михайло Рогоза в 1590-му році, на Соборі в Бересті, за єпископа Григорія Балабана.

Отак між роками 1539-1540, та згодом були визначені права львівських єпископів, які дали основу для дальшого розвитку цієї єпархії, крім Перемиської і Самбірської. Від 1549-го року на Галицькій Землі - у Львові засідають, силою патронального права, Балабани, які, в загальному протягом 60 років, уважали Львівське Владицтво начебто своєю родинною справою. Це спричинило глибокий конфлікт з церковною громадою, яку тоді очолювало Львівське Ставропігійське Братство. З цієї нової боротьби прийшло в результаті оновлення для Української Церкви - Берестейське Порозуміння з Римом і Апостольським Престолом.

б/ Політична, церковна і релігійна ситуація в половині ХУІ-го століття

Щоб краще зрозуміти причини і наслідки таких чи інших явищ, і навіть зловжить у Церкві в даному історичному періоді, необхідно, з перспективи часу приглянутися тим обставинам, політичним, церковним і релігійним чинникам, які впливали на ці явища та зловжиття.

І. Політична ситуація - Політична ситуація в східній та південно-східній Европі ХУІ-го сторіччя мала ось які притаманні риси:

1/ Деякі володарі походили з тих самих родів чи династій; з цього створювалися далекосяжні політичні плянування та схеми життя. В Московщині маємо довге володіння Василя III-го Івановича /1503-1533/ й Івана ІУ-го Васильовича /1533-1584/. У Польщі-Литві рід Ягайловичів - Жигмонта І-го /1506-1548/ і Жигмонта II-го /1548-1572/. На Заході - довге володіння Габсбургів, як ось: Максиміліян І-ий /1493-

1519/, Карло У-ий /1519-1556/. У Туреччині володіння султанів: Баязенда II /1481-1512/, Селіна I /1512-1520/ і Сулеймана II-го Величного /1520-1566/. Власне оті мужі визначили політичне життя першої частини ХУІ-го століття, а їхні політичні пляни та дії то збігалися, то розбігалися.

Більш тимчасова і релятивна була діяльність французьких королів і римських папів, яких, за останнє 60-тиріччя, було щось 11. У тому часі відбулися два Вселенські Собори: Лятеранський У-ий і Тридентський. Вони мали на меті дві точно визначені справи, а саме: турецьку загрозу та протестанську реформу. Тому Захід у ті часи був цілком зайнятий, інколи ж і паралізований протестантськими, лютеранськими чи анґліканськими рухами чи їхніми політичними наслідками, тим-то й займав він тоді всю увагу папства.

2/ Східноєвропейський простір став тереном ревалізації між двома існуючими силами: Польщею-Литвою і Московщиною. А з півдня насувалася турецька загроза Сулеймана II-го Величного. Почались польсько-московські війни за Смоленщину, в роках 1507-1522, з перервами. Бурхливе життя і діяльність Михайла Глинського /+1534/ і дальші польсько-московські війни в 1558-1583 роках. Крім того коронування Івана ІУ-го Грозного 1547-го року на московського царя та опрацювання месіянської ідеї "Москва - Третій Рим" зв'язували культурні і духові сили Білорусі й України.

Це все було підґрунт, на якому виростало церковне життя тодішніх часів.

II. Церковна ситуація

Все церковне життя першої половини ХУІ-го століття на Заході зосереджувалось на протестантсько-англійській реформі, і цього було досить, щоб зайняти всю увагу папства - духовного і церковного провідника Заходу. В тому часі доводилося відбути два Вселенські Собори: Лятеранський У-ий і Тридентський. Проте ні один з них не вийшов поза питання турецької загрози чи західноєвропейської кризи. Справа церковної єдності, як бази всього життя тодішнього християнського світу, залишилася хіба що спомином. Здавалося тоді, що падіння Константинополя вбило саму ж ідею єдності Церков. Грецький і східний світ боровся за своє існування під турецько-мусулманською навалою.

Східна Европа відмежувалася від решти християнського світу й почала леліяти мрію про "Москву - Третій Рим", уважаючи себе самовистарчальною та поширюючи свої месіянські ідеї. Довге політичне володіння останніх Рюриковичів ще й сприяли цій ідеї та її закріпили.Коронація московського царя, оскільки переємника Візантійської Імперії, в 1547-му році, і т.зв. "Стоглавий Собор" у Москві 1551-го року мав виразне церковне підложжя: централізаційні, уніфікаційні та нівеляційні наміри.

Для життя Української Церкви інтересним є факт, що на початку того сторіччя /1504 р./ та під його кінець, було винесено ідею Флорентійської Унії, тобто потвердження декрету Володислава з 1443-го року в Буді, на Угорщині, королями і князями литовськими: Олександром І-им /1504/ і Жигмонтом І-им /1543/ - Ягайловичами, не вияснюючи однак, значення цього декрету в відношенні до цілої держави.В дійсності ж на нову ідею поєднання християн в Україні треба було чекати аж до Берестейських Синодів 1590-их років.

III. Релігійна ситуація

Якщо дивитися на релігійну ситуацію в Україні з половини ХУІ-го століття, то треба відзначити два головні явища: перше - це вплив латинсько-польського суспільства, і друге - це вникання протестантизму й інших подібних ідей у цей простір.

Вплив латинського панівного середовища проникав різними шляхами, а передусім отими державними і соціяльними. Він був виразно денаціоналізуючий для українського суспільства, і тривав аж до наших часів. Це доля кожного підяремного народу в чужій державній структурі, а й потреба пристосування та змішання різних відрубних національних складників.

Вплив реформи кальвінської і лютеранської глибоко проникає в Литву. Там вона зустрічається безпосередньо з Українською Церквою, зі східним же християнством зосібна. Слідом за цим приходить також на українське боярство і шляхту непереможний вплив т.зв. протиреформи, яку несло на своїх прапорах Товариство Ісуса, т.зв. Єзуїти, які в 1580-их роках засновують свої школи на Литві й у Польщі.

Під впсивом протестантського критицизму й індивідуалізму ширяться різні біблійні рухи, появляються переклади Євангелія й інші вільні коментарі тощо. /Пересопницьке Євангеліє 1556-61 рр./. Литовська шляхта, яка майже всуцільному перейшла на лютеранізм, силкувалася потягнути за собою й підлегле собі населення. Такі видання Св. Письма, як Швайпольта, Вуковича, Скорини, згодом же й Федоровича, Мстиславця й Острозького мають виразні ознаки протестантських впливів і пояснень, в яких подається реформаторські ідеї.

Власне ця політична, церковна і релігійна ситуація половини ХУІ-го століття спричинила той застій, який спостерігаємо в Українській Церкві тих часів. А патрональне право було урядовим помостом для переходу нових ідей і кличів, до конкретних діл, за допомогою процесу вибору та добору людей на провідні становища, згідно з такими кличами та впливами.

Тому - щодо релігійного характеру Української Церкви ХУІ-го століття - помічається саме оту невиразність ідей і становищ. Можна сказати, що це була Церква між Сходом і Заходом, між Москвою і Римом.

На переломі ХУІ-го століття на Заході закінчився Тридентський Собор, який був переломовою епохою цілої Христової Церкви та причинився до обнови католицького життя на порозі нових часів. Він тривав, з перервами та змінами Папів, 18 років і закінчився 1563-го року.Цей Собор дав великий внесок у церковне вчення, яке було загрожене протестантською, лютеранською й анґліканською реформами. На жаль,нічого він не сказав у справі церковної єдності, котра властиво була коренем усіх цих рухів, які церковно й релігійно розбили західне християнство. Рішення і постанови Тридентського Собору відогравали свою вирішальну ролю аж до нового Вселенського Собору Ватиканського І-го в 1870-му році та Другого в 1962-му році.

Але кілька років після Тридентського Собору святий папа Пій У /1566-1572/ звернув увагу на один недогляд Собору, а саме: на справу поєднання Сходу і Заходу. Тому, 20-го серпня 1566-го року, видав він окремий декрет, яким бажав визначити властиві межі поміж Східними і Західними Церквами, аби припинити процес заколоту й непорозумінь і на Сході, і на Заході. Це було своєчасне зарядження в епоху протиреформи, а й тих людей, які за неї взялися. Саме Апостольський Престол подбав про те, щоб не замикали межі церковної різнорідності обрядової в єдності католицької віри.

Згаданий декрет папи Пія У-го /див. переклад, А.Г. Великий,ЧСВВ, твір цит., кн. III, стор. 195/ був надзвичайно важливий, і на ті часи просто переломовий. У ньому вжито всіх формальних застережень для збереження його важності та здійснення, і то стосовно всіх, до цісарів і королів включно; він стосувався всіх ієрархів, до патріярхів включно, і потужних тоді монаших Чинів. Цим декретом було поставлене заборолo між Сходом і Заходом, яке мало охороняти обидві сторони перед невластивим змішанням. Давні підозріння Сходу про злу волю Риму перетягати на свій бік і на свій обряд Східні Церкви, силою цього декрету впало, і то в світових розмірах.

Насправді ж Польща й Литва мали ввесь інтерес бажати такого початкового змішання обрядів, щоб дійти до бажаної мети, тобто національної нівеляції. А тут на перешкоді їм стало папське послання - декрет заборони такого змішування, і то в часі повного проквітання т. зв. патронального права, а то й сваволі короля, боярства і шляхти. Декрет папи Пія У-го - це важливий прецеденс, і для всіх християн виразна напрямна лінія, з якої скористала українська Ієрархія 30 років згодом у Берестейському Порозумінні. Бо вона могла мати певність щодо збереження своєї обрядовості і самобутності збоку Апостольської Столиці, яка ніколи не появляла будь-яких національних претензій до будь-якого народу, тому наша Ієрархія пішла до Берестя, щоб зберегти свою церковну, обрядову й народну ідентичність.

На овиді ХУІ-го століття виринає ще один дуже важливий чинник релігійного життя нашого народу, тобто церковні Братства.

в/ Церковні Братства в ХУІ-му столітті

Нова історична сила, яка, головно при кінці ХУІ-го століття, бере в руки кермо громадського й церковного життя - це Братства. Постають вони перш усього серед міщанської верстви, коли українське боярство перейшло в чужі табори, а церковний провід занепав підо впливом окупаційного польсько-литовського державного і громадського патронату.

Історики виводять походження церковних Братств з давніх родових територіяльних союзів, які, з прийняттям християнства, гуртувалися біля церков, утворюючи свої релігійно-побутові звичаї. Братства існували при церквах уже з давніх часів, але спочатку мали вони чисто релігійний і культурний характер. Члени Братства опікувалися церквами, дбали про їхню будову, обладнання, допомагали священикам.

У ХУ-ХУІ ст. братства організуються на базі церковних товариств за станом і професією т. зв. цехів. Цехи об'єднувалися для оборони своїх станових інтересів та потреб, подібно, як сьогодні "синдакати". У тому часі стають відомими братства-цехи шевців, кравців, кушнірів, купців та інших ремісників. Їх діяльність була нормована за окремими статутами. У таких братствах панувала станова свідомість, солідарність, карність і організаційна відповідальність.

На такій же базі в ХУІ-му сторіччі створюють свою організаційну побудову також церковні Братства, з тією хіба різницею, що членами церковних братств могли стати люди різних станів і професій.

Братства ХУІ-го століття крім своїх станових і професійних завдань мали ще й захищати свою громаду перед натиском окупаційної влади і чужонаціонального й іншообрядового суспільства. Зайнялись поши-

ренням культури й освіти. На цьому полі Братства розгорнули свою національну, релігійну й церковну діяльність, проявляючи притому свою солідарність, свідомість своєї національної і церковної окремішності, карність і організаційну випробованість.

Коли в ХУІ-му сторіччі українське боярство почало переходити в інший національний і церковний табір, коли Українсько-Білоруська Церква попала цілковито під впливи польсько-литовського патронального права, Братства з більшою активністю почали займатися долею Церкви, іноді всупереч церковному проводові, який мало що опинився в чужих руках. Братства, крім чисто церковно-культурних завдань, взялися за те, щоб зберігати церковну карність і доброзвичайність у церквах і парафіях. Впливали вони й на вибір священиків та єпископів; засновували церковні школи, передусім для виховання клиру; згодом же й цілого суспільства. Охороняли своїх членів перед впливами реформації протестантизму і перед наступом сект. Взагалі, протестантизм у нас вплинув хіба лиш на те, що Братства виявили більше бойового й релігійного духа для самооборони. Берестейське Порозуміння Українсько-Білоруського Єпископату з Апостольською Столицею в Римі казало їм виступити в ролі захисників православ'я і рідного благочестя.

На тлі загального занепаду церковного життя у ХУІ-му столітті роля Братств зростає до тієї міри, що вони вихоплюються з-під церковних законів, і навіть силкуються взяти у свої руки провід Церкви.

З кінцем ХУІ-го століття виникають т.зв. ставропігії, тобто унезалежнення Братств від місцевої церковної влади, з намаганням осягнути надвладу щодо церковних людей. За допомогою своєї братської організації, вони беруться диктувати закони духовенству і беруть контролю над ним, ба навіть над Ієрархією. Під кінець того сторіччя на цьому полі приходить до помітного зудару в часи Берестейської Унії:тоді Братства відограли обосторонню помітну ролю. Все ж таки, Братства виконали важливу ролю в піднесенні народу і Церкви з упадку за чужої окупації.

Львівське Братство засновано 1483-го року під час польсько-литовського натиску на українське релігійне життя в західноукраїнських землях. Відтак постають такі братства в головніших українсько-білоруських містах, як ось: Луцьк, Берестъ, Пінськ, Київ, Могилів, Вільно й інші.

В другій половині ХУІ-му сторіччі у Львові та у Вільні зорганізовано загальновідомі братські школи і друкарні, щоб піднести рівень освіти духовенства й народу, на зразок шкіл Єзуїтського Ордену.

На жаль, у справи й діяльність Братств вмішується людська недосконалість, пожадливість, а головно чужі інтереси і сила. Такою чужою силою був Константинопольський Патріярхат в особі Єремії II-го й антіохійського патріярха Якима.

Яким прибув в Україну 1586-го року задля збиральної кампанії гроша на данину для турків. Він поблагословив статут Львівського Братства Успіння Матері Божої. Цей статут давав Братству контролю не тільки над самим Братством, але й над шляхтою, міщанством і ченцями. Доручалося їм також контролювання діяльності церковної Ієрархії:архимандритів, єпископів до митрополита включно. Це загострило стосунки між духовенством і братчиками. Патріярхи, апробуючи такі статути, мали в цьому свої інтереси, а саме: зібрати щедріші милостині на свої потреби під владою турків. Тому-то в 1589-му році царгородський патріярх Єремія II-ий двом найбільше впливовим Братствам, у Львові й у Вільні, надає навіть привілей ставропігії, виймаючи їх з-під влади місцевого єпископа, митрополита, підпорядкувавши їх безпосередньо собі. А це було цілком протиканонічне, бо ж порушувало права єписко-

пів на власній території. Така поведінка патріярхів викликала велике невдоволення між єпископами Київської Митрополії, тим більше що Братство стало воювати зі своїм єпископом Гедеоном Балабаном. По інших містах приходило до подібного заколоту і безладдя, коли Братства почали втручатися в адміністрацію єпископів, накидаючи їм свої умови й реформи. З поведінки Братств були невдоволені і католики, і православні. Саме в часи такої боротьби єпископів з Братствами зродилася думка поєднання з Римом. Їх висунули найбільш загрожені в цьому єпископи: Балабан - львівський, і Копистенський - перемиський.

Так-то з добрих собі починань по деякому часі, Братства перетворилися в явище негативне, яке порушувало церковний лад і правопорядок, спершись не на внутрішні сили і потреби, але на оті чужі й на ставропігійні привілеї, які приносили користі не Українській Церкві, а чужим і постороннім людям, які дбали про свою силу, славу і владу.

Братства, пущені на самовплив і на людські порахунки, спалахнули солом'яним огнем, не принісши українській церковній громаді, головно ж Українській Церкві, потрібної допомоги і сподіваних користей.

Тож історія перейшла понад головами братчиків, а інші сили звершили оздоровний процес життя Української Церкви.

г/ Протестантизм та Українська Церква

Ще поки скінчився Тридентський Собор, у 1563-му році, зі своїми реформами і постановами, протестантизм здобув собі в Польщі, а головно на Литві, тривкі позиції. Майже вся латинська шляхта сприйняла новий подув реформи з Заходу в різних її відтінках, головно ж лютеранському. Лютеранізм на Литві став, сказати б, явищем нормальним.Це мало свій вплив і на східну Українсько-Білоруську Церкву та її провідну верству, яка не знаходила в ній остої проти протестантських кличів.

Церква ця була в глибокому занепаді з причини надмірного втручання державних і суспільних чинників, не маючи підтримки до цього в польсько-литовськім католицизмі, який сам перебував у повному занепаді.

Тож протестантська церковна революція посувалась навальною хвилею з Німеччини, захоплюючи Польщу й Литву та Східну Европу, не натрапляючи на будь-який спротив.

Та прийшов Тридентський Собор зі своєю протиреформою, яку понесли у світ різні чернечі Чини. Польща і Литва, прийнявши постанови Тридентського Собору, почали їх уводити в життя. Вже в перших роках після Собору прибув до Польщі модерний Чин Єзуїтів, який виступив на боротьбу з протестантизмом і всякими зловжиттями, підносячи загальний рівень культурного і церковного виховання. Їхня акція охоплює цілу суспільність країни, а в тому й білорусько-українську, спершу на базі чисто релігійній, антипротестантській, а згодом і церковній, єднально-унійній, що завершилося в притаманних формах т.зв. Берестейської Унії.

Орден Єзуїтів швидко переорав зарослий буряном переліг людських душ, припинюючи або паралізуючи протестантський рух. Згодом почали вони відвойовувати втрачене, охоплюючи цим процесом також українсько білоруську шляхту і боярство, не звертаючи надто великої уваги на обрядову й церковну окремішність. Ішлося їм перш усього про віру та її правдиве визнання.

При кінці ХУІ-го й на початку ХУІІ-го сторіч Орден Єзуїтів мав свої славні школи і Колегії на Україні в таких містах: Бар, Берестъ, Вінниця, Замость, Кам'янець, Луцьк, Львів, Перемишль, Хвастів, Ярослав та інші. Це були школи високої кваліфікації, тому притягали до себе тисячі молоді, між іншими ж і української та Східної Церкви.

Ці школи мали свою педагогічну систему і програму навчання з мовами: латинською, грецькою, польською і старослов'янською. Вони виробили в собі й притаманного собі духа: наступального, бойового, завойовницького.

В цих школах виховувалися ж українська шляхта, якій імпонувала сила, організованість, послідовність цілої тієї шкільної системи, разом з ідеалами несхитної католицької віри та Церкви.

А це, як повчала життєва практика, загрожувало винародовленням молодій українській шляхті, українській провідній верстві, яка потягнулася в латинську католицьку Церкву, а з цим і в польський чи литовський національний табір.

Так-то при кінці ХУІ-го століття почався великий відхід цієї верстви в напрямі Варшави та Вільна, а Київ і його околиці ставали "диким полем" для татарських орд, згодом же й колонією польських магнатів, які силкувалися ці простори заселяти своїм етнічним елементом і його захищати.

11. Митрополит Сильвестер Белькевич /1557-1567/

Сильвестер Белькевич - це людина світська, королівський скарбник і ключар у Вільні, й у такім характері він випросив собі віленську архимандрію за архимандрита Олексія. Не прийняв він чернечого постригу, проте користувався з архимандричих маєтків у Вільні. Ще за життя митрополита Макарія випросив він собі в короля право наступства, але на нього мусів чекати ще п'ять років, управляючи тимчасово, як мирянин, віленською архимандрією.

До управління митрополії Сильвестер не був ані здібний, ані підготований, тож за його часів протестантизм почав руйнувати ряди східної шляхти, а різні патрони-шляхтичі розтягали церковне майно.

Цей, з ласки короля, митрополит не визначався нічим помітним для Української Церкви, хоч це були часи великих релігійних рухів на Заході та в Польщі, тобто протестантська реформа та протиреформа Тридентського Собору. Помер він 1567-го року.

12. Митрополит Іона III-ій /1568-1577/ і Митрополит Ілля Куча /1577-1579/

По смерті Сильвестра Белькевича київським митрополитом, таким же патрональним правом, став колишній пінський єпископ Іона III-ій Протасевич /1568-1577/.

Ще за свого життя Іона III-ій відступив своє право до митропо-

лії, та й саме управління митрополії, шляхтичеві Іллі Кучі, який почав адмініструвати Київську Митрополію в ролі єпископа-помічника. Але Бог покликав нового митрополита-наступника, вже після двох років по його назначенні на самостійного митрополита, яким був він усього два роки /1577-1579/.

Причина поведінки Іони III-го Протасевича невідома. Міг він бути старший віком, здоровельний стан або й матеріяльні користі. Щодо Іони III-го, і щодо Іллі літописи й історики дуже скупі на слова, бо вважають їх митрополитування тільки звичайним користуванням маєтками Київської Митрополії.

13. Митрополит Онисифор Дівочка /1579-1588/

Новий митрополит Онисифор Дівочка добився Київської Митрополії таким же подаванням духовних хлібів, як і його попередники.

Довкола нього зосередилась була вся увага, тому що раніш він був людиною, яка мала дві жінки, повдовівши перший раз. За східно церковними законами його вважали двоюжоном, а це було перешкодою для прийняття церковного сану. Та, незважаючи на це, саме в часах топтання всякого церковного правопорядку, Онисифорові доводилося на протязі 9-ти років управляти Київською Митрополією, аж до смерті в 1588-му році.

а/ Польсько-Литовська Люблинська Унія 1569-го року та її значення у житті Української Церкви

Після упадку Галицько-Волинської Держави /1348-го року/ Українсько-Білоруські Землі спадково і збройно попали під володіння Литви і Польщі. Цей складний організм трьох, зглядно чотирьох народів, переходив процес послідовного злиття.

Галичину зайняла Польща "воєнним правом", тож адміністративно інкорпоровано її в польську дійсність. Білорусь, Волинь, Поділля, Київщина стали предметом експансії Литви в її боротьбі з татарами. Це здійснювалося і збройно, і спадково. Українські княжі роди бачили для себе інтерес у тому, щоб увійти мирним шляхом у спілку з Литвою, аби цим захоронити себе від експансії Москви останніх Рюриковичів.

З історії знаємо, що на створення т.зв. Річпосполитого Королівства Польщі склалось три Унії, а саме:

Кревська Унія - 1387-го року, яка об'єднувала два організми, відмінні походженням і історичною долею, т. зв. персональною унією одного володаря. Польський король був одночасно князем литовським і начальним володарем Українсько-Білоруських Земель.

Городельська Унія 1413-го року - закріпила цей союз внутрі й назовні перед претензіями Московщини. Головним предметом договорів, очевидно, були Українські Землі, які перебували в загрозі інкорпорації збоку Москви. Таким чином Литовська Держава, а з нею всі україн-

ські землі, підпадали щораз то більше під провід і зверхність Польщі та її культури. Руська віра і руська культура, які були панівними в Литві, стрінувшися з польською культурою і латинською вірою, зазнають її безпосередніх впливів. Саме в тій добі й за польською місією пройшла християнізація Литви. Згодом протестантська експансія в цьому просторі підірвала цей процес і повернула його на інші шляхи.

Люблинська Унія - 1569-го року - врешті-решт об'єднала Польщу й Литовсько-Руську Державу в одну політичну дійсність та цілість, залишаючи за всіма трьома частинами великі автономні внутрішні вольності. Так утворилася т.зв. "Річпосполита" з виборним монархом у проводі, з спільним сеймом, законами та спільною закордонною політикою, і монетарною системою. Вона була потрійним державним союзом, в якому однак, за давнішою традицією, руські, тобто українські, інтереси заступав литовський партнер.

Внаслідок цієї Унії велика частина т.зв. руських країн перейшла з-під литовсько-руської адміністрації під польську, тобто під Польську Корону й її адміністрацію. Силою Люблинської Унії входить фактично і правно також Підляшшя, Волинь, Поділля, Брацлавщина і Київщина. В литовській адміністрації залишилася Пінщина, Берестейщина та вся Білорусь.

При такому поділі країни становище Українсько-Білоруської Церкви почало значно погіршуватися.

В полюблинській Польщі Українська Церква східного обряду стала другорядною, до державна віра була римокатолицька. В Українській Церкві доступ до вищої адміністрації був закритий. Тож українське боярство почало дезертирувати до латинсько-польського національного табору, де воно мало всі права і привілеї.

Крім того Українська Церква знайшлась у глибокому занепаді, тож не могла протиставитися новим ідеям і течіям протестантизму, з одного боку, та католицькій обнові й культурним реформам - з другого.

Внаслідок Люблинської Унії Українські Землі опинилися суцільно під Польщею, а Білоруські залишились під Литвою, що й уможливили дальше виразне відмежування двох сусідніх народів: українського й білоруського. В таких рамках здійснився також і поділ церковних єпархій.

Київська Митрополія, силою Люблинської Унії, опинилась під Польщею, хоч її митрополити далі перебували у Вільні. На півночі, в Литві, тим-то й довго втримувалося католицьке поняття митрополії, на півдні ж ще майже сто років після Берестейської Унії 1595-го року, аж до Львівського церковного Порозуміння 1700-го року, переважала думка православна.

Після Люблинської Унії 1569-го року, українська провідна верства пішла до нового осередку політичної, економічної і культурної сили, затративши остаточно своє національне, а то ж релігійне обличчя. З народом лишився лише "хлоп і поп", який рятував дальшу долю життя Української Церкви.

б/ Культурно-освітнє відродження в Україні в ХУІ-му столітті

Друкарні, школи й освітні рухи на Україні сягають своїх початків саме в ХУІ-му столітті.

Початки друкарства в Европі треба ставити на ХУ-те століття, тобто на ті часи, коли-то почали витопляти окремі букви, складати їх у таблиці, відтискати окремим приладдям. Батьком европейського друкарства вважають Йогана Ґутемберґа з 1440-го року.

Початків друкарства на українських землях слід шукати в творчості російського друкаря Івана Федоровича. Він, після невдачної спроби, відкрити друкарню в Москві, емігрував в Україну й тут дав почин першим друком у Львові й в Острозі на Волині.

З незначних початків друкарство на українських землях розрослося і закріпилося, і проквітало в останній чверті ХУІ-го й у першій половині ХУІІ-го століття, в більших, менших, а то й зовсім малих центрах. У тому часі існує вже 15 друкарень: в Острозі, Львові, в Паньківцях на Поділлі, в Дермані на Волині, в Стрятині біля Рогатина й у Крилосі коло Галича, в Києві, в Угерцях, у Почаєві, Рахманові, в Четвертні на Волині, в Чорній, у Луцьку, в Крем'янці та в Чернігові.

Друковане слово ввійшло в українську книжну культуру через Церкву, в ній воно плекалося, зростало і дозрівало, даючи вже в тому часі прегарні зразки друкарського мистецтва. Основні книги християнства, друковані спочатку в Україні, це: Біблія, Євангеліє, Часослови, твори Отців Церкви й церковно-полемічне письменство.

Шкільництво й освіта. Протягом довшого часу в Україні існували тільки нижчі школи при церквах і монастирях. Більшу освіту здобували собі або самоосвітою, або в закордонних школах Польщі, Італії, Чехії, Німеччини, куди виїжджала молода українська шляхта.

Треба було чекати аж до другої половини ХУІ-го століття, аби на Україні можна було заснувати вищі школи в Острозі, Львові, згодом же й у Києві. І вони стали центрами шкільного й освітнього рухів.

Початки Острозької Академії сягають 70-их років ХУІ-го століття. Її основником був князь Константин Острозький.

На зразках і за прикладом Острога постала перша братська школа у Львові - матір усіх братських шкіл на Українсько-Білоруських Землях. Відкрило її Львівське Братство в 1584-му році. До тієї школи приймали дітей усіх станів суспільства. Вбогих і сиріт учили даром. Програма була широка, і школа мала свій устав з 1584-го року для учнів і вчителів.

Львівське Братство, братська школа й друкарня, як провідний і культурний осередок, відограв видатну ролю на культурній і церковній ниві, в довговіковій історії змагань і боротьби за душу й освіту українського народу, зокрема ж на переломі ХУІ-го й ХУІІ-го століть.

Львівська братська школа була в адміністрації Львівського Успенського Братства, якого початки сягають останніх декад ХУ-го сторіччя. Його переорганізовано з кінцем ХУІ-го століття заходами патріярхів Якима й Єремії ІІ-го та наділено привілеєм незалежності від місцевої влади єпископа, з повним підпорядкуванням константинопольським патріярхам. Від 1708-го року воно прийняло католицизм, зберігаючи права ставропігії до 1780-го року. З тим роком Львівське Братство переорганізовано на Ставропігійний Інститут, який проіснував аж до 1939-го року, займаючись церковною і видавничою працею.

в/ Новий календар папи Григорія XIII-го в 1582-му році й Українська Церква

Від 1582-го року в історію Української Церкви ввіходить ще одна важлива справа громадського й церковного літочислення - тобто - календаря. Вона помітно заплутала і, певною мірою, спричинила розвиток українського християнства в ХУІ-му столітті та й супроводжає його до сьогодні.

Справа церковного календаря виникнула в часи польсько-литовської окупації українських земель і була потрактована нерозсудливо й несвоєчасно. Тому викликала спротив українського народу.

Щоб виробити собі належний погляд на цю проблему, треба коротко приглянутися цим питанням: 1/ Що це календар або літочислення. 2/ Які є календарі. 3/ В чому трудність Української Церкви відносно календаря при кінці ХУІ-го сторіччя?

1/ Проблема календарного літочислення - давня, як і людина та її свідоме, розумне змагання навести певний лад і періодичність у чергуванні днів і ночей. Щоб мати якийсь незрушний пункт, людина до вимірювання часу на земній планеті застосувала позаземні, ближчі чи дальші астрономічні тіла, як місяць і сонце, у їхніх відношеннях на землі й навпаки. Періодичність оборотів землі довкола власної осі - дало день і ніч, оборот місяця довкола землі й землі довкола сонця, та пов'язані з цим зміни, на земній поверхні, тобто пори року, стали предметом різних календарних систем літочислення людини на землі. Кожний нарід шукав і пробував у тому своєї винахідливості, але визначалися в тому деякі більш розвинені народи, тому їх спосіб і система літочислення переважала інші та поширилась на більше народів і тривала довгі роки.

Першими визначними майстрами літочислення показалися єгиптяни й вавилонці. Від них навчилися календарного літочислення семіти - євреї, а згодом греки та римляни. Відповідно до свого культурного і політичного впливу, римляни накинули свій календарний облік присередньоморським країнам. Ці обліки астрономи все більше виправляли й удосконалювали, достосовуючи календар громадський до астрономічного. Все таки, вони допустили різні недосконалості й недогляди так, що римський імператор Юлій Цезар, у році 709-го від заснування міста Риму, тобто 44 по народженні Христа, вніс свою поправку. З цього і зродилася назва "юліянський календар", що триває подекуди й до сьогодні. Однак, ще треба було багато часу, щоб людство визначило давнину т.зв. сонячного року. Спочатку його визначували тодішніми приладами на 365 днів і 6 годин річної надвишки, яку ліквідували що чотири роки, додаючи один день. Щойно згодом стало ясним, що на ділі рік має 365 днів, 5 годин, 48 мінут і 48 секунд. Так оте юліянське літочислення виявилося на довші роки недосконалим, тією мірою, що тих кілька хвилин різниці створили в 1582-му році аж 10 днів різниці взагальному. Треба було в тому році просто усунути з календаря цілих 10 днів припізнення, аби зрівняти громадський календар Юлія Цезаря з фактичним положенням небесних тіл. За це діло взявся римський архиєрей папа Григорій XIII-ий. Він, по довших студіях і порадах, відважився на рішучий крок.

2/ Папа Григорій наказав, щоб з дня 5-го жовтня 1582-го року перейти зразу на день 15-го жовтня, тобто, додати до календарного обліку 10 бракуючих днів.

Таким чином в історії цивілізованого світу з'явилися два існуючі громадські літочислення - календарі: Юліянський - менш досконалий, з більшими помилками відносно астрономічних тіл; його звемо "старим календарем"; і Григоріянський - досконаліший, з меншими помилками відносно астрономічних тіл, і його звемо "новим календарем".

Історія Григоріянського календаря, тобто прийняття поправки до Юліянського календаря, довга і складна. На неї вплинули різні причини: політичні, гуманні, економічні, зокрема ж релігійні.

Жовтневу реформу 1582-го року, в визначеному дні, прийняла тільки Італія, Еспанія, Португалія. Франція аж 2 місяці пізніше; католицькі частини Швайцарії, Голляндії, Німеччини - в 1583-му році, а протестантські країни щойно в 1699-му році. Польща і Литва прийняли її дефінітивно 1586-го року, а Угорщина в 1587-му році.

Історія Григоріянської реформи ускладнювалася ще й реальними, ідеологічними й релігійними причинами. Ця остання, мабуть, викликала найбільше упередження.

Поправку визначив і розпорядив, як ми згадали, Римський Архиєрей, силою свого церковного авторитету. Та цей авторитет, у тому часі, був оспорюваний, з одного боку, протестантами різних відтінків, з другого, східним православним світом, який мав свій духовний осередок у Візантії в Греції. До цього східного світу належала більшість слов'ян, а між ними й українці. Отже, існувала практична трудність, як ставитися до цього розпорядження Папи, котрого авторитет не всюди признавався.

Що більше, в цьому акті папи Григорія, полемісти тих часів почали добачувати затії на знищення протестантизму та православ'я. Все це підсичувало існуючу настороженість і підозри відносно справи, що сама в собі була байдужа, але практично добра.

Власне на цьому й спотикнулася Українсько-Білоруська Церква, зосібна в польсько-литовській дійсності, де почали календар впроваджувати насильно, вважаючи його як перший крок до переходу на католицизм, і як його символ. Почалась довготривала полеміка, що, незакінчившись, триває аж до наших днів. До того вмішалося ще й польське суспільство та духовенство, яке хотіло перевести вирівняння календарів, незважаючи на релігійно-світоглядові труднощі, тож не раз вони хапалися насильства, головно в тодішніх часах панської сваволі.

Це все призвело до реакцій такою мірою, що польський король Стефан Баторій, заради миру в державі й громаді, був примушений видати аж три універсали в цій справі, запевнивши українському населенню держави й Українській Церкві свободу дотримуватися т.зв. старого календаря, щоб утихомирити розгарячені уми з одного і з другого боку, "поки не настане зрівняння чи якась згода між їх патріярхами і Римським Престолом", - писав король.

З українського боку, в тих часах, до самостійного проєкту в календарній справі прийшло щойно в часі Берестейського Порозуміння з Римом, у 1595-му році. Тоді українська Ієрархія погодилася прийняти Григоріянську реформу календаря радше в його громадянській функції, тобто відносно святкування т.зв. неподвижних свят, зв'язаних з точно визначеними днями, за винятком святкування Пасхи та пов'язаних з нею свят, відповідно до вказівок Нікейського Собору.

Справа застосування Григоріянської реформи відносно календаря і досі так і залишилась нерозв'язаною. Може щойно нові екуменічні часи злагоди та розмов між християнами підкажуть розв'язку, відповідну до наших часів і обставин християнства та нашої Церкви.

15. Київський митрополит Михайло Рагоза /1589-1599/

Михайло Рагоза вродився на Волині після 1540-го року. В 1576-му році він є на становищі писаря віленського воєводи, князя Богуша Корецького. Відтак Рагоза вступає до монастиря в Мінську, де внезабарі стає архимандритом того ж монастиря. Коли царгородський патріярх Єремія II-ий, в часі свого побуту на Русі /1589-го р./, усунув з управління митрополита Онисифора Дівочку, задля його двоюженості, король Жигмонт III-ій, дня 27-го липня 1588-го року, назначив київським митрополитом Михайла Рагозу, а патріярх висвятив його 1-го серпня 1589-го року.

Рагоза був Києво-Галицьким митрополитом лиш одинадцять років, але в тому часі зробив він дуже багато. Рагоза прийняв митрополію в часах повного занепаду морально-духового і національного життя посеред єпископів, духовенства і мирянства. Як ревний пастир, з великою обережністю і тактовністю продумував він, що необхідно зробити, аби зарадити лихові, хоч дехто з істориків уважав це за хиткість і нерішучість.

Найбільшою заслугою митрополита Михайла Рагози є те, що він перший дав почин нарадам-синодам українсько-білоруських єпископів у Бересті, 1590-го року. Вони згодом розвинулися в унійні змагання і завершилися з'єднанням з патріярхом Католицької Церкви в Римі.

Зовсім певно, що між постаттями великих наших предків, митрополит Михайло Рагоза залишився на завжди зразком тихої плідної праці для великої ідеї поєднання християн в одній Церкві Христовій, під проводом наступника Апостола Петра.

З митрополитом Михайлом Рагозою і його владицтвом тісно пов'язані дві важливі історичні події, а саме: а/ побут і діяльність константинопольського патріярха Єремії II-го на Україні, та б/ встановлення московського Патріярхату.

Митрополит Михайло Рагоза стоїть на переломі двох періодів, в яких позначається вагання Українсько-Білоруської Церкви між Візантією і Римом, за правильне розуміння самого поняття Церкви та її єдності.

Після свого назначення, в початках своєї діяльності, Рагоза стоїть ще по боці константинопольської концепції Христової Церкви, з усіма її недосконалостями щодо самого проводу Церквою та життя в ній.

Дальша діяльність митрополита Рагози приносить з собою поглиблення католицького розуміння Церкви. Він умирає як католицький київський митрополит.

Незважаючи на всі свої особисті прикмети та недосконалості, як митрополит і людина, Рагоза, безперечно, заслуговує, щоб зарахувати його до великих мужів Української Церкви. Його повага й авторитет перерішили питання: Як і з ким нам бути? Це правда, що Рагоза мав добрих помічників, але його особисте діло і заслуга в українському католицизмі є безсумнівна і велика.

Роля митрополита Михайла Рагози в установленні Берестейського Порозуміння полягала передусім в тому, що він поставив на його послуги оці три речі: своє релігійне зрозуміння для єдності Церкви; свою невгнуту волю в трудних часах випробування в умовах морального й фізичного натиску збоку противників; і, врешті, свій провідний авторитет голови Української Церкви.

а/ Патріярх константинопольський Єремія II-ий в Україні 1588-го року

Єремія II-ий - це перший константинопольський патріярх, який відхрищення Володимира Великого, після п'ятисот з половиною років відвідав підлеглу собі Київську Митрополію. І цим разом, метою його подорожі в Східну Европу не була Україна, але Росія, де він мав встановити Московський Патріярхат.

В переїзді до Москви Єремія II-ий відвідав і Українсько-Білоруську Церкву та її Київську Митрополію, де розгорнув досить інтенсивну церковну діяльність, наводячи лад й утверджуючи правопорядок, розхитаний у ХУІ-му сторіччі польською королівсько-шляхетською вольницею.

Патріярх Єремія II-ий управляв Константинопольською Патріярхією 18 років, поступаючи на патріярший престол аж три рази: в роках 1572-1579; 1580-1584; і 1589-1595.

Були різні причини його відсунення. Крім мусулманського релігійного гніту, ішлося також іноді й про економічні справи, тобто, виплачування чи не виплачування патріярхами різних данин або хаборів.

Між тими причинами треба шукати теж і церковно-релігійної постави самого таки патріярха, який намагався визволити Візантійську Церкву від нестерпного положення в Турецькій Імперії, навіть за ціну стосунків з Заходом. Окрему ролю відограв патріярх Єремія в справі календаря папи Григорія XIII-го, з 1582-го року, який бажав прихилити до своєї думки Патріярха, навіть за допомогою князя Острозького, в роках 1583-1585. Своїми ваганнями патріярх давав надії, що ввійде в тісніший контакт з католицьким світом.

В роках 1583-1584 в Україні навіть носилися з думкою, щоб на Волині посадити патріярха Єремію II-го на стало, звідки він міг би свобідно правити східним православ'ям. А князь Константин Острозький у своїх переговорах з Римом у справах календаря і церковної єдності завжди ухилявся від рішучого слова, заслонюючись авторитетом і думкою патріярха.

Побут Єремії II-го на Україні, в переїзді до Москви, 1588-го року, був короткий і квапливий. А дня 22-го січня 1589-го року мав він поставити в Москві Патріярха, або й сам осісти в Москві як Патріярх, згідно з даною йому пропозицією, аби лише добитися піднесення Московської Церкви до гідності Патріярхату. Але Єремія від цього відмовився, хоч був майже силою примушений поставити в Москві московським патріярхом Іова /1586-1605/.

Під час короткого побуту в Україні 1588-го року, Єремія збирав на місцях інформації і приймав скарги від народу й духовенства на безполадки в Церкві. Побачив він необхідність відновлення на верхах і на низах, щоб скріпити захитаний церковний правопорядок, притому ж і потребу релігійного обучення народу й виховання духовенства.

Тому, повертаючись з Москви, патріярх Єремія затримався довше в Україні, а саме: від літа до осені 1589-го року, відбуваючи ряд синодів і нарад над тим, щоб направити лихо в Супраслі, Бересті, Тернополі, згодом же й у Кам'янці.

В липні 1589-го року, на з'їзді Єремії в Вільні, постановлено відсунути від церковнослужіння двох чи трьох ченців, а 21-го липня видано про цю постанову окрему патріяршу грамоту. Митрополита Онисифора

Дівочку як двоєжона, усунено від управління митрополією, а на його місце поставлено архимандрита Михайла Рагозу. Єпископам наказано поусувати всіх духовних, в яких були якісь моральні неполадки.

Луцького єпископа Кирила Терлецького назначив Патріярх своїм екзархом в Україні.

Єремія, залишаючи Україну, розпорядив, щоб єпископи, під проводом свого митрополита, відбували щорічні синоди ієрархії для ладнання біжучих справ Церкви й віри. Крім того він залишив в Україні, для контролі, свого екзарха Кирила Терлецького. Зосталися також його осідки-ставропігії, як послушне йому знаряддя і як церковні інститути для вгляду й контролі митрополита й єпископів, які вже тоді виявили своє невдоволення з діяльності патріярха, за те, що віддавав мирянам контролю над ієрархією і жадав данини - десять тисяч польських золотих за висвячення митрополита.

Це все, на довшу мету, викликало певну реакцію, яка призвела до поєднання з Римом та підчинення Церкви Римському, а не Константинопольському патріярхові.

б/ Московський Патріярхат 1589-го року й Українська Церква

Від Флорентійського Порозуміння Візантійської та Східних Церков з Римською в 1439-му році, якого Московська Церква разом з митрополитом Ісидором 1441-го року не прийняла, почався виразний шлях Москви до своєї церковної автономії. В 1448-му році московський цар засуджує поступок Константинопольського Патріярха щодо церковного поєднання з Римом, і проголошує автономію Московської Церкви, настановлюючи митрополита без благословення патріярха.

Упадок Константинополя 1453-го року і перехід під владу турків та наявність двох патріярхів - Флорентійського-католицького й Константинопольського, поставленого з ласки тодішньої політичної влади, примусили Московську Церкву шукати церковного й історіософічного вияснення своєї позиції в християнському світі.

Спочатку давалося таке пояснення: Константинополь відпав від православ'я і був покараний Богом, руками мусульмана - Магомета II-го. З огляду на це, не потрібно було слухатися відпалого від православ'я патріярха, та ще й залежного від влади поганина. Цим Москва розв'язала собі руки, щоб діяти незалежно.

Відтак створено й нову теорію - "Москва - Третій Рим", як новий осередок світового православ'я. Перший, Рим Папів, відпав від православ'я, і його ролю прийняв Константинополь - другий Рим. А коли й цей відпав від православ'я, єдиним осідком світового християнського православ'я стає Москва, яка є остаточним осідком православ'я. Іншого осідку вже не буде. Під кінець ХУ-го сторіччя ця теорія вже була оформована, оздоблена історичними і богословськими раціями, і стала діючою. Москва пішла своїм власним шляхом у майбутню історію.

Дальшим кроком на тому шляху було створення московського царату, як переємника Візантійської Імперії. За Івана III-го й Івана IУ-го Грозного, московський царат оформлено теоретично, ідеологічно й практично. Залишився до здійснення ще московський патріярхат.

В 1584-му році помер цар Іван IУ-ий. На його місце прийшов Федір, який використав ту обставину, що турки 1584-го року усунули патріярха Єремію II-го. В роках 1584-1589 Єремія шукав підтримки для відзискан-

ня патріяршого престолу, даючи всі ознаки поступливості і церковної, і громадської, і політичної. Він шахував Рим календарною справою і надіями на об'єднання Церкви. Він вибрався також у Москву, щоб там обговорити справи завершення устрою Московської Церкви, у формах, які більше відповідали б значенні Московщини в Церкві й у світі.

Літом 1588-го року, Єремія, через Польщу, Україну й Білорусь добивається до Москви. Все вказує на те, що в Москві розглядалося з патріярхом Єремією, три можливості.

Перша, що патріярх-ізгой залишиться в Москві і звідтіль управлятиме вселенським Константинопольським патріярхатом, маючи повну підтримку збоку влади. З того Москва, як осідок царгородського патріярха, здобуде собі повагу християнського світу. Друга, що Єремія, залишивши Константинополь, з якого він і так був прогнаний окупантською владою, стане новим патріярхом у Москві, обновлюючи свою Церкву в новому осідку, і під опікою православних царів давню славу другого Риму. Так-то, патріярх, позбавлений патріяршого престолу, стане в Церкві новим кандидатом на пост нового патріярха - московського. Третя можливість така: Єремія, оскільки вселенський патріярх, поставить для Москви нового патріярха, яким стане місцева людина. Майже півроку тривали дискусії на ці та їм подібні теми: Насамперед відпали дві перші можливості.

Згодом Єремія - під натиском і за винагородою - погодився, дня 23-го січня 1589-го року, поставити і канонічно оформити за Московською Церквою патріярхальний устрій в особі дотеперішнього московського митрополита Іова, обмежуючи його владу лиш до Московського Царства.

Москва залишилася в скромних формах патріярхату, п'ятого за чергою і першістю, обмежена до володінь Федора Рюриковича, хоч уже тоді вона бажала поступити на третє місце за першістю патріярхів. Однак на це ні Єремія, ні інші східні патріярхи не погодилися.

Єремія все ж таки бажав мати під своєю владою Українсько-Білоруську Церкву й Київську Митрополію, під зверхністю Константинополя. Але 100 років згодом його наступники вже були приневолені відступити Київську Митрополію владі московських патріярхів.

Українська Церква зрозуміла своє положення і вигляди на майбутнє, тому, зараз наступного року, реагуючи на встановлення в Москві патріярхату, почала свій шлях до порозуміння з Римом. Вона усвідомляла, що константинопольські претензії підневільних турецьких патріярхів неспроможні захоронити Української Церкви перед наступом Москви. Треба було подбати про якесь міцніше забороло, а ним являлося тоді Порозуміння з Апостольською Столицею у Римі, і з Заходом. І саме тому єпископи Українсько-Білоруської Церкви, на чолі зі своїм митрополитом Рагозою, пішли до Берестя, користаючи з нагоди, що реформи Єремії II в Українській Церкві, в 1589-му році, не вдоволили нікого, але викликали ще більші непорозуміння, спричинивши внутрішню боротьбу між духовенством і мирянськими братствами.

Насправді в документах Берестейської Унії говориться про Московський Патріярхат, як про нову конкуренційну силу, яка приходить на зміну Константинополеві. Тогочасна ієрархія України туди не хотіла йти, тому звернулася в напрямі Петрового Престолу - Риму.

У світлі історії бачимо ясно, що постання Патріярхату в Москві, а не польські, католицькі, чи єзуїтські інтриґи, спричинили виникнення Берестейської Унії Київсько-Галицької Митрополії, як засобу оборони перед наступом і геґемонії Москви.

Якщо б патріярх Єремія II-ий не був у Москві в 1589-му році, якщо б не його кваплива і драстична діяльність на Русі-Україні в тому таки році, не було б і року 1596-го, тобто Берестейського Порозуміння

Українсько-Білоруської Церкви з Римом. А це ми ширше розглянемо дальше.

в/ Загальний стан Східної Церкви в ХУІ-му сторіччі

Закінчуючи перший період нової доби в історії Української Церкви, корисним буде підбити підсумки про загальний стан Східної Церкви, щоб краще зрозуміти й побачити, від чого і до чого перейшла Українська Церква, встановлюючи церковне поєднання з Римом і Заходом.

Східні Церкви у своїх початках розвивалися при найбільших своїх державних і культурних осередках, створюючи т.зв. Помісні Церкви, як ось: Антіохійська між сирійцями і халдейцями, Олександрійська в Єгипті, Константинопольська у Візантії.

Посеред східних помісних Церков, з рацій імперіяльних, від половини першого і з початком другого тисячоліття, перше і провідне місце мала Церква візантійського обряду, якої осередком був Константинополь. Вона об'єднала під своєю владою багато народів і довгі часи переможно подолувала ті відосередні сили, які діяли на Близькому Сході, на Балканах і в Східній Европі, використовуючи для цього потугу Імперії.

Наступ арабсько-мусульманського, а згодом Отоманського світу на Захід та підкорення дальшого Сходу й Африки, обмежувало впливи Візантії в Малій Азії і на Балканах.

На початку ХІ-го століття, крім канонічного церковного відокремлення від Заходу на відділення і відчуження ще більше вплинув турецький світ, який втиснувся між церковний Схід і Захід. І коли на Заході, від часів Карла Великого, чітко оформилася зорганізована незалежна від імператора Латинська Церква, то на Сході такий розвиток і відмежування влади імператора від церковної влади став неможливий.

Слід зауважити тут і те, що від ІХ-го до ХУІ-го століття Східні Церкви не відбули жодного Вселенського Собору, щоб спільно розглянути проблеми доктринальних, церковних і культурних аспектів, тоді коли на Заході в тому часі відбулося аж одинадцять таких Соборів вселенського характеру, від першого Лятеранського в 1123-му році до Тридентського в 1563-му році.

За 500 років другого тисячоліття між Східною і Західною Церквами виникла глибока прірва і церковного, і психологічно-духовного характеру.

Зросла етнічна відокремленість, збільшувалося взаємне відчуження, підозри, недовір'я, а то взаємозвинувачування. Поволі затрачувалася свідомість спільного християнства та розроблювалося теорії для виправдання такого відокремлення. Спроби єдності зроджувалися не із щирого переконання в потребі єдності заради Христа, але з огляду на загрозу спільного мусульманського ворога. Такі спроби існували ще до упадку Константинополя. А флорентійська спроба порозуміння й об'єднання впала задля впливу і натиску Туреччини, яка непереможно посувалася на Балкани і Захід.

Впродовж останніх 500 років не було тяглості церковного проводу ні на Сході, ні на Заході, де на папському престолі в Римі засідало понад 90 папів і стільки ж патріярхів на Сході в Константинополі.

В тому часі на Сході формується контемплятивний, замкнений у со-

бі тип християнства, а більше активний, агресивний і поступовий тип - на Заході.

Східне християнство, не маючи змоги основувати власні школи, розвивати свобідно релігійну культуру і літургічне життя, обмежилось до вірного зберігання традицій, літургічних культів, що іноді призводило до пересади. Воно відкидало всякі спроби прийняття нових форм дії й апостоляту, а головно зайняти оборонні позиції супроти довколишнього світу, з яким поволі втрачало всякий життєвий зв'язок.

Захід, навпаки, знайшовся в самій гущі подій світу і суспільності, тож прийняв за свою місію працю над розв'язкою проблем світу. Доказом цього є наявність одинадцятьох Вселенських Соборів, скликаних на Заході для розв'язки важливих проблем тогочасного світу.

З такими прикметами і рисами виступила Східна Церква в потридентській добі, в часи католицької протиреформи.

Хоч вона не була спрямована проти Сходу, все ж таки не могла не торкнутися стосунків Сходу і Заходу та проблеми церковної єдності, хоч цього не розв'язував сам Собор.

Головні недоліки, потреби і проблеми Східної Церкви під кінець ХУІ-го століття можна звести до цих:

Відмежування Церкви від життя і потреб народів, які попали в турецьку залежність та стали предметом мусульманської місії. Замкненість у традиційності з занеханням розв'язки актуальних церковних і релігійних проблем.

Східна Церква мала брак одного вирішального проводу. Ізоляція і нечинність Константинопольського Патріярхату, обмеженого турецькою владою, нездатного до чину з недостачі відповідних кандидатів, цілковито паралізувала Східну Церкву.

З упадком Константинополя патріярхи майже не цікавилися справами Київської Митрополії, над якою мали патронат польські королі. Одиноке безпосереднє зацікавлення, це збирання милостині для сплати податків для турецьких султанів.

Щойно під кінець ХУІ-го сторіччя Візантійський Патріярхат, особисто - Єремія ІІ-ий, чи то через своїх делеґатів, як Лукаріс, Никифор, Піґас, Теофан, - почав знову інтересуватися Українсько-Білоруською Церквою, потуряючи перекупству і продажності церковних посад і привілеїв відповідно до ієрархічних ступнів. В ряди вищого духовенства почали закрадатися протестантські ідеї і кличі та поширюватися неправовірні доктрини.

Серед духовенства і народу панував великий брак духовної освіти, який спричинив надмірне наголошування зовнішньо-обрядових форм. Вибуяв формалізм і занедбування духовного життя. Зростають моральні зловживання, зокрема ж у родині й у подружжі.

Згодом зросли фанатизм і нетолерантність супроти інаковіруючих, які досягали крайніх меж, зокрема у відношенні до латинського Заходу.

Все це було відоме в Україні, тож боляче його переживало здорова частина церковної громади. Такий стан спричинив виникнення і діяння церковних братств. Подорож константинопольського патріярха Єремії ІІ по Україні, в 1588-1589 роках, показала всю безвихідність такого стану. Підо впливом Сходу проникали в Україну дедалі більше того, що спричинювало заколот, а пожвавлені зв'язки під кінець сторіччя викликали виправдані підозріння щодо сондування політичної ситуації збоку турків. Тож звідтіль не можна було Українській Церкві сподіватися допомоги. Розподілювання різних гідностей та привілеїв мало звичайно вигляд крамарювання в Церкві, із зловживанням справ духовних. Навіть

створення Патріярхату в Москві 1589-го року і наділенням привілеєм ставропігії українських і білоруських церковних братств, не було винятковим.

У таких обставинах і в такому положенні Східної і Західної Церкви, Українсько-Білоруська Церква в Київській Митрополії мусіла сама подбати про себе та шукати і знайти своє місце і своє спасіння, свій порятунок у своєму незавидному положенні.

Тому не дивно, що вже рік після виїзду патріярха Єремії II-го з України, виникло незадоволення з його діяльності в Київській Митрополії. Здоровші елементи ієрархії беруть ініціятиву в свої власні руки. Провідну ролю в цьому ділі відограє екзарх Київської Митрополії з волі патріярха - Кирило Терлецький, єпископ Луцький і Острозький.

Дорога до Берестя почалась якраз у тому моменті і там, де цього можна було, по-московському, найменше сподіватися.

Як над Церквою взагалі, так над Українською зокрема чувало Боже провидіння, і воно знайшло і особи, і сили, і засоби, аби в ім'я Боже звершити обнову Церкви і Народу. А це ми розглянемо в наступному періоді нової доби Української Церкви.

Період II-ий: 1595 - 1807

Від Берестейського Порозуміння до створення Галицької Митрополії з осідком у Львові

1. Берестейське Порозуміння: його проєкти і творці.

На переломі XIУ-XУ сторіччя віджили ідеї поєднання між християнами Сходу і Заходу, тобто між Константинополем і Римом. Справу поєднання Церков було вже порушено на Соборах у Констанці в 1415-1418 роках, у Базілеї в 1431-му році, і врешті на Флорентійському в роках 1435-1439. На цьому ж Соборі також київський митрополит Ісидор, одинокий репрезентант Візантійської Церкви на слов'янському Сході, приступив до з'єднання вселенської Римської Церкви. Цей факт викликав, одначе, спротив Москви, де соборні рішення Флоренції не ввійшли в життя. Змагання за те, щоб Київська Митрополія з'єдналася з Римом, зреалізувалася аж під час Берестейського Собору 1595-1596 року. Питання про церковне з'єднання під кінець XУI-го століття має широку літературу в історіографії, українській, польській і російській. Істроія самого з'єднання чи т.зв. Унії та її відгуків у тодішнім українськім житті розроблена дуже докладно. Хоч учення історії щодо питання про церковне з'єднання на Україні і Білорусі не прийшло ще до якихсь одностайних поглядів і висновків. Справа в тому, що в цьому питанні, крім чисто релігійних, сплелися ще й національні та політичні моменти.Унія внес-

ла таку велику зміну в старе українсько-білоруське життя, що не перестала бути актуальною на землях України впродовж трьох сторіч, та ще і сьогодні не ущухли довкола неї релігійні, національні, політичні пристрасті. Кожна сторона являється тут заінтересованою, тож немає нічого дивного, що мало хто з тих дослідників, які працювали над історією з'єднання Українсько-Білоруської Церкви з Римом, міг знайти цілком об'єктивне становище, незалежне від конфесійних і національно політичних поглядів. Історія українського католицизму і т.зв. Унії трактується занадто "кум іра ет студіо"/"з пристрастю й упередженням"/, не входячи здебільша у правдиве з'ясування обставин часу, наміру і змісту творців церковного поєднання тощо.

Відносно ж самого Берестейського Порозуміння, - то його історію списали прихильники і вороги з'єднання, ще цілком згарячу, але, розуміється, кожний зі свого кута бачення.

Берестейське Порозуміння Українсько-Білоруської Церкви з Римом у 1595/1596 роках мало свою довшу - негативну, і коротшу - позитивну підготову.

Негативною підготовою були всі ті явища і події в Українсько-Білоруській Церкві ХУІ-го сторіччя, які призвели її до глибокого упадку в другій половині того ж сторіччя, який спонукав до дії оздоровну реакцію збоку народу і духовенства, про що ми згадували вже попередньо.

З упадком Константинополя патріярхи майже не цікавилися справами Київської Митрополії, над якою прийняли патронат польсько-литовські королі, і шляхетська вольниця.

Створення Патріярхату в Москві 1589-го року ще більше насторожило українсько-білоруську Ієрархію перед можливістю нової експансії і посягань Москви про церковну надвладу в Україні, що в пізніших століттях показалось дійсністю.

Усунення Єремією митрополита київського Онисифора, з катедри без собору духовенства не було владикам по душі. Наділення привілеями ставропігії українсько-білоруських церковних братств і віддання їм контролі над єпископами і митрополитом, ще більше насторожило владик проти константинопольського патріярха Єремії і його реформи.

Щодо позитивної підготови, то тут слід розрізнити дві її доби: дальшу і ближчу. До дальшої позитивної підготови належить праця і змагання різних чинників.

Були це діяльність і писання творів місіонерів тридентської реформи, як: Бенедикт Гербест і Петро Скорґа, зокрема ж його твір "Про єдність Церкви Божої під одним Пастирем"/1576/.

Місія і переговори італійського місіонера Антона Поссевіно, зокрема в роках 1583-85, та його переговори з князем Острозьким.

Діяльність латинського луцького єпископа Бернарда Мацєйовського і молодого вихованця грецької Колегії св. Атанасія в Римі, грека Петра Аркудія, який працював на Волині і Холмщині в 1590-их роках.

Прихильне наставлення нового польського короля Жигмонта III-го Вази, шведського походження, який прийняв королівський престол у Польщі 1587-го року.

Деякі події і явища серед українсько-білоруської Ієрархії з нагоди відвідин патріярха Єремії II-го в Україні.

Це все мало дальший вплив на хід думок, переконань, справ і рішень, які призвели до Берестейського Порозуміння з Римом і були його ближчою підготовою.

Безпосередньою підготовою цього переломового факту треба шукати в подіях 1588-1589 рокіх, які збувалися в Українській Церкві. Вони тісно в'яжуться з перебуванням і діями константинопольського патріярха Єремії II-го в Україні. Король Жигмонт III-ій, знаючи труднощі патріярха-ізгоя з турецькою владою, обдарував його дуже щедро, думаючи, що з'єднавши собі патріярха, зможе своєчасно піддати йому думку про справу церковної єдності. Він запропонував йому осідок у своїй державі, поза обсягом турецької влади, і незалежний від нового московського патріярхату. Цю справу лагодив також з Єремією II-им князь Константин Острозький. З тих плянів, однак, не вийшло нічого. Але в часі свого перебування на українських землях патріярх поробив потягнення, які на дальшу мету вийшли на велику користь Українській Церкві. Єремія II-ий настановив найперше нового гідного митрополита в особі Михайла Рагози. Він старався про те, щоб полагодити спір між цивільною громадою й Ієрархією. В шуканні за розв'язкою, патріярх станув по боці братств, а деякі вийняв навіть з-під влади єпископів та підчинив собі, наділяючи їм ставропігійне право. Ці братства, захищаючи свою незалежність, обороняли одночасно й інтереси Візантійської Церкви в Україні. Цим вони викликали спротив місцевої ієрархії, коли вона задумала з'єднатися з Апостольським Престолом у Римі.У своїй акції вони сперлися на авторитет і силу князя Острозького.

Крім того патріярх хотів мати серед української ієрархії свою людину, і назначив луцького єпископа Кирила Терлецького своїм патріяршим екзархом, даючи йому виняткові права і привілеї, навіть понадмитрополичі. Єремія, виїжджаючи в Константинополь, зажадав від митрополита Рагози 10.000 золотих ґульденів підмоги, щоб окупитись у Константинополі. Коли ж митрополит не мав такої суми, йому було загрожено суспензою і відсуненням від управління. І це вразило митрополита та єпископів, які не поділяли поведінки патріярха.

Патріярх Єремія додав ще одну запальну іскру - він наказав щорічні провінційні синоди Київської Митрополії для ладнання важливіших справ тієї розлогої церковної провінції.

І саме на першому такому синоді спалахнула іскра, яка розгорілась такою мірою, що п'ять років згодом українсько-білоруська ієрархія дійшла до порозуміння з Католицькою Римською Церквою.

Берестейський Синод 1590-го року це перше виконання доручення патріярха Єремії II-го, водночас же й відновлення старого, українського церковного права. Його перша, підготовча сесія відбулася весною у Белзі, а друга - в червні у Бересті.

На тому першому синоді між єпископами учасниками виготовлено документ, який своєю ваговитістю став переломовим для Української Церкви. На ньому чотири єпископи, всі з українських єпархій, випрацювали і підписали проєкт про переговори в справі з'єднання з Римом, який відтак, у червні, підтвердили ще більше офіційно з відповідною грамотою.

В роках 1593-1594 постали в Українській Церкві два проєкти з'єднання Церкви, які внезабарі привели до порозуміння Української Церкви з Римом, до т.зв. Берестейської Унії. Проєкти виготовили, з одного боку, Українсько-Білоруська Ієрархія, ведена церковним сумлінням, заявляючи свою готовість об'єднати Українську Церкву з головою Католицької Церкви і наступниками Апостола Петра; з другого боку,- князь Константин Острозький, як представник мирянства.

Почин до конкретної дії дав князь Константин Острозький, який 21-го червня 1593-го року перед Берестейським Синодом, на руки воло-

димирського єпископа Іпатія Потія, склав він листа, в якому, виклавши свою думку щодо стану Української Церкви, поставив деякі основні пункти до з'єднання Української Церкви з Римом /див. А.Г. Великий, ЧСВВ, тв. цит., кн. IУ, ст. 33/. На основі пунктів поєднання Острозького деякі історики приходять до висновку, що він не думав серйозно про єдність Церкви, коли казав "треба б післати до патріярхів, щоб ці прихилились до згоди, щоб одним серцем і єдиними устами хвалили Господа Бога. Треба також післати і до царя московського і до Волохів, щоб погодилися на те саме спільно з нами..."/Мількович, І, А.Г. Великий,ЧСВВ, тв. цит., кн.IУ, ст. 33/. Острозький знав добре про невдачу переговорів Антона Поссевіно з московським царем, а й про те, що турецька влада не дозволить константинопольському патріярхові ні іншим східним патріярхам на поєднання з Заходом. Тож ставити таку умову для поєднання Української Церкви з Римським Престолом виглядало збоку Острозького несерйозно, тож відкладало її на довгі десятиріччя.

Однак Ієрархія взялася серйозно ладнати справу в межах можливого успіху для Українсько-Білоруської Церкви, за котру вони, як пастирі, безпосередньо відповідали.

На своїм синоді в 1590-му році чотири українські єпископи постановили і на письмі зобов'язалися, як читаємо, "за Божою допомогою визнати одного пастиря і правного наступника св. Петра на Римськім Престолі, святішого Папу, за нашого Пастиря і нашого голову". Дали також запевнення, що будуть збережені "наші привілеї і вольності, відповідно до статтей, що їх ми пред'являємо". І розпочалося виготовлювання тих "статтей порозуміння" стосовно церковних і громадських справ.

Але щойно в 1594-му році ці статті чи умови з'єднання вже виразно зарисувалися в умах єпископів у домовленні з державними і церковними відповідальними колами Польсько-Литовської Держави, і їх викладено на письмі та далі випрацьовувано і погоджувано.

Практичність "статтей порозуміння" виявляється в тому що Ієрархія Українськсї Церкви думала зріло і свідомо про церковне з'єднання, з огляду на добро дорученої собі пастви і спасіння людських душ, без огляду на політичні користі Константинополя чи Москви. Тому Ієрархія пішла швидким кроком вперед, до наміченої мети Христового наказу,"щоб усі були одно" - "одне стадо під одним Пастирем" - Апостолом Петром. А Острозький, розкривши свої карти, пішов в опозицію, на шкоду цілої української церковної справи тих часів і шкоду власної сім'ї та цілого українського народу.

Отже, 1593-ій рік закінчився роззвуком серед українського громадянства в справі проєкту церковного порозуміння з Римом. З одного боку, станув Українсько-Білоруський Єпископат, а з другого - князь Константин Острозький. Єпископи бажали порозуміння на близьку мету. Острозький, заслонившись Московщиною та Грецією, відкладав справу на пізніше. Розмови між обома сторонами не привели до узгіднення пляну, ані до компромісу. Острозький не думав поступитися, а єпископи не збиралися чекати на нього, тож повели реалізацію справи з чисто церковного становища.

До нового Синоду прийшло в цій справі 2-го грудня 1594-го року. На ньому виготовив єпископат нову заяву про порозуміння з Римом. Підписало її сім владик, включно до київського митрополита Михайла Рагози. Не бачимо однак між підписаними цих єпископів: Капистенського з Перемишля і Балабана зі Львова. Натиск збоку Острозького не дозволив їм використати нагоду, щоб стати учасниками цього синоду.

Текст заяви рішучого і виразного зобов'язання української право-

славної ієрархії, на чолі зі своїм митрополитом і патріяршим екзархом, вислано послами до Апостольського Нунція Маляспіни у Варшаві.

В заяві мовилося про релігійні і церковні моменти пріднання з Римом, зі збереженням обряду, ввівши деякі поправки, незгідні з єдністю. В документі не має найменшої згадки про земні й матеріяльні користі, з такого порозуміння. Щойно згодом порушено ці справи і їх визначено збоку церковного і громадського, відповідно до реальних обставин Польсько-Литовської Держави Жигмонта III-го.

Українсько-Білоруський Єпископат, ведучи свою Церкву до українського католицизму, зберігаючи всі свої питоменності, не завинив у розщепленні Української Церкви, але тим способом Польщі - наша ієрархія вибила з рук зброю в поході на українські землі. Єпископат Східної Церкви хотів запевнити собі в католицькій Польщі громадські права і привілеї, в державі шляхетської вольниці, а то й свавілля; на взір польсько-литовського католицького духовенства.

Та ці справи не були головні й вирішальні до з'єднання в Христовій Церкві і до рішення, яке винесли ці відважні герої Українсько-Білоруської Церкви. Велику історичну кривду вчиняють і наклеп кидають у бік цих ієрархів усі ті, хто приписує їм, як вирішальні моменти, шкурницькі та матеріяльні чи політичні блага. Головна мета Синоду і заяви єпископів була одна і Божа: брак єдності в Церкві Христовій огрожує вічне спасіння вірних. Для направи лиха треба єдності, а що вищі ієрархічно чини не можуть мати вільної руки і рішення в цьому, то єпископи Українсько-Білоруської Церкви зважилися на самостійну акцію в цій справі, йдучи за прикладом тих своїх попередників, які не довершили цього діла.

Синод у Торчині в роках 1594 і 1595 скристалізував думки єпископів і ті умови Берестейського Порозуміння з Заходом, які вони виготовили, підписали і передали Апостольському Нунцієві у Варшаві.

Цими текстами користувалася Римська Курія і на їхній основі прийняла ієрархічно Українсько-Білоруську Церкву під зверхність Вселенського Архиєрея Папи Римського.

Ці тексти, написані латинською і польською мовами, знаходяться у Ватиканському Архіві.

2. Умови Берестейського З'єднання з Римом.

Поставлені в 1595-му році умови Берестейського З'єднання з Римом є важливим елементом до зрозуміння самої події і її ваги для цілої історії Української Церкви й народу. Їх часто історики переочували чи недоцінювали. Саме вони є об'єктивною основою перевірки багатьох суб'єктивних, іноді ж неправильних, а чи й ворожих українському католицизмові історіографів.

Кожному з цих умов треба брати в її звучанні й так її прийняти. Вони записані в Торчині 1594-го року та потверджені в Бересті митрополитом київським Рагозою, патріяршим екзархом Терлецьким і п'ятьма єпископами в 1595-му році.

Цими текстами користувалася Апостольська Столиця і на їх основі, з малими поправками, довершила з'єднання Церков.

Чого вимагали українсько-білоруські єпископи, приступаючи до єдності з Римською Церквою? Скільки і які були умови цього з'єднання?

Всіх умов Берестейського Поєднання є 33 і вони були розглянені та здійснені в різний спосіб, і Церквою і державною владою, від якої залежали. Перших одинадцять умов були передусім церковно-богословського й ієрархічного характеру. Вони стосувалися справ віри, св. Тайн і церковного правопорядку. Дальших дванадцять умов мають радше церковно громадський характер. Їхню ваговитість можна вірно пізнати, дивившись з певної історичної перспективи. Останніх десять умов Берестейського Порозуміння охоплюють ту сукупність справ, які колись були в свідомості українських духовних мужів.

Текст цих умов, з коментарем в українському перекладі, находиться у виданні о. А. Великого,ЧСВВ, "З літопису Християнської України", кн. ІУ, ст. 42-66.

Необхідно перечитати той текст, щоб як слід зрозуміти згадані справи.

До деяких пунктів Берестейських умов Апостольський Престол дав своє вияснення чи застереження, опісля загарантував їх усіх своїми торжественними документами. Король Польщі, зі свого боку, підтвердив їх своїми універсалами. І хоч історія не багато здійснила з застережених у тих пунктах справ, проте єпископи могли з чистою совістю рішатись на своє Порозуміння, яке й досі треба вважати найбільшою і найповажнішою спробою поладнати загальноцерковний конфлікт між християнами взагалі.

Текст Умов Берестейського Поєднання

1. Тому, що між людьми Римської Церкви та грецької віри є спір про походження Св. Духа, що дуже перешкоджає з'єднанню, і то не з іншої якоїсь причини, а з тієї, що не хочемо себе взаємно розуміти,тому вимагаємо, щоб нас не примушувати до іншого віровизнання, а лиш до того, щоб нам було дозволено дотримуватися всього того, що знаходимо переданим у Євангелію та в писаннях святих Отців грецької віри, а саме: що Св. Дух не з двох начал, ані подвійним походженням, але з одного начала, немов із Джерела, від Отця через Сина походить.

2. Богопочитання та всі моління ранішні, вечірні та нічні, щоб нам залишити без змін, по звичаю й обичаю прийнятому в Східній Церкві; а саме: три святі Літургії - Василія, Золотоустого й Епіфанія, яка буває в часі Чотиродесятниці з напередосвяченими Дарами, та всі інші обряди й церемонії нашої Церкви, що ними ми дотепер користувалися, подібно як у Римі, під послухом Найвищого Архиєрея, це зберігається,щоб те все ми виконували в нашій мові.

3. Тайна Пресвятого Тіла і Крові Господа нашого Ісуса Христа, щоб нам була збережена повсякчасно, повно і непорушно під двома видами - хліба і вина, як ми дотепер уживали.

4. Щоб свята Тайна Хрищення та її форма була нам повнотою запевнена, без жодних додатків, так як ми її досі вживали.

5. Про чистилище не входимо в жодні спори, і бажаємо бути поучені святою Церквою.

6. Новий календар, якщо не можливо вживати старого, приймаємо; але за тією умовою, що час і спосіб святкування Пасхи й інших свят буде нам збережений і залишений повнотою і незмінний, як ми вживали під час єдності. Бо маємо деякі окремі свята, яких не має Римська Церква, наприклад: шостого січня, коли-то святкуємо Хрищення Ісуса Христа, і перше об'явлення Бога в Тройці, яке наші звичайно називають Богоявлінням, тобто об'явлення Боже; того дня маємо торжественний обряд посвячення води.

7. Щоб не примушувано нас до процесій на празник Тіла Христового, тобто, щоб не накладати нам обов'язку робити процесії з Найсвятішими Тайнами, бо в нас є інший спосіб почитання святих Тайн.

8. Також, щоб нас не змушувати посвячувати світло перед празником Пасхи чи вживати калатал замість дзвонів й інших обрядів, що їх ми досі не мали; і навіть ще більше: щоб ми залишилися без змін у всьому, відповідно до обрядів і звичаїв нашої Церкви.

9. Подружжя священиків нехай залишиться незмінними, за виїмком двоєженців.

10. Митрополиче, єпископське, а чи й інші духовні достоїнства нехай не даються людям іншої нації чи обряду, крім руської і грецької нації й обряду. Тому, що в наших канонах маємо це застережено, що і митрополит, і єпископи чи інші подібні достойники найперше вибираються людьми духовного і мирянського стану, просимо Його Королівську Милість, щоб мали ми повну свободу їх вибирати, зберігаючи за Їх королівською милістю право давати їх, кому завгодно з вибраних. Просимо, щоб після смерті будь-кого з тих достойників ми могли вибрати чотирьох кандидатів; одному з тих, який покажеться відповідний, Його Королівська Милість дасть цю гідність; а це передусім тому, щоб на ці становища ставити людей учених і підхожих. А що Їх Королівська Милість є іншого обряду, то не може так легко знати, хто саме для цього є гідний. Тому деколи траплялося таке, що ці посади давали простим людям, які ледве вміли читати. А якщо таку посаду дається якійсь світській людині, то вона буде обов'язана, протягом трьох місяців, прийняти свячення, під загрозою втрати становища, відповідно до постанов Гродненського Сейму й артикулів світлої пам'яті Жигмонта Августа, які потвердив і теперішній світлий король. Бо ще й зараз є дехто, що від багатьох літ має цю посаду, і ще не прийняв свячень, вимовляючись якимись виїмками /даними королями/. І просимо, щоб це на майбутнє не притраплялося.

11. По грамоту на свячення єпископа нашого обряду нехай не посилають до Риму, але, якщо Його Королівська Милість назначує єпископа, тоді митрополит чи архиєпископ, за старим звичаєм, повинен кожного з них висвячувати. А сам митрополит, який приймає митрополичу гідність, буде обов'язаний про таку грамоту свячень посилати до Найвищого Архиєрея і його, після того, як ту грамоту свячень з Риму отримає, два або найвище три єпископи висвятять і поблагословлять, за звичаєм. А якщо б трапилося, що когось з єпископів обирають митрополитом, то він по грамоту свячень не посилатиме тому, що вже передше був висвячений на єпископа, але може лише скласти заяву своєї підлеглості Найвищому Архиєреєві перед високопреосвященним владикою Архиєпископом Ґнезненським, і то не як Архиєпископом, але як примасом держави.

- Папа Климент УІІІ-ий пішов де в чому навіть поза проєкт єписко

пів, ставлячи греблю втручання державної влади, звільняючи від усяких з цим пов'язаних коштів. Зв'язок українського католицизму з Римом від самих початків по наші дні спирався власне на цю 11-ту умову Апостольського Престолу, який завжди її додержував, дбаючи, щоб старшим митрополитам дати вчасно відповідного помічника з правом наступства, якого охотно потверджував. Дуже рідко й у вийнятокових випадках Рим втручався в назначування єпископів, залишаючи в цьому завжди вільну руку Київським, а згодом і Галицьким Митрополитам. Якщо додержувати цю основну умову, то можна сміло твердити, що Апостольський Престол зберіг самобутність Української Католицької Церкви серед політичних лихоліть українського народу, які згодом, зусюдибіч, на нього грянули.

Папа Климент УІІІ-ий ось як постановляв: "Бажаємо, отже, наділити їх /єпископів/ ще більшими ласками; а що Руська Провінція дуже віддалена від Римської Курії, то ті єпископи, котрі своєчасно будуть вибрані вважатимуть для себе великим тягарем те, що вертатися по апробату свого вибору до Апостольського Престолу, а чи навіть і пересилати до того ж Престолу інших, які в їх імені просили б про таке потвердження, тому ми, бажаючи подбати про їхню догоду й витрати у цій справі, наскільки в Господі ми спроможні, за власним почином та з упевненим знанням, повнотою нашої влади й Апостольського Престолу, - цією нашою довічною конституцією постановляємо та заряджуємо, що скільки разів згодом, котрась з цих катедральних церков чи єпископських престолів... буде позбавлена потіхи мати власного пастиря, або якимсь іншим способом зостанеться незаміщена, тоді той, хто на ці незаміщені церкви буде обраний чи і був би назначений - буде поставлений та потверджений теперішнім і кожночасним митрополитом архиєпископом Київським і Галицьким, владою та в ім'я Апостольського Престолу, який зможе і повинен буде вділити йому святительського сану; а так обраний, назначений чи потверджений або поставлений, могтиме приймати свячення від того ж митрополита-архиєпископа або, з його дозволу, від іншого католицького ієрарха тієї ж нації, який втримує мир і єдність з Апостольським Престолом, призвавши для цього двох або трьох інших католицьких єпископів, які втримують такий же мир і єдність, і з ним у цьому будуть вони співслужити. А цьому - отак вибраному кожночасно на єпископа або назначеному і потвердженому, як також і кожночасному архиєпископові-митрополитові - оцим листом даємо і вділяємо позволення і повноту й свободу влади.

А коли трапиться, що й архиєпископські чи митрополичі церкви, Київська і Галицька, вищезгадані і постійно взаємно злучені, будуть без свого пастиря, з приводу його смерті, або в інший спосіб, чи то поза Римською Курією, а чи навіть у ній, і тому зостануться незаміщені, то ми і подібним нашим почином і владою назавжди постановляємо та заряджуємо, щоб той, хто за їхнім звичаєм і їхнім способом їм дозволеним щоразу подібно буде обраний чи назначений - потвердження свого поставлення та впорядкування свого вибору чи назначення, як також позволення приймати святительський сан, буде повинен та зобов'язаний просити й отримати від нас та кожночасного Римського Архиєрея. Хочемо, крім цього і так само віковічно постановляємо, щоб документи такого потвердження чи поставлення і впорядкування і згаданого дозволу були виготовлені в цій курії її урядовцями, до яких це належить, даром та приватним шляхом..."/Документи, І/.

12. Щоб тим більшу мали ми повагу, а наші вірні овечки, щоб тим більше нас шанували і слухали, просимо про допущення нашого митропо-

лита і єпископів нашого обряду до Сенату Його Королівської Милості, і то з-за багатьох і слушних причин: бо чи ми маємо ту саму гідність і сан, що й єпископи обряду Римської Церкви. А далі, коли хтось з нас складе сенаторську присягу, могтиме подібну присягу скласти і на послух Найвищому Архиєреєві, щоб у майбутньому не трапився такий нелад, який настав був після смерті київського митрополита - Ісидора. А це тому, що єпископи нашого обряду не були зобов'язані жодною присягою і, будучи дуже віддалені, легко відступили від єдності, яку встановлено на Флорентійському Соборі. Бо, якщо б кожний з них був зобов'язаний сенаторською присягою, трудно було б комусь з них затівати щось стосовно роз'єднання і незгоди. Тому листи на скликання загального державного сейму і земських сеймів нехай і нам висилаються.

/Це була справа Польсько-Литовської Держави, тож Рим не був компетентний це рішати. Апостольська Столиця, незважаючи на всі старання і листи в ХУІІ-му і ХУІІІ-му століттях, не добилась цього права для українських єпископів і митрополита у польсько-литовських королів/.

13. Якщо колись, за Божою волею, і решта народу Грецької Церкви приступить до тієї ж єдності з Західною Церквою, треба буде подбати, щоб нам не закидали в цьому помилки, що ми вчасніше від них її прийняли. Тому, що зробили ми це для добра і миру християнської республіки і для уникнення дальших незгод.

14. Якщо б грецькі віруючі задумали вчинити якусь ребеллію або видати листовну клятву, то просимо їх не допускати у володіння Їх Королівської Милості, навіть за погрозою окремих кар, якщо б хтось на таке поважився, щоб цим не підривати якимись народними рухами цієї єдності; бо ще багато є таких, які цій справі противляться, і звідси могла б виникнути між громадянами нищівна громадянська війна. А передусім про те треба пильно дбати, щоб архимандрити, священики, ігумени й інші духовники нашого обряду не могли виконувати духовних чинностей, якщо не схочуть підчинитися, та щоб чужі єпископи та ченці, котрі приходять з Візантії, не могли виконувати будь-яких духовних чинностей у наших єпархіях. Інакше це наше з'єднання не мало б жодного значення.

15. Якщо на майбутнє особи нашого обряду, погордивши своїм обрядом і церемоніями, захотіли б прийняти обряд і церемонії римські, хай їх не приймається; бо всі вони вже в одній Церкві та під одним пастирем.

16. Подружжя між особами грецького і римського обряду нехай будуть свобідні, а подруги нехай не примушують одні одних приймати обряд іншої сторони, бо йдеться про вірних однієї Церкви.

17. Тому, що ми позбавлені посідання багатьох церковних маєтків, що їх, не знати яким правом, втратили наші попередники, бо їх вони могли заставляти тільки на час власного життя, просимо, щоб ті маєтки були повернені нашим церквам; бо ми придавлені такою нуждою і вбозтвом, що не лише не можемо подбати про потреби наших церков, але і самі не маємо з чого жити. Отож, якщо хтось правно посідає на церковних маєтках право довічності, то щоб вони були зобов'язані платити щорічно принаймні якусь аренду, а по їх смерті, щоб ті маєтки повернулися до церков та щоб подібним правом не давалося їх нікому без згоди єпископа чи його крилосу. А ті маєтки, які зараз церква посідає, нехай будуть вписані в Євангелію, навіть коли на них немає інших

привілеїв, щоб так безспірним правом належали до Церкви та щоб було вільно Церкві відзискати навіть ті, які вже давніше були загарбані.

18. Після смерті митрополита і єпископів, щоб земські капітани та державні скарбники не втручалися в справи церковних маєтків, але, за звичаєм і обичаєм Римської Церкви, щоб до поновного вибору цими маєтками завідувала Капітула. А в приватних добрах і маєтках померлого єпископа, нехай би свояки померлого єпископа не зазнавали жодного насилля і кривди за звичаєм і обичаєм Римської Церкви. А це, хоч маємо вже запевнене привілеєм, просимо потвердити нам ще й державною конституцією.

19. Архимандрити, ігумени, ченці та їхні монастирі нехай будуть піддані послухові єпископа, в якого єпархії проживають, за первісним звичаєм, бо в нас є тільки одне правило-устав, і його дотримуються всі єпископи. А так званих провінціялів не маємо.

20. Просимо також, за звичаєм і обичаєм духовників Римської Церкви, щоб могти висилати до державних трибуналів двох духовників нашого обряду, які захищатимуть наші права та вольності.

21. Архимандрити, ігумени, священики, архидиякони, диякони й інші духовники нашого обряду нехай користуються та втішаються такими самими почестями та пошанівком народу, як особи римського обряду, та нехай користуються вольностями та привілеями, які визнав колись за нами блаженної пам'яті король Володислав; нехай не будуть примушувані до плачення податків з уваги на свою особу та церковні маєтки, як це досі часто бувало, хіба що мають якісь особисті маєтки; а з них даватимуть, як інші, те, що слушне. А ті священики і духовники, які мають церковні маєтки в посілостях сенаторів чи шляхти, передусім же ті, які походять з їхніх підданих, будуть зобов'язані віддавати їм свою повинність і послух тільки заради посілості, не апелюючи до іншої інстанції та не спорячи з своїми панами, але зберігатимуть за ними їхнє повне патрональне право. Однак, з уваги на особу й обов'язок, який виконують, вони підлягатимуть єдино єпископам та їх вони будуть карати за будь-які провини, на донос панів. Отак особам і духовного і мирянського стану буде збережене їх повне і непорушне право.

22. Нехай пани латиняни не забороняють ніколи нашим духовним дзвонити по наших церквах у Велику П'ятницю.

23. Нехай буде дозволено нам, за нашим звичаєм, нести Найсвятіші Тайни до недужих, і то публічно, з світлом, і в ризах, що їх при цьому вживають вони за звичаєм.

24. Нехай буде дозволено нам ходити з процесіями в святкові і торжественні дні, без будь-якої перешкоди.

25. Монастирі й храми нашого обряду нехай не перемінюють на храми латинського обряду. А якщо хтось з католиків знищив би їх на своїй території, буде зобов'язаний їх відновити чи наново збудувати, а старі направити.

26. Товариства чи духовні братства, не так-то вже давно заснові патріярхами та потверджені Їх Королівською Милістю, як наприклад, у Львові, Вільні, Бересті й інші, з яких для Церкви випливають немалі користі, бо їх заслугою поширюється в окремий спосіб богопочитання, - якщо вони бажають прийняти з'єднання, хай залишаться цілі й непорушні, однак під послухом митрополита чи єпископа тієї єпархії, в якій вони існують.

27. Нехай також буде дозволено нам закладати школи й семінарії грецької і слов'янської мови, де воно буде виглядати догідним і відповідним, а також і друкарні для друкування книг, які однак будуть підлеглі владі митрополита і єпископів, та нехай нічого не друкується без їхнього дозволу, щоб цим не дати лиходіям нагоди поширювати свої єресі.

28. А тому, що священики нашого обряду, й у королівщинах і в посілостях сенаторів чи шляхти, спираючись на охорону своїх панів та урядовців, стали дуже зухвалі, і без розбору дають розводи подруж, а деколи пани капітани та їх урядовці, з-за невеликих прибутків, які вони мають з таких розводів, охороняють таких священиків і не дозволяють їх позивати перед своїх єпископів і перед Синод, забороняють єпископам карати зухвальців, а тих візитаторів, яких ми посилаємо, трактують без жодної пошани, більше того, навіть побивають, тому просимо, щоб мали ми свободу таких карати та вдержувати в церковному правопорядку. Якщо б хтось з них був виклятий єпископом з-за непослуху або якогось зловжиття, просимо, щоб урядовці і пани, як тільки довідаються про таке від єпископа чи візитатора, не дозволяли їм виконувати духовні послуги чи служити св. Літургію, поки не надолужать своїм архипастирям за скоєний злочин.

29. Собори та парафіяльні церкви, по більших містах та всюди там, де вони лежать у королівщинах, чи вони королівського, шляхетського, а чи й міщанського оснащення й оснування, нехай підлягають владі й управі своїх єпископів; а світські особи нехай під жодним претекстом не втручаються в їхнє управління. Бо дехто в тому не хоче підкорятися єпископам, самовільно бажаючи управляти церквами.

30. Якщо хтось, з-за скоєного злочину, був би виклятий єпископом свого обряду, такого не слід приймати на обряд Римської Церкви; більше того: нехай і вони проголосять його виклятим, подібно як і ми будемо поводитися з усіма тими, які були б викляті Римською Церквою.

31. Якщо, за Божою допомогою, таке б сталося, що наші брати Східної Церкви колись приступили б до єдності з Західною Церквою і згодом, за спільним порозумінням цілої Церкви, вирішили б щось, що стосується правопорядку і поправи обрядів Грецької Церкви, ми також просимо, щоб були ми цього учасниками, як особи того самого обряду і віри. Бо тут ідеться про спільну нам усім справу.

32. А тому, що зачуваємо, ніби дехто мав поїхати в Грецію, щоб виклопотати собі деякі церковні посади та, повернувшись, оволодіти клиром і виконувати над ними свої повновласті, просимо, щоб Їх Королівська Милість подбала про те, щоб на кордонах держави нікого з такими повновластями та екскомуніками не допустити в наші області. Немає сумніву, що з того виникло б велике замішання між пастирями і народом.

33. Ми, отже, нижчепідписані, бажаючи здійснити те святе поєднання на Божу славу і для миру Церкви, повищі умови, які уважаємо необхідними для нашої Церкви й які треба потвердити і Найвищому Архиєреєві, і Його Королівській Милості, для більшої достовірності передаємо цим листом нашим Преподобним Братам, Владиці Іпатієві Потієві, Прототронієві єпископові володимирському та берестейському, і Кирилові Терлецькому, екзархові, єпископові луцькому й острозькому, щоб виєднали для них потвердження Найвищого Архиєрея та Королівської Милості, нашим і своїм іменем. Щоб так, упевнившися в нашій вірі, своїх Тайнах і

наших обрядах, тим певніше і без жодної уйми для нашого сумління і доручених нам духовних овечок, могли ми приступити до святого з'єднання з Римською Церквою, а й інші - бачивши, що все нам було збережене ненарушеним і суцільно - щоб тим радніше пішли вони нашими слідами.

Далі йдуть підписи і печаті митрополита і чотирьох єпископів.

3. Погляди сучасників на справу Берестейського Порозуміння 1595-го року

Напередодні офіційної поїздки делегатів Українсько-Білоруської Ієрархії до Риму, в вересні 1595-го року, для завершення поєднання, погляди тодішньої відповідальної суспільності поділилися на противників, байдужих і прихильників, які рішуче заявилися за цю справу.

До зудару цих трьох поглядів дійшло на засіданні богословсько-сенаторської комісії в Кракові між 16-22 вересня 1595-го року.

Корисно буде і нам, без упереджень, познайомитися з думками тодішніх чільних мужів Польсько-Литовської Держави про цю досі актуальну й пекучу справу Церковного Поєднання.

Ось історичні свідчення трьох різних тверджень у цій справі з 1595-го року.

1. Перше твердження:"З'єднання Української Церкви з Католицькою не на часі". Захисниками такої думки були передусім польські державні політики, яких відстрашувала постава могутнього магната, князя Константина Острозького і прихильної йому протестантської фракції шляхти в Польсько-Литовській Державі. На підтвердження своєї думки противники наводили такі аргументи:

1/ На Русі і на Литві православна грецька релігія є старша і має вона свої, королями заприсяжені привілеї і права, яких королеві не можна порушити.

2/ Руська шляхта і народ зараз роз'ярені, і треба їх найперше заспокоїти, головно ж приєднати для справи князя Острозького.

3/ Сила патріярхом основаних братств та їхнє прив'язання до православ'я велике, і то такою мірою, що вони навіть відважуються публікувати писання проти Апостольського Престолу і Римського Архиєрея, власне в католицькій державі.

4/ За такого спротиву братств неможливо приєднати нарід до думки про З'єднання, а без народу самі лише єпископи не мають великого значення.

5/ Із з'єднанням єпископату виникає загроза нового розколу, із шкодою для Церкви і держави, а відклик до Константинополя вже зроблено.

6/ Єпископи без єпархій - це знищення з'єднання в самих його основах.

7/ Окружні послання Острозького розбурхали народ і духовенство так дуже, що й чути не хочуть про з'єднання.

8/ При такому роз'яренні умів буде загрозою для держави і її спо

кою приступати до з'єднання.

9/ Перед самим актом з'єднання треба насамперед скликати "руський синод", і, якщо б такий синод не обіцював успіхів, тоді скликати загальний синод духовного стану в Польщі, включаючи однак у цей стан руських єпископів і духовенство.

10/ Щойно в таких обставинах можна думати про з'єднання та про висилку єпископів до Риму.

Якщо дивитися передусім на інтерес держави, то так розцінювали справу деякі кола польсько-литовських політиків того часу. Для них український католицизм тоді був небажаний і немислимий, бо противився здобутим привілеям, патрональним зловжиттям церковними добрами і правопорядком, і загрожував спокоєві в державі.

2. Друге твердження: "Справа поєднання може бути переведена в життя навіть за існуючих обставин". Аргументи, які винесено на потвердження такого погляду вказують, що йшлося про погляд передусім польських католицьких середовищ. Справа політична тут відсунена помітно на другий плян, а за можливість промовляли оці факти:

1/ Хоча йдеться про рішення найвищої ваги за останні часи республіки, то все ж не можна випустити з рук такої нагоди, відкладаючи її з політичних рацій.

2/ Отці Флорентійського Собору не відкладали справи навіть тоді, коли йшлося про одного лише Ісидора, а тут ідеться про справу,за якою стоїть цілий єпископат.

3/ Король готов у майбутньому вжити свого патронального права при заміщенні єпископів, щоб дати на ці престоли з'єднаних.

4/ Це поволі дозволить приєднати до цієї справи все духовенство і народ.

5/ Князь Острозький хоче справу розглядати на Соборі, але за співучастю протестантів, до чого не можна за жодну ціну допустити.

6/ З'єднання на Генеральному Синоді духовенства цілої Польщі - це справа на довшу мету, а тоді пропаде добра нагода.

7/ Королівська влада і сила католиків така, що можна не звертати уваги на поставу Острозького і його прихильників.

8/ Король і католики повинні вистерігатися будь-яких репресій чи будь-якого застосування сили.

9/ Треба використати вживаний протестантами принцип про свободу сумління і застосувати його в католиків; нерозумним виглядає заборонити руському духовенству стати католиками, коли всі мають свободу пристати до будь-якої секти.

10/ Цим король не порушить жодних привілеїв своїх попередників, ані своєї присяги, бо робить це на просьбу тих, у користь яких була складена присяга і дані привілеї.

11/ Подорож Потія і Терлецького до Риму не повинна бути відкладена.

Цей погляд бажав осягнути мету поєднання з кута бачення церковного і католицького, але не хотів зробити найменше поступок з своїх привілеїв. Відтягав, наприклад, справу зарахування українського єпископату до духовно рівноправного стану Польщі, включно до сенаторських прав.

З такої аргументації польського духовенства ніяк не можна прийти до висновку, що справа українського католицизму була якоюсь "польською інтригою", на некористь українського народу і його Церкви, як це залюбки повторяють некритичні, деколи ж і неприхильні особи україн-

ського народу чи його свобідної Церкви від надвлади Константинополя чи Москви.

3. Третє твердження: "Справа з'єднання мусить бути переведена негайно в життя".

Попередні твердження були розбіжні, тож Апостольському Нунцієві у Варшаві не легко було вирішати "за" чи "проти". А від такого рішення він з поважних причин відхилився. Однак нунцій бажав довести справу до позитивного й одноголосного рішення. Тому на залю народ сенаторської Комісії в Кракові, у вересні 1595-го року, покликано Потія і Терлецького, щоб почути думку українсько-білоруської ієрархії про цю спірну справу. Їм було поставлено ряд запитань. Їхні відповіді з'ясовують об'єктивно думку єпископату в цій справі та є головними тезами, які доводили українських владик до з'єднання з Католицькою Церквою.

Ось аргументація українсько-білоруських владик:

1/ Митрополит і всі єпископи бажають з'єднання.

2/ Решта духовенства піде за їхньою волею і бажанням; зрештою, його вплив у цих справах не такий великий, як латинського.

3/ За плян єпископату заявилось багато шляхти, і тільки таємність переговорів не дозволяє подати їх підписів.

4/ Опозиція виразно спирається тільки на три особи.

5/ Всяке відкладення буде виглядати на погордження і відкинення, що негайно використають противники.

6/ Існує загроза, що ініціятива єпископів матиме небажаний кінець, а з цим пропаде справа З'єднання.

7/ Будь-яке зволікання дорівнює їх усуненням з престолів патріярхом, а тоді про з'єднання нарід перестане й думати, хіба що про справу приватну єпископів, яких за це покарано.

8/ Їхня подорож до Риму та з'єднання не має такої небезпеки, яка виникне з відкладення.

9/ Єпископи мають до вибору лише дві можливості: або признати владу патріярха і, покаявшись, прийняти кару, або піддатися римському патріярхові.

10/ Вони не можуть бути без голови-проводу, а крім Римського Архиєрея іншого вони не визнають; Константинополя вони не узнають: радше виберуть смерть.

11/ До Католицької Церкви приводить митрополита й єпископів Українсько-Білоруської Церкви не амбіція, ані людські згляди, але Боже просвічення і благодать, яка вивела їх з темряви до світла.

12/ Якщо духовний стан у Польщі прийме їх у свої ряди, тоді всі труднощі будуть усунені.

13/ Митрополит Ісидор був сам, а їх багато.

14/ Досі не було такого ревного і побожного короля в Польщі, ані такого прихильного для цієї держави Папи; отже, тепер є одинока і чудова нагода для такого боговгодного і корисного діла.

Отже, сенаторська Комісія вирішила, щоб цієї справи не залишати, єпископів Українсько-Білоруської Церкви прийняти з отвертими раменами, в надії на Боже провидіння і допомогу. Королеві Жигмонтові III-му дораджувалося видати універсал до народу, що рішення єпископів вповні відповідає давньому з'єднанню, якого народ і тепер собі бажає; єпископи вирішили це не самовільно, але після довгої призадуми, дбаючи про спасіння їм доручених душ. Нехай король візьме єпископат у свою опіку і зарахує до духовного стану держави, а коли буде виконане і те, про

що просять в Апостольського Престолу, можна сподіватись більшого успіху, як його мав митрополит Ісидор. Тому рішено, щоб делегати українсько-білоруської Ієрархії - Потій і Терлецький - їхали до Риму для остаточного оформлення акту з'єднання.

Так ото справа з'єднання Української Церкви наблизилася до свого здійснення.

4. Ратифікація акту з'єднання в Римі, 23-го грудня 1595-го року

Дня 15-го листопада 1595-го року, до міста Риму приїхала делегація Української Церкви, її два визначні єпископи - Іпатій Потій з Володимира та Кирило Терлецький з Луцька, щоб увійти в прямий контакт з Апостольським Римським Престолом у справі замирення і поєднання між Христовими учнями в його одній, святій, апостольській і католицькій - вселенській Церкві.

Єпископи-делегати вже в перших стрічах з Римським Архиєреєм, передали йому листа від українського єпископату й умови з'єднання. Цим і розпочався передостанній етап з'єднання Української Церкви з Католицькою, який тривав майже цілий місяць. Цей час використано на наради в справі апробати поданих умов.

23-го грудня 1595-го року, в навечір'я Різдва Христового в залі Константина у Ватикані, в присутності папи Климента УІІІ-го і збору всіх кардиналів, Потій і Терлецький, в імені митрополита Михайла Рагози й усього українського єпископату, склали привселюдне католицьке визнання віри, за окремим церемоніялом.

У половині березня 1596-го року українські єпископи-леґати вибралися в поворотну дорогу до краю. Везли вони з собою багато різних листів Вселенського Архиєрея папи Климента УІІІ-го, адресованих до короля Жигмонта ІІІ-го, єпископів і сенаторів Польсько-Литовської Держави, в яких доручалося справу з'єднання Українсько-Білоруської Церкви та допущення єпископів, а передусім митрополита, до державного сейму. Важливі були зокрема листи до Ієрархії, якій урочисто запевнено права Церкви і доручено скликати провінційний Синод для ратифікації порозуміння. Все це було тільки розгортання акту з дня 23-го грудня 1595-го року.

Центральним актом усього з'єднання Українсько-Білоруської Церкви з Римською треба фактично вважати привселюдну ісповідь католицької віри в залі Константина, яку склали єпископи, в присутності цілої Римської Курії, 33-ох кардиналів, в імені цілої українсько-білоруської Ієрархії.

Так ото підготова з'єднання була завершена в тому моменті, коли українська Ієрархія виготовила свої умови з'єднання і подала їх на руки єпископів-леґатів, уповноважнюючи їх окремими документами і грамотою вчинити відповідні кроки, щоб ці умови були прийняті.

По півторамісячних дискусіях, ці умови, з малими уточненнями й поясненнями в Римі, були прийняті. А до єпископів Потія і Терлецького належало вирішити цю справу. І вони її вирішили 23-го грудня 1595-го

року в залі Константина ісповіддю католицької віри і З'єднання стало дійсністю, обов'язуючою обидві сторони. Залишилось ще схвалити рішення і торжественно його проголосити, і цим зайнявся Берестейський Синод у жовтні 1596-го року.

5. Берестейський Синод і його діяння в 1596-му році

Щоб виробити собі правильне уявлення про Берестейський Синод, яким розпочався виразний і безповортний шлях українського католицизму, скажемо коротко про: а/ його скликання; б/ учасників Синоду; в/ уконституювання Синоду; г/ характер соборних діянь; д/ рішення Синоду та е/ про клятву Никифора проти Української Церкви.

а/ Берестейський Синод у жовтні 1596-го року був правно скликаний компетентною церковною владою, тобто правним київським митрополитом Михайлом Рагозою. Він мав право скликати провінційні синоди для обговорення та вирішення справ своєї церковної провінції. Історія свідчить, що такі синоди в Україні скликалося, як у цьому була потреба і дозволяли обставини часу й осіб. Майже від початку християнства в Русі, на важливіших синодах забирала голос і цивільна влада держави. В половині XI-го ст., при виборі першого митрополита Іларіона, князь Ярослав Мудрий велів єпископам з'їхатися та подбати про заміщення Митрополії. В 1147-му році подібно зробив князь Із'яслав II-ий, щоб замістити митрополію Климом Смолятичем. В 1415-му році, в Ковгородку, литовський князь Витовт видав також відповідний універсал у справі синоду, що й відбувся в дуже важливих справах. В 1509-му році, на Віленському Синоді, світська державна влада дала свою згоду, хоч відтак рішення Синоду, якоюсь мірою, здійснено всупереч бажанням тієї ж влади.

Під кінець ХУІ-го століття єпископат частіше збирався на синодах, чи з'їздах, на яких і зродилася думка прилучитися до Риму. Тоді випрацювано відповідні умови такого з'єднання, так з цивільного як і з духовного боку. Після того, як ці умови схвалено Римом, два єпископи-леґати склали ісповідь католицької віри: в своїм імені, в імені митрополита та єпископів.

Папа Климент УІІІ-ий доручив, щоб З'єднання проголосити на окремому Синоді і ратифікувати його. В цій справі було проголошено універсал короля Польщі, Жигмонта III-го, а згодом окружне послання митрополита Михайла Рагози, який визначив місце і час Синоду. Все це було проголошено своєчасно, отже, до Синоду могли всі як слід підготуватися. Тож Синодові в Бересті не можна ніяк закинути, ніби він був скликаний поквапно, або тайком, а чи що були поставлені якісь обмеження, відносно участі в ньому.

б/ Учасники Берестейського Синоду

Чотири категорії учасників з'їхалися на Берестейський Синод.

1. Учасники від Української Церкви: митрополит, єпископи, архимандрити, ігумени та представники світського клиру т.зв. протопопи.

2. Учасники папські: три латинські єпископи:львівський, луцький і холмський, з доручення Папи, який передав їм для цього спеціяльні уповноваження. 3. Учасники з доручення короля, в ролі обсерваторів та сторожів порядку і спокою в кількості чотирьох сенаторів. 4. Учасники опозиції: і духовні, і світські під проводом князя Острозького та протосинкела Никифора - грека; і два єпископи - львівський Гедеон Балабан, якого Острозький погрозами перетягнув на свій бік, хоч він належав до перших подвижників З'єднання, і перемиський Михайло Копистенський, який також спочатку був прихильником З'єднання. Головування і керування працями Синоду належало до митрополита. Митрополит Рагоза проявив надзвичайну енергію в цій справі. Хоч князь Острозький з протестантською шляхтою робив усе можливе, аби вплинути на старого свого приятеля митрополита Рагозу, якому обіцяв 25 сіл своїх дібр, щоб митрополит перейшов на його бік, однак він цього не зробив.

в/ Уконституювання Синоду

Після того, як учасники Синоду прибули до Берестя, вони відразу чітко розділилися на дві групи: з одного боку станула група прихильників З'єднання, під проводом митрополита Михайла, з другого ж - група, в якій фактичний провід узяв у свої руки лнязь Острозький.

Противники З'єднання не мали в Бересті ні одної церкви, де могли б відбувати соборні засідання. Тому вони вирішили відбувати наради в господі Острозького, яку достосовано теж і до церковних богослужб. Соборні наради митрополита і єпископів відбувалися в церкві св. Миколи. Берестейщина взагальному була дуже добре підготована, головно збоку духовенства. Проти них виступила тільки братська школа.

Зійшовшись на перше засідання, обидва синоди проголосили свою правосильність. Однак перший на чолі з митрополитом і більшістю Ієрархії; другий з Острозьким і двома єпископами.

г/ Характер соборних діянь

Берестейський Синод, як такий, не мав ні з одного, ні з другого боку якогось догматичного і доктринального характеру.

З католицького боку, це було публічне прийняття й проголошення вирішеного вже в головних справах і подробицях домовлення відносно поєднання з Апостольським Престолом у Римі. Це був Синод ратифікаційний. Підписавши відповідні листи й документи, його учасники звернули свою увагу радше на те, аби з'єднати собі противників. А коли всі зусилля виявились безуспішними, приступлено до канонічних висновків і санкцій. Противники З'єднання головну увагу звернули на те, щоб на свій бік перетягнути київського митрополита Михайла Рагозу. В цьому зокрема князь Острозький робив усі можливі спроби, разом з усілякими обіцянками, а то й погрозами, бо приєднання до своєї справи митрополита було передумовою успіху однієї чи другої сторони.

Ці заходи показалися безуспішними, тому обидві сторони уконституювалися в окремий синод та видали свої рішення щодо уявних "відступників" від правовір'я. На цьому ціла синодальна акція скінчилася.

д/ Рішення Синодів у Бересті

Рішення Берестейського Синоду, з одного і з другого боку, було адміністративне і церковно-правне, а не доктринальне.

Найважливішим рішенням з католицького боку було - ратифікація вже попереднього року встановленого з'єднання з Римським Престолом на основі поданих і прийнятих умов, загарантованих церковною і державною владами.

Це саме є Берестейський Синод - як порозуміння, як історичний факт.

Дальший акт Берестя - це обопільне викляття. З одного боку, митрополит карав своїх непослушних єпископів - Балабана і Копистенського за їх спротив правній церковній владі і несубординацію, а з другого боку, Никифор - грек, правдоподібно диякон, судив поступок митрополита й єпископів, проголосивши їх відпалими від православ'я та підпалим церковним карам. Однак у тому Никифор виразно переступив свої повновласті, якщо взагалі їх мав. Тут бо йшлося про справи цілої церковної провінції, помісної Церкви, не тільки адміністративного, але доктринального характеру, які при клятві, вимагали докладнішого і компетентнішого розгляду, і то вищої інстанції, а саме: синоду патріярха. Вчинок Никифора був без будь-якого прецеденсу в історії Церкви на Сході. Супроти цього митрополит підкреслював, що в своїй, київській церковній провінції, він є правний голова, а не хтось інший, та що за ним стоїть церковне право і канони Церкви.

е/ Клятва Никифора проти Української Церкви

Коли посольство Никифора до митрополита Михайла не дало бажаних результатів, бо митрополит обстоював своє право у своїй Митрополії, Никифор - грек узявся за крайній засіб, на який не мав виразного права, без церковного суду і доказання вини, проголошуючи церковну клятву проти цілої Українсько-Білоруської Церкви та її правного проводу.

Цим було вчинено заговір на Українську Церкву і внесено роздор в її історію, водночас же і в історію цілого народу аж до наших днів. Група амбітних магнатів, яких надмірну амбіцію вражено поступком своєї правної ієрархії, використавши всі фізичні і моральні сили свого стану, аби спротивитися діяльності своїх єпископів для рятування й піднесення Церкви і Народу в тяжких часах лихоліття, під чужою державною і церковною надвладою.

Але там, де завели людські сподівання, прийшло з допомогою Боже Провидіння, яке наснажило великим гартом духу відважних героїв, щоб далі вести велике історичне діло - Берестейське Порозуміння - яке й досі противники згірдливо називають "унія" та "уніяти".

6. Церковне і цивільне проголошення Берестейського Порозуміння

Берестейський Синод, з київським митрополитом Михайлом у проводі, видав важливу ратифікаційну грамоту католицької єдності Українсько-Білоруської Церкви з Церквою Римською, записану на пергамені й опечата-

ну 9-ма підвісними печатками, яка тепер зберігається у Ватиканському архіві, як один з важливіших документів Церкви. Цей документ доступний кожному, кого цікавить справа З'єднання.

Грамота написана тодішньою слов'янською мовою на великому пергаменті. Він є конституцією католицизму Української Церкви, дійсною до сьогодні. Це один з найважливіших актів усього християнства, і ним він залишиться ще довго, поки ця конституція не буде зревідована в ширших межах, що й застерегли собі єпископи, поставивши можливість такої перевірки між умови свого порозуміння з Римським Престолом.

Слідом за ратифікуванням Берестейського Порозуміння збоку Церкви, прийшло й цивільне проголошення Берестейського поєднання.

По закінченні Берестейського Синоду обидві сторони - прихильники і противники з'єднання - негайно поспішили до Варшави, щоб повідомити короля про свої рішення, та просити про їхнє потвердження також збоку держави.

Король зразу ж відкинув вирішення берестейського антисобору, який відбувся під проводом князя Острозького та його однодумців, а прихилився до рішень митрополита Рагози і більшості єпископів. Острозькому було наказано, під великими грошевими карами, доставити до Варшави Никифора - грека для розслідження закидів проти нього, заангажованого в турецькому шпигунстві. І це розглядалося на черговому сеймі.

Рішення митрополита державна влада прийняла, і король видав окремий державний універсал до народу Королівства, проголошуючи тим самим Берестейське Порозуміння і його правосильність у цій державі.

7. Стан Українсько-Білоруської Церкви на переломі ХУІ-го і ХУІІ-го сторіч

Розглядаючи процес Берестейського Єднання з Римом, який започаткував католицизм Української Церкви, треба з'ясувати коротко стан Української Церкви на фоні тих важливих подій.

Тож розглянемо цей стан за такими розділами:

а/ Митрополія й митрополити.
б/ Єпархії і єпископи.
в/ Духовенство парафіяльне і чернече.
г/ Миряни.

а/ Київська Митрополія і митрополити на переломі 16/17 ст.

До 1595-го року Київська Митрополія належала до візантійської патріярхії. Від 1453-го року, тобто до політичного падіння Константинополя, влада патріярха над київськими митрополитами була радше номінальна. Турецька окупація Візантії зробила Київську Митрополію в дійсності незалежною. Така справа, як номінація митрополитів, яку

давніше пильно контролювала Візантія, тепер перейшла до чинників місцевого походження. Вони з Константинополя вже більш їх не просили, ні вони до Константинополя по затвердження більш особисто не їздили.

Ця фактична безконтрольність і самостійність вчинила, що Митрополія стала залежною від світської влади Польсько-Литовської Держави.

Патронат польських королів чи литовських князів за протестантськими зразками, певною мірою, розв'язував руки, щоб на митрополитів поставляти прихильні собі особи, які не завжди мали всі канонічні вимоги на цю гідність. Звідси прийшло декілька разів до зловжить, так що під кінець ХУІ-го сторіччя треба було навіть усунути митрополита /Онисифора Дівочку/ як негідного і невідповідного. Це, розуміється, викликало й у духовних, і в мирських колах невдоволення та звертало очі до іншої розв'язки, до наладнання зв'язків з дійсним, вільним, законним патріярхом Заходу, Римським Архиєреєм, з яким раніш уже всі Східні та Візантійська Церква були в єдності.

У Берестейськім Поєднанні в першу чергу визнано Київську Митрополію, як правну одиницю, накреслено виразні межі прав київських митрополитів та спосіб її заміщування. Фактично, це була майже одинока справа, яку точно визначено, коли про інші справи, як приміром, справа віри й обрядів, вирішено на основі Флорентійського Собору, а чи й старинних звичаїв і прав.

За даними унійних документів, Митрополія була тим сполучним звеном, яке лучило Українську Церкву з Римом і з Патріярхом Заходу, так що єпископи безпосереднього зв'язку з Римом майже не мали. Звідси, зберігаючи звичаєве й патрональне право щодо назначування київського митрополита, Римський Апостольський Престол застерігав собі лише право затвердження вибраних чи назначених кандидатів у митрополити, доручаючи їхнє свячення, якщо б у цьому виникала потреба, українському єпископатові.

Митрополитові залишалося, в таких рамках, повну самоуправу своєї церковної області, до назначування і свячення єпископів включно, без потреби відклику до Риму. Так ото Київська Митрополія й далі користувалася майже патріярхальними правами, за старовинним звичаєм, з тим, що носіями цих прав стали тепер церковні мужі, котрі дбали перш усього про добро Української Церкви, а не візантійського патріярха, від якого колись на це місце посилалося лиш греків.

З 1595-им роком Київська Митрополія стала католицькою, як конкретний єпископський осідок, і як церковна провінція.

Два єпископи, щоправда, не прийняли поєднання з Римом, але вони такими лише залишилися. Опозиції до Берестя не очолив якийсь новий митрополит. Навіть константинопольський патріярх, який формально викляв і позбавив сану митрополита Рагозу за якусь уявну зраду православ'я, за те, що йому не підкорився, не поважився назначити нового митрополита. Аж до 1620-го року, тобто 25 років, Київська Митрополія була одна і католицька. В 1620-му році прийшло до висвячення некатолицького митрополита на цей пост. Свячень довершив єрусалимський патріярх Теофан, нібито на доручення константинопольського патріярха.

Відтоді, фактично, історія Української Церкви розщеплюється на дві митрополії: католицьку й некатолицьку. Опозицію єпископів та мирян проти Берестейського Порозуміння очолили тоді київські нез'єднані митрополити. В 1685-му році цей провід перейшов до московського патріярха, а Київська Митрополія стала хіба що титулярною, з фактичною владою над єпархією київської округи.

Яка ж була влада і привілеї київських митрополитів з початком 1600-го року?

Київські митрополити з початком ХУІІ-го сторіччя мали ось які права і привілеї: 1/ назначувати та висвячувати єпископів на незаміщені єпископські престоли; 2/ назначувати єпископам помічників-коадюторів з правом наступства; 3/ переносити єпископів з одної єпархії до іншої; 4/ судити єпископів; 5/ приймати апеляції від єпископських судів; 6/ візитувати єпархії своїх єпископів; 7/ визначити межі єпархій; 8/ завідувати єпархіями або назначувати адміністраторів після смерті єпископа; 9/ скликувати провінційні, тобто помісні синоди та на них головувати; 10/ карати непослушних єпископів та тих, що не хотіли брати участі в синоді; 11/ проголошувати постанови синодів після їхнього схвалення Апостольським Престолом; 12/ видавати пастирські листи в церковних справах до всіх єпархій.

В тому часі київські митрополити мали повну владу над чернечим клиром своєї митрополичої єпархії, а також деяку владу над іншими монастирями митрополії, головно при назначуванні, усуванні, чи судженні архимандритів.

Крім того київські митрополити мали цілий ряд повновластей,даних їм Апостольським Престолом, які відносились до дисциплінарних чи адміністраційних справ.

Київські католицькі митрополити мали також свої окремі традиційні відзначення і привілеї, а саме:

1/Першість; 2/ право бути згадуваними під час богослужень у цілій своїй церковній провінції; 3/ право вживати окрему літургічну ризу, т.зв. "саккос", що в тих часах застерігалося виключно митрополитам; 4/ право вживати мітру з двораменним хрестом; 5/ на процесії бути супроводженим хрестом з двома перехрестями.

В тих часах мав місце помітний вилім у правах київських митрополитів, тобто т.зв. "ставропігійські братства", які підлягали безпосередньо патріярхам. А відтак прийшло ще й вийняття чернецтва з-під митрополичої влади та підпорядкування його Апостольському Престолові. Але, до самого занепаду Київської Митрополії в 1839-му році, під цим оглядом не було проведено повного розподілу, тож митрополити, в такий чи інший спосіб, відогравали важливу ролю в історії чернецтва, головно за посередництвом Генеральних Капітул та довічних архимандритів, що майже до другої половини ХУІІІ-го сторіччя були безпосередньо залежні від митрополитів.

Церковні ставропігійні братства, згодом в упорядкованих церковних обставинах, утратили рацію свого окремого існування та перейшли під управління єпископів. Тільки Львівське Ставропігійне Братство, приступаючи до з'єднання з Апостольським Престолом, у 1709-му році, виєднало собі право дальшої ставропігії в користь Римського Патріярхату та безпосередньо залежало від Риму і Конгрегації для Поширення Віри, з тим, що місцевий єпископ мав над ними владу, оскільки легат Апостольського Престолу. У висновку можемо сказати, що з Берестейським Порозумінням Українська Церква набула ясний зарис своєї церковно-правної та історичної постаті й обличчя, чого не було в попередніх сторіччях. Спочатку могутня Візантія бралась посягати на повну церковну надвладу в Київській Русі. Вона мала інтерес у тому, щоб держати Українську Церкву в стані такої розпливчастості, а навіть внутрішнього розділу на кілька митрополій, чи митрополитів, ведучи з сусідами України гру в політичній площині.

Римський Патріярхат, який не мав окремих плянів щодо України, визначив ясно і недвозначно свої позиції та стан Української Церкви

в Католицькій Вселенській Церкві, за засадою "добрі домовлення дають добрих приятелів". Це й була ота засаднича справа і здобуток Берестейського Порозуміння, незважаючи на те, що згодом іноді церковна і державна політика сусідів затемнювала ту чіткість і ті вихідні домовлення, розуміється, зі шкодою для Вселенської й Української Церкви,як це побачимо згодом.

б/ Єпархії і єпископи Української Церкви на переломі 16/17 ст.

Єпархії: Єпархіяльний поділ українсько-білоруської території або т.зв. київської церковної провінції, з ходом часу й історії, зазнав різних пересунень. Виходячи з територіяльного трикутника Київ-Переяслав-Чернігів, ріст Київської Митрополії пішов у напрямі західнім, північнім та північно-східнім. Граничне положення Української Землі на півдні й на південному сході й заході припинило сформування згаданої території в цьому напрямі, а отже й під оглядом церковним, подібно як припинило формування і культурний і політичний розвиток. Київська Митрополія, щоправда, в XIII-XIУ сторіччях розтягалася півколом, яке мало свої найдалі висунені проміри до Перемишля, Холма, Полоцька, Новгороду Великого, Володимира над Клязмою та Сорою над Волгою. В ХУ-му сторіччі це півколо розділилося по лінії Київ-Новгород Великий, відповідно до тодішньої політичної структури давньої території Київської Держави. Розділ перейшов кордонами тодішньої московської та литовсько польської займанщини. Флорентійське поєднання церковного Сходу і Заходу створили основи не тільки під реальний поділ цієї території, що існував з новим політичним організмом, але і духовний підрозділ, по лінії: католицизм і православ'я.

Фактичний поділ виник тоді, коли в Києві залишився митрополит Ісидор, який підписав Флорентійське Порозуміння, разом з цілою Східною Церквою, а в Москві почав управляти, з волі князя, митрополит Іона, що заявився проти такого Порозуміння.

Формальний і правний розподіл Київської Митрополії здійснив папа Пій II-ий у 1458-му році, назначуючи наступника митрополитові Ісидорові, в особі митрополита Григорія II-го.

За Григорієм II-им папа Пій II-ий признав такі єпархії: Брянську, Смоленську, Полоцьку, Турівську, Луцьку, Володимир-Волинську, Перемиську, Холмську і Галицьку - всіх дев'ять єпархій. Цей розподіл відповідав тодішньому фактичному політичному поділові українсько-білоруської території.

В таких самих більш-менш кордонах увійшла київська церковна провінція в переговори з Апостольським Престолом при кінці ХУІ-го сторіччя, за винятком хіба що Брянської єпархії.

В Берестейських переговорах узяли участь такі єпархії: Київська митрополича архиєпархія; Полоцька архиєпархія, з прилученими до неї в різних часах єпархіями:Вітебською, Мстиславською, а згодом і Могилівською; єпархії Володимирська і Берестейська, злучені під одним єпископом; єпархії Луцька й Острозька також злучені; єпархія Пінська й Турівська, злучені в одну; Холмська й Белзька, злучені разом; Перемиська і Самбірська, а згодом і Сяніцька, злучені разом; Львівська й

Кам'янецька, злучені разом, які діяли на території давньої Галицької Митрополії й титулярно належала до Київської Митрополії.

Всі ці єпархії були складовими частинами Київської Митрополії - і фактично, і формально, з тим, що до 1630-го року Галицькі єпархії: Перемиська, Самбірська та Львівська були ще нез'єднані з Київською Митрополією, оскільки католицькою, а від 1630-тих років перестали також формально належати до тієї ж митрополії. З 1625-им роком, відповідно до мілітарно-територіяльних здобутків Польської Держави, почала належати до Київської Митрополії архиєпархія Смоленська, котра охоплювала частину території давніх єпархій Брянської та Чернігівської.

Кожна з єпархій мала, відповідно до свого складного вигляду, два чи більше осідків, а з тим і катедральних церков, які лежали більш-менш у центрі адміністративної території. Довкола тих центрів розгорталося церковно-релігійне життя єпархій. Лише Київська єпархія була позбавлена свого природного осідку - Києва, бо митрополити резидували в різних містах Литви, як ось: Вільно, Новгородок та Мінськ. Кожна з єпархій мала досить розлогі земельні посілості, як джерело утримання єпископа й катедрального храму. На жаль, протягом цілого ХУІ-го сторіччя проходив процес забирання чи роздавання церковних маєтків різним світським особам, чи то зв'язаним з особами єпископів, а чи зовсім постороннім. Саме туди проходив вплив польських королів на дальшу долю Української Церкви. Вони були давальниками "церковних хлібів" і роздавали їх своїми грамотами, кому бажали, часто за нецерковні, а політичні чи мілітарні заслуги. Королівська та шляхетська сваволя довела до крайнього зубожіння української єпархії, чого не вдалось прикоротити навіть Апостольському Престолові, незважаючи на добру волю і намагання всіх у цьому напрямі.

У проводі української єпархії майже завжди був єпископ-адміністратор у випадку смерті правлячого. Система різних апостольських капітулярних чи генеральних вікаріїв не була прийнята в Київській церковній провінції. Після смерті єпископа єпархією завідував здебільша сам же митрополит, аж до назначення нового єпископа. Єпископів, майже з правила аж до другої половини ХУІІ-го сторіччя, вибиралося за приписами візантійського канонічного права, з-поміж ченців, звичайно шляхетського походження, з огляду на їх освіту.

До помочі єпископам встановлювалися при катедрах більше чи менше чисельні крилоси. Деякі єпархії звели їх до символічного значення. За крилошанами, яких насправді з кінцем ХУІ-го сторіччя вже майже не було, йшли протопресвітери або т.зв. протопопи/декани/, які мали під своєю владою кількадесять парафій для нагляду, візитації та збирання різних податків на єпархію. Наприклад, св. Йосафат, як єпископ, у своїх правилах до священиків точно визначив їхню владу і засяг діяльності, а саме: дбати про зберігання правил для священиків та візитувати парафії, щоб могти дати звіт єпископові на єпархіяльних синодах про свій деканат.

Берестейське Порозуміння спочатку нічого не змінило в такому укладі єпархіяльного життя, в його зовнішній, організаційній структурі. На це не було ні пригожих обставин, ні часу, ні потрібного спокою. Ще тридцять наступних років воно мусить важко змагатися за своє існування, без спромоги взятися до основних реформ свого внутрішнього життя. Вони здійснюються лише в довгих проміжках часу і майже припадково.

В тому відограла немалу ролю традиційність української людини, яка в часах народного лихоліття звикла дивитися з підозрою на всякі зміни, хоч би корисні й необхідні, вбачаючи в них зазіхання на своє національне існування. Це явище існує до сьогодні, бо доля української людини і землі, на жаль, не змінилася.

Єпископи: Єпархіями з правила керували єпископи. Несвячених адміністраторів чи завідателів майже не стрічаємо в Українській Церкві. В тому часі не бачимо також т.зв. єпископів-помічників, які не мали б своєї єпархії. Щойно згодом, і у виняткових обставинах, митрополити почали давати єпископам помічників, котрі, як єпископський титул, приймали одну із злучених єпархій, наприклад Вітебську, для помічника архиєпископа Полоцького.

Аж до половини ХУІІІ-го сторіччя єпископами Українсько-Білоруської Церкви були виключно ченці. Ця практика Східної Церкви мала свої причини в тому, що парафіяльне духовенство було переважно жонате. Крім того духовна й аскетична формація ченця давала більшу запоруку, що цей важливий обов'язок у Церкві Христовій передається в гідні руки.

Щодо родинного походження, то на переломі ХУІ/ХУІІ сторіч єпископи Української Церкви походили майже завжди з шляхетських родів. Щойно під кінець ХУІІІ-го сторіччя також під цим оглядом бувають винятки. Звичай родового походження єпископів мав у тому часі велике значення, коли взяти до уваги те, що єпископи ставали визначними постатями даної території, котрим до виконання доручалося велике завдання. Він мусів мати потрібний авторитет і пошану при тодішньому поділі суспільства на точно означені кляси.

Спосіб назначування єпископів на незаміщені престоли, на переломі 16/17 сторіч, був традиційний. У ХУІ-му сторіччі польські королі й великі литовські князі здобули собі виключне право назначування на ці достоїнства. Київські митрополити, на різних синодах, обороняли давнє право синодального вибору на єпископські катедри.

Щойно в католицькому періоді Київської Митрополії митрополити помалу здобувають щораз то більші впливи на вибір єпископів.

З початку ХУІІІ-го сторіччя Апостольський Престол окремим листом заборонив робити будь-які заходи, щоб здобути собі привілей на владицтво.

Щодо богословської підготови кандидатів в єпископи, то після з'єднання з Римом ситуація змінилася на краще. Коли раніш не було кандидата, який мав би вищі університетські студії, то після Берестейського Синоду єпископами обиралися особи, які мали вищу університетську богословську освіту. Порівнюючи стан українського єпископату поберестейських часів з тим станом, який існував у ХУІ-му сторіччі, бачимо значний поступ вперед на шляху до вдосконасення цього важливого священного сану, який перестає бути іграшкою в руках шляхетських родів та джерелом прибутків та догід зубожілої шляхти.

Миряни Українсько-Білоруської Церкви на переломі 16/17 сторіч

Українсько-Білоруська Церква мала своїх вірних у всіх нашаруваннях громадянства, починаючи від високопоставленого, хоч дуже нечисленного боярства, чи навіть членів княжих родів, аж до звичайного хлібо-

роба, невольника на королівській чи шляхетській ниві.

Української шляхти з початком ХУІІ-го сторіччя зосталося вже дуже мало. Вона вже півтора сторіччя підпадає посиленій денаціоналізації, а з цим і переходові на латинський обряд. Цей процес зміняв цілу структуру українського народу, а з ним і Української Церкви. Церква дедалі більше втрачає свої заможні, освічені впливові кола, а з тим своє суспільне значення.

Решти української шляхти та князівського стану, як приміром Острозькі, Слуцькі, Тишкевичі, Воловичі й інші, витрачали безпотрібно сили на внутрішню боротьбу і поборювання тих осіб, що змагалися за піднесення Українсько-Білоруської Церкви з занепаду та за повне її урівноправнення в польсько-литовській дійсності.

У своїм відношенні до Української Церкви рештки української шляхти виходили насамперед з власного становища, обстоюючи свої номінаційні та патрональні права до українських приходств, монастирів, архимандрій тощо. Їх пряма стичність з Церквою йшла через церковні маєтки й тут вони давали найбільше відчути своє значення в Церкві. Вони втримували для себе окремих духовників та окремі церковці і каплиці.

Міщанський стан мав в Українській Церкві тодішніх часів своє особливе положення. Він не був обтяжений т.зв. духовними добрами, тобто різними патрональними правами і привілеями, не зазіхав на церковні маєтки, притому ж був вільний від соціяльного панщизняного гніту. Зате мав труднощі співжиття і професіональної співдії з людьми інших віровизнань і обрядів. З цього боку виникала потреба організованості й у церковних справах, подібно як існували організаційні забезпечення в справах професіональної праці. Саме тоді постали т.зв. "церковні братства", що об'єднали на церковному грунті різні цехи міщанства, купецтва й ремісництва.

Братства, релігійно-національні товариства, які засновувано при церковних парафіях, члени ремісничих і цехових організацій, продовжують традицію середньовічних релігійних братств західної і східної Европи. Їхня мета була спочатку релігійно-благодійна: дбали про свої храми та їх обслуговування, влаштовували громадську участь у богослуженнях і місцеві церковно-громадські врочистості, братські спільні обіди, допомагали бідним і хворим членам громади, ховали їх за кошти спільної каси, організували шпиталі, школи тощо.

В ХУІ-ХУІІ сторіччях, в добу ширення денаціоналізації збоку Польсько-Литовської Держави, вони набували дедалі більшого впливу та громадою добивалися своїх станових і національних прав. Братства поставили собі за мету обороняти також східний обряд перед наступом інше обрядових груп; плекаючи свої традиції, ставали на захист своєї східної Церкви і народної самобутності.

З кінця ХУІ-го сторіччя Братства почали розгортати і культурно-освітну працю, відкриваючи школи і друкарні й організували бібліотеки. Перше місце займали Братства Львівське, Віленське й Київське, які видали культурних діячів, учителів, друкарів, письменників та інших.

Братства на українських землях зберігали свій характер важливого культурно-церковного чинника в українськім народі й Церкві до ХУІІІ сторіччя. Однак, зі скріпленням церковного життя, католицького і православного, поволі занепадає їхня незаступність.

Головна маса віруючих, об'єднана в своїх громадах і парафіях, не відограла в тому часі якоїсь помітнішої ролі, з огляду на своє соціяльне становище та свою освіту і закріпощення. Тільки повільно під-

носився рівень релігійної освіти серед народу, починаючи з парафіяльних шкіл і народних місій.

Праця єпархіяльного осілого духовенства на місцях, з різних причин, мусіла обмежитися тільки до релігійно-культурних чинностей і обслуговування вірних, не маючи спромоги повести ширшезакроєну акцію, з особистих рацій і з причини свого соціяльного положення, тобто з браку освіти і з браку соціяльної незалежності, будучи ще до того обтяженим родиною.

8. Київський митрополит Іпатій Потій /1600-1613/

Після смерті митрополита Рагози в 1599-му році, на престол київських митрополитів вступив володимирсько-берестейський єпископ Іпатій Потій. Це той перший митрополит, якого мав потвердити Апостольський Престол після Берестейського З'єднання, на основі папських буль з 1595-го року. Тому аж цілий рік після королівської грамоти, з вересня 1599-го року, треба було чекати на папську буллу з Риму, яка появилася 15-го листопада 1600-го року.

Іпатій Потій народився в шляхетській сім'ї королівського писаря - Льва Потія, 12-го серпня 1541-го року, в місцевості Рожанка. Згодом він переїхав до Кракова, де його батько виконував свої обов'язки. Батько Потія помер на 9-му році його життя, тож малим сиротою опікувався король Жигмонт II-ий Август. Перші науки проходив молодий Потій у школі князя Радивіла Чорного, віленського воєводи і литовського канцлера. Відтак Потій мав учитися у Краківській Академії. Після студій, його знову стрічаємо в князя Радивіла, де він підпав під вплив кальвінізму, що тоді був у моді серед вищих литовських кіл, і прожив у кальвінізмі до 33-го року життя. Щойно після Тридентського Собору прийшло до католицького протиудару в тому просторі. Згодом Потій працює писарем на королівському дворі Жигмонта II-го Августа аж до його смерті 1572-го року. В тому ж часі він одружився з дочкою волинського православного боярина Теодора Головні Острожецького. Мабуть, під впливом тієї православної сім'ї Острожецьких, повертається Потій у 1574-му році знову на православ'я, в якому згодом відограв велику ролю "батька з'єднання", піднісши Церкву з упадку.

За короля Жигмонта III-го, в 1580-их роках, бачимо Потія на становищі земського судді в Бересті Литовському над Бугом, де він стрічається віч-на-віч зі сумним станом українського народу і його Церкви. Відтоді, аж до його смерті в 1613-му році, Берестьстає осередком його життя і діяльності в користь Церкви, спершу в ролі канцлера-сенатора, згодом єпископа-владики, а в кінці київського митрополита.

Будучи заступником берестейського воєводи та сенатором держави, Потій старався багато зробити для покращання долі Українсько-Білоруської Церкви. Він був визначною постаттю на західних українських землях.

Коли в 1590-му році в Бересті зібрався синод ієрархії, Потій, як сенатор, брав у нарадах живу участь. Тут і зродилася перша думка про поєднання з Римом, за яку підписалося чотири владики. В тому ж Бересті відбулися і наступні синоди в 1592-му році, згодом же всі унійні синоди до 1596-го року включно. На цьому останньому ратифіковано З'єднання. Берестейський каштелян Потій, мабуть, зумів створити в тому місті таку прихильну атмосферу до унійної думки, що єпископат почував

ся там вільний дискутувати цю справу. Під кінець 1592-го року вмирає Потієві його дружина Ганна. В січні 1593-го року помер єпископ володимирсько-берестейський Мелетій Хребтович-Богуринський. Тоді очі всіх звернулися на активного вдівця-сенатора і каштеляна як найкращого кандидата на цей престол. Православні бачили в ньому заслужену для Церкви людину, основника братства і школи в Берестю. Князь Острозький мав на нього великий вплив, тож заявився за його кандидатуру. Врешті Потій погодився і, 31-го березня 1593-го року, Кирило Терлецький постриг каштеляна і сенатора держави в ченці, надавши йому ім'я Іпатій. Кілька тижнів згодом Іпатій став володимирсько-берестейським єпископом.У грудні 1594-го року Потій ставить виразно свій підпис під декларацію єпископату Українсько-Білоруської Церкви про з'єднання. Згодом працює він над виготовленням умов. у червні 1595-го року доводить до написання синодальної грамоти про намір з'єднання і приймає делегацію-посольство до Риму, разом з Терлецьким. Три місяці згодом, переборовши всі перепони і труднощі, а то й погрози збоку Острозького, виїжджає до Риму. Як прототроній, тобто заступник митрополита і знавець латинської мови, він стає на чолі посольства і своєю поведінкою та культурним виступом справляє в Римській Курії дуже гарне враження.

Склавши ісповідь католицької віри, дня 23-го грудня 1595-го року, Потій вертається щасливо до Берестя, де, в жовтні 1596-го року, завершує прийнятий від обох сторін мандат - довершити соборно Берестейське Порозуміння.

Три роки згодом Потій, ставши київським митрополитом, розгорнув подивугідну діяльність, яка охоплювала дослівно всі ділянки життя. Ширив український католицизм освітою, школами, могутнім словом, як натхненний проповідник, і вправним пером, як знаменитий письменник. Для українського католицизму і з'єднання саме Потій виборов на сеймах і державних трибуналах правне становище та існування в Польсько-Литовській Державі.

Вже в 1600-му році митрополит Потій основує першу семінарію у Вільні для вишколу духовенства. Робить часті канонічні візитації митрополії, усуваючи зловжиття. Він видав цілу низку полемічних творів в обороні українського католицизму і єдності Церкви.

Взагальному ж митрополит Потій був непересічною людиною теж і своїми природними даруваннями, характером та святістю життя.

По дванадцятьох роках єпископства і 13-ох митрополитування,в яких постало, зросло і закріпилося Порозуміння Української Церкви з Католицькою, сили батька і головного творця З'єднання, Іпатія Адама Потія виснажилися і його життя дійшло до своєї туземної кончини.

Помер митрополит Потій на 73-му році свого многотрудного і многострадного життя, підписуючи прохання до короля за своє стадо, у володимирській єпископській палаті, дня 18-го липня 1613-го року, невигладно вписавши своє ім'я в історію Церкви і народу.

9. Церковна боротьба між католицтвом і православ'ям з початком XVII-го сторіччя

Перші десятиліття по Берестейськім Синоді стоять під знаком боротьби і проби сил між православ'ям і католицизмом. Ця проба сил, вийшовши від дискусій і полемік, стала вже з перших років драматичною,ле-

гальною і реальною, у Варшаві й у Вільні, в Києві й у Львові, на Білорусі й Україні, на державних сеймах і трибуналах. Хоч католицтво вийшло з неї, в цім першім етапі, переможно, проте зазнало багато втрат реальних, матеріяльних і моральних, у людях, у речах і в часі та втрачених нагодах.

Спочатку Берестейське Порозуміння мусіло витримати тяжку, чисто церковну боротьбу духовними засобами і так виправдати себе. Це були синоди, полеміка, взаємовикликання. Католицька Ієрархія спочатку вийшла з цього переможно, втративши тільки дві єпархії: Львівську і Перемиську, та багато шляхти і міщанства.

Залишившись без своєї ієрархії, православна шляхта взяла ініціятиву в свої руки та перенесла боротьбу на питому собі площину: до сеймів, сеймиків і трибуналів, де вона була сильна і почувалася на своєму грунті, в шляхетській Польсько-Литовській Державі.

Вже в 1597-му році на сеймі у Варшаві шляхта оскаржила Українсько-Білоруську Ієрархію в порушенні прав і привілеїв шляхти та державних договорів і домагалися відсунути з'єднаних єпископів з їхніх катедр. Те саме повторено 1598-го року - але сейм потвердив правосильність і законність з'єднання. В 1599-му році помер київський митрополит Рагоза і наступ на український католицизм знову прийняв гострі форми. Прийшло до забирання і роздроблювання митрополичих маєтків збоку шляхти.

На сеймі в 1603-му році Острозький знову домагається усунення митрополита й єпископів, але безуспішно. З часом прийшла шляхетська ребеллія в державі, війна з Московщиною, почалося насильне займання церков і маєтків з'єднаних, а шляхетська вольниця, почуваючись на силах, дала цій акції свою підтримку і гарантувала безкарність - і перед центральною державною владою, і перед єпископською. Ще в 1599-му році протестанти-лютерани, разом з православними, уклали союз для боротьби з католиками, де щораз то більше зростав фанатизм нетерпимості. Понад дві декади, на початку ХУІІ-го століття, Польсько-Литовська Держава веде політику поступок, і український католицизм мусітиме рахувати тільки на власні внутрішні, духові сили.

10. Йосиф Велямин Рутський - митрополит Києво-Галицький і всієї Русі /1614-1637/ - Атлант З'єднання

Зі смертю Іпатія Потія, в липні 1613-го року, Київську Митрополію, правом наступства, почав негайно управляти єпископ галицький, Йосиф Велямин Рутський, поробивши в Римі заходи про відповідне потвердження свого наступства.

Йосиф Рутський був тоді лише єпископом галицьким та помічником митрополита, назначеним, потвердженим і висвяченим митрополитом Потієм, силою митрополичих прав до назначування єпископів у Київській Митрополії, загарантованих у Берестейському Порозумінні також Апостольським Престолом. Тільки митрополита потверджував Апостольський Престол, на прохання короля держави.

Митрополит Йосиф ІУ-ий, у світському житті Іван, родився коло 1573-го року в селі Рута, недалеко Новгородку на Білорусі. Батько Йо-

го Фелікс Белямин походив з Московщини: втік він перед переслідуваннями царя Івана Лютого до Польщі й осів на хуторі Рута. З того часу рід Веляминів додав собі друге прізвище - Рутський. Батьки Івана покинули православну віру та прийняли кальвінізм, який тоді був дуже поширений серед української і білоруської шляхти. Івана однак охрещено в східному обряді. Спочатку він виховувався на дворі княгині Заславської, у Вільні, потім у князя Константина Острозького, де й вирішив прийняти католицизм. Після смерті батька, 1590-го року, Іван виїхав на студії до Праги й там у єзуїтському монастирі приймає католицизм. Пізніше переїжджає на університет до Вюрцбургу, де ссягає ступінь доктора філософії. Мати ж його, довідавшись, що син прийняв католицьку віру, відмовила йому допомогу й завізвала додому. Рутський не вертається домів, але іде пішком до Риму, щоб у Вічному Місті вчитися богослов'я. Завдяки доручаючим листам о. Бокси, Рутський дістає місце стипендиста Колегії св. Атанасія. Після чотирьох років богословських студій, сам папа Климент УІІІ-ий велів Рутському змінити латинський обряд, в якому був вихований, заявляючи: "Хочемо, щоб ти прийняв грецький обряд. Нашим бажанням є, щоб ти склав присягу, що витримаєш у ньому до смерті". Велінню Папи Рутський не міг підкоритися. З плачем вийшов він з папських кімнат; а через кілька днів склав присягу, яку зберіг аж до смерті.

В 1603-му році, після закінчення богословських студій, Іван Белямин Рутський вертається до Вільна і тут удається до митрополита Іпатія з проханням, щоб прийняти його до єпархії і висвятити на священика. Але митрополит спочатку не довіряв молодому богословові, який приїхав з Риму, тож не хотів його висвятити. Причиною недовір'я митрополита Іпатія було те, що він знав, як дуже Рутський раніш був прив'язаний до латинського обряду. Щоб не пошкодити великій справі Унії, щоб не наразити новоз'єднаної Церкви на закид латинщення, що його міг увести в грецький обряд новий вихованець Риму, митрополит Потій волів зачекати, доки Рутський не дасть задовільних доказів прив'язання і любові до східного обряду. Після довгого вагання й досвіду життя, Іван Рутський, 8-го листопада 1607-го року, вступає до монастиря св. Тройці у Вільні, де одягає чернечу василіянську рясу. Чернечі обіти складає 1-го січня 1608-го року і незабаром приймає св. тайну священства.

В монастирі находить Рутський щирого і відданого друга праці - Йосафата Кунцевича. Обидва вони вирішають найперше привернути чернечу карність і лад у монастирі, куди прибуло тоді більше молодих людей. Рутський жертвує всю свою спадщину по батькові, щоб відновити знищений монастир для нових лав борців за Українсько-Білоруську Католицьку Церкву.

Після усунення збунтованого архимандрита Сєнчила, митрополит Іпатій назначує архимандритом монастиря св. Тройці у Вільні Рутського, який всеціло віддається улюбленій своїй ідеї - реформі чернечого життя. Але знеможений трудами і старістю митрополит Іпатій, передчуваючи свій близький кінець, почав підшукувати помічника і наступника. Кращого від Рутського не можна було знайти. Тому, в червні 1611-го року, назначує митрополит Іпатій архимандрита Рутського своїм єпископом-помічником з названням галицького єпископа і з правом наступства на київський митрополичий престол.

Рутський утвердив, поширив і поглибив українську католицьку ідею та поклав під неї міцні реальні основи, ставши їх пропагатором і оборонцем у Білорусі й Україні, й у християнському світі взагалі. Історія надала йому почесне названня "Атланта З'єднання" Церков.

а/ Перші церковні діла великого митрополита - Йосифа Велямина Рутського

Склавши приписану ісповідь католицької віри, вже дня 5-го квітня 1614-го року, Йосиф Рутський одержав буллю свого потвердження на київському митрополичому престолі, згідно з Берестейським Порозумінням. Він негайно розпочав свою невтомну працю для блага Церкви. Його діла створили начебто канву для історії Українсько-Білоруської Церкви тих часів взагалі, або принаймні в найближчих 25 роках.

Незабаром після того митрополит Рутський висвячує нового єпископа на Володимирську єпархію - Іллю Мороховського; передає управління Біленської Святотроїцької архимандрії Йосафатові Кунцевичеві; в навечір'я святих Петра і Павла вступає торжественно на митрополичий престол у Вільні, тодішньому осідкові Київської Митрополії, хоч його думка й очі, в тому акті, звернені до свого природного і канонічного осідку - до древнього Києва. В 1614-му році митрополит Йосиф, в товаристві другого сміливця Йосафата Кунцевича, вибралися до Києва, який не прийняв був ще тоді Берестейського церковного Порозуміння. Відвідали вони св. Софію, поладнали багато біжучих справ, нав'язали громадські й церковні стосунки. Тоді Йосафат Кунцевич відвідав Печерську Лавру і мав розмови з її ченцями на церковні теми.

Ця подорож митрополита Рутського до Києва мала свої деякі ближчі і дальші успіхи. Він побував ще в Києві в 1628-му році, зберігаючи ціле своє життя київську візію св. Софії і Печерської Лаври.

В 1615-му році митрополит Йосиф вибирається поспішно в другу далеку подорож - до Риму, щоб тут ладнати важливі справи своєї Митрополії, а саме: потвердження конституції Берестейського Порозуміння, дане ще в травні 1615-го року. Виєднав він тоді у Римі право закладати школи на Русі з усіма правами і привілеями тодішніх передових єзуїтських шкіл; виєднав 22 студійні стипендії для свого клиру й у Римі, і по інших папських колегіях. Виклопотав він заборону зміняти східний обряд для русинів; повновласть святити єпископів у виїмкових обставинах; виєднав сталу данину на потреби Митрополії з Володимирської єпархії; виєднав у Римі також 50 допоручаючих листів до найвизначніших мужів у Польщі й у Литві, духовних і мирян. Одержав запевнення допомоги в перевишколі й об'єднанні чернецтва та всі ласки і духовні привілеї, якими втішався клир у Західній Церкві, не кажучи вже про своє піднесення до гідності асистента папського трону, гостинність і навіть грошеву допомогу.

Протягом зими і навесну 1616-го року, пролежав Рутський у Римі на ложі болізні, оточений уважливістю папи Павла У-го та кардинала - державного секретаря Сціпіона Берґезе.

В липні 1616-го року Рутський повертається до своєї Митрополії. Його подорож до Риму увінчалася великим успіхом на благо Українсько-Білоруської Церкви на довгі часи.

б/ Реорганізація і об'єднання Чину Василіян

Митрополит Рутський, повернувшись улітку 1616-го року з Риму, взявся за найважливіші справи свого дотеперішнього життя, за здійснення своїх первісних плянів для піднесення Східної Церкви та її загаль-

ного з'єднання, за допомогою реорганізації чернечого клиру - василіянського чернецтва.

Рутський добре розумів, що протиставитися насланим з Москви захисникам православ'я чи тим, які з переконання боронили його, могло тільки свідоме українське чернецтво. Він усвідомляв, що хто зреформує Василіянський Чин, зреформує й українсько-білоруське духовенство, а головно єпископат, який набирався з чернецтва, й адміністрацію Церкви. Вороги ж знали добре оце: якщо східний католицизм пошириться по всій Україні, то Україна буде втрачена і для Москви, і для Польщі.

Тому вже здавна Рутський обмірковував підхожі засоби для цієї праці. В 1604-1607 роках він носився з думкою прикликати на допомогу латинські Чини, Кармелітів або Єзуїтів. Згодом узявся до тієї праці самостійно. Як віленський архимандрит, почав виховувати кадри душпастирів, досягнувши за неповних десять років майже сотку молодих ченців, добре вихованих і вишколених. У 1615-му році виєднує він студійні стипендії для молодих кандидатів-місіонерів по різних папських семінаріях Европи: Рим, Відень, Прага, Вільно - всіх 22 місця. Дістає він від Єзуїтів двох членів цього Ордену для духовного проводу своїх ченців.

Рутський особисто працював над тим, щоб в один устав зібрати правила св. Василія Великого. Зготував також і Правила Чину.

Написавши загальний Устав, дня 20-го серпня 1617-го року, скликав Рутський в Новгородовичах настоятелів монастирів своєї митрополичої єпархії для завершення організаційної структури, хоч аскетична реформа Рутського ще далі тривала в Битенському монастирі. До об'єднання в Новгородовичах приступило 5 монастирів митрополичої єпархії під проводом віленського архимандрита Йосафата Кунцевича, а саме: Новгородок, Мінськ, Жировиці, Битень і Вільно. В Новгородовичах 1617-го року відбулась перша генеральна Капітула оновленого Василіянського Чину. На цій Капітулі вирішено, що в проводі Чину стоятиме київський митрополит, прийнявши встановлений капітулою устав. Щоб однак митрополит міг як слід піклуватися монастирями й ченцями, вибралося одного ченця, не єпископа, з названням Протоархимандрита, який мав практично управляти Чином і дбати про його лад і правопорядок. Що чотири роки мала скликатися Капітула для ладнання важливіших справ. Протоархимандрит назначував настоятелів для окремих монастирів, візитував їх тощо. Протоархимандрита обирали під час капітули довічно - на все життя. В нарадах брали участь: митрополит, настоятелі монастирів і делегати чернецтва. У випадку смерті, протоархимандрита мав заступити його сповідник з названням генерального вікарія, аж до найближчої капітули, яку скликав митрополит. Протоархимандритові до помочі обиралося 4-ох радників і секретаря; також їхні обов'язки були довічні. У випадку смерті котрогось з них, протоархимандрит з радниками назначував заступника до найближчої капітули. Настоятелів окремих монастирів назначував протоархимандрит на чотири роки, за згодою своєї Ради. Існуючі досі довічні настоятельства, т.зв. архимандрії, мали бути, з часом, скасовані чи перемінені на тимчасові настоятельства. Лише Капітули мали законодатну владу. Вже тоді були статутово визначені стосунки між Чином і єпископами, які походили з чернецтва, і залишилися в єпархіях членами Чину Василіян. Правлячий митрополит, спільно з протоархимандритом і його радниками, мали вибирати помічника для митрополії. Незаміщеними єпархіями управляв митрополит. Він дбав про визначення нового єпископства, а цей мав при собі завжди одного ченця, для товариства і поради.

Так виглядав, узагальному, новий устрій і провід Митрополії, Єпархій і Чину.

На Новгородовицькій Капітулі 1617-го року видано відповідні розпорядження щодо чернечого одягу та чернечого і народного [illegible], визначено деякі справи внутрішнього правопорядку. Там було також проголошено віленського архимандрита Йосафата Кунцевича помічником полоцького архиєпископства з правом наступства. Також обрано Управу Чину. Першим протоархимандритом став Лев Кревза, а в 1625-му році на його місце обрано Рафаїла Корсака. Він був ним аж до своєї смерті 1640-го року, навіть коли став був Пінським єпископом, і згодом, київським митрополитом. Відбулись ще дві дальші Капітули Чину в 1621-му році в Лавришеві, в 1623-му році в Руті, яка подала до Апостольського Престолу проєкт про апробату устрою Чину, на що в 1624-му році одержала окремий декрет, а в 1631-му році - папського листа, яким остаточно схвалено об'єднання чернецтва Київської Митрополії під назвою "Згуртування Св. Тройці" - від головного монастиря у Вільні.

На основі вирішення Апостольського Престолу василіянські ченці могли укладати собі правила життя й праці. Такі правила, зразу по їх установленні, були зобов'язуючими, а по затвердженні Апостольським Престолом - незмінним законом. Ця організаційна форма оновленого чернецтва, з різними поправками і зліпшеннями, протривала півтора сторіччя, аж до 1743-го року, даючи Українсько-Білоруській Церкві багато користей духовного, культурного і церковного характеру, зокрема ж у тяжкі часи змагань за церковне з'єднання в Україні й на Білорусі.

Але й тут, як у кожному людському ділі, не обходилося без внутрішніх труднощів і проблем. Так задумане Рутським діло стало дійсністю вже в першім п'ятиріччі його митрополитування, зберігаючи свою правосильність і успішність ще довго після його смерті.

в/ Відновлення Православної Ієрархії на Україні в 1620 році

Хоч Ієрархія Української та Білоруської Церков взагальному й у більшості прийняла порозуміння з Римом, однак помітна частина віруючого люду залишилась і твердо трималася православного віровизнання. І в правовій спільноті це треба було владнати і справу розв'язати в користь спасіння душ віруючих. У перших тридцяти роках після Берестейського Порозуміння, Польща керувалася в цьому методою зволікання з основною розв'язкою, або давала лише половинчасті розв'язки, толеруючи звичайно існуючий стан. Тоді залишено православного єпископа у Львові, у Перемишлі, а згодом приходить до непризаної відновленої православної Ієрархії в Києві єрусалимським патріярхом Теофаном.

Вся діяльність митрополита Йосифа Рутського мусіла піти іншим шляхом, коли на Україну, вертаючись з Москви, прибув єрусалимський патріярх Теофан, у 1620-му році.

В 1596-му році тільки два єпископи /львівський - Гедеон Балабан і перемиський - Михайло Копистенський/ не прийняли з'єднання з католицькою Церквою. Їх відсунено Берестейським Синодом від управління єпархіями. Король Жигмонт видав, щоправда, декрет про їхнє усунення, але внаслідок трудних обставин у країні та під протекторатом князя Острозького, обидва єпископи залишилися на місцях аж до своєї смерті в 1607-му і 1610-му році.

Тим часом православна шляхта повела, легальним шляхом, довготривалий наступ на З'єднання в сеймах і сеймиках, здобуваючи, крок за

кроком, нові позиції, використовуючи різні труднощі держави.В 1608-му році православним, за допомогою вдалих маневрувань, удалося добитись православного єпископа у Львові - Єремію Тисаровського. Сеймова боротьба тривала далі під час воєн з Московщиною, в якій взяли участь українські козаки під проводом Петра Конашевича Сагайдачного, поки врешті Девлінський мир у 1618-му році не поклав край війні.

Мабуть, на окреме запрошення Москви, навесні 1618-го року,вибрався єрусалимський патріярх Теофан з церковною, а може й політичною місією, до Московщини, вступаючи по дорозі до Константинополя, де від тамошнього патріярха Тимотея II-го дістав великі повноваження, включно до висвячування митрополитів.

В Москву прибув Теофан у квітні 1619-го року, де, в червні, висвятив на чергового московського патріярха батька царя Михайла Федоровича Романова, митрополита Філарета. Правдоподібно, в Москві складено плян віднови Київської Православної Митрополії /Ходиніцький, ст.431; Лужницький, ст. 322/, куди прибула козацька делегація. В реалізації цього проєкту Теофан спирався головно на братства і чернече духовенство.

Якже по Україні розійшлася вістка, що наступник св. Якова, Теофан, вертаючись з Москви, відвідає Україну, нез'єднані заворушилися ще дужче.

В лютому 1620-го року Теофан залишив Москву, а в березні того ж року, під охороною козацького війська, він наблизився до Києва. Гетьман Конашевич Сагайдачний прийняв його зі своїм причетом. В Польсько-Литовській Державі слідкували пильно за рухами Теофана, вважаючи його не тільки церковним, але й політичним діячем, а то й шпигуном Туреччини. Все ж таки польська адміністрація не вважала за потрібне виступати виразно і гостро проти особи і поведінки Теофана. Але, згодом, не змогла вже цього зробити, коли прийшло до збройного конфлікту з Туреччиною під Цецорою і Хотином, де польські війська в 1620 і 1621 роках зазнали мілітарної невдачі. Теофан, маючи за собою козаків, яких Польща потребувала до воєнних дій, мав вільну руку діяти за своїми дорученнями з Константинополя і Москви, та повнотою скористав з тієї нагоди, відновляючи передусім православну ієрархію в Україні.

Під протекторатом козаків і ченців Теофан оселився в Києво-Печерській Лаврі, звідки робив роз'їздки по країні, приймав делегацію від духовенства, братств і козацтва, знаходячи тут певну безпеку від польської адміністрації. Протягом місяців Теофан скріпив свої впливи й опіку над церковними братствами у Вільні, Львові, Мінську та в інших містах; надає ставропігії, написав послання до всіх православних України, т.зв. "Малої Русі", і передає благословення та зголосив свою приявність у країні.

Наприкінці Теофан висвятив запропонованих братством і духовенством кандидатів на митрополита й шістьох нез'єднаних єпископів, для всіх тих єпископств, які були зайняті з'єднаними з Римом єпископами.

Протимитрополитом став Йов Борецький, протиархиєпископом полоцьким - Мелетій Смотрицький, володимирським - князь Е. Курцевич, перемиським - Ісая Копинський, луцьким - Ісакій Черницький, холмський - Паїсій Черкавський, турово-пінським - Авраамий Стагонський, а у Львові вже був православний нез'єднаний єпископ Єремія Тисаровський.Таким чином усі єпископства Українсько-Білоруської Церкви мали по двох владик.

Відновляючи православну Ієрархію, патріярх Теофан звершив діло, яке викликало реакцію в суспільстві й державі. Це перетворилося в по-

лемічний церковно-правний та державно-адміністративний буревій.

Фактично, для своєї діяльності в Україні, Теофан не міг вибрати кращого моменту, знаменито обмірковуючи всі обставини і сили, головно програних воєн з турками і зростаючою силою козацтва.

Восени 1620-го року, після мілітарної катастрофи Польщі під Цецорою в бою з турками, єрусалимський патріярх Теофан, відновив українсько-білоруську православну Ієрархію, висвячуючи київського митрополита і 6 єпископів на заміщені католиками єпархії. Він скликав Синод, на якім порушувалося справу забирання силою католицьких церков, їхнього майна; також відношення нез'єднаної Церкви до польської влади тощо. Патріярх виїхав з кордонів держави з супроводом козаків у тому ж 1620 році.

г/ Боротьба за православну Ієрархію в Україні й Білорусі в роках 1620-1623

На вістку про таємне висвячення Теофаном нових сімох владик для нез'єднаної Українсько-Білоруської Церкви в Польсько-Литовській Державі, де від ХУ-го століття назначування руських владик прислуговувало королеві, Жигмонт III-ій дуже обурився, що Теофан знехтував королівським привілеєм і присвоїв собі це право. Але "рація стану" Польщі веліла королеві знову промовчати безправність і зробити дальші поступки. У війні з турками треба було з'єднати собі козаків і тому король не виступив відверто проти Теофана, а видав тільки універсал до всіх українських і білоруських міст, щоб самозванчих єпископів ув'язнити й покарати на основі державного права.

Королівські декрети, в ті часи, мали хіба що теоретичне значення, а в практиці мало хто їх слухався.

Тож розгляньмо коротко, яке було фактичне і практичне положення нової ієрархії? Яке було загальноцерковне положення? Який був трагічний фінал цього на Білорусі?

1. Фактичне і правне положення нової Ієрархії.

Висвячена патріярхом Теофаном Ієрархія, зразу ж після своєї висвяти, почала діяти, маючи підтримку козацтва, заявляючи свою лояльність стосовно держави в тяжкі місяці цецорської програми. Перший державний сейм 1620-го року не виніс жодного рішення ні за, ні проти православних, потверджуючи тільки державну конституцію 1607-го року. На наступному Варшавському сеймі 1621-го року знову виникнула справа нової Ієрархії, висвяченої без відома і без згоди державних чинників та проти їхньої волі. Її визнано за нелегальну та суперечну з законами держави, тож король Жигмонт видає універсали проти митрополита, 1-го лютого 1621-го року, і проти єпископів, 15-го березня 1621-го року. Правна католицька Ієрархія позиває нових єпископів перед суд, закидаючи їм нелегальність і порушення своїх прав.

З другого боку, Сагайдачний з козаками, покликаючись на заслуги козацтва, просить про визнання Ієрархії й обіцяє допомогу проти Туреччини. Також Йов Борецький, нововисвячений православний митрополит, заявляючи свою лояльність, доказує правність свячень і просить про їх визнання збоку держави, та особисто просить козаків про підтримку, яку й одержує. Приходить затяжна війна з турками під Хотином, де козаки здобувають собі незаперечні заслуги, і на їх основі вимагають від короля признання обіцяних прав та просять про замирення для "Грецької віри". Рік 1622-ий проминув на взаємних звинуваченнях, полеміці, а то й актах насилля. Державна влада, з огляду на ситуацію, намагається задоволити козаків і православних взагалі.

На сеймі в 1623-му році, розглянувши взаємні звинувачення між католиками і православними, король Жигмонт вирішує встановити окрему комісію, щоб погодити обидві сторони. Пляновано спільний синод між сторонами, які спорили, але безуспішно. Справа правного державного визнання православної Ієрархії не поступала вперед, а співжиття наладнано знову на основі сеймових конституцій з 1607 і 1620 років.

Під кінець 1623-го року прийшла Вітебська трагедія, тобто смерть полоцького архиєпископа Йосафата Кунцевича, яка розрядила напруження в іншому напрямі.

ж. Загальне церковне положення нової православної Ієрархії.

Саме тоді, коли йшлося про правне і загальне вирішення справи - з'єднання чи православ'я - католицька берестейська Ієрархія, чи православна київська Ієрархія; усунення з'єднаних єпископів, чи признання нез'єднаних єпископів - щоденна дійсність і стан факту не рахувалися з правом, але з силою.

Фактично простір Київської Митрополії, тобто Українсько-Білоруської Церкви в Польсько-Литовській Державі, розділився на три полоси впливів: північну, середню і південну. Північна полоса, тобто: Галичина, Волинь, Київщина і Поділля підпадають під абсолютний вплив і управління київської православної Ієрархії, яку підтримує козацтво Сагайдачного, тож єпископи можуть тут фактично, і без більших труднощів, виконувати своє церковне правління, і навіть робити моральний і фізичний натиск на католицькі сили. Середня полоса, тобто: Холмщина, Підляшшя, Сіверщина, Смоленщина стає полоссю мішаних впливів, з перевагою єпископів католицького берестейського назначення; православ'я тут щойно шукає своїх позицій. Північна полоса, тобто: Гродненьщина, Віленщина і Білорусь, є в правнім фактичнім посіданні й управлінні з'єднаних, католицьких єпископів і православ'я мусить щойно кинути сюди всі свої сили, аби в цьому просторі закласти свої причілки для дальшого поширення.

Фактично боротьба 1620-1623 років ведеться на території Київської Митрополії з таких вихідних позицій: Київ-Львів проти Вільна і Полоцька на Білорусі; ведуть її головні противники - Рутський-Кунцевич з католицького, і Борецький-Смотрицький з православного боку. В цій боротьбі падуть і головні жертви: з одного боку Кунцевич, з другого - Смотрицький. Кунцевич паде фізично: віддаючи своє життя, стає він мучеником. Смотрицький пропадає для православних ідейно: зміняє своє переконання, зі Савла стає Павлом, стає католиком і носієм католицької ідеї в наступному десятиріччі.

В результаті першого етапу цієї боротьби за український католицизм чи православ'я, з Римом чи Константинополем і Москвою, приходить до усвідомлення нової думки: не перемога з одного чи другого боку, але порозуміння і компроміс, а саме: "щоб Русь не нищила Русі". Це був безпосередній плід тієї боротьби і проби сил, хоч ця боротьба світоглядів не принесла зміни на вихідних позиціях.

3. Полеміка 1620-1623 років та поєдинок за Білорусь.

Темою і предметом полеміки тих років був факт відновлення патріярхом Теофаном православної Ієрархії в Київській Митрополії. Сусіди добре усвідомляли оце: якщо католицизм пошириться, так як почав, по всій Україні, то Україна і Київсько-Галицька Митрополія неминуче буде втрачена і для Москви і для Польщі. Тому на всі лади сприяли вони поділові і розпалюванню полемічної боротьби.

Провідною ниткою цієї боротьби було: леґальність чи нелеґальність учинку Теофана. Головні аргументи збоку католиків були оці: порушення державних прав і зрушення церковного устрою; використання тяжких обставин за наявності ворога; неправне заміщення правно зайнятих єпископських осідків; внесення заколоту в Церкву й у державу; сакраментальна недійсність і канонічна недозволеність тайних свячень єпископів; непевність щодо характеру і ролі Теофана та брак компетенцій, урешті ж і підозріння щодо шпигунства в користь ворожої держави - Туреччини.

З православного ж боку підносилося давні спірні справи між Сходом і Заходом, між Римом і Візантією, оспорювалося дійсність і зобов'язуючу силу Берестейського Порозуміння, із звичайними закидами щодо догматів та примату папи в Церкві.

На усні й письмові закиди католиків православні виступили до грунтовнішої оборони. Початком цієї оборони був лист митрополита Іова Борецького до короля Жигмонта III-го, з травня 1621-го року, в якому була накреслена головна лінія оборони православ'я. З правдивим полемічним твором виступив головний провідник тодішнього православ'я - Мелетій Смотрицький. На книгу Смотрицького відповів двома творами митрополит Рутський, виказуючи незаконність, шкідливість і зрадливість поведінки Теофана і православних для Українсько-Білоруської Церкви в тих часах.

У новому листі православної шляхти до сенату польської корони, спостерігається помітно загострений тон, наголошуючи гніт правосав'я, поведінку з'єднаних і вагу політичного єднання. Православна шляхта вимагає, щоб усунути з держави церковне з'єднання берестейської форми й визнати нову православну Ієрархію, як єдиноправну.

В такому тоні й такими засобами, на сеймах і поза ними, листами . друкованими творами велася ідеологічна і правна боротьба за церковне обличчя Українсько-Білоруської Церкви в Польсько-Литовській Державі 20-цятих років ХУІІ-го сторіччя.

Католицька Польща, замість взяти в оборону Українську Католицьку церкву, поставила вище державні інтереси і добро своєї держави від добра Католицької Церкви. Вони взяли в оборону Православну Церкву тільки тому, що за нею стояла 60.000-на козацька армія, яка заявилася за православ'ям.

Найважче завдання для відновленої в Києві православної ієрархії припало віленському архиєпископові Білорусі - Мелетієві Смотрицькому, який став прямим суперником тодішнього білоруського архиєпископа Йосафата Кунцевича. Смотрицький вступив з Кунцевичем на боротьбу за цілу Білорусь, укладаючи в цю справу всю свою душу і труди. Вони мали свої виразні етапи наступу і трагічне закінчення, тобто: мученицьку смерть Йосафата, дня 12-го листопада 1623-го року. Смерть Йосафата спричинила в Мелетія Смотрицького психічний злам. Це стало теж і зворотним пунктом для українського католицизму і православ'я.

Здавалося, що Українська Католицька Церква перестає існувати. Але несподівано, при кінці 1623-го року, блискавкою рознеслась по всіх землях України й Білорусі вістка про мученицьку смерть полоцького архиєпископа Йосафата Кунцевича. Українська Католицька Церква вислала свого посла до Бога. Коли здавалося, що вже немає рятунку для Української Католицької Церкви, коли Апостольська Столиця вагалася, чи не припинити унійних змагань, коли польсько-латинський клир висилав до Апостольської Столиці свої домагання, щоб уніяти перейшли на латинський обряд, а решту залишити в православ'ю, саме тоді прийшла повна перемога унії. Мученицька смерть Йосафата кинула зовсім інше світло на Унію.

Коли Смотрицький робив усе можливе, аби лише збунтувати населення та підкопати авторитет Кунцевича, проголошуючи Берестейське Порозуміння Українсько-Білоруської Церкви з Римом богопротивним, проти якого виступило козацтво, а державні чинники, мовляв, уже продумують, як визнати православ'я та передати їм церковні маєтки, відібравши їх від католиків, та прогнати Йосафата і його прихильників. Після довгої агітації. Смотрицького церкви опустіли, народ відвернувся від правного пастиря, а православні агітатори піднесли проти свого архиєпископа свій зневажливий голос. Посипались погрози, зневаги, побої, заговори на його життя. Смотрицький тріюмфував, а Кунцевича публічно лихословлено. Український католицизм пішов на Голготу, висміювання і зневаги, ставши предметом наруги. Білорусь закипіла, споглядаючи на Схід, у бік єдиновірної Московщини. Йосафат, як добрий пастир, пішов на виклик, здавшись на Божу допомогу, на своє сумління і слушність справи. Помалу,але невпинно, розгорталась оборонна дія Кунцевича в його розлогій єпархії. Його святість і лагідність починає проломлювати льоди упереджень. Починається повільний поворот до Церкви обманених, застрашених, а навіть зневірених. Противники вбачають для себе головну небезпеку в праведній поведінці Йосафата. Тому організують кілька насильних виступів проти нього. Беруться тайком і публічно на його життя.

Але проти насильницької акції Кунцевич повів духовний і правний протинаступ, як того вимагав його пастирський обов'язок і в формах,які підказувало йому його сумління і праведність, ведучи цей поєдинок за Церкву і за її стадо.

По невдалих напастях на Йосафата і його прихильників, заприсяжено криваву розплату в місті Вітебську. Йосафат прийняв виклик і прибув до Вітебська, виконуючи свої пастирські обов'язки. Гроза досягла повної

наснаженості і грянув грім. Дня 12-го листопада 1623-го року, в неділю, після Утрені, яку служив архиєрей, рознісся по Бітебську гомін дзвонів, розюшена юрма посунула туди, за провідниками заговору - на осідок архиєпископа. Там скоєнс безприкладний самосуд над безборонним пастирем, який вийшов добровільно назустріч обманенсму народові. Йосафата вбито у його ж архиєпископському осідку, а тіло вкинено в річку Двіну, звідкіля виловили його за кілька днів вітебські рибалки, під загальний плач протверезілої товпи. Його тіло перевезено до Полоцька, а на Вітебськ насунулась чорна хмара державної санкції, коли вістка про трагедію дійшла до Вільна, Варшави, згодом же й до Риму. Виконавцем суду й вироку над Вітебськом став Лев Сапіга, литовський канцлер. Заговірники розбрились кожний у свій бік, а вожді замовкли в своїх сховках. Смотрицький, на якого вказував народ, як на спричинника трагедії, подався на Схід, шукати спокою совісті й утраченої рівноваги. Вже наступного року /1624/ Апостольський Престол заповів беатифікаційний процес убитого Пастиря, а п'ять років згодом Вітебськ дав своє свідчення про праведне життя і святу поведінку Йосафата, прийняв прощення і розрішення свого страшного вчинку. Народ повертався до ідеалів Йосафата, тобто до єдності і згоди, а наступник Йосафата - Антін Сєлява знайшов готову і зрошеною кров'ю мученика плідну ниву під новий посів.

Трагічний, хоч короткий поєдинок за Білорусь між Кунцевичем і Смотрицьким, між фізичною силою і духом, скінчився, в дальшій перспективі, перемогою Берестейського З'єднання, на дальшу ж мету - оновленою ідеєю "Щоб Русь не нищила Русі", шукаючи замирення і компромісу в однім вищім знаменнику, тобто в Українському Київському Патріярхаті. Над цим працювали і православні, і католики, а саме: Рутський і Борецький, а згодом - Могила. Вони передали цю заповітну ідею своїм наступникам і цілому народові. Вона триває аж до наших часів, знову оживши, як у ХУІІ-му сторіччі.

д/ Ідея Українського Патріярхату в 1624-му році.

Після вітебської трагедії, тобто насильної смерті архиєпископа Полоцького й усієї Білорусі Йосафата Кунцевича, 12-го листопада 1623-го року, приступлено до переговорів у справі поєднання на базі вищого спільного знаменника, тобто українського Патріярхату, не без впливу своєрідного душевного потрясення обох сторін.

Ініціятива вийшла від митрополита Рутського, за відомом короля Жигмонта, та настоюванням деяких сенаторів, більше відкритих для порозуміння, щоб "Русь не нищила Русі". Тоді випрацювано різні проєкти, зосереджені довкола ідеї Київського Патріярхату, як спільного знаменника поєднання. В цих проєктах бралося до уваги різні труднощі фактичні, правні, загальні й подрібні. Вся увага, розуміється, була звернена на першенство Римського Архиєрея, яке справляло трудність. Щоб обійти її, пропонувалося патріярхат, у якому узгляднено загальне наставлення народу, нижчого духовенства і козацтва. З'єднана Ієрархія не мала якихсь більших практичних труднощів, а лише церковно-канонічні. Вони намагалися задовільно їх розв'язати, відповідно до вимог сумління і церковного вчення. Випрацьовані проєкти дискутовано між обома заінтересованими сторонами: й у Києві, й у Вільні, а також у Римі. Митрополит Рутський і єпископи виразно застерегли собі умову "Якщо Апостольський Престол апробує".

Митрополит і український католицький єпископат виявив високу цивільну, церковну й духовну зрілість і розуміння справи - чинне бажання й волю до згоди, замирення між роз'єднаними братами.

Кинена над могилою полоцького архиєпископа Йосафата Кунцевича думка і клич до замирення українського народу на базі спільного Патріярхату з метою, щоб "Русь не нищила Русі", мала свою майже 5-тилітню актуальність, а згодом виринала вона часто протягом ХУІІ-го і ХУІІІ-го сторіч, приймаючи в ХІХ-му і ХХ-му сторіччях інші форми.

Перше п'ятиріччя змагань за український Києво-Галицький Патріярхат скінчилося невдачею. Вже в 1624-му році виникли перші труднощі в Польсько-Литовській Державі.

В 1622-му році папа Григорій ХУ-ий оснував у Римі окрему Священну Конгрегацію для Поширення Віри. Їй доручено дбати й про об'єднання всіх християн та про поширення християнства в світі взагалі. Щоб укласти відповідні методи праці, та приготування речеві й особові засоби в цій справі, опитувалося єпископів різних країн світу, в тому й у Польщі та різних балканських народів, стосовно ідеї з'єднання християн з католицькою Церквою. Польські єпископи дали в тих роках досить негативні оцінки відносно дальшого існування Української Католицької Церкви флорентійсько-берестейської форми порозуміння. Тому згадана Конгрегація була поставила навіть питання про доцільність її підтримки.

Однак папа Григорій ХУ-ий і Урбан УІІІ-ий не поділяли такої думки головно після мученицької смерті архиєпископа полоцького Йосафата Кунцевича в 1623-му році.

У 1624-му році митрополит Рутський, наче у відповідь на закиди і труднощі, поставлені збоку польського єпископату, виготував обширний звіт про фактичні труднощі З'єднання в Україні й на Білорусі та про засоби для їх усунення. Звіт цей переслав Рутський до Риму, котрий став єдиною остоєю українського католицизму, його існування і розвитку аж до наших днів.

Ці перешкоди звів Рутський до п'ятьох головних розділів і категорій, підбудувавши їх переконливими аргументами і доказами.

Перепинення розвитку українсько-білоруського католицизму в ХУІ-му сторіччі добачав митрополит Рутський:

1/ <u>В сильній опозиції православних братів і протестантів</u>.

Для усунення цієї перешкоди пропонував митрополит Рутський речове домовлення на релігійній і церковній основі між самими таки Русинами, досягаючи порозуміння в спільному Київському Патріярхаті на спільному синоді.

2/ <u>Байдужість католиків і брак допомоги</u>, а деколи й ворожість польських, світських і духовних католицьких кіл. Бракувало доброї волі, щирості й відваги для тих, які перебували на верхах і на низах, серед духовних і мирян, аби допомогти закріпленню й розвиткові українського католицизму, встановленого в Бересті.

3/ Третя основна перешкода в ті часи - <u>це язва переходу на латинський обряд</u> - у Польсько-Литовській Державі. Цю сумну спадщину прийняла Унія ще з попереднього православного періоду, коли панувала польська шляхетська вольниця, а Церква внутрішньо була занепала. Саме для забезпеки перед тією вольницею в церковних справах та для піднесення Церкви в її нутрі й спільноті, постало Берестейське З'єднання й були дані державні та церковні гарантії для збереження руського обряду. Ще

того самого року Апостольський Престол узяв цю справу під уважний розгляд, і 1624-го року видав виразну заборону такого переходу на латинський обряд.

4/ Четвертою - більше тривалою перешкодою для українського католицизму було постійне підозріння в нещирості латинської Церкви. В умах нез'єднаних і східних католиків зроджувалася і закріплялася думка щодо нещирості намірів латинської Церкви, яка на словах визнавала Східну Церкву, зрівнювала її на правах з Латинською, а ділами намагалась її применшити, а то й дозволити на її вимертя й моральне приниження, відбираючи в неї маєтки, пошану, владу, державне узнання і признання духовенству і єпископам їх прав і повновластей. Така поведінка польсько-литовського латинського духовенства і впливових магнатів відносно православних і східних католиків могла слушно зроджувати підозріння щодо щирості й доброї віри латинників, завдаючи ненаправних втрат у ментальності українсько-білоруського народу й то на довгі віки.

5/ П'ятою перешкодою для оборони і розвитку українського католицизму в ХУІ-му столітті був великий брак матеріяльних засобів у митрополита, єпископів, у духовенства єпархіяльного й чернечого клиру.

Заклик митрополита до Апостольського Престолу і до сумління католицьких вірних почав з часом успішно здійснюватися, коли-то ворожі затії виведено на чисті води, коли католики отряслися з байдужості, коли припинилося перетягування вірних у чужий табір, коли чинно усунено підозріння щодо нещирості католиків, коли, врешті, засоби матеріяльної допомоги подано.

е/ Останні роки життя і діяльності митрополита Рутського

Найбільш успішні та інтенсивні роки митрополита Рутського - це 1626-ий до 1629-го; а найбільш критичні - 1632-ий до 1633-го. В 1626-му році митрополит Рутський, за згодою папи Урбана УІІІ-го, відбув важливий Кобринський Синод. У 1627-му звершується поворот до католицизму найбільше завзятого противника Унії - Мелетія Смотрицького.

В 1628-му році розпочався беатифікаційний процес Йосафата Кунцевича. В 1629-му, за почином Рутського і короля Польщі, робляться приготування до загального порозуміння чи потрібно Унії, яку обосторонньо запляновано між католиками і православними. Зате 1632-ий - 1633-ій були найтяжчими роками митрополитування Рутського. Негайно після смерті короля Жигмонта ІІІ-го й у часі вибору його наступника Владислава ІУ-го, який поробив великі уступки нез'єднаним і видав диплом "Замирення грецького обряду" в своєму королівстві.

Кобринський Синод був дисциплінарно-адміністративного характеру. Своїм змістом, числом учасників і апостольським потвердженням був він одним з більших досягнень митрополита Рутського. Синод цей вирішив заснування т.зв. Генеральної Семінарії для виховання клиру, доручивши єпископам і духовенству дбати про священицький доріст; рішив, що в єпископських куріях мали зберігатися оригінали різних церковних фундацій; єпископи й архимандрити мали щорічно подавати докладний звіт з положення своїх церков, а митрополит був зобов'язаний зробити те саме для Апостольського Престолу; заборонено поставляти двох священиків до тієї ж

самої церкви, а як парафія була завелика треба було її поділити; єпископи мали викорінювати явище симонії, тобто купування церковних становищ і служінь у короля, магнатів чи патронів; перед свяченнями, кандидати деякий час мали перебувати з єпископом, аби завчити обрядів служіння святої Літургії та вділювання святих Тайн; єпископам не можна мати на своїй службі ченців без позволення їхніх настоятелів; єпархіяльний клир не повинен займати монастирів, ані ченці - єпархіяльних бенефіцій.

Кобринський Синод постановив скликати помісні синоди Митрополії що чотири роки, хоч наступний помісний синод - Замойський - задля тяжких політичних обставин, відбувся щойно сто років згодом /1720/. На Кобринському Синоді, в дещо зміненій формі, проголошено постанову Тридентського Вселенського Собору про форму подружжя, яке мало відбуватися перед місцевим парохом, у присутності двох свідків і за попередніми сповідями. Цей Синод був рівночасно приготуванням до переговорів між католиками і православними на базі спільного Київського Патріярхату та спільного синодального взаємопорозуміння, щоб "Русь не нищила Русі".

Кобринський Синод потверджено в торжественній формі дня 6-го грудня 1629-го року. Цей Синод створив юридичний прецеденс, який у дальшому міг вийти на користь Українській Церкві, якби на перешкоді не станула фізична сила, котра перепинила нормальний хід розвитку цієї ж Церкви.

Слід відмітити й оте, що, незважаючи на запрошення митрополита Рутського і короля Жигмонта III-го, православна сторона не взяла участі в Кобринському Синоді 1626-го року. Слідом за цим справи порозуміння представників одного народу й одного обряду не трактовано на ньому. Однак дальші змагання в цій справі не припинилися, головно, коли Рутський отримав з Риму ясну відповідь у справі патріярхату і його передумов, у січні-лютому 1627-го року. Роки 1627-ий - 1628-ий принесли кілька передбачених подій, а саме: поворот полоцького архиєпископа Смотрицького до католицизму, його лист до патріярха Кирила, та окремі наради католиків і православних у 1629-му році, щоб досягти спільного порозуміння і замирення на церковному полі.

Якже справа нарешті внутрішньо визріла, й уже більш не відчувалося натиску мирян, шляхти та козацтва, православні ієрархи, весною 1629 року, самохіть запропонували, щоб на державному сеймі відбути спільний синод із з'єднаними для продискутування справи замирення.

Цей загальний синод мали випередити підготовні синоди: православних - у Києві та католиків - у Володимирі на Волині; в дні 9-го липня 1629-го року. Обом сторонам виглядало сприймальним, щоб спільною базою порозуміння і єдності був окремий Київський Патріярхат. Здавалося, що ще 1629-го року загальне порозуміння стане дійсністю на радість цілого народу і Церкви.

Виконуючи варшавську угоду про підготування спільного синоду, взялись ревно за цю справу і католицький митрополит Рутський, і православний - Борецький. Однак для скликання і переведення спільного синоду в 1629-му році фактично виникли аж дві перешкоди. У православному таборі створилась сильна опозиція шляхти, яка боялася втратити свої впливи і патронат над Церквою, та збоку розагітованого козацтва. В католицькому таборі до опозиції долучилася ще й заборона Апостольського Престолу, який уважав ініціятиву спільного синоду з православними передчасною, безкорисною, а то й небезпечною, відповідаючи відмовно на прохання Рутського.

Так-то в 1629-му році закінчилися п'ятирічні змагання, аби поладнати українську церковну справу взаємним домовленням і замиренням, яко

го бажали собі обидві сторони. Верх, однак, взяли несвідомі й роз'ярені маси, тому знову почалася нерозбірлива боротьба за перемогу сили.

Зі смертю Жигмонта III-го настають критичні роки насильного замирення грецького обряду 1632-го року в Річпосполитій-Польщі. Кандидат на польського короля Володислав IУ-ий, бажаючи здобути підтримку в виборах і протестантів і православних, поробив ряд різних домовлень і поступок. Українці католики, загрожені агресивністю православної шляхти, залякані та спущені всіма - поступилися, і прийшло до виготовлення поодиноких пунктів замирення, хоч узагальному вимушеного самим королем. Коштом З'єднання був врятований польський виборчий сейм 1632-го року, і Володислав здобув собі корону. Новий король видав диплом "Замирення Грецького Обряду", а пункти його такі:

1/ Свобода віровизнання в усіх містах Польсько-Литовської Держави;

2/ Братства залишаються в посіданні всіх своїх справ, церков і маєтків;

3/ Визнання двох київських митрополитів: католицького і православного;

4/ Катедра святої Софії, як символ митрополії, має перейти до нез'єднаних, фактично і правно, хоч дотепер правно вона належала до з'єднаних; усі інші церкви в Києві мають перейти до нез'єднаних за винятком Видубецького монастиря під Києвом, який залишиться при з'єднаних;

5/ Київський митрополит і єпископи - львівський, перемиський і луцький - мають бути завжди нез'єднані, а так само печерський і київський архимандрити;

6/ Сучасний перемиський з'єднаний єпископ Атанасій Крупецький діставатиме річну пенсію 2.000 флоринів, поки не буде перенесений на якусь іншу єпархію, а всі монастирі й парафії, які його визнають, мається передати новому перемиському православному єпископові.

7/ Луцька єпархія буде також передана нез'єднаним, а теперішній луцький єпископ Почаповський задержить свій титул до смерті та користатиме з прибутків Жидичинського монастиря; по його смерті титул єпископа луцького перейде повнотою до православних;

8/ З полоцького з'єднаного єпископства слід виділити окреме Могилівське православне єпископство, а решту задержить за собою полоцький архиєпископ Сєлява.

9/ Віленське православне братство має відібрати від з'єднаних 4 церкви в місті Вільні, залишаючи з'єднаним тільки монастир і церкву святої Тройці;

10/ Нез'єднаним віддається гродненський монастир з'єднаних для осідку православного митрополита, коли він перебуватиме на Литві в справах Церкви;

11/ У місті Мстиславі признається православним 4 церкви;

12/ Для полагодження спорів між з'єднаними і нез'єднаними за церковні маєтки буде установлена окрема комісія, складена з 4-ох членів - двох католиків і двох православних, а її вироки будуть безапеляційні;

13/ Для задоволення релігійних потреб кожному вільно буде вдаватися до свого душпастиря, незалежно від границь єпархій.

Ось такою була ціна вимушеного "Замирення" за Володислава IУ-го,

якого з'єднані не підписали, прийнявши його тільки до відома, щоб відсунути більше лихо, складаючи сім днів згодом формальний протест, підписаний митрополитом Рутським та з'єднаною Ієрархією, відкликавшись до вирішення Апостольського Престолу.

Проти такого "диплому замирення" Володислава протестували митрополит Рутський з Ієрархією, більшість послів та сенаторів, але розпочата справа йшла далі нестримно вперед.

Після коронації Володислава в Кракові, у Львові на нового київського православного митрополита висвячено Петра Могилу. Він, у свою чергу, висвятив для Луцька Атанаса Пузину, який прийняв єпархію і Жмєдичинську архимандрію. Православні силою забирають маєтки і церкви з'єднаних у Польщі й на Литві, проганяючи з'єднаних. Король висилає до Риму свого канцлера Юрія Оболінського, щоб золотом засліпити очі і закрити цей крутий шлях, яким Володислав здобув польський трон, жертвуючи сумління і справами віри.

Великий папа Урбан УІІІ-ий осудив поступок Володислава і визнав за з'єднаними правду і справедливість. Але Польща, зі страху перед козаками і претензіями та інґеренцією Московщини, вступила на шлях переговорів і замирення за всяку ціну, незважаючи навіть на осуд Риму і Папи.

Церковне замирення 1632-го року було наче підготуванням-передоднем політичного поєдинку, який почався 1648-го року виступом Богдана Хмельницького. Історія згодом покаже, що одне і друге вийшло тільки на користь третьому партнерові, тобто Московщині, яка зліквідувала церковну Унію, а за нею і Польську Державу.

Останні роки життя митрополита Йосифа Рутського - це час інтенсивного захищання українського католицизму перед наступами православних, у перших роках короля Володислава ІУ-го, які за ініціятивою молодого Петра Могили почали вводити в життя "пункти замирення грецького обряду".

Рутський - це муж незвичайного ума і чину та всеохоплюючої ревності. Його могутня постать заслуговує, щоб її всебічно пізнати й учитися від неї жертвенної праці для надзвичайного і великого діла - з'єднання християн і Церкви Христової.

Йосиф Велямин Рутський, київський митрополит, зламаний працями, тягарами і недогодами обставин, несподівано упокоївся у Дерманському монастирі луцької єпархії, на приступ ішіясу, 5-го лютого 1637-го року, залишаючи своїм наступником Рафаїла Корсака.

За майже 25 років його митрополитування, українсько-білоруський католицизм витримав пробу. Він духовно й організаційно скріпився, видаючи ряд людей та інституцій, які далі понесли берестейську ідеї християнської церковної Єдності у загально світових маштабах, а Українсько-Білоруської Церкви зокрема.

11. Рафаїл Корсак - київський митрополит /1637-1640/.

Рафаїл Корсак народився між роками 1598 і 1601 у Великім Князівстві Литовськім, у сім'ї кальвіністів. Початкові і середні студії проходив він у Віленській Колегії, а згодом у чеській, у Празі. За порадою Рутського повернувся Корсак з Праги на батьківщину та продовжував студії у Брунзберській Папській Колегії, у східній Прусії, в роках 1618-1620, слухаючи викладів філософії. По закінченні філософії вступив Корсак до Василіянського Чину, який саме тоді починав нове життя,

об'єднаний в одне тіло довкола віленського Святотроїцького монастиря, відбувши новіціят у Битені. Теологічні студії звершив Корсак у Римі, перебувши в Грецькій Колегії до 1624-го року. В тому ж році прийняв священицьке рукоположення, а весною 1625-го року повернувся на Литву до монастиря св. Тройці у Вільні. Там він виконував свої перші чернечі і священицькі служіння. У 1626-му році Корсака обрано віленським архимандритом. З цим становищем в'язався обов'язок найвищого настоятеля у Василіянському Чині, а саме: протоархимандричий. На цьому становищі зостався Корсак усе своє життя: і як галицький єпископ, і як пінський єпископ, і як київський митрополит від 1637-го року. Майже одночасно з назначенням на архимандрита, Рутський назначив його своїм помічником на митрополії з названням галицького єпископа. В 1631-му році одержав він буллю на помічника Київської Митрополії з правом наступства.У 1632 році Корсак прийняв незаміщену єпархію і названня єпископа пінського; також брав активну участь у переговорах з православними в так званому "замиренні людей грецького обряду" в 1632-1633-их роках.

У 1633-му році Корсака вислано до Риму, щоб діяти в обороні прав Українсько-Білоруської Церкви. Саме тоді православні, переорганізувавши свої лави і сили, під проводом нового православного митрополита Петра Могили, приступили до здійснювання "пунктів замирення", - правом і силою, користаючи з перших непевних літ нового правління в державі.

Крім загальної справи з'єднання від наступу державної політики перед Апостольським Престолом, Корсак мав доручення в Римі посунути вперед справу проголошення блаженним - полоцького мученика Йосафата Кунцевича. Його беатифікаційний процес зачався був ще в 1628-му році. В Римі Корсак працював у Ватиканській бібліотеці, перекладаючи твори щойно померлого Мелетія Смотрицького, який упокоївся з ознаками святості, щоб дати їх велику вартість ширшим церковним, заінтересованим в унійній справі колам. У Римі перепинив Корсак апробату шкідливих для з'єднання "пунктів замирення" з православними та з поручними листами до короля і примаса, до визначніших єпископів та урядовців держави прибув Корсак до Варшави з весною 1636-го року. Тут чекав на нього загніваний король, який не бажав навіть допустити його перед своє обличчя. Влітку 1636-го року, взявши участь у Генеральній Капітулі Василіянського Чину, поспішив Корсак до своєї єпархії, щоб ладнати занедбані трирічною відсутністю у Римі єпархіяльні справи. Восени Корсак був уже в Пінщині, де відвідав його митрополит Рутський, який поспішав на Волинь у справах Церкви, де й застукала його смерть, на 63-му році життя.

Дня 5-го лютого 1637-го року митрополита Рутського - Атланта З'єднання, не стало серед живих, і Корсак мусів прийняти провід Київської Католицької Митрополії, Василіянського Чину та цілої Українсько-Білоруської Церкви, серед трудних обставин правління Володислава ІУ-го Вази, який мав на Корсака гнів й уразу.

Вже в березні 1637-го року зібралося у Варшаві 8 єпископів, аби просити короля про потвердження наступства Корсака на митрополію, згідно з завіщанням Рутського. Король, бачивши між ієрархією однозгідність у цій справі й назначення папи Урбана УІІІ-го для Корсака на митрополію, також дав свою згоду. Так ото державна влада досить спокійно погодилась на наступство Корсака.

Прийнявши митрополичу катедру, Корсак почав ладнати справи митрополії та поглиблювати справу внутрішнього замирення Русі на базі колишнього пляну порозуміння, щоб "Русь не нищила Русі", тобто загальної унії та спільного Патріярхату. Ці справи почались уже в 1636-му році

з митрополитом Рутським і Петром Могилою й тривали аж до Хмельниччини 1648-го року, коли то їх перервала воєнна завірюха.

Восени 1639-го року новообраний митрополит Корсак вибирається до Риму, щоб там скласти особисту шану Урбанові УІІІ-му, як вимагало Берестейське Домовлення з 1596-го року. Тут мав він на меті довести до щасливого закінчення справу проголошення блаженним Йосафата Кунцевича і завершити влаштування римського осідку, представництва й оснування Колегії при церкві святих Сергія і Вакха, яку подарував був брат Папи, Онуфрій Барберіні, для вжитку василіянських руських ченців.

Третій побут Рафаїла Корсака у Римі був для нього й останнім.

Вибираючись до Риму, Корсак доручив своїм римським студентам винайняти дімки в околиці цієї церкви на побут свій і своїх товаришів по дорожі, коло 20-ти осіб, які приходили з чолобитнею до папи Урбана УІІІ-го. Дня 15-го червня 1639-го року церковцю святих Сергія і Вакха було офіційно передано руським василіянським ченцям Боровикові та Ісааковичеві, як прокуратором, увівши їх в посідання церкви і прилеглого домику, які відняли римським францісканцям. Тут Корсак служив архиєрейські св. Літургії в Римі, тут молився, тут він і занедужав у молодому віці, бо мав усього 40 років життя, коли помер, дня 28-го серпня 1640 року. Згодом цей осідок перетривав століття, аж до наших днів, під назвою "Руської Гостинниці", завідуваної василіянськими прокураторами при Апостольському Престолі, яких Чин посилав безперебійно аж до 1827 року, коли царський уряд Миколи І-го перервав цю тяглість. На цей осідок папа Урбан УІІІ-ий видав довічну грамоту, дня 8-го лютого 1641-го року, тобто після смерті Корсака.

Вмираючи несподівано в римському осідку, митрополит Корсак залишив свою митрополію незаміщеною і без наступника, бо не було й коли про нього подбати за чотири роки свого митрополитування, досягши 40 років життя.

Все ж таки, передчуваючи свою смерть, Корсак виготовив завіщання, перед римськими нотарями і свідками. З цього завіщання довідуємося про цілий молодечий вік і шлях життя митрополита, про його студії, ісповідь католицької віри, покликання до Василіянського Чину, про його духовний ріст у ньому, аж до головного настоятельства включно; з нього знаємо, що Корсак був асистентом папського трону та інші біографічні дані. В ньому з'ясував він свій побут у Римі і його завдання, подякував за батьківську опіку Урбанові УІІІ-му, і на свого наступника підказав йому полоцького архиєпископа Антона Сєляву, як людину духовну, побожну, вчену, пильну та прикладну своїм життям та обичаями, виховану в Римі, яка стала наступником на престолі блаженного Йосафата.

Як бачимо, Рафаїл Корсак, це була людина великого формату. Глибокоосвічений, зокрема ж визначний проповідник, надзвичайно працьовитий, знаменитий чернець і аскет; був твердий і вимогливий для себе. Під час своїх студій у Римі ніколи не їв м'яса, хоч у Грецькій Колегії на це дозволялося. Був він з природи людиною доброю, тихої вдачі, смиренний. Визначався великою синівською любов'ю до митрополита Рутського і справжнім пієтизмом до св. Йосафата. Апостольському Престолові був вірний і льояльний аж до смерті. На жаль, передчасна смерть не дозволила Корсакові розвинути своїх прикмет на митрополичому престолі. В його особі зійшли передчасно в могилу великі надії Українсько-Білоруської Церкви і Народу.

В Римі він залишив свої тлінні останки, немов видимий символ тривалої злуки Української Церкви з Апостольським Престолом Петра - скелі на якій Христос оснував свою Церкву, якої не переможуть ворожі пекельні сили.

12. Нові змагання за поєднання Української Церкви в роках 1637/38 і 1645.

Перші роки за поєднання - т. зв. "заспокоєння людей грецької віри" 1632-го року - принесли розчарування і невдоволення, і католикам і православним. Сейм з 1635-го року спричинив хіба що загострення обставин і створив сприятливий грунт під новий плян справжнього, внутрішнього замирення українського народу. Складено плян "Універсальної Унії" на базі прямувань тридцяти років. Головними ініціяторами стали: князь Олександер Санґушко, волинський воєвода, а згодом і король Володислав IУ. Головними контрагентами були: католицький Рим і православний Київ. Одна і друга сторона вважали тоді більш реальним перейти понад голови українців католиків. Задумом Санґушки було позискати Петра Могилу, бо луцький єпископ Атанасій Пузина схилявся до з'єднання та вже два рази склав ісповідь католицької віри, в квітні 1638-го року. На державному сеймі 1638-го року вирішено скликати синод католиків і православних, на якому мали довести з "руських книг" першенство Папи у Церкві. Цей синод мали випередити провінційний синод з'єднаних і Капітула Чину Василіян.

Православні , із свого боку, були готові визнати почесне головство Папи, аби лише їм загарантувати неторканність обряду та щоб обрати спільного патріярха, і для уніятів і для православних. Свій патріярх мав бути гарантією, що з'єднання не переміниться в злиття й підлеглість та що Руська Церква не потоне, ані не втратить свого обличчя серед моря Римської Церкви. Для того потрібний був патріярх, який, признаючи примат Папи, був би цілком незалежний у справах своєї Церкви.

Справа спільного синоду, хоч і погоджена на місцях, пішла до Риму. Полагоджував її сам король Володислав IУ-ий і митрополит Корсак. Одначе з цих проєктів спільного синоду нічого не вийшло, з уже знаних перешкод: брак доброї волі православних і брак довір'я збоку Риму для таких прямих переговорів. У липні 1638-го року Конгрегація Поширення Віри дала відмовну відповідь на вимагані повновласті й доручення. Так ото справа спільного синоду в 1638-му році відкладено на більш пригожі часи.

Справу поєднання Української Церкви розпочато знову щойно в 1643-му році, за ініціятивою холмського єпископа, Методія Терлецького, який тоді перебував у Римі, щоб полагодити справи своєї єпархії. Його заходами папа Урбан УIII-ий написав у листопаді 1643-го року аж 23 листи до ієрархії, короля й високих урядовців держави в справі поширення з'єднання. Між ними був лист до православного київського митрополита Петра Могили і православного чернігівського каштеляна Адама Кисіля. І Могила, і Кисіль почувалися до обов'язку відповісти на це делікатне запрошення. Так постав анонімний проєкт з'єднання Української Церкви з Церквою Римською 1645-го року. Його слід уважати спільним твором Могили і Кисіля, хоч в оригіналах тексту імена авторів не збереглися. Зате про них знали дуже добре і на Русі, й у Римі.

Заки приступимо до короткої аналізи цього нового проєкту поєднання, згадаємо побіжно про митрополита Петра Могилу і його добу.

Володиславове замирення "людей грецького обряду" з 1633-го року було помітною подією в історії українського католицизму і православ'я. Для католиків воно представляло собою, до певної міри, втрату; а для

православних,- у новому державно-правному положенні й у зміні осіб. Замість до скріплення висвяченої ще в 1620-му році ієрархії, прийшло до основної зміни осіб: наступили нові люди, щоб почати історію співжиття від початку. Настала зміна передусім у Київській Православній Митрополії. На місце Ісаї Копинського, скомпромітованого своїм виразним москвофільством, прийшов Петро Могила, печерський архимандрит, якого ім'я позначилось на дальшій добі історії православної Церкви. Він став гідним партнером митрополита Рутського.

З початком квітня 1633-го року Могила дістав патріярше потвердження на київського митрополита і відсунення Копинського з цього становища; він назначив Львів на місце своєї висвяти та введення в митрополичий сан, що відбулося в днях від 27-го до 28-го квітня 1633-го року. Митрополит Копинський задумував виїхати в Московщину і там доживати свого віку, але прихильники Могили схопили його і привезли до Києва,де він і помер у жовтні 1640-го року, розв'язуючи Могилі руки. Був це конфлікт між ліберальною лінією, очоленою Могилою, і консервативною, під проводом Копинського. Поєдинок виграла перша, тож Могила повів свої ініціятиви і реформи на благо українського православ'я, організуючи адміністративне, культурне й духове життя. Він упорядкував маєтковий стан митрополії, відбудував церкви, зреформував духовенство, шкільництво, братства, проявляючи різні культурні ініціятиви.

Чотирнадцятилітнє митрополитування Могили творить в історії української Церкви окрему могилянську добу, за інтенсивністю ініціятив та успіхів. Могила підніс авторитет української православної Церкви до тієї міри, що вона стала вирішальним чинником не тільки в рамках тодішньої державної формації, але почала суперничати з грецькою Церквою.Для нагадання виховної й видавничо-культурної праці Могила засновує у Києві Академію, звану відтак "Могилянською"; згодом Лаврську друкарню і видавництво з його церковно-релігійними виданнями та богослужбовими книгами. Для поглиблення релігійного і морального життя віруючого люду Могила видає Катехизм православної віри; відбуває в 1640-му році обласний Київський Синод і реформує життя монастирів і братств тощо. Багато з його ініціятив стало дорібком цілого східного православ'я. Помер Могила на 50-му році свого невтомного життя на сам новий рік 1647-ий.

Два роки перед своєю смертю Могила, разом з каштеляном Адамом Кисілем, випрацював проєкт нового церковного поєднання, визначуючи методи і спосіб тривалого та успішного порозуміння, з угляденням попередніх недоліків.

Змістом цього проєкту займалися римські кола в 1645/46-их роках. Фактично складався він з двох частин, а саме: 1/ Виказання недоліків і браків т. зв. Берестейської Унії і 2/ Подання правильної й тривалої розв'язки, усунувши згадані браки. Перша частина, тобто критика Берестейського замирення, має три пункти: 1/ брак чистого і святого наміру в його авторів; 2/ невідповідний спосіб його переведення, який не відповідав дійсному укладові сил, та 3/ протиприродний характер самого поняття унії-злуки.

Перший пункт відбиває особисті думки авторів п'ятдесят літ після довершеного факту, і тому вони припізнені та спірні.

Відносно другого пункту автори проєкту дають заввагу, що "в українському народі свобідна шляхта-боярство дає релігії свою підтримку і допомогу, бо духовні люди не мають таких привілеїв, як люди Римської Церкви; і коли вони, як слабша сторона, приготували з'єднання при опозиції шляхти, то діяли проти укладу дійсних сил цієї держави, тому ці-

ла ота справа не мала успіху". Щодо третього пункту, тобто самого поняття з'єднання, то Могила, критикуючи Берестя, подав таку засаду: "злука"/уніо/ і "єдність"/унітас/ - це дві різні речі. Єдність виключає подвійність, складність. Злука до того напрямляється, щоб двоє пов'язати в одне ціле, не знищуючи злучених з собою двох частин. Така злука збулася кілька разів, а останній раз у Флорентійській злуці греків і латинян. Тим часом виглядає, що злука українців з латинянами в цьому Королівстві суперечить природі такої злуки, маючи на увазі не збереження обряду, але переміну грецького на латинський, і тому вона "не мала успіху".

Далі Могила розгортає думку, що такої переміни не треба, бо "спірні пункти між греками і латинянами радше словні, як дійсні, тобто такі, що стосуються самих лише богословів, яким про них треба б дискутувати". Могила твердить, що творці Берестейського Порозуміння зробили якраз навпаки, і цим не наблизили до себе нез'єднаних, але ще більше віддалили від себе. Як приклад вказує Могила ієрархічну залежність Київської Митрополії від Риму та зречення деяких притаманних проявів східного християнства.

В другій частині проєкту Могила розглядає три вищезгадані пункти і недоліки Берестя, а саме: намір, спосіб і характер з'єднання, вимагаючи чистоти наміру й безінтересовності в творців з'єднання, і навіть готовості на жертву. Щодо способу, то автор вимагає повної рівноправності й участі мирянського елементу, головно провідної верстви в державі, бо неузгляднення цього призвело Берестя до неуспіху й розбиття. Далі Могила пропонує спільну конференцію, силою державної конституції, а не спільний синод, щоб уникнути перешкод збоку Риму та уможливити участь мирян у цій важливій справі.

Змістом такої конференції-з'їзду мало бути: 1/ Обговорення справи на повітових сеймах і вибір відповідних делегатів, 2/ розглянення справи на державному сеймі й виготовлення відповідного закону про такий з'їзд з потрібними санкціями для порушників, 3/ визначення місця, керівників та посередників з'їзду, 4/ окреме розглядання справи збоку духовних і мирян, кожний за своєю компетенцією, 5/ винесені рішення і постанови буде пред'явлено Сеймові до апробати, 6/ відсутні на тому з'їзді не матимуть права протестувати, а в часі приготування з'їзду буде заборонена агітація з обох боків.

У третьому розділі свого проєкту поєднання Могила розвиває думку, що така злука, тобто з'єднання, не може нарушувати окремішності і відрубності двох злучених речей, чи пак, не може стати тотожністю й одністю. Цей пункт, на думку Могили, найважливіший. Могила твердить, що "бажаючи якої-небудь згоди, сторона розсудливіша і сильніша мусить переконати простішу й слабшу в тому, щоб залишити збоку справи другорядні, які з часом і самочинно будуть поладнані". Потім автор говорить, що "коренем усього лиха було розходження греків і римлян у справі першенства Найвищого Архиєрея. З цього кореня поволі вийшло багато ложних наук, і то щораз небезпечніших; і все це лихо прийшло від греків до українців, що тримаються грецького обряду. Тому нам, бажаючим завернути цю святу справу - вернувшись до її святих початків, - треба відкинути все те, що згодом наросло і далі наростає під час теперішнього розходження. А тому, що джерелом, началом і причиною колишніх розходжень між греками і латинянами, а тепер між самими ж таки українцями, слід уважати признання першенства в Церкві, то це треба вважати найважливішим у цій справі".

Це своє твердження обгрунтовує Могила документами й історією, ка-

жучи: "На початку грецька Церква признавала примат Римського Архиєрея і сьогодні це визнає в своїх літургічних піснях, і тому в основному грецька віра є правовірна й свята. Все інше прийшло згодом і було осуджене". Тут Могила подає новий спосіб розв'язки цієї проблеми. Він каже: "Все, що було первісно - це нехай і зараз лишається в цілості незмінним, а чого первісно не було, - а прийшло щойно згодом - те слід усунути. А було так, що Найвищого Архиєрея визнавалося першим і найвищим у Церкві Божій, Намісником Христа і Наставником, отже, це нехай і зараз лишається".

Могила розв'язує також і трудність, що коли з'єднання українців є тільки з'єднанням грецького обряду, то як можна погодити залежність від константинопольського патріярха і визнання примату римського архиєрея? Розв'язка Петра Могили є оригінальна. Він каже: "Слушно припускаємо і розумно сподіваємося, що коли б патріярх був свобідний, то думав би те, що наказує правда; але тому, що він в ярмі поган, то вважається за недіяльного, але задля цього не треба його усувати. Бо правдою віри завжди є, що буде "один пастир і одне стадо". Потім Могила твердить,що греків "лише в тому належить випередити, щоб ті, хто зараз є свобідні, зробили вчасніш те, що інші, в турецькому ярмі, не можуть тепер зробити, тобто, щоб прийняти єдність віри, злуку Церкви і примат у Церкві Божій, тимчасом як залишитися вповні і незмінно дійсним у своєму правопорядку й обрядах у всьому. Отже, не треба ні творити окремого патріярха, ні не треба встановляти безпосередньої залежності Церкви українців від Римських Архиєреїв, але нехай залишаться всі в своїм правопорядку. Лише в такій формі можна буде говорити про святе з'єднання", заявляє Петро Могила.

До такого ставлення справи змусила українців загроза розбрату. Уможливило ж таку розв'язку, як твердить Могила, оце, "що ми ясно знаємо з святих догматів і основ Божої Церкви, що ми лише обрядом відрізняємося від римлян, а суть віри є одна в усіх і всіма так само визнається; ані не можемо заперечити, що блаженний Апостол Петро, як навчають наші церковні пісні, був завжди головою Апостолів, а наступники його, Римські Архиєреї, постійно мали в Церкві Божій найвищу владу, тому, не відступаючи від Отця нашого Патріярха, від якого ми прийняли святе хрещення, і не припізнюючи злуки Церкви, в якій є справжнє спасіння, всі ми, в ім'я Господа нашого, духовні і світські, знайшли й одноголосно прийняли цей спосіб, щоб уникнути небезпек розбрату, щоб відновити нашу прадідну віру: ми живемо під одним Головою і Пастирем, Намісником Христа, як учать нас символ віри, що одна є католицька й апостольська Церква, й у ній визнаватимемо одного й найвищого Наступника блаженного Петра, Римського Архиєрея".

Щодо питання заміщення Київської Митрополії, то Петро Могила пропонує таке: "Наш митрополит не ходитиме ні до Риму, як це робить одна частина українців, ні до Константинополя, як це є в звичаю в другій частині, але хай буде постійно поставлений собором архиєпископів і єпископів... і кожний з них, по виборі на митрополію і введений на архиєпископський престол, нехай складе ісповідь єдності священної віри, признання першості Римського Архиєрея, і ісповідь свою хай проголосить публічно: по-грецькому, по-латинському й по-українському - по всій Русі; а на цьому самому соборі нехай цей митрополит буде обов'язаний, а кожний єпископ митрополитові, скласти на цю ісповідь торжественну присягу".

На цьому саме закінчується практична частина проєкту Петра Могили для поєднання української Церкви в половині ХУІІ-го сторіччя.

Яка ж була доля цього церковного проєкту Петра Могили по об'єднанні Христової Церкви на Україні? Проєкт цей дуже позитивно і прихильно прийнято в Римі, бо він найбільш реально і практично наблизився до фактичної розв'язки церковної проблеми не тільки збоку Української Церкви, але й збоку Риму. Могила не відкладає проблеми поєднання Церкви на ті часи, коли на Землі чи в Европі появиться якась інша раса людей, що буде інакше дивитись на ці справи; не відсуває цієї розв'язки на далеку майбутність, не викручується історією, сентиментом чи покликуванням на прадідну віру або диктат сумління. Могила вважає, що заповіт Христовий, "щоб усі були одне" стосується кожної людини-християнина, всіх часів, та всіх поколінь. Для всіх часів і для всіх християн цей заповіт є дійсний і актуальний, коли брати до слова Христові дослівно й актуально. Тому й Могила докладає всіх зусиль, аби тільки його здійснити, резигнуючи навіть з власних догід і користей, хоч би з пропонованого собі патріярхату в Українській Церкві, щоб не відштовхнути від цієї справи малих чи дрібних людців. Для цього він визнає за тодішньою провідною групою мирян провідну ролю в цій справі. А щоб не відштовхнути церковних братств, він признає надвладу царгородського патріярха над Українською Церквою. З тією ж самою метою Могила не відштовхує католицьких римських кіл домаганням спільного синоду, але хоче скликати представників обох віровизнань на конференцію-нараду силою державної конституції,без жодної згадки про якусь унію.

Але дивне Боже провидіння допустило новий удар по благородних задумах церковного поєднання Петра Могили, нез'єднаного київського митрополита, який при кінці 1646-го року тяжко занедужав і помер на 50-му році свого невтомного життя. З його смертю перервалися також і укладені ним пляни для добра Української Церкви і її об'єднання.

В міжчасі було скликано до Вільна православну конференцію для підготови нарад поєднання з католиками. У травні 1648-го року настає зрив Хмельницького, вмирає король Володислав ІУ-ий, прихильник порозуміння на церковному полі. Обіцяється закінчити цю церковну справу поєднання католиків з православними на елекційному сеймі 1648-го року. Але Богдан Хмельницький з козаками посунув на захід, розгромлюючи в переможних боях польську армію під Корсунем, на Жовтих Водах, розбивши дощенту 23-го вересня 1648-го року під Пилявцями. Тоді облягав він Львів та підійшов аж до Замостя, викликаючи всюди страх і паніку.

У Варшаві, на бажання переможця, обрано королем Яна Казиміра. А він, щоб рятувати можливе для врятування, оточений під Зборовом, аби лише якось рятувати державу, пішов на великі поступки також у церковних справах, віддавши на поталу народній стихії саме українців католиків.

Тому до проєктованого київським митрополитом Петром Могилою і Кисілем компромісу - не прийшло, бо не стало великої людини, а й те, що за його думкою не було можливе, тобто, щоб одна сторона улягла повнотою другій, його наступники захотіли досягти силою, домагаючись, у наслідку мілітарно-політичних перемог, повного знищення українського католицизму.

Тут треба відмітити, що є історично невірним уважати, ніби українські провідні й відповідальні кола бачили в Хмельниччині розв'язку церковного питання, як цього залюбки тримається православна історіографія Проти цього пророчисто свідчить проєкт церковного замирення Петра Могили з 1645-го року та ці переговори, які тяглись аж до самого Зборівського Трактату в 1649-му році. Є також історично неправдивим і кривдячим уважати Петра Могилу непримиренним ворогом католицької ідеї в Україні.

13. Антін Сєлява - київський католицький митрополит та його доба /1640-1655/.

Передчасна смерть молодого Рафаїла Корсака, київського католицького митрополита, застала українську Церкву неприготованою. Корсак, виїжджаючи в 1639-му році до Риму, назначив був своїм заступником, на час своєї неприсутності, архиєпископа полоцького Антона Сєляву, який тоді вже майже 16 років управляв архиєпархією Йосафата Кунцевича, будучи його безпосереднім наступником та учнем. Побуваючи в Римі, Рафаїл Корсак у своєму передсмертному завіщанні запропонував королеві Володиславові й папі Урбанові УІІІ-му на свого наступника саме Антона Сєляву, як людину побожну, вчену, ревну та прикладну своєю поведінкою і знанням, римського виховання.

Тому, що митрополит Корсак помер у Римі, то за старинним звичаєм, Апостольський Престол застеріг собі право назначування нового митрополита, замість короля Володислава. В Римі вже 15-го грудня, 1640-го року, влаштовано дослідчий Апостольський Процес про особу Сєляви та про митрополію та її потреби.

Саме з документів цього процесу довідуємося, що Антін Сєлява народився коло 1583-го року. В 1612-му році вступив він до монастиря св. Тройці у Вільні, де відбував свій новіціят під духовним проводом Йосафата Кунцевича. В 1615-му році митрополит Рутський висилає Сєляву на філософічно-теологічні студії до Риму. По закінченні студій у Римі вертається Сєлява на Литву в роки тієї реформи, яку Рутський здійснював серед українсько-білоруського чернецтва. Саме тоді Сєлява пірнув у вир праці, стаючи настоятелем у Вільні й у Новгородку, беручи живу участь у церковних справах і полеміці довкола відновленої православної ієрархії 1620-го року.

Коли в 1623-му році помер мученицькою смертю Йосафат Кунцевич, очі ієрархії звернулися на Сєляву, і в 1624-му році його вибрано наступником на Полоцьке архиєпископство. Тут Сєлява старався відзискати цю єпархію для католицької ідеї та поглиблення релігійного життя, пропагуючи передусім почитання блаженного Мученика. Під його проводом у 1628-му році в Полоцьку відбувся перший беатифікаційний процес про мучеництво Йосафата. В 1637-му році був Сєлява подвижником того другого процесу - зізнання 150-ох свідків та їх доказів про життя і праведність Йосафата. Вкінці, 1643-го року, діждався він беатифікації свого блаженного попередника.

Сєлява брав особисто участь у з'їздах ієрархії, головно з нагоди державних сеймів, та виступив в обороні прав католицизму. В березні 1641-го року появилася булля його назначення на Митрополію, зберігаючи за ним управу Полоцької єпархії; а в 1642-му році Василіянська Капітула у Вільні обрала його також протоархимандритом Чину. Так ото Сєлява об'єднав в одній особі ці два найвищі становища.

Митрополитування Сєляви мало дві виразні фази - 7 років мирної праці та 7 років лихоліття. Від 1641-го до 1648-го його правління було успішне та спокійне. Відтак прийшла Хмельниччина з її мілітарними, політичними та церковними лихоліттями. В роках 1643/44 Сєлява успішно відбивався від напастей збоку польського латинського клиру, який намагався не допустити східної Церкви до зросту і скріплення, беручись її

принизити і послабити. В роках 1645 до 1647 за участю Сєляви велися досить надійні переговори між католиками і православними, головно коли, за Петра Могили, були виготовлені, продискутовані й прийняті пляни в цій справі. Лише смерть Могили, з початком 1647-го року, їх перепинила, а зрив Хмельницького в 1648-му році їх унеможливив: новою боротьбою за національне і соціяльне визволення.

Найтяжчою справою було те, що козаччина винесла знищення Унії на свої прапори, як вимогу замирення з Польщею. Вимоги козаків знайшли своє визнання у Зборівській Угоді, яка домагалася ліквідації Української Католицької Церкви на територіях тодішньої козаччини, звороту церков і маєтків та признання православному митрополитові і двом владикам місця в державному сенаті. Незважаючи на протести католицького митрополита Сєляви й Апостольського Нунція, польський сенат ратифікував Зборівську Угоду, а король Ян Казимир її затвердив у січні 1650 року.

Незважаючи на ці всі невдачі, Сєлява вибрав собі доброго помічника для Полоцька в особі Гавриїла Колєнди, який став згодом його наступником на Митрополії, та нову, відважну та метку силу серед ієрархії в особі Якова Суші, що став єпископом холмським. Ці два ієрархи своєю працьовитістю, відвагою і посвятою стали підпорою Церкви і митрополита Сєляви в тяжкі роки Хмельниччини. Це вони вивели Українську Церкву з лихоліття т. зв. "Руїни" та загрози. Трагічні часи прийшли для Сєляви щойно по 1654-му році, коли, внаслідок Переяславської Угоди Хмельницького з Москвою, лихоліття перекинулось на північ: на Литву й Білорусь, де оперували московська армія під наказом православного царя.

Сєлява, здавши управу Полоцької архиєпархії своєму помічникові Колєнді, подався на Підляшшя, скитаючись від монастиря до монастиря, виснажений трудами, переслідуваний, майже осліплий, де, на 72-му році життя, в місцевості Тикоцін постигла його смерть у 1655-му році.

14. Українська Католицька Церква - і Козацтво та Хмельниччина.

З 1648-им роком оформлюється в Східній Европі та виступає на її арену новий політичний, соціяльний, національний, а також релігійний партнер, тобто козаччина. Козацтво, майже на протязі 70-ти років, визначує активно дальшу долю й історію східноєвропейських народів: України, Польщі й Московщини.

Вже з 1648-им роком козаччина винесла на свої прапори також і певні церковно-релігійні кличі, тобто активну боротьбу з українським католицизмом, як формою церковно-релігійного буття і життя українського народу, виготовленою під кінець ХУІ-го століття на Берестейськім Синоді в 1596-му році, на основі релігійно-церковного порозуміння в Христовій Церкві.

Щоб краще зрозуміти оформлення народно-соціяльного обличчя козаччини і причини політичного зриву Хмельницького, треба коротенько приглянутися окремим географічним, соціяльним і етнічним явищам простору українського півдня-причорноморя й обабіч артерії Дніпра.

Після упадку української княжої держави в ХІУ-му сторіччі, під ударами татарських орд, у цей опустілий етнічно політичний простір почала насуватися поволі й обережно Литва, а згодом її слідами - Польща.

Литовська окупація Русі йшла спокійно й, органічно вкинувши в цю територію, витворюючи щось нове: Русько-Литовське Князівство, як новий політичний твір, із старою українською культурою та етнічно, соціяльно й економічно заінтересованим боярством. На жаль, у цьому процесі не взяла належної участі давня культурна і творча сила - Церква, очолена й об'єднана київським митрополитом. Саме тоді київський митрополит повандрував був на північ, скріпляючи формацію Московської, згодом же й Литовської Держави, посуваючи християнізацію азійського сходу.

В цьому новому творі Литовсько-Руської Держави на українських землях, тобто при зустрічі української старокняжої культури з литовською політичною і соціяльною дійсністю, забракло органічного об'єднуючого чинника - Церкви й спільної релігії, який надав би був йому тривалого характеру.

Польща, зорієнтувавшись у цій хиткій і непевній ситуації - саме туди і на цей простір - повела вона свій наступ, як пропагаторка католицького християнства латинського обряду й культури, надаючи свого культурного обличчя Литві, паралізуючи одночасно впливи українського східного християнства.

Тому цей простір Київської Русі не міг встоятися перед імперіяльними втручаннями спочатку Польщі, а згодом і Московщини; тому став полем розгри між обома імперіялізмами, аж до кінця ХУІІІ-го сторіччя.

Від 1569-го року, тобто від Люблинської Унії Польщі і Литви коштом України, та її політичних, соціяльних і етнічних інтересів, включно до церковних, в український простір всунулась поступово і нестримно польсько-литовська адміністрація, етнічна окупація, соціяльна експлуатація та економічний шляхетський визиск. Боярство, міщанство та простий народ спочатку ставили спротив у формі опозицій. Але за 150 років співжиття провідна верства українського народу перейшла майже всуцільному до польського чи литовського табору, полишаючи свій східний обряд і православне віровизнання. Перехід на латинський обряд став містком до денаціоналізації й полонізації провідної верстви і боярства України.

Опановуючи економічно і соціяльно українські землі над Дніпром, польська, литовська й українська шляхта, з-за небезпечного сусідства з татарами і турками на півдні України, залишила незайманою причорноморську смугу - пустий охоронний простір між своїми посілостями і небезпечними сусідами. Українські причорноморські степи, нижче дніпрових порогів, т.зв. дикі поля, були простором вільних находів кримських і буджацьких татар, куди могла виснажуватися також українська народна вольниця, уступаючи перед утисками державного, соціяльного й економічного ладу.

Саме на цей простір скерувалось уходство невдоволених бояр і хліборобів, політичними, соціяльними й економічними обставинами Української Землі. Рух за "пороги" - на Запоріжжя, згодом же й на Слобожанщину - це рух до волі, до визволення від пансько-шляхетського гніту чи класового поневолення.

Такі саме обставини і часи зродили українську козаччину, як визвольний рух населення, який поступово приймає деякі форми зовнішньої організації, щоб не стати легкою здобиччю татар чи панів.

У другій половині ХУІ-го сторіччя козаччина являється вже оформлена та має вже свої прикметні, людські й громадські риси, стає знаною в державі й за її кордоном. Польський король Стефан Баторій хотів надати цьому визвольному рухові навіть певних організованих форм, реєструючи певну частину вільного козацтва для державної оборонної служби на півдні України та повільного просування в напрямі Дону і Чорного Моря.

В 1590-их роках козаччина, як своєрідний військовий орден, стає знаною поза кордонами Польсько-Литовської Держави. Австрійська Імперія і Венецька Республіка, і Римська Курія враховують її в своїх політичних плянах відносно оборони Европи перед турецькою загрозою. Але на Заході козацьку силу зв'язувано з Польщею, і за допомогою Польщі старалися використати її в загальноєвропейських справах, забуваючи про те, що козаччина постала в опозиції до польської етнічної і соціяльної політики, тому не можна було нею маневрувати з Варшави.

За часів Берестейської Унії козаччину втягнено в релігійні спори і використано для внутрішніх порахунків. Саме противники Берестя, а зокрема князь Острозький, відвертаючи увагу козацтва від соціяльних і народних справ, а з тим і від великих посілостей і маєтків свого роду, втягнув козацьку стихію Северина Наливайка в боротьбу проти плянованої єпископами церковної Унії, кидаючи проти них та на їх церковні маєтки розбурхану й розагітовану стихію козацтва. Це були вмілі потягнення державних дипломатів і магнатів, які вміли відповідно керувати, коли ця народна сила ставала небезпечною для соціяльних чи національних інтересів сусідств. Тоді саме цю народну силу спрямовано вміло й непоміт но до внутрішньої релігійної чи церковної боротьби, відвертаючи її від боротьби зовнішньо-політичної й від тих завдань, які могли були принести загальну користь і свободу всьому поневоленому народові.

Так ото, замість стати чинником національного усамостійнення і соціяльного визволення, козацтво ставало часто знаряддям релігійних внутрішніх боротьб і заколотів. Воно винесло на свої прапори безкорисні, безуспішні, а то й обманні протикатолицькі чи протиунійні кличі, настроюючи цим тодішню Европу проти українських слушних національних інтересів і змагань.

По нищівних рейдах Косинського і Наливайка в панських і церковних маєтках на Волині в 1593-1596 роках, князь Острозький приклав руки й до мілітарної сили, щоб приборкати козацьку стихію і відвернути її від своїх маєтків убік степу, Чорного Моря і Криму. Тож дальших двадцять років ведеться героїчна боротьба козацтва з татарською загрозою.

Щойно в 1616-му році козацтво, під проводом гетьмана Петра Сагайдачного Конашевича, задумує відіграти провідну ролю в житті українського народу, беручи активну участь у боротьбі Польсько-Литовської Держави проти Туреччини, Волощини й Московщини.

Щоб мати привід для виступів на українській землі та встрявання в народні й церковні справи, козаччина Сагайдачного вписується в члени Київського Богоявленського Братства, втягнена опозиційним православним духовенством, під проводом печерського архимандрита Єлисея Плетинецького. Щодо церковної Унії Берестейського Порозуміння в Церкві, козаки виявили свою поставу в формах, властивих людям воєнного звання, тобто: замість полемічних аргументів духовників і петицій шляхти, прийшли аргументи п'ястука і сили.

Козаччина, беручи активну участь у боях Польщі з Молдавією, Швецією, Московщиною, Туреччиною, здобуваючи успіхи, тим самим починає активно вмішуватися в українські церковні справи, що виявилося в цілому ряді різних насильних акцій. Наприклад, ув'язнення католицьких ченців у Києві та вбивство о. Антона Грековича; репресії проти з'єднаних громадян і духовенства в Україні. Козаки дають свою підтримку й опіку акції патріярха Теофана для обновлення ним православної Ієрархії, в 1620 році, та змушують державну владу згодом їх признати. Саме реальна козацька сила в Польсько-Литовській Державі та її потреба в ті часи були причиною великих поступок і несправедливостей зі шкодою для українського католицизму.

Після смерті умірковaного гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного, вплив козацтва на церковні справи обернувся на їхню шкоду. Коли козацька і православна сторони почали обмірковувати розумне замирення, щоб "Русь не нищила Русі", а православний митрополит Йов Борецький і єпископ Мелетій Смотрицький почали схилятися до церковного поєднання на базі спільного Патріярхату, то противники цього задуму, саме через козацьку масу, намагались його підважити та знеможливити, чого й досягли в 1629-му році.

Нову важливу ролю відограло козацтво в 1632-1634 роках, після смерті короля Жигмонта III-го, в часі виборів Володислава IУ-го Вази, домагаючись поступок і майже половини церковних маєтків та храмів для православ'я, погрожуючи війною і повстанням. Під натиском загрози для держави збоку козацтва, католицька сторона уступила, відкликуючись до вирішення Апостольського Престолу, а король Володислав IУ-ий підписав пункти "замирення людей грецької віри". За ціну цих поступок, козаки взяли участь у московсько-польській війні в 1633/34 роках, спричиняючись до здобуття Польщею деяких територій в Смоленщині і на Сіверщині.

Вплутавшись у церковні справи, козацтво не здобуло собі ані народові ніяких політичних чи соціяльних успіхів, а Польщі було не тяжко поступитись не своїми церковними справами.

Козацтво, після 45-тилітньої боротьби, не досягло своєї мети і на цьому неуспіхові основувався т.зв. "золотий спокій" 1638-1648-их років, який став хіба що тишиною перед бурею.

У Польській Державі українську проблему тільки відкладалося, але її не розв'язувалося ні під оглядом національним, ані соціяльним чи церковним.

Десятиріччя 1648 до 1658 в історії козаччини носить широкозвісну назву "Хмельниччини", від начального вождя козацького руху Богдана Хмельницького. Це він очолив, організував, осмислив та перевів козацький воєнний зрив проти Польсько-Литовської Держави, щоб досягнути національне, соціяльне і релігійне визволення українського народу, за його всенародною підтримкою і жертвою.

Наслідком цього зриву постала Козацька Держава ХУII-го сторіччя, оскільки точно визначена територіяльна й етнічна сила, яка заінтересувала ввесь східноєвропейський простір та його народи. Рух Хмельницького спричинив новий уклад сил на слов'янському Сході, зокрема від 1654 року, після Переяславської Угоди України з Московщиною та прийняття її протекторату, пересуваючи загальну рівновагу сил у цьому просторі - державного, національного, соціяльного та релігійного характеру.

З самого початку Хмельниччини кинено клич, не за волю, не за землю, але "за віру православну!". Цей клич легко охоплює маси, закликаючи до бунту, бо релігійний мотив завжди є найбільш популярним, найбільш ідеальним, який найкраще може служити для виправдання й освячення повстання в очах своїх і чужих. Тому-то у зриві Хмельницького не виступає на ввесь зріст соціяльний чи національний мотив, але, навпаки, міцно підкреслювався релігійний мотив. Він ширився і роздувався з своїм реальним значенням у данім моменті. І саме це було найбільш вигідне польсько-литовській шляхті в її поході на українські землі та в їх експлуатації. Віра, а ще до того чужа, цій шляхті не боліла, бо не вимагала від неї ніяких жертв. Тому було дуже вигідним кинути такий клич тим, які не бажали справжнього успіху українському народові, кидаючи клич боротись "за віру православну", а не за свободу своєї землі й народу від визиску чужих експлуататорів.

Внутрішня українська релігійно церковна проблема виникла в 1596-му році, з настанням Берестейського Порозуміння чи Унії з Петровим Апостольським Римським Престолом.

Протягом 25-ти років виступала українська шляхта й міщанство проти своїх ієрархів за привернення давнього стану і прав т.зв. "людей старої грецької віри", добившись лише фактичної рівноваги сил з 1620-им роком, з потайною висвятою православної ієрархії в Києві.

Дальших 25 років безцільно витрачено на т.зв. "заспокоєння людей грецької віри", до чого приклали своїх рук визначніші уми і церковні мужі з обох сторін за Йосифа Рутського і Петра Могили, щоб "Русь не нищила Русі". Але з причини встрявання сторонніх сил і передчасною смертю Могили до замирення не дійшло.

Всі бачили, що потрібний тут компроміс, а не насильна перемога одної сторони над другою. Тому в 1640-их роках ішли дальші змагання про досягнення такого компромісу, на основі вищого спільного знаменника порозуміння, тобто в одному Київському Патріярхаті українського народу. І саме в цім зриву Хмельницького обидві сторони - православна і католицька мали явно і виразно висловитися в цій справі. Та несподіваний зрив-повстання Хмельницького перепинив це діло.

Коли, після перших успіхів Хмельницького в 1648-му році, на Жовтих Водах, під Корсунем, Пилявцями й Замостям накинено переможцеві - національних і соціяльних постулятів, то українське духовенство, устами закордонного речника патріярха Паїсія, що перебував тоді в Києві, висунуло релігійно-церковний мотив і вимогу, як одну з головних справ замирення.

Після вітання в Києві, Хмельницький відчув, що він є "Мойсей, спаситель, ізбавитель і визволитель руського народу з ляцької неволі". Він почав вдумуватися в свою ролю та переосмислив свою місію, надавши її загального і глибшого значення, як "нового Константина", борця за православ'я. Власне ця церковно-релігійна інспірація переважила вже в нових переговорах з переможеною Польщею. В його відповіді до мирової делегації це вже відчувається. Хмельницький каже виразно: "Перше я воював за свою шкуру і кривду, тепер буду воювати за нашу православну віру!". В пунктах перемиря, з січня 1649-го року, поставлено таку релігійно-церковну вимогу: "Унію скасувати, а православного митрополита київського допустити до сенату держави".

Королеві Яну Казимиру Хмельницький ставив тверді вимоги стосовно релігійно-церковного життя в Козацькій Державі, головно в Зборівській Угоді. Він домагався перш за все того, що "Унія, як причина неустанних утисків руського народу, має бути скасована як у Короні-Польщі, так і в Литві, і колишні уніяти не повинні займати ніяких становищ у Руській Церкві, ні діставати ніяких бенефіцій. Церкви, маєтки й усякого роду інституції мають бути повернені православним духовникам... Православне духовенство має бути в усьому зрівняне з римсько-католицьким духовенством у цілій державі. Православне богослуження має вільно відправлятися скрізь, навіть при королівськім боці. Православні церкви мають бути також у Варшаві, Кракові, Люблині й по інших містах; київський митрополит, з двома іншими владиками, мають засідати в сенаті...".

Дивна, але правдива історія, що саме за невдатне співжиття двох народів на одній території, за різні соціяльні й національні зловжиття народу та утисків його, дають йому суроґат сатисфакції коштом українського католицизму, скидаючи всю вину на нього, начебто він був причиною утисків українського народу.

У Зборівській Угоді треба вбачати вершок вимог Хмельниччини щодо церковно-релігійних справ. В цілому комплексі Хмельниччини релігійна ділянка являється лише однією ланкою, на якій зосереджено найбільше уваги, відвернувши її дійові особи від властивих і суттєвих справ Українського Народу, в часах козацької слави і перемоги. Слушно, з болем серця і слізьми, співав колись Тарас Шевченко: "О Богдане, нерозумний сину! Подивись тепер на матір, на твою Вкраїну!".

Взагальному все, що церковно-релігійній ділянці винесла на своїх прапорах Хмельниччина, як народний рух століття, приписується всуціль самому таки Хмельницькому особисто, який стояв тоді у проводі. Про це подбали його прихильники і його противники, його сучасники і пізніші історики, духовники і миряни, свої і чужі. Але до сьогодні не переведено ще розмежування між Хмельницьким і Хмельниччиною, як виявом всенародних прямувань, потреб і вимог, і ця справа залишається ще як слід невиясненою. Тому слушним являється питання: Які були особисті погляди і ставлення Хмельницького до католицизму взагалі, зокрема ж до його східно-української форми, тобто Унії?

На основі біографічних даних Хмельницького можна сміло твердити, що виховання і життя його було далеко від якогось сліпого фанатизму релігійного характеру, а навіть оповідають, що він з розрахунку мав був прийняти в турецькій неволі і магометанство. Хмельницький, узагальному, толерував і пошановував релігійні почування інших, хто б він не був:православний боярин, католицький шляхтич, татарський мурза, протестантський пастор, і навіть єврейський рабин.

Що думав Хмельницький особисто про релігійні вимоги Хмельниччини, видно з його інструкції, яку він дав козацькій делегації на сейм до Варшави, перш усього відносно проєкту стосовно Унії. Він каже: "Річ не подобна і тяжка, когось проти волі до своєї віри притягати й у вільному королівстві поневоляти: хай вірять як хто хоче, і це ми вже від багато літ визнаємо, і більше не хочемо уніятом наприкрятися; нехай вірять, як хочуть, бо його королівська мость має в своїм королівстві людей різних вір. Але всі маєтки церковні, здавна наші, чи силою відібрані, нехай нам повернуться".

Хмельницький не думав навертати чи "воз'єднувати" уніятів, але вимагав лише церковних маєтків, погоджуючися на спокійне завмирання католицької ідеї. І це залишилося напрямною лінією його політики аж до його смерті, без огляду на натиски православних, часто посторонніх Україні духовників, домагань про цілковите знищення Унії.

Хмельниччина довго кидалася на різні боки, аби добитися перемоги і визволення. Хмельницький шукав союзу допомоги і на Криму, й у Туреччині, і в Молдавії й у Польщі, і в Швеції, і у Венеції, не відкидаючи жодної можливості, щоб тільки осягнути мету. Були різні посольства і переговори, були війни і походи, були виграні і програні. Були різні внутрішні козацькі непорозуміння і бунти, була ганебна смерть Вишневецького, Кисіля і Тимоша, й були різні петиції і прохання про московську інтервенцію та постійне відхилення їх збоку царя Олексія. А тим часом народ приносив далі криваві жертви. Врешті цар московський Олексій, дня 22-го червня 1653-го року, обіцяв прийняти Україну Хмельницького під свою "високу руку", зриваючи мир з Польщею.

Дня 8-го січня 1654-го року в Переяславі збулась дипломатична, політична і церковна церемонія - уділення і прийняття царського протекторату над Українською Землею, який змінив історію цілої Східної Европи аж до нашого століття.

Хоч Хмельниччина не мала безпосередніх релігійно-церковних причин, бо від 20-ти років православна Церква здобула собі державну правну рівнорядність у Польській Державі й високий культурно-духовний розвиток за митрополита Петра Могили, висуваючи дедалі більше вперед свої вимоги, все ж таки релігійну справу вплетено в цей народний рух для його узагальнення і пропаганди, вважаючи її причиною всього лиха. Тому в вимогах замирення цю релігійну справу висувається на перший плян, вимагаючи категорично скасування українського католицизму,тобто Унії з Римом, передусім у Зборівській Угоді.

Після нездійснення умов цієї угоди Хмельниччина просила про інтервенцію і протекторат Московщини.

Підхопивши цей мотив, московський Царат і Патріярхат вирішили інтервеніювати, приймаючи Україну під свій протекторат, який ратифіковано в Переяславі, в січні 1654-го року.

Українська Православна Церква офіційно не брала участі в церемоніялі й ратифікації Переяславської Угоди. Все ж таки ця угода мала свої наслідки і для Київського Митрополита, і для цілої Української Православної Церкви.

Кілька місяців після переяславського чисто політичного домовлення Московщина поставила вимогу, щоб Українська Церква підкорилася Московському Патріярхові, що вдалося їй осягнути щойно по 30-ти роках настоювань і утисків, аж у 1685-му році.

Весною 1654-го року, негайно після Переяславської Угоди, Московщина пішла війною на Польщу, виправдуючи свій крок причинами релігійного характеру, тобто переслідування православ'я і настановлення Унії. Ціла ця війна за відзискання втрачених земель Смоленщини в 1633/34-их роках набула забарвлення "святої війни" за православ'я. Московський патріярх Нікон благословить військо в похід, а цар Олексій видає до всіх православних у Польщі й у Литві відозву, в якій говорить до православного люду Білорусі й України, що він вислухав їхньої просьби, прийняв їх у свою опіку й вирушає з великим військом, щоб визволити їх від гніту. Російські війська зайняли Білорусь і частину Київщини. Козаки оперували на півдні, облягали Львів, Люблин, зайняли Пінськ і Турів. Таким чином єпархія Пінсько-Турівська та частини Луцької, Львівської й Володимирської опинилися під окупацією ворожих для католицизму сил.

Московські війська виразно несли на своїх прапорах гасло оборони православ'я, а козацькі полки маршували на знищення українського католицизму й церковної незалежності від Москви. Як по містах, так і по зайнятих московськими військами селах, першою справою нового уряду було вимагати від населення присяги, а відтак настановляти, обороняти й скріплювати православ'я.

Католицьку Церкву українців і білорусів, що проіснувала вже понад 50 років, уважалося за щось посереднє між римсько-католицькою і православною, і за причину непорозумінь між латинською та східними Церквами. Тому, проти неї негайно повелося наступ на її повне знищення.

Цар Олексій, після того як зайнято ці землі, зразу ж прийняв титул володаря цих територій, а московський патріярх Нікон прийняв новий повніший титул "Патріярх Московський та всієї Великої, Малої і Білої Русі", незважаючи на те, що ці території залежали від Київського Митрополита, який був під юрисдикцією Константинопольського Патріярха.

Зайнявши Смоленськ, православні відобрали з'єднаним усі церкви, монастирі та церковні маєтки, а священикам поставили вимогу: виректися

католицької віри, або залишити місто. Те саме зроблено в Полоцьку, Вільні, Ґронді й інших містах. Вірних змушувано різними податками й карами, щоб вони приймали православ'я, а католицьких священиків вигнали з міст та заборонено їм, під карою смерті, повертатися назад. Воєвода Шаховський доручив, щоб з Вільна вивезти нетлінне тіло митрополита Йосифа В. Рутського та московського патріярха Ігнатія, який свого часу прийняв був католицтво і його поховано в Вільні в церкві св. Тройці.

Це були тверді роки наступу московського православ'я на українсько-білоруський католицизм на зайнятих від Польщі землях у роках 1656-1657.

Подібні методи нищення українсько-білоруського католицизму застосовує Москва до сьогодні, як показали дві останні світові війни на Українських Землях.

Дня 6-го серпня 1657-го року помер Богдан Хмельницький, творець Козацької Держави, поручаючи на свого наступника сина Юрася. З Польщею велась далі війна, а змагання до замирення не мали успіху, розбиваючись на вимозі козаків про знищення Унії.

В Україні приходило до частих зударів з союзником - Московщиною, з-за втручання московської адміністрації, яка трактувала Україну як звичайну московську провінцію, збільшуючи свої претензії. Наприклад: обирати гетьманом чи митрополитом лише вказаного царем кандидата;зменшити число реєстрованих козаків до 40.000; віддати московським запонам стратегічні міста, крім Києва, Ніжин, Переяслав, Білу Церкву, та щоб цілий нарід присягав на вірність цареві.

Все це помітно зворушило українське суспільство і на генеральній раді в Корсуні козацька старшина, в присутності вищого клиру, вибрала гетьманом України генерального секретаря Івана Виговського, дня 25-го жовтня 1657-го року, та ратифікувала умову між Україною і Швецією, а дня 8-го грудня 1657-го року Виговський проголосив вибір митрополита київського, в особі Дениса Балабана, єпископа луцького, не звідомляючи про це все московського патріярха, що й не подобалося Москві. Вона висунула проти Виговського полтавського полковника Мартина Пушкаря, якого Виговський,спільно з татарами, переміг під Полтавою дня 15-го травня 1658-го року.

У червні 1658-го року Виговський почав переговори перемиря з Польщею, які закінчилися Гадяцькою Угодою в 1659-му році.

Гадяцька Угода між Польщею і Україною козаччини, виготовлена у 1658-му році, а ратифікована весною 1659-го року на сеймі у Варшаві, має свій національний, політичний, соціяльний і релігійний аспект.Нас цікавить насамперед отой релігійний. Узагальному Гадяцькою Умовою було прийнято схвалений обома сторонами проєкт, який наполягав на повне правне зрівняння православ'я, а Унію просто приречено на завмирання, відібравши їй маєтки, храми, монастирі й церковне добро, та внеможлививши дальший розвиток, хоч і не було сказано виразно про її скасування, бо ж воно в практиці означало те саме.

У тексті Гадяцької Умови з 1659-го року кажеться: "Старинна грецька релігія, в якій Русь приєдналась до Польщі, щоб залишилась при своїх правах та свобідному виконуванні богопочитання, як далеко сягає мова руської нації, в усіх містах, містечках, селах, і Польщі і Великого Князівства Литовського... А що стосується давніх церков і маєтків старинної руської віри, щоб їх посідали, як давніше, старинні русини. І ці церкви, по складанні публічної присяги на вірність, полковниками і старшиною козацького війська, до півроку передадуть через

назначених з обох сторін комісарів. А людям тієї релігії, яка противиться давній грецькій релігії і яка збільшує незгоду між римською і грецькою нацією, ні духовним, ні мирянам, сенаторського чи шляхетського стану /тобто уніятом/ не буде дозволено основувати та побільшувати церкви і монастирі в маєтках церковних, королівських та власних спадкових, і то назавжди, і силою цієї конституції..."/ гл. Великий, о. А. Г., З Літ. Христ. України, т. У, ст. 180-181/.

Цими угодами фактично припинено дальший розвиток українського католицизму, і Польща мусіла погодитись на ці статті, внаслідок програної війни.

Силою цього домовлення Унію заборонено в Чернігові, Переяславі, Корсуні і Білій Церкві, практично в трьох воєводствах т.зв. "руського князівства", в складі яких мала Україна приступити до Гадяцької спілки з Польщею і Литвою. Церкви і церковні маєтки мали комісари передати православним до півроку після ратифікації угоди. Католицька сторона склала протест проти релігійних статтей цього домовлення, який залишився безуспішним.

Гадяцька Умова була прийнята Московщиною, як виповідженням війни, тож російське 100-тисячне військо вирушило на Україну. Але кам його козаки розгромили під Конотопом, дня 8-го липня 1659-го року.

Гетьман Виговський, не маючи загальної підтримки народу, після Гадяцької Угоди, у вересні 1659-го року, склав свою булаву й усунувся від політики, а козаччина обрала гетьманом Юрія Хмельницького / 1659-1663/, який орієнтувався на Москву. Внаслідок цього, в повній руїні та розгрі між Польщею і Москвою, з прямим наслідком її розбиття на Правобережжя і Лівобережжя.

Український католицизм урятувала мудрість та рішучість таких людей як католицький митрополит - Гавриїл Колєнда та холмський єпископ - Яків Суша.

15. Яків Суша і його діяльність у часи козаччини /1652-1687/.

Яків Суша, холмський єпископ, був одною з головних дієвих постатей Української Католицької Церкви в часи бурхливих виступів козаччини. Він, як людина широкоосвічена й активна, був найвизначнішою постаттю козаччини і т.зв. "руїни".

Яків Суша народився коло 1604-го року в місцевості Суша з батьків шляхтичів. Ще як хлопчина, вчився він у митрополичій школі Іпатія Потія. Згодом служив та вчився при митрополитові Йосифові В. Рутському й при полоцькому архиєпископові Антоні Сєляві.

В 1625-му році Суша вступив до Василіянського Чину, а по закінченні новіціяту в Битені виїхав на дальші студії до Пултунська, де в ті часи була папська семінарія. Відтак, у 1632-му році, виїхав до Оломовця на Моравії, де здобув ступінь доктора з відзначенням. Чотири роки згодом прийняв Суша свячення, а тоді вислано його на душпастирську працю в Новгородку, відтак до Жировиць та Холма, де, в місцевій гімназії, навчав риторики.

Коли холмський єпископ Методій Терлецький виїхав у 1643/45-их роках до Риму, Суші доручив він завідування єпархії; з вибухом козацької війни, в 1648-му році, Сушу викинули православні з монастиря. Скитаючись по землях Холма, він, разом з іншими ченцями, ніс духовну допомо

гу з'єднаним. Після смерті холмського єпископа Методія Терлецького, в 1649-му році, й номіната Антона Фурса, в лютому 1652-го року, Якова Сушу назначено хожмським єпископом.

За 35 літ свого єпископства Яків Суша зробив зі своєї Холмсько-Белзької Єпархії одну з найкращих і найбільше монолітних українських католицьких єпархій. Словом та живим прикладом праведного життя й поведінки Суша здобув собі загальну пошану і в православних, і в єретиків. Вів він правдивоаскетичне чернече життя. Ревно дбав про свій клир і захищав його права-привілеї, що з'єднувало все нові навернення нез'єднаних парафій.

Його єпархія лежала на кордоні козацько-польських міждержавних порахунків, тож міг він стати природним посередником для замирення обох сторін. Під час Гадяцької Угоди виходить Суша на широку політичну арену. Його особисте знайомство з полковником, а згодом гетьманом Павлом Тетерею, спричинилося помітно до того, що Гадяцьке Порозуміння і замирення не стало гробом українсько-білоруського католицизму.

В офіційні зв'язки з козаками ввійшов Суша щойно в 1658-59-их роках, за гетьмана Виговського, з нагоди пертрактацій Гадяцької Угоди.

Цінним є лист Суші до Виговського, який має історичний і догматичний характер. Він багато заважив на тодішні намагання замирення обох сторін.

У цьому листі Суша поставив справу українського католицизму на широкі горизонти, які переходили кордони Української Землі. Та Виговський не був абсолютним паном ситуації ні внутрі, ні назовні. Його гетьманування було надто коротке, щоб великі задуми Суші могли зреалізуватися буйними плодами в душі Виговського й у його ділах. Після цього настала для української землі сумна доба її історії, т.зв. "руїна", якій Суша мусів приглядатися ще 30 років свого життя на правому і лівому боці Дніпра.

По смерті митрополита Сєляви 1655-го року, протяглось 10 років тривале незаміщення митрополії, яка не мала в цих тяжких часах потрібного проводу. Завідателем митрополії і кандидатом на митрополита був Гавриїл Колєнда, полоцький архиєпископ.

Саме Суша прийшов до переконання про потребу негайного заміщення митрополії в особі Гавриїла Колєнди і перевів цю думку на конференції Ієрархії в Жировичах, 1-го листопада 1663-го року.

Весною 1664-го року вибрався Яків Суша до Риму, щоб тут трактувати справу заміщення митрополії, справи зцентралізування й унезалежнення Василіянського Чину від ієрархії, справи ієрархії Закарпаття, канонізації блаженного Йосафата, римського осідку, студій та інших церковних і релігійних потреб.

Перебуваючи три роки в Римі, Суша написав, окрім численних інформаційних листів, три більші твори, а саме: "Про труди З'єднаних", "Мелетій Смотрицький", "Йосафат Кунцевич".

В Римі Суша став головним подвижником і свідком щодо відповідності Колєнди на митрополію. І це перерішило справу в Апостольському Престолі так, що 22-го квітня 1665-го року була виставлена Колєнді "Булля" на Митрополію. Крім цього трактував у Римі Суша справи стосовно Закарпаття і Мукачівської єпархії, відносно римського осідку і студій, різних ласк і привілеїв Митрополії, своєї Ієрархії, Василіянського Чину й різних осіб. У Римі виєднав Суша рішення Апостольського Престолу про відокремлення настоятельства василіян від митрополичого сану, про що було видане окреме папське "бреве", в травні 1665-го року, з уневажненням усіх попередніх Капітул і їх виборів.

Взагальному побут Суші в Римі став переломовим і вирішальним на 20 наступних років історії Українсько-Білоруської Церкви і Чину Василіян.

Своїм знаменитим твором "Про труди З'єднаних", Суша зробив у Римі велике враження, відкинув кривдячі закиди латинсько-польського єпископату і прихильніше настроїв Римську Курію до з'єднаних владик та самої ідеї з'єднання. У своєму творі нараховує він біля сотні світських священиків і сорок василіян, які прийняли смерть за з'єднання; описує всі ограблення з'єднаних церков та загарбання церковних маєтків. Суша міцно підкреслює факт, що в трагічних для з'єднання часах ніхто зі з'єднаних владик не відпав. Він доводить, що, навпаки, деякі римсько-католицькі каноніки, священики й монахи, під напором москалів і козаків, перейшли до нез'єднаної Церкви, хоч не зазнали таких переслідувань, як білорусини й українці.

Яків Суша був справді одною з головних і дієвих постатей Українсько-Білоруської Церкви в часи козаччини. Його життєписець о. Дмитро Завадович, у своєму похвальному слові, каже про нього таке: "В цьому ієрархові, що без жодної беатифікації та канонізації був правдиво блаженним та святим, просвітлює образ багато святих святителів".

16. Гавриїл Колєнда - київський митрополит /1655-1674/.

Зі смертю великого гетьмана Богдана Хмельницького /1657-70 рр./ почався сумний період "руїни" в історії України. Україна стала тереном безнастанних воєн і предметом торгів між Московщиною і Польщею. Наслідком цього був поділ України на Лівобережну під володінням Москви і на Правобережну під управою Польщі, що й довершилось угодою в Андрусеві 1667-го року.

Політичні події тих сумних часів фатально відбилися на житті й долі Української Католицької Церкви. Саме в цих бурхливих часах доводилося керувати цією Церквою митрополитові Гавриїлові Колєнді.

Гавриїл Колєнда народився у віленській окрузі, в родині білоруських шляхтичів, коло 1606-го року. В 1625-му році він, ще юнаком, вступив до Чину Отців Василіян у Битені. Нижчі студії закінчив у Брамберзі, в Східній Прусії, в роках 1627/30, а філософію у Відні в роках 1633/34. В 1634-му році Колєнда, вже як священик, виїхав до Риму на дальші студії богослов'я та повернув на Україну в листопаді 1636-го року.

В 1654-му році митрополит Сєлява назначує Колєнду своїм помічником полоцької єпархії, де він мав змоги розгорнути своєї пастирської діяльності під час московської окупації. Колєнда, забравши зі собою з Полоцька мощі св. Йосафата, подався на довгу скитальщину, врятувавши їх отак від знищення російськими військами.

Митрополит Сєлява, перед своєю смертю хотів назначити Колєнду своїм наступником на Митрополію, але, з причини невпинних воєн на цьому просторі, не міг скликати синоду єпископів. Внаслідок цього Київська Католицька Митрополія протягом десяти років залишилась незаміщеною. Також Василіянський Чин не мав власного протоархимандрита, бо ним досі був кожночасний митрополит.

Польський король Ян Казимир /1648-1668/, з огляду на умову з козаками, не хотів назначувати Колєнду дійсним київським митрополитом. Щойно в 1656-му році назначив його завідателем митрополичих дібр. Усі однак з'єднані владики вважали Колєнду за свого митрополита, який, після довгого скитання, осів урешті в Супрасльській Архимандрії й монастирі.

Для полагодження справ Київської Митрополії Колєнда висилає до Риму талановитого холмського єпископа Якова Сушу, з яким рахувався король і Римська Курія. Саме він остаточно виєднує назначення Гавриїла Колєнди на київського католицького митрополита, 22-го квітня 1665-го року.

Хоч Апостольський Престол, збагачений тисячолітнім досвідом Церкви, був тієї думки, що найвищим настоятелем монаших Чинів, а в тому і Чину св. Василія Великого, не повинен бути митрополит чи єпископ, а звичайний чернець, проте Капітула василіян, яка відбулася в Бересті Литовському, в березні 1667-го року, з огляду на особливші умовини, в яких перебувала Церква і чернецтво, вибрала своїм протоархимандритом митрополита Колєнду, й він залишився на цьому становищі аж до своєї смерті в 1674-му році.

Внаслідок Андрусівської Умови в 1667-му році з'єднана Церква втратила раз на завжди смоленську єпархію, проте відзискала, по сорок роках московської займанщини, полоцьку архиєпархію. І митрополит Колєнда в 1667-му році міг повернутися туди в тріюмфальному поході та привіз зі собою мощі блаженного Йосафата у Полоцьк, щоб примістити їх у відновленій ним катедрі.

Після абдикації короля Польщі Яна Казимира в 1668-му році, настав час безкоролів'я. Але на елекційному сеймі 1669-го року обрано королем Польщі Михайла Вишневецького /1669-1673/, якого батько перейшов був з православ'я на римокатолицизм, тож у нього заховалась природна прихильність до Східної Церкви.

Саме, за старанням митрополита Колєнди, король Михайло Вишневецький затвердив, у 1669-му році, нові привілеї з'єднаної Церкви, зрівняв з'єднане духовенство з латинським, монастиреві блаженного Йосафата в Полоцьку надав два хутори й інші маєтки.

На бажання короля Михайла, його коронацію визначено на день св. Йосафата 12-го листопада 1669-го року, під час якої не латинський єпископ, але митрополит Колєнда того дня, в присутності короля, нунція, єпископів обох обрядів, відслужив східну літургію в латинській катедрі у Кракові. Колєнда знову порушував справу допущення з'єднаних владик до Сенату, і король признав місце в Сенаті тільки з'єднаному митрополитові. Хоч Колєнда не засідав у Сенаті, щоб дразнити нез'єднаних ієрархів.

Колєнда старався теж поновити справу українського Патріярхату, висуваючи стару ідею поєднання українських католиків і православних.

На свого наступника назначив Колєнда свого помічника й вітебського єпископа Кипріяна Жоховського, а папа Климент X-ий затвердив його на цьому становищі окремою буллею, з дня 1-го червня 1671-го року.

Колєнда палав ревністю для справ Українсько-Білоруської Католицької Церкви, будучи рішучим і неуступчивим пастирем в обороні її прав. Він виявляв непохитну вірність Апостольській Столиці. Був він ревним почитателем мученика Йосафата. Своїми впливами підніс він з'єднану Церкву з руїн і виборов їй правне становище за короля Михайла Вишневецького. Тому, як твердять новіші історики, гідний він станути поруч митрополита Іпатія Потія й інших.

Гавриїл Колєнда, треба і це згадати, був вдачі рвучкої, легкоза-

пальної й неопанованої. З цього виникали його часті спори з владиками, навіть такими ідейними, як єпископ Суша; також спори з Василіянським Чином. Однак треба пам'ятати, що Колєнда мусів поборювати дуже великі труднощі, виконуючи обов'язки митрополита після Переяславської Угоди, коли з'єднана Церква під Московщиною й Козаччиною лежала майже в руїнах, і його самого не визнавалося митрополитом. За наявності таких труднощів Колєнда деколи зневірювався Божому провидінні й хапався чисто людських засобів. Все ж таки, Колєнда був людиною великої віри і високих моральних прикмет, гідних найвищого ієрарха Церкви.

17. Кипріян Жоховський, київський митрополит, і його діяльність у роках 1674 - 1693.

Ім'я Кипріяна Жоховського записане золотими буквами між великими митрополитами Українсько-Білоруської Церкви. Він, упродовж двадцяти років свого митрополитування, вивів з'єднану Церкву з розбиття, в яке вона попала, внаслідок козацьких воєн. Жоховський старався вчинити з'єднану Церкву правдивоукраїнською національною Церквою, тому рішуче виступав проти латинізації, звертаючи її життя на правильний шлях.У часи Гетьманщини, головно після Переяслава, народ України переконався, що православ'я не є заборолом народності, а прямим помостом до обмосковлення, на багато небезпечнішим, як українське католицтво до златинщення чи опольщення свого народу. Тому протягом митрополитування Жоховського з'єднання з більшою легкістю поширювалося на цілий Правобережній Україні, зокрема ж у Галичині. І саме в цьому велика заслуга Жоховського.

Кипріян Жоховський походив з шляхетського роду. Народився він у полоцькій окрузі, коло 1635-го року. Юнаком вступив він до Чину св. Василія Великого та в Битені звершив свій новіціят. 1658-го року Жоховський переїхав до Риму на філософічні й богословські студії, які закінчив докторським ступенем, перебуваючи в Грецькій Колегії св. Атанасія. Дня 29-го квітня 1663-го року прийняв ієрейські свячення, а відтак перебував в Прокуратурі Отців Василіян, разом з холмським єпископом Сушею, який саме тоді перебував у Римі в справах затвердження Колєнди митрополитом, канонізації св. Йосафата та інших.

Мабуть, разом з єпископом Сушею, Жоховський повернувся на Україну в 1665-му році. Наступного року Жоховський стає архимандритом у Дермані, опісля в Дубні, а згодом /у 1668-му році/ прийняв Лещинську Архимандрію.

Жоховський виявив себе знаменитим адміністратором. Потім заблис він надзвичайним бесідницьким і проповідницьким хистом; проповідями своїми він поривав народні маси та переконував освічених людей. Жоховський видав свої бесіди і проповіді друком, які, на жаль, недоступні для нас тут на Заході.

Своїми надзвичайними прикметами й талантами Жоховський негайно звернув на себе увагу митрополита Колєнди, який назначив Кипріяна своїм генеральним вікарієм на полоцьку архиєпархію. А згодом, 1670-го року, зробив його єпископом-помічником у полоцькій архиєпархії, виєднав-

ши для нього в Римі, й у короля, права наступства на Митрополію, що він і одержав у травні 1673-го року.

Після смерті митрополита Гавриїла Колєнди, в лютому 1674-го року, Жоховський вступив на митрополичий престол без великих трудностей, з благословення Апостольської Столиці. Часи, в яких Жоховський управляв митрополією, були сприятливіші для Української Католицької Церкви. Він, як його попередники, не потребував зводити завзятих спорів з нез'єднаними православними, бо козаки в ті часи поділилися на різні угрупування і партії, зміняючи часто своїх гетьманів. По Виговськім приходить Тетеря, Дорошенко, Ханенко, Многогрішний, Самійлович та кількома наворотами Юрій Хмельницький. Тому й сила козаків підупала і, тим самим, перестала бути загрозою для з'єднаної Церкви.

Після Андрусівської Угоди 1667-го року й розподілу українських земель між Москвою і Польщею на Ліво- і Правобережну області, польські королі стали прихильніші для Української Католицької Церкви. Їм залежало на тому, щоб їхні українські й білоруські громадяни не мали ніяких зносин з некатолицькою Московщиною і поневоленими турками Константинополем. Нез'єднані ж уважали московського царя своїм покровителем і захисником, тому й Польща була дуже насторожена до цієї частини своїх громадян.

Крім цього царгородські патріярхи часто посилали в Україну своїх емісарів, які служили туркам точними інформаціями про положення в Польщі. Внаслідок цього, під карою смерті або конфіскати майна, було заборонено нез'єднаним їздити до Царгородського Патріярха.

Саме після Переяслава московські царі, разом з патріярхом, змагаються за підкорення Київської нез'єднаної - Православної Митрополії Московській Патріярхії, відриваючи її від зверхності Константинопольського Патріярха. Це їм вдається щойно за гетьмана Самійловича, на якому цар вимусив, що київський православний митрополит Гедеон Четвертинський, у 1685-му році, признав зверхність московського патріярха. Досі нез'єднана Українсько-Православна Церква дуже різнилася від Московської, бо була схильна до католицтва, в дусі Флорентійської Унії й на базі Київського Патріярхату. Коли ж Українська Православна Церква попала під протекторат Москви, тим самим пішла під московську схизму. Тому не диво, що деякі зі свідомих нез'єднаних українців звертають свої очі на більш свобідну й незалежну з'єднану Українську Церкву.

Своєчем ревної праці Жоховського над поширенням унії між нез'єднаними українськими братами було те, що єпархії Перемиська, Львівська й Луцька приступили до з'єднання ще за життя Жоховського або зараз після його смерті.

Митрополит Жоховський зробив дуже второпне і важливе потягнення для оздоровлення внутрішнього життя нашої Церкви тим, що в 1675-му році, на Капітулі Чину Василіян у Жировицях, зрезигнував з гідності протоархимандрита Чину, бо зрозумів, що звичайний монах на цьому становищі може більше та всеціло віддатися справам Чину, як митрополит. З доручення Апостольського Престолу скликана Капітула в Новгородку 1686-го року рішила, що відтепер становище протоархимандрита належатиме виключно до звичайних ченців.

Заснувавши друкарню у Вільні, митрополит Жоховський друкував нові служебники і літургічні книги, спиняючи цим наплив літургічних книг з Москви та перепиняючи процес латинізації. Ця друкарня сповнила також велику місію друкуванням релігійних книжок і проповідей, з яких користувалися і духовні, і світські.

Митрополит Жоховський старався дуже про освіту свого духовенства, відновляючи духовну семінарію в Мінську, обороняючи права свого духовенства перед кривдами та утисками латинського середовища.

Жоховський дуже ревно працював над поглибленням побожності і релігійності і серед духовенства, і серед народу. Він, як пориваючий бесідник, скріпляв серед народу любов і прив'язання до Католицької Церкви.

З 1670-го року залишився для історії цінний проєкт Української Католицької Церкви в редакції, тоді ще молодого василіянського священика Кипріяна Жоховського, що був одним з найповніших про загальне замирення "Русі" за ціле ХУІІ-те сторіччя. З цим проєктом Жоховський вибрався до Острога на Волині, щоб трактувати справу церковного замирення, на маргінесі політичних і дипломатичних переговорів гетьмана Дорошенка і козацтва з польською урядовою комісією. Проєкт Жоховського має назву "Засоби загального з'єднання Грецької і Римської Церкви"/гл. Великий,ЧСВВ, о. А.Г., "З Літ. Хр. Укр.", т. У, ст. 214-218/. У цьому проєкті зібрано в одне всі давніші проєкти, головно в справах віри й обряду. В дев'ятьох пунктах Жоховський зічрав усе навчання Східної Церкви про Святого Духа, про чистилище, про збереження грецького обряду, про св. Тайни, про молитви, пости, свята, про евентуальну ісповідь віри Константинопольського Патріярха тощо.

На жаль, жодні з цих заходів не дали тоді помітніших наслідків, і церковно-релігійний спір між українськими християнами тривав і триває далі, аж до наших днів.

Двадцятиліття митрополитування Кипріяна Жоховського було виповнене подіями історичного значення. Ісповідь віри Шумлянського, львівського архиєпископа,в 1677-му році; відтак Винницького, в 1679-му році, єпископа перемиського; торжественне об'єднання перемиської єпархії з Римом; поладнання справ з Чином св. Василія Великого відбув аж п'ять генеральних капітул потвердження його конституцій, видання окремого літургікону в 1692-му році, щоб ізберегти одновидність св. Літургії; вкінці ж, відзискання Супрасльської Архимандрії. Ось головні досягнення митрополита Жоховського, який, виснажений надмірною працею, помер нагло 26-го жовтня 1693-го року в Полоцьку, не залишивши по собі помічника з правом наступства.

Несподіване незаміщення митрополії стало причиною великого заколоту в Київській Митрополії.

18. Апостольський Престол і Козацька Україна при кінці ХУІІ-го сторіччя.

В 1680-их роках прийшло до великого зудару двох світів: християнського і магометанського. Очолювали їх дві визначні постаті. З одного боку виступав турецький султан Магомет ІУ-ий/1648-1687/, з другого ж - папа, блаженний Інокентій ХІ-ий/1676-1689/. У цьому конфлікті була заінтересована і заплутана ціла Европа, а в тому й Українські Землі. До остаточного зудару прийшло під Віднем 1683-го року, і християнська сторона перемогла, також при допомозі українського козацького війська.

Після того, як землі України стали тереном розрахунків між Польщею і Московщиною, поділивши їх по лінії Дніпра на Лівобережжя - московське й Правобережжя - польське, також настало заінтересування Украї

ною збоку Туреччини Магомета IУ-го. Прийшли його походи й окупація, в рамках загального пляну наступу на Східну і Південну Европу. Це все привело до повстання т. зв. Аліянсу в 1680-их роках, між Австрією, Венецією, Польщею і Росією - та цей Аліянс очолив Рим папи Іннокентія XI-го.

Аліянс цей був звернений проти турецької загрози на Балканах та у Східній Европі. Вже в 1670-их роках після облоги Чигирина і падіння Дорошенка, подано проєкт створення Князівства України з широкими вольностями під окремим протекторатом турецьким.

Після польсько-турецьких і московсько-турецьких воєн на Україні в 1670-их роках, та після падіння Чигирина й окупації Українських Земель Туреччиною, головно Поділля, Туреччина розгорнула свої широкі агресивні пляни у відношенні до Польщі і Московщини, але коштом українських земель. Польська, австрійська, московська і ватиканська дипломатія дуже пильно слідкували за подіями в Україні.

В 1677-му році Варшавський Нунцій пише до Риму про те, що Туреччина висунула Юрася Хмельницького на майбутнього "князя Малої Сарматії або Русі, тобто Роксолянії", і то під протекторатом Султана, відібравши Україну силою від Польщі й Московщини. Пляном Хмельниченка і Туреччини мало бути замирення цього фронту на базі широкої автономії та релігійної свободи і толерації. У звітуванні Нунція, з дня 29 липня 1678-го року, читаємо, що Юрась Хмельницький вимагав у Польщі, і то ультимативно, евакуацію України, підписуючися в листах і універсалах як "князь України та гетьман війська запорізького".

В 1678-му році появилася в Римі географічна мапа Східної Европи, на якій Україна названа в цілій своїй етнографічній ширині, від Перемишля до Дону, як "земля козаків". Поява цієї мапи показує на заінтересування Україною, а також на добре знання ситуації Східної Европи і вона служила орієнтаційним посібникам також і для політичних дій, плянів та кроків.

Восени 1677-го року йде широкозакроєна і багатонадійна акція про замирення української Церкви, і щоразу появляються імена Шумлянського, Винницького, Василевича, Пузини й інших.

Воєнні пляни турецького султана Магомета IУ-го справді занепокоїли центральні європейські сили. В 1680-их роках Туреччина готувалася до великої офензивної війни проти християнської Европи. Крім укріплення своїх позицій на Балканах і сателітних балканських державах, Туреччина взяла до уваги також ключеве положення Українських Земель, намагаючися створити на них вихідну базу в напрямі Польщі й Московщини.

З цією метою Туреччина винесла з забуття незначну постать сина великого гетьмана Богдана Хмельницького, Юрія Хмельницького і за його претензіями до України проти Польщі й Москви, Туреччина поставила свої великі мілітарні сили, Юрій Хмельницький мав стати князем Козацької Держави, залежним від Туреччини, а українські козацькі полки мали поповнити наступаючі турецькі армії.

До осягнення своїх задумів, уважлива турецька дипломатія використовувала столітній антагонізм українського народу проти Польщі й Московщини, які саме тоді окупували українські землі, закріпощували народ та здавлювали систематично в українській козацькій верхівці всі змагання до самостійного державного життя. Давній український протитурецький антагонізм релігійного характеру зрівноважила Туреччина обіцянками широкої релігійної свободи. Нехіть українського православ'я до підкорення московському патріярхові могла цьому лиш сприяти.

Тож сміло можна твердити, що великі соціяльні, політичні, а то й релігійні неполадки українського народу за наявності польського і московського гніту, вирівноважували релігійну нерівномірність обох нових партнерів, що показувалося вже за Богдана Хмельницького, Дорошенка, які для оборони національних загрожених прав не завагалися покликати на допомогу татарські і турецькі - магометанські сили, інколи навіть проти звироднілих християнських сил Московщини і Польщі.

Ватиканська дипломатія Інокентія XI-го знала дуже добре про настрої та змагання українського народу. Вона одночасно усвідомляла мілітарну та стратегічну вагу Українських Земель. Тому, використовуючи давній антитурецький антагонізм українського козацтва, Інокентій XI-ий намагався поставити ці сили в першу оборонну лінію християнського фронту. Дня 12-го березня 1681-го року Варшавський нунцій звітує до Риму про пляни Туреччини стосовно України, що Туреччині не так ішлося про створення Української Козацької Незалежної Держави, як радше про усунення козацької небезпеки, і то так, щоб заселити Україну вірнопідданими племенами, що творили б сильні боєві одиниці, розташовані на кордонах держави, та могли б бути завжди на поготів'ї проти християнського світу. А козацький елемент послабити, вживаючи його як допоміжного війська в далеких воєнних походах.

Замітним є те, що ще того самого місяця квітня 1682-го року Апостольський Престол рішив, щоб з одного мільйона флоринів папської допомоги на оборони Европи, відступити аж 600-тисяч флоринів на формування козацької армії.

Як бачимо, Україна наприкінці XVII-го століття стояла в центрі заінтересування та далекойдучих плянів як турецької, так европейської дипломатії. Ішлося про те, хто швидше перехилить на свій бік козацьку Україну та кине її бойову силу на службу своїх інтересів. Християнські сили, зокрема в Римі, були свідомі цього.

Тим часом, саме з-за Українських Земель, між безпосередньо загроженими християнськими силами, тобто Московщиною і Польщею, не було згоди ні в завданнях, ні в спільній обороні.

В 1682-му році турецькі сили в Україні почали воєнні дії, займаючи територію по лінії своїх вимог, прямуючи на Київ. Весною 1683-го року деякі козацькі полки станули по боці християнських сил, даючи свої полки до зачіпної офензивної війни, головно на Криму та на Чорному морі, проти турецької морської флоти.

В 1683-му році провідним людям Европи було ясно видно те, що турки рушають великим походом проти християнського світу; або в напрямі Києва, або в напрямі Відня. Турки вибрали Відень. Треба було готувати негайну оборону. Крім моральної та грошевої підтримки, папа Інокентій XI-ий хотів узяти в ній участь також мілітарно. Тому, поминаючи теоретичні пляни польського короля та австрійського цісаря в справі організування козацьких протитурецьких військ, Інокентій XI-ий дав доручення своїм дипломатам на місцях приступити до організації корпусу козацького війська, осигнуючи на це відповідну грошеву суму. Спочатку йшлося про три тисячі козаків, які мали виступити під прапорами Папи. Паралельно з цим ішла підготова для набору козаків збоку польського короля Собєського та австрійського цісаря Леополда.

Практично, влітку 1683-го року, козацькі сили були зайняті майже на чотирьох фронтах протитурецької кампанії, а саме: на Криму, на правому березі Дніпра, наступ на білгородських татар, і козацький папський корпус в обороні Австрії і Відня. Дії козацьких військ мали ха-

рактер офензивний і грали першу вирішальну ролю, порівнюючи їх з інтервенцією інших військ.

Апостольський Престол, який так щедро спомагав оборону християнської Европи від наступу турецьких мусульман, з найбільшою увагою слідкував за всіма рухами українських козаків, уважаючи всі їх здобутки та перемоги, своїми перемогами. Дня 2-го лютого 1684-го року в Ватикані, в часі папської капелі, було відслужено подячне богослуження "за козацькі перемоги над татарами". Саме цим подячним богослуженням Европа відзначувала своє остаточне врятовання від турецько-татарської мусульманської небезпеки, і то завдяки українському козацтву. Про це сьогодні мало хто пам'ятає, а хтось інший збирає незаслужену славу за заслуги, здобуті козацькою кров'ю на полях Відня, північних Балканів, Причорноморя і Криму.

Козацька армія, зорганізована щедрістю папи Інокентія XI-го, ще деякий час стояла по боці християнської Европи проти турецької небезпеки. Але кілька років згодом приходять часи церковної і політичної агресії і наступу Московщини та "вічний мир" з Польщею, коштом Українських Земель.

19. З'єднання західно-українських єпархій з Апостольським Престолом: Мукачівська /1646/, Перемиська /1691/, Львівська /1700/ і Луцька /1702/.

Під кінець XVII-го сторіччя українсько-білоруська католицька Церква занотовує своє найбільше географічне поширення, нараховуючи понад 10 мільйонів вірних на просторі між рікою Двіною на півночі і поза Карпати на півдні; між Дніпром та Віслою по лінії схід-захід. Об'єднання Мукачівської, Перемиської, Львівської і Луцької єпархій пересунуло помітно території католицької Церкви на українській Землі. Від самого початку ж XVIII-го сторіччя в цьому просторі збувалися всі важливіші історичні явища, передусім церковного і культурного характеру, що треба завдячувати її духовному проводові.

З'єднання Закарпаття з Апостольським Престолом у Римі збулося в 1646-му році, в каплиці Ужгородського замку. Звідси бере вона свою назву "Ужгородська"; учасниками були: василіянський чернець Партеній Петрович та 60 священиків, у присутності Еґерського єпископа. Мукачівський єпископ Василь Тарасович склав ісповідь католицької віри ще у 1640-му році, у Відні, в присутності Апостольського Нунція й імператора Фердинанда III-го. Угорський князь Юрій Ракочій, довідавшись про католицьку ісповідь віри Тарасовича, усунув його з Мукачівського єпископства, назначивши нового православного кандидата Івана Юска. Тарасович опісля погодився з нез'єднаними та проживав у Мукачеві аж до своєї смерті 1651-го року. Саме він назначив та зобов'язав свій клир, під присягою, вибрати на свого наступника Партенія Петровича - згодом батька святого з'єднання Карпатської України.

Згодом ще довгі роки ведеться змаг політичного характеру між імператором Австрії та князями Трансильванії Ракочі відносно назначування католицького єпископа для Мукачева та його ієрархічної залежності від Київського Митрополита чи від латинського Примаса Угорщини. Княгиня Ракочія хотіла, щоб Мукачів піддати Києву, але австрійський імператор, з огляду на опозицію, обстоював підпорядкування Мукачева угорському примасові. Щойно в 1689-му році папа Олександр VIII-ий розв'язав Мукачівське питання в новій формі, що й залишилося дійсним аж до канонічної ерекції Мукачівської єпархії в 1771-му році.

З'єднання Перемиської єпархії з Апостольським Престолом започаткував, у 1679-му році, новий перемиський єпископ Інокентій Винницький, склавши своє особисте ісповідання католицької віри. В березні 1681-го року єпископ Винницький поновив свою ісповідь віри у Варшаві, в присутності Митрополита і Нунція. Але відтоді проминуло ще десять років поки вся Перемиська єпархія як слід приготувалася до торжественного акту з'єднання, що мав місце на врочистому з'їзді клиру, шляхти і братств у Самборі, 3 квітня 1691-го року.

Для Московщини, котра вважала себе протектором православ'я в Польщі, цей крок Винницького був неприємною несподіванкою, бо ж перекреслював усі її калькуляції. Московський представник у Варшаві склав офіційний протест проти акту єпископа Винницького. Однак діло Винницького вповні вдалося. З'єднання з католицькою Церквою закріпилось і протривало аж до наших днів, видаючи цілий ряд великих перемиських ієрархів, які не вагалися несхитно обстоювати святе з'єднання, приймаючи навіть смерть визнавців за св. віру.

Інокентій Винницький, єпископ перемиський, помер несподівано 24-го лютого 1700-го року, проживши трудолюбно 46 років, з чого 23 як католик. По ньому перемиським єпископом став його брат Юрій Винницький, який послідовно закріплював святе з'єднання. Згодом стає він київським митрополитом.

Над ділом з'єднання Львівської єпархії з Апостольським Престолом понад 20 років успішно і невтомно трудився терпеливий пастир єпископ Йосиф Шумлянський. Рік 1700-ій, в якому довершено унію Львівської єпархії був лише збиранням плодів довгого посіву та пастирського піклування.

Дня 6-го червня 1700 року, по 23 роках від першої ісповіді католицької віри, яка досі залишалася секретною, єпископ Йосиф Шумлянський склав її публічно. Король Август II, дня 15-го червня 1700 р., написав універсал, яким потвердив права і привілеї, що залежали від нього й від політичної влади, а інші, як створення Галицької Митрополії, він пред'явив Апостольському Престолові, з відповідною просьбою.

Єпископ Шумлянський особисто об'їхав усю Львівську єпархію, збирав деканальне духовенство, приймаючи від нього на свої руки ісповідь католицької віри. З того урядового списка, котрий досі зберігається в архівах Апостольської Столиці в Римі, виходить, що єпископ Шумлянський відвідав такі місцевості як: Львів, Жидачів, Гошів, Галич, Перегінсько, Рогатин, Золочів, Коломию. Там збиралося духовенство довколишніх деканатів. В акцію з'єднання включилося 1186 парафій Львівської єпархії, тому можна сказати, що з'єднання цієї єпархії в 1700-му році, було ділом парафіяльного духовенства, яке майже всуціль, відразу й охотно, пішло за своїм єпископом. Певні труднощі, якийсь час робило Львівське Ставропігійне Братство і декілька монастирів, приміром Крехівський, що від кінця ХУІІ-го сторіччя постійно приймав багаті милостині з Москви. В 1721 році дістали таку допомогу на утримання 80 ченців від Апостольської Столиці крехівські ченці, тож і вони приступили до з'єднання. Монастир у Словіті прийняв католицьку віру 1718-го року. А Манявський Скит на Покутті зостався при православ'ї аж до 1786-го року. Об'єднання Львівської Ставропігії мало певні програмові труднощі, бо на перешкоді стояло питання церковної судовласті. Аж у 1708-му році Ставропігія заявила свою готовість прийняти Унію, однак з безпосередньою залежністю від Римського Архиєрея. Єпископ Шумлянський прийняв цю умову і, за згодою Риму, дня 2-го травня 1708-го року, на руки Шумлянського братчики склали торжественну ісповідь католицької віри.

Папа Климент XI, окремим папським листом з дня 5-го квітня 1709-го року, признав Львівському Братству ставропігійні права, виймаючи його з-під єпископської влади.

Все це доводить, що з'єднання Львівської єпархії було справ[illegible] християнської лагідності й любови єпископа Шумлянського, який [illegible] дня 16-го червня 1708-го року.

З об'єднанням Львівської єпархії з Апостольським Престолом у 1700 році на західних українських землях, які лежали на польсько-литовській політичній території, залишився тільки один нез'єднаний Єпископ луцький.

З'єднання Луцької Єпархії з Апостольським Престолом відбулось ще за Берестейської Унії 1595-го року. Її владика Кирило Терлецький був одним з двох послів, що з доручення всієї ієрархії Київської Митрополії склали присягу у послуху папі Климентові УІІІ-му в Ватикані 1595-го року. Власне та єпархія була однією з перших, проти якої звернулося вістря протикатолицької пропаганди й акції. На терені цієї єпархії лежав Острог з маєтками князя Константина, головного противника і гонителя Унії, там була й Острозька Академія, де кувалася зброя до боротьби з українсько-білоруським католицизмом. Ці обставини вчиняли дуже трудним життя луцьких єпископів та їх з'єднаних єпархіян. Від 1632-го року після смерті короля Жигмонта ІІІ-го та з приходом Володислава ІУ-го з його уступками в користь козаків і православних, - луцька єпархія переходить під володіння нез'єднаних єпископів, а її католицькому єпископові Єремії Почаповському /1621-1636/ довелось доживати віку в Жидичинськім монастирі, на пенсії.

Поновне з'єднання луцької єпархії приходить з єпископським свяченням Дмитра Жабокрицького, яке довершив митрополит Зеленський у Володимирській катедрі, 9-го квітня 1702-го року. Про з'єднання Луцької єпархії та її єпископа Жабокрицького не має окремих актів у римських архівах. Цей акт відбувся дуже просто і без розголосу, приймаючи умови з'єднання Перемиської та Львівської єпархій. З документів римських архівів виходить, що Жабокрицький обмірковував з'єднання вже в 1697-му році. Згодом він заявив Королеві і Нунцієві, що не шукає власних догід і користей, але більшої слави Божої та його Церкви.

Жабокрицький утішався всіма правами та прихильністю католицького світу в Польсько-Литовській державі, об'єднавши під своєю владою всю луцьку територію. Але акт Жабокрицького викликав велике обурення у московського царя Петра І-го і його двору. Бо з тим фактом, що православ'я переставало існувати в сусідній з Москвою луцькій території, втручання Москви на польській території в обороні православ'я втрачало свої основи й нагоду. Цар Петро І-ий ніколи не забув Жабокрицькому його відважного кроку і жорстоко на ньому помстився, коли прийшов з допомогою польському королеві Августові ІІ-му проти шведів. Він ув'язнив Жабокрицького 1709-го року, оскарживши його в шпигунстві. Після тяжких знущаннях Митрополит згинув у московській тюрмі 1715-го року.

20. Українсько-Білоруська Церква на початку ХУІІІ-го сторіччя та її митрополити: Лев І-ий Зеленський /1694-1708/, Юрій ІІ-ий Винницький /1708-1713/ і Лев ІІ-ий Кішка/1714-1728/.

Розглядаючи життя Христової Церкви на Сході Европи, католицької ж зокрема, виникає питання, чому московські князі, опісля й царі, так сильно і послідовно встрявали в життя і дії Церкви не свого народу і не на своїй території.

З відокремленням московських єпархій, в половині ХУ-го сторіччя, від Київської Митрополії за митрополита Ісидора, історія Української Церкви

могла не цікавитись більше їх долею, як і долею створеної самостійної московської церковної провінції - митрополії. Ще виразніший розподіл між обома тими церковними провінціями ввело створення в 1589-му році окремого Московського Патріярхату. Відтоді Церква на Україні не мала з цим Патріярхатом жодної стичності ані залежності, ввесь час ще втримуючи зв'язки з Константинополем. Крім того обидві церковні провінції перебували в границях незалежних від себе потужних держав - Московщини та Литовсько-Польського Королівства.

Обидві Церкви, від Флорентійської Унії 1439-го року, йшли зовсім окремими шляхами історії Христової Церкви, виявляючи, з одного боку, симпатії, з другого ж антипатії, до Апостольської Столиці і Римського Архиєрея, як Голови Христової Церкви на землі.

З моментом Берестейської Унії в 1595-му році, взаємозацікавленість українсько-білоруської Церкви тією Московською починає дедалі більше зростати і закріплюватися.

Московщина присвоїла собі право втручання у простір Білорусі й України, й у життя Церкви Литовсько-Польської Держави, титулом "захисниці православ'я" на сході Европи, що випливало з ідеї Москви - "Третього Риму".

Московські царі постійно змагалися за свою гегемонію на сході Европи та щоб, в ім'я віри, здобути якнайбільші політичні користі, постійно висуваючи претензії до земель давньої Київської Русі, якої ролю Московщина хотіла на себе вповні прийняти. Як захисниця перед інаковіруючими чи латинянами, Московщина просувала туди й свої політичні пляни й вимоги. Отак у домовленні з Польщею в 1686 році т.з. "вічного миру", дев'ятий пункт стосувався запевнення миру і свободи православній вірі в Польщі. Пропагуючи ідею "Православного Царя", Москва переконала козацьку Україну Богдана Хмельницького, щоб увійти з нею в союз, і то не на базі спільності політичних інтересів, але якраз на основі спільності віри, православ'я. Чим скінчилась Переяславська Угода Хмельницького для України православної і католицької, - бачимо сьогодні. При кінці ХУІІ-го і на початку ХУІІІ-го сторіччя "оборона православ'я" на Правобережжі перед польськими утисками була ввесь час ще головною ідеєю, що мала свою привабливість.

Імперіяльна політика московського царя Петра І - вільнодумної й арелігійної людини - не нехтувала ідеєю захисника Церкви, і то навіть напередодні зриву гетьмана Івана Мазепи, який бажав звільнити Україну та її православну Церкву від постійного і щораз то більшого поневолення Москвою.

Московська царська політика уважно слідкувала за настроями народу, здаючи собі справу з загрози від українського католицизму для московського володіння в Україні.

Факт, що українські православні єпархії - Перемиська, Самбірська, Львівська, Каменецька й Луцька - протягом ХУІІ-го сторіччя, почали зростаючим теплом приймати католицьке з'єднання з Заходом, не міг бути байдужим для російського уряду.

Цілком певно, що не тільки чисто церковні турботи, але передусім політичні події приневолюють Московщину Петра І-го інтересуватися церковними справами на територіях України і Білорусі. Спочатку Москва не ставить до Польсько-Литовської Держави ніяких територіяльних вимог, вона вдоволяється самовільною інтервенцією в релігійно-церковне життя здобутих земель, силкуючись за всяку ціну знищити український католицизм. Вона була впевнена в тому, що після ліквідації українського католицизму, територія ота сама буде "бити чолом" перед Москвою, щоб піти під одного "православного царя", як це сталося 50 років раніш у Переяславі й на Лівобережжі.

Ідея царя Петра І-го це - повне підкорення України, тілом і душею,

під владу Московщини, аби створити з неї хіба що "Югороссію", чи і "юго-западний край". Петро І-ий бачить дві найбільші перепони у здійсненні своїх плянів щодо підкорення України, а саме: її незалежний від нього український католицизм т.з. Унію, і українське самостійництво, т.з. "мазепинство".

Тому російський цар Петро І-ий розпочав безпощадне й цілковите нищення українського католицизму - Унії, щоб фізичним винищенням проводу, тероризуванням широких мас повернути назад коло історії, яке котилося у протилежному напрямі.

Символом Петрових гонінь українського католицизму загально вважається т. з. "Полоцьку трагедію", в якій згинуло з рук Царя мученицькою смертю кілька василіянських ченців у місті Полоцьку на Білорусі. "Полоцька трагедія" свідчить про відношення Петра І-го до українсько-білоруського католицизму і як він до цього відносився, коли він і його війська вступали в литовсько-польські території у воєннім поєдинку з шведським королем Карлом XII-им.

Цю подію описав київський митрополит Зеленський і вислав звіт до Риму, дня 18-го серпня 1705-го року. Цей документ, писаний латинською мовою, зберігається сьогодні в 553-му томі листів, присланих до Конгрегації Пропаганди, під заголовком "Щоденник чоловіковбивства отців василіян полоцького монастиря, з'єднаного зі Святою Римською Церквою, сподіяного московським князем біжучого року 1705, дня 11-го і 12-го липня"/див. переклад цього документу о. А. Великий, ЧСВВ, "З Літопису...", т. УІ, ст. 62/.

Відтак наступило ув'язнення луцького єпископа Жабокрицького, депортованого в Москву, де він помер у в'язниці серед наруг і знущань у 1715-му році. Погрози царя звертаються в бік київського митрополита Зеленського, прилюдно заявивши: "Не буду царем, якщо його не повішу".

Українська козацька старшина, головно гетьман Іван Мазепа, саме в насильному винищуванні московським царем українського католицизму, вбачав правдиве обличчя та заміри московської політики супроти України і плянів Петра І-го зокрема. Тому він рішився на крок, який привів до зірвання з Москвою й битви під Полтавою, щоб після цілковитого знищення українського католицизму, залишитися їм самим на полі бою за українське самостійне і незалежне від Москви життя.

Тому зрозумілим і виправданим став жест гетьмана Івана Мазепи, що покидає "захисника святого православ'я" - Петра І-го та входить в політичний союз з протестантом Карлом XII-им, і то в часи найжорстокішого гоніння українського католицизму збоку царя Петра І-го і його війська. Гетьман Іван Мазепа співпрацював де з Петром І-им до самої "Полоцької трагедії", але після неї приходить у нього остаточне визрівання його плянів. Можна припускати, що якраз акція Петра І-го проти українського католицизму переважили терези вагань у серці великого гетьмана, спрямувавши його на відважний крок народного визволення, дарма що по боці протестанта Карла XII-го.

Тому й обидва ці явища, тобто український католицизм, т.з. "Унія", й українське самостійництво, т.з. "Мазепинство", були і є до глибин зненавиджені Росією. Ці прояви вони безщадно винищувані аж до наших днів. Московське православ'я однаковою мірою, як "ізменніков" виклинало й унія тів, і "мазепинців" як політичне явище усамостійнення України, забуваючи, що кожний народ має природне право на будування власної, незалежної держави.

На початку ХУІІІ-го сторіччя кордони між католицькими і православними територіями у східній Европі зупинилися на берегах Дніпра, з джерел починаючи і на його гирлі кінчаючи. Від тієї лінії лише тут і там були

деякі відхилення місцевого характеру так в Україні як і на Білорусі. В Україні таким відхиленням був Київ, який з другої половини ХУІІ-го сторіччя, в наслідок політичних поступок, попав був під вплив Росії. Звідси береться його православний характер із своїм нез'єднаним митрополитом.

Доки Польсько-Литовська Держава була потугою, вона, головно з радій політичних, намагалася всіма силами вдержати цю демаркаційну лінію Дніпра. Але скоро вона ослабла, а у Московщині прийшли до влади більш агресивні царі й цариці, то ця лінія постійно була загроженою.

Перший політичний і церковний натиск на цю демаркаційну лінію зробив цар Петро І-ий і повторяв його невпинно під час свого довгого володіння/1682-1725/. Нелучи допомогу Польщі проти претендента на польський трон Станіслава Ліщинського та його союзника, шведського короля Карла XII Петро І-ий без перешкод ішов походом зі своїми військами по території польського короля Августа та притому, крім воєнних дій, полагоджував свої справи, підготовляючи грунт для поширення своєї влади на цьому просторі. Перехід гетьмана Івана Мазепи на бік Карла XII-го Шведського припинив дещо нищення католицької Церкви на Правобережжі. Петро І-ий тоді дещо змінив свою тактику відносно Церкви, щоб не втратити лівобережної України.

Коли ж проминула шведська та українська сепаратистична небезпека, цар Петро І-ий остаточно взяв у свої руки всі церковні справи, створюючи, на протестантський зразок, так званий "Святіший Синод", що мав управляти православною Церквою в його імперії, замість московського патріярха. Цим актом було вкорочено остаточно й вольності Київської Православної Митрополії, що стала одною з єпархій, завідуваних тим же московським Синодом. Одночасно ж і всі церковні справи перейшли до рук держави та державної бюрократії, яка відтоді почала дбати про поступ і поширення православ'я і його оборону на так званих "зарубежжях", головно у Польщі, в Литві, на Білорусі й на правобережній Україні.

Саме в таких обставинах київською католицькою митрополією доводиться управляти Льву Шлюбичу Зеленському /1694-1708/.

Дня 26-го жовтня 1693-го року помер київський митрополит Кипріян Жоховський, не залишаючи наступника. Адміністратором митрополії став володимирський єпископ Лев Шлюбич-Зеленський, приймаючи рівночасно адміністрацію незаміщеної полоцької єпархії, якою раніш управляв Жоховський. Після піврічних адміністраторських трудів, у квітні 1694-го року, Зеленський скликає до Володимира Волинського Синод єпископів, і вони обирають наступником Жоховського, самого ж таки адміністратора Зеленського, якого папа Інокентій XII-ий, буллею з 22-го вересня 1695-го року, назначує київським митрополитом з осідком не в Полоцьку, а в володимирській єпархії З того часу Зеленський вводить новий звичай у нашій Церкві, а саме: резидування митрополита в єпархії, в якій його обрано. Полоцьку єпархію,якою завідували завжди попередні митрополити - Селява, Колєнда, Жоховський,- Зеленський відпустив пінському єпископові Білозорові/1637-1707/.

В часі митрополитування Зеленського українське католицтво далі росло і закріплялося. За нього Українська Католицька Церква в кордонах Польсько-Литовської Держави збільшилась на три нові з'єднані єпархії: Подільську, тобто Каменецьку, якою від 1699-го року завідував перемиський єпископ; Львівську, яка в 1700-ім році приступила до єдності з Апостольським Престолом; і Луцьку, яка пішла тим самим шляхом в 1702-му році, за єпископа Дмитра Дениса Жабокрицького. Але після тих світлих осягів унезабарі наступило нове мучеництво українсько-білоруської католицької Церкви під час т.зв. "Північної війни" між Росією і Швецією за наступство в Польсько-Литовській Державі.

Цар Петро І-ий був вороже наставлений до митрополита з'єднаної Цер-

кви Зеленського. Він силкувався дістати його в свої руки, погрожуючи йому смертю. Тож митрополит Зеленський довгі роки мусів скриватися навіть поза границями своєї митрополії, аж у Саксонії, і повернувся до неї щойно по уступленні російських військ з території Польщі.

Після 15-ти років свого трудного митрополитування в розлогій Київській Митрополії, що сягала від Полоцька на Білорусі аж до Мукачівської єпархії на Закарпатті, митрополит Зеленський помер у Володимирі Волинському, дня 21-го липня 1708-го року.

Перед смертю робив він заходи про свого наступника в особі перемиського єпископа Юрія Винницького, чого не зміг довести до щасливого кінця.

Митрополита Льва І. Зеленського історики характеризують як людину сумирну і лагідну в житті та в управлінні Митрополією, яка не мала спорів ані з підвладними, ані зі своїми настоятелями. Був милосердний для бідних і потребуючих. З особливою пильністю старався про розбудову і прикрасу храмів. За його часів з'єднання сильно закорінилося і зросло прив'язання до Апостольської Столиці, такою мірою, що, незважаючи на жорстокі переслідування збоку Росії, не було ніяких відступств від з'єднання, але мужнє визнання віри і навіть мучеництво за католицьку віру берестейської форми, яка ставила успішний опір златинщенню українсько-білоруської етнічної території та її населення.

Після смерті митрополита Льва Зеленського, в липні 1708-го року, з'їхалися ще живі в той час єпископи холмський, пінський, луцький і обрали митрополитом київським і всієї Русі перемиського, самбірського й сянівського єпископа - Юрія Винницького /1708-1713/.

Юрій Винницький походив з давнього шляхетського роду Перемиської Землі. Він управляв перемиською єпархією після смерті свого родича, перемиського єпископа Інокентія Винницького, від 1700-го року. В роки т.зв. "Північної війни" починав Винницький своє владицтво в Перемишлі. Винницький, як єпископ, виявив палку ревність у поширенні Унії в своїй недавно з'єднаній єпархії. Головною його заслугою було те, що він притягнув до З'єднання нижчу шляхту, яка ще від 1692-го року ставила завзятий спротив католицькій ідеї.

На основі звичаєвого права, що сусідній єпископ керує справами й адміністрацією незаміщеної єпархії, Апостольський Престол, у квітні 1707-го року, назначив перемиського єпископа Винницького адміністратором мукачівської єпархії. В липні 1708-го року стала незаміщеною львівська єпархія і Винницький, упродовж двох років аж до 1710-го року, управляв теж і розлогою львівською єпархією. В тому ж 1708-му році без ієрарха залишилась і Київська Митрополія разом з володимирською єпархією, тож єпископи вже того самого року вибрали Винницького київським митрополитом, долучуючи йому ще й адміністрацію володимирської єпархії.

Звідомивши про свій вибір папу Климента XI-го, Винницький просив його потвердження. З причини неполадків у тодішній Польщі під час "Північної війни" Винницький довший час не міг отримати від короля презентаційного декрету, тому аж до 1710-го року Винницький був лиш адміністратором Митрополії. Отримавши ж апробату з Риму 7-го травня 1710-го року, Винницький узявся негайно за поладнання найважливіших митрополичих чинностей. Найпершим його здбанням було замістити єпархії без ієрархів. Так ото він заміщує львівську єпархію особою Варлаама Шептицького/1710-1715/, з яким розпочався ряд трьох Шептицьких на львівському престолі. Льва Кішку висвячує на владицтво Володимирсько-Берестейське, а Йосифа Левицького - на єпархію Холмсько-Белзьку, дня 15-го березня 1711-го року. Ще в 1709-му році, на основі окремого індульту Апостольської Столиці, подбав Винницький про заміщення білоруських єпархій: Полоцької та Смоленської.

Найбільше труднощів мав митрополит Винницький з управлінням Луцько-Острозької єпархії, де, після ув'язнення і мученицької смерті в Москві

єпископа Жабокрицького, митрополит назначив адміністратором єпархії Кирила Шумлянського, що показався негідним того довір'я, яке йому виявив митрополит, бо перейшов до табору нез'єднаних, прийнявши єпископські свячення з рук православного митрополита ще за життя Жабокрицького, який перебував у в'язниці. Після смерті Жабокрицького луцьким єпископом став Йосиф граф Виговський /1716-1730/.

Митрополит Винницький, крім заміщення єпископських єпархій, працював невтомно над впорядкуванням і об'єднанням василіянських монастирів, зокрема в свіжо об'єднаних Львівській, Перемиській та Луцькій єпархіях. У 1712-му році приводить він до католицької єдності Почаївську Лавру на Волині. В 1708-му приймає офіційно до єдності з католицькою Церквою Львівське Ставропігійне Братство. В 1712-му році точно спрецизовує свій плян виховання світського духовенства та своєї семінарії, бо досі нижче духовенство проходило студії в монастирських школах.

Під проводом митрополита Винницького відбулася, ще 1713-го року, Генеральна Капітула Чину Василіян у Вільні. Після цього митрополит тяжко захворів і помер біля Самбора, 22-го вересня 1713-го року. Тіло його перенесено до монастиря у Лаврові.

З перспективи історії можна сміло твердити, що Винницький - це новий тип митрополита з'єднаної Церкви: тихий, ревний і розсудливий працівник у Христовій винниці, виробивши собі систему і плян своєї праці. Тому митрополит Винницький заслуговує окремої згадки в історії нашої Церкви, як справжній піонер, який дбав про виховання й освіту духовенства.

Київський митрополит Лев Кішка /1714-1728/

Зі смертю митрополита Юрія Винницького, у вересні 1713-го року, перед єпископами-виборцями нового митрополита виникнуло завдання вибрати такого наступника, котрий відповідав би потребам часу, перш усього ж пекучій потребі упорядкування внутрішнього життя Церкви на Білорусі та в Україні. Головно після об'єднання Львівської, Перемиської, Луцької єпархій - була пекуча потреба надати юридичної одновидності церковним і літургічним інституціям усієї київської церковної провінції.

Єпископи-виборці вважали, що найвідповіднішим для проводу розлогої Митрополії буде володимирський єпископ - прототроній Київської Митрополії, Лев Лука Кішка, один з нещодавно поставлених владик української Церкви.

Митрополит Лев Кішка належить до найвизначніших постатей володимирської єпархії за ввесь час існування української католицької Церкви. Його можна ставити поряд з великими митрополитами-подвижниками унії - з Потієм, Рутським і Жоховським.

Походив він з шляхетського роду на Холмщині. Молодим юнаком вступив до Чину св. Василія Великого і, мабуть, у Битені відбув новіціят і закінчив монастирські студії. У 1687-му році, вже як священик, виїхав він на дальші студії до Риму, де спеціялізувався в Урбанському Університеті Поширення Віри. 1691-го року Кішка повернувся з Риму на батьківщину, де займав різні становища у монастирях, а в 1703-му, на новгородській василіянській Капітулі, обрано Льва Кішку головним настоятелем василіянського Чину. В 1711-му році одержав Кішка номінацію на єпископа володимирського і берестейського. Як володимирський єпископ, Кішка розгорнув широку діяльність, виявляючи ревність й організаційно-адміністративний хист. Головну свою увагу звернув він на виховання молоді. Кішка оснував народні школи із слов'янською навчальною мовою. Дбав він теж і про освіту ду-

ховенства, засновуючи у Володимирі Волинськім окрему семінарію для виховання світського клиру. Вона перетривала аж до 1795-го року, коли то Катерина II скасувала Луцьку єпархію. Митрополит Кішка, як чернець і як митрополит, писав на історичні теми, виготовлюючи обширні "Життія василіян" своїх попередників; написав також літопис Української Землі; подбав про видання проповідей та гомілій митрополита Іпатія Потія.

Після вибору на київського митрополита, Кішка поширив свою діяльність, в міру спромоги, на цілу митрополичу церковну провінцію. Крім цього Кішка виповів був рішучу боротьбу проти латинізаційного наступу тодішньої Польщі, щоб ізберегти грецький обряд.

Найбільшим життєвим ділом Кішки був і залишився провінційний Замойський Синод, що став переломовою подією історії українського католицизму, хоч пізніше виступили противники не лише з православного, але й з католицького боку, зокрема стосовно деяких його постанов літургічного порядку. Та у свій час саме цей Синод був великим досягненням, якого не змогли скасувати пізніші лихоліття. Він зцементував і дав напрямні лінії дальшого життя і боротьби Українсько-Білоруської Католицької Церкви на дальші сторіччя аж до наших днів.

Оспорювати значення цього діла - це історичний анархізм або ж ознака злої волі, а вже ніяк не можна приписати якихсь лихих намірів його творцям, зокрема ж митрополитові Кішці.

Лев Кішка належить безперечно до найбільших митрополитів З'єднаної Церкви. До цього у великій мірі спричинились його природні дарування і широкий погляд на світ, який охоплював усі потреби Церкви і народу. Була в Кішки невичерпна залізна воля, невтомна активність, непохитна відвага, письменницькі здібності, знання чужих мов, а надусе його побожно-аскетичне життя. Мав глибоке відчуття потреби часу. Звідси й зродився задум і діло Замойського Синоду й духовної семінарії в Володимирі. Кішка був щиро прив'язаний до Апостольського Престолу й палко любив свій нарід, для якого цілком посвятив своє життя.

Митрополит Кішка, після Замойського Синоду, прожив ще 8 років. Їх вповні посвятив на те, щоб увести в життя постанови Собору. Перевтомлений трудами помер він 19-го листопада 1728-го року і його похоронено у Володимирі Волинськім.

Період III-ій: XVIII-XIX ст.

Від Замойського Синоду до поновлення Галицької Митрополії у Львові /1720-1807/.

1. Замойський Синод і його значення для Української Католицької Церкви.

Замойський Синод з 1720-го року був великою потребою Українсько-Білоруської Католицької Церкви, як завершення попереднього періоду її історії та щоб покласти підвалини під дальший її розвиток. На нього чекала Українська Церква майже повне сторіччя від останнього Кобринського Синоду 1626-го року.

Перш за все виникнула потреба встановити спільні норми для розвитку

староз'єднаних і новоз'єднаних єпархій, які можна було випрацювати лише на спільних синодальних нарадах. Існувала потреба припинити зловживання, що з ходом часу закралися в справи обрядового порядку, головно з причини воєнних лихоліть і невпинної боротьби з православними. Потрібно було подбати про виховання клиру і чернецтва, обновити церковну карність, очистити церковні обряди та пристосувати їх до вимог часу. Необхідно було припинити погану єресь Пилипонів, що грянула на Білорусь-Україну з Московщини. За це важливе діло обнови українського католицизму взявся Синод єпископів Київської Митрополії, який відбувся в Замостю, заходами митрополита Льва Кішки 1720-го року. Рік 1720-ий став переломовим в історії Української Католицької Церкви. Замойський Синод був тим межовим стовпом, який завершував дозрілий уже період українсько-білоруського католицизму та відкривав новий період в його історії. Тому саме цим Синодом розпочинаємо третій період нової доби історії Церкви в Русі-Україні.

Той самий рік, точніше ж наступний, тобто 1721-ий, мав епохальне значення також для історії східно-європейського православ'я, до якого належало тоді ціле українське Лівобережжя, що було під владою московського царя Петра Першого. Там, з проголошенням "Духовного Реґляменту", редакції новгородського єпископа Теофана Прокоповича, почалась нова епоха історії Церкви, на чолі якої станув політичний володар країни, московський цар. Він, на зразок тогочасних протестантів, почав управляти Православною Церквою, за допомогою міністерства культу, т. зв. "Святійшого Синоду", очоленого світською людиною царським представником та речником його волі в церковних справах. Саме цей "святійший синод" та його 200-літнє існування у Російській Православній Церкві був однією з причин, що власне в цьому просторі став можливим трагічний експеримент атеїстичного режиму і влади насильства, яка взялась керувати душами та народами і самою ж таки Церквою Христовою. Цей "святійший синод" Петра I у протязі двохсот років свого існування, докраю зловжив та знищив релігійне життя, спричинивши своєю адміністрацією історичний скандал, що традиційно православна держава царів зробила діялектичний стрибок у напрямі атеїстичної імперії комунізму.

Навпаки, Замойський Синод, у тому ж часі створив передумови для т. зв. "золотої доби" в історії Українсько-Білоруської Церкви, з буйним, живим релігійним життям, що видає багато плодів, навіть геройського мучеництва, аж до наших днів, додаючи сил мільйонам душ та цілих народів, які захищають права релігійної свободи.

В короткому нашому історичному огляді розглянемо ці два питання: а/ Хто були організатори й учасники Замойського Синоду? б/ Про що трактував і що вирішив Замойський Синод?

а/ Ініціятором і організатором Замойського Синоду був митрополит Лев Кішка. Щоб цьому Синодові надати більшої поваги, папа Климент XI-ий назначив своїм легатом і головою збору свого нунція у Варшаві Єроніма Ґрімальді.

Як Митрополит так і Нунцій уже в половині 1715-го року писали до папи Климента XI-го про дозвіл скликати Синод, та що того самого року дозвіл було дано. Однак ізза воєнних непокоїв та політичних обставин у Польщі Синод можна було скликати щойно 1720-го року. Але на протязі п'яти років можна було знаменито підготувати ввесь матеріял для успішного діяння Синоду.

Митрополит Кішка визначив Синод на день 26-го серпня 1720-го року, в місті Львові. Але влітку того ж року у Львові виникла була пошесть, тож вирішено перенести Синод на північ, до містечка Замостя, в люблинській окрузі.

Учасниками Замойського Синоду було крім апостольського нунція Ґрімальді й митрополита Кішки, сім владик Українсько-Білоруської Церкви, а саме: архиєпископ полоцький Флоріян Гребницький /1720-1762/, єпископ луцько-острозький Йосиф Виговський /1716-1730/, єпископ львівсько-галицький Атанасій Шептицький /1715-1746/, єпископ холмсько-белзький Йосиф Левицький /1711-1730/, єпископ перемиський Єронім Устрицький /1715-1746/, єпископ номінат пинсько-турівський, висвячений у Замості - Теофіл Годебський /1720-1730/, архиєпископ смоленський Лаврентій Друцький-Соколинський /1718-1727/. Крім них у Замойському Синоді взяли участь Протоархимандрит Василіянського Чину, Завадський, сім архимандритів, вікарій супрасльської архимандрії, та 129 священиків світського і чернечого клиру, крилошани капітул, професори духовних семінарій, декани, ігумени головних монастирів й інші чільні церковні мужі. Були також два представники львівського ставропігійного Братства і звичайні миряни.

Синод розгортав свою працю в секціях, а три торжественні засідання мали місце в церкві Покрову Божої Матері. Перше торжественне засідання відбулося 26-го серпня 1720-го року, друге - 1-го вересня, а третє - заключне, 17-го вересня того ж року.

б/ Замойський Синод розглянув усі важливіші справи церковно-релігійного життя Українсько-Білоруської Католицької Церкви на початку УУІІІ-го сторіччя; зокрема ж правди святої віри, уділювання святих Тайн і приписи церковної карності.

Рішення Синоду розподіляються на 19 розділів, відповідно до предмета, який трактують.

У першому розділі "про католицьку віру" синод підкреслює першенство Римського Архиєрея і доручає скласти ісповідь віри, приписану папою Урбаном УІІІ-им для східних й усіх тих, про яких говорить Тридентський Собор. Далі Синод заряджує, щоб у Символі віри додати "і Сина", щоб згадувати ім'я Папи у святій Літургії на знак зв'язку з головою святої Церкви. Обидві оті речі - це новість, бо не були ще загально всюди прийняті. Однак, з уваги на саму справу, на обставини часу і місця, Отці Собору добровільно внесли ці доповнення, хоч Апостольський Престол до сьогодні на це не настоює, а залишає свободу Східним Церквам. Що ж до згадування імені Папи, то тут не було нічого нового, а тільки поновлення старої традиції з-перед часів церковного роздору. Синод заборонив брати участь у богослуженнях нез'єднаних священиків та приймати від них святі Тайни. Осудив науку т.зв. "Пилипонів",котрі походили від московських розкольників-старообрядовців, що починали ширитися на території київської церковної провінції. Синод заборонив читання і перетримування заборонених книжок, зокрема виданих нез'єднаними, а всі інші друковані випуски релігійного змісту мали мати апробату місцевого єпископа. Єпископам заборонено видавати на власну руку церковно-літургічні книги, якщо б вони не були згідні з книгами, виданими з доручення Синоду і не мали потвердження Апостольського Престолу.

В другому розділі - "про голошення Божого слова і навчання катехизму" Синод у цілості прийняв рішення постанови Вселенського Тридентського Собору. Тим самим поставив міцний наголос на катехизування народу й доручив видання двох катехизмів: меншого для народу і більшого для духовенства, видані живою народною мовою.

Третій розділ, "Про святі Тайни та їх уділювання", розподіляється на вступ та вісім параграфів. У них доручається, між іншим, зберігати одновидності обряду. Митрополитові доручалося видати новий Треб-

ник, заапробований Апостольським Престолом. Для видання інших книг встановлено окрему церковну комісію під головством Нунція. В роках 1730-1732 переглянула вона церковні книги нашої Церкви і виправила їх, відповідно до постанов Синоду. Згодом почала появлятися серія їх випусків.

Після цих загальних завважень наступає 8 уступів про поодинокі святі Тайни, починаючи із святого Хрещення. Як матерію Хрищення визначується чисту природну воду, поблагословлену священиком, що вділяє святу Тайну. Формою хрищення є: "Крещається раб божий...во ім'я Отця, і Сина, і святого Духа. Амінь". Синод наказав уживати при хрищенні грецького обряду цієї формули, усуваючи деякі пізніші вставки. Говориться про хрищення звичайне і надзвичайне, про хрищення умовне, про хрищення дітей латинського обряду східним священиком, у випадку потреби, забороняючи вділяти тоді безпосередньо святу тайну Миропомазання. Визначує докладно де і коли можна вділяти хрищення. Синод дає вказівки про кумів, накладає обов'язок вести метрикальні книги, а й те, що хрищення нормально повинно відбуватися у парафіяльній церкві.

Розглядаючи святу тайну Миропомазання, Синод приймає, що у східнім обряді священик уділяє ту святу Тайну, як відпоручник єпископа, на основі окремого привілею, що його дав Апостольський Престол раз на завжди. Визначує, що матерією цієї Тайни є святе Миро; також визначає форму. Окреслює хто, як і коли посвячує святе Миро. Забороняється переховувати святе Миро в приватних домах, і то не в якихсь інших, як лиш у срібних або церковних посудах.

Широко говорить Синод про святу Євхаристію та про святу Літургію. Означує матерію цієї Тайни, а саме: квашений пшеничний хліб і вино з винограду. Підкреслює, що переісточення, проти деяких єретичних думок східних богословів, здійснюється на словах освячення, а не щойно на т. зв. "епіклезі", що наступає негайно після освячення. Синод визначив, що разом з агнцем освячується також усі частиці, а не лише самий агнець, як твердили нез'єднані. Синод зносить також, де воно можливе без згіршення, причастя немовлят, які, не розуміючи нічого, випльовували освячені дари, як також і звичай освячувати святе Причастя для недужих лише у Великий Четвер, як це було в практиці у нез'єднаних. Вони, освятивши і висушивши святі Частиці, замочені у вино, потім розтирали їх на порох і так переховували протягом усього року для причастя хворих. Синод вирішив, щоб святі Тайни для недужих зміняти що вісім днів та приписує носити їх до хворих з відповідною зовнішньою пошаною; вимагає, щоб переховувати їх у Кивоті, перед яким має постійно світитися лямпадка, а в бідніших церквах це слід робити принаймні в неділі та свята. Синод перелічує випадки, коли непоправним грішникам треба відмовити святе Причастя.

Більше уваги прикладає Синод святій Літургії та її служінню, заборонивши відправи на неквашенсму хлібі. Святу Літургію з проскомидією повинен служити священик лише в церкві. Синод видав приписи відносно охайності церков, престолів, священного посуду й риз. Престол слід прикривати трьома обрусами, а між спіднім і верхнім треба покласти антимінс з святими Мощами. Собор заборонив уживання губки для згортання з дискоса частичок, бо в пори губки вникають освячені дробини й у них залишаються. З цього може виникнути непошана чи зневага святих дарів. Заборонено також вживати т. зв. "теплоту" - обряд вливання теплої води перед святим Причастям. Обряд цей у деяких Православних Церквах і досі з різних рацій практикується. Синод приписує, щоб святу Літургію правити натще, з чистим сумлінням, а відносно намірень правлення Служб Божих, прийнятих від вірних, щоб їх не лучити разом, хіба за згодою тих, які, офірують. Парафіяльна свята Літургія, звичайно співана мала правитися завжди в заздалегідь

визначеному часі. Синод схвалив звичай читаних святих Літургій, якщо цього вимагають душпастирські потреби вірних. Синод не настоював на те, щоб в одній церкві був лиш один вівтар та щоб на ньому в одному дні відправлялася тільки одна свята Літургія. Обстоювалося церковну заповідь, щоб кожної неділі і свята слухати святу Літургію. У простірних, великих церквах, в разі потреби, можна було збільшити число престолів і святих Літургій. Ця нова ухвала мала своє практичне застосування в тих парафіях, де душпастирювало більше священиків, і в монастирях. Синод не касував іконостасів, і про них нічого не говориться у постановах Синоду.

У святій тайні Покаяння - Синод означив докладно форму розрішення, доручивши часту святу сповідь. Щоб сповідати вірних, треба священикові мати окремий дозвіл єпископа і зобов'язання зберігати секрет сповіді; звертати увагу на гріхи задержані вищою церковною владою;не накладати за тяжких, зокрема публічних покут, щоб не відстрашувати вірних від цієї святої Тайни. Синод зніс досі існуючий припис про триденний піст - говіння перед сповіддю вірних. Приписано, щоб усі вірні сповідались бодай три рази в році - перед Великоднем, Успінням та Різдвом.

Визначено матерію і форму святої тайни Єлеопомазання, яку вділяє лише один священик, хоч за старим звичаєм може бути присутніх сім чи більше священиків.

Щодо тайни Подружжя, то прийнято декрет Тридентського Собору, що слід брати її перед парохом і двома свідками. Згідно з рішенням Трулянського Собору заборонено вдруге одружуватися священикам-вдівцям під карою суспензії й заборони звичайного причастя вірних, доручаючи розірвати такий подружній зв'язок. Прийнято приписи щодо оповідей,заручин і ведення книг подружжя.

Цінні є постанови Замойського Синоду відносно духовенства та Ієрархії.

У святу тайну Священства закралося було з часом багато зловжить, тому Синод, за допомогою давнього східного права та постанов Тридентського Собору, привертає їй первісний вигляд, гідність й одновидність.

Синод виразно визначає матерію цієї Тайни, виправляє її форму від різних пізніших додатків. Як основу прийнято старі грецькі архиєратикони.

Відповідні єпархіяльні заприсяжені іспитувачі мали перевірити особу, вік, знання, здібності, виховання, доброзвичайність та віру кандидата до свячень. Відкинено стару практику, яка вимагала ще посвідки сповідника. Заряджено також подавати "оповіді" перед свяченням у місці перебування кандидата та перед свяченнями повідомити єпископа про результати оповідей. Два місяці перед свяченнями кандидат повинний зголоситися у свого декана, щоб він, разом з кандидатом, написав просьбу до єпископа про рукоположення. Встановлено ще один іспит з богословського знання та з душпастирської практики. Шість тижнів перед свяченнями кандидат мав перебувати при катедральній церкві, аби вправлятися в богослуженнях, а перед самими свяченнями відбути десятиденні духовні вправи. Єпископам доручено зберігати відпусти між окремими свяченнями принаймні протягом десяти днів. Усі нижчі свячення можна було вділяти в одному і тому самому дні. Кандидатові, перед свяченнями визначалося церкву, т. зв. титул свячень. Заборонено висвячувати для одної церкви більше ніж одного священика, хіба що парафія була дуже велика та потребувала сотрудника. А щоб висвятити сотрудника,мусів парох дати свою згоду. Сотрудників могли єпископи переносити довільно, а парохи зоставалися непорушні. Було заборонено святити кріпаків,якщо пан не годився на свячення і не давав волі кандидатові та його дітям.

Проголошено суспензу на тих, які йшли по свячення до нез'єднаних єпископів.

Установивши тривку сакраментальну базу духовного стану, Отці Замойського Синоду працювали далі над різними ступенями церковної ієрархії й обов'язками єпископів, починаючи від митрополита.

На митрополитів накладалося тяжкий обов'язок нагляду за підлеглими собі єпархіяльними єпископами. Винуватців обов'язаний був єпископ попередити, непоправних покарати чи повідомити Апостольський Престол. Митрополитам доручалося дбати про виконання синодальних постанов. Коли якась єпархія була незаміщена сам митрополит мав нею завідувати або сусіднього єпископа назначити завідателем. Після смерті митрополита на майбутнє Митрополією мав управляти полоцький Архиєпископ.

У шостому розділі постанов Синоду говориться про єпископів. Прийнято, як синодальний закон, давній звичай Українсько-Білоруської Церкви, що єпископи мали бути лише ті особи, що склали чернечу професію в Василіянському Чині. Той декрет є безперечним доводом великого впливу Василіян на тодішню Церкву. Цей закон виправдувався і традицією й обставинами часу та місця. Після Труллянського Синоду, приймаючи з правила одружене духовенство, Східна Церква мусіла силою факту вибрати своїх єпископів з-поміж ченців. Бо жонате духовенство вже першими Соборами було виключене від єпископського сану. Винятковими випадками були вдівці або сепаровані подружжя. Цим зарядженням хотів Синод також унеможливити зловживання, що єпископами з волі королів-патронів, ставали й світські люди, які згодом, через кілька днів чи тижнів, надівши чернечу рясу, приймали всі священичі до єпископських включно, свячення. Синод, приписуючи чернечому станові новіціят протягом одного року і шість тижнів, подбав про те, щоб на це становище не поступали люди без ніякого духовного вироблення і підготови. Ще до половини XIX-го сторіччя Апостольський Престол настоював на те, щоб навіть світський клир приймав чернечу рясу, що згодом з-за наявності відповідних кандидатів світського клиру, цей закон було знесено.

Замойський Синод зобов'язував єпископів до таких речей: перебувати у своїй єпархії; відбувати єпархіяльні візитації та скликати часті єпархіяльні синоди. Синод назначив також заступника єпископам в управлінні єпархією, т. зв. офіціяла, з осідком у катедральній церкві, він мав заступати єпископа й допомагати йому в деяких важливіших справах, визначених церковним правом.

У восьмому розділі Синод розглядає питання єпархіяльного нотаря; також єпархіяльних такс і оплат.

У десятому розділі розглядається питання протопресвітерів-деканів та їхні обов'язки. Більше уваги прикладається справі парохів і парафій. Парох був обов'язаний перебувати постійно у парафії. Парохам накладалося обов'язок носити довгу чорну рясу, вести побожне та прикладне життя. Заборонено відвідувати корчми й виконувати ремесла, які не відповідають духовному станові. Вимагалося, щоб вони вели свій дім відповідно до свого стану, добре виховували і давали освіту своїм дітям, що у своїй хаті не мали жінок підозрілих обичаїв. Парохи мають дбати про те, щоб усі вірні приймали святі Тайни, головно, щоб відбували великодню сповідь та причастя. Щодо інших святих Тайн і церковних чинностей, то треба було вести відповідні книги: хрищення, вінчання, померлих. Заборонено засновувати парафії, які не мали потрібного оснащення.

В одинадцятому і дванадцятому розділах своїх постанов Синод роз-

глянув справи чернецтва. Винесено ухвалу, що всі монастирі Київської Митрополії, так українські як і білоруські, мають об'єднатися в одне чернече тіло під одним головним настоятелем. До того часу тільки литовські й білоруські монастирі мали один чернечий провід. Монастирі Галичини і Волині були єпархіяльного права. Для об'єднання визначено реченець одного року. Проте Синод залишив відкритим питання злучення цього нового Чину із старим Василіянським Чином, що існував уже від 1617-го року. Заборонено також основувати монастирі без позволення єпископа даної території. Як безумовну вимогу ставилося відокремлення - клявзуру в монастирях; заборонено посідати будь-яке майно на власність. Не дозволялося ченцям уживати архиєрейських відзнак, без дозволу місцевого ієрарха. Час випробування, т. зв. новіціят, обмежено до 10 місяців.

Об'єднання монастирів в окрему Конгрегацію ждало на своє виконання 23 роки. Щойно в 1743-му році прийкло до об'єднання всього василіянського чернецтва у Чин св. Василія Великого під одним головним настоятелем: Протоархимандритом і його Управою. На Дубненській Капітулі дві окремі Конгрегації, давня литовсько-білоруська з 1617 і нова українська з 1739-го року, вибрали спільно Протоархимандрита і почали золотий період своєї діяльності.

Дванадцятий розділ постанов Замойського Синоду відносився до жіночого чернецтва. Черницям, без важливої потреби, заборонено виходити з монастиря. Означено точно приписи клявзури-відокремлення. Визначено суму посягу для вступаючих до монастиря новичок, яких не вільно приймати лише по скінченні 15-го року життя. Настоятельок мали вибрати тайним голосуванням. Єпископи мали назначити відповідних сповідників. Внутрішнє життя монастирів та чернецтва нормувалося правилами св. Василія та Уставами, що їх зготовлено вже за митрополита Рутського, а з часом що раз більше їх удосконалювано.

В дальших сімох розділах рішень Замойського Синоду трактувалося справи церков і їхніх маєтків. Заборонено віддавати церкви для світського вжитку. Вимагалося інвентарів. Усі направи виконувалося на кошт Церкви. Церковних дібр не можна було витрачувати чи заборговувати.

В п'ятнадцятому розділі обговорено справи духовних семінарій й освіти духовенства: вирішено, що при кожному монастирі, де проживало понад 12 ченців, були зорганізовані богословські курси для монашого і світського клиру. Поручалось оснування єпархіяльних семінарій та парафіяльних шкіл в народній мові.

У шістнадцятому розділі впорядковано справу відносно свят і постів. Синод зготував список обов'язуючих свят у нашій Церкві. Обов'язковими було святкування оцих свят: Пресвятої Євхаристії, Співстраждання Богородиці, Пресвятої Тройці в другий день Зелених Свят та блаженного Йосафата. Встановлено зобов'язуючі пости та загальниці року.

В сімнадцятому розділі з'ясовано справу почитання святих і їх мощів у нашій Церкві.

Вісімнадцятий розділ звернув, унормував плачення такс і оплат, зв'язаних з різними церковними чинностями.

Дев'ятнадцятий і останній розділ говорить тільки про синодальні постанови та спосіб їх виконання.

У 1724-му році папа Венедикт XIII-ий потвердив Замойський Синод, тож цим набув він сили папського закону і нашої Церкви й обряду вірних, де б вони не проживали.

Замойський Синод 1720-го року розв'язав багато справ і проблем Українсько-Білоруської Католицької Церкви: релігійних, церковних, внутрішніх і зовнішніх, душпастирських і літургічних. Церковне і духовне життя об'єднаної розлогої Київської Митрополії дістало новий поштовх і лягло в основи її "золотої доби" у ХУІІІ-му столітті. Перед митрополитом Львом Кішкою було ще вісім років життя, щоби ввести в життя і закріпити великі задуми і рішення обнови, що їх наміряв Замойський Синод. Він запопадливо до самої смерті, яка захопила його несподівано в 1728-му році, приготовляв засоби і людей, які мали здійснювати ці постанови. Він виєднав папське потвердження рішень Синоду. Зробив помітні кроки в напрямі виховання клиру й народу, намагався об'єднати чернецтво та підготовляв справу видання справлених літургічних книг.

2. Митрополит Атанасій Шептицький і його доба /1729-1746/.

Після смерті київського митрополита Льва Кішки в 1728-му році законним завідателем митрополії, згідно з рішенням Замойського Синоду, мав бути полоцький Архиєпископ - переємник тимчасової адміністрації Митрополії. Він мав перевести вибори нового кандидата. На цей пост обрав собі Кішка помічника в особі полоцького архиєпископа Флоріяна Гребницького, який в 1728-му році виїхав був до Риму для полагодження спірних справ з єзуїтами про єпархіяльні полоцькі маєтки. В Римі перебув він аж до 1731-го року. В тому часі помер митрополит Кішка. Варшавський Нунцій назначив адміністратором Митрополії львівського єпископа Атанасія Шептицького, якого згодом українсько-білоруська ієрархія синодально вибрала на київського митрополита. Апостольський Престол апробував вибір, висилаючи номінаційну буллю на Митрополію 17-го серпня 1729-го року.

Атанасій Шептицький управляв Київською Митрополією Українсько-Білоруської Церкви протягом 17-ти років, впроваджуючи її в "Золоту Добу".

Атанасій Шептицький був одним з канонічно старших єпископів, однак молодший від інших віком, зате мав добру адміністративну практику, великі успіхи в часі Замойського Синоду, визначне родинне походження, що вплинуло на його вибір збоку ієрархії, ще за життя митрополита Кішки.

Антін, пізніше Атанасій Шептицький народився у Вощанцях, коло Яворова в Галичині 1686-го року. Як юнак був він під благородним впливом свого родича Варлаама Шептицького, унівського архимандрита й пізнішого львівського єпископа /1710-1715/, який готував молодого братанича на унівську архимандрію й львівську єпархію. 17-тилітнім юнаком вступив Антін до унівського монастиря, прийнявши ім'я Атанасій. У 1710-му році Атанасій став священиком, а в 1713-му році прийняв унівську архимандрію. Після смерті львівського єпископа Варлаама Шептицького в березні 1715-го року, Атанасій Шептицький, маючи ледве 28 років життя, дістає від короля Августа привілей на львівську єпархію. Митрополит Кішка, 13-го вересня 1715-го року висвячує Атанасія Шептицького на єпископа, не предбачаючи того, що він саме, за 13 років, буде його наступником на митрополії. Від 1710-го року львівська єпархія була під безперервною управою роду Шептицьких, за яких вона закріпилася й у католицизмі й у національній свідомості.

Молодий митрополит Атанасій Шептицький старався перш усього ввести в життя постанови Замойського Синоду, тож з усією ревністю зайнявся він виданням справлених літургічних книг; освітою духовенства й народу. Він виявив себе знаменитим організатором й адміністратором Митрополії. Це він здійснив розмежування своїх розлогих єпархій, точно визначив границі деканатів, назначив собі до помочі чотирьох офіціялів, що заступали владу єпископа в адміністративних справах і давали поміч в управлінні митрополією. Також назначив офіційного богослова-дорадника у духовних справах, авдитора церковного суду, означив протопресвітерства, назначуючи деканів, що мали владу і обов'язок наглядати, попереджати і карати єпархіяльний клир. Митрополит стежив за моральною поведінкою священиків, приписав їм священицький одяг, дбав про їхній богословський вишкіл і вдосконалення. Митрополит Атанасій Шептицький довершив об'єднання василіянського чернецтва цілої своєї Митрополії, тобто литовсько-білоруського й українського в один Чин святого Василія Великого у 1743-му році. Які благословенні плоди мав цей крок митрополита Атанасія Шептицького, об'єднюючи все чернецтво Київської Митрополії в один Чин, побачимо згодом, переглядаючи історію Василіянського Чину і його ролі в українсько-білоруському католицизмі ХУІІІ-го сторіччя.

Немалих старань докладав митрополит Атанасій Шептицький, щоб наладнати відносини до місцевої латинської Церкви та її проводу. Це відношення ніколи не було ідеальним за ввесь час існування українського католицизму. Незмінною причиною непорозумінь та спорів була справа вдержання своїх позицій в Польсько-Литовській Державі, якої політика змагала до спольщення чи злитовщення русько-українського населення. Такий денаціоналізаційний процес потягав за собою зміну обряду - східного на латинський. Так думало і поводилося тодішнє суспільство.

Тому Атанасій Шептицький взявся також за унійну акцію Українсько Білоруської Церкви на її здорових католицьких основах.

Митрополит Атанасій Шептицький виявив подивугідну діяльність майже в усіх ділянках життя. Визначився, як усі Шептицькі, великою безінтересовністю і шляхетністю серця, палкою ревністю в поширенні З'єднання, неустрашимістю в його обороні перед нез'єднаними і латинниками.

Дня 13-го грудня 1746-го року несподівано ще в силі віку та в запалі душпастирської праці, помер у Львові митрополит київський і всієї Русі водночас єпископ львівський, галицький і каменець-подільський - Атанасій Шептицький. Будучи в силі віку, не подбав він про свого наступника ні на митрополію, ні на львівській катедрі, як це звичайно робили його попередники. Тому виникла була майже трирічна перерва, що само собою мусіло призвести до застою багатьох церковних справ та матеріяльних втрат.

3. Флоріян Гребницький - митрополит київський і всієї Русі та його доба /1748 - 1762/.

Після смерті Атанасія Шептицького митрополита київського, 1746-го року, Митрополією й управління всієї архиєпархії доручено Флоріянові Гребницькому на основі ухвал Замойського Синоду, до чого був він ще уповноважнений Апостольським Престолом. Зі смертю Атанасія

Шептицького Київська Митрополія на протязі двох років перейшла своєрідну кризу, яка остаточно вийшла на користь Українсько-Білоруської Церкви, в якій знову покладено міцний наголос на Білорусь. Українська частина тієї Церкви що раз то більше сконцентрується довкола Львова та свого ієрарха, за якого згодом наступить і вділення Галицької Землі, яка з 1772-им роком переходить під окупацію Австрії, що запевнить їй католицький характер аж до наших днів.

Майже по двох роках правної і персональної кризи і переговорів з польським королем Августом III-ім одержав полоцький архиєпископ Флоріян Гребницький поручного листа від папи Бенедикта XIУ, яким йому пропонувалося прийняти провід Київської Митрополії, зберігаючи за собою полоцьку архиєпархію.

На основі єпископського вибору і королівського поручення, дня 16-го грудня 1748-го року, вийшла з Риму булля, якою назначено Флоріяна Гребницького київським митрополитом.

Флоріян Гребницький народився 1683-го року біля Полоцька на Білорусі, з батьків латинського обряду. Він, ще 16-тилітнім юнаком, вступив до Василіянського Чину, де відбув новіціят і монастирські студії. У Вільні звершив Флоріян філософію і богослов'я, осягнувши ступінь доктора. Потім займав різні становища в Чині від 1710-го року: професора, настоятеля, згодом стає єпископом-помічником для полоцького архиєпископа і єпископа вітебського, могилівського й оршанського.

Дня 14-го березня 1716-го року прийняв Гребницький з рук митрополита Льва Кішки єпископські свячення в характері наступника у полоцькій єпархії. Чотири роки перегодом Гребницький брав участь у Замойському Синоді. Апостольська праця Флоріяна Гребницького дуже широка і різноманітна, бо припадала в часи /1716-1740/ тяжких наступів московського православ'я Петра I-го і його наступників на білорусько-український католицизм.

В апостольській праці Гребницького на перше місце висувається його діяльність для поширення та закріплення святого З'єднання на пограниччях Московщини. Приймаючи полоцьку єпархію, Гребницький прийняв практично управління цілої Білоруської Церкви. Його єпархія налічувала 324 великих парафій; згодом оснував він ще 18 парафій та приєднав до з'єднання 24 парафії. У своїй єпархії мав він 10 василіянських монастирів та 3 обителі черниць.

Митрополит Флоріян Гребницький збагнув, що справа життя й існування Церкви - це виховання єпархіяльного клиру, тож, крім своїх довготривалих канонічних візитацій розлогої митрополії, робив він усі можливі старання, аби лиш відзискати на повний вжиток від латинників віленську папську семінарію, призначену для виховання білорусько-українського духовенства.

Так ото, дня 5-го квітня 1753-го року, написав папа Бенедикт XIУ-ий окремого листа п. з. "На вічну пам'ять", в якому він, згадавши коротку історію віленської семінарії, що була фундаційно призначена для русинів і москалів, але з-за різних політичних і церковних обставин, бажання Папів пішло в забуття і ця семінарія служила радше для латинських єпархій. Тож папа Бенедикт XIУ-ий вирішив, що на майбутнє ця семінарія має служити для кандидатів білорусько-українських єпархій. Віленська Колегія заповнилася молодими надійними богословами з Білорусі й України, яких імена згодом записалися невигладно в історії Українсько-Білоруської Церкви другої половини XУIII сторіччя.

Другим безсмертним ділом митрополита Гребницького є захищання східного обряду перед наступом латинського, зосібна ж польського середовища. За час свого митрополитування зробив Гребницький кілька

спроб, щоб відновити торжественну заборону переходу на латинський обряд, пропагований пальськими церковними і політичними чинниками. Крім багатьох протестів, писаних до Риму, до Короля та Нунція, разом з єпископами львівським та перемиським, у 1751-му році вніс він прохання до Апостольського Престолу, щоб усі, що від 20-ти років незаконно перейшли на латинський обряд, знову привернулися до східного обряду.

Папа Бенедикт ХІУ-ий відповів на цього листа своїм "бреве" з 18-го березня 1755-го року, в якому ще раз запевняє ієрархію, що волею Апостольського Престолу було і є, щоб східні християни зостали ся при своєму обряді та щоб зберігали його в усій чистоті. Щодо виконання цього протягом історії, Апостольська Столиця натрапляла на різні труднощі головно збоку польської державної влади, яка навіть не хотіла признати декрету папи Урбана УІІІ-го. Ще того самого року Папа проголосив конституцію "Алляте сунт" для місіонерів, що працювали на Сході чи між східними обрядами. Нею Папа гостро заборонив перехід і перетягування на латинський обряд, заявляючи, що Апостольський Престол тільки того собі бажає, щоб усі стали католиками, а не латинниками.

В 1753-му році скликав Гребницький конференцію українсько-білоруського католицького єпископату до Вільна, в якій обговорено справу оборони з'єднання у Польсько-Литовській Державі. Єпископ доручив луцькому єпископові Сильвестрові Рудницькому, щоб він польській державній владі, згодом же й Апостольському Престолові представив усю аргументацію польського єпископату за такий перехід та щоб відкинув їхні аргументи, якими вони виєднували собі дозвіл у Римі й у Варшаві для переходу східних католиків на латинство.

Митрополит вислав теж до Риму авдитора перемиської консисторії А. Якубовського, щоб він заступав там З'єднану Церкву та її ієрархію перед очорненням збоку латинників.

Митрополит Гребницький визначився великим прив'язанням до Апостольського Престолу та горів справжнім апостольським бажанням поширити з'єднання українсько-білоруського народів з католицькою Церквою і Наступником св. Петра Апостола.

Був це зразковий чернець, глибокого духовного життя і науки. Гребницький помер у глибокій старості 1762-го року. Правом наступства номінаційної буллі з 14-го січня 1755-го року для київської коадюторії став єпископ холмський Пилип Володкович /1762-1778/.

Володкович прийнявся управи митрополії на наступні два критичні десятиліття, знайшовши з одного боку повну підтримку, а з другого - завзяту опозицію, яка не перебирала в засобах, прискаржившн вже того самого року Володковича в Римі, в особистих і церковних справах, де передувала заздрісна шляхта, що не могла погодитися і стерпіти твердої руки нового митрополита.

4. Життя і розвиток Українсько-Білоруської Церкви за Пилипа Володковича - київського митрополита /1762-1778/.

Київському митрополитові Пилипові Феліціянові Володковичові довелось управляти митрополією у трагічні своїми подіями і проблематичні своїм змістом останні два десятиліття ХУІІІ-го сторіччя для Українсько-Білоруської Церкви.

Тому не диво, що митрополит Володкович - це дуже дискусійна церковна постать. Думки про його життя і діяльність поділені й суперечні. Однак, щоб мати об'єктивний осуд і вірно збагнути цю постать у контексті трагічних і проблематичних десятиліть його діяльності, треба заглянути у ватиканські тайні архіви, досі ще непростудійовані нашими і чужими істориками. У світлі новіших документів будемо намагатися, принаймні схематично, подати відомості про життя Українсько-Білоруської Католицької Церкви і про життя й діяльність митрополита Володковича між роками 1760-1780.

Митрополит Пилип Володкович народився 6-го червня 1697-го року в Новосілках на Віленщині у заможній шляхетській староруській родині. Молодим юнаком вступив він до Василіянського Чину. Між роками 1725-1731 Володкович скінчив свою богословську освіту та відразу ввійшов у монастирську і душпастирську працю, так що вже 1731-го року обрано його єпископом холмським, як було йому 34 років життя. Перебудувавши холмську катедру, Володкович розгорнув енергійну архипастирську діяльність над піднесенням релігійного й освітнього стану клиру і вірних. Робив він часті візитації своєї холмсько-белзької єпархії, справляючи різні зловжиття збоку клиру та патронів церков і парафій. Дав він докази побожності, любові та второпності в управлінні. Володкович був прикладом доброго єпископа, ревного про Божу славу та спасіння доручення своїй опіці душ.

У 1753-му році митрополит Гребницький назначив Володковича своїм помічником з правом наступства на митрополії, але польська шляхта висунула проти кандидата пінського єпископа Юрія Булгака, внаслідок чого виникнуло непорозуміння, тож Апостольський Престол відклав справу потвердження Володковича до 1755-го року, коли-то окремою буллею назначено Володковича помічником митрополита.

Старий і знеможений митрополит Гребницький передав Володковичеві кермо цілої Київської Митрополії у справах духовних і матеріяльних.

У 1756-му році Володкович, після смерті єпископа Теофіля Ґодебського, приймає володимирську єпархію. У 1762-му році помер ревний і працьовитий митрополит Флоріян Гребницький, а Володкович ще того самого року став київським митрополитом, який мав вести доручене собі ста до протягом дальших 20-ти років та захищати його перед щораз то більшим наступом православної Москви.

Вже в попередніх роках Росія посилила була свій наступ проти українсько-білоруського католицизму в Польсько-Литовській Державі.Але, поки жив король Август III-ій, Москва не могла так драстично здавити з'єднаної Церкви, як це вона зробила після його смерті.

На королівському престолі, за допомогою Москви, засів прихильник московської цариці Катерини II-ої - Станіслав Август Понятовський/1764 -1798/. Король Станислав був послушним знаряддям в руках Катерини II та виконавцем її волі. Сам він раціоналіст, і навіть масон, мав амбіції цезаропапізму. Не щадив він також латинської Церкви та звів її до дуже низького рівня. Король, інспірований Москвою, до Українсько-Білоруської Католицької Церкви відносився дуже вороже. Митрополит Володкович, уже на початках свого управління, стрінувся з труднощами збоку короля.

Володкович задумав скликати Синод до Берестя на 1765-ий рік. Усе було готове включно до папського листа. Однак московський посол у Варшаві постарався, що король унеможливив Синод, поставивши домагання наперед пред'явити йому програму синоду, відбути його в присутності його представників та, заки єпископи винесуть яке-небудь рішення, мусять йому їх пред'явити. Незважаючи на те, що ієрархія з'їхалась на Синод, за вищезгаданими умовами, не могла погодитися ані ієрархія,ані

Апостольський Престол. Король не відступив від своїх домагань, тоді Синод відкладено на неозначений час. Матеріяли, приготовані на цей Синод, залишилися цінними документами часу, а постать Володковича виявилась наскрізь католицькою.

Саме за митрополитування Володковича на правобережній Україні розпочався соціяльно-політичний рух, до якого згодом долучено мотиви релігійно-церковного характеру: це рух т.зв. "Гайдамаччини" й "Коліївщини". Окупанти українських земель завжди дбали про те, щоб слушні політично-соціяльні домагання українського населення переродилися в церковні, тим способом стихія народу виснажувалась не на справжніх винуватцях всенародного лиха. Жертвою політично-соціяльного руху гайдамаччини і коліївщини з їхніми провідниками Залізняком і Ґонтою, стала українська католицька Церква, що зазнала тяжких втрат, а політичні сусіди українського народу тільки раділи,що на тому скінчилося і лихо терпів хтось інший, а не вони.

Над явищем т.зв. "Гайдамаччини" і "Коліївщини", на основі архівних документів, ще не винесли остаточного суду про дії й напрямні мотиви цього руху, якого жертвою на правобережній Україні стало понад 300 священиків і монахів та понад 40 тисяч невинного народу.

Історичним фактом є, що вже від часів Петра І-го Московщина втручалася в релігійно-церковні справи Польсько-Литовської Держави. Те саме діло продовжувала його гідна заступниця цариця Єлисавета, висилаючи до Польщі та на Білорусь нових православних єпископів, силкуючись накинути їх польсько-литовській владі, щоб таким чином створити сталий організаційний центр опору серед майже зовсім католицького населення правобережної України.

Розлогі простори Правобережжя були заселені у великій мірі колоністами з'єднаними католиками з Галичини і Волині. Тут граф Потоцький збудував коло 100 церков, багато монастирів та шкіл, так що на правобережній Україні було 1.900 з'єднаних парафій, а нез'єднаних лише 20.

Після 1760-го року розпочалась широко закроєна агітація проти з'єднаних під проводом ігумена Мелхиседека Яворського з осідком у Мотрининськім монастирі. Своїми хитрощами і застрашуваннями він перетягнув до православ'я майже 60 парафій.

Польська шляхта саме в той час зорганізувала т.зв. барську конфедерацію для оборони перед Москвою. Проти неї Московщина вжила українських селян, званих гайдамаками.

Цариця Катерина ІІ-га добре збагнула велику підтримну силу церковно-релігійних ідей, якщо їх застосувати в політиці та імперіялістичних плянах перш усього стосовно польсько-литовського сусіда.

Справа українсько-білоруського католицизму в Польщі,на Литві, Білорусі та в Україні ніколи не була серйозно розв'язаною. І саме через ці церковні справи прийшло до упадку польсько-литовського державного комплекту і так званих розборів Польщі у 1772-му-1793-му -1795-му році, за цілковитої мовчанки Заходу й без будь-якого співчуття.

Для своєї акції Катерина ІІ-га знайшла собі союзника в особі пруського короля Фридриха ІІ-го, що леліяв також свої імперіяльні пляни щодо просторів Сходу.

Московський і пруський амбасадори в Варшаві, дня 29-го вересня 1764-го року, передали в руки польського короля меморіял,в якому вимагали в імені своїх урядів: 1/ Повної релігійної свободи для некатоликів у Польщі; 2/ допущення їх до державних урядів і гідностей; і 3/ місця й голосу в сенаті для нез'єднаного могилівського єпископа

Юрія Кониського.

У 1765-му році в меморіялі Репніна, московського посла в Варшаві до короля Польщі,ставиться ще більші домагання: 1/ Віддати некатоликам усі святині, до яких вони висувають претензії; 2/мати змогу повсюдно будувати свої храми і мати своїх священиків;3/ осягнути повну незалежність від католиків; 4/ відкрити нез'єднану семінарію в Могилеві; 5/ підчинити некатолицьке духовенство лише світським, цивільним судам та в мішаних подружжях діти мають іти за вірою батька. Домагання ці король передав до вирішення сеймові. На сеймі 1766-го року краківський єпископ Кастан Солтик і київський Йосиф Залуський виступили енергійно проти таких домагань московської цариці Катерини II-гої і Фридриха II-го, за що їх підступно схоплено і вивезено в околиці Москви, до Калуги, де вони проживали довгі роки на засланні.

Після того, як московські війська ввійшли в кордони Польсько-Литовської Держави й зайняли маєтки єпископів опозиторів, заляканий сейм пішов по лінії вимог Репніна і пред'явленого ним меморіялу.

Дня 15-го листопада 1767-го року, за підписом п'ятьох латинських єпископів під терором російських військ, складено угоду,якою перший раз глибоко зранено квітучий українсько-білоруський католицизм. Православні одержали багато більше як сподівалися.

Юрій Кониський, як єпископ білоруський, дістав надвладу над усіма православними в Польсько-Литовській Державі. Було заборонено православних називати "схизматиками" і наказано їх звати "нез'єднані" або "греко-східні". Було створено т.зв. мішаний суд з 16-ти осіб - 8 латинників і 8 православних, які мали унормувати справи з'єднаних і нез'єднаних, зовсім не питаючи ні про що з'єднаних. Це саме й початок ліквідації українсько-білоруського католицизму на сході Европи, здійснений, на жаль, руками католиків, хоч властиву ліквідацію довершила православна царська Московщина.

Щоб припинити поширювання православної агітації та її підпирання збоку католиків, митрополит Володкович вирішив виступити 1767-го року урядово в обороні своїх справ, і то як київський митрополит.

У той час на Україні мала свій центр і діяла т.зв. барська конфедерація, яка виступила також проти признання за православними поступок що їх зробив був, під московською пресією, варшавський сейм у 1767-му році. Володкович звелів арештувати Яворського як агітатора та підбурювача мас. Митрополичий намісник в Україні виразно оскаржував старостів Чигирину, Смілої і Корсуня, що вони підкуплені москалями і підсилюють прогаганду правосав'я. Оскаржено жаботинського сотника Хапка і титаря Данила, що вони, займаючи одну церкву, потоптали ногами св. Тайни. Обом їм було доведено провину, тож польське військо, т.зв. барської конфедерації, розстріляло Хапка і Данила недалеко міста Вільшана.

Православні, головно переяславський єпископ Лінцевський, використали подію з титарем Данилом, аби розпалити до гарячого народні пристрасті та попхнути до нерозважних і ненаправних кроків.

Ситуація в 1768-му році створилась така, що бракувало тільки іскри, аби спалахнула велика пожежа. Центрами народної напруги стали православні монастирі в Медведеві, Миколаєві, Жаботині, Лебедині та найбільше в Мотрині.

Так ото на початку 1768-го року станули проти себе два противники: з одного боку, оборонці поступок пороблених на сеймі в 1767-му році, а з другого - їхні противники - барські конфедерати. Йшлося про основні справи, тобто про існування польської чи московської окупації правобережної України, на яке претендувала Москва, а яке обороняла для себе Польща.

Церква і релігія у цій боротьбі були тільки заслоною, претекстом і цим саме став український католицизм. З одного боку, його ніби захищала Польща чи радше барська конфедерація, з другого ж - поборювала Москва при допомозі православ'я та гайдамаків.

Повстання 1768-го року, т.зв. "Коліївщина", яке стало найзагрозливішим для поляків, було зорганізоване в південній частині київського воєводства, найпізніше колонізованого, де вільні роки для осадників кінчилися в 1760-их роках. Селяни виявили тут особливу чутливість на спроби заведення підданських повинностей. Дух опору посилювався також і з близького Запоріжжя, з його вольностями. До того вплинув ще й ворожий до українського католицизму рух, на чолі якого стояв ігумен мотрининського монастиря, коло Чигирина, Мелхиседек Значко-Яворський.

Іскрою, що викликала повстання, була польська конфедерація в Барі на Поділлі. Це був шляхетський рух для унезалежнення Польщі від Росії, скерований одночасно проти польського короля Станіслава Августа Понятовського, що став знаряддям у московських руках. Щоб підтримати безсилого короля, цариця Катерина II-га послала на Правобережжя України генерала Крелетнікова, який почав виганяти барських конфедератів з усіх зайнятих ними пунктів. У країні настала анархія, і населення сподівалося, що цим разом польське ярмо з поміщиками вдасться скинути. Під час митрополитування Володковича в 1768-му році мало місце повстання т.зв. "Гайдамаччини" чи "Коліївщини", на чолі якого станув Максим Залізняк, а згодом прилучився до нього уманський сотник, Іван Ґонта. Гайдамаччина мала штучно створені початки та політичні причини, зосібна ж - соціяльне підгрунтя. Чужі сили спричинилися до того, що елементи ці перемінилися в релігійні та церковні спонукання.

В діях Гайдамаччини брало участь понад 30.000 усіляких людей, між ними певна кількість козацтва, і низового і городового, що перебувало на службі тодішньої Польщі. Як подають різні звіти, в часи Гайдамаччини згинуло понад 40.000 людей, передусім польського та жидівського населення. Крім того гайдамаки лютували зокрема проти українського католицизму, особливо ж проти духовенства. Самих з'єднаних священиків вбито майже 300, як подає заява київського духовенства з 10-го жовтня 1768-го року.

Моральні спричинники повстання, головно цариця Катерина II, настрашилися наслідків цих погромів, що почали переростати їхні пляни і непокоїти світову опінію, тож вона приказала своїм військам присмирити повстання. Маніфестом від 20-го червня 1768-го року Катерина II-га лицемірно виреклася всякої спілки з рухом гайдамаків. Командант російських військ Ґурієв, за допомогою хитрости, розброїв гайдамаків і забрав їх у полон. Тоді відділено громадян Польської Держави та громадян Московщини. Російських громадян гайдамаків віддано в солдати, а Залізняка і Яворського спершу заслано в Сибір, щоб дати уявне покарання; але в 1769-му році їх викликано з заслання: Залізняка винагороджено, а Яворський дістав архимандрію. Польських громадян-гайдамаків немилосердно покарано. Ґонту розстріляли коло Могилева, а решту замучено у в'язницях Львова, Бродів і Вінниці.

Незважаючи на те, що українське духовенство трималося твердо в часи Гайдамаччини та смертю засвідчувало свою вірність,польські політичні кола з барської конфеберації оскаржували українців католиків у сприянні Москві та схильності до православ'я. Тим-то й населення мусіло зазнати багато репресій від стаціонуючих на Україні польських військ.

До цих нових репресій спричинилося також і непорозуміння, що

виникло було між митрополитом Володковичем і його помічником Львом Шептицьким і Антоніком Млодовським. В наслідок несправедливих обвинувачень, які походили у великій мірі з польських кіл, що кривим оком дивилися на політику Володковича, Апостольський Престол припинив Володковича в урядуванні, управу ж митрополії та володимирської єпархії доручив - його помічникам. Король Польщі хотів мати в той час на митрополичому престолі свого однодумця, тому відкрито і тайком виступав проти Володковича. Тільки апостольський варшавський Нунцій обороняв митрополита і виправдав його у Римі, тож Апостольський Престол привернув йому митрополичі й спископські права в 1770-му році.

Багато чинників було заінтересованих, щоб у ті часи серед української католицької ієрархії не настав мир і згода, а до цього приклала своїх рук Росія.

Православні дуже зручно використали ці непорозуміння між українськими католицькими ієрархами, коли митрополит Володкович, за Гайдамаччини, заявився був за барських конфедератів, а його помічники за промосковську політику короля.

У 1770-му році православні вислали до Петербурга своїх відпоручників, щоб скаржитися перед царицею Катериною II-гою на уявні переслідування та гноблення збоку українців католиків на Правобережжі. Маючи такий привід, Катерина II-га задовольнила їхню просьбу і проєкт. Вона дала наказ своїм військам, які перебували в цьому просторі, щоб виарештували з'єднаних священиків, які повернулися були після гайдамацької хуртовини в цій околиці. До того фельдмаршал Румянцев дістав приказ, дня 7-го листопада 1771-го року, щоб силою підтримувати місію навернення з'єднаних на православ'я за допомогою переяславського єпископа Іова. Емісари Іова вандрували від села до села, від парафії до парафії та різними обіцянками, погрозами, кофіскацією майна, побоями змушували нарід та священиків до переходу на бік нез'єднаних. Священиками, які не хотіли піддатися, наповнювано тюрми у Білій Церкві, Умані, Бердичеві. За довгими стараннями Нунція, частину ув'язнених священиків випущено на волю. Але всі їхні парафії вже були зайняті православними і до них їм більше повороту не було. Таким чином відібрано українцям католикам у самій лише Київщині 1200 церков.

Усю цю акцію й на це розраховано було, щоб за неприсутності ув'язнених священиків-парохів мати легкий доступ до церков і їх зайняти. Тільки участь військових московських відділів та їхня частинна співпраця з цією акцією заповнила успіх російської православної Церкви у т.зв. "возсоєдиненію". Дивне воно, але та сама тактика Росії повторилася по двох сотнях років на західних українських Землях, де зберігся український католицизм, як символ церковної і тим самим народної незалежності від Росії, до 1946-го року.

У 1772-му році настав початок повного політичного розладу Польсько-Литовської Держави. Головним рушієм цього процесу стала Росія Катерини II-гої, яка повела посилену акцію проти української католицької Церкви. Гайдамаччина та розбір Польщі, і перехід частини правобережної України під владу Росії, створили потребу зайнятися докладніше цією українсько-католицькою територією, тобто зорієнтуватися в ситуації, зробити підсумки втрат і клопотатися про їх направу. Тому, заходами нунція Громпі, Апостольський Престол рішив перевести апостольську візитацію Правобережжя, і для цього назначив посторонню людину, холмського єпископа Максимиліяна Рилла, як візитатора України в роках 1773-74. Там він був арештований російськими військами, тож лише інтервенція Відня, Риму й Варшави, врятувала єпископа Рилла, апостольського візитатора України, від сибірської каторги.

Щоб підтримати нарід на дусі, митрополит Володкович вибрався в січні 1778-го року на візитацію своєї Митрополії, але з тієї візитації вже не вернувся, бо помер в Умані 1778-го року. Його поховано в Володимирі Волинському. Митрополит Володкович не міг звершити великих діл під час свого митрополитування в такі бурхливі часи політичних обставин і поєдинком поміж Польщею і Росією за володіння українськими Землями, і то за допомогою Церкви.

Дальший провід Київської Митрополії й Українсько-Білоруської Церкви прийняв помічник Володковича - Лев Шептицький, який управляв нею дуже короткий час, бо лиш один рік /1778-1779/.

5. Українська Католицька Церква в порозборовій Польщі, в роках 1772 - 1807.

З історії знаємо, що колишнє злиття у трьох Уніях Литовсько-Русько-Польська Держава у Річ-Посполиту Польщі, є об'єктом потрійного розподілу поміж трьома партнерами, тобто: Московщиною, Австрією і Прусією в роках 1772 - 1793 - 1795.

Перший розподіл Річпосполитої спричинили церковно-релігійні неполадки у Польщі, в відношенні до православ'я та протестантизму і, певною мірою, також до українського католицизму.

Саме релігійний мотив, може навіть перший у новітній історії, став причиною чисто політичного акту, тобто розподілу багатонаціональної держави на її складові частини.

Державні розборці - Москва, Австрія і Прусія - зробили з цього акту дальші церковні висновки.

Цілий східноєвропейський простір починає набувати зовсім нових форм. Приходить до остаточного вирівняння границь між Московщиною і Туреччиною, між Австрією і Туреччиною. Всі рештки та залишки української самостійности, які ще були зосталися по козацькій добі, падуть під абсолютними правліннями Москви, Відня і Берліну.

Французька революція, зі своїм лібералізмом і раціоналізмом, валить рештки династичних державних устроїв, проголосивши нові ідеї свободи і форми влади. Слідом за цим диктує вона нові норми в відношенні держави до Церкви і навпаки. У протестантських країнах Церква попала в цілковиту залежність від володаря держави. Не іншою була доля Церкви під володінням православного царя Москви, який вважав себе найвищим головою Православної Церкви, яка втішалася всіма правами і свободою в його державі, обмежуючи права і свободу всіх інших віровизнань.

Католицькі володарі Австрії, починаючи з Йосифа I і т.зв. "Йосифінізму", також у багатьох речах обмежували свобідну діяльність Церкви, все ж таки, обороняючи в основному права католиків різних обрядів.

Територія Київської Митрополії, як церковної провінції, перебувала під трьома різними державами, а саме: під Польщею, обкроєною першим розбором, яка вдержалася від 1772-го до 1795-го року; під Московщиною, що під свою владу дістала цілу Білорусь, з полоцькою архиспархією, та злученими вітебською, оршанською та могилівською єпархіями, як також з архиспархією смоленською, а згодом і ці володіння поширюються також під Австрією, що мала у своїй ад-

міністрації територію перемиської, львівської та холмсько-белзької єпархій.

Українсько-Білоруська Католицька Церква під безпосередньою займанщиною Москви за Катерини II-гої, 1772-го року підпадає послідовній ліквідації католицизму й залежності від Наступника апостола Петра, Римського Архиєрея.

Нові кордони між Польщею, Австрією і Московщиною розподілили між три окремі держави ієрархію Київської Митрополії. Ще чотири з черги ієрархи, а саме: Филип Володкович /1762-1778/, Лев Шептицький /1778-1779/, Ясон Смоґожевський /1780-1788/ і Теодосій Ростоцький /1788-1805/, змогли неустрашно, серед великих заколотів, переслідувань й утисків, вдержатися як київські католицькі митрополити.

В дійсності кордон, який проходив між Польщею й Австрією, не був такий стислий, як між іншими державами, і то на основі самого розборового домовлення.

В австрійській частині держави, з 1772-им роком, опинилися три єпархії: перемиська, львівська й холмська. Вони охоплювали великий простір майже цілої Західної України, від річки Збруча поза Холмом, по лінії Вепра та Висли аж під Краків. Згодом у цій церковній структурі настали певні пересунення. Холмська єпархія, у своїй істотній частині, попала під владу Московщини, яка внезабарі окупувала т.зв. Польське Конгресове Королівство, пересуваючи свої кордони аж під Познань і Ченстохову. При Австрії залишилася тільки частина холмської єпархії, тобто белзька. У 1818-му році мукачівську єпархію, основану 1771 року, розподілено, і з неї постала нова пряшівська єпархія, котра охоплювала західну т.зв. словацьку частину Закарпаття; 1885-го року в Галичині створюється третя єпархія - станиславівська, складена з частин львівської і перемиської єпархій.

Проблема розподілу Польщі в 1772-му році під три відмінні політичні системи викликала й проблему митрополичої залежності цих єпархій та дійсність відборони їх східного і католицького характеру. Виникло питання залежності та церковних зв'язків з вищою церковною владою. Діловодство з Римським Архиєреєм не велось уже безпосередньо чи за посередництвом варшавської Нунціятури, але - з Відня.

Київський митрополит Филип Володкович та його наступники, після розподілу Польщі, резидували тоді поза границями австрійської католицької держави. Спочатку перебували вони в Польщі, згодом же під московською займанщиною. Австрійська влада, тим більше московська, не радо дивилися на втручання закордонних ієрархів у справи їхньої країни. Австрійський уряд почав робити заходи в Апостольській Столиці в Римі, щоб відновити давню Галицьку Митрополію та піддати її владі ті єпархії, які опинилися в Австро-Угорщині до мукачівської включно. Апостольський Престол ще довго відмовлявся розподілити одне церковне тіло - давньої Київської Митрополії.

Розподіл Польщі спричинив новий розподіл і розірвання єдності Василіянського Чину, якого Головна Управа опинилася поза кордонами Австро-Угорщини. В 1780-му році прийшло до розподілу чернецтва України й Білорусі на чотири провінції. Австрійські Йосифінські реформи в 1780-му році відчахнули Галицьку Провінцію від загальної управи Чину, надавши їй самої лиш єпархіяльної величини.

Черговою проблемою Українсько-Білоруської Церкви в новій політичній дійсності стало захищання свого католицького віровизнання, східного обряду й визначення його правного положення.

Щодо цього, то Австрія, в загальному, виявила позитивне ставлення. Австрійський уряд старався про рівноправність обрядів візан

тійського, латинського і вірменського, вирішуючи справи міжобрядових відносин об'єктивно і справедливо. Задля тієї дійсності австрійська бюрократія встановила термін "римо-католицька Церква" та "греко-католицька Церква". Привілеї клиру та його освіта, матеріяльне забезпечення і наділення клиру було поставлене однаково без огляду на обряд. В Австрії врочисто відновлено декрети Апостольської Столиці про заборону переходити греко-католикам на латинський обряд. Зберігання цих декретів обезпечувалося державними законами, які цивільно карали проступників. Це все допомогло зберегти національну субстанцію і помітно спричинилося до українського літературного і культурного відродження. Проблеми католицької, зокрема білорусько-української Церкви, під московською займанщиною після першого розбору Польщі 1772-го року мали свої особливші труднощі.

Коли розглядаємо загальну ситуацію і тактику московського уряду, можемо розрізнити дві групи проблем та справ: одні стосувалися латинської Церкви, інші ж - католицької білорусько-української Церкви східного обряду.

'. Проблеми латинського обряду в Московській Імперії.

З розбором Польщі перейшла під московську владу частина тієї території, на якій проживали католики латинського обряду, головно Литви та Прибалтики. Були це частини віленської, жмудської й інфлянтської єпархій, яких єпископи лишилися в Польщі або на Литві, частина ж парафій і духовенства - під московською займанщиною. Зараз же після розподілу Польщі, цариця Катерина II-га двома указами, з дня 14-го січня та 22-го листопада 1773-го року, зарядила, щоб усі католики, чи то в новоздобутих, а чи на давніх російських землях, залежали в духовних справах тільки від одного єдиного єпископа латинського обряду. Ним мав стати дотеперішній віленський помічник, Станислав Богуш Сєстржженцевіч, а всі греко-католики на тій самій території мали залежати єдино і виключно від полоцького архиєпископа, Ясона Смогожевського. Катерина II-га хотіла оснувати для Сєстржженцевіча окрему митрополію в Могилеві. Апостольський Престол був дуже неприхильний такій невигідній розв'язці, знаючи, що один єпископ латинського обряду не зможе обслужити численних станиць московської імперії, які тоді перебували в Москві, на Волзі, в Астраханії й Саратові, на Криму й у Ростові.

Щоб вийти з трудної ситуації і дати духовну обслугу латинникам, доручено єпископам віленському, смоленському, жмудському й ливонському, щоб він делегував свої єпархіяльні повновласті на тих територіях Сєстржженцевічеві. Настоятелі пізних місійних католицьких станиць, як Капуцини й Барнабіти, в різних місцях Російської Імперії в усьому мусіли підкоритися Сєстржженцевічеві.

У 1783-му році Апостольський Престол вислав варшавського Нунція до Петербурга, щоб він канонічно заснував могилівську єпархію, щоб визначив її осідок, крилос та піддав владі Сєстржженцевіча всіх католиків латинського обряду в Російській Імперії, зазначуючи: "доки нам не трапиться можливість визначити й інших католицьких єпископів або доки не буде щось інше заряджено цим Апостольським Престолом". У тому часі варшавський нунцій Аркетті виміг у Петербурзі назначення двох єпископів помічників: у 1780-му році - Юрія Павловського, для єпископа жмудського, а в 1783-му році - Івана Бєніславського на помічника самому Сєстржженцевічеві.Обидва єпископи були лише титулярними в нових кордонах Московської Імперії. Так укладені справи Церкви латинського обряду були правосильні аж до цілковитого розбору Польщі в 1795-му році.

Г. Справа Білоруської Церкви.

Проблема Білоруської Католицької Церкви східного обряду охоплює полоцьку архиєпархію та злучені з нею єпархії: вітебську, могилівську та оршанську. Рештою білоруської території управляв сам Київський Митрополит, який тимчасово залишився під володіннями Московщини.

Царські укази з 1773-го року не торкалися в основному полоцької єпархії та її владики Смогожевського, що перебував на своїй катедрі в релятивному спокої та незайманості збоку уряду. Організаційно Церква залишилася нетканною. Справи почали ускладнюватися по смерті митрополита Льва Шептицького. Київським митрополитом був обраний Смогожевський. Він мусів залишити Полоцьк та перенестися в кордони польської обкроєної держави, аби звідтіль управляти київською церковною провінцією.

Катерина II-га поставилася негативно до цієї справи, не дозволивши Смогожевському далі управляти полоцькою архиєпархією, ані назначити на неї іншого владику.

Тоді папа Пій УІ-ий звернувся перший раз письмово до Катерини II-гої в обороні прав східного білоруського й українського католицизму. Дипломатична інтервенція Апостольського Престолу ввінчалася успіхом. На вимогу цариці Катерини II-гої прийшло до ерекції Могилівської Митрополії, а на вимогу папи Пія УІ-го прийшло до замішення полоцької архиєпархії в 1783-му році. Таким чином Полоцьк було врятовано ще на яких 60 років.

Останні роки польської займанщини залишили за собою ще один документ з 1786-го року. Його можна вважати прощальним словом старої польсько-литовської 450-тилітньої займанщини білорусько-українських земель. Ідеться тут про новий проєкт "на знищення Русі", з початку ХУІІІ-го сторіччя, який у 1786-му році був доповнений новим пунктом щодо нищення З'єднання в Україні, та його східного обряду, як остаточний засіб денаціоналізації. Проєкт цей затитулований "Голос обивателів воєводств та повітів руських до громадян, зібраних на передсеймові сеймики та на сам Сейм 1786-го року". Той "голос" був опублікований у творі Теодора Брадовича, архидиякона луцької єпархії, в його творі, написанім 1789-го року, під заголовком "Видовище насильства, заподіяного слабкій невинності в 178 -му році". У згаданому "голосі" читаємо про скасування руського календаря та перехід руської шляхти на латинський обряд, при грецькому залишаючись тільки простий нарід. Отже, настав час взагалі скасувати цей обряд, тому що тепер немає небезпеки апостазії на православ'я збоку самого народу, що залишився самий зі своїм духовенством/див. переклад о. А.Г.Великий, З Літ. Христ. Укр.,том УІІ, ст. 10-18; 112-115/.

Таким чином хотіла зденаціоналізована шляхта й окупанти затерти за собою сліди, перетягаючи ціле населення на латинський обряд. Та цим вони дали собі тільки свідоцтво цілковитого занепаду та браку орієнтації в тій ситуації, що їх найближчий сусід - це православна Московщина, котра йшла походом і на Польщу, і на Україну, власне під претекстом оборони православ'я та східного обряду. Такий проєкт міг хіба що кинути просте населення в обійми православних промосковських місіонерів й улегшити підяремну політику уряду. Своїм проєктом загибаюча шляхта підписала свою остаточну долю в історії для інших.

Вищезгаданий проєкт можна вважати прощальним актом польської дійсності зі справою східного українського католицизму, яку історія призначила цій католицькій державі до розв'язки. Польща цієї справи не розв'язала, а й нерозв'язаною передала її новій дійсності, тобто Росії та православ'ю, які мали інші місії та завдання.

Московщина розв'язала проблему східного білорусько-українського католицизму послідовно в свою користь, не перебираючи в засобах і методах. Саме в тих часах починається ліквідаційна акція українського та білоруського католицизму. Українська католицька церковна дійсність перестали існувати не як обряд, чого бажала собі Польща, але як віра, чого бажала собі православна Московщина. Польські пляни могли стати зразком для Московщини, зміняючи лише їх загальну адресу та переставляючи завдання.

Тож з 1786-им роком Українсько-Білоруська Церква вступає в зовсім нову дійсність. Обкроєна Польська Держава швидко хилиться до свого повного упадку й ліквідації в наступних розборах 1793 і 1795-го року. Українське католицьке населення опинилося в кордонах велетенської, ворожої собі імперії, яка виразно прямувала до ліквідації українського католицизму.

7. Перше офіційне скасування Берестейської Унії в Російській Імперії 1795-го року.

Зруйнувавши дорешти польську державну дійсність у 1793-95 роках, могла Росія вже без перешкод взятися за здійснення своїх імперіяльних плянів і на церковному відтинку. З повним занепадом Польської Держави теж і т.зв. розборові трактати та договори, якими забезпечалася, між іншим, свобода католицького віровизнання, стали пустим клаптиком паперу, бо за ними не було жодної санкції, тому що контрагент перестав існувати.

Вже в 1793-му році Катерина II-га скликає до Петербурга тайну нараду політичних і церковних діячів імперії та, через свого міністра Алексія Пушкіна, ставить раді запитання, як можна б у якнайкращий та найрозсудніший спосіб перевести з'єднаних-католиків українців та білорусів до державного московського православ'я. На думку Євгена Булгаріса, грека єпископа з Херсонесу, та Катерини II-гої треба було оснувати місійну православну інституцію, що діяла б під проводом якогось православного єпископа і мала б завдання провадити чисто приватну церковну проповідь православ'я серед католиків, щоб отак збирати добровільних прозелітів.

Головою того православного інституту став Віктор Садковський, єпископ переяславський та бориспільський. Йому призначено річно 20.000 рублів апанажу та, крім цього, було дано наказ військовим гарнізонам, щоб вони дали до його розпорядження стільки військових загонів, скільки буде потрібно для місійних цілей чи охорони, та скільки собі місіонери забажають. Користуючись своїм уповноваженням та новою функцією, Віктор Садковський проголосив, дня 26-го травня 1794-го року, із Слуцька, де він мав свій головний місійний осідок, послання до українського населення, в якому доводив, що Унія була накинена силою та що саме тепер настала свобода кожному повернутися до віри цариці. Місіонери Садковського дістали доручення іти навертати єпархію митрополичу Полоцьку, Луцьк

ку, Володимирську, частково ж і Холмську до православної віри. Скоро в якійсь місцевості кілька осіб заявилося за повернення на православ'я, католицька більшість місцевості негайно втрачала свою церкву в користь визнавців урядової релігії. Там негайно наставляли православного пароха, усуваючи католицького та починалась "обробка" населення застрашуваннями, часто ж і нагаями військових загонів. Така місія московського православ'я поступала дуже швидко, тим більше, що наставлено до цього вікарних єпископів у Полоцьку, Мінську, Луцьку й Могилеві.

Тяжче йшла акція місії в кам'янецькій єпархії, де єпископ Білянський, маючи осідок поза кордонами московської займанщини й підтримку австрійської влади, повів енергійну акцію, щоб протидіяти православній пропаганді.

До цієї нібито приватної справи православ'я, яку вела "місія Садковського" почала втручатись офіційно імператриця Катерина II. У 1795-му році видає вона більше указів про те, щоб усі ті, яких батьки щойно по 1595-ім році прийняли Унію, поверталися до православ'я. Далі доручила вона докладно простежити, які церкви були побудовані чи фундовані православними, і їх автоматично було передано православним, не звертаючи уваги на населення. Врешті ж було вирішено, що для творення парафії треба принаймні 100 хат і родин. Де такої кількості не було, там прилучували їх до найближчої парафії. А що в цьому просторі села були поменші та розкинені радше хуторами, то таким чином скасовано більшість існуючих католицьких парафіяльних осередків, а їхні завідателі були усунені. Таким чином знеможливлено населенню відвідування церков, а з цим і приймання святих Тайн, з загальним погіршенням моральної ситуації в цих просторах. Після двох років такої московсько-православної місії на білорусько-українських землях, у 1795-му році, в різних царських указах повідомлялося, що понад 2300 церков перейшло в посідання православних під проводом Садковського.

В 1795-му році, незважаючи на всі запевнення і договори Москви про зберігання католицького віровизнання обох обрядів і стану їхнього посідання, усунула Катерина II-га всі українські католицькі єпархії, за винятком полоцької. Їхнє майно сконфісковано і роздано генералам і губернаторам, які спричинились і заслужились при ліквідації Українсько-Білоруської Католицької Церкви. Католицькі східні єпископи тих же єпархій були усунені зі своїх посад та виставлені на державну пенсію, з якої вони могли ледве вижити. Київському католицькому Митрополитові заборонено виконувати будь-які чинності церковного судовластя, наказуючи осісти в Римі або в Петербурзі. Митрополит Теодосій Ростоцький, бажаючи залишитись ближче свого стада, пішов на конфінацію в Петербург, разом з польським королем Понятовським. Тут він і помер у 1805-му році. Чотири інші єпископи греко-католицької Церкви дістали наказ іти за кордон або поселитися далеко від своїх єпархій. Залишився тільки полоцький архиєпископ Лісовський, для котрого Москва готувала свої особливі пляни, гадаючи, що принаймні він перейде добровільно на православ'я. Єпископ холмський Важинський, що в часи заколотів 1795-го року виїхав до Львова, діждався тут смерті Катерини II-гої/1796-го року/ і покращання відносин за Павла I-го, міг повернутись до своєї єпархії. Так Катерина II-га завершила цілу серію касат українського політичного, культурного, а передусім церковного життя. На цих плянах була накреслена трагічна доля Католицької Українсько-Білоруської Церкви.

Катерину II-гу характеризувала - повна нетолерантність, абсолютизм і заперечування національностей, яке проявлялося в імперіялістичних здобутках Російської Імперії. Все ж таки її наступник Павло I-ший зробив правильний діягноз ситуації та відворот ідей і задумів цариці Катерини, хоч унезабарі став жертвою кривавої палатної революції в 1801-му році, саме руками тих елементів, які бажали продовжати традиції Петра I-го і Катерини II-гої.

Катерина II-га в 1795-му році скасувала всю українсько-білоруську католицьку ієрархію. В роках 1773-96 втратила київська католицька церковна провінція тисячі парафіяльних церков, 145 василіянських монастирів та близько 8 мільйонів вірних. На їхньому місці заснувала православна ієрархія з чотирма єпископствами: подільським, волинським, литовським і білоруським. Одинокий католицький єпископ, що залишився у своїй єпархії, полоцький на Білорусі, Іраклій Лісовський, був у цих обставинах змушений видати навіть послання до вірних у губерніях пинській, волинській, подільській та брацлавській, в якому він перестерігав вірних, щоб ніхто не ставив перешкод поворотові на православ'я та щоб нікому цього не зараховувати як апостазію, бо цим вони наразять себе на карний процес і тяжкі кари, і єпископ не зможе ніяк їх боронити. За таких обставин та під такою "опікою", очевидно, повна ліквідація Унії й українсько-білоруського католицизму - стало справою лише короткого часу. Але смерть Катерини II-гої та прихід Павла I-го припинили на деякий час повне падіння Київської Церковної Провінції.

Павло I-ий, наступник Катерини II-гої, ще в 1790-му році відбув подорож по Італії, де мав нагоду пізнати папу Пія УІ-го та його цінити. Успадкувавши царство, він просив саме того Папу, щоб вислав свого легата на його коронацію, яка відбулася у березні 1797-го року. Цар Павло I-ий бачив ту несправедливість, яку заподіяла католицькій Церкві його мати Катерина II-га. Тому вирішив припинити дальші несправедливості та в цій справі бажав увійти в переговори з Апостольською Столицею.

Апостольський Престол і папа Пій УІ-ий уважали, що це добра нагода рятувати те, що ще залишилося, і пішли назустріч бажанням Павла I-го. На коронацію відделеговано варшавського апостольського нунція Лаврентія Літту, якому були дані з Риму широкі повновласті для впорядкування відносин. Перебуваючи в Петербурзі, апостольський делегат-нунцій Літта, в травні 1797-го року, передав цареві Павлові I-му меморіял, в якому перелічувалося удокументовані кривди і несправедливості, котрих зазнали греко-католики за Катерини II-гої. Апостольський Престол звертався з просьбою до нового монарха, аби ті кривди направити. Головні справи й вимоги були ці:1/Відновлення скасованої царицею Катериною Київської Митрополії та єпископств і повернення митрополита й єпископів на їхні осідки; 2/ повернення всіх церков і монастирів, разом з тими маєтками, які заграбано греко-католикам; 3/ свобідне виконування католицького віровизнання, відповідно до запевнень та постанов договорів з 1768-го, 1773-го та 1793-го років.

Цар Павло I-ий був готовий задовольнити ці вимоги, але йому на перешкоді станув негайно т.зв. Святіший Синод, який правив московським Патріярхатом, і латинський могилівський митрополит Станіслав Сестрженцевіч, що вів свою особисту політику, незалежну від католицької Церкви і робив усе можливе, аби стати єдиним митрополитом для католиків обох обрядів у цілій Російській Імперії.

Незважаючи на спротив тих чинників, цар Павло I-ий привернув частково до життя українсько-білоруський католицизм. Він відкликав

багато засланих з Сибіру, привернув їм маєтки, віддав багатьом церквам і монастирям забране майно. Припинив т.зв. "місіонерську" пропаганду за перехід на православ'я та відняв православним місіонерам військову допомогу. Українсько-Білоруська Католицька Церква була наново переорганізована за дозволом Павла І-го, але тільки у трьох єпархіях, тобто полоцькій, яка охоплювала цілу Білорусь, з архиєпископом Лісовським і його помічником у проводі; у луцькій з осідком у Почаєві, яка охоплювала Волинь, Поділля та Київщину, з єпископом Степаном Левицьким у проводі, та берестейській з осідком у жировицькім монастирі, охоплюючи литовське, гродненське, мінське й курляндське воєводство. Єпископом її став Йосиф Булгак з помічником.

Ці три, територіяльно майже нові єпархії, відзискали також певну частину давніше забраних, частково ж сконфіскованих церков та парафій і монастирів, хоч єпископські маєтки пропали раз на завжди, за що єпископам виплачували мізерну державну пенсію.

Так у межах цих трьох єпархій відновлено з ласки царя Павла І-го Київську Церковну Провінцію, хоч і без митрополита у проводі, бо Ростоцький - київський митрополит і далі не міг дістати дозволу повернутися до своїх вірних, і був аж до своєї смерті у 1805 році конфіскованим у Петербурзі.

8. Відновлення Київської Католицької Митрополії в Російській Імперії в 1806-му році.

У 1806-му році цар Олександр І-ий, наступник убитого в 1801-му році Павла І-го, окремим указом відновив в особі архиєпископа полоцького Іраклія Лісовського Київську Митрополію, даючи їй іншу назву, а саме "Митрополія всіх з'єднаних у Росії". Це відновлення мало свою майже десятирічну історію та відбулося за трьох різних царів: Катерини ІІ-гої, Павла І-го та здійснилось за Олександра І.

Одночасно з цим ішли змагання українців католиків в Австрії за відновлення Галицької Митрополії з подібними правами та привілеями, як Київська Митрополія. Галицьку Митрополію відновлено Апостольською Столицею у 1807-му році. Але, щоб як слід розуміти відновлення і положення Галицької Митрополії, що збереглася до наших часів, треба приглянутися новій Київській Митрополії під назвою "Митрополії всіх з'єднаних у Росії", відновленій у 1806-му році.

Про поновлення Київської католицької Митрополії робив постійно заходи Апостольський Престол, який, через свого нунція Літта, переговорював у Петербурзі ще 1797-го року, пропонуючи навіть зміну назви на якусь більш сприймальну, аби лиш уможливити таке поновлення. Він пропонував назву "Митрополит з'єднаних" або "Митрополит Віленський". Апостольському Престолові йшлося не так про поновлення давнього титулу, що був радше номінальний, але про поновлення митрополичого сану і влади, а це було далеко важливішою і життєвою справою з'єднаної Церкви. Здобувши поновлення митрополичого сану для з'єднаної Церкви, після радикального і насильного скасування його Катериною ІІ-гою в 1795-му році - це вже було певним відзискатим правчого положення і самостійності для з'єднаної Церкви. Досі Катерина ІІ-га і Павло І-ий вважали З'єднану Церкву

за щось "ненормальне", що повинно б зникнути, тобто перейти на латинський обряд або розплистися в православ'ю. Що й залишилось назавжди, як головна програма Російської Імперії.

Після вбивства Павла І-го 1801-го року, робились настійливі заходи в нового царя Олександра І-го про поновлення Київської Митрополії, і власне митрополит Ростоцький, конфінований у Петербурзі, і легат папи Пія УІІ-го Тома Ареццо в 1803-му році, й єпископи Лісовський та Левинський. В наслідок цих заходів вдалося осягнути те, що російський уряд під кінець 1804-го року дозволив митрополитові Ростоцькому виконувати митрополичу владу, хоч і не була поновлена митрополича єпархія. Однак не довго втішався Ростоцький відзисканими митрополичими правами, бо помер у Петербурзі 25-го січня 1805-го року.

Після смерті митрополита київського Ростоцького, адміністратор митрополії архиєпископ полоцький Лісовський знову аж кілька разів настійливо просив царя Олександра про поновлення Київської Митрополії. Вкінці, після довгих заходів та відкладань, дня 24-го липня 1806-го року, російський уряд оголосив царський указ, силою якого митрополича гідність і сан у з'єднаній Церкві поновилися в особі Іраклія Лісовського, полоцького архиєпископа. В царськім указі писалося дослівно таке: "Ми номінуємо ласкаво Президента другого департаменту Церковної Римсько-Католицької Колегії, архиєпископа полоцького Іраклія Лісовського, митрополитом з'єднаних церков у Росії, з усіма правами і привілеями, що їх мав митрополит Ростоцький, згідно з законами з'єднаної Церкви та згідно з буллями, які дано в різних часах. Дано в Петербурзі, дня 24-го липня 1806-го року. Підписано: Олександр - імператор. Конфірмовано: міністр справедливості - князь Лопухін".

Із змісту царського указу виходить, що не йшлося про заснування якоїсь нової митрополії, але про поновлення Київської Митрополії, скасованої царицею Катериною ІІ-гою в 1795-му році. Новому митрополитові Лісовському признаються всі права і привілеї, що їх мав попередній київський митрополит Ростоцький, і то відповідно до "законів з'єднаної Церкви", як твердив указ Олександра І-го. Однак, незважаючи на признання всіх прав і привілеїв, новому митрополитові не признавалося названня "Митрополит київський,галицький і всієї Русі", тобто не була привернена митрополича єпархія та її головний осідок - Київ.

Київ та його митрополичий осідок уже від 1620-го року був у руках православних й існували київські православні митрополити чи то в юрисдикції Константинополя до 1685-го року, а чи в юрисдикції московського патріярха опісля, втрачаючи під ним свої давні права митрополитів цілої церковної провінції, залишаючись тільки з звичайним відзначенням і титулом, але з обмеженою до звичайних єпархіяльних єпископів владою.

Правдиві ж традиційні київські митрополити, які перебували в єдності з Католицькою Церквою та Римським Патріярхом, без постійного осідку, перебували здебільша на Литві, у Вільні, на Білорусі в Новгородку або в Радомишлі на Україні.

Після розборів Польщі майже всі парафії Київської Католицької Митрополії були переведені силою чи підступом на православ'я, а сама гідність цих митрополитів - скасована Катериною ІІ-гою.

У світлі таких фактів зрозумілим стає, чому Російська Православна Церква спротивлялась відновленню Київської Митрополії, до якої вона підносила виключне право та була у фактичному її посіданні. Тому-то Олександр - імператор не визначив для нового з'єд-

наного митрополита жодної конкретної єпархії, щоб не вразити православної Церкви, якої він був головою. Звідси й береться той штучний новотвір і назва "Митрополит усіх з'єднаних церков у Росії".

Поновлення такої митрополії для Українсько-Білоруської Католицької Церкви було частковим направленням кривди, яку вчинила Катерина II-га й, одночасно, виявом лібералізму Олександра I-го, врешті ж вміло політичною калькуляцією на довшу мету.

На перешкоді дальшому розвиткові справи стояла давня царська заборона прямих зносин католиків у Росії з Апостольським Престолом.

Відновлення митрополії для з'єднаних Церков у Росії виконано тільки односторонньо цивільною владою царя Олександра I-го, крім того ж ще засадничо ворожою католицькій Церкві. Про неї Апостольський Престол довідався лиш неофіційно через Лохмана, колишнього секретаря папського легата в Росії, а не урядово, чи то від уряду, а чи від самого Лісовського, якому не дозволено було листуватися з Римом. Тому Апостольський Престол не міг приступити до якихсь виразних актів апробати такої митрополії та її митрополита в Росії, хоч інтерес Церкви та з'єднання вимагав, щоб цю наглу і непередбачену царську номінацію потвердити апостольською владою і канонічним церковним шляхом.

Тож виникає питання: Чому, незважаючи на прихильний акт Олександра I-го з'єднаних, на прихильні доручення апостольського нунція Літта, префекта Конгрегації Поширення Віри Ді П'єтро, Апостольський Престол зволікав з потвердженням Лісовського і відновленої Митрополії для з'єднаних у Росії?

І справді Лісовський, аж до своєї смерті в 1809-му році, не одержав жодної формальної апробати. На думку деяких новітніх істориків і архівних римських документів /див. о. А.Г.Великий, "З Літ. Христ. Укр.", т. УІІ, ст. 166/ головною причиною, чому Апостольський Престол зволікав з потвердженням Лісовського на митрополита з'єднаних у Росії, було те, що політично-церковні обставини на це не дозволяли.

Одночасно ж ішлося про справу поновлення Галицької Митрополії, що від 1803-го року ввіходила вже в прикінцеву фазу, бо російський уряд від 1797-го року отягався відновити католицьку митрополію в Росії. Переговори та зобов'язання з австрійським урядом вже зайшли надто далеко, щоб можна було їх перервати й занехаяти без серйозних наслідків тільки тому, що Олександр I-ий без ближчих конкретних домовлень зробив односторонній приватний ліберальний жест, видавши "указ", може бути на те, щоб убити клина між Апостольський Престол і австрійський уряд.

Вістка про поновлення католицької українсько-білоруської митрополії в Російській Імперії припинила була в Римі висилку готових уже ерекційних листів у справі Галицької Митрополії. Почалась нова пожвавлена дипломатична акція, щоб вийти з тяжкого положення. В Римі переважав погляд, що відновлення Галицької Митрополії є вже на часі, отже, треба відновити давню Київську Митрополію. З уваги на це були повідомлені галицькі єпископи, що вже назначено київського митрополита і не було звичаю, аби в Україні існували два митрополити.

Австрійський уряд, у свою чергу, настоював невідклично на оснування Галицької Католицької Митрополії, де майже по цілорічних переговорах, було проголошено оснування Галицької Митрополії, дня 25-го вересня 1808-го року.

Ось чому Апостольський Престол зволікав з потвердженням Лісовського, вважаючи його лиш адміністратором аж до його смерті в 1809-му році.

Папа Римський бажав зберегти єдність митрополії в українській Церкві. Йшлося про Верховного Архиєпископа митрополита найвищого сану, майже з патріяршими правами, то Апостольський Престол не хотів здійснити цього нового поділу на живому тілі українського народу. Існування двох верховних митрополитів і митрополій першого рангу, від себе вповні незалежних і самостійних, призвело б до двох різних церковних дисциплін в лоні української католицької Церкви та спричинило б відчуження двох частин українського народу, які раніш творили одне тіло. Тому і згодом, як із-за браку формальностей, так із-за бажання цього, зберегти обрядову адміністративну єдність Церкви українського народу, Апостольський Престол не потвердив на митрополії наступників Лісовського, так що фактично й правно Галицька Митрополія стала тяглістю Київської Митрополії, хоч і без титулу, і є нею до наших днів.

Треба мати на увазі, що попередні історики, як Гарасевич, Едвард Ліковський, Буду, Ґатті, Королевський, Амман, писали про цю справу тільки дуже поверхово, вдоволяючися загальниками й обвинувачуючи Лісовського, що він не доклав усіх старань, щоб одержати від Апостольської Столиці своє потвердження на митрополита з'єднаних в Росії. Однак з тих чи інших документів того часу виразно видно, що Лісовський являється вповні виправданий та в добрій вірі. Тож закиди істориків на його адресу кривдять тяжко його добре ім'я та пофальшовують історію. Також і відновлення Київської Митрополії за Лісовського не є зовсім неканонічне, як твердять деякі історики, але було зроблене за загальними директивами Апостольського Престолу, хоч не осягнуло наміченої ним мети.

9. Реальні та політичні причини падіння Унії - Українсько-Білоруської Католицької Церкви в Російській Імперії

1/ Реальні внутрішні причини:

Ліквідацію Українсько-Білоруської Католицької Церкви та її торжественної Берестейської Унії з 1595-го року, безкомпромісово й насильно довершила цариця Катерина II-га в 1795-му році. Полегші царя Павла I-го й Олександра I-го були хіба що переходові й несуттєві.

На ліквідацію українсько-білоруського католицизму в Російській Імперії склались деякі реально-внутрішні і зовнішньо-політичні причини.

До внутрішньо-реальних причин належали:

Перше - це гіркий досвід, що його по собі залишила польська державна дійсність, яка не вміла розв'язати проблеми належного місця і співжиття для католиків українсько-білоруського обряду.

Українсько-білоруська суспільність входила в нову московську дійсність із дуже гірким досвідом та балястом тяжких історичних

кривд, які не забуваються, іноді цілими сторіччями, головно, коли є хтось, що їх завжди і постійно пригадує та оживляє. А це й використовувала московська імперіяльна політика.

Друге - це загальна політика Російської Держави, яка силкувалася зцементувати на швидкоруч набуті від Польщі території Київськсї Русі, вважаючи таким цементом Церкву і релігію. Миналися поодинокі особи, навіть формату Катерини II-гої, приходили деякі тимчасові полегші, але політика Російської Держави до України й Білорусі залишилась незмінною навіть до наших днів.

Третьою причиною є агресивність російського державного православ'я, що століттями дивилося тривожно в бік українсько-білоруського сусіда й церковно-релігійного експерименту, що відбувся на українсько-білоруській території. Експеримент українсько-білоруського католицизму, його унезалежнення від цивільної державної влади огрожував самим основам російського православ'я, на якого чолі стояв цар, як найвищий глава тієї ж Церкви. Українсько-білоруський католицизм оспорював месіянські задуми Московського Патріярхату, що його тоді очолював "Святіший Синод", під проводом якогось царського генерала чи оберпрокурора, бо сан патріярха скасував Петро I-ий ще в 1721-му році.

Четверта й головна причина - це соціяльне положення українсько-білоруського народу, яке сприяло занепадові т.зв."Унії" та московській імперіяльній політиці.

Невигойною раною залишився в народі денаціоналізаційний процес протягом довгих сторіч за панування Річпосполитої Польщі. Провідна верства суспільства перейшла була в польський табір. Головним нашаруванням населення України й Білорусі залишилося селянство, під проводом свого духовенства, упослідженого в правах та недостатньо вишколеного і підготованого, аби відограти провідну ролю в народі.

У польській займанщині панував устрій т.зв. "панщини", а в московській - кріпацтво, яке узалежнювало всеціло селянство в його фізичному і духовому існуванні від волі землевласників чи то польських, а чи московських. За таких обставин панівна кляса могла легко вийняти ціле населення з-під впливів свого духовного проводу й надати нових напрямків усьому розвиткові, зовсім матеріяльними засобами соціяльного примусу.

Саме цьому соціяльному явищу, закріпачення населення, приписуємо, в великій мірі, падіння церковної Унії в Московській Імперії. Щоб краще це зрозуміти, потрібно приглянутися кріпацькому устрою в Україні за Катерини II-гої. Це ж бо вона закріпачила українське католицьке Правобережжя, слідом за поступом займанщини, цілим рядом касат політичного, культурного, адміністративного та церковного характеру, винищуючи до решти те, що здобула козаччина в боротьбі з польською займанщиною і панщиною.

З історії знаємо, що кріпацький устрій постав з патріярхальних первісних відносин між землевласниками та селянами і ці відносини значно зм'якшували тягар кріпацького права. Коли ж землевласники відбилися від землі й від землеробського середовища, ця залежність селян перемінилася в дійсне кріпацтво і невільництво, тобто сили і володіння людини над людиною, на основі економічних обставин та відносин.

Століття Катерини II-гої погіршило ситуацію кріпацтва до крайніх меж. Правне положення селян було пливке й основувалося радше на звичаєвому праві, що могло бути самовільно порушене помі

щиками. Закони Російської Імперії не постановляли нічого, навіть коли йшлося про кару смерті, у відношенні поміщика до кріпака. Кріпаки не мали жодної запоруки стабільності своєї актуальної, хоч би фізичної ситуації. Вони, як невільники, були предметом торгу та обміну. Поміщики мали право продавати селян з землею чи без неї, переселяти їх, брати заплату за викуп або випускати на волю. За царювання Катерини такий стан кріпаків значно зріс закріпощенням вільних людей, головно в Україні, на Правобережжі. Для прикладу - щодо самовільного розпоряджування кріпаками - згадаємо лиш те, що сама цариця Катерина в роках 1762-1796 роздала поміщикам понад 800.000 кріпаків, враховуючи їх родини, то загальне число кріпаків досягло понад 2-ох мільйонів осіб. Одного лише дня, 18-го серпня 1795-го року, Катерина подарувала царськими указами 100.000 кріпаків. За таким прикладом пішов і Павло І-ий, що в день своєї коронації, 105-ом різним достойникам подарував 80.000 кріпаків. Крім даровизни згори, йшла торгівля душами кріпаків-селян на низах і на це існували встановлені окремі ціни.

Такий кріпацький устрій тривав у західній Европі до кінця ХУІІІ-го сторіччя. В Австрії до 1848-го року, а в Росії до 1861-го року. Саме тоді, коли цей кріпацький устрій на Заході впадав, Катерина ІІ-га закріпила цей нелюдський стан в Україні, на землях, які прилучила до своїх володінь, роздаючи закріпощених людей своїм генералам та любовникам, які мали необмежені права над кріпаками.

За таких обставин нема що й говорити про будь-яку свободу переходу так поневоленого населення і духовенства на православ'я або чинну оборону свого католицизму перед державною владою і насиллям.

Московська державна політика, а тому й усі, хто приймав такі дарунки в кріпаках, робили все можливе, аби здійснити державні пляни й догодити цариці, включно до негайного переведення всіх своїх підданих на державну православну релігію.

2. Зовнішньо-політичні причини - нищення українсько-білоруського католицизму в Російській Імперії.

Гаслом нищення українсько-білоруського католицизму, т.зв. Берестейської Унії з 1595-го року, в російській займанщині було:"Поворот до віри батьків, возз'єднання з православ'ям".

З історії знаємо, що всі гонителі віри і Церкви - від Нерона почавши - заслонювалися завжди іншими, нібито гідними та чесними причинами, в своїх ганебних ділах насилля. І в цьому не має винятку й до наших днів, до останнього акту великої релігійної драми, що вже збувалася та й сьогодні збувається на просторах Східної Европи.

Кожна влада, яка вона не була б, протягом 350 років історії Берестейської Унії на українських землях, завжди проявляла цю звичайну людську хитрість і обережність, потрібну в таких справах, як нищення Церкви, нищення віри в людських серцях і душах.

Коли, в 1595-му році, київська церковна провінція, рішенням своєї Ієрархії, по зрілій роздумі, вирішила вступити в церковне порозуміння з патріярхом Заходу, наступником верховного апостола Петра й Христовим Намісником на землі, замість константинопольського патріярха, який став знаряддям турецьких султанів чи московського новопоставленого патріярха Іова. Ієрархія Українсько-Білоруської Церкви виразно бачила, що на півночі Москва не тільки змагається за політичну самостійність, яку вона здобула собі в ХУ-му сто-

річчі, але й за всевладне опанування цілої Східної Европи не лиш політичним, але й церковним оглядом.

Першим кроком на тому шляху було т.зв. "собраніє русскіх землєй", цим разом однак уже не довкола древнього столичного Києва, але довкола Москви.

Після відзискання свободи від окупації, відтак же й протекторату татар, Московщина посувається на південь і захід, аби відзискати т.зв. "руські землі" - роду Рюриковичів, незважаючи на те, що на згаданих землях уже з XIII-го століття виразно зарисувалися і сформувалися білоруська й українська нації та князівства.

Ця тенденція та її генеза збігається часово саме з подіями церковного та релігійного характеру. Падіння Константинополя, як політичної та церковної сили, а з тим і падіння Флорентійського церковного Порозуміння з ХУ-го сторіччя між Сходом і Заходом. Московщина, виступивши проти цього порозуміння, присвоїла собі названня захисниці православ'я. Ідея "Москви - Третього Риму", що ніколи не зміниться, зродилась на московській землі, ставши центральним пунктом формування Московської Імперії та Церкви. І навіть ще більше: її головною й остаточною метою було формування імперії, для якої Церква була б, як колись у Римсько-Візантійській Імперії, тільки першорядним інструментом для вербування і цементування здобутих позицій. Тому Москва дуже пильно ослідкувала за подіями і політичного, і церковного характеру, які збувалися у Східній Европі та на її кордонах, головно на українсько-білоруських Землях, що лежали тоді в польсько-литовській займанщині.

Московсько-польські війни ХУІ-го сторіччя мали на меті, власне у своїй найглибшій основі, відбудування старої Київської Русі московськими руками й володарями. Іван ІУ-ий Грозний, уважаючи себе переємником впалої Візантії, приймає титул царя і приготовляє грунт для московського патріярхату, як оборонця православ'я, хоч поставлення патріярха Іова здійснюється аж за його сина Федора /в 1587-му році/. Виразно видно, що Москві не йшлося про цю чи іншу особу царя, але про саму ідею, якій вони служили. Москві напевно не могла бути байдужа така подія, як Берестейська Унія в 1596-му році, яка творила факт унезалежнення українсько-білоруської церковної провінції від безпосередніх впливів московського патріярхату і його протектора - царя.

Доля хотіла, що саме під час Берестейського Порозуміння в Московщині царював політично нездатний цар Теодор, який, за наявності цього факту, не зареагував більш енергійно. Після його смерті, в 1598-му році, замикаючи родовід московських Рюриковичів, які вважали себе переємниками київських Рюриковичів та їхнього державного спадку, в Московщині настає довголітня міжусобиця за владу. Ця обставина сприяла закріпленню Берестейського церковного Порозуміння на нове сторіччя його життя.

Якже ж відносини в Московщині устабілізувалися довкола роду Романових, вони негайно, з самого ж початку царювання нової династії, піднесли давні ідеали так політичного, як церковного характеру. Царську корону носив тоді Михайло Романович, попович, а патріяршу мітру, майже протягом 20-ти років - його батько, що постригся був у ченці під іменем Філярета.

Коли розглядаємо наростання релігійної ворожнечі та тієї боротьби, яка велася в ХУІІ-му столітті між українцями-білорусами, православними і католиками, вибухом кривавих козацьких повстань

у половині ХУІІ-го сторіччя, то не можна тієї безпосередньої боротьби та винищування пояснити інакше, як лише наявністю ширших, а не тільки внутрішньо-українських інтересів, яких для цього явища було зовсім замало. Єдино Московщина могла бути найбільше заінтересована в такій абсурдній боротьбі, де "Русь нищила Русь", аби з цього мати свої політично-церковні користі. Власне цією тріщиною Москва безпосередньо вникнула в українську дійсність у відомому Переяславському Договорі з 1654-го року, коли розагітована українська маса, незважаючи на всю ненависть до московських порядків, таки "воліла під православного царя", здаючи свої здобуті в тяжкій боротьбі політичні та соціяльні здобутки на ласку і неласку ворога.

Лише київський митрополит та православне духовенство відмовлялися присягати на вірність Переяславського Договору - на підданство Москві та зробили це щойно під політичним примусом і зі сльозами в очах. Бо вони добре знали і бачили, що тут не йшлося про православ'я чи правовір'я, але про політичні ревіндикації Московської Держави, аби створити імперію по лінії церковної пропаганди. Тому й не диво, що Москва щойно тридцять років згодом, в 1686-му році, змогла поневолити українську православну Київську Митрополію і цим остаточно вбити українські політичні пляни. Доки київські митрополити відмовлялися присягати московським патріярхам і цареві чи брати своє рукоположення з Москви, доти мала Українська Земля своїх народних провідників до незалежності - Виговських, Тетер і Дорошенків - яких не виклинали з проповідниць та від престолів, як зрадників та юдів, що поважились кидатися на помазанників Божих - царів. Лиш повне заневолення українського православ'я Москвою в 1686-му році вможливило те, що невдачна спроба гетьмана Мазепи здійснити політичні мрії незалежності українського народу від московського царя, зазнала майже тристалітнього церковного осудження та виклинання в неділю православ'я.

Від часу програної війни Мазепи з Росією, над душею українського Народу ваготіло щорічно страховите богослуження по українських православних церквах з виклинанням та церковною анатемою на "христопродавця" Мазепу, що поважився вимагати в Москви свободу для свого народу і його Церкви. Цілий незалежницький рух в Україні був охрищений росіянами "мазепинством" аж до наших днів, а на Мазепі тяжіла церковна анатема; ввесь незалежницький рух в Україні названо "сепаратизмом".

Після потрійного розподілу Польщі між потужніших сусідів, як ми вже згадували, українсько-білоруські землі, в великій своїй католицькій частині, припали якраз Росії. І тут саме починається вже відкрита її ганебна роля винищування українсько-білоруського католицизму в пришвидшеному темпі.

Московщина ніяк не хотіла допустити до того, аби в одній державі одна частина українців церковно підлягала безпосередньо Вселенському Архиєреєві Папі Римському, а друга Цареві Росії та її Патріярхам. Щоб одна частина українського народу, наприклад, виклинала Мазепу і мазепинство, як юдів та "христопродавців", а друга, католицька, щоб благословила це імення, як символ свободи і незалежності цього ж народу і його Церкви. Тому з такою нагальністю, раціоналістка, як уже й не атеїстка, вірна учениця Вольтера, Катерина ІІ-га поквапилась "возєдинити уніятів", тобто запрягти їх уповні з тілом і душею, до московського політичного воза, щоб вони "єдиним серцем та єдиними устами" по всій "Малоросії" проклинали Мазепу та мазепинство, тобто "сепаратизм" українського

народу, як загрозу для Росії й імперії Романових.

Власне у цьому можна добачити вирішальну причину ліквідації українського католицизму і Берестейської Унії на правобережжі України під кінець ХУІІІ-го сторіччя, згодом же в дев'ятнадцятому сторіччі, аж по Холм, та західні кордони українського народу, куди лиш посягла російська окупація.

Це твердження тим більше правдиве і переконливе, коли дивимося з перспективи історії і послідовної поведінки Москви, якої барви вона й не була б, у нищенні українського католицизму, як символу самостійності і незалежності церковно-національної, чого Росія ніяк не хоче бачити навіть за наших днів. Тому, де і коли вступила влада Росії, першим її "священним актом", навіть за сучасного атеїстичного режиму, було радикальне й негайне скасування Берестейської Унії на Українсько-Білоруських Землях, як символу церковної і національної незалежності.

Період ІУ - XIX до XX сторіччя.

Від поновлення Галицької Митрополії 1807-го року до її ліквідації в 1946-му році.

1. Історичний шлях і причини поновлення Галицької Митрополії

Після першого розбору Польщі 1772-го року майже всі західноукраїнські Землі перейшли під владу католицької країни Австрії, якої цісар тоді мав титул "Імператора Священної Римської Імперії", або коротше "Апостольський Маєстат". Це були часи західного лібералізму, пов'язаного з французькою революцією, а в католицьких країнах почав ширитися лібералізм у формі адміністративної єресі, названій в Австрії "Йосифінізмом" і його невдалих реформ, які для українського населення Галичини, Закарпаття, і Буковини мали певною мірою добрі наслідки, головно в обрядово-правному положенні та в огляді культурному.

Одною з головних прикмет тієї доби, яку названо "Йосифійською", від цісаря Йосифа ІІ-го, котрий добув з неї усі можливості, було своєрідне змагання за усамостійнення Церкви в Австрії, вільної від усяких безпосередніх впливів закордонних, навіть Апостольського Престолу. В дальшому ж ішлось також про визволення всіх єпископів Австро-Угорської Імперії від інших закордонних судовласних залежностей. Власне ця проблема виникнула в усю свою повноту з прилученням до цієї Імперії Західноукраїнських Земель, які правно належали до зв'язку київської церковної провінції, якої переважна частина лежала в кордонах Російської Держави, що представляла собою радніш конкурента, а не ворога Австрії.

Ось тому, відразу після 1772-го року, виникло питання: Яке має бути відношення галицьких і холмських єпископів до свого центру - митрополита, який залишився поза кордоном? І тут напсправді, хоч і не вперше, стає явною усе поновлення Галицької Митрополії, дарма що про неї говорилося вже протягом цілого ХУІІ-го сторіччя,

тобто від часів змагань за католицизм єпископа Йосифа Шумлянського, що таке поновлення ставив як умову з'єднання львівської єпархії з Апостольським Престолом ще в 1700-му році. Однак тоді для цього ще не назріли були часи. Апостольський Престол упродовж історії старався за всяку ціну, і доки було можливо, зберегти єдність і неподільність Київської Митрополії як єдиного церковного центру українського народу. Це саме зберегло єдність української нації та не призвело до духовного і культурного роздвоєння, що було б поглибило також і те політичне та соціяльне роздвоєння, яке вводили всіма силами тодішні окупанти української етнічної території.

Галицька Митрополія в історичній долі нашого народу мала стати не суперницею, але переємницею церковних традицій Києва, як раніш уже, коли було розгромлено Київ та його державу в XII-XIV сторіччях, Галич, із своєю областю, став переємником, ще майже на ціле сторіччя, української державності в Галицько-Волинській Державі.

Змагання за поновлення Галицької Митрополії можна б поділити на дві стадії: перша - політичних рацій, коли політичні австрійські кола хотіли поновлення Митрополії з певних політичних та престижевих причин, але Ієрархія її тоді собі не бажала.

Друга - з уваги на церковні рації: від українського клиру та ієрархії виходила просьба і пропозиція поновлення митрополії в Галичині, але політичні кола, з огляду на нові і змінені політичні обставини, не виносили жодного рішення в цій справі.

З другим і третім розбором Польщі та повною ліквідацією польської державної дійсності в 1793-95-му роках, Київська Митрополія опинилася вже не в невтральній, але у підлеглій державі. Що більше, після 1795-го року Російська Імперія, реалізуючи виразну протикатолицьку церковну політику, повнотою скасувала київський католицький митрополичий устрій, конфінувавши митрополита Ростоцького в Петербурзі без огляду на те, що йшлося про того Ієрарха, який мав владу не тільки в Російській Імперії, але й в інших країнах. Митрополитові, насправді, був залишений його високий титул, але всяке виконування влади в цій державі було заборонене. Щодо підлеглих собі вірних та єпископів інших держав, усякі зв'язки з закордоном могли йти лише цивільною дипломатичною дорогою між Віднем і Петербургом, що забирало багато часу, з тим, що церковні справи однієї країни завжди були контрольовані владою іншої держави.

Справа поновлення Галицької Митрополії набула актуальності головно після смерті перемиського єпископа Максиміліяна Рилла, згодом же, після смерті львівського єпископа Білянського, в 1798-му році. Коли зі справою назначення нових єпископів конфінований у Петербурзі митрополит Ростоцький зволікав і не відповідав на просьбу /або йому державна влада не дозволила/, аби делегувати свою митрополичу судовласть холмському єпископові Важинському, оскільки найстаршому віком владиці, віденський уряд поставив запитання галицькій губернії, як можна на майбутнє зарадити цій справі. Губернія дала відповідь, що тільки зреалізувавши поновлення Галицької Католицької Митрополії з осідком у Львові, доручаючи цю митрополію львівському єпископові Білянському, прилучивши її до митрополичого управління також єпархії в Мадярщині. Коли ж з Петербурга не приходила жодна відповідь на просьбу єпископів, щоб митрополит делегував холмському єпископові повновласті, тоді австрійський уряд дав згоду робити старання про відновлення Галицької Митрополії. Однак, існування митрополита "київського, галицького й усієї Русі" - Рос-

тоцького, хай і конфінованого, паралізувало всі змагання про відлучення галицьких єпархій та створення нової церковної провінції. Тим часом у Галичині справа Галицької Митрополії все більше ставала життєвою необхідністю, головно тоді, як у 1803-му році, латинські єпископи настоювали у Відні на те, щоб підпорядкувати українсько-галицькі єпархії владі латинського єпископату, після смерті тогочасних з'єднаних єпископів. Затривожена цим галицька Ієрархія вислала в 1803-му році до Відня й до Нунція генерального вікарія львівської єпархії Михайла Гарасевича, щоб він доручив їм відповідний меморіял, якого середоточкою була справа поновлення Галицької Митрополії. Одним з головних мотивів такого прохання був той, що можна буде зберегти Ієрархію та з'єднану Церкву в Галичині, тоді коли її знищено в Російській Імперії. Тому на місце скасованої Митрополії Київської треба поновити Галицьку з такими самими правами та привілеями, аби цим зберегти єдність і тяглість з'єднаної Церкви в Україні. А як зміняться обставини, оживе й надія на відновлення з'єднання у Східній Европі. Ця надія знайде конкретний вислів у поновленій Галицькій Митрополії.

Від 1805-го року, тобто від смерті київсько-галицького митрополита Ростоцького, конфінованого в Петербурзі, справа відновлення Галицької Митрополії помітно ускладнилася на політичному форумі між Москвою і Віднем. Вона проявляється у змаганні за поновлення давньої Київської Митрополії під зміненою назвою "Митрополія для з'єднаних у Росії", та в змаганні за відновлення Галицької Митрополії.

Митрополит Ростоцький помер 25-го січня 1805-го року і його смерть дала привід для того, щоб остаточно робити старання про поновлення Київської і Галицької Митрополій. Російський уряд мав зовсім вільну руку в акції такого поновлення під зміненою назвою, бо вже не було між живими людини, якій треба було б забирати її титул і названня, яке вона мала майже від двадцяти років.

З австрійського боку відпала потреба брати дозвіл на поновлення Галицької Митрополії в закордонного Ієрарха.

Як практично прийшло до поновлення "Митрополії з'єднаної Церкви в Росії" 1806-го року, в особі Іраклія Лісовського, архиєпископа полоцького, і як виглядали його старання про потвердження його як митрополита в Римі, ми розглядали.

Тепер приглянься радше останнім діям над поновленням Галицької Митрополії.

Галицька Ієрархія, відразу ж на початку 1805-го року, назначила у Відні, при цісарській канцелярії, двох уповноважнених людей, які мали вести справу поновлення митрополії, а саме: Де Беги і Єкель. Доля хотіла, що в тому ж самому році, в травні 1805-го року, помер єпископ львівський Микола Скородинський, у 1804-му році помер холмський єпископ Важинський; єдиним на цілу галицьку провінцію залишився перемиський владика, що адміністрував аж три єпархії - Антін Ангелович. Власне на нього одного припало робити всі старання і заходи чи то у Відні, а чи в Римі, про поновлення Галицької Митрополії.

Коли в 1806-му році віденська цісарська канцелярія вирішила прихильно поновлення Галицької Митрополії, тоді й нунцій, і представник цісаря у Римі передали справу, разом з відповідними документами, до Ватиканського Державного Секретаріяту, для дальшого вирішення.

По довгих студіях, дискусіях, пропозиціях збоку Священної Конгрегації Поширення Віри, Кардиналів і Державного Секретаріяту,

папа Пій УІІ-ий, дня 24-го лютого 1807-го року, видав Буллю поновлення Галицької Митрополії, в якій відзначено дві умови Конгрегації Поширення Віри, а саме: про повідомлення Іраклія Лісовського щодо зречення з його прав до єпархій Галицької Митрополії та збереження постанов і законів Замойського Синоду. Ішлося практично про вибір єпископів з чернечого клиру, згідно з давніми східними канонами. З таким змістом появився також "цісарський диплом" про заснування Галицької Митрополії, чи радше її поновлення з осідком у Львові.

Щойно згодом, тобто в травні 1808-го року, буллю віддано до виконання і влаштовано відповідне торжество установлення митрополії й настановлення митрополита.

Булля поновлення Галицької Митрополії належить до торжественних документів Апостольського Престолу. На її зміст складалися відповідні історично-правні форми, якими цей акт набував відповідної правної сили перед світською і церковною владою.

Цій новій Митрополії надавалося титул "Галицька", з підданням їй тих єпархій, які лежали у володіннях Австрійського Цісарства. Йшлося практично про дві інші великі єпархії: Перемисько-Самбірсько-Сяніцьку та Холмсько-Белзьку, крім митрополичої Львівсько-Галицько-Каменецької.

Згаданою буллею і відповідними листами нунція вилучалося цю провінцію з-під усякої залежності від Київської Митрополії. Таким чином злучувалося вийняті єпархії в одну церковну провінцію, якої митрополитові давалося названня "Львівського і Галицького".

В ній були також означені деякі окремі права цієї Митрополії. Найперше застерігалося за австрійськими цісарями право назначування кандидата на митрополита, відповідно до припису канонів Замойського Синоду. Назначений митрополит мав просити потвердження, настановлення і свячень від Римського Архиєрея після того, як було видано відповідні папські документи.

Першим львівсько-галицьким митрополитом, силою буллі поновлення став перемиський єпископ, одинокий в той час в австрійській Україні, Антін Ангелович. Крім того, йому та його наступникам, дав папа Пій УІІ-ий право, владою Апостольського Престолу, настановляти, потверджувати та святити назначених цісарем єпископів, без окремого відклику до Риму, таким способом і формою, як це було в праві митрополитів київських, з позволення папи Климента УІІІ.

Зі слів та наміру Апостольського Престолу виходить, що галицький митрополит своїми правами та гідністю був рівний митрополитові київському, тобто належав до виняткового сану та званих "Великих" чи "Верховних" митрополитів, у протиставленні до звичайних, майже титулярних митрополитів, що підлягали чи то патріярхові, а чи великому митрополитові.

Немає історичного чи юридичного сумніву, що Київська Митрополія належала до т.зв. "Великих Митрополій" і її митрополити втішалися ввесь час правами майже патріярхого характеру, тобто самостійно-обрядової русько-української та білоруської Церкви.

Залежність київського митрополита від Константинополя була майже номінальна. Щойно згодом залежність того ж православного митрополита від московського патріярха перемінила цю залежність у справжню залежність безпосереднього характеру, яка звела київських православних митрополитів до ролі звичайних титулярних митрополитів, яких Москва як і Константинополь намножили дуже багато.

Тому лиш українська католицька Київська Митрополія, від 1595-го року, зберігала давній незалежний характер Київської Митрополії, аж до її занепаду в XIX-му сторіччі. Своїм зв'язком з Римом оцей характер ніяк не був порушений, бо такий зв'язок не був патріярхального характеру, але зв'язок з Верховним Головою Церкви, в якому перебувають і до сьогодні патріярхальні католицькі Церкви.

Галицька Митрополія починає своє існування в новій дійсності саме на базі київської традиції. Поновлена Галицька Митрополія не належала в своєму постанні до якогось патріярхального зв'язку. До неї не могла виступати з претензіями ні Візантія, ні Москва. Тому можна упевнено твердити, що галицький митрополит, який правами дорівнював київському, був митрополитом вищого, самостійного сану, таким зостався до сьогоднішнього дня, за виїмком правного титулу "київський".

Галицька Митрополія прийняла київську митрополичу традицію та довела її до наших днів, зберігши також, певною мірою, і тяглість Київської Митрополії, яка попала в залежність від Москви, з якої не можна її визволити жодними чесними титулами, без фактичної правної основи.

Без згоди Риму, та відповідно до канонів свого заснування, Галицька Митрополія не могла і не може бути правно скасована московським патріярхом, ані бути зведеною до звичайної лиш єпархії, з прилученням титулу галицького митрополита до титулярного нинішнього київського православного митрополита. В інакшому разі - це лиш історично-церковно-канонічне насилля над безборонною Ієрархією і Церквою даного народу.

Разом з поновленням Галицької Митрополії в 1807-8 роках, був назначений одночасно,як ми вже згадали,її перший митрополит в особі перемиського єпископа Антона Ангеловича, тоді єдиного живого єпископа в галицькій церковній провінції. Час і доля його митрополитування була тяжка і незавидна, бо тоді шаліла в Галицькій Землі польська революція, яка завдавала новому львівському митрополитові немало трудностей, включно до втечі й арештування в Стрию. Але Боже Провидіння чувало над цією частиною Української Землі й врятувало її Церкву на нові сторіччя.

2. Українська Церква в мадярській займанщині на Підкарпатті

Щоб з'ясувати загальний стан українського католицизму на початку 1770-их років, треба також приглянутися ситуації та поступові католицизму в Карпатській Україні, де, саме в 1771-му році, прийшло до канонічного оснування католицької Ієрархії. З цим властиво закінчився майже столітній процес усамостійнення та остаточного церковного канонічного оформлення Закарпаття. Першим кроком в цьому напрямі, по встановленні з'єднання в 1646-му році, було оснування Апостольського Вікаріяту в Мукачеві 1689-го року й назначення василіянина Йосифа Декамелліса першим апостольським вікарієм. Після смерті Йосифа Декамелліса, в 1706-му році починається майже одне десятиріччя боротьби за мукачівську єпархію, так політичного, як і церковного характеру. В цю справу був замішаний місцевий клир, віденський цісарський двір, мадярські магнати, зокрема ж родина Ракочі, латинський єпископ Мадярщини та перемиські єпископи.

Нарешті, по довгому сторіччі дискусій та змагань, старанням австрійської цісареви Марії Тереси та її енергійної акції в Римі, 1771-го року була канонічно ерегована Мукачівська Єпархія, хоча тимчасово підлегла митрополичим зв'язкам острогомському архиєпископові, примасові Мадярщини.

Першим єпископом відновленої канонічно єпархії був Іван Брадач, що особисто багато спричинився до перемоги тієї справи так у Відні, як і в Римі. Мукачівським єпископом був Іван Брадач тільки один рік, бо в липні 1772-го року він помер, не споживши овочів своїх трудів. Його наступником став Андрій Бачинський, родом з Галичини. Він, мабуть, найдовше управляв тією єпархією, бо від 1772-го до 1809-го року. Бачинський має неоціненні заслуги для мукачівської єпархії та цілого Закарпаття, і його пам'ять ще і досі жива на Закарпатті.

Посилаючись на постанови Римської Курії та прихильність віденського двору, Бачинський узявся за організування церковного життя на Закарпатті й надав йому нових форм. Він створив т.з. "дорадче тіло" при своєму боці єпископських дорадників т.з. "архидияконів", які мали дбати про права і цілість єпархії. Він поклав тривкі основи матеріяльного заобезпечення єпархії та клиру. Бачинський подбав про оснування Мукачівської Семінарії в 1778-му році для виховання клиру. Для піднесення освітнього рівня народу видає він відповідні катехизми, а в 1804-му році - "Слов'янську Біблію".

Кілька разів різні чинники пропонували Бачинського на пост галицького митрополита, однак, з причини спротиву мадярської влади, яка противлялася прилученню Мукачівської Єпархії до галицької церковної провінції, Бачинському не пощастило стати першим митрополитом поновленої Галицької Митрополії, яка охоплювала б також і Мукачівську Єпархію. Так і по сьогоднішні часи ця єпархія, саме з-за мадярського спротиву, залишилася поза митрополичим зв'язком Української Церкви й перебувала в залежності чи то від острогомського примаса Мадярщини, а чи безпосередньо від Апостольського Престолу. Історія показує та вчить, що головну причину цього треба шукати не у внутрішніх обставинах Церкви, але в дуалістичному складі австрійсько-угорської монархії на дві частини - Мадярське Королівство та Австрійське Цісарство.

Тож Мукачівська Єпархія, хоч політично була в австрійській займанщині, то практично залежала від мадярської частини Австроугорської Імперії, яка від тисячного року силкувалася поширити свою національну територію аж до карпатських шпилів.

В цьому своєму змаганні мадярська політика знайшла твердий та непоборний спротив збоку українського населення Закарпаття,яке не дозволило ніяк вирвати собі русь-української тотожності.

Денаціоналізаційна політика Мадярщини посилилася дуже при кінці ХУІІІ-го і протягом цілого ХІХ-го сторіччя. І власне ота політика перешкодила об'єднати Закарпаття в одну церковну провінцію, разом з Галичиною та зі спільним митрополитом у Львові, в особі мукачівського єпископа Андрія Бачинського, як перешкоджала вона, від ХУ-го століття починаючи, втримувати правильні митрополичі зв'язки з Київською Митрополією.

Мадяри, ізолюючи Закарпаття від материка, наміряли тим легше і швидше здійснити повну денаціоналізацію цих територій. Та це не повелось ані мадярській адміністрації, ані культурній чи соціяльній прасії.

Саме під проводом мукачівських єпископів, від початку ХУІІІ

сторіччя за допомогою австрійської імперіяльної політики ставилося успішний спротив впливам Мадярщини на сумежні слов'янські народи.

Тому канонічна ерекція Мукачівської Єпархії в 1771-му році стала помітним здобутком як церковного, так і національного життя цієї території. Етнічний склад розлогої Мукачівської Єпархії були: українці, словаки і румуни. Саме по цих лініях могла легко й успішно посуватися політика, розчленовуючи цю єпархію на частини, послаблюючи її силу та значення. Тому з початком ХУІІІ-го століття датується постання Фоґарашської та Великовараждинської єпархій, з відлученням деяких територій з Мукачівської єпархії. В 1777-му році приходить до канонічної ерекції Крижівської єпархії в Хорватії. У 1818-му році відділяється від Мукачівської в окрему єпархію Пряшівщини на Словаччині.

Всі ці новотвори помітно розчленували давню Мукачівську єпархію, все ж таки вони спричинилися до вияснення її внутрішнього положення, а з цим до скріплення її внутрішнього життя та відпорності на денаціоналізаційні впливи.

Пряшівщина, разом з Ужгородською єпархією, 1646-го року приступає до з'єднання. В часи церковних реформ цісаря Йосифа ІІ-го створено для Пряшівщини окремий Вікаріят з осідком у Кошицях. Не маючи змоги оснувати свій осідок вікарія в Кошицях, Михайло Брадач, тогочасний вікарій, подався до Пряшева, де в пофранцісканськім монастирі оселився він та його консисторія. В 1808-му році Михайло Брадач був висвячений на єпископа-помічника мукачівського єпископа з осідком у Пряшеві. Згодом, у 1812-му році, прийняв він загальне управління цілої мукачівської єпархії в Мукачеві.

Австрійський цісар Франц Йосиф І-ий, 1-го березня 1816-го року, вирішив був оснування Пряшівської єпархії, та назначив Григорія Тарковича, мукачівського генерального вікарія, першим пряшівським єпископом. Однак Апостольський Престол, після основної перевірки й означень аж 22-го вересня 1818-го року, проголосив ерекцію Пряшівської єпархії, яка охоплювала майже 193 парафіяльні церкви та понад 100 філіялок з приблизно 145 тисячами вірних. Пряшівським єпископам давалося повновласть на визначені території, до якої не могли втручатися жодним робом ні єгерські єпископи, ні примаси Угорщини, ні жодні інші єпископи латинського чи східних обрядів. Право назначування єпископа для Пряшівської єпархії признавалося за австрійським цісарем. Його мав потверджувати Апостольський Престол. Для правних справ та відкликів Пряшівська та Мукачівська єпархії належали до митрополичого зв'язку Острогомської архиєпархії, отже примасові Мадярщини прислуговувало право нагляду та чування над чистотою віри в тому просторі, за приписами тогочасного канонічного права.

Оснування Пряшівської єпархії угорські чинники сподівалися зменшити значення української католицької Церкви в цій країні, а це саме спричинилося до її скріплення, нового розвитку та розквіту релігійного й церковного життя. Тому ціле ХІХ і ХХ сторіччя Мадярщина пильно дбала про те, щоб часом не прийшло до об'єднання цих двох єпархій, зі створенням ще однієї, в одну митрополичу провінцію.

Тому обидві єпархії - Мукачівська і Пряшівська - хоч мали спільні початки та історію, не могли осягнути об'єднання сил в одній Закарпатській чи й Галицькій Митрополії аж до наших днів.

У цьому просторі далі діяла сильна мадяризаційна й денаціоналізаційна акція, головно серед духовенства, яка не припинялася до наших днів. Не диво, отже, що нові часи і труднощі застали цей простір неприготованим до лютого времені, і комуністична навала знищила то одну по одній єпархії принаймні мнимо та формально. Сьогодні ця внутрішньо розбита єпархія живе в соціялістичній дійсності Словацької Держави, яка твердо обстоює словацьку ідентичність, що розглянемо в іншому розділі.

3. Ліквідація Української Католицької Церкви в Російській Імперії в XIX-му столітті.

В історії українського католицизму роки 1806-ий і 1807-ий творять зворотний пункт. З одного боку - оновлення Галицької Митрополії в 1807/8 роках стало вихідним пунктом для збереження та розвитку українського католицизму на західно-українських землях, а з другого - відновлення Київської Митрополії, під зміненою назвою, створило майже тридцятилітню передишку в ліквідаційному процесі українського католицизму на східно-українських землях.У 1806 році з архиєпископом полоцьким, Іраклієм Лісовським, Українсько-Білоруська Церква створила новий об'єднуючий центр у тяжкі часи перебування в російській займанщині, якої політика вживала всіх засобів, щоб її зліквідувати. Ця нова провінція, після того як вилучено з неї галицькі єпархії, складалася практично з трьох єпархій, а саме: з Полоцької для Білорусі, та Луцької й Берестейської для України. В їхньому проводі було трьох ієрархів: Іраклій Лісовський для Полоцька від 1783-го року, та Йосафат Булгак для Берестя від 1798-го року, і Степан Левинський для Луцька від 1798-го року. Незважаючи однак на цю мниму передишку, ситуація українського католицизму була непевна та здана на сваволю російського царя - самодержця. Загальна політика Російської Імперії та православної Церкви йшла безперебійно й радикально на знищення східного католицизму зокрема в Україні й Білорусі.

Зі смертю царя Олександра І-го/1825/ скінчилася передишка, на яку дозволив лібералізм царів Павла І-го та Олександра І-го, для українсько-білоруського католицизму в російській займанщині.

Абсолютний автократизм - самодержав'я Катерини ІІ-гої грозив повним знищенням українського католицизму ще під кінець ХУІІІ-го століття.

Французька революція та поширені нею ідеї свободи народу примусили були російських автократів сповільнити дещо процес придавлювання релігійної свободи, що почався з Катериною ІІ-гою й ліквідацією Київської католицької Митрополії.

Хоч Павло І-ий і Олександр І-ий з тактичних причин дали передишку, однак російський уряд ніколи вповні не залишив давніх Катеринених плянів на знищення українського католицизму. Не залишила і цих плянів російська православна Церква, загнуздана своїми прокурорами, ставлениками царя й уряду.

Після таємничого зникнення з політичного овиду царя Олександра І-го, Микола І-ий, по кривавім знищенні ліберального демокра-

тичного руху дозволив реакційним колам російського руху реалізувати дальші пляни Катерини II-гої на знищення церковного з'єднання в російській займанщині. Зовсім певно, що не польське повстання в 1831-му році та деяка участь в ньому католицького українського й білоруського елементу, поштовхнули царя Миколу I-го до драстичних репресій проти українсько-білоруського католицизму, як це твердять деякі поверховні історики, а радше старі пляни російського уряду, наново перероблені та скріплені успішнішими методами.

Історично знаним є факт, що цар Микола I-ий, зараз після того, як вступив на царський престол, далеко ще до польської революції, в 1826-му році, видав драстичний указ про заборону продажу та поширювання українських католицьких молитовників і духовних книжок, перепиняючи цим усвідомлення народу в правдах католицької віри.

Вже в 1827-му році цар Микола вирішує підготовити відповідних людей для майбутнього винищення католицизму, користаючи з свого становища абсолютного автократа в церковних справах російської займанщини.

З 1827-им роком починається жалюгідна діяльність луцького каноніка Йосифа Сємашка, майбутнього гробокопателя українсько-білоруського католицизму в Російській Імперії.

Йосиф Сємашко, католик, як член східної секції Петербурзької Церковної Колегії, був за відірвання від Апостольського Престолу та переведення українців і білорусинів католиків на православ'я. Саме він виготував плян, т.зв. "репорт" про те, як здійснити перехід католиків в Росії на православ'я. Його плян виконав майже дослівно російський уряд під проводом царя Миколи I-го.

Сємашків "Плян" складався з дев'яти різних пунктів, в яких він пропонує цареві ось що: 1/ Створити зовсім окрему й незалежну греко-з'єднану Церковну Колегію, щоб вона не мала нічого спільного з такою ж Колегією римськкатолицькою. Ця нова Колегія мала б дбати про те, аби зберегти східний обряд в цілій його первісній чистоті, а церковна дисципліна та церковна адміністрація мали б керуватися давніми грецькими церковними правилами і законами; які в свою чергу дуже йшли на руку абсолютизмові візантійських імператорів як також московських; 2/ Єпархіям треба дати нову, кращу зовнішню організацію, а саме: зліквідувати віленську митрополичу та луцьку єпархії, а на місце дотеперішніх чотирьох створити тільки дві, тобто білоруську й литовську єпархії; 3/ До єпархіяльного управління треба приділити людей довірених у формі єпископів-помічників, чи відсутніх замістити своїми довіреними людьми; 4/Щодо катедрального духовенства та консисторій, то на місце капітул, створених за латинськими зразками, треба ввести "катедральне духовенство" на взір православ'я, а теперішні їх відзнаки, запозичені від латинників, заміняти іншими, як вони є в ужитку в православних. Консисторіям треба дати деякі привілеї, щоб вони були управнені вести безпосередньо та діяти незалежно від єпископа, а радше разом з Церковною Колегією в Петербурзі, дбаючи про ненарушеність обряду, викорінюючи введені новості, візитуючи єпархії; 5/ Для кращого церковного управління потрібно ввести по єпархіях нижчі адміністративні органи; 6/ Щоб з'єднати собі світське духовенство для задумів уряду, треба обіцяти йому, що синів тих, що заслужаться, допуститься до мілітарних і державних становищ та служб; 7/ Єпархіяльним Семінаріям слід припинити їхні зв'язки з подібними латинськими клирицькими Семінаріями; 8/ Припинити й забороняти навернення православних на католицизм та пособляти поворотові ка-

толиків до православ'я. Для того треба заборонити будування приватних каплиць. Усі, яких батьки перейшли колись з православ'я на католицтво, можуть без ніяких перешкод збоку клиру повернутися до православ'я. Не слід ніколи назначувати ченців на парафії. Щодо з'єднаного чернецтва, то їх треба повнотою піддати єпархіяльній владі єпископів та Консисторії. Василіяни - монахи, що прийшли до Чину з латинського обряду, можуть без перешкоди повернутися до якогось латинського монастиря. При цьому треба подбати про відповідне православне виховання монашого клиру, а деякі монастирі, які можуть ставити опір, необхідно скасувати.

Ось, такий плян виготовив Сємашко в 1827-му році.

Урядовим початком остаточного ліквідаційного процесу церковного з'єднання в Російській Імперії став указ Миколи І-го, з 22-го квітня 1828-го року, виготовлений на основі "Рапорту" та пляну Йосифа Сємашка з 1827-го року, що був пред'явлений цареві та мав на меті здійснити повільне й непомітне т.з. "возсоєдиненіє" з православ'ям.

Вплив Сємашка на рішення уряду й указ царя Миколи не викликує жодних сумнівів, незважаючи на те, що в тому ж указі царя говориться дуже прихильними словами про справи й добро з'єднаної Церкви. Однак виразно кажеться й про її ліквідацію в "Рапорті" Сємашка, що залишився секретною справою. Урядові документи царя мусіли мати якісь ознаки справедливості і державного мислення. Тому слова царського указу потрібно брати не в їх дослівному значенні, але в контексті інших документів та плянів.

"Возсоєдинительна акція" царя Миколи І-го та Йосифа Сємашка і міністра внутрішніх справ Блудова, до 1831-го року, тобто до польського листопадового повстання, мала характер замаскованої легальності та природного процесу, в наслідок якого українсько-білоруський католицизм в Російській Імперії присуджено на повільне, але неухильне заникнення.

Такий процес потребував більше часу та великої терпеливості чи то збоку царя й уряду, а чи збоку російської православної ієрархії. Цієї однак терпеливості жодна з цих сторін не мала. Тому, коли в 1831-му році в польськім князівстві під російським протекторатом та владою, вибухло польське збройне повстання, російський уряд скористав з нагоди, щоб пришвидшити процес ліквідації українсько-білоруського католицизму. Перші удари посипалися на ченців - василіян, яким закидалося пряму участь у польському повстанні. Однак, зовсім певно, що тут ішлося тільки про здійснення плянів Сємашка з 1827-го року, виготовлених ще задовго до повстання. Указом, з дня 16-го лютого 1832-го року, цар Микола скасував обов'язки протоігумена василіян в російській займанщині, а незабаром закрито новіціят, підтинаючи цим доріст і розріст Чину. Дня 17-го липня 1832-го року, Василіянський Чин в Російській Імперії взагалі був розв'язаний, його маєтки сконфісковані на користь держави або призначені на користь православ'я. З великого василіянського Чину, що в половині ХУІІІ-го сторіччя нараховував у цьому просторі майже 2.000 монахів, з яких 1.300 священиків, залишились хіба що рештки під австрійською займанщиною, підтятою йосифінськими реформами його силу і зріст.

Розправившись з монашою остоєю католицизму - василіянами, Микола І-ий проголошував щораз то нові укази, якими все більше й більше ліквідував українсько-білоруський католицизм. Одним указом з 1832-го року зніс усі з'єднані богословські школи і семінарії,

наказуючи, щоб у майбутньому ввесь католицький доріст виховувався в Петербурзі, у православній богословській Академії. Іншим указом, з того ж року, наказувалося, що діти, народжені з мішаних подруж між православними і католиками, мають бути виховані в православ'ю. Ще іншим указом заборонялося латинським католицьким священикам уділяти, в потребі, з'єднаним святих Тайн. Ще іншим указом, під погрозою найтяжчих кар, заборонялося будь-яке спілкування й участь в церковних чинностях між латинниками і з'єднаними. Врешті, окремим указом, з 1832-го року, було прилучено т.з. греко-з'єднану церковну Колегію, створену в 1828-му році, до православного Святішого Синоду, як одну з його секцій. Таким чином українсько-білоруську католицьку Церкву піддано в усьому православному Синодові й ним була вона адміністрована за напрямними вказівками православної церковної політики, що вела до повної ліквідації східної католицької Церкви в Російській Імперії.

При цьому всьому пожвавлено сильну пропаганду за православ'я і то всіма засобами слова, письма, політичного й адміністративного примусу. Щоб мати духовенство повнотою в своїх руках, царський указ установляв, що назначення парохів належить до губернаторів даної території, якими були зовсім цивільні особи.

На кінець, введення нового літургічного служебника та обрядів московської редакції в 1833/34 роках було останнім офіційним кроком підготовки т. зв. "возсоєдиненія". Потім чергувалися вже лише репресії та карні візитації і примушування духовенства й вірних до прийняття тих нововведень, а то і виразної заяви за православ'я.

Хоч як терпеливо та здалеку підготовляв Сємашко та його спільники відірвання українсько-білоруської Церкви від Апостольського Престолу, то все ж рішучий спротив духовенства вичерпав міру їх терпеливості і вони, відступники, відкинувши всяку обережність і тактику, приступили до актів, що цілком здемаскували їх гаебну ролю й засоби. В 1837-му році Сємашко та його спільники - Лужинський та Зубко - єпископи-апостати, зажадали виразно від свого парафіяльного духовенства, щоб воно підписало формальний акт згоди на те, що не будуть супротивлятися, як їхні парафії перейдуть на православ'я. Саме тоді ця акція "возсоєдиненія" натрапила на рішучий спротив та лише справжнім гонінням і муками вдалося їм вимогти від насилуваних священиків підписи. Всі ці успіхи були лише частковогo характеру. Багато парафіяльного духовенства, яке на місцях бачило справжню віру і католицькі настрої вірних, відмовилися рішучо від давання таких нечесних заяв та перетерпіли мужньо справжні страждання ісповідників Христових. У 1837-му році понад 160 священиків "упорствующих" було вислано на Сибір, інші мучилися по в'язницях та різних карних православних монастирях. Декому вдалося перейти кордон до Галичини, де вони знайшли притулок і працю.

По таких приготуваннях, коли здавалося, що вже справа була готова до підпису, зібралися всі три єпископи-апостати - Сємашко, Лужинський та Зубко - в Полоцьку, восени 1838-го року, щоб оформити апостазію свою та своїх єпархій від католицької Церкви. Саме тут виготували вони т.зв. "синодальний акт возсоєдиненія з православ'ям", до якого приклали, вимушені муками й застрашуваннями, підписи 1305 священиків, що не противитимуться переведенні їх парафій на православ'я.

Усій цій справі на перешкоді стояв старенький інтернований у Петербурзі київський митрополит Йосафат Булгак, який, незважаючи

на всі свої немочі, вагання і поступки, у справі католицизму проявляв невгнучу вірність католицькій ідеї Церкви, визнавши свою вірність Апостольській Столиці.

Єпископи-апостати в своїй безхарактерності наважувалися спокушувати старого борця католицизму в Україні й на Білорусі, силкуючись переконати його, щоб дав свою згоду та пристав до православ'я. Однак, ні перемовлювання, ні спокушування Сємашка, ні настоювання міністра внутрішніх справ Блудова, ні державне відзначення царя Миколи орденом св. Андрія, - не здолали заломити старого митрополита в його вірності Апостольському Престолові. Лишалося лиш ждати смерті митрополита. Справді, ще того самого року, 1838-го, знемощілий митрополит Йосафат Булгак віддав Богові духа, несхитний своїй католицькій вірі.

За намовою єпископів-апостатів, щоб ще більш дезорієнтувати духовенство і католицьких вірних, що не змогли видобути від покійника за життя, вони хотіли здобути по смерті. Тож, на приказ царя влаштовано митрополитові Булгакові у Петербурзі, де він був ув'язнений і помер, торжественні й величаві похорони, на взір померлих митрополитів московських, складаючи його тлінні останки в церкві при монастирі Олександра Невского, де й хоронили померлих православних московських митрополитів. Це, саме, мало служити за доказ, що митрополит перед самою смертю дав свою згоду на возз'єднання з православ'ям. На жаль, митрополит не міг уже відповісти на цей наклеп і це вже не могло торкатись ні його сумління, ні його віри.

Цей факт показав черговий раз зассби та неморальність цілої "возсоєдинітєльної акції", яка не уступала навіть перед маєстатом смерті.

Коли ж старого католицького київського митрополита Булгака не стало поміж живими, як його поховали майже по-православному, щоб викликати серед народу враження, нібито він перед смертю дав згоду на православ'я, подалися згадані єпископи-апостати - Сємашко, Лужинський та Зубко - з вибраними та заздалегідь підготовленими членами свого духовенства до Полоцька, щоб підписати вже давніше виготовлений акт приступлення до православ'я, т.зв. "Синодальний акт 1839-го року".

Це сталося дня 12/23 лютого 1839-го року, в Полоцьку, немов для наруги над пам'яттю його першого католицького архиєпископа й мученика за святу єдність Церкви Христової - святого, тоді блаженного Йосафата Кунцевича.

Вся підготовка для формального відступлення від католицької єдності трьох останніх єпископів-апостатів: Сємашка, Лужинського та Зубка, разом із 21 священиками, тривала від самих початків царювання Миколи І-го й належала до програми його царства.

Фактичне відірвання оцих кандидатів від католицького мислення і діяння датується вже принаймні яких сім літ перед смертю митрополита Булгака.

Характер документу "Синодального акту з 1839-го року" зовсім не відповідає гідності єпископського сану й таких високих церковних достойників, як також і традиції та значенню Церкви, яку вони представляли. Поза великою славною єлейністю, з "Синодального акту" прозирає маленька застрашена душа кар'єровичів, які каються перед "власть імущими" навіть не за свої провини, а щоб догодити тим, хто бажав над ними і їх предками поручатися.

Між іншим, після дуже загальникового історичного вступу в "Синодальному акті" - возсоєдиненія Сємашка читаємо: "За Божою лас-

кою були ми й передше від нашої давньої матері, а передовсім від нашої російської Церкви не так далеко в дусі віддалені, як радше розділені зовнішньою залежністю та прикрими подіями; тепер, однак, ми вже так, за ласкою Божою, до неї знову наблизилися, що вже і немає потреби востановляти нашу єдність з нею, хіба тільки її висказати відповідними словами.

Тому умоливши щирим молінням Божого благословення Спасителя Ісуса Христа /Він бо єдиним є правдивим Головою Правдивої Церкви/ та святого і животворящого Духа, ми постановили твердо та невідклично:

1/ Наново признати єдність нашої Церкви з православно-католицькою Церквою, і тому відтепер на майбутнє, разом з дорученими нам духовними стадами, жити в єдності думки зі святими східними православними патріярхами та в послусі для священного правлячого всеросійського синоду;

2/ Богобоязного царя і пана нашого покірно просити, щоб цю нашу теперішню постанову прийняв під свою опіку та пособляв її виконанні для миру і спасіння душ, відповідно до своєї царської найвищої волі, щоб і ми під його царським скиптром, разом з цілим російським народом, одними устами й одним серцем славили триєдиного Бога за старинним обрядом апостольським, відповідно до постанов святих вселенських соборів та за переданням святих церковних Отців і Учителів православно-католицької Церкви.

Для потвердження цього, підписуємося ми, єпископи та вище духовенство, під цим синодальним актом власними нашими руками і долучуємо для доказання загального бажання та згоди решти греко-з'єднаного духовенства власноручні заяви душпастирів та ченців, у числі 1305 осіб.

Дано в богоспасаємім граді Полоцьку, в році 1839-му від Воплочення Божого Слова, в місяці лютому, дня 12-го на тижні православія". Підписали: Смиренний Йосиф, єпископ литовський, смиренний Василій, єпископ Орші та завідуючий білоруською єпархією, смиренний Антоній, єпископ берестейський, вікарій литовської єпархії; асесор греко-з'єднаної духовної колегії, катедральний протоієрей Ігнатій Пільховський". Далі наступають підписи 20-ох інших священиків різного сану /гл. Великий А.Г., "З Літ. Христ. Укр., т.УІІ, ст. 269/.

З 1840-им роком залишилась уже лише Українська Католицька Церква західних областей української етнічної території обабіч Буга, Сяну і Карпат, по лінії Збруча і Дністра, від сходу і південного сходу.

Практично залишилися католицькими землі Холмщини і Підляшшя, Галичини, Закарпаття і Буковини в найширшому значенні, які попали під австрійське володіння.

4. Відгомін апостазії Білорусько-Української Церкви під московською займанщиною 1839-го року.

Білоруська Церква у спільній Київській Митрополії закінчилася зі смертю останнього київського митрополита, Йосафата Булгака, в 1838-му році. Його майже 50-тилітнє владицтво не було в спромозі вивести З'єднану Церкву на чисті води і скінчилася трагічною апостазією Й. Семашка, А. Зубка та В. Лужинського, в 1839-му році. Вони, як єпископи, не були в силі встоятися перед політичним натиском Російської Імперії царя Миколи І-го, втративши віру в можливість дальшого життя східної католицької Церкви в його займанщині.

Ще тридцять років ставитиме геройський опір російській займанщині католицька Холмщина і Підляшшя, поки, в 1875-му році, її не прилучать насильно до московського православ'я. Це прилучення знане в історії як "Холмська трагедія" 1875-го року, що розглянемо в наступному розділі.

Словами "Благодарю Бога і приймаю" цар Микола І-ий прийняв вірнопідданчий акт трьох єпископів та до 1200 духовників апостатів Українсько-Білоруської Церкви, в березні 1839-го року. Тут цар виступив як імператор держави та як голова російської православної Церкви.

Політика царя Миколи І-го змагала до утвердження самодержав'я, православ'я й російської народності в цілій своїй розлогій імперії. Тим-то "возсоєдинителі" у своїм церковнім акті обстоюють власне цю ідею і програму, всупереч усім історичним фактам про походження та зміст Київської Держави Володимира Великого і його наступників аж до татарської навали та згодом, коли так звана "руська" держава була передусім державою українського та білоруського народів, а терени сьогоднішньої Росії творили тільки звичайний колонізаційний терен великої Київської Держави, що своєю співпрацею скріпили татарську навалу і пришвидшили знищення Київської Держави.

В наслідок політичних і культурних поступок татарам власне ці північні колоніяльні князі змогли скріпитися і почалось "собираніє" руських земель, спершу з доручення татарського хана і на його послугах, а згодом уже на власну руку.

Це "собіранія русских землей" пішло слідами давньої Київської Держави, що на її території тоді виникнули були нові окупаційні дійсності, тобто литовська і польська, що скористалися з безсилля українсько-білоруських земель та їх зайняли.

Відтоді "собіранія русских землей" московськими князями набуло ще й іншого забарвлення, тобто месіянської ідеї визволення - "освобожденія" від польсько-литовської неволі, водночас же й від польсько-литовського культурного та церковного впливу, коли згадані держави почали вести на цих землях окрему церковну політику неприхильну церковній дійсності України й Білорусі. До цього політичного акту "собіранія землей", у ХУ-му сторіччі, по Флорентському Соборі й упадку Візантії під ударом магометан-турків, Москва долучила ще й ідею "оборонця православ'я" перед латинством, кинувши гасло: "Москва - третій Рим!".

Насильством над історією і грубою неправдою є, ніби зайняття українсько-білоруських земель Польсько-Литовською Державою треба

уважати віддаленням їх від "нашої матері - Росії", бо Росія, чи радше тодішня Московщина, ніколи не була і не може бути "матір'ю" Київської Русі, ні українських земель, не тільки з-за свого географічно периферійного положення, але й з-за свого маргінесового значення в часах Київської Держави.

Теорія про єдність російської держави була створена щойно під кінець ХУІІІ-го сторіччя російськими історикам, що працювали на послугах царської політики для закріплення та сцементування московських політичних здобутків. Саме тоді, коли-то ідеї та пляни з ХУ-ХУІ сторіч стали дійсністю й у московських політичних руках опинились давні землі української Княжої Держави, начебто визволені від ворога та повернені до давнього їх власника.

На жаль, Українські Землі по нинішній день не повернулися до давнього власника, але підкорено їх новому окупантові українського народу й поневолювачеві української Церкви.

Від Переяславської угоди Богдана Хмельницького з Москвою, в 1654-му році, не задля заслуг московських політиків, але задля недолі політичної слабкості української людини, замість поставити власну політичну концепцію в козацько-польських війнах, воліла піти "під одного православного царя", який, висунувши теорію "збирання руських земель", перевів у дійсність і практику.

Цій теорії цар Петро І-ий надав стійких політичних основ, прикороченням великих свобід Козацької Держави. До цього часу заінтересування Московщини церковними справами України й Білорусі було радше теоретичне й вимірюване політичною кон'юнктурою, про що свідчать різні домовлення Москви з Польщею в ХУ-ХУІ сторіччях.

Щойно з Петром І-им і з безпосередньою окупацією Українських Земель зродилось таке заінтересування, й то на те, щоб усунути церковно-релігійні розходження між Москвою та завойованими територіями для кращого закріплення імперії. Тому змагання Петра І-го та його наступників пішли в напрямі нищення католицької ідеї на українсько-білоруських землях.

Катерина ІІ-га, в ім'я тієї ж політики, винищила приблизно 8 мільйонів українців та білорусинів католиків.

Микола І-ий докінчив цей довгий процес "прибирання в руки" поневолених народів у всіх напрямках, до релігійного включно. Слова Миколи І-го "благодарю Бога і приймаю" на "синодальний акт" апостатів 1839-го року могли справді виражати певну вдячність долі, що останнє забороло прав України й Білорусі падало, і було прийнято безумовну капітуляцію.

За два сторіччя життя українського католицизму в польсько-литовській католицькій дійсності, він не тільки не загинув, але зріс до тієї міри, що в половині ХУІІІ-го сторіччя польська суспільність і латинське духовенство почали бити на сполох перед українською загрозою, головно в справі відвоювання людей та вищих верств, що були спольщилися.

Ще перед постанням українського католицизму Польща не лиш не змогла затерти слідів походження українського народу, його Церкви чи східного характеру, але бачила чимраз більший його розвиток, скріплення і зріст народної свідомості.

Те, що Українська Церква встоялася й розвинулася під польсько-литовськими латинськими впливами, зайнявши домінантне становище між Вислою і Дністром, то це вона могла завдячувати єдино власній внутрішній силі, об яку розбивалися всякі спроби денаціоналізації.

Український католицизм знав, за що бореться, і тому переміг, коли брати до уваги справді льояльну культурну боротьбу. Навпаки, українське православ'я не знало, що воно властиво хоче, тому й програло цю боротьбу між 1600-ім та 1760-им роком, зливаючися з московською Церквою - і культурно і церковно - в одну цілість.

Тож автори "синодального акту" 1839-го року, приймаючи цей стан свідомо і добровільно, поклали намогильний камінь над українською церковною культурою й Українською Церквою як самостійною одиницею взагалі.

Крім політичного та полонізаційного натиску в "синодальнім акті" автори його висувають ще справу латинізації обряду, освіти й економічного положення українського католицького духовенства під Польщею.

Щодо латинізації, то за 300 років панування Польщі на Українських Землях не спромоглися зробити стільки, скільки Москва за кілька десяток літ, вводячи на місце українського обряду свій синодальний, зовсім відмінний від грецького й від українського первісного православного обряду.

Українське православ'я, як окрема обрядова та церковна одиниця, перестало існувати через кілька літ після прилучення до Московської Церкви, і то за допомогою царських указів, застосовуючи спалювання церковних книг "київської печаті", скидання бань з церков та перероблювання хрестів за московськими взірцями тощо.

Тому говорити, що упадок українського церковного обряду та церковної культури під Польщею був причиною звороту Церкви вбік Москви - це просто наруга над історичними фактами і над усяким здоровим мисленням.

Щодо освіти й економічного положення клиру, то твердження Семашка і його товаришів у "синодальнім акті" цілковито розбігається з історичною правдою. Саме від половини ХУІІ-го сторіччя українські католицькі території вкриваються щораз густішою сіткою духовних та народних шкіл, а в половині ХУІІІ-го сторіччя під цим оглядом помітно перевищували московські землі.

Хоч російський уряд намагався всіма силами представити апостазію Українсько-Білоруської Церкви, як внутрішню справу російської дійсності, що збулася за всіма законами свободи громадянської та свободи совісті, то, незважаючи на щільно замкнені кордони, дійсний стан справи внезабарі став знаним поза кордонами Російської Імперії, тож викликав широкі коментарі, головно в Римі та в сусідній Австрійській Імперії.

Державний Секретаріят у Римі виготував окрему обширну документацію - на зразок білої книги, складеної з різних документів і звітів, яка пішла в обіг по всіх дипломатичних колах. Папа Григорій ХУІ-ий, дня 22-го листопада 1839-го року, дав обширну реляцію на тайному консисторі до кардинальського збору.

Митрополит галицький - Михайло Левицький написав аж два послання відносно "синодального акту" 1839-го року й апостазії білорусько-литовських єпископів, одне з дня 18-го лютого 1840-го року, а друге з дня 10-го березня 1841-го року.

Перше є коротше, написане також латинською мовою. Основується воно на офіційному тексті промови-декларації папи Григорія ХУІ-го, з листопада 1839-го року, до якого митрополит додає короткий коментар. Тут галицький митрополит Левицький висловлює в посланні протест і пересторогу для своїх вірних, і, водночас, з оспорюванням

самої ж основи т.з. "синодального акту", тобто помилкового погляду на устрій первісної Церкви взагалі, а Східної зокрема.

В другому своєму посланні, з 10-го березня 1841-го року, Митрополит подрібно розглядає "синодальний акт" та доводить неправдивість стверджень його авторів. Послання це вийшло в церковно-слов'янській і латинській мовах з перемиської друкарні. Послання це заадресоване до "чесного клиру з'єдниненої Русі", отже, переходило кордони Галицької Митрополії, переємниці скасованої Київської Митрополії, звертаючись до всього католицтва Східної Європи, тобто України, Білорусі, Литви. Послання це своїм змістом є дуже цінне й епохальне. Має воно 40 сторінок друку формату 16-ки. Всім заінтересованим доручаємо його перечитати. Про його загальний зміст подає історик о. А.Г. Великий,ЧСВВ, "З Літопису Христ. України", т. УІІ, ст. 45-49.

5. Доля Холмської єпархії під Росією - в 1875-му році.

Вістка про радикальне знищення українсько-білоруського католицизму на зайнятих східних землях після розборів Польщі Російською Імперією спричинилареакцію такою мірою, що викликала в усьому католицькому світі обурення. Ця реакція мала певний вплив на найближчу церковну російську політику. Доказом цього може стати Холмська греко-католицька єпархія, в якій збереглося з'єднання ще 50 років,хоч ця земля й єпархія були також під владою Миколи І-го. Холмська єпархія лежала у т.з. "Варшавськім Князівстві", яке було під протекторатом і головством Миколи І-го.

Від 1815-го року територію Холмщини включено безпосередньо у границі Польсько-Варшавського Князівства, а посередньо перебувала під московською окупацією. Коли в 1827-му році цар Микола І-ий розпочав підготовку т.з. "возсоединенія уніятів" у своїй імперії, за допомогою Семашка та спілки, ця акція не розтяглась безпосередньо на Холмщину. Синодальні акти апостатів і відповіді царя і "святішого синоду" спинялися на кордонах, сказати б, "паперового" Варшавського Князівства. Цареві Миколі І-му треба було доказати європейський характер своєї імперії, показуючи, що вона серйозно зберігає свої європейські зобов'язання, прийняті на Віденському Конгресі. Такою заслоною для Росії залишилася ця остання українська єпархія в Московській Імперії.

У 1827-му році у Холмській єпархії був один правлячий єпископ Фердинанд Ціхановський /1810-1827/ і один єпископ помічник, 400 парафіяльних священиків, 5 василіянських монастирів з 20-ма ченцями й один монастир черниць василіянок з 6 черницями, 15 студентів богословів у холмському семінарі, 817 парафій та 228 тисяч вірних. Від 1825-го року основано єпархіяльну Капітулу - крилос з 5 прелатами та 8 крилошанами.

Влада холмського єпископа розтягалася в той час на всіх греко католиків в польському Великому Князівстві. Наступником єпископа Ціхановського, який помер 1828-го року, саме тоді як цар Микола І розглядав проєкт Семашка на знищення східного католицизму, став Пилип Феліціян Шумборський/1810-1851/, що безперебійно управляв аж до 1851-го року.

Буллею створення Галицької Митрополії в 1807-му році, холм-

ська єпархія була включена до цієї митрополії, будучи під австрійським володінням. Однак від 1815-го року територію Холмщини включено безпосередньо в границі польського Варшавського Князівства, а посередньо перебувала вона під московською окупацією, а з нею й холмська єпархія.

А що на Холмщину, за таких умов, не розтягалася ні влада галицького Митрополита, ні віденського Нунція, бо варшавська Нунціятура під кінець ХУІІІ-го сторіччя була зліквідована, справа потвердження на єпископа холмського - Шумборського дуже ускладнилася. З розвитком цієї проблеми треба було вийняти холмську єпархію з-під залежності галицького Митрополита. Це сталося окремим папським листом від 3-го лютого 1830-го року.

Дивлячись з історичної перспективи, можна нині сказати, що вийняття холмської єпархії з-під влади галицького митрополита Михайла Левицького в 1830-му році та підпорядкування її безпосередньо Апостольському Престолові - принесло користь цій єпархії, з огляду на її політичне положення в московській займанщині. Цим актом папи Пія УІІІ-го врятовано для католицизму холмську єпархію ще на приблизно 50 років, незважаючи на те, що в тій же російській займанщині католицизм на Білорусі та в Литві було зліквідовано вже дев'ять років згодом, у 1839-му році.

Під натиском царя Миколи І-го й австрійського цісаря було створено не лиш політичний, але й церковний ізоляційний кордон. Обидва володарі не бажали собі втримувати за єпископами і митрополитами своєї імперії яких-небудь юрисдикцій-судовластей над єпископами інших країн, тобто за кордоном.

Рішення Апостольської Столиці було подиктоване політичними обставинами і причинами, і ніяк церковними потребами.

Після ліквідації католицької Білорусі з 1839-им роком, зачинається міцніший натиск і на Холмщину і "возсоєдинительна" дія на дальшу мету.

Спочатку цей натиск ішов політично-адміністративними шляхами, намагаючись, щоби Холмщина пішла "добровільно" слідами Й. Семашка і спілки. Та тверді холмщаки не пішли на цю приману. Великою мірою до цього спричинився єпископ П. Шумборський, його несхитна віра та тісний зв'язок з Апостольським Престолом. Він був у проводі холмської єпархії аж до 1851-го року.

Після 20-тилітнього управління холмською єпархією помер Феліціян Шумборський у 1851-му році.

З назначення нового холмського єпископа Івана Терашкевича, помічника з 1841-го року й Іваном Калінським з 1863-го року, його помічником з титулом єпископа белзького, почалася вже остання доба католицизму на Холмщині.

В наслідок згноблення польського "січневого повстання" в 1863-му році, на Холмщину прийшла нова репресивна адміністрація і нові люди, щоб завести лад. Вони застосували нову церковну політику стосовно католицизму польського й українського народів.

Єпископ Терашкевич умирає 1-го березня 1863-го року в Холмі, закінчивши 12-тилітню вакансію в холмській єпархії у тяжких і переломових часах.

У 1863-му році прийняв тимчасове управління холмської єпархії Іван Калінський. Семінарію підкопало православ'я і москвофільство, будучи під повною контролею російської влади. Назначення нового єпископа застережено урядові та його апробаті. В такій саме ситуації, 27-го березня 1863-го року, Апостольський Престол до

ручив Калінському холмську єпархію. Довгі роки Апостольський Престол старався про дозвіл для владики про виїзд до Галичини на єпископські свячення, але безуспішно. Дня 11-го вересня 1866-го року Івана Калінського, єпископа номіната й апостольського адміністратора холмської єпархії арештовано й конфіновано спершу в Люблині, де його спокушувано перейти на православ'я, а відтак заслано до Вятки, де він і помер на засланні, 19-го жовтня 1866-го року. Калінський був відданий католицькій вірі й традиціям, рішучий противник священиків-відступників. Він не подався під натиском ворожого собі уряду, що вимагав переходу на православ'я.

Незаміщену єпархію віддав уряд в управління Йосифові Войціцькому, якого Калінський був усунув від впливів в єпархії та в семінарії. Його проголошено адміністратором Холмщини. Під управлінням Войціцького, Холмщина пішла вже нестримно до своєї трагедії.

Коли про це довідався папа Пій IX-ий, восени 1867-го року, видав окрему енцикліку під заголовком "Піднесіть", осуджуючи узурпацію Войціцького та його діяльність для оправославлення Холмщини. Тоді уряд почав робити нові кроки, щоб наблизитись до Апостольського Престолу. Пред'явлено кандидатуру Михайла Куземського, львівського крилошанина, який мав схвалення обох сторін, хоч із різних спонук. Отримавши апробату Апостольського Престолу, митрополит львівський, Спіридон Литвинович, висвятив Михайла Куземського, дня 23-го серпня 1868-го року, на єпископа холмського. В тяжких обставинах почав Куземський своє управління. Він знайшовся між народом, вірним католицькій вірі і своїм традиціям. Але,з другого боку, була горстка священиків, протегована урядом, яка орієнтувалася на Росію, схильна перейти на православ'я. Після довгих моральних пресій збоку царя Олександра та царських урядовців, Куземський, будучи слабкого здоров'я й на домагання царя, подав своє зречення.

Дня 28-го березня 1871-го року цар прийняв його зречення і того самого дня передав адміністрацію холмської єпархії Маркилові Попелеві, який попровадив її до апостазії.

Єпископ Куземський того ж 1871-го року виїхав до Львова на лікування, де й помер 23-го листопада 1879-го року, на 71-му році життя, будучи свідком останніх актів холмської трагедії та адміністрування Маркила Попеля, узурпатора, осудженого Церквою й історією.

Маркил Попель з першого вже дня свого адміністрування почав давати розпорядження й обіжники, які вели до повної ліквідації українського католицизму у холмській землі.

Не помогли тут нічого протести Пія IX-го й єпископа Куземського. Для здійснення акції "возсоєдинення" з православ'ям ужито всіх засобів і примусу, навіть військового і поліційного, головно в роках 1873-1875. Полилась кров та цілі потоки сліз невинного народу. Дня 13-го травня 1874-го року, Пій IX-ий написав апостольського листа, під заголовком "Усю дбайливість", до митрополита львівського та єпископату слов'янських народів, засуджуючи поведінку Попеля перед світом, яку єпископат прийняв з полегшею.

Російський уряд цинічно нап'ятнував слова Папи, як ворожі для східних обрядів, примушуючи священиків-апостатів до кількох всенародних заяв апостазії, яку цар Олександр II-ий прийняв від 12-тичленної делегації на Благовіщення 1875-го року, вислухуючи

прохання Попеля і спільників, щоб їх і всю єпархію приєднати до православ'я. "Возсоєдиненіє" холмської єпархії до православної Москви публічно проголошено, дня 11-го травня 1875-го року.

Трагедія народу і вірного духовенства звершилася, а Маркил Попель став єпископом люблинським та помічником хомлсько-варшавським, бо так тоді розподілено Холмщину. Так саме звершилася ліквідація українського католицизму і незалежності цієї Церкви в Російській Імперії з кінцем XIX-го сторіччя, ліквідуючи холмську єпархію. Тими самими слідами і засобами насильної ліквідації української католицької Церкви піде Москва й у XX-му сторіччі, що розглянемо пізніше.

6. Життя і розвиток Української Католицької Церкви в Галицькій Митрополії та її митрополити в XIX-му сторіччі.

Галицька Митрополія, основана в 1807-му році з осідком у Львові, переємниця прав і традицій Київської Митрополії, у своєму проводі впродовж XIX-го сторіччя мала своїх великих і видатних сімох митрополитів, а саме: Антона Ангеловича/1807-1814/, Михайла Левицького/1816-1858/, Григорія Яхимовича/1860-1863/, Спиридона Литвиновича/1864-1869/, Йосифа Сембратовича/1870-1882/, Сильвестра Сембратовича/1885-1898/ і Юліяна Куїловського/1899-1900/.

Розглянемо коротко життєвий шлях і діяльність тих митрополитів, під яких проводом розвивалося життя і боротьба українського католицизму на окраїнах української Землі під австрійською займанщиною.

Розглядаючи проблему заснування Галицької Митрополії в Австрійській Імперії, ми згадували також про те, що першим її митрополитом був Антін Ангелович/1807-1814/.

Ангелович - це була непересічно талановита людина. Сам він глибоко побожний, з священицької родини, сильно прив'язаний до Апостольського Престолу, лагідний, услужний, жертвенний у праці для добра з'єднаної Церкви. Цими прикметами він з'єднав собі загальну пошану і любов. Був широко освічений і обізнаний з усіма ділянками тодішньої науки, володіючи добре кількома європейськими мовами.

Студії проходив він у Львові й у Відні. Осягнувши докторат богослов'я, Ангелович вертається до Львова, де 1783-го року був рукоположений на священика. Під час відомих реформ цісаря Йосифа II-го, австрійський уряд оснував у Львові Генеральну Семінарію для всіх греко-католицьких єпархій Австрії, де першим ректором її назначено Антона Ангеловича. У липні 1795-го року став він перемиським єпископом, а в лютому 1796-го року прийняв управу перемиської єпархії. Як ревний єпископ старався піднести освіту, дисципліну й економічний стан свого духовенства. Народ повчав своїми частими посланнями і візитаціями. В часі його владицтва виникла була в Галичині знову календарна справа. Австрійська управа Гали-

чини схилялася, щоб завести всюди григоріянський календар. Ангелович у своїй апології, з 24-го грудня 1801-го року, станув в обороні юліянського календаря, тож уряд полишив задум зміни календаря.

Після смерті львівського єпископа Білянського, Ангелович прийняв адміністрацію львівської єпархії 1798-го року. В 1803-му році єпископ Ангелович, разом з холмським єпископом П. Важинським вдруге представляли австрійському урядові справу віднови Галицької Митрополії. Але, як довго жив київський митрополит Ростоцький, справи не можна було вирішувати. Після смерті київського митрополита Ростоцького в 1805-му році, Ангелович і львівський єпископ Скородинський знову внесли прохання до цісаря, щоб остаточно відновити Галицьку Митрополію.

У 1804-му році вмирає холмський єпископ Порфірій Важинський, а в 1805-му році - львівський єпископ Микола Скородинський, тож на цілу Галичину, на її три єпархії, залишився тільки один перемиський владика Ангелович.

Під час війни Австрії з Францією Наполеона, Ангелович видав, 25-го жовтня 1805-го року, пастирське послання до духовенства і народу, в якому закликав до вірності австрійському престолові. За це доводилось йому багато витерпіти від польських пронаполеонських елементів, конфіскатою майна до трибуналів та втечі включно.

Щойно в 1807-му році прийшли довгожданні папські буллі у справі відновлення Галицької Митрополії й назначення її першого митрополита в особі перемиського єпископа Ангеловича, про що ми ширше згадали.

Вступивши на митрополичий престол, Ангелович з невтомною ревністю взявся до праці для добра своєї Церкви, хоч наполеонські війни /1807-1812/ знівечили всі його пляни. Приходили польсько-російські окупації Львова. Силою австрійсько-французького домовлення з 17-го жовтня 1809-го року, Галичина з деякими змінами кордонів знову припала Австрії. На основі цього домовлення від Галицької Митрополії відпало холмська єпархія з частиною перемиської, які разом з Замостем припали до Варшавського Князівства.

Коли настали мирні часи,Ангелович подбав про заміщення холмської єпархії, висвячуючи єпископа Фердинанда Ціхановського, 1-го листопада 1810-го року, а для перемиської, в 1813-му році, висвятив Михайла Левицького.

За старанням Ангеловича, 3-го жовтня 1813-го року, при львівській катедрі було відновлено й наладнано старинну митрополичу капітулу з відповідним статутом.

Заходами митрополита Ангеловича, хоч уже по його смерті 1815-го року, у Відні церкву св. Варвари признано парохіяльною церквою для греко-католиків віденської округи і її душпастир мав статус пароха. Заходами Ангеловича на Буковині, головно в Чернівцях і Сучаві, засновано перші українські католицькі парафії.

Антін Ангелович, митрополит львівський, утомлений архипастирською працею, журбою і ревністю про добро Церкви, помер 9-го серпня 1814-го року, у Львові.

Як перший галицький митрополит, Ангелович поклав тривкі основи під свою митрополію, що, на протязі дальших 150-ти років, була оборонною твердинею, в якій збереглась не тільки наша католицька віра, але й наша українська народність.

Після смерті митрополита Ангеловича в 1814-му році, Галицька Митрополія. була незаміщена майже на протязі двох років. Адміністратором митрополії став капітульний вікарій крилошанин, о. д-р.

Михайло Гарасевич, який управляв митрополією аж до 1816-го року, коли митрополитом став перемиський єпископ Михайло Левицький.

Михайло Левицький, митрополит галицький/1816-1858/ і його діяльність.

Час митрополитування Михайла Левицького належить до найсвітліших періодів нашої Церкви, а митрополит Левицький до найвизначніших її постатей цього періоду. Митрополит Левицький - це людина глибоких надприродних чеснот: побожності, второпності, покори і доброти. Як митрополит галицький, для своєї Церкви і народу, він посвятив 42 роки свого невтомного життя.

Михайло Левицький народився у Ловчині на Покутті, 1774-го року. В 1798-му році приймає ієрейські свячення, опісля викладає Святе Письмо в головній семінарії у Львові. В 1808-му році стає каноніком Львівської Митрополії. Розгортає широку релігійну і суспільну діяльність серед народу, головно в ділянці шкільництва.

В 1813-му році Михайло Левицький стає перемиським єпископом, де розгортає свою апостольську діяльність з невгомонною ревністю. У 1814-му році видає загальний обіжник до духовенства, яким зобов'язує повчати народ про обов'язок святкувати приписані церковні свята й відправляти богослуження в неділі та свята. Бо часто задля злиденної панщини поміщики й пани не дозволяли своїм кріпакам виконувати такі обов'язки.

У 1815-му році єпископ Левицький поробив заходи у цісаря про віднову перемиської катедральної капітули, хоч її створено щойно у 1817-му році. Для обнови церковно-релігійного життя й освіти народу, щоб спонукати закладати парафіяльні школи з народною мовою навчання, єпископ Левицький задумує скликати перемиський єпархіяльний синод, і з тією метою 21-го січня 1816-го року видає окреме послання. Той синод відбувся щойно 8-го травня 1818-го року під проводом Левицького, вже як митрополита. Він мав велике значення для дальшого релігійно-церковного життя перемиської єпархії.

Як перемиський єпископ, Левицький мав великі заслуги в ділянці започаткування і розвинення нової системи шкільництва.

Постійно інтервеніював у відносних урядах Австрії та в цій ділянці мав великі успіхи, бо від 1816-19 подбав про 383 шкільні фундації, двірські і громадські, на утримання учителів.

З недостачею шкіл пов'язувалася теж і недостача учителів. І тут єпископ Левицький старався про відповідну підготовку вчителів, якими з правила були дяки. Виникнула, отже, потреба заснувати дяко-вчительський інститут, що й довершив Владика в 1818-му році.

Перемиський Інститут, як найліпша дяківська школа, проіснував аж до другої світової війни. З нього виходили не тільки добрі дяки, але й учителі парафіяльних шкіл, що багато спричинилися до усунення неграмотності у закріпощених наших селах.

З доручення єпископа Левицького, о. Іван Могильницький уклав для навчання народу катехизм "Наука християнськая", що вийшов друком у Будині 1815-го року, й Буквар української мови, видрукований у Будині 1816-го року.

Єпископ Левицький, 20-го січня 1816-го року, зорганізував

Товариство Священиків з метою видавати релігійні книжки і часописи для поширення правд віри і моралі серед народу. Він сам написав і видав друком катехитичні науки для дітей.

Тож не диво, що ця широка діяльність перемиського владики звернула на себе увагу всіх. Тому й цісар Франц І-ий, після смерті митрополита Ангеловича в 1814-му році, назначив Левицького галицьким митрополитом, 17-го серпня 1815-го року, й Апостольська Столиця затвердила його дня 8-го березня 1816-го року.

Українське католицьке церковно-релігійне життя Галичини у XIX-му сторіччі відбувалося передусім у рамках церковного календаря, з його святами, празниками, богослужбами й участю у святих Тайнах.

Одна з перших справ, що виникла була в часи нової австрійської окупації Галичини - це саме справа зрівняння старого календаря з новим і узгіднення свят і празників у цій традиційно католицькій імперії.

У польсько-литовській займанщині, по довгих змаганнях, українсько-білоруська східна меншість вимогла була собі право зберігання старого календаря та власної системи празників і свят.У новій дійсності треба було постійно цю справу обстоювати, що в першу чергу належало до митрополита й єпископів.

Після довгих змагань митрополитів Ангеловича і Левицького - урядові, цивільні й церковні чинники залишили для українців греко-католиків незмінною календарну систему, означуючи ряд офіційних церковних празників. Урядові, цивільні й церковні чинники намагалися звільнити празничні й церковні дні від будь-яких громадських і економічних перешкод, аби всім нашаруванням народу дати змогу жити повністю своїм церковно-релігійним життям, охоронюючи його від зловжить.

Митрополит Левицький подбав насамперед про покращання матеріяльного стану своїх священиків, та енергійно взявся за організування шкільництва з навчанням народною мовою.

На час митрополитування Левицького випадає т.з. "Весна народів" у 1848-му році.

Що ж це - "Весна народів" у діях історії нашої Церкви, головно в австрійській дійсності?

"Весною народів" в історії звичайно називається політично-національний і соціяльний рух, що, наростаючи довший час в різних країнах Європи протягом першої половини XIX-го сторіччя, проявився у 1848-му році в політично-національних зрушеннях народів, таких держав як Франція, Італія, Австро-Угорщина, оскільки реакція на самовладдя монархічного характеру, встановлене в тому просторі після Віденського Мирового Конгресу 1815-го року, після упадку французької революції з Наполеоном.

Під впливом цих кличів прийшли до голосу й сили нові шари громадянства: міщани, робітництво й інтелігенція, а ідеї лібералізму, демократії, суспільної рівності стали просякати в старі нашарування населення. Весна народів почалася протиавстрійським повстанням в Італії, в березні 1848-го року. Найбільше чутлива на цей рух була Австро-Угорщина, яка мала у себе багато різних народностей зі своєю світлою минувшиною національного самостійного життя, яких Австрія приєднала під свою владу вмілою політикою і династичними спорідненнями.

У наслідок таких заворушень, австрійський цісар Фердинанд І,

16-го квітня 1848-го року, видав у Відні декрет скасування панщини, а 25-го квітня проголосив конституцію і скликав парлямент. Одні з поневолених в Австрії народів, угорці й італійці, підняли повстання за відірвання від Габсбургів; чехи і хорвати висунули принцип перебудови Австрії на федерацію країн; поляки посилили рух за політичне відокремлення від Австрії, або за широку автономію польських земель, до яких вони включали українську частину Галичини.

Тоді в Галичині й на Закарпатті прагнення до національного відродження знайшли також свій конкретний політичний вплив.

Під впливом подій "весни народів", 2-го травня 1848-го року, постала перша українська політична організація - "Головна Руська Рада", яка проголосила національну єдність усього, тоді 15-тимільйонового українського народу. А 39 послів до першого австрійського парляменту, протиставлячись польським і угорським претензіям, висунули вимогу права окремішності і виділення української Галичини із Закарпаттям і Буковиною в коронний край в австрійській федерації. "Весна народів" тривала не довго, бо австрійський уряд 1848-го року придушив революційні рухи, скасував конституцію й повернувся до системи абсолютизму. Однак ця подія дала потужний поштовх до піднесення ідеї національного відродження і короткотривалі здобутки "весни народів" вплинули на культурно-національний і політичний розвиток західно-українських Земель у наступних десятиріччях.

Тому що за часів польської окупації попередніх сторіч Галичина залишилася без свого національно-політичного проводу, бо з ним був лиш "хлоп і поп", то зовсім зрозумілим стає факт, що провід в усіх ділянках руху "весни народів" узяло в свої руки переважно греко-католицьке духовенство в Галичині.

З митрополичих, єпископських, священицьких кіл та з-поміж студентів духовних семінарій вийшли ідеологи народного і національного руху. Ще й сьогодні важлива й актуальна є заява Головної Руської Ради та її провідників священиків: Яхимовича, Куземського, Жуківського, Наумовича: "Ми, галицькі українці, належимо до великого українського народу...наш народ був колись самостійний, рівнявся у славі з найможутнішими народами в Європі, мав свою літературну мову, свої власні закони, своїх власних володарів. Одне слово, він був у добробуті і силі...Встаньте, браття, будьте тим,чим ми можемо бути, будьмо народом!". А о. Василь Подолинський, у своїй пересторозі сусідам з великими апетитами, писав: "стотисячне військо можна перемогти, але не можна спольщити одного українського села...Хоч Росія висипала вже кілька бочок аргументів на те,що українці й москалі це "один народ", то даремні її зусилля так само, як і польські...".

Весна народів 1848-го року в Австро-Угорщині й Галичині запрягла духовенство і Церкву до інтенсивної праці для добра свого народу. Це бачимо в національно-політичній і культурній праці греко-католицького духовенства в Галичині. Крім щоденної, звичайної, духовної, церковно-релігійної праці митрополита і духовенства, з "весною народів" припала їм також додаткова, ніким незаступна праця - громадська, культурна в різних ділянках.

Ось "Головна Руська Рада" мала 30 членів, здебільша духовників і кількох представників міської інтелігенції, під проводом єпископа Григорія Яхимовича і крилошанина Михайла Куземського.

Для діяльності на місцях та Головна Руська Рада створила т.з. "поменші ради", використовуючи церковну організацію деканатів і їх окружні надбудови.

Її заходами був скликаний "Собор руських вчених" у жовтні 1848-го року у Львові, і організовані центральні культурно-освітні інституції: "Народний дім" у Львові і "Галицько-Руська Матиця". На 118 учасників того "Собору" 90 відсотків були священики, під проводом о. крилошанина Куземського.

Тож під проводом митрополита Левицького, зокрема ж єпископа Григорія Яхимовича, галицьке католицьке духовенство в часі короткотривалої "весни народів"/до 1851-го року/ виконало досконало свою додаткову ролю і працю.

Львівська єпархія була в половині XIX-го сторіччя одною з найбільш розлогих та найчисленніших архиєпархій тодішнього католицького світу. Вона розтягалась на більшу частину Галичини і Буковини, а в 1845-му році мала 1.302.000 греко-католицького населення, розкиненого в 9 повітах Галичини. Перемиська єпархія нараховувала 855 тисяч вірних, отже, митрополича львівська провінція у 1845-му році мала 2.157.000 вірних.

Митрополит Левицький, задля слабкого здоров'я і старшого віку, випросив собі в Апостольської Столиці єпископа-помічника в особі Григорія Яхимовича /1841-1848/. Коли ж Яхимовича назначено перемиським єпископом, тоді єпископом-помічником митрополита став ректор львівської семінарії о. Іван Бохенський /1850-1857/, а після його несподіваної смерті прийшов третій з черги єпископ-помічник о. Спиридон Литвинович /1857-1858/.

Митрополит Левицький, незважаючи на старший вік та підірване здоров'я, перебуваючи переважно в Унівській Лаврі, був діяльним і активним аж до своєї смерті. Австрійський уряд поважав галицького митрополита, тому наділив його хрестом ордену Леопольда, а в 1848-му році назначив Левицького примасом Галичини, хоч досі це становище займали тільки латинсько-польські архиєпископи.

Папа Пій IX-ий, дня 16-го червня 1856-го року, підніс Левицького до гідності кардинала Римської Церкви. Чотириста років наша Церква ждала на таке відзначення. Як кардинал, Левицький прожив ще півтора року, бо вже 14-го січня 1858-го року помер в Уневі, і там його похоронено на його власне бажання.

Прожив він 84 роки, з чого 42 віддав митрополичому служінню.

Без сумніву, митрополит Левицький був одним з найбільших подвижників і оборонців українського католицизму на Україні, зокрема в Галицько-Буковинській Землі, в часи його насильного ліквідування на зайнятих Росією східних землях України.

В його особі, як першого кардинала українця, Апостольська Столиця високо відзначила й усю українську католицьку Церкву.

Григорій Яхимович - митрополит галицький /1860-1863/.

Після смерті митрополита Михайла Севицького, дня 14-го січня 1858-го року, першого кардинала української Церкви в новіших часах, адміністрацію Митрополії прийняв єпископ-помічник Спиридон Литвинович і управляв єпархією два роки в запалі літургічної та

азбучної боротьби, передавши її у березні 1860-го року в руки перемиського єпископа, колишнього митрополичого помічника, знаного церковного і народного провідника - Григорія Яхимовича.

Григорій Яхимович народився в Підберізцях біля Львова, дня 16-го лютого 1792-го року, з батьків Івана й Марії Гарасевичів. Після середньошкільних студій у Львові, філософічно-богословські закінчив Яхимович у Відні. В 1816-му році митрополит Левицький висвятив його на священика. Опісля продовжував вищі студії у Відні і був сотрудником при віденській парафії св. Варвари/1818-1819/. Після повороту до Львова став професором релігії Львівського Університету, крилошанином львівської капітули, згодом ректором Семінарії/1837-1841/, і також ректором університету.

У липні 1841-го року назначено його єпископом-помічником Львівської Митрополії, де Яхимович визначався великою рухливістю, організаторським хистом, поміркованістю і миролюбністю. Тоді, як старенький і знемощілий митрополит Левицький займався більше благодійними та чисто церковними справами для блага народу і клиру, Яхимович зайнявся візитацією парафій, вихованням і освітою клиру. Полагоджував він не раз болючі справи міжобрядові з латинським клиром та ієрархією, зв'язки з цивільною адміністрацією, а то й ладнаючи справи з Віднем і Римом.

Саме єпископові Яхимовичеві припало завдання активної боротьби з полонофілством і москвофільством, що дедалі більше запускало розгалуження в Галичині - останньому бастіоні українських земель. Яхимович був редактором пастирських листів і меморіялів, навіть уже в часи реакції на знищення українсько-білоруського католицизму в Росії й загрози апостазії в Галичині під натиском москвофільської пропаганди, коли, з другого боку, поляки прискаржували українське духовенство перед державною і церковною владою у схильності до Москви і Панслявізму.

Головний тягар руху під час т.з. "весни народів" у Галичині спочив на єпископові Яхимовичу у 1848/49 роках, коли він був змушений стати у проводі "Головної Руської Ради", щоб поширити в Галичині й у Буковині освідомлення народу про його національні й церковні права в межах льояльності і корисності для народу. Він, з другого боку, мусів відбивати протинаступи поляків, які часто не перебирали в засобах і не щадили навіть єпископа. За старанням поляків проти "Руської Ради" став полонофільський "Руський Собор", а проти "Української Галицької Зорі" виступив часопис "Дневник Руський", як головні засоби пропольської пропаганди.

Єпископові Яхимовичеві випало на долю відповідальність і завдання очолити українську делегацію 39-ох парляментаристів до першого віденського парляменту, який засідав у Відні, а відтак на Моравії, де він обороняв національні права свого народу і Церкви.

Після смерті перемиського єпископа Івана Снігурського, у березні 1849-го року, Яхимович стає перемиським єпископом, де, як вправний провідник народний і церковний, він використав свій авторитет у своїй єпархії, головно під час сильного наступу москвофільства і реставрації полонофільства в Галичині у цьому періоді.

Протягом свого єпископства в Перемишлі, єпископ Яхимович більшу частину свого часу присвячував суспільно-громадській праці. Як провідник "Головної Руської Ради", був він фактичним провідником народу, а по розв'язанні "Ради", від 1851-го року зайнявся

з такою ж наполегливістю церковно-релігійним життям народу в своїй єпархії. Часто відбував канонічні відвідини парафій, палко проповідував, дбав про вдови і сироти по священиках, а передусім пильнував шкільництва - виховання клиру і народу, в народній українській мові. Втішався великою пошаною в цісарському дворі, був назначений тайним цісарським радником, дістав також відзначення хреста Леопольда і названня барона.

Після невдачі українського руху в часі "весни народів" Польща дедалі більше ставила свої вимоги до Галичини, і прийшла справа поділу її на східну і західну, тож і в цю справу треба було втручатися єпископові Яхимовичеві. В той час почало відроджуватися щораз то більше москвофільство, підтримуване закордонними силами і засобами.

Саме тоді широко розгорнулася обрядова дискусія і мовна боротьба на два фронти: проти полонофілів і русофілів, які вимагали оборони і вияснень та підтримки для національного відродження. У всьому тому Яхимович був незаступним, прикладаючи до цих справ увесь свій авторитет єпископа і національного провідника народу, бо митрополит Левицький був старий і немічний.

Після смерті митрополита Левицького, в січні 1858-го року, Яхимовичеві належала адміністрація митрополії та фактично її виконував єпископ-помічник Спиридон Литвинович. Щойно у вересні 1859-го року цісар назначив перемиського єпископа Григорія Яхимовича наступником Левицького в Галицькій Митрополії. Духовенство і народ вбачали в ньому знаного і неустрашного оборонця прав народу й Церкви. Його номінація на галицького митрополита означала перемогу національної ідеї - молодої генерації у Львові й у Галичині. На відзначення цієї події видано окремий альбом-збірник, в якому помістили свої статті львівські науковці й письменники.

Яхимович вступив на митрополичий престол в часи палкої дискусії над т.з. "азбучним питанням", що перемінилося у справжню "азбучну війну", головно, коли австрійський уряд, під впливом поляків, намагався ввести латинську абетку в Галичині, а з цим і правопис. З другого ж боку, під впливом "об'єдинительних" ідей російського професора Михайла Погодіна чимало інтелігенції почали схилятися до панрусизму, у формі т.з. "галицького москвофільства". Секретар віденського міністерства освіти, Йосиф Їречек, застосував до української мови чеський правопис і радив його прийняти українцям, мовляв, для кращого розвитку української літератури. І тут рішуча постава митрополита Яхимовича перемогла. Він заявив, що так довго не прийме митрополичого престолу, як довго уряд не занехає т.з. "какографії". Австрійський уряд поступився, і митрополит прийняв свій престол. Це, розуміється, було можливим в культурній Австрії, а не в Росії.

1860-го року проголошено в Австрії нову Конституцію, яку в 1861-му році змінено в ліберальному дусі. Галичина, як інші автономні країни, дістала автономію з власним сеймом. Того ж року українці вислали на той сейм 49 своїх послів, а митрополит у Палаті панів - як колись, так і тепер - мусів боронити українських інтересів і мав значні успіхи. Головну увагу звернув митрополит Яхимович на справу шкільництва і вищого рівня народних шкіл.

В часах його митрополитування виникнули з усією силою внутрішні обрядові спори, та в стосунку до латинського обряду. Тому

Яхимович, своїм окремим листом, з 10-го січня 1863-го року, заборонив усякі нововведення в обрядах та заповів скликання провінційного Синоду.

Літургічні рухи в історії Українсько-Білоруської Церкви датують Берестейським Порозумінням 1596-го року, і мали свої майже періодичні вияви та цілеспрямованості. Такий літургічний спір, навіть дуже гострий, виник серед західної українсько-католицької Церкви також у Галичині і досяг своїх вершин саме за митрополитування Григорія Яхимовича в 1860-1863 роках, між т.з. "обрядовцями" і "латинізаторами".

Як усілякі інші, так і цей рух, був накинений і викликаний за чужими, головно закордонними взірцями, цілями і спонуками, хоч це була справа, що мала свої внутрішні церковні потреби певних уточнень і поліпшень.

Український католицизм поставлено між оці дві дійсності: католицизм і православ'я. Біда була в тому, що католицизм репрезентували великодержавні поляки, а православ'я - великодержавні росіяни, які мали силу і політичну владу, тож могли вчиняти соціяльний і суспільний, а навіть культурний натиск на українського партнера, який нічого з того не мав і мусів лявірувати між мотужнішими, під церковним і політичним оглядом, сусідами, відстоювати перед ними різні натиски й відкидати спокуси і застрашування з одного боку - схизмою, а з другого - латинізацією. На жаль, політичні й церковні сусіди, і Польща і Росія, мали не тільки релігійні цілі, але й національні інтереси, які зводилися чи то до полонізації, а чи до русифікації українського народу.

Українці, вбачаючи в зберіганні свого обряду успішне захищання національних позицій та політичних прав, настоювали на докладне зберігання східного обряду і на повну практичну рівність з латинниками в щоденному церковному житті. Після національного відродження, яке започаткувала "весна народів", настав і т.з. "обрядовий рух", який силкувався самовільно усунути з української Церкви та її обрядів будь-які прояви латинських впливів.

Під ту пору виникнули дві екстремістичні реформаторські напрямки. Москвофіли й екстремісти в українській Церкві задивлялися на Москву не лише з політичного, але й церковного й літургічного кутів бачення, як на взір і порятунок, тому змагалися за реформу, і то радикальну й самовільну. Розпочали були її вже насильно єпископи-апостати в частині українсько-білоруської Церкви в Росії за царя Миколи I-го в 1839-му році. Інша екстремна реформаторська лінія серед клиру, підкріплена полонофільством і польською пресою, намагалась добути з тієї ситуації зовсім конкретні національні користі для себе, тому настоювала на якнайбільше відмежування українців католиків від Росії також і в справах церковних і обрядових, страхаючи всіх небезпекою схизми-апостазії. Третя лінія, поміркована, признаючи непорушність обрядів, була свідома потреби їх уліпшення, але обдумано, поступово й під проводом церковної влади.

Політичні події в Австрії, у половині XIX-го століття, були такі, що станули на перешкоді, щоб упорядкувати міжобрядові стосунки, що загострювалися дальшою неприхильністю польського клиру відносно українців упертими закидами в русофільстві та схильності до апостазії українського католицького народу. Націоналізм обох сторін сповільнював крокування по шляху до злагоди й миру.

Щоб розв'язати тяжкі і довгі спори, що існували в Галицькій Митрополії з-за відмінності дисципліни та взаємовідносин між клиром латинського і грецького обрядів, які з того випливали, не без втрати і шкоди для християнської любові і душ, ієрархи обох обрядів задумали, ще 1862-го року, встановити між собою "угоду" чи "конкордію", яку пізніше пред'явили до апробати і схвалення Апостольського Престолу. Папа Пій IX-ий по довгих студіях апробував це порозуміння - "конкордію", у формі декрету, 17-го липня 1863 року. Але в квітні митрополит Яхимович нагло помер, тож виконання т.з. "Конкордії" залишилося повнотою на відповідальності нового митрополита галицького Спиридона Литвиновича.

В підсумках довголітнього періоду митрополитування Григорія Яхимовича треба ствердити, що це один з більше заслужених митрополитів. Він став провідником народу в усіх ділянках, а притому був скромний, покірний і глибоко побожний. Був льояльний супроти австрійської монархії, що приносило користь також українському народові. Саме від Яхимовича ієрархія і духовенство Галичини мали вирішальний голос в народних справах, які швидким темпом надходили і чергувалися. Григорій Яхимович, як митрополит, передчасно й несподівано відійшов у вічність, і то в тому часі, коли вирішалася доля цілого народу. Це часи пробудителя Тараса Шевченка, готування Валуєвського декрету й заборони вживання української мови в Росії, це часи рішучого змагання між москвофільством і народництвом в Галичині, глибоких змін в австрійській державі тощо.

Спиридон Литвинович - митрополит галицький /1863-1869/.

Після смерті митрополита Григорія Яхимовича, у квітні 1863 року, Львівська Митрополія, з огляду на її тяжкі часи, вже 30-го червня того ж року, дістала нового митрополита, дотеперішнього львівського єпископа-помічника, о. д-р. Спиридона Литвиновича.

Народився він 6-го грудня 1810-го року в Дрищеві коло Бережан, у священицькій родині. Середню школу й богослов'я скінчив у Галичині і був висвячений 19-го липня 1835-го року. Відтак виїхав до Відня на поглиблення своїх студій, які закінчив докторатом богослов'я. Після повороту до Галичини був він львівським катедральним провідником, маючи гарний проповідницький талант. Опісля о. Литвинович був катехитом у Чернівцях, звідкіля перейшов до Відня на пароха св. Варвари, залишаючись львівським крилошанином. Від 1852-го року назначують його ректором греко-католицької семінарії у Відні, у "Барбареум", де проявив свою льояльність супроти монархії та здобув собі її прихильність. Дня 8-го квітня 1857-го року дістає цісарське призначення на львівського єпископа-помічника. Після смерті митрополита Левицького, 11-го січня 1858-го року, Литвинович два роки адмініструє львівською єпархією до березня 1860-го, коли то передав її в руки нового митрополита Григорія Яхимовича, залишаючись єпископом-помічником. В Галицькому Сеймі розгортав він політично-парляментарну працю. Галицький Сейм обрав його до Віденської Державної Ради, де Литвинович здобув собі прихильність українських парляментаристів і польських селян. У Віденській Раді він мужньо захищав справи свого народу і Церкви, голов

но, коли дискутувалося справи нового конкордату. В 1861-му році Литвинович стає заступником Голови Палати Послів. У січні 1863-му році бере він участь у з'їзді Галицького Сейму, а в квітні нагло вмирає митрополит Яхимович, тож єпископ-помічник Литвинович мусить негайно повернутися до справ Церкви й архипастирських обов'язків, головно до наладнання міжобрядового миру з поляками.

До Риму папа Пій IX-ий покликав латинську й українську ієрархії. Литвинович також виїхав до Риму, звідки повернувся уже галицьким митрополитом, 27-го лютого 1864-го року, прийнявши митрополичий престол, хоч буллю назначення Пія IX-го одержав щойно 27-го вересня 1863-го року.

У Римі остаточно поладнав Литвинович справу т.з. "Конкордії" співжиття двох обрядів та її ієрархії в Галицькій Митрополії. Це було перше діло нового митрополита Литвиновича.

В жовтні 1863-го року, з апробатою Апостольського Престолу, проголошено міжобрядове порозуміння поляків з українцями в Галичині, що тривало майже до часів Польщі XX-го сторіччя.

Ота "конкордія", тобто міжобрядове порозуміння в Галичині, трактувала такі справи: перехід з одного обряду на інший, священицькі й релігійні чинності, уділювання св. Таїн, подружжя і виховання дітей, взаємодопомога /Великий, А.Г., "З Літ.Хр. Укр.", т. УІІІ, ст. 144-152/.

Зміст тієї конкордії є першорядним джерелом для відтворення історії обох Церков у Галичині, в другій половині XIX-го сторіччя. Вона помітно спричиняється до того, щоб не заплутувати цієї історії різними здогадами та припущеннями і фантастичними висновками, які не мають нічого спільного з дійсністю.

"Конкордія" з 1863-го року в трьох перших розділах запевняла обом обрядам у Галичині їх чисельну незмінність, їх територіяльну непорушність та їхню сакраментальну тотожність. А два останні розділи нормували громадсько-церковну співпрацю і взаємини.

Після проголошення "Конкордії" в Галичині, 25-го січня 1864-го року, почалось поступове вводження її в життя, з усіма труднощами і поясненнями, навіть збоку державної влади, яка втручалась у те порозуміння своїми законами. Згодом деякі латинські єпископи просили про її зміну, але Апостольський Престол стояв несхитно на її позиціях. Бо "Конкордія" 1863-го року була новою спробою наладнати співжиття між двома народами і двома обрядами на одній і тій же самій території, по довгих сторіччях спроб.

Силою обставин "Конкордія" з 1863-го року стала малим кодексом співжиття двох обрядів і перетривала з малими змінами аж до кінця Австрійської Імперії, хоч за нової Польщі з неї залишилось багато елементів, які себе в практиці виправдали й відтак були прийняті. Більше того, в справах обрядів латинського і руського вона стала церковним правом також для еміграції в обох Америках.

За старанням митрополита Литвиновича папа Пій IX-ий у 1864-му році потвердив обидві галицькі крилошанські капітули в Перемишлі й у Львові. Дня 18-го листопада 1864-го року цісар номінував митрополита тайним цісарським радником і, за його старанням, багато священиків та світських дістали опісля чимало папських і цісарських відзначень, аби таким чином піднести гідність своєї Церкви і народу.

В часі митрополитування Литвиновича українська Церква вдостоїлась найвищого відзначення світового значення, завдяки каноніза-

ції в 1867-му році, блаженного Йосафата Кунцевича, архиепископа полоцького, мученика за єдність церков.

У 1868-му році вніс митрополит Литвинович відважний меморіял - протест проти оскаржень українців з польського боку в москвофільстві. Хоч цісар Франц Йосиф І-ий, після заяви льояльності поляків, погодився на польське верховодство в Галичині. Проте Литвиновича звинувачують у браку відваги, щоб виступити рішуче проти тодішнього австрійського державного ладу й політики, що організувалася на февдальних началах.

Литвинович митрополитував у ті часи, коли перемогла австрійська і польська реакція і реставрація у Галичині, тож треба було мозольно відвойовувати кожну позицію дипломатично-канцелярійною працею.

Митрополит Литвинович багато зробив для своєї церковної провінції, але його потягнення розраховувалися не на тимчасову, а на далеку майбутність. Він утішався повним довір'ям і великою пошаною як у Римі так і у Відні. Віднова святоюрських забудувань, потвердження обох крилошанських капітул, "Конкордія" і канонізація св. Йосафата - це безсмертні осяги митрополита Литвиновича, який помер також несподівано, 4-го червня 1869-го року. Після його смерті Львівською Митрополією один рік завідував, як адміністратор, крилошанин Михайло Малиновський, аж доки, в 1870-му році, цісар не затвердив митрополитом дотеперішнього адміністратора перемиської єпархії, архиепископа Йосифа Сембратовича.

Йосиф Сембратович - митрополит галицький /1870-1882/.

Після смерті митрополита Литвиновича в 1869-му році, адміністрацію митрополії прийняв крилошанин Михайло Малиновський. Щойно через один рік цісар Франц Йосиф потвердив митрополитом адміністратора перемиської єпархії титулярного єпископа назіянського, Йосифа Сембратовича. Він, одержавши потвердження Пія IX-го 7-го серпня 1870-го року, прийняв митрополичий престол галицький, і управляв ним до 1882-го року.

Йосиф Сембратович народився в Криниці, 8-го листопада 1821 року, у священицькій родині на Лемківщині. Після своїх середньошкільних студій у Санчі перейшов на студії богослов'я до Відня, а в 1845-му році був рукоположений на священика. Після цього звершив докторат богослов'я в "Августіянум" у Відні. Після повороту до Галичини був професором св. Письма в духовній семінарії у Львові. В 1848-му році Сембратович стає заступником ректора Генеральної Греко-католицької Духовної Семінарії у Відні аж до 1860-го року. В наступному році повертається до Львова, де, протягом 4-ох років, був професором св. Письма у Львівському Університеті, а чотири роки згодом, 27-го березня 1865-го року, дістає номінацію титулярного архиепископа назіянського з призначенням на святителя грецьких богословів у Римі.

В Римі Сембратович викладає у Грецькій Колегії обряди та працює у Конгрегації Поширення Віри східної вітки. Був постулятором канонізації св. Йосафата - 1866-го року. У жовтні 1867-го року назначено Сембратовича адміністратором перемиської єпархії, на

допомогу знемощілому єпископові Томі Полянському, де адміністрував єпархією також по його смерті, аж до дефінітивного заміщення перемиської єпархії восени 1872-го року.

Дня 18-го травня цісар номінував, а 26-го червня папа Пій IX-ий потвердив Сембратовича, який, 7-го серпня 1870-го року, прийняв Галицьку Митрополію. Внезабарі відзначено його названням асистента папського трону. До восени 1872-го року Сембратович сам управляв цілою Галичиною до Перемишля включно. Часи його митрополитування були тяжкі й невідрадні.

Сембратович працював зі справжньою апостольською ревністю. Історичним фактом є, що ніякий досі митрополит не відбув стільки канонічних відвідин цілих деканатів, як митрополит Йосиф. Особлившу увагу звертав він на проповіді, катехизації та з тією метою видав кілька послань. Ще більше уваги приклав Сембратович вихованню майбутніх священиків у духовних семінаріях. Оновив забудування і храм св. Юра у Львові, а 1876-го року, з тією ж метою видав окреме послання.

Крім того митрополит Йосиф брав завжди активну участь у важливіших церковних і державних подіях своєї країни.

З-за незалежних від нього причин митрополит Сембратович не брав участі у Вселенському Соборі Ватиканському I-му. Та незабаром після перервання Собору, з причини воєнних дій, митрополит Йосиф, уже 1-го липня 1871-го року, проголосив в обох єпархіях його постанови, заохочуючи своїх вірних стояти твердо при католицькій вірі та в єдності з Апостольським Престолом. Він брав урочисту участь ювілею 30-тиліття папи Пія IX-го, й у 1877-му році з священиками і мирянами відбув спільну прощу до Риму.

Однак, без уваги на особисту праведність і спасенну діяльність митрополита Йосифа Сембратовича, його становище ставало дедалі важче і, врешті, просто незавидне. В ті часи інтелігенція поділилася на два ворожі табори, і щораз завзятіше себе поборювала, а вся її дія обмежувалася до суперечок за мову і правопис, занедбавши зовсім освітню й економічну працю. Інші стояли осторонь і деморалізувалися. Маси сільського населення стояли одним фронтом проти польської шляхти, але з мотивів аграрного питання, а не з причин національних чи політичних. Шляхетські двори розкладали народ з середини поширюванням пиянства, яке ставало справжнім народним лихом.

Тому митрополит Йосиф приклав окрему увагу до цієї справи, виступивши з духовенством до протидії: зорганізував товариства і братства тверезості, пожвавив цю справу проповіддю, народними місіями, повчаннями і посланнями. Його послання з 1876-го року "Про велику гідність людини" створило нову епоху морального, фізичного й економічного оздоровлення і покращання в Галичині. Це озлобило польських поміщиків і панів і викликало їх реакцію проти митрополита Йосифа. Не маючи підтримки серед найближчого середовища, Сембратович оперся на т.з. "староруську партію" між святоюрцями і духовенством, а у своїй праведності не хотів поступитися перед новими силами і течіями т.з. народовців, втрачаючи так поволі давній вплив у справах політичних, що їх завжди мали галицькі митрополити.

Так звана "Холмська трагедія" з 1875-го року, відступство Маркила Попеля на православ'я, ще й більшили інтриги проти митрополита. Згодом доручилось голосування у Відні українських послів за т.з. "Травневі закони", якими скасовано "Конкордію" з 1863-го року про перехід з одного обряду на інший, ще більше підірвали його ав-

торитет і погіршили його тяжке становище. Поляки використали це проти митрополита й духовенства, яке не панувало над ситуацією.

У 1878-му році митрополит попросив собі помічника в особі свого братанича, Сильвестра Сембратовича.

Переломовим для митрополита Йосифа Сембратовича був 1882-ий рік, коли-то реформу підупалого Чину св. Василія Великого папа Лев XIII-ий доручив оо. Єзуїтам. Це в народі пояснювалося як пряму загрозу ополячення. Митрополит не міг цієї справи поладнати. До цього долучився ще й сумний факт переходу о. Івана Наумовича з цілою парафією на православ'я, процес відомої діячки Ольги Грабар і товаришів за державну зраду. При тому й митрополита оскаржувано в москвофільстві, у схильності до православ'я й у нерішучості у складних справах свого управління. Справа опинилась у цісарському дворі Відня, де, також під впливом польських кіл, віяв неприхильний вітер для нашої Церкви і народу.

В такому пригнобленому і розгубленому стані митрополит Йосиф Сембратович виїхав до Відня, де цісар категорично зажадав його добровільного зречення, надавши йому назначення архиєпископа теодосіополітанського. Сембратович незабаром перенісся до Риму, де став консультором Конгрегації Поширення Віри та знавцем східних справ. По недовгій недузі помер він у Римі, 23-го жовтня 1900-го року, на 80-му році свого трудолюбного життя.

Митрополит Йосиф Сембратович визначався несхитною вірою, з якою він переносив усі терпіння задля свого прив'язання до Апостольського Престолу і до обряду, а передусім його побожність і ангельська непорочність життя. Саме ця побожна схильність до контемплятивного життя, нічних чувань і строгих постів, при незвичайній добродушності, в якій він був строгий для себе, але надто поблажливий для підвладних, за що новіші історики вважають його надто слабким, що не доріс до свого завдання в таких обставинах життя, і те все спонукало його зректися управи митрополії в 1882-му році, яку адміністрував упродовж трьох років єпископ-помічник і братанич митрополита Сильвестр Сембратович.

За часів митрополитування Йосифа Сембратовича /1870-1882/ розгорталася широко боротьба за благобут і здоров'я народу, як теж і серед великих трудностей 1870-их років за безпосередньою співпрацею духовенства позначалися великі культурні досягнення.

Знесення панщини в Галичині, в 1841-му році, застало галицьке селянство в жахливому положенні. Селянам було дано невеликі приділи землі, за викупом, потрібних для господарки. Тим засуджено цей головний селянський стан українського народу на животіння і нужду. Нарід був неосвічений, бракувало фахівців, тим часом як у кожному селі існувало по кілька корчем, звідки йшла також успішна антипросвітна пропаганда й опір усякій організованій праці в цьому напрямі. Освіченими людьми були єдино священики, дяки й дяковчителі, виховані за старими зразками. Посеред народу розпаношилось пиянство, як осолода гіркої долі, щоб забути про своє горе і злидні.

Перелом у цьому лихолітті настав за митрополита Йосифа Сембратовича. З-за його десятилітньої боротьби проти пиянства і пов'язаних з ним інтриг він мусів зрезигнувати з митрополії. Його послання "Про велику гідність людини" з 1876-го року, спричинило злам у житті українців Галичини. Воно спричинило теж піднесення загального благобуту та здоров'я народу. Цього не могли йому простити дідичі та корчмарі. Наслідком усвідомлюючої акції на місіях

і проповідях було заснування братств тверезості. За їх допомогою митрополит і духовенство врятували селянство від повної матеріяльної руїни та поклали основи для його піднесення.

У житті галицького села духовенство намагалося зарадити двом лихам. Першим лихом був голод землі, який став основою підголодового стану хліборобів, а часто великої кількості населення, коли приходив неврожай. Тоді саме розбуяла злощасна лихва.

Друге лихо, яке тяжко дошкуляло нашим селянам - це брак гроша. За позичку в часі потреби лихварі брали від селян неймовірно високі відсотки.

Сільське духовенство, щоб зарадити цьому лихові, поширило серед своїх вірних ідею оснування церковних чи громадських зерносховищ, засобами самого ж таки селянства, щоби потребуючий міг у часі переднівку чи засівів придбати собі цього збіжжя за малий відсоток чи в натурі. Цей спосіб самопомочі проіснував у деяких селах аж до 1940-их років. Щоб зарадити лихові браку гроша, вже в 1874-му році, о. Степан Качала опублікував книжку п.з. "Що нас губить, а що помогти може". Він давав поради, як основувати громадські взаємодопомогові позичкові каси.

Піонер галицького економічного відродження, о. Данило Тонячкевич, у 1883-му році, дає почин такій допомоговій позичковій касі у своїй парафії в селі Заморя.

У 1892-му році засновано у Львові, за переважаючої участі духовенства, товариство взаємного обезпечення "Дністер", а від 1895-го року - товариство взаємного кредиту.

Пізніше взяла участь Церква також в організуванні т.з. "Сільського Господаря", який дбав про різні школи сільсько-агрономічного характеру. Його заснували в Олеську два брати священики, о. Юліян і о. Тома Дуткевичі, для піднесення сільськогосподарської культури й оборони хліборобів. У 1904-му році осідок цього Товариства перенесено до Львова, поширивши його діяльність на цілу Галичину. "Сільський Господар", поруч "Просвіти" й "Рідної Школи", став третьою всенародною інституцією, пропагуючи сільськогосподарську культуру і вможливлюючи придбання засобів, різних машин й обстановки видаючи пресу, влаштовуючи виставки тощо, створюючи різні допоміжні підприємства, обезпечення, стаючи офіційним представником українського хліборобства перед державою. У передвоєнних роках у Галичині було 80 філій "Сільського Господаря" по містах і 1280 гуртків по селах. В його управі Церква, через своє духовенство, взяла визначну участь, організуючи філії і гуртки-товариства й виконуючи в них часто провідну ролю. Між визначними економістами тогочасної Галичини можна згадати таких священиків, як: крилошанин Тит Войнаровський, о. Степан Качала, о. Данило Тонячкевич, о. Гнат Голька, оо. брати Дуткевичі,о. Йосафат Кобринський, о. Йосиф Раковський, о. Стефан Онишкевич, о. Андрій Пеленський та багато інших.

Духовенство працювало також над згуртуванням селянських роздрібнених грунтів і згодом над їх зліпшенням. Від галицького духовенства й від Церкви береться також кооперативний рух. У 1883 році засновано у Львові "Народну Торгівлю", за співосновництвом о. Євгена Дуткевича. Згодом розвинулась ціла сітка таких кооператив по всіх містах Галичини так, що в 1912-му році їх налічувалося вже 540. Пізніше поставали нові типи таких кооператив як: молочарні, господарсько торговельні, для збуту худоби тощо. Першу таку молочарню в Галичині при читальні "Просвіта" заснував у Завадові біля Стрия о. Остап Нижанківський. В 1907-му році там же ство-

рено союз молочарень під назвою "Маслосоюз". Керівниками цих установ були здебільша священики, що, крім служіння душі й духовному благу, присвячували більше чи менше часу та своїх здібнощів праці також для матеріяльного добробуту народу. Цієї жертвенної праці галицького духовенства при кінці XIX-го сторіччя жодна справжня історія не може поминути чи призабути.

Але, крім дбайливости Церкви та духовенства за матеріяльний добробут і здоров'я народу, ще більше пильності приклали ієрархи і священики духовним справам народу, його всенародній культурі й освіті зокрема. Головно після "весни народів" 1848-го року, духовенство повнотою зрозуміло свої обов'язки і завдання в тому часі для піднесення культури народу.

Так на "Соборі Руських Учених" у Львові 1848-го року, прийшло до оснування т.з. "Руської Матиці", яка друкованим словом мала ширити народну освіту. Це товариство незабаром опанувала москвофільська група, що видавала твори, календарі та збірники т.з. "язичієм", тобто мішаниною української, церковно-слов'янської і російської мови, майже незрозумілим для простолюддя, і на теми недоступні їх культурному рівневі.

Молодше покоління даремне змагалось за впливи, а по довгих рокау безуспішних змагань, 8-го грудня 1868-го року, о. Стефан Качала, з групою молодих українців, заснував у Львові нове культурно освітнє товариство "Просвіта". Воно мало всенародне схвалення в Галичині, наповняючи своїми читальнями українські села і міста, перекидаючись органічно й закордон, мірою зростання українських поселенців. Це товариство проіснувало майже до наших днів.

Товариство "Просвіта" відограла величезну ролю в Західній Україні. Вона поширила освіту й національну свідомість серед широких мас народу, як також дала почин і співпрацю в інших ділянках народного життя. Товариство "Просвіта" стала матір'ю всіх інших товариств: наукових, виховних, господарських, економічних, фінансових і їм подібних, віддаючи їм чимало своєї енергії і постійної праці і трудів. Це заслуга "Просвіти", що за релятивно короткий час простий народ перемінився в культурну, свідому своєї мети і змагань націю, що не було до вподоби окупантам чи сусідам України.

Гідна спеціяльної уваги є видавнича діяльність "Просвіти", яка, окрім цінного щорічного календаря, видавала щомісяця одну популярну книжечку з різних ділянок знання. Вона видала популярну історію України, цінну розвідку Лонгина Цегельського під заголовком "Русь-Україна і Московщина", завдаючи цим дошкульного удару москвофільству серед сільського населення Галичини. Видавала вона також популярно-наукові місячники "Життя і знання", "Аматорський порадник", "Бібліотечний порадник" тощо.

"Просвіта" видала також і наукові твори у 20-ти томах "Української Письменности" як єдине повне видання літературних клясиків усіх українських земель - від Котляревського аж до Нечуя Левицького, зредаговане просвітнім діячем Юліяном Романчуком, головою Товариства. Просвіта зредагувала і поширила між народом три томник Михайла Возьняка "Історія Української Літератури" і наукове видання козацьких дум Филимона Колесси. Список видань "Просвіти" переходить 500 позицій у мільйонах примірників.

Щоб організувати групову просвітню працю на місцях, вона основувала т.з. "Читальні", які розрослись по всіх закутинах Галицької Землі. До першої світової війни мала "Просвіта" 77 філій

та 2.944 "читалень", нараховуючи більше ніж 200.000 членів.У 1933-му році було вже 83 філії, 3204 "читальні" та 450.000 членів.

У цій величезній праці провідну вирішальну ролю відіграло українське католицьке галицьке духовенство, починаючи від її основника о. Стефана Качали.

У Східній Україні, в 1863-му році, появився "Валуєвський міністеріяльний циркуляр", а в 1876-му році - царський "Ємський указ", яким припинювався й утруднювався розвиток української культури у формах рідного писаного і друкованого слова. Так ото Галицька Україна у 1870-ті роки, під проводом своєї Церкви, дала відповідь широких мас народу натискові обмосковлення і Церкви, і народу в російській царській займанщині.

У 1870-их роках у Львові постало також товариство ім. Тараса Шевченка, яке спочатку мало просвітні і культурні завдання, стаючи в 1893-му році "Науковим Товариством Шевченка" і наче неофіційною Українською Академією Наук, в якій духовенство, на протязі 100 років його існування, взяло помітну участь.

Українська Церква на Закарпатті у XIX-му сторіччі.

Українська католицька Церква на Закарпатті з початком XIX-го сторіччя гуртувалась в Мукачівській єпархії, єдиній на всіх землях Закарпаття від Пряшівщини до Мадярщини, під проводом визначного єпископа Андрія Бачинського, який помер у 1809-му році.

Ціле XIX-те сторіччя було для Церкви на Закарпатті рядом постійних роздроблювань цієї церковної території, а з цим і применшування українського стану посідання і сили, хоча остаточно це призвело до вияснення, народження і закріплення української національної свідомості, головно у боротьбі з церковною і національною мадяризацією.

Відносно роздріблення церковної і народної субстанції Закарпаття, то першим актом його було, в 1818-му році, вилучення й оснування другої нової єпархії Закарпаття - Пряшівської.

Вона виростала поступово з Кошицького вікаріяту, заснованого під кінець XVIII-го сторіччя, з потреб кращої церковної адміністрації розлогої і складної Мукачівської єпархії, яка довгі сторіччя була єдиним церковним центром Закарпаття. Східна частина Закарпаття на Словаччині з першим своїм пряшівським єпископом Григорієм Тарковичем узяла від Мукачівської єпархії 194 парафії Кошицького вікаріяту, вступаючи на свій окремий шлях життя і розвитку з 1818-им роком. В 1823-му році виділено з Мукачівської єпархії дальших 72 парафії для створення румунської Великоварадинської єпархії, зваживши на її етнічні відмінності, а не лише церковні, чи церковно-адміністративні. В 1853-му році відокремлено з Мукачівської єпархії дальших 94 румунські парафії для сформування румунської Геркянської єпархії, що відійшли від Мукачева із церковних і національних рацій. У 1873-му році забрано з Мукачівської єпархії ще 33 парафії і 50.000 вірних і створено т.з. Гайдудорозький вікаріят. Він став основою і зародком нової єпархії того ж імені, основаної в 1912-му році, де діяли сильні впливи Мадярщини і мадяризації. Таке роздрібнення Мукачівської єпархії позбавили її моральної сили

і значення в обороні свого обряду, Церкви і народу. З 1867-им роком, після розділу Австро-Угорщини на двоцентральну політично і культурно державу, будапештський уряд старався про злиття різних народів своєї частини в одне ціле, чого не можна було досягти з-за природних етнічних відмінностей населення, різниці віровизнання та відмінностей обрядових. До цього були застосовані і матеріяльні догоди й адміністраційно поліційні переслідування, головно там, де опір населення був міцніший і завзятіший.

Слідом за церковним роздрібленням Закарпаття і його єдиної сильної Мукачівської єпархії йшло національне освідомлення і культурне відродження на Закарпатті.

Живучи компактною масою на сукупнім просторі Закарпаття, расово та етнічно відмежованому від сусідів-займанців, народ, разом зі своєю ієрархією і духовенством, відстоював свою самобутність протягом товгих сторіч без великих втрат. Тим-то бачимо на Закарпатті більшу сукупність та глибину релігійну і церковну відпорність.

Коли в 1848-му році проголошено скасування панщини, на Закарпатті настали кращі часи культурного і всенародного відродження як для народу, так і для духовенства.

Тим-то половина XIX-го сторіччя принесла також Закарпаттю нову добу відродження.

У 1848-му році представник Закарпаття у "Головній Руській Раді" у Львові, Адольф Добрянський, піддає думку об'єднати Галичину, Закарпаття і Буковину в одну автономну країну. Коли це не вдається, він просить у цісаря створення окремої т.з. "великої жупи" з тих частин Угорщини, які були заселені українцями, з широкими політичними і культурними правами. Цісарський уряд в 1849-му році з комітетів, де українці були в більшості, створив окремий "Руський Дистрикт", якого намісником назначено Добрянського. В 1850-му році в цьому "руському дистрикті" жило понад 390.000 українців, на всіх 511.000 угорсько-руського населення. Та після введення Конституції, в 1860-му році, угорці скасували поділ на національні дистрикти, а Добрянського прогнали з Угорщини під закидом москвофільства. З 1867-им роком Закарпаття включено в систему австро угорського державного дуалізму. За нової влади мадяризація опанувала Закарпаття, вдаряючи зокрема безпощадно по духовенстві й інтелігенції. Тим самим почалось для Закарпаття темна доба культурного і церковного життя. Повну контролю церковного життя на Закарпатті взяла в свої руки держава, домагаючися введення мадярської мови в школу і Церкву, відокремлюючи від Мукачева Гайдудорозький вікаріят у вересні 1873-го року. Почалась сильна кампанія і спроби ввести повнотою мадярську мову в богослуження української католицької Церкви.

З другого ж боку, на Закарпатті зростало москвофільство, а згодом появилося воно у формі поширення православ'я, якоюсь мірою фаворизоване урядом.

Життя і розвиток Василіянського Чину на Українських Землях у XIX-му сторіччі.

При кінці XVIII-го сторіччя Василіянський Чин поділено на чотири області, а саме: Білоруську, Литовську, Польську і Галицьку. У XIX-те сторіччя увійшов він значно зменшений з-за московської окупації і пов'язаних з нею переслідувань Українсько-Білоруської Католицької Церкви. Чин св. Василія, на Україні, як головну опору східного католицтва, засуджено на знищення. Литовська область св. Тройці і Білоруська св. Миколая перебували спочатку в стані ліквідації. Польська - чи Руська Провінція на Холмщині - зазнала повільного ліквідаційного процесу. Галицька область Найсвятішого Спасителя опинилась в австрійській займанщині, зазнавши на собі усіх церковних реформ т.з. "Йосифінізму". Вона повільно втрачала своє членство і силу, доки, під кінець XIX-го сторіччя, не піднеслась з занепаду після Добромильської реформи, наказаної папою Львом XIII-им.

Ось шлях, яким довелося крокувати колись об'єднаному в Польсько-Литовській Державі Чинові св. Василія.

Коротенько, за хронологією займанщини, згадаємо долю і дію Чину св. Василія в злощасному XIX-му сторіччі.

1. Литовсько-білоруські василіяни за цариці Катерини II-гої опинилися суцільно в російській займанщині, і на них заваготів удар ліквідації разом з Унією. Часи Павла I-го й Олександра I-го принесли деяку полегшу і сповільнення цього процесу. Проте цар Микола I-ий нещадно ліквідував українсько-білоруський католицизм, а з ним і Василіянський Чин. За свідченням сучасників 1825-го року в чотирьох єпархіях, які зосталися під московською займанщиною, залишилось 47 монастирів василіян із 507-ма ченцями й 10 монастирів василіянок із 80-ма черницями. Всі ці монастирі були обмежені у своїй діяльності, обтяжені різними повинностями, контрольовані в доборі чернечого доросту. Їх спочатку терпіли, аж прийшов час Миколи I-го, який остаточно скасував, у 1839-му році, Українсько-Білоруську Католицьку Церкву, з нею й усі василіянські монастирі, які раніш не були скасовані. Монастирі забрали православні, а для монахів лишили вибір: або перейти на православ'я, або перейти до латинників, або ж емігрувати.

2. Польсько-руські василіяни на Холмщині збереглися при житті дещо довше, бо ліквідаційний процес Унії на Холмщині протягнувся аж до 1875-го року. Холмська земля під час наполеонських походів перекидалася то до Австрії, то до Росії. Про людське око було збережено дещо з давньої Польської Держави, хоч би у формі Польського Варшавського Князівства, під владою Росії. Тут опинилася й українська Холмщина. Після деяких конфіскат василіянських монастирів у Холмщині довший час залишилося 5 монастирів з кількадесятьма ченцями, становляючи собою маленьку руську провінцію Покрова Богородиці, де, в 1856-му році, залишилось усього 11 ченців, а інших усунено, а чи емігрували вони до Галичини. Указом Миколи I-го в 1864-му році на Холмщині були скасовані всі василіянські монастирі за винятком Варшавського, який також закрито в 1872-му році. У 1875-му році цілу Холмщину насильно приєднано до православ'я, тож не було можливості життя і праці для василіян.

3. Галицько-Закарпатські Василіяни. З цілого Василіянського Чину, який у другій половині ХУІІІ-го сторіччя налічував майже 2.000 ченців і черниць, залишилася тільки Область Найсвятішого Спасителя в Галичині і св. Миколая на Закарпатті, що від 1772-го року перебували в австрійській займанщині. Під Австрією василіянські монастирі підпадали різним конфіскатам, обмеженням і утрудненням йосифінських реформ, так що з початком ХІХ-го сторіччя залишилось у Галичині всього 14 монастирів василіян і 2 василіянок, а на Закарпатті - 8 монастирів, з усіх 41, з 330 ченцями під кінець ХУІІІ-го сторіччя.

Протягом ХІХ-го сторіччя було в Галичині й на Закарпатті декілька загальніших, а чи відокремлених спроб поліпшити чернече життя і його розвиток. У 1802-му році, коли йосифінські реформи дещо втихомирилися, цісар Франц І-ий дозволив Чинам відновити первісне життя і працю за їх конституціями. Слідом за цим відбувались провінційні капітули. Були старання за кращу організацію. В 1852-му році папа Пій ІХ-ий доручив загальну візитацію всього чернецтва в Австро-Угорщині. Але всі ці почини вимагали основної реформи й нового духа. На це треба було ждати більше як 20 років - часів папи Льва ХІІІ-го і його реформи чернецтва католицької Церкви.

Одним з перших Чинів, на які Лев ХІІІ-ий звернув свою увагу, були саме галицькі василіяни. Він пішов назустріч протоігуменові василіян в Галичині, о. Климентові Сарницькому, вислухавши його прохання, підперте митрополитом Йосифом Сембратовичем. Дня 12-го травня 1882-го року папа Лев ХІІІ-ий видав свій апостольський лист про реформу Василіянського Чину в Галичині, під заголовком "Окреме заборолo"/Сінгуляре президіюм/./Переклад в укр. мові диви Великий, А.Г., З Літ. Христ. Укр., т. УІІІ, ст. 221-224/.

Цей апостольський лист Льва ХІІІ-го привернув до себе пильну увагу, але викликав і затривоження чи навіть протести з вічевими маніфестаціями серед галицького населення, головно з-за того факту, що реформу було доручено перевести єзуїтам польської провінції. Злобні люди поширили серед народу чутку, ніби це сталося з тим наміром, аби спольщити василіян, загарбати монастирі й перевести їх на латинський обряд. Ота протестаційна кампанія стала навіть однією з причин уступлення митрополита Йосифа Сембратовича, якому закинено нерішучість. Час і життя само спростувало неслушність цих побоювань і закидів. Єзуїти, виконавши поручене їм Папою завдання, спокійно відійшли. Молоді василіяни прийняли управу Чину у свої руки, виявившись українськими патріотами й у Батьківщині, і на діяспорі, та принесли багато користі чи то в часі миру, а чи й за лихоліття. Тож діло папи Льва ХІІІ-го відносно Василіянського Чину треба підкреслити в Історії Української Церкви. Ось уже майже сто років від того почину, за допомогою якого Василіянський Чин віджив, розвинувся, зріс та пішов за українською людиною за Океан і на поселення, де сповняє свою ролю, передбачену Богом і Церквою, за бажанням св. Василія Великого і геройським прикладом св. Йосафата, віддаючи своє служіння своїм братам.

Сильвестр Сембратович - митрополит галицький /1885-1898/.

Після уступлення митрополита Йосифа Сембратовича/1882-го р./ і його виїзду до Риму, адміністрацію Галицької Митрополії прийняв єпископ-помічник, братанич митрополита Йосифа - Сильвестр Сембратович. Щойно 26-го березня 1885-го року він дістав номінацію на митрополита й управляв Галицькою Митрополією аж до 1898-го року. Сильвестр Сембратович народився 3-го вересня 1836-го року в Дошниці у священицькій родині. Свої студії звершив у Львові й у Відні, а в 1853-му році вступив до Греко-Руської Колегії в Римі, де закінчив філософію і богослов'я. У 1860-му році був рукоположений на священика, а в 1861-му році осягнув докторат богослов'я.В 1862 стає капеляном Сестер Василіянок у Словіті, виконуючи цей обов'язок аж до 1870-го року. В 1863-му році став він префектом духовної семінарії у Львові. Між роками 1873-1879 був деканом факультету догматики у Львівському Університеті. В 1877-му році назначують його митрополичим радником, а в 1878-ім - архипресвітером Капітули. Сильвестр Сембратович видав молитовник народною мовою. Крім того написав більшу богословську студію про православного мінського єпископа Антонія.

За свою визначну працю і діяльність, 28-го лютого 1878-го року, Апостольський Престол назначив його львівським єпископом-помічником. З того часу молодий, 42-літний владика, ще ревніше взявся до праці для добра Церкви і народу, допомагаючи митрополитові Йосифові в управлінні Церквою.

Після того як митрополит Йосиф Сембратович, в 1882-му році, уступив, єпископ-помічник Сильвестр упродовж трьох років адмініструє митрополією, бо віденські кола пропонували іншого кандидата на митрополію - Юліяна Пелеша. Але папа Лев XIII-ий, 26-го березня 1885-го року, назначив митрополитом Сильвестра Сембратовича.

Часи його митрополитування були дуже тяжкі, для Церкви і народу, що втратили довір'я в Відні й у Римі, і то щодо церковних і національних справ. Головною причиною захитання довір'я у Відні й у Римі було поширювання москвофільства і православ'я, під кличем повороту до віри батьків. З польського боку, де лиш траплялась найменша нагода таких відхилень, пливли у Відень і Рим неприхильні коментарі.

В той час відбувся злощасний перехід на православ'я о. Наумовича і його парафії Гнилички. Проявлялось симпатизування деяких львівських крилошан з програмою москвофільського часопису "Слово". Поширювався радикалізм і марксизм, а то й атеїзм, головно між молоддю, а слідом за цим - релігійна байдужість. Це все давало нагоду, головно сусідам, до всяких скарг.

Радикальні часописи Галичини "Народ" і "Громадський Голос", "Молот", поширювані між народом, підривали довір'я до єпископів і духовенства, висміювали Церкву і духовенство навіть за шкільними катедрами.

Митрополит Сильвестр Сембратович мусів звести терпеливу, тактичну і тяжку боротьбу з усім лихом своєї доби, поборюючи атеїзм та закріплюючи католицьку віру візитаціями, проповіддями, процесами, богослуженнями, католицькими академіями.

Він приклав окрему увагу до виховання молодого духовенства. Пильну увагу звернув на жіноцтво і виховання дівчат, під управою

Василіянок, в основаних ним пенсіонатах у Львові.

За митрополита і його старанням у 1885-му році основано нову, третю єпархію в Галичині, а саме Станиславівську. Вона постала з 20-ти відлучених від Львова деканатів. Першим станиславівським єпископом став, за номінацією цісаря Франца Йосифа І-го, парох св. Варвари і ректор Духовної Семінарії у Відні, визначний богослов і історик Української Церкви - о. Юліян Пелеш.

За митрополитування Сембратовича здійснилась успішно реформа Василіян, почата в 1882-му році. За нього здійснилось заснування нового Згромадження Сестер Служебниць Непорочної Діви Марії в 1892 році, яке він благословив, потверджуючи їхні перші Устави. За старанням і благословенням митрополита постало товариство св. Павла для всенародних місій і реколекцій по цілій Галичині та для поширення доброї книжки. Він заопікувався також товариством св. Павла для допомоги бідним парафіянам. За його старанням засновано в Римі Українську Колегію для виховання молодого клиру - в 1895-му році.

А найголовнішим ділом митрополита Сильвестра Сембратовича було те, що він підготував і відбув у 1891-му році провінційний Синод у Львові, що є одним з найважливіших і, у своїх наслідках, найсвітліших моментів у нашому церковному житті, та що спер це життя на стрійких основах.

Діяння і постанови Львівського Провінційного Синоду 1891-го року вийшли повнотою в мові латинській /Рим, 1895/ і українській /1896/.

Львівський Синод 1891-го року відбувся під головуванням апостольського делегата Августина Часки, префекта Архіву Апостольського Престолу. Дня 24-го вересня почалися синодальні загальні сесії, яких було п'ять, поділивши на три провінційні комісії, складені з 64 синодальних Отців. Дня 8-го жовтня Синод закінчено. У Львівському Синоді брало участь 160 синодальних Отців, під керівництвом трьох єпископів: митрополита Сильвестра Сембратовича, Юліяна Пелеша - єпископа перемиського, і Юліяна Куїловського - єпископа станиславівського, та головуванням апостольського делегата Августина Часки, архиєпископа лариського.

Львівський Синод 1891-го року ствердив свою католицьку віру і вірність галицького народу Апостольському Престолові; устійнив число свят і пісні часи; наладнав справи церковного правопорядку, судівництва й Літургії. На ньому виникнули дві течії: консервативна й реформаторська. Течія консервативна звела сильну боротьбу проти целібату, відносно церковного Правила - Часослова та церковного юліянського календаря. Одруженість священиків так і зістала традиційною, з рекомендацією стану неодруженості. Справа Часослова священиків була вирішена, з обов'язком щоденного мовлення, а календар юліянський залишився обов'язковим у Галичині. Синод приділив свою увагу також і галицькому чернецтву, рекомендуючи реформу Василіян і Василіянок, та відкрив можливості для оснування нових чернечих згуртувань у Галичині. Було наладнано священицьке виховання у семінаріях. Вирішено також, щоб відбути черговий Синод у 1896-му році.

Львівський Синод 1891-го року мав найбільше труднощів із справою неодружених священиків та Літургією. Він видав щодо цього обширні і потрібні зарядження, які мали на меті припинити процес латинізації та священицького самочинства в літургічних справах, куди входили між клир і нарід різні православні промосковські впливи, а також і латинські, що компромітували український католицизм

в очах католицьких і православних, спричинюючи безпощадну критику.

Діяння Синоду вийшли в українській мові в 1897-му році під заголовком "Чинности і рішення руського Провінціяльного Собора в Галичині, отбувшагося у Львові в році 1891" з "Додатком чинностей"..., в котрому, як синодальний документ, подано майже ввесь Замойський Синод 1720-го року.

Після Львівського Синоду українське життя в Галичині проявило помітне пожвавлення в усіх його ділянках: духовній, церковній, народній, суспільній та політичній.

Але під кінець цього XIX-го сторіччя прийшли також церковні скорботи, тобто смерть трьох галицьких владик, учасників і творців Львівського Синоду 1891-го року, та церковних провідників останнього десятиріччя.

Дня 22-го квітня 1896-го року помер у Перемишлі в молодому віці - 51 років - визначний єпископ-історик і богослов Юліян Пелеш. Був він спочатку станиславівським єпископом, а від червня 1891-го року - перемиським. Пелеш записав своє імення в анналах цінною "Історією Унії" німецькою мовою, "Пастирським Богослов'ям" та "Підручником християнської віри".

Після Перемишля засумував Львів, і ціла Галицька Земля, що 4-го серпня 1898-го року втратила свого митрополита Сильвестра Сембратовича також у відносно молодому віці, на 62-му році життя.

Третій раз у цьому п'ятиріччі засумувала Галицька Земля і Львів 4-го травня 1900-го року, коли помер по одному році митрополитування наступник Сембратовича, митрополит Юліян Куїловський - станиславівський єпископ.

Юліян Сас-Куїловський, митрополит галицький /1899-1900/.

Після смерті митрополита Сильвестра Сембратовича, дня 4-го серпня 1898-го року, австрійський цісар, рік перегодом, назначив, а папа Лев XIII-ий потвердив на це становище станиславівського єпископа Юліяна Сас-Куїловського/1890-1899/. На нього, як митрополита, орієнтувалися радше польські кола, вважаючи його своєю людиною.

Походив він зі священицької родини Перемиської єпархії. Юліян Куїловський народився 1-го травня 1826-го року. Після початкових і гімназійних студій у 1846-му році, почав він філософію у Львові. Під час "весни народів" у революційні часи розбурханих ідей, вступає він у ряди польської міліції. Незабаром його арештують за протиавстрійську пропаганду. Згодом звільняють і він продовжує студії. Якже формувалась польська народна гвардія, товариші-студенти обрали його старшиною і водночас членом повітової ради. У Львові його знову арештують, але, за високими інтервенціями, звільняють. Після такої компромітації Куїловський виїхав на Угорщину, де пройшов цілу воєнну кампанію в рядах польських легіонів, беручи відважно участь в боях. Після того, як приборкано угорську революцію за допомогою московського війська, Куїловський був інтернований на еміграції в Туреччині. Потім вступив він до турецького війська в ранзі сотника й виконував службу в Царгороді.

Тут познайомився він з ОО. Лазаристами та під їхнім впливом

виїхав до Риму, аби розпочати богословські студії. Але по дорозі попав до Марсилії у Франції. Там його, разом з товаришем Коростенським, теж поповичем, з-за браку документів конфіновано. За старанням князя Адама Чорторийського дісталися вони до Парижа, де Куїловський вступив до "Східного Інституту" о. Іполита Терлецького. У Парижі, в семінарії Сульпіціянів, закінчив Куїловський богослов'я ступенем магістра, в 1854-му році, і прийняв священицьке рукоположення, як місіонер для Сходу. В міжчасі був він капеляном Бенедиктинок, а через рік призначено його ректором семінарії на острові Корфу. Куїловський із здоровельних причин відмовився від цього назначення.

У 1857-му році попросив Куїловський амнестію і, на інтервенцію перемиського єпископа Григорія Яхимовича, вернувся до Галичини, де виконував обов'язки пароха, декана й інші. В 1879-му році стає папським шамбеляном, а в 1882-му - ректором Перемиської Семінарії, згодом же і катедральним парохом, виявляючи велику дбайливість про церкву і церковні богослужби. Вживаючи нових метод французького проповідництва, став він улюбленим проповідником. Юліян Пелеш, ставши станиславівським єпископом, зробив Куїловського своїм архипресвітером. Але перемиський єпископ Ступницький у своїй старості, покликав Куїловського на свого єпископа-помічника.

Польська шляхта підперла кандидатуру Куїловського в Галичині і папа Лев XIII-ий, дня 26-го червня 1890-го року, номінував його титулярним єпископом гефестейським і помічником перемиського єпископа І. Ступницького. Єпископ-помічник Куїловський практично управляв єпархією, візитував, проповідував. Це однак не тривало довго, бо вже в 1891-му році владика Ступницький помер і до Перемишля перенесено єпископа Юліяна Пелеша з Станиславова пришвидшеним темпом, щоб могти доповнити учасників недалекого Львівського Синоду 1891-го року. Тож на його місце назначено для Станиславова Юліяна Куїловського. Все це відбулося в навечір'я синоду, дня 22-го вересня 1891-го року, коли вже появилися були папські буллі. Повернувшись до Станиславова, після синоду, Куїловський написав своє перше послання до духовенства, вірних, про їх обов'язки, як молитви часослова і витривалої молитви вірних. Єпископ вірно стояв за свою Церкву і народ, відмовляючись виконувати доручення уряду і шляхти, щоб він виступав проти радикалів і інших політично-соціяльних угрупувань.

Велике було здивування усіх, коли, дня 30-го серпня 1899-го року, папа Лев XIII-ий потвердив цісарську номінацію Куїловського на митрополита галицького. Ні галицькі москвофіли, ні народовці, ні навіть поляки цього не передбачали і не сподівалися.

Прийнявши номінацію, вже в половині вересня 1899-го року, Куїловський написав перше митрополиче послання про скарби католицької віри, в якому просив про молитви вірних для себе "на силах ослабленого, бо віком похилого".

Як митрополит, Куїловський виконував ревно своє коротке служіння, написав ще два послання у 1900-му році, з нагоди Ювілейного Року і про піст; висвячував молодих кандидатів. Знемощілий, на 75-му році життя, помер Куїловський 4-го травня 1900-го року та спочив на Личаківському цвинтарі у Львові.

З митрополитом Юліяном Куїловським зійшла в могилу людина з бурхливою молодістю: ідеаліст, добре вихований і обізнаний з життям. Він дуже любив свою Церкву й обряд. Митрополит Куїловський, як священик і єпископ, був лагідної вдачі, побожний і сми-

ренний, добросердий і милостивий для бідних. Був він меценатом різних добрих починів. Після досвідів молодості, не втручався в політику ані місцеву, ані загальнодержавну, будучи льояльним супроти Габсбурзької Держави і вірним Апостольському Престолові й католицькій ідеї взагалі.

Юліян Сас-Куїловський є останнім галицьким митрополитом, який очолював Галицьку Церковну Провінцію на переломі XIX і XX сторіч. Його управління митрополією в Галичині було дуже коротке і перехідне, бо тривало неповних два роки.

З його смертю митрополія Галичини перейшла в нові руки, аби розпочати нову боротьбу і верстання церковного і народного життя з новим сторіччям.

Треба відмітити, що також українські католицькі єпископи Галичини і Закарпаття з кінця XIX-го сторіччя були короткотривалі.Вони також, з кінцем того сторіччя, з Божої волі, звільнили свої місця для нових людей, для нових задумів у новому сторіччі.

7. Українська Католицька Ієрархія на переломі XIX-XX ст.

На переломі XIX-го і на початку XX-го сторіччя Українська Католицька Церква продовжувала свій життєвий шлях в існуючих тоді п'ятьох своїх єпархіях Австро-Угорської Імперії, а саме: 1/ Львівсько-галицько-каменецька, 2/ Перемисько-самбірсько-сяніцька, 3/ Станиславівська, 4/ Мукачівсько-угорська, та 5/ Пряшівська.

1/ Розлогою єпархією, що складалася з трьох єпископств Львівського-Галицького-Каменецького, управляв львівський архиєпископ, який одночасно був і митрополитом Галицької Церковної Провінції. Від 30-го серпня 1899-го року був ним Юліян Сас-Куїловський, спочатку єпископ станиславівський. Після номінації Куїловський, разом з митрополією, прийняв і Львівсько-Галицько-Каменецьку єпархію, що мала свій архиєпископський осідок у Львові. Там існувала капітула, консисторія і семінарія і взагалі осередок церковно-культурного, економічного і політичного життя Галичини. У Львові був осідок політичного намісника цісаря, сейму і політичної управи країни.Львів мав аж трьох архиєпископів: українського, латинського і вірменського, тим-то й надавав релігійного, церковного і культурного тону цілій отій країні. У Львові були головні осідки наукового, мистецького, громадського, суспільного і чернечого життя.

На львівському архиєпископові спочивали ваговиті обов'язки і відповідальність. Тому протягом усього XIX-го сторіччя на пості львівського владики, головно ж від оснування Галицької Митрополії 1807-го року з її осідком у Львові, це становище займали справді визначні особи. На них зверталися очі всієї Церкви й народу. Вони репрезентували їх у Відні й у Римі, й у світі, надаючи тон суцільному життю Галичини. Тим-то львівських архиєпископів уважно добирали і перед ними відкривалися дуже великі можливості.

Тож, після смерті Куїловського, львівським владикою, дня 17 грудня 1900-го року, став Андрій Роман граф Шептицький, якого перенесено до Львова зі Станиславівської єпархії.

Також і перед ним, на переломі XIX і XX сторіч, розкрилися такі ж великі можливості й сподівання. Він виправдав їх своїм майже 45-тилітнім митрополитуванням і керівництвом Української Церкви в Галичині. Саме це був дуже добрий початок нового сторіччя, яке ще не закінчилося, але вже принесло великі народні й церковні зрушення, включно до двох світових воєн і зміни церковного і політичного обличчя на цьому просторі, про що докладніше згадаємо на своєму місці.

2/ Перемисько-Самбірсько-Сяніцька єпархії. Історію XIX-го сторіччя цієї землі закінчив загальновідомий владика-єпископ богослов і історик Церкви - Юліян Пелеш, що помер у 1896-му році. Започаткував він своє церковне владиче життя і працю у Станиславівській єпархії в 1885-му році. Пелеш був співтворцем Львівського Провінційного Синоду в 1891-му році, в навечір'я якого його перенесено на опорожнений перемиський владичий престол, яким управляв до 22-го квітня 1896-го року, коли несподівано помер, на 51-му році життя.

У цій важливій єпархії, яка охоплювала давні три єпископства, і вимагала вмілого проводу на прикордоні різних західних народів, куди йшов особливий наступ Польщі. Наступником Пелеша став молодий галицький священик, Константин Чехович, дня 17-го листопада 1896 року. Він, переступивши нове століття, помер у Перемишлі, під час його облоги за першої світової війни в 1915-му році. За його правління Перемиська єпархія нараховувала 1300 церков, 630 парафій та приблизно 900.000 вірних.

Перемиська єпархія, як сильна церковна одиниця ввійшла в нове сторіччя і мужньо боронила український католицизм у першому його півсторіччі, про що докладніше розкажемо в дальших розділах.

3/ Станиславівська єпархія - до 1885-го року - творила одне ціле в рамках Львівсько-Галицько-Каменецької єпархії та з нею спільно поділяла долю й історію. Цю єпархію основано після сорока років старань і проєктування під австрійською займанщиною, в 1885-му році. Першим її єпископом був Юліян Пелеш. Після Юліяна Пелеша наступив у Станиславові Юліян Сас-Куїловський, перенесений сюди з перемиського помічника в 1891-му році, де він перебув аж до своєї номінації на галицького митрополита, в серпні 1899-го року. Дня 20-го вересня 1899-го року - станиславівським єпископом, третім з черги, став молодий 34-річний чернець Василіянин, Роман Андрій граф Шептицький. Свою архипастирську працю почав він з повною ревністю і запалом систематичними відвідинами парафій і повчанням народу. Тут поклав він перші підвалини своєї культурної й народної діяльності між молоддю, духовенством, потребуючими. Її він згодом продовжуватиме на становищі галицького митрополита і провідника Церкви і народу, між двома течіями українофілів і москвофілів, поборюваний домашніми радикалами та соціялістами.

В такім характері - молодого енергійного владики, ідеаліста й духовного провідника, перевів Андрій Шептицький Станиславівську єпархію через поріг нового XX-го сторіччя, в якому трудився майже півсторіччя, зазнаючи трагедії двох світових воєн, що саме на її території зазнали головних нещасних ударів, що розглянемо опісля.

4/ Мукачівсько-Ужгородська єпархії. Українська Католицька Церква Закарпаття ввійшла була в XIX-те сторіччя у формі одної великої єпархії Мукачівсько-Ужгородської. У XIX-му сторіччі здійснено

на ній поступове розчленування, що зменшило її силу і єдність на користь передусім румунських церковних єпархій, які постали в тому сторіччі. Тільки створення Пряшівської єпархії у Словаччині фактично не послабило її, а ще більше пожвавило її життя та церковно-духовну працю. Процесом роздроблення Мукачівсько-Ужгородської єпархії керував і з нього сподівався користей мадярський державний партнер, головно у другій половині XIX-го сторіччя, коли його значення, після 1867-го року, зросло в австро-угорській політичній системі та дійсності. Мадяри прямували виразно до денаціоналізації Закарпаття в свою користь, і до створення окремої мадярської єпархії, для утворення своїх церковних здобутків на Закарпатті, яке, силою політичних змін, опинилося в їх управлінні.

Тактичною і перехідною метою угорців було відокремлення Закарпаття від Галичини, припинення будь-яких змагань за церковне і національне об'єднання обох віток українського народу, що перебував в австрійській займанщині. Саме це й визначило всю дальшу історію української Церкви на Закарпатті в XX-му сторіччі.

Владикою, що перевів Мукачівську єпархію в нове, XX-те сторіччя, був Юлій Фірцак /1891-1912/, народжений 1836-го року. Був він віденський вихованок, священик, культурний діяч і ревний захисник свого народу в мадярському парляменті; ректор семінарії й крилошанин, назначений Мукачівським єпископом у 1891-му році, висвячений у Пряшеві єпископом Іваном Валієм. Він, як ревний архипастир, трудився над обновою духовного й церковного життя своєї єпархії. Започаткував т.з. "виховну акцію" в користь убогого гірського населення. Він попровадив свою єпархію в початки бурхливого XX-го сторіччя. Єпископ Фірцак помер у 1912-му році, на 76-му році свого життя, не дочекавшись свого помічника.

5/ Пряшівська єпархія на Словаччині. Пряшівську єпархію стрінули ті самі історично-політичні і церковні труднощі, як і Мукачівську, тобто денаціоналізаційний процес мадяризації під натиском політично-державних кіл. Пряшівські єпископи, із змінним успіхом, ставили опір цим тенденціям. Це було й долею єпископа Івана Валія /1882-1911/, поповича з Мукачівської єпархії, який після студій у Дебрецині, Ужгороді, Великім Варадині і Відні, прийняв свячення у 1865-му році. Він був професором богослов'я у Семінарії, опісля каноніком, а 1882-го року став пряшівським єпископом. Владика Валій у Пряшівській єпархії підніс духовну і громадянську освіту, широко розгортаючи добродійну акцію. Урядові чинники, різними почесними відзначеннями зуміли використати церковне становище єпископа Валія для своїх денаціоналізаційних цілей у його ж єпархії. З цим він переступив поріг XX-го сторіччя, яке позначалося дальшими успіхами мадяризації, головно після смерті Валія у вересні 1911-го року.

8. Життя і розвиток Української Католицької Церкви у першій половині XX-го сторіччя.

1. Андрій Шептицький, митрополит галицький /1901-1944/.

Після смерті митрополита Юліяна Куїловського, львівським митрополитом став станиславівський єпископ Андрій Шептицький, ЧСВВ.

Апостольський Престол затвердив його 17-го грудня 1900-го року, а митрополичий престол у Львові прийняв він 17-го січня 1901-го року. На митрополичому престолі перебував Шептицький майже 50 років.

Щоби краще зрозуміти життя Української Католицької Церкви у першій половині бурхливого XX-го сторіччя під проводом великого митрополита Андрія, приглянемося насамперед коротко його біографії та духовно-церковній діяльності у першім двадцятиріччі його митрополитування. Бо саме з цим першим двадцятиріччям кінчається перша світова війна, яка приносить з собою нову церковну ситуацію також для нашої Церкви в Галичині.

Біографічні дані митрополита Андрія і його духовний ріст подамо дуже схематично.

Роман Андрій Шептицький - з давньої боярської родини XIУ-го сторіччя. У XУIII-му сторіччі ця родина дала Українській Церкві кількох владик і митрополитів: Варлаама, львівського єпископа /1710-1715/; Атанасія, єпископа львівського і митрополита київського /1715-1746/; Атанасія молодшого, єпископа перемиського /1762-1779/; Льва, єпископа львівського і митрополита київського /1748-1779/. В XIX-му сторіччі родина Шептицьких дещо відсторонилася від церковних справ, але брала повну участь у житті країни, здобуваючи цивільні позиції.

Роман Андрій Шептицький народився дня 29-го липня 1865-го року у Прилбичах, Яворівського повіту. Він, підо впливом матері, здобув добре громадянське і релігійне виховання, спочатку вдома, згодом у Кракові під проводом найкращих учителів, де здав матуру 1883-го року. Згодом студіював на юридичному факультеті у Кракові, де осягнув докторат у 1888-му році. У свідомості й у дусі родинної традиції XУIII-го сторіччя, вже від 1883-го року, задумував Роман піти церковним шляхом, але щойно 28-го травня 1888-го року вступив на новіціят ОО. Василіян у Добромилі. Цей його крок став предметом різних коментарів і здивування. Відбувши новіціятське випробування, змінив ім'я Роман на Андрій, та в 1889-му році склав тимчасові чернечі обіти. Згодом у Кракові почав філософічно богословські студії та склав торжественні чернечі обіти у Кристинополі 1892-го року, а 22-го серпня того ж року був рукоположений на священика від єпископа Юліяна Пелеша. Згодом, протягом трьох років, виконував обов'язки магістра новиків у Добромилі. У червні 1896-го року стає ігуменом львівського монастиря, де розгортає широку діяльність - і духовну і церковну: місіями, реколекціями, проповідями. В 1897-му році обрано його протоігуменським секретарем і єпископським комісарем Василіянок і Служебниць. В тому ж році, разом з о. Платонідом Філясом, о. Андрій Шептицький заснував у Жовкві релігійно-народний місячник "Місіонар", який мав великі заслуги для католицького освідомлення народу. Виходив він безперебійно аж до 1944-го року. Опісля о. Андрій став префектом богословських студій у василіянській кристинопільській обителі, де й застала його номінація на станиславівського єпископа, а саме: 17-го вересня 1899-го року.

У Станиславові, як ми вже згадували, владика Андрій Шептицький розгорнув з великою ревністю широку й плідну архипастирську працю поміж духовенством і народом. Та, через рік, помер галицький митрополит Куїловський, у травні 1900-го року. Очі всіх звернулися на молодого станиславівського єпископа, й уже 17-го грудня 1900-го року папа Лев XIII-ий назначив Шептицького митрополитом

галицьким. Дня 17-го січня 1901-го року він вступив на галицький митрополичий престол, на якому перебув до 1-го листопада 1944-го року, з великою користю для Української Католицької Церкви й народу, розгортаючи широку діяльність духовну, церковну, культурну й всенародну.

2. Діяльність митрополита Андрея Шептицького в роках 1901 - 1920.

Титулярна Львівсько-Галицько-Кам'янецька Архиєпархія мала з початком XX-го сторіччя один мільйон чотириста тисяч вірних у 725 парафіях, під духовним проводом майже тисячі священиків. Власне така розлогість вимагала від львівського архиєпископа великої праці, постійних відвідин парафій, повчання, проповідування, катехизування, що стало наче програмою душпастирської праці в архиєпархії. Згодом митрополит майже щороку видаватиме послання до духовенства і вірних про найрізнорідніші духовні й церковні справи, і навіть про загально-культурні й народні. Як єпископ і митрополит, він брав участь у краєвім сеймі у Львові, та був членом вищої Палати в центральному сеймі у Відні.

а/ Віднова чернецтва і духовного життя.

У першому десятиріччі своєї архипастирської праці, митрополит звернув увагу передусім на духовні потреби своєї церковної провінції.

Митрополит Андрій звернув свою увагу перш усього на чернецтво і його місію для добра своєї Церкви і народу. Звернув він свою пильну увагу на розвиток і працю свого Чину Василіян, зокрема ж Василіянок, і почав працю над їх обновою. У 1909-му році митрополит уклав і видав устав митрополита Рутського для Василіянок. Аби ще більше посилити чернече духовне життя у своїй митрополії, владика Андрій вирішив оновити давнє чернецтво, оформивши в 1905-му році устав і монастир Студитів у Скнилові, поблизу Львова, а в 1910-му році уклав для них окремий чернечий типікон. Опікувався ними особисто, згодом же своєму братові Казимирові-Климентові передав провід і опіку над ними. У львівському Студіоні оснував він спеціяльну бібліотеку. Студити помітно розвинулися, маючи перед другою світовою війною 6 монастирів у Галичині, що налічували 132 монахів Студитів різного ступеня. Крім цього цей Чин створив свою жіночу вітку - Студиток - у Яхтарові біля Унева й у Буківцях біля Львова - майже 50 черниць. Цей Чин відіграв свою духовну ролю серед українського народу.

Коло 1910-го року задумав митрополит спровадити до Галичини і монахів Редемптористів, приміщуючи їх спочатку в Уневі, а відтак у Збоїськах біля Львова, й у Городку, де був їхній новіціят.

ОО. Редемптористи спричинилися до виховання молоді та релігійної обнови народу, і перед другою світовою війною створили вони серед українського народу в Галичині 5 осідків.

У 1906-му році митрополит Андрій організує прощу з духовних і мирян до Святої Землі, в кількості 500 осіб. Вона піднесла помітно духа в Галицькій Митрополії. Для скріплення парафіяльного

клиру, в роках 1906-1907, митрополит доклав усіх старань, щоб відкрити духовні семінарії у Станиславові й Перемишлі та щоб підготувати майбутніх професорів. Здібніших студентів висилав він на вищі богословські студії до Риму, Відня, Інсбруку і Фрайбургу. Це був далекосяглий задум для Української Церкви в Галичині, яка здобула визначних чеснотою й наукою священиків, що вірно послужили Церкві й народові в пізніших роках.

б/ Добір нових єпископів для вірних у Галичині й на еміграції.

Другим великим ділом першого десятиріччя митрополитування Андрія Шептицького було те, що він подбав про нового, гідного єпископа для незаміщеної Станиславівської єпархії в особі Григорія Хомишина, в 1904-му році. Владика Григорій управляв тією єпархією аж до 1945-го року і помер у совітській тюрмі, 17-го січня 1949 року, як ісповідник - за свою католицьку віру і християнську працю для Церкви і народу, і велику особисту праведність. Коли ми вже при Станиславівській єпархії і заміщенні її в особі ректора Львівської Семінарії - Григорія Хомишина, то згадаємо ще коротко і про цю важливу постать, яка також у протязі 45-ти років початку сторіччя очолювала згадану єпархію і брала живу участь у всіх подіях нашої Церкви аж до 17-го січня 1949-го року, коли вона відійде від нас, перейшовши Голготу особистих і народних страждань нашого часу. Саме тоді, коли митрополит Андрій Шептицький, у 1901 році, перейшов зі Станиславова до Львова, силою митрополичих прав йому припало подбати про його наступника у Станиславові. Але щойно після трьох років підшукав він відповідного кандидата, і навіть проти застережень намісника Галичини, графа Андрія Потоцького, провів свою кандидатуру у Відні та в Римі.

Владика Григорій Хомишин народився в убогій селянській родині, в селі Гадинці, Гусятинського повіту, дня 25-го березня 1867-го року. Після народної школи в родинному селі, закінчив гімназію в Тернополі 1888-го року, а тоді вступив до Львівської Семінарії, студіюючи філософію й богослов'я у Львівському Університеті. Дня 19-го травня 1893-го року був рукоположений на священика владикою Куїловським, де став катедральним сотрудником у Станиславові та шкільним катехитом. Згодом, у 1899-му році, у Відні осягнув о. Григорій докторат богослов'я. Своєю популярністю між простолюддям, своїм простим походженням, своєю українською свідомістю, вживанням українського фонетичного правопису, викликав о. Григорій застереження збоку місцевих москвофілів та польських кіл, а то й своїх співбратів по священстві. У 1902-му році покликав його митрополит Андрій Шептицький до Львова на ректора семінарії, в якій навчалися богослови всіх трьох єпархій і навіть дехто з Закарпаття.

Дня 19-го червня 1904-го року митрополит Андрій, в асисті перемиського владики Чеховича і львівського вірменського архиєпископа Теодоровича, висвячує о. Григорія на єпископа станиславівського.

Серед настроїв упередження й очікування Капітули й декого з клиру, почав новий єпископ спасенну архипастирську працю у своїй єпархії. Історики твердять, що ні один з владик нашої греко-католицької Церкви не був так довго і так систематично напастований нашою ліберальною і радикальною пресою на початку цього сторіччя, як саме владика Григорій Хомишин.

Незважаючи на це все, владика Григорій ревно і з повною самопосвятою віддався праці над піднесенням духовного і релігійного життя єпархії, яка довгий час перебувала на маргінесі Галицької Митрополії. В 1906-му році започаткував він Станиславівську Семінарію для нового духовного доросту своєї єпархії. Опісля віддався цілком візитаціям єпархії, дбаючи про піднесення релігійного вироблення народу: проповідями, місіями, реколекціями, доброю пресою, соборчиками, організуванням братств, основуванням монастирів Василіян, Василіянок, Служебниць і Редемптористів, даючи відповідні фундації, поборюючи антиклерикальні та безбожницькі напрямки.

Єпископ Хомишин часто захищав справи Церкви в Галицькому Сеймі за Австрії, згодом у Національній Раді Західної України, коли вона діяла у Станиславові. Світова війна 1914-их років застала єпископа Хомишина поза кордонами своєї єпархії, а після того, як вивезено митрополита Шептицького у глиб Росії та після смерті перемиського єпископа Чеховича у 1915-му році, Хомишин мусів управляти майже всією галицькою провінцією.

Після війни владика Хомишин став ініціятором української католицької народної партії, яка сформилася під назвою "Українська Народна Обнова". Народні й релігійні церковні потреби казали владиці Григорієві стати покровителем видання тижневиків "Нова Зоря" та "Правда", й місячника "Добрий Пастир". Написав він також декілька брошур на душпастирські і релігійні теми, як народну місію та книжку "Українська проблема". Його помічником став єпископ Іван Лятишевський, який на своїх плечах ніс увесь тягар проводу єпархії в часи лихоліття другої світової війни, коли владиці Григорію Хомишинові було вже 73 роки життя.

Після того як радянська влада заарештувала владику Григорія, разом з іншими членами ієрархії Української Католицької Церкви в 1945-му році, його вивезено і засуджено, також з іншими владиками. Він помер у київській тюрмі на 82-му році життя, і майже 45-му єпископства, як ісповідник Христової віри, дня 17-го січня 1949 року. Його жертва - свідок майже цілого його владичого життя - недаремна і діла його свідчать перед Всевишнім.

Черговим старанням і заходами митрополита Андрія Шептицького було назначення Апостольським Престолом, у 1907-му році, першого українського католицького єпископа в Америці, василіянина з Галичини, славного місіонера і проповідника, о. Сотера Ортинського.

Українська еміграція у Сполучених Штатах Америки, що пішла за Океан у пошуках за хлібом і свободою, походила головно з Галичини і Закарпаття. Вона, не відчужившись від свого народу, здобувала позиції й організувалась у громадській, культурній та церковній ділянках. Слов'яни, як знаємо, почали масово емігрувати до Північної Америки щойно в половині XIX-го сторіччя, а між ними останніми вибрались туди й українці. У 1890-их роках емігрують до Америки більші групи зі східної Галичини й Буковини, тим часом як у 1870-их роках емігрують передусім з західного Закарпаття і Лемківщини. Головними стейтами, в яких вони поселились, були: Пенсильванія, Вірджінія і Дакота. В роках 1899-1914 емігрувало до Америки 260.000; після воєнної перерви, в роках 1919-1939 - лише 15.000. Згодом прийшла політична еміграція після останньої світової війни в роках 1947-1959. До Америки прибули тоді ще 80.000 емігрантів. Щойно згодом почали здійснювати точніші обліки еміграції, подаючи різні числа, нпр., в 1935-му році - коло 800.000 ук-

раїнців, з того 90 відсотків грекокатоликів.

Церква була першою інституцією, до якої горнулися поселенці. В роках 1880-1900 більшість емігрантів належала до грекокатолицької Церкви, що залежала від латинських парафій та єпископів. Коли побудовано перші храми, прибули грекокатолицькі священики з Галичини і Закарпаття. У 1890-му році було в Америці десять наших священиків. Вони організували церкви і громади, дбаючи про всі церковні й культурні потреби емігрантів. Маленька громада православних з Буковини й України, не маючи своїх священиків, включилися до Російської Православної Церкви в Америці. Згодом більшість серед православних становили собою колишні східні католики, що перейшли на православ'я, задля таких причин, як: непорозуміння з латинськими священиками й єпископами /1891-1905/, введення неодруженості священиків /1910-1913/, переписування церковного майна на єпископів /1923-1929/, рух відокремлення закарпатців і пропаганда за перехід на православ'я /1929-1935/. Російська православна Церква давала їм єпископів та священиків. У 1890-му році закінчився період спільного перебування всіх українців в одній греко-католицькій Церкві. За рахунок українців католиків зросла православна громада в управі російської Церкви. З 1920-им роком почали творитися різні вітки української православної Церкви, як теж окремі групи протестантів і сектарів, які поселилися передусім у Північній Дакоті. У 1904-му році створили вони свої громади, спільно з американськими протестантськими громадами й у їхній залежності. Перший єпископ українців греко-католиків в Америці був з неповною владою, а тільки як генеральний вікарій кожночасного латинського єпископа, де проживали українські поселенці. Латинський єпископат Америки в той час був проти назначення східного єпископа. Свої також були невдоволені з такого стану, тому домагалися і незалежності, і жонатого духовенства, й обрядових окремішностей у церковному правопорядку. Щойно 1913-го року усунено ці та інші перешкоди. Єпископ став незалежним на основі окремої буллі папи Пія X-го, який оснував осібний екзархат у Філядельфії для всіх вірних східних католиків з Галичини і Закарпаття.

Екзархом став владика Сотер Стефан Ортинський. Народився він 29-го січня 1866-го року в Ортині, в Західній Україні. До Василіянського Чину вступив 1884-го року, а в 1891-му - прийняв ієрейські свячення. Після різних душпастирських і місіонерських праць, на пропозицію митрополита Андрія Шептицького і за згодою австрійського цісаря, дня 4-го липня 1907-го року, назначено його титулярним єпископом давлінським, владикою українців і закарпатців в Америці, з осідком у Філядельфії. Архиєрейські свячення прийняв о. Сотер у Львові від митрополита Шептицького. До Америки прибув з окремою буллею Пія X-го, з 14-го червня 1907-го року, якою нормувалася його влада, правопорядок духовенства, положення вірних тощо. В наслідок тяжких обставин, незадоволення вірних, розсвареного і свавільного духовенства, напруження взаємин з латинськими єпископами, перехід на православ'я - треба було окремої інтервенції Апостольської Столиці у 1913-му році й утворення екзархату. Все це, однак, виснажувало сили і здоров'я єпископа-екзарха і він, дня 24-го березня 1916-го року, помер несподівано на 50-му році життя, у Філядельфії. Після його смерті настало майже 8-літнє незаміщення екзархату. Керували ним тоді два генеральні вікарії: о. Петро Понятишин - для галичан, і о. Г. Мартяк - для закарпатців.

Цей поділ, як спадщина по давній Австро-Угорщині, залишився вже по нинішній день. У червні 1924-го року його остаточно санкціоновано назначенням двох єпископів-екзархів: Константина Богачевського, з осідком у Філядельфії, для українців католиків галицького походження, й о. Василя Такача для русинів закарпатського походження. Ці два мужі своїм довгим владицтвом перевели історію американських поселенців через першу половину нашого сторіччя. У 60-тих роках Церкву східного обряду в Америці розбудовано у дві осібні церковні провінції з окремими єпископами і митрополитами. Це все розвинулося з того зерна, яке засіяв був великий митрополит Андрій.

Уже з самих початків митрополитування Андрія Шептицького ми бачимо його працю на церковній унійно-екуменічній ділянці серед православних. Ними він ближче зацікавився був уже в Станиславові. Опісля, від 1905-го року, морально і матеріяльно допомагав російським католикам, а через них мав контакти з широкими православними російськими колами, як і з білоруськими. За ініціятивою митрополита Андрія Шептицького розпочався ряд зустрічей і конгресів між православними і католиками слов'янського світу у Велеграді, на Моравії/Чехи/ в роках 1907, 1909, 1911, а згодом, після війни, у 1924, 1927, 1932 і 1937 роках. У тих роках, і згодом, справа з'єднання Церков не сходила з уваги галицького духовенства і митрополита Шептицького, незважаючи на несприятливі обставини двох світових воєн і повоєнного лихоліття.

Під кінець XIX-го сторіччя, приблизно 1891-го року, розпочалась чтсленна українська еміграція до Канади, переважно з Галичини і Буковини. Головною спонукою еміграції було шукання хліба і землі, зокрема ж прихильна політика канадського уряду, який бажав заселити пусті простори західних провінцій. Наші селяни, дістаючи від уряду 160 акрів землі за символічну ціну 10-ти долярів, загосподарювали нові землі степових провінцій - Манітоби, Саскачевану й Альберти. На першому етапі, між 1890-1914 роками, прибуло туди коло 100.000 переселенців, які осіли у степових провінціях громадно, типічними сільськими осадами, які назвали своїми іменами.Тому до нині в Канаді знайдете такі оселі, як: Новий Київ, Галич, Бучач, Броди, Збараж, Золочів, Коломия, Снятин, Сокаль, Стрий, Тернопіль, Україна, Ярослав, Борщів і т.п. У періоді між двома світовими війнами прибуло до Канади біля 70.000 емігрантів високої національної свідомості, значне число інтелігенції, кваліфікованих робітників, купців тощо. Українці поселювалися у провінціях Онтаріо, Квебек і Британська Колюмбія.

Третій період канадської еміграції відбувся між роками 1947-1954 у зв'язку з лихоліттям другої світової війни, куди прибуло майже 35.000 української т.з. політичної еміграції. Ця еміграція внесла пожвавлення у суспільне, культурне і політичне життя спільно з нащадками давньої еміграції. За переписом 1951-го року в Канаді жило тоді 395.000 осіб українського походження.

Розуміється, що Церква відограла першу ролю в національному і релігійному житті українських канадських поселенців. Майже 80 відсотків канадських поселенців становили католики. Малий відсоток православних був з Буковини. Спочатку, не маючи своїх священиків, наші емігранти стали предметом заінтересування різних чужинецьких сект і місій, головно російської, та протестантів - пресвітеріян. За переліком з 1951-го року, в Канаді є 221.000 українців католиків, 111.000 православних і 63.000 євангеликів.

Канадські латинські єпископи, у протилежність до американських, старалися наладнати духовну обслугу українських емігрантів, звідомляючи про їхні потреби Апостольську Столицю в Римі і митрополита галицького Андрія Шептицького. Між 1897-1902 роках душпастирювало тут 5 наших священиків, яким допомагали канадські місіонери - Обляти. У 1902-му році прибули до Канади 4 місіонери Василіяни, черниці-Служебниці і кількох місіонерів Редемптористів,які розпочали плянове душпастирство поміж нашими поселенцями.

Митрополит Шептицький особисто прибув до Канади в 1910-му році, з нагоди Євхаристійного Конгресу в Монтреалі, та відвідав наших поселенців. Саме тоді митрополит Андрій обговорив справу з канадськими єпископами про потребу назначення окремого єпископа для українських емігрантів у Канаді. Ідучи назустріч проханню митрополита Андрія, папа Пій Х-ий, у 1912-му році, назначив першого єпископа для українських поселенців у Канаді, львівського крилошанина - о.д-р. Миколу Будку.

Єпископські свячення прийняв Микита Будка з рук митрополита Андрія у Львові, у жовтні 1912-го року, а в грудні переїхав він уже до Канади, і там осів у Вінніпегу. Мав єпископ Будка повну юрисдикцію для всіх українців у Канаді. Новий владика застав тут уже 80 церков і каплиць, 3 школи, малу Семінарію, тижневик "Канадський Русин", братство св. Миколая, різні церковні і світські організації та біля 80.000 вірних. Він подбав про державну легалізацію Церкви, як правову Корпорацію, на яку вписувано всі церкви і церковні маєтки. В 1914-му році владика Будка відбув перший синод, на котрому складено окремі правила, якими нормувалася вся дальша душпастирська праця. На тлі маєткових інкорпорацій дійшло згодом до непорозумінь та спорів, внаслідок чого 1918-го року частина вірних відступила і створила українську греко-православну Церкву. З цим скінчилася перша організаційна фаза українських поселенців у Канаді.

У 1918-му році українсько-канадська Церква мала вже 47 священиків, 229 парафій та місій, новіціяти Василіян, Редемптористів і черниць Служебниць, різні церковні й національні організації та понад 100.000 вірних.

У 1927-му році єпископ Будка зрікся управління єпархії й повернувся до Львова, де став генеральним вікарієм і помічником митрополита Андрія. Його наступником у Канаді став у 1929-му році єпископ Василій Ладика. Він розгорнув місійну діяльність, збільшив парафії і духовенство, впливав на збільшення національних і громадських організацій.

За його старанням Апостольський Престол у 1948-му році розподілив Канаду на три екзархати-єпархії: Східну, Центральну і Західну; в 1951-му році центральну частину розподілено на дві єпархії: Вінніпезьку і Саскатунську; в 1956-му році створено Канадську Митрополію Української Католицької Церкви, яка налічувала 266 священиків, 590 парафій, місій і понад 300.000 душ.

в/ Перша світова війна/1914/, ув'язнення митрополита Шептицького /1914-1916/ і доля Української Церкви.

У серпні 1914-го року вибухла перша світова війна, яка протривала чотири роки. Приводом для цієї війни стало вбивство австрійського престолонаслідника Фердинанда сербським націоналістом у Сараєво, дня 28-го червня 1914-го року. На це Австрія, заохоче-

на Німеччиною, відповіла війною сербам, яким на поміч ішла Росія. Спочатку ж у війні взяло участь 8 держав, з 732 мільйонами чоловічого населення, наприкінці ж війни заангажовано аж 33 держави, з півтора мільярдом населення, тобто 75 відсотків тодішнього населення земної кулі. Під час цієї війни змобілізовано 74 мільйони війська: у країнах Антанти 48 мільйонів, а в німецько-австрійському бльоку - 25 мільйонів.

Крім загальних цілей, перша світова війна мала різні інтереси територіяльного, економічного, престижевого й національного характеру, не виключаючи й ідеологічного.

Майже 3 і пів року українські землі, зокрема ж Галичина, зазнавали воєнного лихоліття, тяжких матеріяльних та моральних втрат, знайшовшись між двома вогнями. З одного боку, швидкий наступ російських військ поставив галичан віч-на-віч перед російською дійсністю і політикою, що йшла "визволяти однокровних братів", в першу чергу від їхнього українства і католицизму, та всякого самостійництва. З другого ж - Австрія почала звинувачувати українське населення в "русофільстві", нап'ятновуване вже довгий час польсько-мадярськими колами, як державна зрада. Це було окреме лихоліття, що вплелося у воєнні дії і воєнну руїну перших років війни, чергуючися в тих роках з загальними мілітарними невдачами.

Вже 3-го вересня 1914-го року російські війська зайняли Львів та посувались далі на Захід. Дня 19-го вересня 1914-го року, арештовано митрополита Андрія Шептицького і вивезено до російської головної квартири, згодом же до Києва, а звідтіль - у глибину Росії: спершу до Курська, згодом до тюрми - монастиря в Суздалі, а врешті до Ярослава, де він пробув як царський в'язень до березневої революції 1917-го року. Митрополит Андрій Шептицький став символом українського сепаратизму і східного католицтва Української Церкви в Галичині. Це власне було причиною його негайного ув'язнення царським російським урядом.

Митрополит Андрій, після звільнення, негайно взявся до ладнання загальноцерковних справ. У Петербурзі відбув він синод російських католиків, назначив екзархом Леоніда Фйодорова, поназначував генеральних вікаріїв для депортованих в Росію галичан, пароха для українців католиків у Києві. Дня 10-го вересня 1917-го року митрополит Андрій повернувся до Львова, де пробув півтора року, щоб у 1919-му році знову податися на Захід і там шукати допомоги й опіки для свого народу й Церкви перед посяганнями поляків.

Перемиський владика Константин Чехович помер у зайнятім росіянами Перемишлі, 28-го квітня 1915-го року, і єпархія була незамі щена аж до висвячення нового єпископа Йосафата Коциловського, ЧСВВ, дня 28-го серпня 1917-го року. Він керував перемиською єпархією упродовж 30-ти років, аж до свого ув'язнення радянською владою. Він помер у київській тюрмі як ісповідник віри в 1947-му році.

Владика Йосафат, ЧСВВ, на світі Йосиф Коциловський, народився у Пакошівко, на Лемківщині, 3-го березня 1876-го року. Після середніх студій, у 1895-му році, розпочав австрійську військову офіцерську школу, яку закінчив з успіхом. Однак, військова кар'єра не вдоволяла шляхетної душі надійного офіцера, тож він рішається виїхати до Риму на теологічні студії. У Римі осягає докторат з філософії і теології, а 9-го жвотня 1907-го року приймає ієрейські свячення. Отець Йосиф спочатку виконує обов'язки віцеректора

і професора духовної Семінарії у Станиславові, але вже у жовтні 1911-го року вступає на новіціят ОО.Василіян, приймаючи монаше ім'я Йосафат.

Як монах о. Йосафат Коциловський визначався духом строгої дисципліни, глибокої покори та любові до молитви. Був професором богослов'я у Лаврові, давав місії для народу, провадив реколекціями для різних груп вірних. Під час першої світової війни, в роках 1915-1916, о. Йосафат опинився на Моравії, де був назначений ректором тимчасової української богословської Семінарії у Кромержах на Моравії, де було до 75 українських семінаристів з різних українських єпархій. Після відступу російських військ о. Йосафат вертається до Галичини і, 30-го червня 1916-го року, складає свої довічні чернечі обіти. Саме тоді відійшов до вічності перемиський владика Константин Чехович/28-го квітня 1916 р./. На його місце, за старанням митрополита Андрія, назначено ревного ієромонаха Йосафата Коциловського, який прийняв єпископські свячення 23-го вересня 1917-го року в Перемишлі. Кир Йосафат Коциловський з апостольською ревністю виконував свій архипастирський обов'язок, під час воєнного і повоєнного лихоліття. Брав живу участь у всіх подіях свого народу і його Церкви. В 1921-му році заснував семінарію, відновив та пожвавив церковні організації, старався про пожвавлення народних місій та реколекцій, про помноження релігійної книжки і преси. Вів завзяту боротьбу з релігійними сектами, організував молодь у рядах Католицької Акції. Своїми архиєрейськими відвідинами і понад сотнею "Пастирських листів" владика Йосафат Коциловський був справжнім батьком і духовним провідником народу своєї розлогої єпархії. В ній було понад 50 сиротинців, а в повоєнні часи збільшилась їх потреба. Тоді владика Йосафат заснував для цього завдання окреме згуртування Сестер св. Йосифа, для яких сам уклав правила й Устави та подбав про апостольське потвердження. Це згуртування вело 14 сиротинців з 8.500 сиріт. Владика Йосафат відважно і рішуче захищав релігійні, культурні, національні та економічні інтереси і права свого народу. Його рішучі меморіяли в обороні української католицької Церкви вельми обурювали польські кола, що намагалися навіть усунути його з владичого престолу.

Правдива Голгота Кир Йосафата Коциловського і його єпархії зачалася у вересні 1939/го року, коли східну частину єпархії з Перемишлем зайняли більшовики, які негайно замкнули духовну семінарію, знаціоналізували єпархіяльні добра, позбавляючи єпископа засобів до життя. Опісля владика перебув трирічну німецьку окупацію, щоб, у липні 1944-го року, знову зазнати правління більшовицької влади. У вересні 1945-го року польська служба Безпеки у Тарнові і Ряшеві ув'язнила владику Коциловського, якого звільнено у січні 1946-го року. А 26-го червня 1946-го року польські і совітські вояки, серед знущань і побоїв, насилу вивезли владику Ісповідника на схід Совітського Союзу. Скитаючись по різних тюрмах, вкінці комуністична влада рішила преосвященного Коциловського поставити на суд у Києві, якого він не дочекався. Дня 17-го листопада 1947-го року помер він у київській в'язниці смертю мученика й ісповідника Української Католицької Церкви.

Майже ввесь час світової війни Українська Католицька Церква Галичини, Закарпаття і Буковини зазнавала церковного лихоліття і її провід зазнав дошкульних втрат.

Галичина терпіла гніт від воєнної російської окупації й адмі

ністрації, від 1914-го до 1915-го року, і частково теж у роках 1915-1918. Російські війська прийшли до Галичини, як "визволителі руських братів" з германської і католицької неволі. Для Росії це була нагода розправитися з українським сепаратизмом галицького Піємонту. З приходом росіян у 1914-му році закрито всі українські газети і видавництва, книгарні, читальні та всі культурно-освітні установи. Скасовано рівноправність української мови у школах, судах і урядах. Заарештовано і вислано у глиб Росії українських діячів культури, громадського життя і Церкви. На місце виарештованих священиків наслано російське православне духовенство, яке діяло брутально під проводом єпископа Євлогія з Холма.

Місцями поголовно арештовано і засилано у глибину Росії українських священиків, інтелігенцію, маси свідомих селян і міщан, як це було за І-ої світової війни за твердженнями наочного свідка й історика Грушевського. Московський кадет Мілюков, на засіданні Думи в 1915-му році сказав публічно таке: "Ми відтрутили від себе рідний нам український нарід і затьмарили ясне обличчя великої визвольної війни". А єпископ Нікон у 1917-му році, відносно арештування митрополита Андрія і духовенства царськими військами, писав: "Ми знеславили Росію перед світом".

Не менше жертв між духовенством і мирянами спричинила Австрія Галичині за її уявне "русофільство", підготовлене російською пропагандою, загострене польсько-угорським цькуванням і звинуваченням у державній зраді, за це вивозила людей тисячами до Талергофу, Гнасу, Гмінду чи Терезієнштадту - до своєрідних концтаборів, де ті люди гинули. Австро-угорське військо дуже часто розправлялося з людьми на місцях, ув'язнюючи і виконуючи поголовні вбивства, розстріли чи вішання.

На 1917/18-ті роки випадає остання фаза світової війни, революційні рухи, які спричинила війна й українські визвольні змагання, що з собою взаємно переплелися своїми причинами, формами і наслідками.

При кінці 1918-го року капітулювали перед Антантою - Болгарія, Туреччина, Австро-Угорщина, Німеччина, і цим війну, як світову завірюху, закінчено. Впали королівства, імперії і царства, зійшли з престолів монархи, були розчленовані великодержави й імперії. В цій війні згинуло приблизно 10 мільйонів вояків, понад 20 мільйонів було поранено. Крім того коло 10 мільйонів мирного населення померло від епідемій та голоду.

Дня 8-го січня 1918-го року американський президент Вільсон проголосив своїх "14 пунктів" про самовизначення народів, після закінчення війни, головно на теренах розвалених імперій, які зрушили з місця національні проблеми.

Якже Російська, Німецька й Австрійська Імперії впали, прийшло до територіяльного розчленування цих багатонаціональних великодержав і постання самостійних і незалежних національних держав, за засадами самовизначення, проголошеними Вільсоном. Ця операція на тілі німецької й австро-угорської великодержав пройшла релятивно легко, зате багато труднощів і перепон, включно до нового кровопролиття, натрапили народи на терені царської Російської Імперії. Тут найбільше пролилось крові за національне визволення.

На заході переможна Антанта вплинула на постання самостійної післявоєнної Польщі, Чехословаччини, Литви, Латвії, Естонії, Фінляндії та інших держав.

Український народ в тому часі також не був бездіяльний. Вже 1-го серпня 1914-го року на західних областях постала Головна Українська Рада, яка видала свій маніфест до народу, створила т.з. Українську Бойову Управу; сформувалися Січові Стрільці й організувався Союз Визволення України. В 1915-му році почало діяти Загальне Українське Представництво для українців Австрії, якого метою було створення самостійної Держави України над Дніпром та територіяльної політичної автономії українського населення в Австрії. Дня 17-го березня 1917-го року постає в Україні Центральна Рада з Михайлом Грушевським у проводі, з програмою федерації з російським народом, на базі широкої автономії. Центральна Рада видала три історичні Універсали, якими утворювала тимчасовий уряд - перший Універсал 23-го червня 1917-го року; другий - у липні 1917, і третій - 20 листопада 1917-го року, проголошуючи Українську Народну Республіку в етнографічних межах. Вже у грудні 1917-го року більшовицька група, яка вимагала від Центральної Ради негайних аграрних реформ, почала свою дію проти новоутвореної України, за допомогою і під проводом російських більшовицьких військ з Петербурга. Вже в січні 1918-го року більшовицькі війська Муравйова вчинили масовий погром у Києві. Українське військо з урядом уступило до Житомира, а 9-го лютого 1918-го року Центральна Рада підписала Берестейський мир з центральними державами, і за ціну українського збіжжя, німецько-австрійські регулярні війська дали допомогу для наладнання внутрішніх справ України.

Дня 22-го січня 1918-го року був проголошений Четвертий Універсал Центральної Ради, в якому вже не орієнтуються на федеративність з Росією, а проголошують: "Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого залежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу". Вже 1-го березня 1918-го року українсько-німецькі війська зайняли знову Київ, де уряд почав творити відповідні інституції і закони. Україна була очищена від більшовиків; кордони охоронялися за допомогою союзних військ, але творення власної армії було утруднене, і мир з Совітською Росією не був підписаний. На практиці існувало двоєвладдя - народних і союзних чинників. Тоді було в Україні біля 800.000 німецьких, австрійських і угорських військ.

Політика гетьмана Скоропадського спиралась на ворожі Україні російські елементи. Внаслідок цього виявилися добрі і лихі сторони, знаходилися прихильники і противники, ідеалізатори і деніграторі гетьманської доби.

Гетьманові Скоропадському вдалося більш чи менш успішно ратифікувати домовлення з центральними державами, зробити замирення з Росією, устійнити кордони пограничних земель з Румунією, Кримом, Кубаньщиною, Донщиною і Польщею. Вдалось йому наладнати стосунки з Антантою та невтральними державами. У внутрішній політиці ладнано справи культурні. В ділянці церковній декляровано автокефалію чи тимчасову автономію Православної Церкви. З приходом німецьких військ настала жорстока аграрна реакція, і вона викликала незадоволення селянства і робітництва. Виникнули різні розрухи і розплати на соціяльному тлі, що дало привід для втручання більшовицьких агітаторів. Велися палкі дискусії про справедливу земельну реформу. Почались вербування людей до Добровольчої Української Армії. За гетьманату німці вможливили її творення, а провід цих військ, які ще існували, захопили росіяни. Існуючі військові з'єднання роззброєно і здемобілізовано. Залишилась лиш т.з. Запорізь-

ка Дивізія для охорони південно-східних кордонів.

Вже з самого початку постання гетьманату, з наростанням національного, земельного, соціяльного невдоволення, почала творитися політична опозиція з різних частин давніших партій під назвою Український Національний Союз, очолений В. Винниченком, та Всеукраїнський Союз Земств під головством Симона Петлюри.

Світова війна добігала свого кінця. Зростала орієнтація на Антанту і на відновлення "єдиної неділимої Росії". Почались переговори з гетьманом Скоропадським для створення коаліційного уряду, до якого ввійшло декілька міністрів. Гетьман врешті заявився за проукраїнську лінію. Однак, по закінченні війни, 14-го листопада 1918-го року, гетьман зважився проголосити федерацію з майбутньою "білою" антибільшовицькою Росією. Він змінив уряд, що й пришвидшило повстання мас народу проти гетьмана Скоропадського, під проводом Директорії, яка вже 19-го грудня 1918-го року в'їхала до Києва і відновила Народну Республіку. Дня 26-го грудня 1918-го року, окремою декларацією відновлено республіканські закони, долучуючи новий закон про передачу землі селянам від поміщиків, і то без викупу. Дня 23-го січня 1919-го року зібрався в Києві Трудовий Конгрес, - Конституанта другої Республіки.

Тим часом події в Наддністрянщині, в Галичині й на Буковині розгорталися дещо відмінним шляхом.

Українські делегати на Берестейському мирі не могли висунути вимоги прилучення підавстрійських областей до Української Народної Республіки, з осідком у Києві. Вони добилися лише таємного договору - до 31-го липня 1918-го року - створити з території Галичини і Буковини окремий автономний край, чого Австрія, з уваги на опір поляків, не здійснила. Однак, капітуляція Болгарії у вересні 1918-го року наблизила невідхильний розвал Австрії і треба було приготовляти сили для прийняття влади.

Дня 18-го жовтня 1918-го року Українська Парляментарна Репрезентація, за участю всіх наявних політичних сил і партій, уконституювалася в Українську Національну Раду і, спираючись на право самовизначення народів, проголосила це право дійсним для західних українських областей під Австрією. Головою Ради обрано Євгена Петрушевича і створено окрему делегатуру для Галичини; дві інші делегатури діяли у Відні й на Буковині. Дня 1-го листопада 1918-го року прийнято владу у Львові та в усіх важливіших містах і осередках. Німецькі війська демобілізувалися і залишили Галичину. Військові частини Галичини і Буковини дістали нову команду у Львові. Дня 9-го листопада прийнято офіційну назву "Західно-Українська Народна Республіка". Перший уряд, т.з. "Державний Секретаріят", очолив Кость Левицький, як голова Ради Секретарів, на які розподілено різні відомства справ.

Поляки, після 1-го листопада 1918-го року, виступили до явної боротьби з новопосталою Українською Державою, й уже 22-го листопада того року українські війська були змушені залишити Львів, відступаючи у східні частини Галичини. Рада й уряд перейшли до Станиславова і діяли там до квітня 1919-го року.

Дня 3-го січня 1919-го року в місті Станиславові Українська Національна Рада Західно-Української Народної Республіки, як представниця волі всіх українців колишньої Австро-Угорщини і як найвищий її законодавчий орган, урочисто проголосила з'єднання Західно Української Народної Республіки з Українською Придніпрянською Народною Республікою в одну суверенну Народну Республіку.

Дня 22го січня 1919-го року, при великому здвизі народу і війська на софійській площині в Києві, представники західних українських земель обмінялися з верховною всадою Української Народної Республіки грамотами про з'єднання.

Рік 1919-ий в історії визвольних змагань українського народу - це найважчий і переломовий. Наступні роки були тільки його дальшими наслідками. Той рік характеризувався і в західних і в східних областях України воєнними діями і невдачами. Західно-Українська Народна Республіка вела війну за свою незалежність з Польщею. Східна Українська Народна Республіка - з Росією, і з її головними забарвленнями - червоним і білим.

Українська католицька ієрархія не стояла мовчазно за наявності важливих воєнних подій. Уже 21-го лютого 1918-го року - владики Андрій Шептицький, митрополит галицький, Григорій Хомишин, єпископ станиславівський, і Йосафат Коциловський, єпископ перемиський, написали до народу спільне пастирське послання, подаючи в ньому вказівки, як лікувати воєнні рани, передовсім моральними і духовними снагами всього народу. Це послання кинуло багато світла на дальші події і явища народу в часи визвольних змагань за свою державність.

Під час трагічних змагань за свою державність у 1919-му році українська католицька ієрархія західних областей України вважала за потрібне і корисне виступити з своїм пастирським посланням, щоб духово скріпити свою воюючу паству і дати їй деякі вказівки та моральну підтримку в невдачах. Тому, дня 26-го серпня 1919-го року, на своїх нарадах у Перемишлі, українські ієрархи, під проводом митрополита Андрія Шептицького, написали спільне послання до духовенства і вірних про цю ситуацію, що мало своє велике значення.

У 1920-21 роках український народ і його держава опинилися в останній фазі змагань за своє самовизначення і незалежність між Польщею і Росією більшовиків.

За вимогами своєї давнішої і новішої історії та за національними претензіями новопостала Польща заявила претензії до Холмщини, Волині і Галичини. Тож вона, негайно після розвалу імперій у листопаді 1918-го року, зробила спротив українським змаганням до державної незалежності на цих землях. І уряд і Галицька Армія, створені у листопаді 1918-го року, захищаючи свої землі, були змушені відступати на Схід аж за Збруч. У половині 1919-го року Західно-Українська Республіка втратила свою всю територію, а об'єднавшись зі Східною Україною, зайнятою в українсько-російсько-більшовицькій війні, вона боролась на два фронти: проти більшовиків і Денікіна, тому Західна Україна не могла одержати власної й успішної допомоги.

Коли встоятись не було сили, довелось обом урядам Східної і Західної Української Республіки спільно шукати перемиря і союзу з Польщею проти спільного ще сильнішого ворога - Москви, поступаючись тимчасово навіть у важливіших справах як кордони - Волині й Галичини. Після великих труднощів, спротивів і воєнних невдач, 23-го квітня 1919-го року, Директорія уряду Симона Петлюри була примушена підписати Варшавський договір з Польщею, якого метою була війна зі спільним ворогом - більшовиками.

Після цього почалась польсько-українська війна проти більшовиків і це у двох формах: наступальній, коли спільними силами зай

нято Київ, і відступальній, коли більшовики підступили аж під Варшаву. Ця війна захопила теж землі Білорусі.

Польська суспільність у той час поділилася, орієнтуючись на загрозливість чи корисність майбутніх сусідів: вільної Росії чи України. Центральні партії і соціялісти воліли вільну Україну, страхаючись відродження російської агресивності. Але більшість політичних угрупувань боялись вільної української держави.

Польський уряд, не без впливу Антанти, вибрав посередню лінію. Готувався до війни з більшовиками, але за партнера взяв Україну лише частково, за рахунок Галичини та частини Волині.Свою участь у війні з більшовиками обмежив лише до двох дивізій. Варшавський договір визнавав лиш Директорію Симона Петлюри, з її владою у Наддніпрянщині, а кордон з Польщею назначено по лінії Збруча, давньою австрійсько-російською границею.

Галицьке суспільство і його уряд запротестували проти вчиненого насилля такого договору Польщі з Директорією Симона Петлюри на шкоду Галичини.

Все ж таки почалась польсько-українська кампанія і збройний похід через Білорусь на Київ, який здобули 7-го травня 1919-го року. Але в місяці серпні більшовицькі війська підступили під Львів, Замость і Варшаву. Спільними силами під Замостем і Варшавою розбито більшовицький наступ на захід, і почався протинаступ і відтискання совітських армій на схід, досягнувши на півдні річки Збруч-Дністер та лінії Шаргород-Бор-Літин.

Після цих втрат більшовики просили перемир'я, і Польща, зламавши Варшавський договір з Україною, під поштовхом Антанти, пішла на переговори в Мінську, згодом же в Ризі, Латвії, а український партнер опинився у скрутній ситуації уряду з півночі.

Зраджена Польщею,Наддніпрянська Україна продовжувала боротьбу з більшовиками, спершись на новий союз з білоросіянами і кубанцями. Це була радше партизанка окремих відділів, очолена повстанськими силами Юрія Тютюнника. Такі повстанські загони діяли на Поділлі, в Київщині, Катеринославщині та на Полтавщині аж до 1924 року.

Наддніпрянський уряд і рештки його війська опинилися в Тарнові й інших концентраційних таборах. Таким чином українські збройні визвольні змагання припинилися аж до часів другої світової війни. Змагалась хіба що дипломатична й культурно-національна дія українців на еміграції.

Дня 18-го березня 1921-го року представники совітської Росії і Радянської України, з одного боку, та Польщі - з другого, підписали Ризький мир за рахунок Білорусі, Литви і України. Ним формально закінчилася польсько-українська війна з більшовиками 1919-1920 років. Договір оцей ратифіковано дня 30-го квітня 1921-го року і він був дійсним до 17-го вересня 1939-го року, коли його анулював совітський уряд окупуванням частини України і Білорусі.

Довгі роки світової і національної війни в Галичині - крім воєнних втрат матеріяльного, людського, суспільного та морального характеру, які треба було відновляти великим трудом та працею - нанесли також великих втрат церковним і духовним інституціям. Їх треба було грунтовно відновити, щоб не припинювати нормального життя народу, Церкви й духовенства.

3/ Життя Церкви й українська католицька ієрархія в Галичині і на поселеннях між першою і другою світовими війнами 1921-45.

а/ Українська католицька ієрархія у повоєнні часи.

Ієрархія очолює організацію, життя і діяльність кожної Церкви, зокрема ж розсіяної в різних країнах Української Церкви. Перша світова війна і повоєнне лихоліття вдарило зокрема боляче по цій інституції і її представниках. Треба було її оновлення і наладнання у батьківщині й на поселеннях. Тому розглянемо коротко повоєнне життя і розвиток Української Католицької Церкви в Галичині, під новою займанщиною Польщі, на Закарпатті, в Югославії, та на еміграції в Америці й у Канаді.

Стан і ситуація Української Католицької Церкви в Галичині.

Після воєнного лихоліття, яке бачило львівського митрополита Андрія Шептицького ув'язненого і депортованого, перемиську катедру протягом довгих років незаміщеною, а станиславівського владику на скитанні поза границями своєї єпархії, всі єпископи в 1920-их роках були знову на своїх місцях і становищах, виконуючи свій архипастирський провід.

Встановлення конкордату - домовлення між Апостольським Престолом і Польщею, 10-го лютого 1925-го року, принесло чимало користей українській католицькій Церкві в новій окупаційній займанщині. Найперше зрівняно всі обряди перед державним і церковним правом і забезпечено право на свободу організації, життя, праці духовних служінь українцям католикам, поставивши їх на канонічно правну площину, з такими ж вольностями збоку держави.

Запевнено свобідний, вільний від уподаткувань ужиток церков, інститутів і монастирів. Апостольський Престол застеріг собі виключне право вибирання правлячих єпископів і їх помічників, без жодних обмежень. Уряд міг висувати застереження політичного характеру перед їх назначенням, але тільки правно доказні. Парохів настановлював єпископ, а уряд міг також висувати доказні політичні застереження, які єпископ був у спромозі відкинути і пароха церковно-правно настановити. В ділянці шкільництва і релігійного виховання українська Церква в т.з. панській Польщі мала широкі можливості. Було запевнене християнське навчання у школах і повна свобода виховання клиру в малих і великих семінаріях. Відтоді розпочинається розквіт т.з. малих семінарій, а велика семінарія у Львові розбудується згодом у Богословську Академію, на взір університету, з двома факультетами і різними інститутами. Для кожного єпископа запевнено в конкордаті єпископа-помічника.

Однак, польський уряд не погодився на підлеглість українських вірних південно-західних земель галицькому митрополитові, ані щоб на цих теренах міг він виконувати католицьку церковну місію між православними. Саме тоді постає т.з. "Сокальський кордон" для українського католицизму, який треба було обійти назначенням апостольського візитатора в 1931-му році, в особі Миколи Чарнецького, який

керував численними місійними станицями на тому просторі. Згодом прийшло до віділення від Галицької Митрополії Лемківщини і назначення окремого апостольського адміністратора в 1933-му році, проти інтересів і суцільності української Церкви, а з метою польщення церковного і національного життя.

Конкордат давав, як ми згадали, Апостольському Престолові вільну руку подбати про скріплення української ієрархії помічниками, для кращого управління цими розлогими єпархіями та їх духовенством і вірними, яких потреби дедалі більш зростали.

Дня 10-го лютого 1926-го року назначено для Перемишля єпископа-помічника в особі молодого й енергійного Григорія Лакоти. Давав він свою архипастирську допомогу своєму ординарієві Йосафатові Коциловському аж до часу лихоліття другої світової війни та спільно з ним зазнати депортації, ув'язнення і смерті ісповідника віри.

Дня 20-го жовтня 1929-го року висвячено о. Івана Бучка на єпископа-помічника львівського - для митрополита Андрія Шептицького. Трудився він в розлогій Львівській Архиєпархії понад 10 років, поки Боже Провидіння не послало його візитатором до заокеанських поселень. З 1946-им роком стає Іван Бучко архипастирем скитальців на довгі роки повоєнного лихоліття. Щойно відтак була можливість скласти тягар цієї непосильної праці на плечі багатьох, розбудувавши ієрархічно західноєвропейську скитальщину. В цьому його незаперечні заслуги.

Дня 26-го січня 1930-го року висвячено для Станиславова єпископа-помічника в особі Івана Лятишевського, який поділяв пастирську працю і труди, подолував перешкоди, зазнав в'язниці й ісповідництвом засвідчив віру свого ординарія та прийняв вінець мучеництва в роки лихоліття другої світової війни.

З 1919-им роком українське Закарпаття знайшло своє напівавтономне становище в Чехословацькій Республіці, де єпископом був Антоній Папп/1912-1924/ промадярського наставлення.

У повоєннім лихолітті на Закарпатті вибухла релігійна боротьба між католиками і православними. У тій війні католики втратили майже 100.000 вірних на користь православ'я. Єпископ Папп показався безрадним. Тому Апостольський Престол, відкликавши його на становище мішкольського адміністратора в Мадярщині /14-го липня 1924/, на його місце назначив Петра Ґебея мукачівським єпископом / 1924-1931/. Владика Петро, припинивши релігійну боротьбу, завів лад в єпархії й започаткував нову добу в її житті, хоч мав великі труднощі від змадяризованого духовенства.

У Пряшівській єпархії єпископом був Степан Новак/1913-1920/, який у 1918-му році усунувся з рацій політичних в Мадярщину, а єпархією управляв генеральний вікарій Микола Руснак. У 1922-му році адміністратором Пряшівської єпархії став крижівський єпископ Діонісій Няраді/1922-1927/. Дня 20-го лютого 1927-го року прийняв єпархіяльне управління Пряшівської єпархії новоназначений адміністратор єпископ Павло Ґойдич,ЧСВВ. Владика Павло підніс духовне, культурне і церковне життя Пряшівщини, розвинув єпархіяльне шкільництво і розбудував єпархіяльні установи. Підвищений до гідності пряшівського ординарія в 1940-му році, перевів єпархію через другу світову війну, поки воєнне лихоліття не відібрало йому насильно управління єпархією, а його самого не вкинуло до в'язниці, в якій він помер, як ісповідник католицької віри, 19-го липня 1960-го року.

У 1950-му році єпископом-помічником Пряшівської єпархії став Василь Гопко.

Крижевацька єпархія в Югославії не натрапляла на великі національні труднощі у новій політичній дійсності.

Протягом війни та після неї перевів цю єпархію бачванський єпископ-адміністратор Діонісій Няраді/1914-1940/, що управляв нею від 1920-го року як єпископ-ординарій з апостольським духом, спомагаючи,як адміністратор і візитатор,інші єпархії Закарпаття, як Пряшівську, Мукачівську та Церкву Закарпатської України в часах її короткої самостійності/1938-39/, як візитатор. Владика Діонісій народився в Руськім Керестурі, 1874-го року. Обов'язки священика виконував з 1899-го року. Був ректором Крижевацької семінарії в Загребі. Помер він у часі апостольської візитації, 14-го квітня 1940-го року, на пастирській стійці, як окраса закарпатських ієрархів.

Після першої світової війни прийшли також помітні зміни між українською ієрархією на поселеннях.

У березні 1916-го року помер перший єпископ українців в Америці, Сотер Ортинський. Протягом восьми років той екзархат вели два апостольські адміністратори: о. Петро Понятишин - для галичан, і о. Гавриїл Мартяк - для закарпатців, поки в 1924-му році Апостольський Престол не поділив одинокий досі екзархат на два, назначуючи двох екзархів.

Дня 5-го травня 1924-го року піттсбурзьким екзархом став Василь Такач, родом з Вучково в Мармарощині, на Закарпатті. Управляв він цим екзархатом, як людина золотого серця, аж до самої смерті, 13-го травня 1948-го року. В 1963-му році прийшло до осну вання нових єпархій для закарпатців, а в 1970-му - навіть цілої митрополії з трьох єпархій.

Дня 8-го травня 1924-го року був назначений і другий, філядельфійський екзарх для галичан в Америці, в особі перемиського крилошанина Константина Богачевського, родом з Манаїва в Галичині. Прийнявши управління екзархату серед церковних спорів за маєтки і неодруженість священиків, він урешті-решт добився великих успіхів в ділянці духовній і громадській. Засновував цілу сітку парохіяльних шкіл і інституцій. Дочекався заснування двох інших єпархій з єпископами та був учасником осунвання, 1957-го року, окремої митрополії для галичан в Америці, складеної з трьох єпархій. Митрополит Константин Богачевський помер у січні 1961-го року, як перший митрополит українських поселенців в Америці, вписавшись невигладно в історію українських поселень та їхньої Церкви.

На українському поселенні в Канаді також настали зміни в ієрархії за повоєнних часів. У 1927-му році перший єпископ українців у Канаді, Микита Будка, повернувся до Львова, передавши управління того екзархату у молоді місіонерські руки Василя Ладики,ЧСВВ, який прийняв єпископські свячення 14-го липня 1929-го року. За почином єпископа Василя розподілено українську Церкву в Канаді на чотири екзархати-єпархії у 1948-му році й основано митрополію в 1956-му році, саме перед його смертю, 1-го вересня.

б/ Обнова церковних інституцій і духовного життя після першої світової війни.

Довгі роки світової і національної війни в Галичині, крім воєнних втрат матеріяльного, людського і суспільного характеру, нанесли великих втрат церковним і духовним інституціям. Тож, треба було їх негайно відновити, щоб не припинювати нормального життя Церкви і народу. Перш за все оновлено духовні семінарії і церковні інституції.

Вже 21-го лютого 1921-го року папа Венедикт ХУ-тий повідомив львівського митрополита Андрія Шептицького про відновлення української Папської Семінарії св. Йосафата в Римі, яка від 1915-го року була закритою, внаслідок війни Італії по боці Антанти. Колегія знову розкрилась для всіх українських єпархій. У Римі була змога виховувати на свободі своїх визначніших духовних синів.

Слідом за цим прийшло відновлення Львівської Духовної Семінарії. Від листопадового зриву 1918-го року та боїв за Львів, після його окупації, польське військо зайняло для воєнних цілей також будинок Львівської Духовної Семінарії, яку окуповано впродовж кількох років. Аж за посередництвом папи Пія XI-го, у вищої державної військової влади, під кінець 1920-го року будинок повернено митрополитові Андрієві. З 1920/21-им роком богослови почали нову історію Львівської Семінарії, під проводом ОО. Василіян,якої ректором був о. Теодосій Тит Галушинський, а його помічниками - отці Кисіль, Демчук і Маркевич. Студії було зорганізовано в окремий богословський факультет греко-католицької Духовної Семінарії. Його відтак переіменовано на "Архиєпископський Богословський Ліцей". За неповних вісім років цю Духовну Семінарію розбудовано до розмірів Львівської Богословської Академії - до майже університетського рівня. Вже в 1929-му році митрополит Андрій Шептицький зорганізував на університетський лад вищу церковну школу "Богословську Академію" у Львові, у приміщеннях Семінарії з філософічним і богословським факультетами. Мала вона майже 40 професорів. У першому десятиріччі своєї діяльності ця Академія налічувала 2750 звичайних і надзвичайних слухачів, і видала 415 абсольвентів, священиків і мирянських діячів. До другої світової війни - 1939-го року - безперебійно був ректором о. д-р. Йосиф Сліпий, пізніший митрополит і кардинал.

Крім викладів і різних докладів-рефератів на конгресах, Академія зазначила свою наукову діяльність 22-ма томами "Праць Греко-католицької Академії у Львові". Академія зібрала окрему спеціялізовану бібліотеку, що в 1939-му році нараховувала вже близько 8.500 томів, особливо цінних видань. Академія зорганізувала свій окремий Музей, який мав кілька відділів, зокрема церковного характеру, і якслід розбудований відділ археологічний. Заходами Музею здійснено розкопки деяких старинних церков, зокрема ж у Галичі.

Один досвідчений у католицькій університетській системі бельгійський учений писав: "Величавою реалізацією католицької науки на Сході є Львівська Академія, якої рівень у цих кількох роках піднісся до найкращих богословських факультетів в Європі".

Однак, задля політичної ситуації займанщини, аж до свого кінця, Академія не виборола собі права, хоч у дійсності того заслуговувала, щоб надавати докторські ступені.

Після першої світової війни прийшло відновлення життя Студитів, Редемптористів і наладнання василіянських богословських студій.

Колишня Лавра Студитів у Скнилові під час війни зовсім згоріла. Тож митрополит Андрій віддав Студитам до тимчасового вжитку Унівську архимандрію, і вона залишилися за ними на стало. Ще у 1918-му році Студити оселилися теж у Зарваниці на Поділлі. У Львові зростали студитські заведення, як сиротинець, бібліотека, мистецька школа тощо. Так з новими монастирями в Уневі, Зарваниці й у Львові, Студити вийшли оновлені до дальшої поширеної праці серед українського народу в повоєнній Галичині.

Перша світова війна перервала також розвиток східної вітки Редемптористів у Галичині, основаної в 1913-му році. Їх осідок в Уневі був зайнятий військом, а Отці розійшлися по парафіях заступати арештованих і вивезених парохів. Митрополит Андрій під час національно-визвольної боротьби в Галичині дав Редемптористам осідок у Збоїськах біля Львова. В 1920-му році вони поселилися у Станиславові. У Львові займалися Редемптористи виховною працею; у Станиславові - місійною. В 1923-му році ОО. Редемптористи оснували свій новіціят і розбудували свої богословські студії в Голоску й у Львові.

Також Василіяни вийшли з війни, зазнавши великих втрат у членстві молодого покоління й у знищених, ограблених монастирях. Однак, уже в 1920-му році змогли вони знову відкрити свій новіціят у Крехові, а Богословський Ліцей - у Лаврові. Василіянський Чин, вигоюючи свої тяжкі воєнні рани, взявся до ревної праці у видавництві книжок, у веденні місій серед народу, у шкільництві. У 1920-му році започатковано обнову Василіян у Мукачеві біля Ужгороду, що незабаром охопило ціле Закарпаття у традиційних розмірах, приносячи багато плодів і користей - духовних, церковних і народних.

У повоєнному періоді почали поставати нові згуртування, як того вимагали обставини і потреби духовної обслуги молоді, зокрема ж сиріт, яких лишилося багато в повоєнній Галичині.

Прийшла також повоєнна віднова наукових інституцій і журналів. У липні 1921-го року у Львові постає т.з. Тайний Львівський Університет, формуючи факультети: філософічний, юридичний і медичний, на взір західноєвропейських університетів. На всі польські високі школи проголошено бойкот. Виклади на цьому університеті йшли правильно, систематично і мали визначні професорські сили європейської міри. В 1921-му році було 54 катедри і 1260 студентів, а в 1922/23 - 65 катедр і 1500 студентів. Медичний факультет мав лише два перші роки, а на дальші студії учні мусіли виїжджати за кордон. Студії цього університету визнавали закордонні університети, лиш не признавав їх уряд Польщі. Постійний натиск збоку Польщі і безвиглядність абсольвентів довела до припинення його діяльності в 1925-му році. Цей університет виконав свою тимчасову ролю, вдержавши прапор української науки й у Галичині і перед обличчям

світу. Воєнні й повоєнні виходці, після національної невдачі, наддніпрянці й галичани спільними силами заснували у Відні Вільний Університет, який у 1922-му році перенесено до Праги в Чехословаччині. У 1946-му році цей Університет перенесено до Мюнхену в Німеччині, де він існує до сьогодні, давши українським емігрантам змогу здобути свої наукові студії і титули, зокрема в ділянці українознавства. Коли Польща не допустила до розвитку українських університетських студій, Прага стала їх осередком, видаючи протягом перших десять років 88 докторських дипломів, яких число до 1939-го року збільшилося до 110. Протягом перших років на Вільному Українському Університеті у Празі навчалося 7700 студентів. Біля цього університету постала ціла низка наукових Інститутів і Товариств.

Третьою високою українською школою була "Сільсько-Господарська Академія" в Подєбрадах коло Праги, для вишколу інженерів і агрономів. Вона видала 700 монографій та розвідок, і надала дипломи соткам своїх студентів, які згодом працювали в західно-українських землях та в Європі. В Берліні створено "Науковий Інститут", який заслужився для україністики в Німеччині. "Науковий Інститут" у Варшаві задовольняв інтереси наддніпрянців.

Крім того у Львові, в 1923-му році, постає "Богословське Наукове Товариство", яке проіснувало до другої світової війни, а в 1960-му році його обновлено в Римі, Італія. Метою того Товариства було: плекати богословські й інші студії, пов'язані з церковними науками, як ось: історія, право, література, археологія, даючи свідчення української культурної зрілості в Церкві взагалі, а в східній зокрема.

Згодом це Товариство стало практичним науковим і видавничим центром Львівської Богословської Академії, здобуваючи собі загальне визнання в науково-богословському світі. Видавало воно безперебійно свій тримісячник "Богословія" й випустило у Львові декілька десяток своїх "Праць" високої наукової вартості. Квартальник "Богословія" поновив своє видання щойно в 1970-их роках.

Після першої світової війни прийшло оживлення наукових видань і журналів. Уже в 1921-му році Наукове Товариство ім. Шевченка пожвавило свою працю й організаційне життя, видаючи свої "Записки" в різних серіях і секціях. Це видання стало хребетним стовпом української науки й культури та зістається ним до наших днів, коли йдеться про духову культуру й українознавчі предмети, в чому не може заступити його навіть сучасна радянська наукова праця державного характеру, сил і засобів. Тож видання Наукового Товариства ім. Шевченка /НТШ/, за оцінкою істориків, залишаться незмінно необхідним доповненням у всіх ланках української культури.

У 1924-му році почали виходити "Записки Чину св. Василія Великого", присвячені церковно-історичній тематиці сходу Європи. З малою воєнною перервою, в новій поширеній серії у Римі, виходять вони аж до наших днів.

4/ Українська Католицька Церква напередодні й в огні другої світової війни.

Влітку 1938-го року акція старостів, поліції та частини польського населення, яка розгорталася над крайним зденаціоналізуванням православного населення Холмщини й Підляшшя, дійшла свого вершка. Московські царські війська, відступаючи літом 1915-го року, евакуювали з собою православне населення Холмщини. Щойно кілька років згодом могло воно вернутися на свої землі, що їх в міжчасі зайняла Польща. Використовуючи цю неприсутність православних, загарбала вона церковні й земельні посілості православної, колись української католицької Церкви, на Холмщині і Підляшші, розділюючи їх між польських колоністів. Православні церкви замкнено, значну частину їх передано в користування римо-католиків, а деякі знищено. Конкордат з Апостольським Престолом, у 1925-му році, відклав справу полагодження православних поунійних дібр і храмів для пізнішого полагодження. З 390 церков у 1914-му році, лишилося у користуванні православних усього 51 церков. Поляки забрали для себе 150 церков, а 190 збурили або спалили під наглядом поліції,при риданні й плачі місцевого поунійно-православного населення. В самому лише 1938-му році збурено чи спалено 115 православних церков, не дозволяючи ставити нових, ані споруджувати каплиць чи молитовниць.

Українські посли до польського парляменту виступали рішуче в сеймових дискусіях над домовленням з Апостольським Престолом про т.з. поунійні добра, в червні 1938-го року, щоб цим виконати сповнення клявзулі конкордату з 1925-го року.

Православна Церква зі своєю ієрархією була безсильна під владою Польщі та під її наглядом, а її національний склад у більшості російський чи москвофільський, не важився на рішучі виступи.

Саме в тому часі, простудіювавши зібраний матеріял, факти і добро християнства, розглянувши польські сеймові дебати, дня 2-го серпня 1938-го року, виступив митрополит Андрій Шептицький із своїм славним посланням в обороні православних у Польщі. Опубліковано це послання в щоденнику "Діло", ч. 184, з 23-го серпня 1938-го року, яке польська цензура сконфіскувала, хоч те число й окрема відбитка розійшлись пізніше масово і послання стало знаним у світі.

У своєму посланні писав митрополит Шептицький, між іншим, таке: "Нищення церков у місцевостях, де церква потрібна народові, заборона відправи церковних богослужень і карання за молитву - мусимо вважати за факти релігійного переслідування. Мусимо, на жаль, вважати за тріюмф ворогів Церкви - масонів той моральний удар, завданий самій ідеї з'єднання Церков та авторитетові Вселенської Церкви й Апостольській Столиці. Мусимо запротестувати проти намагання кинути понуру тінь підозріння, що боротьбу з Православною Церквою апробує Апостольська Столиця. Мусимо також запротестувати проти того, щоб холмські події та політичну боротьбу з українським народом оправдувати інтересами Католицької Церкви.

Сьогодні, може, католицька опінія ще не зорієнтована, сьогодні ще багато католиків не здає собі справи з того, що сталося та що є і лишиться гірким моментом для католицької Польщі. Для пере-

слідуваних, так як і для нас, є потіхою, що Бог справедливий дивиться з неба на наші терпіння. Доля народів у Божих руках. Бог зможе з терпінь бідного народу випровадити правдиве тривале добро для нього, славу та перемогу для Святої Вселенської Церкви" - закінчував своє знаменне послання митрополит Андрій Шептицький,2-го серпня 1938-го року.

Не проминули й два роки, а вже здійснилася пересторога митрополита в його посланні, що "доля народів у Божих руках". Прийшло страшне лихоліття другої світової війни, а з нею - ліквідація Польщі та інших держав.

Друга світова війна почалася формально з 1-им вереснем 1939-го року, а закінчилася капітуляцією Японії, 2-го вересня 1945-го року, триваючи повних шість років.

У другій світовій війні брало участь поанд 60 держав світу, з 110 мільйонами вояків. У ній убито майже 35 мільйонів воїнів, загинуло 25 мільйонів мирного населення; 35 мільйонів поранено і покалічено; понад 20 мільйонів людей втратило житло й майно.

Друга світова війна велася на просторах Європи, Азії, Африки, і завдала шкоди понад 1117 мільярдів долярів, не враховуючи незліченних моральних втрат. Ця війна інтересувала повнотою майже всі українські землі. Вона мала декілька своїх фаз і в загальному, і стосовно українських земель, що й коротко розглянемо.

Перша фаза - це німецько-польська війна, а з нею розгром і розподіл Польщі. Дня 26-го серпня 1939-го року Німеччина і Радянський Союз склали угоду приязні. Дня 1-го вересня того ж року Німеччина вступила в кордони Польщі і, впродовж 17-ти днів, її дощенту розгромила. Уряд залишив державу і виїхав за кордон. Приступлення Англії і Франції до війни не стримало Німеччини. Дня 17-го вересня Радянський Союз дав наказ своїм арміям "узяти під захист життя і добро населення Західної України й Західної Білорусі". Територію поділено по лінії Буга і Сяну між Радянським Союзом і Німеччиною. З західно-українських земель лише Холмщина, Посяння і Лемківщина опинилися під німецькою окупацією, у т.з. Генерал-Губернаторстві. Галичина, Волинь і Полісся знайшлися в кордонах Радянської України, звідки населення втікало на захід, а німці радо його приймали, вбачаючи в них цінну робочу силу на послугах воєнного молоха. В наслідок такого поділу всі галицькі єпархії знайшлися в новій дійсності. Мукачівська єпархія на Закарпатській Україні, яка на короткий час у 1939-му році проголосила свою незалежність, опинилася в мадярській окупації, а Пряшівська єпархія перебувала в незалежній Словаччині.

Німецько-польська війна і її наслідки розбили на дві нерівні частини українське національне, культурне, суспільне і релігійне життя, яке треба було наладнувати в новій дійсності.

а/ Доля народу і Церкви у т.з. Генерал-Губернаторстві Німеччини.

Німці поділили зайняті колишні польські землі в 1939-му році на чотири губернії. Українські землі поділено між краківську і люблинську губернії; Полісся і Лемківщина належали до краківської губернії, а Холмщина і Підляшшя залишилися в рамках люблинської губернії. Громадські й культурні діячі з Галичини, що перебували на цих територіях, почали творити різні громадські, культурні й

церковні інституції, під керівництвом Українського Центрального Комітету у Кракові. Постали допомогові Комітети й Українське Видавництво. Зорганізовано українське народне і середнє шкільництво, друкувалися шкільні підручники, відбувались учительські курси, семінарі, гімназії, технічні школи тощо. Відбудовано культурно-освітні організації читалень "Просвіта"; Українські Освітні Товариства густою сіткою покрили терени Холмщини, Підляшя, Полісся і Лемківщини. В них почалась жива культурно-освітня праця з доповідями, аматорськими виставами і концертами.

В церковному житті, заходами організованого українського суспільства, адміністратуру Лемківщини прийняв українець о. Олександр Малиновський. Він помітно спричинився до піднесення релігійного життя Лемківщини. Помічник Перемиської епархії єпископ Григорій Лакота управляв частинами Перемиської епархії на Посянню. Заходами Центрального Комітету створено українську православну ієрархію на Холмщині, з осідком у Холмі, а на Лемківщині управляв православними єпископ Палладій.

Українське життя в німецькій займанщині обмежувалося до ратування того, що в тому часі, і на тій території чи в її окраїнах, було можливе до врятування, в усіх можливих напрямках. Народ боронився від знищення і це була вимога часу, тож українці її виконали по своїх силах.

б/ Доля народу і Церкви під час першої радянської окупації Галичини і Волині /1939-1941/.

Під кличем "визволення" Західної України радянська армія, 17-го вересня 1939-го року, ввійшла в кордони Польщі і зайняла Волинь, Полісся і Галичину. Вже 22-го жовтня 1939-го року, за наказом головнокомандуючого Тимошенка, відбулись вибори до установчих Народних Зборів Західної України, на яких 4 мільйони і 100.000 виборців віддали свої голоси на пропонованих кандидатів, 26-го жовтня 1939-го року. Народні збори схвалили приєднання до Радянської України, підтверджене Верховним Совітом дня 1-го листопада 1939 року. Радянська влада негайно провела новий адміністративний поділ прилученої території на 6 областей і відповідні райони. Автоматично перестали діяти всі політичні організації й усі товариства, спілки, торговельні, наукові суспільні й культурні об'єднання. Їх майно передано державним установам; заведено радянські закони і судівництво; населення одержало радянські паспорти; зліквідовано приватне шкільництво, видавництва і пресу; націоналізовано доргівлю і промисловість; розподілено землю між селянство й розпочато творення колгоспів. Звернено особливу увагу на шкільництво, науку й мистецтво. Українська мова стала урядовою, частково ж і польська. Вище шкільництво повнотою українізовано й поширено. Тим часом, під маскою української культури, провадилася більшовизація і поступова русифікація країни.

Церковні організації в загальному лишилися непорушені, тільки православну Церкву на західно-українських землях підпорядковано московському патріярхові, як "автономну". За винятком конфіскати земельного церковного майна та накладення великих податків на цер

кви, віри і духовенства не переслідувано. Але згодом з усіх шкіл усунено науку релігії, релігійні обряди і хрести. Більшовики пильнувалися, щоб не дразити нічим колишнього "царського в'язня" митрополита Андрія, передбачаючи можливий відрух населення повнотою католицького.

Влітку 1940-го року, 28-го червня, Радянський Уряд зажадав ультимативно повернення Бесарабії і північної Буковини, яку зайняла Румунія у 1918-му році. Дня 2-го липня Верховна Рада СРСР включила їх у склад Радянської України. Решта Бесарабії й Автономної Молдавської Республіки створили нову союзну "Молдавську Радянську Республіку".

Весною 1940-го року почались арешти і депортація національно свідомих елементів Галичини. Саме тоді вивезено визначніших політичних і культурних діячів Галичини у Сибір і Казахстан.

У важкі часи народу і духовенства Української Католицької Церкви в Галичині, в часи жорстокої війни, серед труднощів і обмежень фізичних, з великою жертвою учасників, ще в 1941-му році вершилось велике безприкладне церковне діло, даючи духовенству й народові наснагу до витривання у вірі - це був Львівський Архиєпархіяльний Синод 1940/41 років, скликаний і проводжений митрополитом Андрієм Шептицьким. Опісля прийшла наступна фаза світової війни, у червні 1941-го року, та німецька окупація всіх українських Земель, яка протяглася аж до 1944-го року.

Німецька окупація України в часі другої світової війни, крім сумних окупаційних подій політичного, соціяльного, культурного характеру, мала і позитивні моменти церковного характеру, створені самими ж таки українцями.

На передове місце вибивається спроба 1941/42 років здійснити християнську єдність українських Церков, за почином митрополита Андрія Шептицького. Від 1941-го до 1944-го року Церкви України, після довгого часу, знайшлися в одній, хоча й окупаційній дійсності. Саме тоді мали вони першу нагоду для спроб взаємопорозуміння, щоб дійти згоди й єдності.

У довоєнній Польщі було 32 мільйони населення, з чого 21 мільйонів римо-католиків, 3 і пів мільйона українців греко-католиків і 3 і пів мільйона православних, коли ж додати ще понад 400.000 греко-католиків Закарпаття, то число католиків українців помітно зросте. Всі ці активні українці-християни знайшлися від 1941-го року в одній дійсності, мали свою ієрархію та провід своїх Церков. Українці наддніпрянці, по довгих трагічних роках безбожного переслідування, здобули і відновили свою церковну організацію, починаючи з Холмщини, Волині, Поділля, Правобережжя і частин Лівобережжя, у формах української Автокефальної Православної Церкви, очоленої митрополитом Полікарпом Сікорським, й української Автономної Православної Церкви, під проводом митрополита Олексія Громадського. Українську Католицьку Церкву очолювали митрополит Андрій Шептицький, єпископи Галичини й Закарпаття. Для православної і католицької Церков часи були тяжкі, бо ваготіла над ними німецька окупаційна рука, з усіма воєнними нещастями й обмеженнями.

Власне в оті невідрадні часи митрополит Андрій виступив із ширшою ідеєю об'єднання між католиками і православними, видаючи серію листів з відповідними пропозиціями і до ієрархії, і до православної мирянської верхівки.

Знаменне історичне послання митрополита Андрія Шептицького до православних ієрархів в Україні було написане 30-го грудня 1941-го року, і появилося друком у щоденнику "Краківські вісті" за 15-те лютого 1942-го року. Другий лист митрополита Андрія на адресу української православної інтелігенції вийшов з датою 3-го березня, оголошений 5-го квітня 1942-го року у "Краківських вістях", доповнює лист до православної ієрархії.

У тяжкі часи воєнної окупації, велика християнська ідея єдності була знову поставлена перед обличчя віруючого українського народу. Однак, обставини часу не дозволили її здійснити. І багато було таких, що її якслід не зрозуміли. Українське православ'я не мало часу цієї ідеї основно продумати, тому збуло її декількома особистими відповідями, недостойними великого моменту.

Прихід радянських армій і адміністрації на всі українські землі в 1944-му році відклав цю ідею єдності на далеку майбутність. Однак, справа єдності Церкви - це справа тривала й повсякчасно актуальна, поки існує роз'єднання, і поки християни вірують у слово Христа, який за цю єдність молився до Бога-Отця.

в/ Друга радянська окупація Українських Земель і доля Української Католицької Церкви/1944-1946/.

Під кінець 1944-го року друга світова війна помітно наближалась до свого закінчення. Аліянтські війська наступали переможно на всіх фронтах, відтискаючи до своїх природних кордонів німецькі армії, взяті між два фронти: на заході висадкою в Нормандії, а на сході радянські армії відбили втрачені землі і вийшли поза них 400-кілометровим фронтом, з прицілом на Берлін. Дня 27-го липня 1944-го року відвойовано Львів і встановлено в Галичині радянську адміністрацію, яка спочатку показалася примирливою до населення відзисканих земель. Українська Католицька Церква могла жити майже нормально і мати надію на зміну ставлення радянського режиму під натиском воєнних дій. Але, на жаль, ці сподівання завели.

Дня 1-го листопада 1944-го року не стає між живими великого митрополита Андрія Шептицького, який помер знеможений трудами життя й недугою, на 79-му році життя і 45-му єпископства. Похоронили його в катедрі св. Юра. Служили єпископи Чарнецький, Будка, Лакота й митрополит Сліпий, наступник Покійного.

Дня 12-го листопада 1944-го року на митрополичий львівський престол увійшов правом наступства Кир Йосиф Сліпий.

Після смерті митрополита Андрія радянська адміністрація зайняла супроти Української Католицької Церкви в Галичині вичікувальне становище, бажаючи й далі справляти враження повної переміни, яка мала б настати в ній на релігійному полі, щоб мати прихильність населення в часи воєнних операцій та зростання партизанки.

В міжчасі реєстровано церковні й монастирські маєтки, приготовлялися списки священиків і духовенства, вчиняючи натиск на церковне управління, щоб довести до прилюдного вияву льояльності супроти радянської влади та її глави, вимагаючи навіть молінь за перемогу червоної армії. Дозволено на поставлення нового

митрополита. Зразу після цього багатьох повідомлено, що треба б подбати про добре співжиття з цивільною владою, аби Церква мала змогу далі розгортати свою діяльність.

З цією метою окрема делегація завезла до Москви суму 100.000 рублів на воєнно-ранених. Новий митрополит Йосиф нагадував духовенству і вірним обов'язки, що накладає на християн У-та заповідь і заповідь любови. Та це все виявилось невистачальним.

Першою ознакою удару проти Української Католицької Церкви було опублікування у "Вільній Україні", за 6-те квітня 1945-го року, статті Володимира Росовича, під заголовком "З Хрестом, чи з мечем?", зверненої проти померлого митрополита Андрія, намагаючись показати підозрілою і небезпечною саму приналежність до Католицької Церкви.

Після такої підготови, вночі з 11-го на 12-те квітня 1945-го року, арештовано 5 членів української католицької ієрархії у Львові й у Станиславові, а саме: митрополита Йосифа Сліпого, єпископів Микиту Будку і М. Чарнецького, у Львові; єпископів Г. Хомишина й І. Лятишевського, у Станиславові. Дещо пізніше арештовано визначніших членів Львівської і Станиславівської Капітули, а студентів богослов'я покликано в ряди червоної армії. В єпископських палатах у Львові й у Станиславові зроблено основний обшук, вилучено багато архівних документів, і взагалі їх опечатано. Хоч війна ще тривала і гинули тисячі людей і воїнів, уже в тому часі розпочались готування процесу проти українських католицьких єпископів, здалеку від своєї країни і вірних, у Києві. Щойно в перших днях березня 1946-го року оформлено для публікації акт обвинувачення проти арештованих єпископів, після їх засудження замкненим трибуналом, в якому формально і для людського ока сказано осьщо: "У хвилині арешту знайдено в названих осіб документи, які виказують злочинне співдіяння з Гестапом...Упродовж слідства арештовані признали свою вину в тому, що розгорнули ворожу діяльність проти СРСР... і т.д. Вину обвинувачених подано провірці військового трибуналу". І прийшов засуд: єпископа Хомишина засуджено на 10 років каторги; митрополита Йосифа Сліпого, єпископів Н. Будку й І. Лятишевського - на 8 років, а єпископа Чарнецького - на 5 років каторжних робіт.

Довідавшись про це, затривожилось духовенство і вірні, а Українська Католицька Церква лишилась без пастирів і проводу.

Духовенство, втративши своїх єпископів і провід, не маючи змоги вести організоване церковне життя, було виставлене на легку здобич меткіших одиниць, які, втративши віру, чи застрахані радянською владою, були готові виконувати її пляни.

Спершу було заряджено, що лише священики "зареєстровані" у стосовних державних урядах можуть виконувати церковні чинності. У кожній парафії встановлено комітет двадцяти осіб для управління рухомим і нерухомим майном Церкви і дбати про відправу церковних культів "реєстрованими" священиками.

Кілька тижнів після арешту єпископів, створено у Львові т.з. Ініціятивну Групу" для возз'єднання греко-католицької Церкви з православною, яку очолили в трьох єпархіях священики: Гавриїл Костельник, Михайло Мельник і Андрій Пельвецький, залякані владою, які вже давніше проявляли до цього схильність та критикували діяльність Католицької Церкви.

Дня 28-го травня 1945-го року "Ініціятивна Група" звернулась

до уряду Радянської України про відповідну урядову авторизацію на свій плян діяльності, а 18-го червня 1945-го року уповноважений Ради Комісарів П. Ходченко санкціонував діяльність групи, як "єдиного тимчасового церковно-адміністративного органу для керування існуючих парафій", проводити цей плян возз'єднання, погоджувати надалі всі правові питання керівництва, вести облік деканатів, парафій і монастирів, надсилати урядові списки тих, які відмовляються підлягати їхній юрисдикції. "Ініціятивна Група" під тою самою датою, 28-го травня 1945-го року, звернулася з закликом до духовенства, даючи відповідні пояснення і зарядження, і почала свою діяльність переконувань та підписувань заяв, шантажування слабких і залякування відважних. Повторено старі методи царської Росії в тактиці "возз'єднання". Насилування совісті духовних і вірних було успішне в тяжких часах і репресій переможної червоної армії на відвойованих землях, і боротьби з антирадянською партизанкою, якою можна було застрашити і найвідважніших та підкорити їх і вимогти різні заяви.

В навечір'я Різдва 1945-го року став відважно і сміло в обороні знасилуваної Української Католицької Церкви великий папа Пій XII-ий зі своєю енциклікою, під заголовком "Усіх Східних Церков" у 350-тиліття з'єднання Української Церкви з Апостольським Престолом/А.А.С., 1945, т. 38/. Ця енцикліка дійшла до найдальших закутин землі і поставила українську справу і її Церкву перед народами і трибуналами світу, вимагаючи справедливості для поневоленого і гнобленого народу. Це був могутній голос Вселенського Архиєрея Пія XII-го до сумління християнських народів і людей доброї волі.

У першій частині свого послання Пій XII-ий у головних і основних рисах переповідає християнську і католицьку історію українського народу, почавши від св. Володимира аж до наших часів.У другій частині широко насвітлено змагання упродовж віків про збереження віри, традицій. східних обрядів, про успішну боротьбу від денаціоналізації-латинізації її народу; про зріст і пожвавлення релігійного і чернечого життя; про стійкість у вірі аж до проливу крови і мучеництва в часах козаччини, московських воєн і окупацій у ХУІІІ-му й у ХІУ-му сторіччях; про зріст чернечих зромаджень і семінарій; про відданість і пошану до Апостольського Престолу, аж до найновіших часів. У третій частині енцикліки, папа Пій XII-ий, від історичних фактів і заслуг минулого часу, переходить до сучасного лихоліття та заявляє перед світом: "з великим смутком ми довідалися, що на теренах недавно прилучених до Росії, наші найдорожчі брати й сини українського народу терплять тяжкі переслідування з-за своєї вірності Апостольському Престолові, і не бракує таких, що на всі лади силкуються відірвати їх від спільної Матері Церкви, та привести, проти їх волі та переконання, до злуки з нез'єднаними... Церква - в західній Україні - пише далі Пій XII-ий- опинилася в дуже тяжких обставинах тому, що всіх єпископів і багато їхніх священиків ув'язнено й, одночасно, заборонено будь-кому приймати управління Української Церкви. Знаємо теж, Достойні Брати, пише Папа, - що ці труднощі і прикрощі виправдуються уявними політичними причинами. Однак, такий спосіб ставлення справи не новий, ані вперше вжитий, бо від багатьох сторіч вороги Церкви завзято і підступно обвинувачували католиків, начебто вони діяли проти держави,...бо не сміли явно признати, що вони самі наставлені вороже до релігії та її відверто поборювали...

В цім дуже дошкульнім нещасті...зостається хіба лиш умильно благати милосердного Бога, що зробить суд потребуючим і справедливість убогим /Пс. 139, 13/".

Відтак Папа пересилає привітання українцям, пишучи: "До вас перш усього, Достойні Брати, єпископи українського народу... хоч теперішнє положення не ясне, а майбутнє дуже тривожне, то все ж таки не падайте духом... і хоч ви в кайданах, далекі від вашого стада... самі ж уже ваші кайдани повніше і краще голосять і проповідують Христа. До вас, любі сини священики, кажемо: Витривайте далі в вашій вірі в цих сумних часах, підтримуйте слабких та скріпляйте тих, що хитаються... Урешті промовляємо до вас, усі католики Української Церкви, із співчуттям до ваших терпінь і гніту... Заохочуємо вас пильно в Господі - каже папа Пій XII-ий, - щоб ви ніколи не відреклись вашої віри і вашої вірності Матері Церкві, ані не далися залякати жодними погрозами, ні жодними шкодами та небезпеками заслання чи втрат самого життя...'Хто любить батька або матір більше від мене, той недостойний мене...'/Мт.10, 37/".

І в Римі й на українських поселеннях в Європі й в Америці в наступних місяцях попливли гарячі молитви і богослужби в цій народній скорботі. Та Господь допустив, що цю гірку чашу терпінь і випробувань віри довелось Українській Церкві випити до самого дна з надією, що Бог і Його правда переможе.

Діяльність т.з. "возз'єднання" велась швидким темпом, бо вже у березні 1946-го року можна було скликати до Львова т.з. "Собор" возз'єднання Української Греко-католицької Церкви з православною, за допомогою поліційних органів. Саме у 350-тиріччя Берестейської Унії, до Львова, в днях 8-10 березня 1946-го року, від п'ятниці до неділі першого тижня великого посту, перед неділею православ'я, був скликаний псевдособор греко-католицької Церкви без жодного її єпископа, щоб довершити возз'єднання з православ'ям. Щоб діяння такої ганебної події не пропали для нащадків, президія цього псевдособору ще в тому самому році/1946/ видала книгу під заголовком "Діянія Собору греко-католицької Церкви у Львові 8-10 березня 1946-го року", на 176 сторінок друку, з якої можна черпати свідчення його провідників і учасників.

Крутими дорогами дійшло до тієї сумної березневої триднівки 1946-го року, починаючи від злочинної ініціятиви самозванців; через незаконне втручання в церковні справи безбожної влади; за допомогою застрашування парафіяльного духовенства процедурою реєстрації та виставлення посвідок і доношення "упірних" до цивільної влади; недокінчена пропаганда і передчасний перехід проводирів на православ'я та свячення нових єпископів на католицькі формально єпархії, показують, що автори тієї події не боялися ні Бога, ні не соромилися людей, ані суду історії. Хоч ясно було всім, що собор без участі єпископів - це ніякий церковно-канонічний собор, бо єпископи Української Католицької Церкви судилися у київській в'язниці, а тайних православних єпископів, апостатів від католицизму, враховувати не можна, і про їх єпископський характер учасники навіть не знали. Православним же єпископам на греко-католицькому соборі не могло бути місця за приписами найвизначніших вимог церковного права. Автори "діяній" говорять дуже лаконічно і невиразно про те, кого репрезентували 232 учасники собору: 216 духовних, і 16 мирян, та хто висилав цих делегатів?

Вже першого дня псевдособору, 8-го березня, прийшло до переголосування ухвали, яка була тільки одна, хоч мала 4 пункти: 1. Анулювати постанови Берестейської Унії з 1596-го року; 2. відірватися від римської /папської/ Церкви; 3. повернутися до прадідівської православної віри, і 4. возз'єднатися з руською Православною Церквою в Радянському Союзі. І, кажуть "діянія","стихійним піднесенням рук собор однодушно прийняв ці історичні рішення ...повернулось колесо історії"/ст. 43/ і "греко-католицькі пан-оти стали православними священиками". Щойно тепер виявлено, що перед присутніми на "соборі" є два православні єпископи-самозванці: Мельник і Пельвецький. Практично на цьому "Собор" закінчився.

Приготування до цього собору тривали 7 місяців, а "собор" зробив свою працю за 6 годин, враховуючи в це молебень, вітання і представлення делегатів московської Патріярхії, 12 промов, подвійне голосування, представлення нових єпископів-самозванців, многоліття та "Достойно єсть", не виключаючи якоїсь обідної закуски. Це справді був "стахановський собор" двадцятого сторіччя, який радше робив враження спрепарованої комедії, як церковного збору. Хоч "собор" практично закінчився першого дня в 6-ох годинах, однак, формально тривав три дні, бо треба було дочекати неділі "православ'я", щоб виклинати давніх єретиків, як це водиться, а серед них "виклятого" царем Петром І-им - гетьмана Мазепу. Тим часом повідомлено і Сталіна, і московського патріярха Олексія телеграмами, як головних режисерів про виконання замовлення, з проханням про ласкаве "благословення" і прийняття петиції про поворот до православ'я.

Записує референт того "собору" ще й таке, що "у світлі цих фактів рішення собору про відхід від Риму не представляється якоюсь політично-церковною революцією, але є еволюційним етапом у розвитку нашого національного релігійного життя"/ст.44/.

Видавці "Львівських діяній" у 1946-му році ставлять питання про цей "собор": "епілог чи пролог?". Автори відповідають: "пролог нової ери в житті України і віримо - в історії християнства в цілому світі"/ст. 52/. І в тому вони не помилилися: цей "собор" став прологом нового насилля над людською душею на цілім європейськім Сході; був він епілогом до засуду цілої української католицької ієрархії на каторгу. Був прологом до ліквідації греко-католицької Церкви на Закарпатті, в Румунії, Угорщині, Болгарії. Церква зійшла в катакомби, залишилась мовчазною, поклавши всю свою надію на Боже провидіння, що діє на своїх невидимих шляхах і своєю могутністю.

Був великий піст 1946-го року, коли згрішили перед Богом і людьми наші брати, в час покаяння і покути.

Історія майже 400-літнього українського католицизму засвідчує, що Боже провидіння стереже його, хоч і тяжко випробовує.

Акція і пропаганда, розпочата "ініціятивною групою" за перехід українського католицького населення Галичини, не обмежилась до виарештування всієї ієрархії, і виключно до духовенства, але поширилась на застрашене і здезорієнтоване стадо вірних. Здійснювалася випробувана засада "вдарю пастиря і розбіжиться стадо". Цю акцію поширено на частини Української Церкви, які перебували поза границями тогочасної Совітської України, тобто на вірних, які перебували з соціялістичній Польщі, на Холмщині, в Засянні, у Перемишлі й у Лемківській Адміністратурі.

Ліквідаційної акції Української Католицької Церкви збоку Совітського Союзу уникнуло лиш до 500 священиків і понад 300.000 вірних, які опинилися поза його границями у Західній Європі, на скитальщині і понесли в дальшу історію велику ідею українського католицизму Вселенської Церкви в началі з наріжним каменем Петра Апостола.

Під претекстом нелегальності українського католицизму, з огляду на насильне приєднання Української Католицької Церкви до православ'я, керованого з Москви, почалось фактичне переслідування.

Дня 5-го квітня 1946-го року подалась у Москву окрема делегація Львівського "собору", яку очолив "протоєрей" Г. Костельник з єпископами самозванцями Михайлом Мельником і Антонієм Пельвецьким. Їх прийняв патріярх Олексій. Два дні згодом служили вони богослужбу разом з патріярхом у московській катедрі, опісля відбулось прийняття за участю голови "Ради для справ Православної Церкви" товариша Карпова. Згодом гостив делегацію сам голова Карпов у себе. Дня 9-го квітня делегація повернулася до Львова.

Все це збулося за схемою, випробуваною царями Миколою І-им у 1839-му році й Олександром ІІ-им у 1875-му році, коли приймали з подібними проханнями і чолобитнею Сємашка, а пізніше Попеля і товаришів з Холмщини. Тепер, майже після 100 років, прийшла черга на ганебну делегацію з Галичини. Бракувало може лиш слів царя Миколи І-го - "Благодарю Бога і приймаю", бо це не підходило до стилю атеїстичної влади, яка заперечує Бога, змагається за знищення всякої релігії та проповідує матеріялізм.

Увесь хід подій возз'єднання Української Католицької Церкви на західних землях України з московським православ'ям ясно виявив, що йшлося про чисто політичну, а ніяк про церковну справу. Невеличкий гурток священиків дав себе обманути або застрашити, щоб піти на політичну і церковну гру Москви. Зате велика більшість духовенства і переважаюча частина вірних завзято спротивлялася, зберігаючи непохитну вірність єдиній правдивій і свобідній від державної влади Церкві Христовій.

Після рішення Львівського "собору" за перехід на православ'я, в усіх трьох єпархіях почалися протестаційні демонстрації священиків та вірних. У письмовому протесті духовенство заявило свою незламну вірність Апостольському Престолові та католицизмові, відкидаючи будь-які переговори з московською Православною Церквою. У відповідь на цей протест почались масові арештування духовенства і вірних, вивожування на Сибір за опір, слідом за засудженою на каторгу ієрархією, а інші пішли у т.з. новітні "катакомби". Церкви поступово займали відпалі чи наслані православні священики, або їх замкнено для культу, а чи й перемінено відтак на інші призначення, як магазини тощо. Владичі осідки і катедри зайняли православні єпископи. Український католицизм в Україні опинився поза законом.

Хоч частина українських земель за Ялтським домовленням 1945-го року зосталась у межах комуністичної Польщі, проте за плянами більшовицької влади, навіть і там слід було знищити український католицизм. Ішлося про частину Перемиської єпархії і т.з. Лемківську Адміністратуру.

У вересні 1945-го року підписано угоду між Польщею і Радянським Союзом, якої метою була справа виміни національних меншин: українці, осілі в Польщі, мали перенестись до Радянської України,

як і поляки з України до Польщі. Це почали виконувати дуже брутально і насильно також і стосовно Церкви. Дня 21-го вересня 1945 року арештовано єпископа Йосафата Коциловського, кількох священиків і 17 визначніших українських громадян, яких опісля тимчасово випущено. Та вже 25-го січня 1946-го року єпископа Йосафата перевезено через кордон, віддано радянській міліції, яка тримала єпископа у львівській в'язниці, спокушаючи його, щоб очолив Львівський "собор" у березні 1946-го року. Та єпископ Коциловський відмовився. Тоді його перевезено до Києва і конфіновано у захисті для старців, де він і помер у листопаді 1947-го року.

Дня 26-го січня 1946-го року ліквідовано Перемиську Капітулу і єпископа-помічника Григора Лакоту. Коло 150 священиків залишилось у Польщі і, приблизно, 400.000 вірних. Але ціла Лемківщина майже опустіла, вигоріла та заросла лісами, як околиця небезпечна для цивільної адміністрації, з огляду на небезпеку партизанки українського повстанського підпілля, званого УПА. Позісталий український народ переселили на відзискані від Німеччини колишні польські землі. Тут українці католики пристосувалися, розбудувалися, вросли в чужу землю та почали ставити вимоги до цивільної і церковної адміністрації про відновлення релігійного життя у своїм католицькім обряді. На це дістали відповідь, що ще не наспів відповідний час.

Остання частина української землі, положена на південь від Карпат, від тисячі років поділяла долю балканських країн, яка часто була відмінна від решти України. Але після 1944-го року радянська армія зайняла землю Закарпаття і так вона ввійшла зі своєю Мукачівською єпархією і своїм населенням у склад Радянської України.

Українська католицька Мукачівська єпархія в тому часі нараховувала близько 640.000 вірних, 350 священиків, 280 парафій, 85 семінаристів, 30 виховних заведень, 8 монастирів з 85 черницями і ченцями. У травні 1943-го року помер мукачівський єпископ Олександр Стойка. Дня 23-го вересня 1944-го року висвячено в Ужгороді нового єпископа, Теодора Ромжу, а 27-го жовтня того ж року радянська армія зайняла Ужгород.

З устійненням на Закарпатті радянської адміністрації постали народні комітети з перевагою комуністів. Вони почали розгортати свою діяльність проти Церкви і духовенства, яке мало тут великий вплив на нарід. Пішли також у наступ і православні, які на Закарпатській Україні мали деяке число своїх вірних. Вони займали церкви католиків. Дня 26-го листопада 1944-го року Народна Рада підписала маніфест про об'єднання з Радянською Україною. Єпископа примушено до різних заяв проти його совісті. У грудні 1944-го року православна делегація Закарпаття піддалась "опіці" московського патріярха. У січні 1945-го року проголошено в Ужгороді закон "Про свободу зміняти релігію без будь-яких формальностей", та про конфіскату католицьких парафій, коли 2/3 населення пристане до православ'я.

Після прилучення Карпатської України до Радянської України, у червні 1945-го року, - 22-го жовтня того ж року Московський Синод назначив уманського єпископа Нестора на єпископа Мукачева і Пряшева, який почав організувати православ'я на Закарпатті.

При неустрашимій праці єпископа Ромжі відбувалися багатолюдні прощі до Мукачева, і на такій святоуспенській прощі до Мукаче-

ва 1947-го року влада рішила ліквідувати католицьку Церкву на Закарпатті.

До Мукачева прибули єпископи православні: Нестор, мукачівський і пряшівський, Макарій - львівський, Сергій - з Одеси, Варлаам з Волині, Антоній - станиславівський, Костельник і трьох протоєреїв-митратів та інші з різних околиць України. Проти трьох тисяч усіх православних, стануло в Мукачеві 80.000 закарпатських католиків, показуючи наочно насильницькі наміри невеличкої меншості. Для повного успіху треба було під кінець жовтня 1947-го року позбутися неустрашеного єпископа Теодора Ромжі, провокуючи дорожний інцидент біля села Лавок. Коли ж єпископ Ромжа, змасакрований поліцистами, почав приходити до здоров'я в мукачівській лікарні, вночі 1-го листопада 1947-го року, замовлена доглядачка відповідним уколом докінчила єпископа - ісповідника віри.

Відтоді хвиля релігійного насильства перекотилася, знаними вже методами, Закарпаттям, задавлюючи віру народу, зданого лише на Боже Провидіння.

Після зліквідування українського католицизму в Галичині й на Закарпатті в роках 1945-47, ще понад три роки жила і діяла Українська Церква на Пряшівщині у Словаччині. Тут були ще два єпископи, 310 священиків та 320.000 вірних; були свої церкви, духовні інституції, преса, школи, і розвивалося релігійне життя. Її існування було викидом сумління для галицьких і закарпатських апостатів, тривожило совість і Києва і Москви.

Як на інших територіях головним завданням було вдарити пастиря, щоб розполохати безборонні вівці. Після довгої пресової пропагандивної підготовки загального антикатолицького тла, почали зарисовуватися "злочини" проти єпископа святця, владики Павла Ґойдича, ЧСВВ, і його помічника Василія Гопка, з листопада 1946-го року. Врешті, дня 28-го квітня 1950-го року, приступлено до урядового скасування Української Церкви на Пряшівщині. Єпископів арештовано. Юрба зайняла Церкву і під проводом висланника московського патріярха і радянського громадянина Олексія Дехтярова, проголосили відірвання від католицької Церкви. Народ і духовенство залишилися без пастирів. Узурпатори мали вільні руки діяти і говорити, що завгодно, поводитися свавільно з населенням і духовенством. Упірних запроторювано до в'язниць і концентраційних таборів.

Народний трибунал у Братиславі, в днях від 12-13 січня 1951-го року, засудив владику Павла Ґойдича на довічну в'язницю, на 62-му році життя, за уявне "шпигунство і зрадництво", сфабриковані після його арештування, для показу перед світом, і прикриття правдивих релігійних причин. Дещо пізніше засуджено й єпископа-помічника Василя Гопка, та приміщено в концентраційному таборі.

Дня 19-го липня 1960-го року єпископ Павло Ґойдич помер у тюрмі в Леопольдово на 72-му році життя, 33-му єпископства, з ознаками святості, а єпископа-помічника тимчасово визволила т.з. "Празька весна" 1968-го року, яка принесла деякі полегші, але не визволила Церкви. Там далі жевріє вогник східного католицизму, якого московське православ'я і радянська влада у чужій державі, хоч комуністичній, не здолало зовсім здавити, хоч здіусіль огортає його темрява насильства і переслідування. Воно жде кращих днів і остаточної Божої перемоги над усіма силами тьми і пекла.

На початку 1946-го року в Австрії, Італії, в Західній Німеччині, - залишилося понад 200.000 українців, які рішились не повер

татися на Батьківщину. Втративши своє давнє громадянство, ними зайнялися окремі допомогові організації Об'єднаних Націй: до 1947 року організація УНРА, а згодом ІРО, які взялися поволі розселювати цих емігрантів на постійно в Європі і за Океаном, у США, Канаді, Бразилії, Аргентіні, Австралії та інших поменших країнах. Негайно після закінчення війни були створені різні самоуправні табори перебування в Австрії й у Західній Німеччині: яких було майже 80, де виключно або здебільша жили українці. Релігійний провід над українцями греко-католиками вела Апостольська Візитатура в Мюнхені на цілу Західну Європу, а в окремих країнах організовано т.з. Генеральні Вікаріяти, в Німеччині, Франції, Англії, Голляндії, Бельгії, які під кінець 60-тих років стали окремими Апостольськими Екзархіями зі своїми єпископами. Провід Апостольської Візитатури доручено єпископові Іванові Бучкові з Риму. Єпископи Української Автокефальної Православної Церкви, що опинилися на еміграції, від свого собору в Авгсбурзі 1946-го року, поширили свою діяльність на всю Європу, а згодом на частини Америки і Канади й Австралії.

Більші можливості еміграції за Океан відкрилися в 1947-му році. До Америки виїхало понад 60.000 українців, до Канади 30.000, а до Австралії 20.000, майже 30.000 у 1950-тих роках залишилося у Німеччині, до 5.000 в Австрії, коло 20.000 переселилось до Англії, близько 10.000 опинилося у Франції. Певна кількість виїхала до Бразилії, Аргентіни й інших менших країн. Українці, що переїхали на поселення за Океан, значно посилили українську національну субстанцію, внісши пожвавлення в життя українського народу та його Церкви.

Стан Української Католицької Церкви в Україні у повоєнних роках.

Коли взяти за вихідну дату другої світової війни 1939-ий рік, то на українських землях у Батьківщині, хоч і зайнятій трьома різними окупантами, нараховувалося тоді 5 українських католицьких єпархій, 2 Апостольські Адміністратури і Візитатури, з 10-ма єпископами, які охоплювали цілу українську католицьку територію в Галичині й на Закарпатті. В тому часі трудилося на церковній ниві близько 3.500 душпастирів єпархіяльного клиру, 520 ченців і 1.500 черниць, 540 студентів богослов'я, які готували зміну старшому поколінню духовенства. Віруючих українців католиків на західних українських землях було 4 з половиною мільйона згуртованих у 3.300 парафіях, розкинених по цій території. Було 4.400 церков, каплиць і домів молитви. Понад 195 монастирів і чернечих осідків покривали цей церковний простір, як центри духовного життя і праці. Крім того були також інші духовні й церковні заведення.

Про ширення євангельської благовісті й релігійного життя дбали також католицькі школи. Народних шкіл налічувалося 9.900, середніх - 380, і вищих - 56. Понад 40 католицьких організацій - братств і товариств об'єднували сотки тисяч членів, які бачали вести інтенсивне релігійне життя. 35 католицьких видавництв дбали про відповідну духовну і культурну лектуру народу, від наукової

починаючи, а на популярній і дитячій кінчаючи. Для широкого загалу виходило 38 назв преси і журналів, періодичних і неперіодичних.

На основі конкордатів з Апостольським Престолом в роках 1925, 1928 і 1929, держави - окупанти визнали існування Української Католицької Церкви та її працю, чого ніколи не добилися від Москви наші православні брати в Україні.

Згідно з законами Божими і церковними, конкордати з Апостольським Престолом забезпечували Українській Католицькій Церкві в Галичині й Закарпатті свобідне самоврядування й адміністрацію. Була повна свобода віри, як теж прилюдних релігійних маніфестацій, не кажучи вже про свободу релігійного культу в церквах і поза ними. На основі конкордатних гарантій Українська Католицька Церква мала повну свободу взаємин з Апостольським Престолом, а віруючі громадяни втішалися всіма цивільними правами, без огляду на віровизнання, чого Росія для своїх громадян ніколи не дала. Духовенство, у своєму житті й праці, було звільнене від військової повинності, від секвестрацій та публічних праць. Апостольський Престол міг свобідно назначувати єпископів та їхніх помічників чи інших вищих церковних достойників, відповідно до церковного права, а держава визнавала всі їхні компетенції, даючи моральну і матеріяльні підтримки. Церква і її служителі мали запевнені вольності слова-проповідування, друку і листування, зборів, процесій, організацій, шкільництва і різного типу семінарій. Українська Католицька Церква мала право посідання, ведення і користування бібліотеками, ведення сиротинців, лікарень, харитативних закладів тощо. Душпастирська обслуга була запевнена для війська, для хворих у публічних лікарнях та їм подібних установах. Існувала свобода навчання релігії у прилюдних школах і право ієрархії інтервеніювати в назначенні викладачів релігії в школах. Держава визнавала і гарантувала цивільні наслідки церковного подружжя та забезпечувала їхню єдність і нерозривність, без огляду на обряди і віровизнання. На основі конкордатних домовлень Українська Католицька Церква у Польщі й Чехословаччині мала право посідання церковних маєтків, ними свобідно управляти й адмініструвати. Більше того, держава запевняла різні даровизни і давал допомогу єпископам, парохам, капітулам, викладачам релігії у публічних школах, також професорам єпархіяльних семінарій і на будову церков тощо. Крім того держава запевняла звільнення церков, каплиць і домів молитви, семінарій, виховних інституцій і монастирів від оподаткування.

В таких обставинах Українська Католицька Церква в Галичині й на Закарпатті в довоєнних часах могла існувати, жити, працювати, розвиватися і зростати, відповідно до свого числа, до своїх сил, плянів і спроможностей без труднощів збоку цивільної влади. Могла вона мати оборону в органах суддівської влади й переводити відповідні уліпшення, в порозумінні з законодавчою владою. Тим самим Українська Католицька Церква на заідних українських землях була піємонтом і чинником самозбереження релігійного і національного в латинсько-польській і чеській займанщинах.

Тим часом майже шестилітня світова війна захитала стан Церкви в Україні; головно під час воєнних дій, пересуву фронтів, воєнних і післявоєнних окупацій, падіння дотеперішніх державних устроїв. Це були часи звичайних воєнних лихоліть і провізорії. Тоді Церква була здана повнотою лише на власні сили. З наближенням війни до свого кінця Українські Землі суцільно ввійшли в кор-

дони Радянської України. Разом з цим грянуло церковне лихоліття на Галичину, на Закарпаття, Польщу й Словаччину, принаймні на тих окраїнах Українських Земель, які попали під владу соціялістичних держав. Це лихоліття виявилося головно у "приєднуванні українців католиків до православ'я", під стислою контролею цивільної радянської влади і за її спонукою, протягом 1945-1950 років, різними актами духовного насильства над Українською Католицькою Церквою, духовенством і віруючим людом, за втертими зразками царської Росії.

З 1950-им роком усі землі з українським католицьким населенням знайшлися в новому цілком відмінному положенні.

Всіх п'ять єпархій і дві Апостольські Адміністратури-Візитатури були зліквідовані комуністичною владою в користь московського православ'я і патріярхату. Всіх 10 українських католицьких єпископів арештовано, засуджено і заслано на каторгу, а чи померли вони у в'язниці або були вбиті. Понад 50% єпархіяльного душпастирського духовенства відсунено від праці, ув'язнено, засуджено, заслано, перейшло в церковне підпілля, проголошено нелегальним тощо. Близько 35% духовенства було ошманене та примушене різними засобами впливу приєднатися до православ'я або такими їх проголошено проти їх їхньої волі; 15% українського католицького духовенства спаслося виходом на еміграцію або втечею. Усе чернецтво почасти ув'язнено, розігнано, або ж перейшло воно до тяжкої праці в церковному підпіллі чи скрилося, разом з трьома протоігуменами. Також і черниці були розігнані, ув'язнені, депортовані.

Майже 3.000 парафій, після короткого існування, ліквідовано або передано в руки православних чи такими їх проголошено. Ніхто з 500 студентів богослов'я не міг закінчити своїх студій, і їх розпущено, або вони спаслися втечею. З чотирьох мільйонів і триста тисяч вірних Української Католицької Церкви, чимало ув'язнено і заслано на Сибір за їхню віру, а більшість мовчить і живе життям Церкви в катакомбах. З чотирьох тисяч і чотириста церков, каплиць і домів молитви, багато було закрито чи повернено на інший нецерковний вжиток. Багато їх, разом з парафіями, передано православним. Усіх 195 монастирів і чернечих осідків сконфісковано, а чи передано православним. Інші заведення зліквідовано, закрито або передано в управління православним. Ось, такою ціною і ганебними методами російське православ'я,зінструменталізоване атеїстичним радянським урядом, відважилось безсоромно довершувати діло царя Петра І-го, Катерини ІІ-гої, Олександра ІІ-го, Миколи І-го у приєднуванні Української Католицької Церкви до московського православ'я, бо вона була єдиним заборолом для збереження української ідентичності й окремішності в Радянській Імперії.

Держава теоретично проголосила конституційне відділення Церкви від держави, але практично постійно встрявала в церковні справи, контролювала і перевіряла всю діяльність Церкви, згідно з цивільним правом для приватних товариств. Радянська влада забороняла, перепиняла, або ж утруднювала законне виконування богопочитання, приналежність членів до культу, організування маніфестацій культу, збирання датків на потреби культу, поширювання віровизнання, розгортання доброчинної діяльності, основування товариств, гуртків, бібліотек тощо. Поборювала повагу Апостольського Престолу, заборонюючи взаємини з ним. До членів Церкви застосову-

вано марксистську доктрину класової боротьби, вважаючи духовенство негідним боронити батьківщину, виконувати публічні служіння; ув'язнювала католицьке духовенство й єпископів. Признавала всім громадянам свободу антирелігійної пропаганди словом, друком, зборами, походами, демонстраціями і давала на це папір, друк, приміщення, зв'язок та інші засоби комунікації. Забороняла душпастирську обслугу військовиків, хворих, партійців, здійснюючи повне відокремлення школи від Церкви, забороняючи навчання релігії у школах і більших згуртуваннях, дозволяючи в теорії, а не в практиці, навчання лише своїх власних дітей. Цивільні наслідки признала лише цивільним подружжям, охороняючи розводи.

Радянська влада конфіскувала церковні добра і проголосила Українську Католицьку Церкву поза радянським законом. Отже, повторилися часи гонінь і переслідувань римських імператорів. Але імператори минулися, імперії розсипались у порох, а Христова Католицька Церква з евангельською благовістю поширилась у всіх закутинах земного ґльобу, дійшла до всіх народів. Церква Христова - це інституція не людська, а Божа, так як і людина по своїй суті є твором його рук. Її ніхто і ніколи не подолав і не подолає. Вона єдина має запевнення свого Творця й Основника, що перетриває до кінця світу і що ворота пекельні її не подолають. Тож, зовсім певно, у світлі історії народів Церкви Христової, можемо твердити, що на марно атеїстична радянська влада, а з нею всі інші безбожні уряди, роблять зусилля зліквідувати Католицьку Церкву - чи в Україні чи поза нею - бо її моральна сила могутніша від будь-якої атомної зброї, якою пишається сьогоднішній атеїстичний світ. Дух людини є вічний і невловимий. Тим самим Церква Христова, як установа духовна, є вічна і незнищима.

Завдяки українським поселенцям у широкому світі Україна винесла свою справу і трагедію своєї Церкви перед міжнародний трибунал, показуючи власним прикладом усю несправедливість, яку їй заподіяно. У кліматі "залізної заслони" та "Мовчазної Церкви", українська людина і у пресі, і в радіо, і в виставках, і в книгах - поставила справу християнської і католицької України перед суд і розгляд світової опінії, а своїм стражданням у катакомбовій Церкві й підпіллі несхитно засвідчила свою віру, свої духові вартості.

Церква Христова - жива і незнищенна інституція, інституція могутня і Божа, тому не боїться своєї історії, навіть її тіней. У цій історії вже на початку оповідається про вірного учня, котрий пішов за Ісусом аж під Хрест; але оповідається і про учня - зрадника Юду. Церква Христова не боїться своєї історії і не стидається її ні перед своїми визнавцями, ні перед своїми ворогами.

Від тисячоліття історія Церкви Христової збувається офіційно і на Українській Землі, в житті українського народу. Від тисячоліття релігійність українського народу - християнська і католицька. Історія християнської релігійності серед українського народу і на Українській Землі - це історія української Христової Церкви, тому що християнська релігійність є завжди церковна. Ця історія нараховує вже одне тисячоліття і має свої верхи і свої низи, часи свого хрищення і проквітання, чого свідком є величні храми у золотоверхому Києві, має і часи своїх катакомб-укриття. Має своїх святих і праведників, але й тих своїх членів, які кинули темну тінь на велике діло Боже, пофальшували його чи використали для своїх

людських неправедних задумів. I саме в отих світло-тінях проявляється виразніше та правда, що Церква - не тільки діло людське, бо серед людей і людьми збувається, але й діло Боже, бо від Бога походить і до Бога провадить.

До цієї історії належить також наша релігійна і церковна сучасність, яка творитиме окрему добу в цій історії. Її ми всі переживаємо і знаємо, але як слід не розуміємо, іноді ж робимо фальшиві висновки про майбутнє українського християнства в Україні й на поселеннях.

Щоб краще збагнути те, що діється, щоб підшукати причини того, що збувається сьогодні, треба глянути в минуле, в інші доби цієї історії. В минулому знайдемо те світло, яке роз'яснить нам багато чого з того, що діється в сучасності, та розкриє й утвердить надію на майбутнє.

Вороги Української Церкви і Народу намагаються викривлювати і фальшувати минуле, аби тим легше панувати над сучасним та будувати майбутнє за візіями марксистського атеїзму чи й інших "ізмів".

На наших сторінках Історії Церкви Христової в Україні ми намагалися охопити виднокруг незатемнений хмарами інтересу, політики та партійництва, керючись наказом Христовим - "Пізнайте правду, і правда визволить вас!".

Сьогодні рвучке і конвульсійне життя у світі дораджувало подати наші лекції в такій формі, в якій їх найлегше сприймає сучасна людина, тобто короткими, ядерними, схематичними. Широкі й об'ємисті екскурсії в історію полишаємо заінтересованим їхній особистій ініціятиві.

§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§§